

Kranjski zbornik 2025

Osvoboditev Kranja, 9. maj 1945 (Foto D. Holynski, fototeka Gorenjskega muzeja)

Ob 80. obletnici konca druge svetovne vojne

9. maja 1945, ki ga praznujemo kot dan zmage nad fašizmom in nacizmom, so kot milijoni ljudi po Evropi tudi v Kranju z neopisljivim veseljem proslavili dolgo pričakovano in težko priborjeno svobodo. Na fotografiji so partizani, Komanda mesta Kranj, člani Narodne zaščite in člani Okrajnega odbora OF Kranj, ki so se v mesto pripeljali pozdravit navdušene domačine.

Naslovna fotografija „Odsev mesta“ avtorja Aleša Komovca je panorama, sestavljena iz dveh posnetkov, in je nastala kot posledica iskanja novega, drugačnega kadra v odsevu vodnjaka na Glavnem trgu v starem Kranju. Črno-bela obdelava pa doda pridih brezčasnosti.

Aleš Komovec

Kranjčan Aleš Komovec je član Fotografskega društva Janez Puhar Kranj in Združenja naravoslovnih fotografov Slovenije. Osredotoča se predvsem na krajinsko in naravno fotografijo, kjer išče posebne trenutke svetlobe, barv in kompozicije. Njegov pristop je spontan, brez pretiranega načrtovanja, saj verjame, da so najboljše fotografije tiste, ki nastanejo, ko najmanj pričakuješ. Za svoja dela je prejel več kot 50 nagrad in priznanj na razstavah pod okriljem Fotografske zveze Slovenije in FIAP, med drugim pa je tudi zmagovalec prestižnih natečajev, kot sta National Geographic Slovenija in Sony Photo Awards. Njegove fotografije so bile objavljene v več digitalnih in tiskanih medijih doma in v tujini. (The Guardian, Shutr, Shades of Gray, Practical photography, Slovenske gore, Čudovita Slovenija ...)

KAZALO

- 11 **Matjaž Rakovec**
Kako pa kaj vaših zadnjih pet let?
- 13 **Manja Zorko**
Odsev Kranja in njegovih ljudi

ODSTIRANJE PRETEKLOSTI

- 15 **Milan Sagadin**
Karnij – glavno mesto poznoantične pokrajine Karneole in zgodnjesrednjeveške Karniole
- 27 **Judita Lux**
Zgodnje oblike gradov – mote na Gorenjskem
- 39 **Veronika Pflaum, Jernej Rihter**
Grobovi srednjeveških romarjev v Kranju
- 49 **Draško Josipovič, Gregor Aljančič**
Šmajdov grad pri Predosljah
- 57 **Gorazd Stariha**
Mestna občina Kranj v zapisnikih občinskega odbora od 1883 do 1890
- 70 **Tatjana Dolžan Eržen**
Vredno ali nepomembno – dediščina meščanskih družin v Kranju
- 78 **Miha Miloš Mohor**
»Tu imamo pravo peklo«
Poročila Mihaela Mohorja z bojišča na Doberdodu v tedniku Gorenjec
- 85 **Monika Rogelj**
Razvoj in delovanje krajevnih skupnosti v Mestni občini Kranj

POLITIKA IN GOSPODARSTVO

- 94 **Nives Justin**
Evropski projekti v Kranju: pregled infrastrukturnih in mehkih investicij
- 103 **Jaka Vadrjal, Matjaž Zorko**
Zgodovina (družinskega) podjetništva v Kranju
- 112 Gorenjski sejem: začetek 1948 – konec 2001

STAVBNI RAZVOJ IN OKOLJE

- 120 **Nika Leben**
Hiše pomembnih meščanov v mestnem jedru Kranja z arhitekturno-likovnega vidika
- 130 **Barbara Kalan**
Vodovodni stolp in nastanek vodovodnega omrežja

MEDNARODNO SODELOVANJE

- 138 **Mojca Finc**
Mednarodno sodelovanje Mestne občine Kranj
- 147 **Ivan Smiljanić**
Med pobratimstvom in pozabo:
stiki Kranja in Ljubljane z nizozemsko občino Valkenburg aan de Geul

KULTURNA PODOBA MESTA

- 155 **Gaja Basaj**
Drugačnost je svoboda:
pregled razvoja mladinske kulture v Kranju od 70. let 20. stoletja do danes

ŠPORTNO MESTO

- 163 **Igor Prašnikar**
Karate klub Kranj – od začetkov do današnjih dni

SKRIB ZA ZDRAVJE

- 172 **Mitja Mohor**
Kratek pregled razvoja službe Nujne medicinske pomoči (NMP)
v Zdravstvenem domu Kranj
- 183 **Suzana Podgoršek Kovačič**
Pet let od razglasitve epidemije covida-19

ŠOLSKE POTI

- 190 **Bogomila Mrdjenović**
Glasbena šola Kranj
- 201 **Irena Rakovec Žumer, Tanja Ahčin**
Gimnazija Franceta Prešerna – šola za ponosne, samozavestne, uspešne mlade ljudi
- 209 **Mišo Dačić, Nina Dačić**
10 let Konfucijeve učilnice Kranj
- 217 **Polona Šprajc, Iztok Podbregar**
Fakulteta za organizacijske vede Univerze v Mariboru in razvoj organizacijskih ved v Kranju

KRANJČANI DOMA IN PO SVETU

- 224 **Miran Košuta**
Biserna pripoved o velikem pesniku malega naroda
- 230 **Janez Kranjc**
Akademik prof. dr. Viktor Korošec (1899–1985)
- 238 **Petra Puhar**
Saša Kump, oče lutkarstva v Kranju
- 247 **Nataša Robežnik, Monika Močnik**
Janez Marenčič in Marjan Ciglič, kranjska velikana, ki sta zaznamovala slovenski fotografski prostor
- 255 **Mira Delavec Touhami**
Matija Valjavec – Kračmanov in Kranj
- 262 **Franc Križnar**
Franc Kimovec (1878–1964)

ČASTNI OBČANI MESTNE OBČINE KRANJ 2015-2020

- 271 Častni občani 2015–2020

KRONOLOŠKI PREGLED

- 278 **Marija Kos**
Kranj 2020–2024

Kranjski zbornik 2025

MESTNA OBČINA
KRANJ

KAKO PA KAJ VAŠIH ZADNJIH PET LET?

Pred petimi leti smo živeli sredi pandemije. Pred petimi leti bi morale biti olimpijske igre v Tokiju, pa so jih zaradi koronavirusa prestavili. Američani so za predsednika izvolili Joa Bidna, v mojem koledarju dogodkov v Kranju pa so bile v glavnem s kemičnim svinčnikom zarisane črte prek opisa, kar je seveda pomenilo, da je dogodek odpadel. Leta 2020 sem prehodil dobrih tri tisoč kilometrov. Tako, na približno.

Danes je koronavirus samo še nelep, oddaljen spomin. Za nami so super olimpijske igre v Parizu in komaj čakamo zimske v Italiji. Američani so za predsednika izvolili Donalda Trumpa, svet pa se je postavil na glavo in prav nič ne kaže, da bi se kaj kmalu spet skobacal na noge. Leta 2024 sem prehodil dobrih tri tisoč kilometrov. Tako, na približno. In kaj se je zgodilo vmes? Kaj se je zgodilo zares pomembnega? Kaj sploh je pomembno? Tisto, kar se zdi pomembno meni, se morda niti malo ne zdi pomembno vam, kajne? Ali pač?

Eno pa drži kot pribito. Naš spomin je selektiven. Na srečo naravnan tako, da slabe stvari pozabimo, dobre pa v naših malih sivih celicah spominsko še nekoliko izboljšamo. Joj, kako je bilo fino, ko smo bili mladi ... Poznano, kajne? Tisto, kar je zares pomembno za vse nas, za našo skupnost – tisto je več kot očitno treba zapisati. Prvič – da se ne pozabi. Drugič – da se zapiše tako, kot je res bilo.

Kranjski zbornik je izjemen dokument časa, ki ga, ko ne vemo, kaj pomembnega se je zgodilo v naši skupnosti pred petimi, desetimi, petdesetimi leti, vzamemo v roke. In si rečemo: je res bil takrat Kranj takšen? Kakšen je pa danes? Kranjski zbornik združuje zapise o družbenih in gospodarskih temah, še ne predstavljenih zgodovinskih odkritjih, o osebah, ki so s svojim delom in znanjem izstopale in si zaslužijo svoje mesto v zgodovini. Z vsako izdajo prinaša nove vsebine, čeprav bi se na prvi pogled zdelo, da je že vse zapisano.

Tudi že 13. izdaja zbornika razgrinja vsebine, ki so po svoje drobci različnih obdobij, vendar dovolj dragoceni, da nam pomagajo razumeti preteklost in njeno refleksijo v sedanjosti. Prav tako daje mesto posameznikom,

gospodarskim, izobraževalnim, kulturnim, športnim organizacijam, da njihovo delovanje ne utone v pozabo. Vesel sem tudi, da se zapisuje sedanje dogajanje, ki bo jutri že bližnja zgodovina – mednarodno povezovanje občine, razvoj podjetništva, sodobni programi v srednjih šolah (podpora vrhunskim športnikom, učenje kitajščine, fakultetno izobraževanje po potrebah lokalnega gospodarstva). In, kot rečeno na začetku, nismo mogli mimo pandemije koronavirusa. Ker je zaznamovala ta čas, to družbo, ta svet. Silno pa sem vesel, da se zbornik ne osredotoča samo na dogajanje zadnjih petih let. V vsaki izdaji so tudi skrbno izbrane teme iz preteklosti, od še ne predstavljenih arheoloških odkritij, zgodb iz življenja meščanov v prejšnjih stoletjih do gradnikov lokalne skupnosti po drugi svetovni vojni. Nič drugače ni v tej izdaji.

V zborniku so zgodbe o ljudeh. Ljudje so vedno na prvem mestu. Tudi ljudje, ki so ta zbornik pripravili. Njim gre moja velika zahvala! Zahvala gre uredniškemu odboru za vsebinsko zasnovo in izbor člankov, avtoricam in avtorjem za zanimive in znanstveno podprte članke, ki so verodostojen vir za nadaljnja raziskovanja posameznih tem. Prav tako so v ozadju pomembni administrativna in tehnična podpora ter izvedba preloma in tiska, da publikacija v kakovostni obliki ugleda luč dneva. V tiskani in digitalni verziji.

In še nekaj me veseli. Kranjski zbornik, ne le da je brezčasen, je tudi brezpolitičen, če mi dovolite ta čuden izraz. Ali še bolje – je vsepolitičen. Ali še najbolje – je nadpolitičen. Kranjski zbornik ima podporo vseh organov mestne občine in je popolnoma odporen tudi na menjave političnih odločevalcev. Prav je tako. Skozi desetletja so ga soustvarjali različni člani uredniških odborov in široka paleta avtorjev, vsi vedno z visoko odgovornostjo in uporabo preverjenih dejstev v objavljenih vsebinah.

Ponosen sem, da kot župan lahko na pot pospremim že drugo izdajo Kranjskega zbornika in se veselim naslednje.

Matjaž Rakovec, župan Mestne občine Kranj

ODSEV KRANJA IN NJEGOVIH LJUDI

Spoštovane bralke, spoštovani bralci,

v rokah držite novo, malce prenovljeno izdajo Kranjskega zbornika, ki prinaša raznolik izbor strokovnih člankov o našem mestu, njegovih ljudeh, zgodbah in preobrazbah. Kranj ni le geografsko središče Gorenjske – je srce bogate preteklosti, ustvarjalne sedanjosti in ambiciozne prihodnosti. Ta zbornik je poklon vsem trem časovnim plastem, ki se v našem prostoru prepletajo bolj živo kot kdajkoli prej. Kranjski zbornik je odsev Kranja in njegovih ljudi, kar simbolično ponazarja tokratna naslovnica z odsevom kranjskega Glavnega trga v mestnem vodnjaku.

V petih letih od izdaje zadnjega zbornika smo se v Kranju soočali z novimi izzivi sodobnega sveta, obenem pa iskali navdih v dediščini, ki jo ohranjamo z zavedanjem, da je vsak spomin dragocen kamen v mozaiku skupne identitete. Strokovni članki v tej izdaji odsevajo tako bližnjo preteklost kot tudi še ne predstavljena odkritja daljne preteklosti, osvetljujejo znane kot manj znane dogodke, osebnosti, stavbe, naravne znamenitosti in kulturne tokove, ki sooblikujejo Kranj in njegovo okolico.

Zbornik s svojimi skrbno pripravljenimi strokovnimi članki ima v današnjem času še prav posebno težo. V obdobju, ko velik del besedil nastaja s pomočjo umetne inteligence, Kranjski zbornik ostaja prostor človeške misli, izkušnje in raziskovanja. Vsaka beseda v njem je rezultat avtorske predanosti, osebnega vpogleda in občutka za prostor in čas. Vrednost takšne vsebine je neprecenljiva – prav zato, ker ni samoumevna.

Posebno zahvalo izrekam uredniškemu odboru – skupini izjemnih posameznikov, ki s svojim znanjem, predanostjo in vztrajnostjo ohranjajo visoko raven tega zbornika. So

prave žive enciklopedije našega lokalnega prostora, s širino razumevanja, ki presega zgolj faktografsko znanje. Njihovo delo je neprecenljivo in globoko cenjeno. V čast mi je bilo voditi tako izjemen uredniški odbor, vsaka seja odbora je bila sprehod v zgodbe bogate preteklosti Kranja, kjer so se rojevale ideje za številne teme. Mnoge so ob strokovnem delu avtorjev člankov dobile mesto v tem zborniku, nekatere pa smo uvrstili v nabor za naslednji zbornik. Bogat nabor tem in vsebine kaže na to, da je o Kranju in Kranjčanih mogoče še veliko zapisati in da bo prostora za raziskovanje vedno dovolj. Naj bo ta zbornik ne le branje, temveč tudi povabilo k razmisleku, pogovoru in povezovanju. Naj v njem vsakdo najde nekaj, kar ga gane, preseneti ali navdihne.

Priprava na nov zbornik, ki je pred vami, je rodila ideje za mnoge druge projekte, dogodke in sodelovanja. Mnogi med nami bomo radi v branje vzeli fizično izdajo zbornika, drugi bodo raje listali po elektronski izdaji. Zato me veseli, da so sedaj prav vse izdaje kranjskega zbornika od leta 1970 digitalizirane in dostopne tudi v elektronski obliki v Digitalni knjižnici Slovenije. Tako je dostop do pomembnih in verodostojnih podatkov o zgodovini Kranja še bolj dostopen ob vsakem času in vsakem kraju.

Vsem avtoricam in avtorjem se iskreno zahvaljujemo za njihovo delo, predanost in raziskovalni duh. Brez njih bi zbornik ne bil to, kar je – živ dokument našega skupnega prostora in časa.

Želim vam prijetno branje!

Manja Zorko, predsednica uredniškega odbora

KARNIJ – GLAVNO MESTO POZNOANTIČNE POKRAJINE KARNEOLE IN ZGODNJESREDNJEVEŠKE KARNIOLE

Arheološke raziskave, ki v Kranju z večjo ali manjšo intenzivnostjo in z daljšimi ali krajšimi presledki trajajo že 130 let, so s številnimi objavami v znanstveni in strokovni literaturi postopoma izrisale podobo naselja, ki se v mnogih značilnostih bistveno razlikuje od ostalih arheoloških lokacij v Sloveniji. Predvsem je očitno, da zlato dobo naselbine v Kranju predstavlja čas od konca 5. stoletja po Kr. dalje – to pa je čas, ko so propadala vsa ostala nižinska naselja na območju današnje Slovenije in ko so zadnje iskre nekdanj mogočne rimske civilizacije le še šibko utripale na skritih višinskih naselbinah. Pa tudi te Noetove barke antične kulture in civilizacije so s koncem 6. stoletja dokončno propadle, v Kranju pa se je življenje nepretrgano nadaljevalo.

Zato ni naključje, da se je v tem času pojavila tudi prva omemba kraja v pisnih dokumentih. Gre za znani spis *Kozmografija* anonimnega geografa iz Ravene (*Ravennatis Anonymi Cosmographia*), ki je nastal okoli leta 700 in ki opisuje geografijo, topografijo in upravno ureditev prostora na stiku med severno Italijo in zahodnim Ilirikom¹. V tem spisu je anonimni avtor naštel 25 naselij – na prvem mestu Karnij (*Carnium*). Delo je bilo ob obravnavi Kranja že večkrat uporabljeno, tokrat ga skušamo oceniti kot primerjalni vir za ugotavljanje položaja Kranja v hierarhiji naselij v pozni antiki na prostoru pokrajine Karneole. Bogastvo arheoloških najdb iz Kranja ter očitna imenska kontinuiteta sta poleg lokalizacije ostalih sosednjih pokrajin, ki jih omenja vir, bistvena argumenta, zaradi katerih sta sodobna arheologija in zgodovinopisje Karneolo locirala na Gorenjsko in del Notranske. Kaj je bil torej razlog, da je območje te pokrajine spet postalo zanimivo za pisne vire? Pomembna sta čas, v katerem je zapis nastal, in lega pokrajine. Po lastnih navedbah je avtor *Kozmografije* uporabljal vzhodnogotske vire iz prve polovice 6. stoletja (njegov vir je bil Got Markomir), od katerih naj bi povzel tudi seznam naštetih krajev. Prostorsko enoto Karneolo imenuje *patria*. Ta naziv ne določa statusa pokrajine,

gotovo pa je nižjega ranga od province². Njen obseg so glede na našete sosednje pokrajine različni avtorji že dokaj jasno definirali³, predvsem pa je pomemben Ravenatov podatek, da se je pokrajina nekdanj imenovala *Alpes Iuliana*. To ime je namreč domala identično z nekdanjo vojno-administrativno enoto *Claustra Alpium Iuliarum*, ki naj bi še v 4. stoletju na vzhodni meji Italije z dolgimi zidovi in nizom trdnjav zapirala dostop do Italije. Z navajanjem odlokov, ki jih je izdal Teoderik Veliki za vzdrževanje vojaških postojank, Jaro Šašel dokazuje nepretrgan obstoj vojne krajine in njene obrambne funkcije ob meji z Italijo od poznorimskih *Claustra Alpium Iuliarum* do poznoantične *Carneole*. Vendar mu ravno za Jugovzhodne Alpe manjka neposrednih dokazov⁴. Rajko Bratož zato ugotavlja, da za kontinuiteto obrambne vloge alpskih zapor ni dokaza, za ponovno vzpostavitev take vojne krajine z novim imenom pa skuša najti konkretne dogodke in situacije, ki so to povzročili⁵. Nesporno je bila ogroženost oziroma obramba Italije najverjetnejši razlog, da je ta prostor ponovno postal pomemben. V 1. polovici 6. stoletja je bilo to ozemlje del vzhodnogotske države, ki pa se je šele v sredini stoletja v gotsko bizantinskih vojnah toliko skrčila, da je postal obravnavani prostor mejno območje. Kljub temu v gotsko bizantinskih vojnah ni odigral posebne vloge⁶. Vzhodnogotske najdbe so v Kranju sicer pogoste⁷, vendar pripadajo vojaški grobovi z Lajha predvsem Langobardom⁸. Karnij z okolico je bil ob zasedbi Langobardov nesporno mejno območje njihovega (in bizantinskega) vpliva, bodisi pred langobardsko selitvijo v Italijo ali po njej. Predvsem pa je pod kraljem Teodebertom, po razširitvi frankovske države do Karavank leta 546 ali 547, prevzel vlogo strateško pomembnega vojaškega središča. Teodebertove ambicije so namreč segale še dlje, s koalicijo Frankov, Gepidov in Langobardov si je obetal, da bo s tega območja izrinil Bizantince in segel vse do morja. Bizantinci so ta načrt preprečili s tem, da so pridobili Langobarde na svojo stran, z njihovo pomočjo obračunali z Gepidi in za nagrado

Langobardom dovolili naselitev v JV Alpah. Prostor, ki ga je bizantinski cesar Justinijan s tem podaril Langobardom, vir opredeljuje z imenom »noriško mesto in panonske utrdbe ter številne druge kraje⁹«. V zvezi s temi dogodki so se v Karniju pojavili Langobardi, ki so tu vzpostavili vojaško postojanko na meji med bizantinskim in frankovskim interesnim območjem. Dovolj tehten razlog, da mesto in pokrajina postaneta strateškega pomena in se zato omenita. Na povečan pomen Karnija zaradi prodora Frankov proti jugu sta opozorila že Joachim Werner¹⁰ in Zdenko Vinski¹¹. Teudebertove ozemeljske težnje v smeri proti jugu v Kranju poleg nekaterih ženskih grobov v Lajhu morda najbolj razkriva ravno najdba dveh lamelnih oklepov in posebnega kopja, t. i. angona. Lamelni oklepi so sicer bizantinski izdelki, v grobovih germanskih ljudstev Zahodne in Srednje Evrope pa so ti oklepi statusni simbol, ki je pripadal najvišjim predstavnikom vojaške aristokracije, kakršna je zasedala strateško najbolj pomembne utrdbe¹². Oklepi, najdeni v naselbinah, se pojavljajo sicer samo na bizantinskem območju, a v Kranju je bilo poleg oklepov najdeno tudi ekskluzivno frankovsko kopje angon. Ta kombinacija je znana le z alamanskega območja, ki je bilo tedaj v sklopu frankovske države. Razrušenje in požig trdnjave v Karniju, v kateri so bili najdeni oklepa in angon, lahko z nekoliko domišljije povežemo z napadom Bizantincev (ali Langobardov v njihovi službi) na frankovsko posadko (ali alamansko posadko v frankovski službi). O napadu priča tudi dejstvo, da je bilo v ruševinski plasti nad najdbo obilo žganine. Tako dragocenih najdb ob mirni opustitvi objekta tudi nihče ne bi puščal za seboj, v bližini pa so bile najdene tudi pušične osti z udarjeno konico, ki so bile očitno izstreljene v smeri proti mestu¹³. Nekoliko kasnejšo datacijo te najdbe prinaša Veronika Pflaum, tako da je tudi ne povezuje s konfliktnimi razmerami sredi 6. stoletja¹⁴. Omenjeno dogajanje je vsekakor aktualiziralo območje današnje osrednje Slovenije, ki je sredi 6. stoletja postalo mejno med Bizantinci in Franki. J. Šašel pri kronološki umestitvi v *Kozmografiji* opisane situacije upravičeno ugotavlja, da je nastala pred vdorom Langobardov v Italijo leta 568¹⁵, po našem mnenju pa šele po naselitvi Langobardov v JV Alpah in v Kranju (po letu 548). Potemtakem Karnij ne bi pridobil ključnega strateškega pomena ob spopadu Vzhodnih Gotov in Bizantincev, pač pa ob spopadu Bizantincev s Franki.

Bogastvo arheoloških najdb je v Kranju sicer nesporno, vendar to ni edini faktor za prepoznavanje vloge gravitacijskega središča neke pokrajine. Prvenstvo v hierarhiji naselij določajo predvsem pomembne funkcije, ki jih neko naselje opravlja. Anonimni geograf iz Ravene našteva v svoji *Kozmografiji* v pokrajini Karneoli dve skupini naselij. Prvo skupino začenja *Carnium* (sledijo *Scoldium*, *Bipplium*, *Ris*, *Planta*, *Clemidium in Sedo*). Nekateri avtorji so že v dejstvu, da je Kranj omenjen na prvem mestu, upoštevali kot dokaz, da je bila naselbina tudi najpomembnejša¹⁶. Tehtnejše za izpostavljanje pomena je sklicevanje na ime mesta, ki je enako imenu dežele¹⁷. Pri Ravenatovi obravnavi naselbin v sosednjih pokrajinah (dežela *Valeria* oz. *Media Provincia*) pa ravno R. Bratož ugotavlja, da so naselbine navajane v nizih, bodisi od vzhoda proti zahodu ali obratno. Vrstni red navajanja naselbin je namreč posledica tega, da je Got Markomir, kot poglavitni vir anonimnega Ravenata, uporabljal starejše vire, in sicer rimske itinerarije – *Itinerarium Antonini* (konec 3. stol.) in *Tabula Peutingeriana* (nastajala skozi daljše rimsko obdobje). Ti itinerariji so mesta navajali v smeri potovanja in ne glede na njihovo pomembnost. Za seznamom 7 zgoraj navedenih mest geograf navaja še seznam 18 mest (po njegovi pripombi le največja med številnimi), ki so v tem viru prvič omenjena in naj bi tudi bila v Karneoli: *Seution*, *Patiuma*, *Sorbam*, *Eperunto*, *Precona*, *Lebra*, *Ambito*, *Barneo*, *Paris*, *Elebra*, *Ecuno*, *Selunto*, *Poreston*, *Artara*, *Ranio*, *Rinubio*, *Benela*, *Cliena*. Imena imajo keltsko osnovo, ravno tako kot imena, ohranjena na redkih ohranjenih rimskih napisih z Gorenjske¹⁸, kar kaže, da je bila romanizacija prebivalstva Karneole zgolj površinska. Glede na to, da je Ravenat tudi pri opisu Istre in Venetije navedel kar nekaj naselbin, ki se pri njem pojavljajo prvič, ki pa so vendarle vse lokalizirane, lahko tudi seznam osemnajstih mest v Karneoli sprejmemo za verodostojen. Vendar pa ta seznam bistveno vpliva na predstavo o velikosti Karneole, čeprav avtor pravi, da so ta mesta »v dolini te dežele«. Prav gotovo jih ne moremo umestiti zgolj zahodno od Kranja, ker na gornjem Gorenjskem iz 1. polovice 6. stoletja ni poznanih toliko naselbin – kar ne more biti le posledica pomanjkljive raziskanosti. V skupini šestih naselbin, ki sledijo Kranju, lahko iščemo poznoantična naselja, ki Kranj obkrožajo, npr. na Šmarni gori¹⁹, na Homu nad Soro²⁰, na Trnju nad Škofjo Loko²¹, na Sv. Jakobu nad Potočami²², na Gradišču nad Bašljem²³, na

Sv. Lovrencu nad Bašljem²⁴, na Štefanji Gori²⁵, v Mengšu²⁶ (posebej še po zadnjih odkritjih)^I in morda še na Laškem nad Brezjami pri Tržiču²⁷, kjer pa so bile opravljene raziskave zelo skromnega obsega^{II}. Zahodno od tod poznamo iz tega časa le še Blejski grad, Ajdovski gradec v Bohinju, Sv. Lovrenca nad Zabreznico, Ajdno nad Potoki in morda še t. i. Ženski grad zahodno od Rateč (povsem neraziskano, že v Italiji). Poselitev poznorimskih lokacij Lesce²⁸, Bohinjska Bela²⁹ in Rateče³⁰ po doslej znanih podatkih ne sega v 6. stol.. Tudi vključitev poznoantičnih naselij iz vzhodne Gorenjske – Grdavov hrib nad Rudnikom pri Radomljah³¹, Velika Lašna (neraziskano) in Gradišče nad Šmartnim v Tuhinjski dolini³², morda Travnarjevo gradišče pri Veliki vasi³³, morda Križevska vas³⁴ – ne zadošča, da bi Karneolo lahko omejili na Gorenjsko. Številni avtorji se zato strinjajo, da je Karneola obsegala še dobršen del današnje Notranjske³⁵.

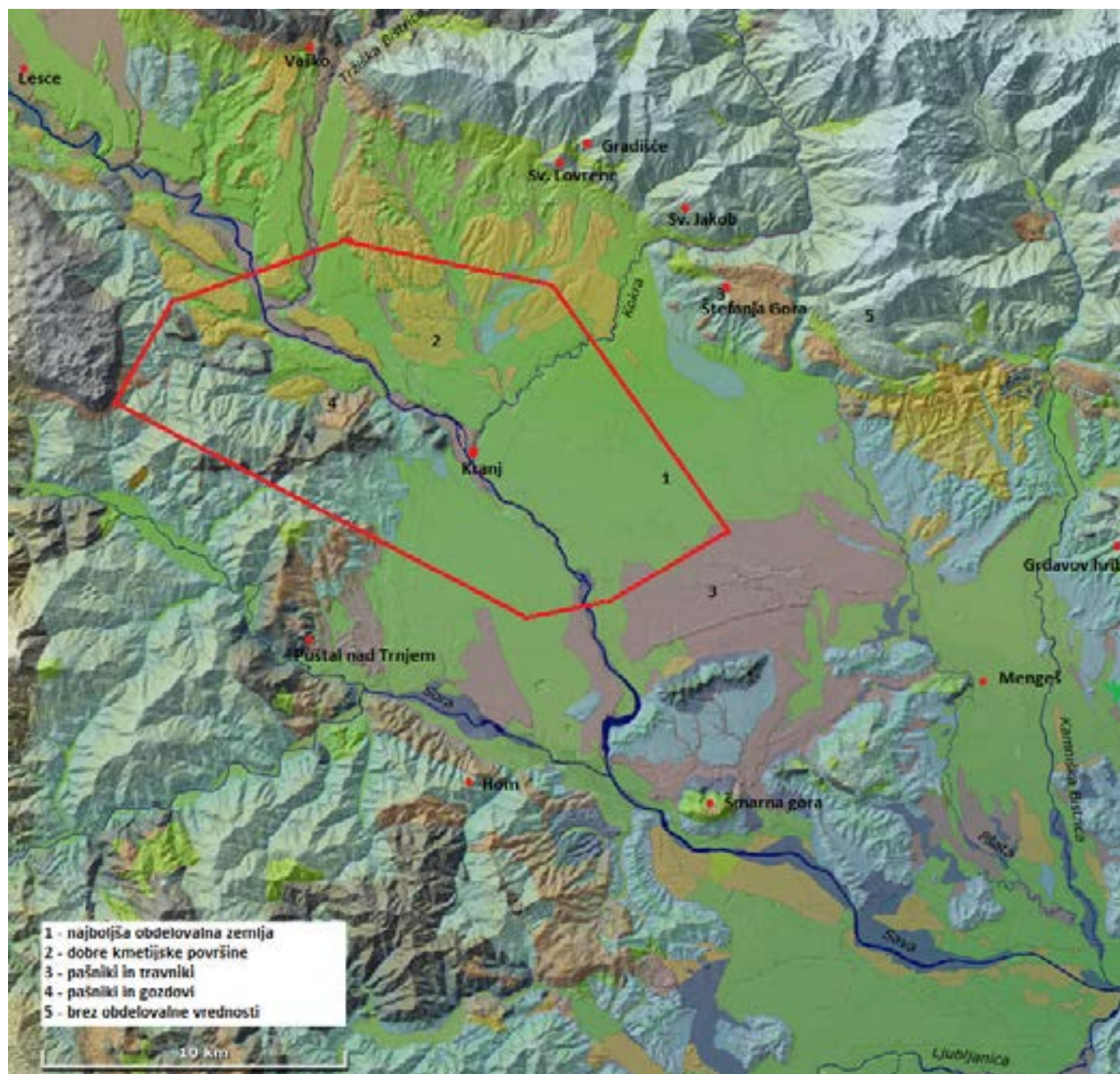
» V nasprotju s prepričanju statistikov, določajo mesto le njegova umetnost, kultura in politični pomen, ne pa število prebivalcev ... centralno naselje je predvsem kraj, kjer se je ljudstvo shajalo ne le po rojstvu in navadah, temveč zavestno.«³⁶ Avtor s tem opozarja na funkcije, ki jih mora opravljati naselje s statusom središča. Teh funkcij ne opravlja vsako naselje, opravljajo jih t. i. servisni centri (gravitacijska središča) za več okoliških naselij. Te so npr. zagotavljanje skupne obrambe (obzidje), sedeži družbene elite, sedeži kulta in pokopavanja, sedeži trgovine in specializirane proizvodnje³⁷. Zaradi vpliva faktorja zmanjševanja napora so ti centri locirani centralno glede na okoliška naselja. Ta ugotovitev je jedro teorije o centralnih naseljih, ki jo je razvil

I Po zadnjih podatkih, za katere se zahvaljujem Drašku Josipoviču in Luki Rozmanu, so bili na Zavrteh v Mengšu ponovno najdeni grobovi s koščenimi glavniki in spono s ščitastim trnom. Lokacije doslej odkritih grobov nakazujejo izredno velik obseg poznoantičnega grobišča, ki ga lahko povežemo z najdbami polzemljank na območju vrtca Gobica in podjetja Semesadika. Zaenkrat se Mengeš kaže kot obsežno nižinsko poznoantično naselje. Vprašanje zidanih poznoantičnih objektov je v Mengšu še odprto, lahko bi jih pričakovali na vzhodnem delu Gobavice, kjer so antropogene spremembe terena pripisane ostankom srednjeveškega gradu.

II Leta 1987 so bili pri sondiranju lokacije najdeni zgolj suhozidni temelji objektov in obzidja, brez drobnih najdb. Kasneje je Matija Bremšak na najdišču našel železno fibulo omega oblike.

Walter Christaller³⁸ in jo je z nekaterimi popravki prevzela tudi sodobna socialna geografija³⁹. Čim specialnejše so usluge, ki jih zadovoljuje gravitacijsko središče, tem višji rang zaseda v hierarhiji naselij in tem širši prostor oskrbuje. Pomemben popravek Christallerjeve teorije je prispeval že Ian Richard Hodder, ki je v nasprotju s Christallerjem ugotovil, da je tudi velikost gospodarskega prostora (t. i. ekonomski *catchment*) naselja odvisen od njegovega položaja v hierarhiji naselij⁴⁰. S tem je **velikost ekonomskega zaledja** nekega kraja postala razpoznavni element njegove pomembnosti. Hodder je za definiranje velikosti ekonomskega zaledja uporabil Thiessenove poligone. Te dobimo tako, da med sosednjimi, istočasnimi in enakovrednimi naselbinami potegnemo povezovalne linije, ki jih razpolovimo in skozi razpolovišča potegnemo pravokotnice. Te pravokotnice predstavljajo mejo ekonomskega zaledja. Relevantne značilnosti, ki določajo rang posamezne naselbine, so obzidje, zidani objekti v naselbini in omemba v pisnih virih⁴¹. Včasih se upošteva tudi velikost (površina) naselja, ki pa pogosto zaradi pomanjkljivih raziskav ni znana. Za ugotavljanje velikosti ekonomskega zaledja Karnija upoštevamo v tej fazi vsa bližnja, istočasna naselja, za katera predpostavljamo, da so tudi našeta v *Kozmografiji*. To so Sv. Lovrenc in Gradišče nad Bašljem, Sv. Jakob nad Potočami, morda Štefanja Gora, Puštal nad Trnjem pri Škofji Loki, Mengeš^{III}, morda Laško nad Brezjami pri Tržiču (ali Lesce), morda Šmarna gora in Grdavov hrib pri Radomljah. Zaradi slabe raziskivosti naselbin na Šmarni gori in Štefanji Gori ostaja vzhodna meja gospodarskega zaledja precej nedorečena, vzpostavljata jo le lokaciji Mengša in Grdavovega hriba pri Radomljah. Če gre na omenjenih dveh lokacijah res za naselbini istega ranga, pa bi se ta meja zarisala nekje na črti, ki povezuje Zgornji Brnik, Vodice in Trboje. Meja kranjskega ekonomskega zaledja, ki se vzpostavi s pomočjo Thiessnovih poligonov, je okvirno predstavljena na Sliki 1. V osrednjem delu poteka meja v razdalji cca 5 km od Kranja (1 ura hoje), kar je mejna oddaljenost, do katere je v agrarnih družbah izraba zemlje še rentabilna⁴². Izrazita razpotegnjenost ekonomskega zaledja proti severozahodu in jugovzhodu je verjetno posledica kompenzacije neuporabnega prostora

III Vprašanje obstoja zidanih objektov in obzidja je tu še odprto.

Slika 1: Teoretični obseg gospodarskega prostora Karnija

v Škofjeloškem hribovju na zahodu, morda pa tudi težnje po nadzoru pomembne komunikacije, kar bi dokazoval tudi obstoj naselitvene točke (trdnjave) sekundarnega ranga in specializirane funkcije Gradišča nad Pivko pri Naklem. Izrazita deformiranost ekonomskih zaledij naselbin, ki obdajajo Kranj, kaže na to, da vendarle niso bile istega ranga kot centralno naselje, kompenzacijo izgubljenih površin v ravninskem delu pa so iskale s povečano prisotnostjo v višinskih predelih pašnih planin v Kamniško-Savinskih Alpah⁴³. Na vsak način velikost ekonomskega zaledja Karnija potrjuje njegov status centralne naselbine, vsaj v tem delu Karneole.

Tudi ostale funkcije, ki jih mora opravljati centralno naselje, so za Karnij lahko dokazljive. **Obzidje**, ki je zagotavljalo kolektivno obrambo, je bilo v nemirnih časih pozne antike tako pomembno, da je bila udeležba pri njegovi gradnji in vzdrževanju splošna in z zakonom predpisana⁴⁴. Obstoj obzidja v Karniju, ki je oklepalo večji mestni areal, je dokazan na dveh lokacijah na Pungartu, na južnem in severnem dvorišču Kieselsteina in na dvorišču Tomšičeve 38⁴⁵. Dlje proti severu raziskave zahodnega roba Karnija niso segle, na vzhodnem robu (nad kanjonom Kokre) pa obzidje doslej ni bilo odkrito in glede na izrazito težko dostopnost mesto s te strani verjetno niti ni bilo obzidano. Za ožje datiranje poznoantičnega obzidja sta pomembni predvsem dve najdbi, odkriti v plasti tik za obzidjem na dvorišču Tomšičeve 38 – gre za Teodorikovo četrtsilikvo, ki je bila kovana med 518 in 526⁴⁶, in odlomek vzhodnogotske ločne fibule, ki sodi najzgodneje v 2. tretjino 6. stoletja. Nekaj bolje datiranih keramičnih najdb iz iste plasti dokazuje, da je *terminus ante quem* za gradnjo obzidja začetek 6. stoletja.

Prisotnost elite kot indikatorja centralnosti naselja je v Karniju lahko dokazljiva. Dokazujejo jo bogate grobne najdbe zlatega in srebrnega nakita iz ženskih grobov v Lajhu⁴⁷, zlasti pa najdba obeh lamelnih oklepov in angona v naselju. Vojaško aristokracijo, ki je v sredini 6. stoletja predstavljala družbeno elito, izpričuje še 8 bojevnških grobov z meči, verjetno pa tudi 6 grobov z več pušičnimi ostmi⁴⁸. Če predpostavljamo, da prisotnost elite označujejo tudi najdbe uvožene sredozemske keramike, potem lahko ugotovimo, da je elita poznoantičnega Karnija bivala predvsem na območju sedanjega gradu Kieselstein in severno do stavbe Škrlovec 2. Tu se giblje delež

sredozemske keramike v celotnem številu najdb med 9 % in 15 %, medtem ko je na ostalih lokacijah v mestu približno 5 % (upoštevani so zgolj že objavljeni podatki)⁴⁹.

Rezultat utrjevanja družbene kohezije neke skupnosti in žarišče nastajanja družbenih elit v kraju je tudi obstoj cerkvenega središča⁵⁰. Status cerkvenega središča oziroma **sedeža kulta** je Karniju zagotavljala velika zgodnjekrščanska cerkev, zgrajena v 6. stoletju (domnevno v 2. polovici), ki je bila kmalu po dograditvi na severni strani dopolnjena z veliko osmerokotno krstilnico z apsido⁵¹. Z raziskavami leta 1972 ob severni strani cerkve in leta 1984 v njeni notranjosti je bilo ugotovljeno, da severna stena sedanje cerkve stoji na temeljih severne stene zgodnjekrščanske cerkve, da severna ladja sedanje cerkve obsega dva stranska prostora prvotne cerkve (diakonikum in memoria)⁵², da je sedanja srednja ladja približno na mestu prvotne cerkvene ladje in da je bila prvotna vhodna lopa na vzhodni strani cerkve večidel uničena z gradnjo zvonika. Prvotni prezbiterij je skrit pod sedanjim prezbiterijem in je bil verjetno uničen z gradnjo kripe. Našteti deli cerkve so značilni za oglejsko cerkveno arhitekturo 5. in 6. stol. na prostoru oglejske jurisdikcije. Prizidava krstilnice se povezuje z Justinjanovim odlokom, po katerem so zaradi množičnih krstov začeli prizidavati krstilnice tudi cerkvam, ki niso bile škofijske⁵³. Prvotna cerkev je bila velika približno 12 m x 24 m in je verjetno največja cerkvena zgradba iz 6. stoletja na prostoru današnje Slovenije. Pomembno je, da je cerkev, oziroma njena okolica, kmalu postala tudi središče pokopavanja. Karnij je bil to sicer že vsaj od začetka 6. stoletja dalje, vendar se je ob koncu 7. stoletja ali ob začetku 8. stoletja grobišče s predmestja v Lajhu in na Sejmišču postopno preselilo v samo mesto, ob cerkev. Daticije teh najstarejših grobov ob župni cerkvi se ne opirajo več zgolj na tipologijo pridatkov in značilnosti grobnih jam ter pogrebnih običajev, pač pa z novjšimi raziskavami tudi na analize radioaktivnega ogljika⁵⁴. Selitev grobišča v naselje pa je bistven prelom, ki loči pozno antiko od zgodnjega srednjega veka. Še v pozni antiki je namreč veljala stara antična (in še starejša) tradicija, da je bil svet mrtvih ločen od sveta živih, zato so bila rimska grobišča umeščena izven mestnih arealov, ob ceste, ki so vodile v naselja. Neprekinjeno pokopavanje ob župni cerkvi od konca 7. stoletja ali začetka 8. stoletja dalje pa je tudi eden od glavnih argumentov za kontinuiran obstoja naselja Karnium od pozne antike dalje⁵⁵.

Bistvena značilnost centralnih naselij je tudi **specialna proizvodnja**, s katero zadovoljujejo potrebe hierarhično nižjih naselbinskih aglomeracij. V Karniju z veliko verjetnostjo prepoznamo steklarsko delavnico in morda tudi center izdelave koščenih glavnikov. Delavnico glavnikov lahko predpostavljamo predvsem zaradi izjemnega števila tovrstnih najdb v grobovih z Lajha in tudi iz naselbinskih plasti. Vendar pa doslej niso bili odkriti polizdelki, ki bi potrjevali obstoj delavnice, poleg tega pa se zdi, da tovrstna proizvodnja ni bila posebej zahtevna⁵⁶. Drugače je s steklarsko delavnico. Trditev o njenem obstoju je bila postavljena na podlagi najdbe dveh peči in številnih odlomkov steklenih izdelkov na severnem dvorišču gradu Kieselstein. Prvotna teza, da gre za dve peči, ki sta ustrezali različnim fazam proizvodnega postopka⁵⁷, je bila kasneje korigirana, saj je bilo ugotovljeno, da eno od kurišč verjetno pripada apnenici⁵⁸. To pojasnjuje tudi deponija apna, žganega iz školjk, ki je bila najdena ob peči. Apno je obvezna sestavina pri izdelavi stekla, čisto apno, žgano iz školjk, pa je pri tej proizvodnji še posebej zaželeno. Teza je bila sprejeta z dobršno mero skepse⁵⁹, ki pa ni mogla pojasniti dejstva, da so bili med najdenimi odlomki steklenih kozarcev tudi taki, ki so očitno kazali na napake v izdelavi, zaradi katerih je bil izdelek neuporaben in ne bi mogel zapustiti delavnice. Tudi deponije apna ob peči ugovor ni pojasnil. Res pa je, da za obliko najdene peči v pozni antiki nismo našli primerjave (poznoantične steklarske peči so tudi sicer zelo slabo poznane). Dodaten argument za obstoj poznoantične steklarske delavnice v Kranju pa so prispevale novejšje analize kranjskega stekla^{IV}. V Kranju so bili namreč najdeni tudi trije kosi steklenih ingotov in kemične analize so pokazale, da je sestava stekla teh ingotov natanko taka, kot je sestava odlomkov steklenih izdelkov, najdenih v Kranju. Trditev o obstoju steklarske delavnice v Karniju torej še velja, za obseg distribucije njenih izdelkov (in s tem za podatek, ki govori o velikosti vplivnega območja centralnega naselja) pa bi bilo treba opraviti še kemijsko analizo stekla z ostalih poznoantičnih najdišč na Gorenjskem. V razmerah povsem agrarne družbe sta stopnja razvoja

obrta in **trgovine** pomemben pokazatelj »centralnosti« neke naselbine. Obstoj trgovine v poznoantičnem Karniju bi lahko dokazovali na primer tudi s poreklom nakita v grobovih z Lajha⁶⁰, kar pa je lahko tudi pokazatelj mobilnosti takratnega prebivalstva. Trdnejši dokaz trgovine se nam zdi prisotnost uvoženih keramičnih izdelkov. Odlomki amfor, oljenk in afriške sigilate dokazujejo živahno trgovino s sredozemskim bazenom v 6. in 1. polovici 7. stoletja. Posodje (zlasti amfore) je prihajalo iz severne Tunizije in vzhodnega Sredozemlja, služilo pa je kot embalaža uvažanim izdelkom, zlasti olja, vina in garuma. Odlomki uvoženega posodja dosegajo približno 5 % identificiranih keramičnih odlomkov v Karniju.

Poznoantični Karnij potemtakem izpolnjuje vse pogoje za status centralnega naselja oziroma za status najpomembnejšega naselja (vsaj) v tem delu Karneole. Poznoantične naselbinske plasti se pojavljajo domala strnjeno od Pungerta do Maistrovega trga. Opazi pa se, da so bile na območju osrednje komunikacije (Prešernova ulica, srednji del Glavnega trga) zaradi kasnejših izravnalnih del te plasti večinoma odstranjene. Konfiguracija zemljišča se v današnjem mestu od prvotne namreč precej razlikuje. Pred antropogenimi posegi je konglomeratni pomol, na katerem stoji mesto, kazal bolj podobo zaobljenega hrbta, tako da se najstarejše kulturne plasti ob robovih mesta močno spuščajo. Na Glavnem trgu (v Pavšlarjevi hiši) je bila npr. poznoantična plast že takoj pod lesenimi podnicami lokala v pritličju, na vrtu Layerjeve hiše pa se ob zahodnem obzidju spusti do globine 3,5 m. Izravnave so potekale tudi še po opustitvi grobišča okrog župnijske cerkve, zato so tam grobovi izjemno plitvo pod sedanjo pohodno površino, prav tako so razgaljeni tudi temelji južnega cerkvenega zidu, ki ob gradnji niso bili vidni.

Vloga obrambnih naprav oziroma **obzidja** v zgodnj srednjeveškem Kranju ni ugotovljiva. Vsekakor je še obstajalo poznoantično obzidje, saj je na več lokacijah potrjeno, da je bilo srednjeveško obzidje zgrajeno neposredno na njem⁶¹. Nasploh so bila srednjeveška mesta predvsem utrdbe, ki so zagotavljale varnost razvijajoči se trgovini in obrti⁶². Sestavni del briksenske posesti v mestu, ki je bila med letoma 1065 in 1077 podeljena visokoplemenitemu Henriku (iz družine Eppensteincev?), pa je bila prav utrdba⁶³.

IV Za podatek se iskreno zahvaljujem kolegicama Tini Milavec z Oddelka za arheologijo Univerze v Ljubljani in Veroniki Pflaum iz Gorenjskega muzeja v Kranju.

Naselbinske najdbe iz pozne antike in zgodnjega srednjega veka vertikalno stratigrafsko niso ločljive. V času, ko se novo prebivalstvo (Slovani) začne naseljevati v mestu, je njihova keramična produkcija že močno podobna poznoantični^V. Na tej stopnji poznavanja gradiva se glede pomena naselbine v zgodnjem srednjem veku torej opiramo predvsem na podatke, ki nam jih dajejo ogromno grobišče okrog župnijske cerkve in ostanki njenih predhodnic.

Raziskave notranjosti župne cerkve leta 1984 so – kot rečeno – odkrile temelje najstarejše cerkvene stavbe iz 6. stoletja. Najstarejši grobovi (poznoantični), ki so vkopani ob njih, sodijo v konec 7. stoletja in v 8. stoletje. Takrat je torej najstarejša cerkev še stala. Prvi grobovi, ki so vkopani v njene temelje, in dokazujejo, da takrat prva cerkev ni več obstajala, so datirani v konec 10. stoletja⁶⁴. Na grobišču so bili izkopani seveda tudi zgodnesrednjeveški (slovanski) grobovi, ki so starejši od druge polovice 10. stoletja in ki se začnejo pojavljati najpozneje v začetku 9. stoletja⁶⁵, vendar nobeden od njih ne posega v temelje najstarejše cerkve. To dejstvo omogoča sicer nekoliko majavo domnevo, da je najstarejša cerkev obstajala do 10. stoletja in je bila žrtev madžarskih vpadov v prvi polovici 10. stoletja^{VI}. Kot je znano, so Madžari takrat 26- do 28-krat prečkali slovensko ozemlje in na tej poti porušili vse cerkve⁶⁶. Oba grobova (93/1984 in 71/1984), ki sta vkopana v temelje prvotne cerkve, pa sta vkopana tesno ob temelje druge cerkve in potemtakem določata *terminus ante quem* nastanka te druge cerkve. To pomeni, da je druga cerkev neposredno sledila porušenju prve. Kontinuiteto cerkvenega središča (in s tem življenja v Kranju) pa posebej izkazujejo ostanki osmerokotne krstilnice severno od cerkve. V temelje te stavbe ni bil vkopan noben zgodnesrednjeveški grob, vsi se objektu izogibajo. Kaže torej, da je vsaj krstilnica preživela madžarske vpade. **Cerkveno središče** kot pomemben mestotvorni faktor torej

ostaja tudi v zgodnjem srednjem veku in je nesporno element kontinuitete. Izjemna velikost grobišča seveda opozarja na centralni pomen zgodnesrednjeveškega mesta, vendar so, kot rečeno, funkcije, ki jih je naselje opravljalo, pomembnejše. Med **specialne obrti**, ki bi jih lahko ugotavljali na grobišču, sodi gotovo izdelava nakita⁶⁷. Na prvi pogled se kot posebnost kranjskega nakita kaže dokaj pogosta kombinacija obsenčnih obročkov in različnih steklenih jagod, ki so nanizane nanje (Tabela 1: 1)⁶⁸. Zanimivejši so unikatni kosi nakita zahtevnejše izdelave. Tak je na primer uhan, na katerem je luničasta razširitev kombinirana z dvema vstavljenima steklenima jagodama (Tabela 1: 2)⁶⁹, ali pa ulit uhan s križišča pred Iskro. Izdelan je v tehniki granulacije, s katero pa je oblikovana predrta luničasta razširitev (Tabela 1: 3)⁷⁰. Tudi unikatna dekoracija kovanih luničastih uhanov je v Kranju pogosta (npr. T. 1, 4)⁷¹. Zlasti pa se nam zdi pomembno opozoriti na ulit luničast uhan iz groba 13/1984 (Tabela 1: 5)⁷². Ta uhan je pravi prototip za številne ponovitve istega motiva, ki je z emajlom in graviranjem oblikovan na luničasti razširitvi. Gre za najnatančnejši prikaz krščanskega motiva dveh ptic ob vodnjaku življenja, ki je bil ugotovljen tudi na drugih

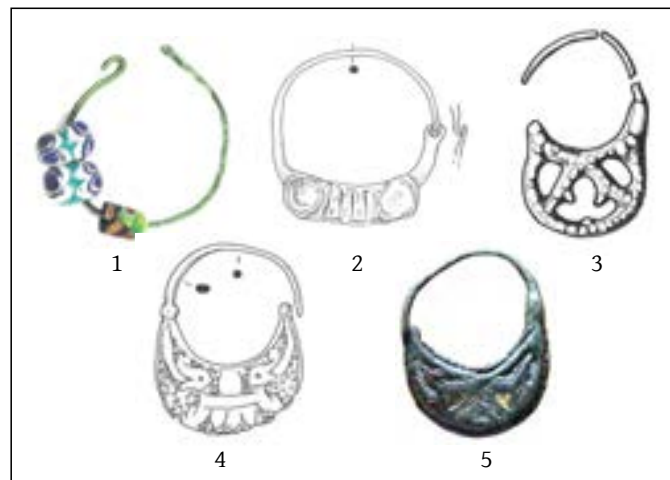

Tabela 1: Unikatni zgodnesrednjeveški nakit iz Kranja (1 – foto Aleksandra Kranjc; 2 – risba Nataša Grum; 3 – risba Milan Sagadin; 4 – risba Dragica Lunder Knific; 5 – foto Tomaž Lauko)

V Za ločevanje teh izdelkov bo potrebna skrbna analiza, ki bo nesporno določila elemente razlikovanja. Raziskovalni projekt Inštituta za arheologijo pri SAZU, ki je v teku (Karnij in Karneola. Centralno naselje in njegova okolica med antiko in srednjim vekom) se bo spopadel s tem problemom.

VI S tem se vračamo k prvotno izraženim, pa kasneje ovrženim mnenjem.

uhanih, vendar v mnogo bolj grobih in površnih izvedbah. Izdelek izpričuje dobro ohranjen kalup, precizno graviranje in kvalitetno emajliranje, kar je dovolj zahteven postopek.

Predvsem pa staroslovanski nakit iz Kranja dokazuje živahno **trgovino**, tudi na dolge razdalje. Že delež nakita, ki pripada belobrdskemu kulturnemu krogu (vzhodna Slovenija), je v Kranju občutno večji kot na manjših vaških grobiščih⁷³. Nekatere v Kranju najdene okrasne zaponke pa imajo neposredne primerjave v Srednji in Zahodni Evropi, z izhodiščem v Porenju. Take so na primer fibula z orlom (Tabela 2: 1)⁷⁴ ali okrasna zaponka z motivom drevesa življenja iz groba 119/1953 (Tabela 2: 2)⁷⁵ ali fibula z 'malteškim križem' iz groba 181/1964 (Tabela 2: 3)⁷⁶, če omenimo le nekatere. Te in podobne najdbe so lahko že rezultat pospeševanja trgovine s slovanskim svetom, ki jo dokumentirajo omembe frankovskih trgovcev in dokument Ludvika Pobožnega iz leta 828, ki je trgovcem v slovanskih pokrajinah podeljeval privilegije in kraljevo zaščito, z začetka 10. stoletja pa je tudi že znan raffelstettenski mitninski red⁷⁷.

Tabela 2: Nekaj primerkov zgodnj srednjeveškega nakita iz Kranja kot sled trgovine s Porenjem (1 - 3: risba Dragica Lunder Knific)

Motivni svet, ki ga srečujemo na luničastih uhanih in okrasnih sponkah zgodnjega srednjega veka v Kranju, je pestrejši kot na malih vaških grobiščih, primerljiv je le z bogastvom motivike na blejskih. Odslikuje odmeve karolinške in otonske umetnosti v Evropi in predpostavlja razumevanje svetopisemske tematike ali simbolike *Physiologusa*⁷⁸. To bi lahko govorilo tudi o večji **prisotnosti elite** v zgodnj srednjeveškem Kranju. Sicer pa elito v Kranju že od konca 10. stoletja dalje

omenjajo tudi pisni zgodovinski viri⁷⁹. Povezana je predvsem s sedežem briksenske posesti v Kranju (njihova utrdba v kraju se omenja med letoma 1065 in 1077). Predstavljali so jo zlasti priče oz. podpisniki listin, ki so bile izdane v Kranju, pa tudi različni darovalci in prejemniki posesti. Sodeč po imenih, so bili to tako tujci kot svobodni Slovenci⁸⁰. Med elito nedvomno sodi tudi slovenski knez Vojnomir iz Karniole⁸¹, ki je sodeloval na frankovski strani v vojni proti Avarom^{VII}.

Pisni zgodovinski viri nam dokumentirajo tudi prenos poznoantičnega imena pokrajine Karneole, v kateri je Kranj predstavljal centralno naselje, v zgodnj srednjeveško Karniolo. Langobardski zgodovinar Pavel Diakon nam je tudi sporočil, kdo je v prvi tretjini 8. stoletja naseljeval to pokrajino. V svoji *Zgodovini Langobardov* je zapisal, da je med letoma 738 in 744 »langobardski vojvoda Rathis s svojimi vojniki vdrl v Karniolo, domovino Slovanov«⁸². Za slabo stoletje kasneje Peter Štih na podlagi omembe v Frankovskih državnih analih iz leta 820 (*Carniolenses, qui circa Savum fluvium habitant*) že dokazuje obstoj samostojne slovanske politične entitete Karniole s središčem v Karniju⁸³. Na podlagi pisnih zgodovinskih virov, ki se pričenjajo množiti od 2. polovice 10. stoletja dalje, zgodovinarji tako soglasno ugotavljajo, da je Kranj »najpozneje v 9. stoletju pridobil funkcijo upravnega, cerkvenega in gospodarskega središča Karniole, kasnejše Kranjske«⁸⁴. Glede na dokaj nenaden in dosleden prenos pokopavanja iz okoliških vasi v Kranj v začetku 9. stoletja⁸⁵ lahko sklepamo, da je velik delež pri uveljavitvi Kranja predstavljala ustanovitev prafare. Janez Höfler dopušča, da je nastanek prvih župnij na oglejskem delu slovenskega ozemlja, na še vedno kraljevi zemlji, možen že v 9. stoletju, in sicer po iniciativi oglejskega patriarhata v smislu *ecclesie baptismalis*⁸⁶. Avtor trdi, da se tega sicer ne da dokazati, menimo pa, da preživetje kranjske poznoantične krstilnice podpira to možnost prav v Kranju⁸⁷. Prve prafare sicer še niso imele natanko določenih meja in niso pokrivalo tudi nenaseljenih območij⁸⁸, imele so predvsem misijonsko vlogo. Prostor Karniole se je za misijonarjenje iz Ogleja v celoti odprl šele po zmagi Frankov nad Langobardi in Avari (leta 774 oziroma 796), po razdelitvi misijonskih področij z nadškofijo v Salzburgu leta 811 in po konsolidaciji razmer po zatrtju

VII Drugače Štih 2001, 41.

uporu Ludovika Posavskega leta 822 (ali po oblikovanju mejne grofije leta 828). To pa je čas, ko se na grobišču okrog župne cerkve (z evidentno oglejskim patrocinijem) pojavijo prvi slovanski grobovi. Domnevamo, da so bili za lokacije najstarejših prafar izbrani centri, ki izpričujejo kontinuiteto s pozno antiko (morda zaradi naslona na pokristjanjeno staroselsko prebivalstvo). Temu v prid govori dejstvo, da je bilo prafarno središče sprva vzpostavljeno v Rodinah (sledovi kontinuitete so na grobiščih v Mostah in Smokuču) in je bilo šele po letu 1173 preneseno v Radovljico. Prafarno središče je bilo tudi v Mengšu, kjer arheološke najdbe prav tako dokazujejo kontinuiteto med pozno antiko in zgodnjim srednjim vekom (glej opombo 2). Zanimivo je, da je meja kranjske prafare⁸⁹, ko je bila ta določena po koncu madžarskih vpadov v 2. polovici 10. stoletja, na zahodu in vzhodu sovpadla z mejami ekonomskega zaledja poznoantičnega Karnija, to pa je zamejevala bližina poznoantičnih centrov v Mengšu in enega od poznoantičnih centrov v Deželi (Lesce, Laško nad Brezjami, Smokuč, ipd.). Lahko pa, da je zahodna meja zgolj fizično geografsko determinirana z dolino Tržiške Bistrice.

Upravna reforma vzhodno frankovskega kraljestva, ki je sledila zatrtju upora Ludovika Posavskega, je namesto gentilnih slovanskih kneževin vzpostavila sistem mejnih krajin, ki so jim vladali frankovski mejni grofje. Nekdanjo Karniolo je zamenjala Grofija ob zgornji Savi^{VIII}, ki je verjetno že v 9. stoletju, zagotovo pa konec 10. stoletja, dobila domače ime Krajina in ki je predstavljala jedro srednjeveške Kranjske⁹⁰. Sedež mejne krajine je bil v Kranju, od koder so ga šele v 2. polovici 12. stoletja grofje Andechs-Meranski prenesli v Kamnik. S tem je Kranj po 600 letih izgubil vlogo vodilnega mesta oz. 'prestolnice' dežele, ki je predstavljala osrednji del kasnejše slovenske države.

OPOMBE

- 1 Šašel, 1970/71, str. 33–42; Bratož, 2014, str. 387–391.
- 2 Bratož, 2014, str. 388.
- 3 Šašel, 1970/1971; Bratož, 2014; Knific, Jux, 2010, str. 26–36; Knific, Lux, 2015, str. 29–41.
- 4 Šašel, 1970/71, str. 38–39.
- 5 Bratož, 2014, str. 390–391.
- 6 Bratož, 2014, str. 391.
- 7 Knific, Lux, 2015, str. 33.
- 8 Knific, 1995, str. 34.
- 9 Različni avtorji to Noriško mesto različno identificirajo (Egger, 1929, 146ss) – šlo naj bi za upravno območje Petovijone in Celeje; območje je razširil S. Ciglencečki (Ciglencečki, 1992, str. 3–4), podobno Bratož, 2014, str. 455–456; drugače pa M. Šašel Kos (Šašel-Kos, 1994, str. 285–286).
- 10 Werner, 1962, str. 125.
- 11 Vinski, 1980, str. 19.
- 12 Kory, 2004, str. 375–403.
- 13 Sagadin, 2016, str. 24.
- 14 D'Amato, Pflaum, 2019, str. 7–50; Pflaum, 2020, str. 25–31.
- 15 Šašel, 1970/1971, str. 42.
- 16 Bratož, 2014, str. 389.
- 17 Knific, Lux, 2010, str. 32.
- 18 Sagadin, 2008, str. 174.
- 19 Knific, Lux, 2015, str. 38.
- 20 Ciglencečki, 1994, str. 252.
- 21 Knific, Lux, 2015, str. 36.
- 22 Valič, 1990, str. 431–438.
- 23 Knific, 1999, str. 55–67.
- 24 Valič, 1977, str. 188–189; Josipovič, 1982, str. 180–181.
- 25 Josipovič, 1982, str. 146–148.
- 26 Sagadin, 1995, str. 217–245, T. 2, 11; T. 3, 8–10; T. 4, 5; Sagadin, 2020, str. 196, op. 39, 43 in 44; Sagadin, 2006, str. 101; Štibernik, 2006, str. 99–100.
- 27 Jerin, Modrijan, 1988, str. 230–232.
- 28 Božič, 1995, str. 45–47.
- 29 Leben, Lux, 2007, str. 21–22.
- 30 Sagadin, 1995, str. 140.
- 31 Sagadin, 2015, str. 47–78.
- 32 Sagadin, 2006a, str. 53–54.
- 33 Sagadin, 1990, str. 187.
- 34 Gabrovec, 1954, str. 132.
- 35 Šašel, 1970/1971, str. 35; Knific, Lux, 2010, str. 32; Bratož, 2014, str. 390, idr.

VIII O verodostojnosti tega naziva glej Štih 2001, 69–70.

36 Mumford, 1969, str. 178, 186.
37 Slapšak, 1995, str. 57.
38 Christaller, 1933.
39 Vrišer, 1978.
40 Hodder, 1972, str. 887–909.
41 Hodder, 1972, str. 891.
42 Sagadin, 2008, str. 12; Slapšak, 1995, str. 48–49.
43 Horvat, 2006, str. 27, 33.
44 Bratož, 1982, str. 114
45 Sagadin, 2008, str. 141–146.
46 Primerjava Demo 1994, 114, sl. 98–107, 249.
47 Knific, 2005, str. 331–343.
48 Knific, 1995, str. 23–40; Odar, 2006, str. 262.
49 Sagadin, 2008, str. 149–155.
50 Novaković, 2003, str. 180.
51 Sagadin, 2017, str. 35–57.
52 Jeličić, 1986/87, str. 33–48.
53 Chevalier, 1988, str. 111–163.
54 Rihter, 2023, str. 263–308.
55 Sagadin, 2020, str. 13–24.
56 Ugotovljena je bila npr. na Ajdovskem gradcu nad Sevnico (Bitenc, Knific, 2001, 50, št. 143).
57 Sagadin, 2000, str. 13–22.
58 Sagadin, 2004, str. 107–114; Sagadin, 2008, str. 83.
59 Lazar, 2003, str. 217–218.
60 Knific, Lux, 2015, str. 29–41; Knific, Lux, 2010, str. 26–36; Knific, 2005, str. 331–343.
61 Sagadin, KZ 2005, str. 7–18.
62 Mumford, 1969, str. 356.
63 Kosi, 2010, str. 12–13.
64 Sagadin, 2017, str. 55–56; Rihter, 2023, Tab. 2, št. 7, 8.
65 Rihter, 2023, str. 300.
66 Sagadin, 1991, str. 43.
67 Prva sta na to opozorila Šribar, Stare, 1974, str. 462–482.
68 Pleterski, Štular, Belak, Bešter, 2019, 188, gr. 78/2011.
69 Valič, 1975, sl. 7h in 11.
70 Sagadin, 1988, T. 28, 13.
71 Korošec, 1979, T. 69, 1b.
72 Sagadin, 2018, str. 180, sl. 3c; Knific, Sagadin, 1991, str. 90, sl. 109.
73 Sagadin, 2008, str. 180.
74 Knific, Sagadin, 1991, str. 89, sl. 107, primerjaj: Preložnik 2018, str. 163.

75 Knific, Sagadin, 1991, str. 88, št. 102, primerjaj: Klein – Pfeuffer 1993, 14.Taf. 5: 21; Taf. 24: 113; Taf. 27: 125; Taf. 57: 264.
76 Valič, 1978, Y205, 1, primerjaj: Giesler, 1978, Abb. 1, Abb. 2.
77 Kosi, 2005, str. 280–282.
78 Sagadin, 2018, str. 179–198.
79 Kosi, 2010, str. 9–44.
80 Kosi, 2010, str. 12–14.
81 Grafenauer, 1978, str. 435.
82 Grafenauer, 1988, str. 292.
83 Štih, 2001, str. 36–37.
84 Kosi, 2010, str. 11.
85 Sagadin, 2020, str. 22.
86 (Höfler, 2013, str. 34)
87 Ni jasno, zakaj avtor poleg Kranja, kot nekatere od teh centrov, izpostavlja tudi Šempeter v Ljubljani in Šempeter pri Celju (Höfler, 2013, str. 35).
88 Höfler, 2013, str. 27.
89 Höfler, 2013, str. 210, sl. 6; str. 230, sl. 7.
90 Štih, 2001, str. 70–71, Grafenauer, 1965, str. 10.

LITERATURA

- Bitenc, P. in Knific T., 2001. *Od Rimljanov do Slovanov*. Ljubljana.
- Božič, D., 1995. *O zakladu poznorimskih novcev v Slatni pod Dobrčo in o zgodnjekrščanskih mozaikih v Lescah*. *Radovljiški zbornik* 1995, str. 38–56.
- Bratož, R. 1982. *Življenje svetega Severina*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Bratož, R., 2014. *Med Italijo in Ilirikom. Slovenski prostor in njegovo sosedsvo v pozni antiki*.
- Chevalier, P., 1988. Les baptisteres paléochrétiens de la province de Dalmatie. *Diadora* 10, str.111–163.
- Christaller, W., 1933. *Die zentralen Orte in Süddeutschland*.
- Ciglencečki, S. 1992, *Polis Norikon*. Poznoantične višinske utrdbे med Celjem in Brežicami.
- Ciglencečki, S., 1994. Höhenbefestigungen als Siedlungsgrundheit der Spätantike in Slowenien. *Arheološki vestnik* 45, str. 239–266.
- D'Amato, R., V. Pflaum, 2019. Two Suites of Lamellar Armour from Kranj (Carnium), Slovenia, In the Light of Archaeological Analogies, Written Sources and Contemporary Iconography. *Studies and Materials. Acta Militaria; Medievalia* XV, str. 7–50.
- Demo, Ž., 1994. *Ostrogothic Coinage from Collections in Croatia, Slovenia and Bosnia & Herzegovina*, Situla 32, NM Ljubljana.

- Egger, R., 1929. Civitas Noricum, *Wiener Studien* 47, 1929, 146ss.
- Gabrovec, S., 1954. Poročilo o slučajnih najdbah v Sloveniji. Križevska vas, *Arheološki vestnik* 5, str. 132–142.
- Giesler, J., 1978. Zu einer Gruppe mittelalterlicher Emailscheibenfibeln. *Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters* 6, str. 57–72.
- Grafenauer, B., 1965. *Zgodovina slovenskega naroda II.*
- Grafenauer, B., 1978. *Zgodovina slovenskega naroda I.*
- Grafenauer, B., 1988. *P. Diakon, Zgodovina Langobardov.*
- Hodder, I. R., 1972. Locational models and the study of Romano – British settlement, str. 887–909. – V: Clarke, D. L., *Models in archaeologie.*
- Höfler, J., 2013. *O prvih cerkvah in župnijah na Slovenskem.* Ljubljana.
- Jeličić, J., 1986/87. Diakonikon ronokrščanske crkve u Lovrečini na Braču. *Prilogi povjesti umjetnosti Dalmacije* 26, str. 33–48.
- Jerin, B., Z. Modrijan 1988, Vaško nad Brezjami pri Tržiču, *Varstvo spomenikov* 30, 230–232.
- Josipovič, D., 1982. Bašelj, *Varstvo spomenikov* 24, str. 181–183.
- Josipovič, D. 1982, Štefanja gora, *Varstvo spomenikov* 24, 146–148.
- Klein – Pfeuffer, M. 1993, Merowingzeitliche Fibeln und Anhänger aus Pressblech. – *Marburger Studien zur Vor- und Frühgeschichte*, 1993.
- Knific, T. 1995, Vojščaki iz mesta Karnija, *Kranjski zbornik*, 23–40.
- Knific, T. 1999, Arheološko najdišče Gradišče nad Bašljem, – V: *Preddvor v času in prostoru*, Preddvor, 55–67.
- Knific, T. 2005, Gospe iz mesta Karnija, *Kranjski zbornik*, 331–343.
- Knific, T., J. Lux 2010, Otroci iz mesta Karnija, *Kranjski zbornik*, 26–36.
- Knific, T., J. Lux 2015, Kranj z okolico v pozni antiki – zapis geografa iz Ravene in arheološki podatki, *Kranjski zbornik*, 29–41.
- Knific, T., M. Sagadin 1991, *Pismo brez pisave*. Katalog razstave Narodnega muzeja Ljubljana.
- Korošec, P. 1979, *Zgodnjesrednjeveška arheološka slika karantanskih Slovanov*, Dela SAZU 22/2.
- Kory, R. 2004, Schuppen- und Lamellenpanzer. – V: *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde* 27, Berlin, New York, 375–403.
- Kosi, M., 2005. Predurbane ali zgodnjeurbane naselbine? (I. del), *Zgodovinski časopis* 59/ 3–4, 269–331.
- Kosi, M., 2010. Predurbane ali zgodnjeurbane naselbine? (II. del), *Zgodovinski časopis* 64/1–2, 9–44.
- Lazar, I., 2003. *Rimsko steklo Slovenije. The Roman Glass of Slovenia.* Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 7.
- Leben, N., J. Lux 2007, Bohinjska Bela, *Varstvo spomenikov* 43, str. 21–22.
- Mumford, L., 1969. *Mesto v zgodovini.* Ljubljana.
- Novaković, P., 2003. *Osvajanje prostora. Razvoj prostorske in krajinske arheologije.* Ljubljana.
- Odar, B., 2006. The archer from Carnium (Lokostrelec iz Karnija), *Arheološki vestnik* 57, str. 243–273.
- Pflaum, V., 2020. Poznoantična lamelna oklepa z najdišča Tomšičeva 38 v Kranju, *Kranjski zbornik*, str. 25–31.
- Pleterski, A., (ur.), B. Štular, M. Belak, H. Bešter 2019, *Začetek in konec raziskovanj grobišča pri župni cerkvi v Kranju (1953, 2011–2013)*, Opera Instituti archaeologici Sloveniae 38.
- Preložnik, A., 2018. Od globalnega stila do lokalne noše: emajlirane zgodnjesrednjeveške fibule z živalskimi motivi z območja Slovenije (From a global style to local fashion: Enameled early medieval fibulas with animal motifs from the territory of Slovenia). – V (In): Judita Lux, Benjamin Štular, Katharina Zanier (ur./ed.), *Slovani, naša dediščina (Our Heritage: the Slavs)*, Vestnik XXVII, str. 160–178.
- Rihter, J., 2023. Stratigrafsko najstarejši zgodnjesrednjeveški grobovi in začetek pokopavanja na grobišču Župna cerkev v Kranju. Stratigraphically lowest early medieval graves and beginnings of burial in the Župna cerkev cemetery in Kranj (Slovenia). *Arheološki vestnik* 74, str. 263–308.
- Sagadin, M., 1988. *Kranj, križišče Iskra*, Katalogi in monografije 24.
- Sagadin, M., 1990. Velika vas – Travnarjevo gradišče, *Varstvo spomenikov* 32, str. 187.
- Sagadin, M., 1991. Najstarejša cerkvena stavba. *Pod zvonom sv. Kancijana*, Kranj.
- Sagadin, M., 1995. Mengeš v antiki, *Arheološki vestnik* 46, str. 217–245.
- Sagadin, M., 1995. Rateče, *Varstvo spomenikov* 35, str. 140.
- Sagadin, M., 2000. Poznoantična steklarska delavnica v Kranju, *Kranjski zbornik*, str. 13–22.
- Sagadin, M., 2004. Poznoantična steklarska delavnica (?) v Kranju. – V (In): Irena Lazar (ur./ed.), *Drobci antičnega stekla*. Fragments of ancient glass. *Annales Mediterranea*, str. 107–114.
- Sagadin, M., 2006. Mengeš, poznoantično grobišče na Zavrteh, *Varstvo spomenikov* 39/41, Poročila, 101.
- Sagadin, M., 2006a, Gradišče v Tuhinju, *Varstvo spomenikov* 39/41, Poročila, str. 53–54.
- Sagadin, M., 2008. *Od Karnija do Kranja*. Arheološki podatki o razvoju poselitve v antičnem in zgodnjesrednjeveškem obdobju. Doktorska disertacija na oddelku za arheologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Sagadin, M., 2015. Zakladna najdba z Grdavovega hriba pri Radomljah. (A hoard find from Grdavov hrib near Radomlje), *Arheološki vestnik* 66, str. 47–78.
- Sagadin, M., 2016. Zgodovinsko ozadje. Historical backdrop, 24. – V: Pflaum, V., *V blesku kovinske oprave. Gleaming in armour.*

- Sagadin, M., 2017. Prva cerkev v luči arheoloških raziskav. – V: R. Peskar, M. Sagadin, A. Šebalj, Župnijska cerkev sv. Kancijana v Kranju. Njeno obličje in pomen. Ljubljana, str. 35–57.
- Sagadin, M., 2018. Odmevi karolinške in otonske umetnosti v zgodnj srednjeveškem nakitu v Sloveniji (Echoes of Carolingian and Ottonian art in early medieval jewellery in Slovenia). – V (In): Lux, J., B. Štular, K. Zanier (ur./ed.), *Slovani, naša dediščina (Our heritage: the Slavs)*. Vestnik ZVKDS XXVII, str. 179–198.
- Sagadin, M., 2020. Kranjska grobišča in problem kontinuitete med pozno antiko in zgodnjim srednjim vekom, *Kranjski zbornik*, str. 13–24.
- Sagadin, M., 2020. Mengeš – V: Horvat, J., I. Lazar, A. Gaspari, *Manjša rimska naselja na slovenskem prostoru*, Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 40, str. 187–200.
- Slapšak, B. 1995, Možnost študija poselitve v arheologiji, *Arheo* 17.
- Šašel – Kos, M., 1994. Romulovo poslanstvo pri Atilu, *Zgodovinski časopis* 48/3, str. 285–295.
- Šašel, J., 1970/1971. Alpes Iuliana, *Arheološki vestnik* 21/22, str. 33–42.
- Šribar, V., V. Stare 1974, Od kod ketlaške najdbe v Furlaniji? *Arheološki vestnik* 25, 462–482.
- Štibernik, G., 2006. Mengeš, grobišče na Zadružniški ulici, *Varstvo spomenikov* 39/41, str. 99–100.
- Štih, P., 2001. *Ozemlje Slovenije v zgodnjem srednjem veku*. Ljubljana.
- Valič, A., 1975. Oris 20-letnih raziskovanj grobišča v Kranju, *Kranjski zbornik*, str. 161–167.
- Valič, A., 1977. Sv. Lovrenc pod Storžičem, *Varstvo spomenikov* 21, str. 188–189.
- Valič, A., 1978. La nécropole Slave a Kranj, *Inventaria archaeologica* 21.
- Valič, A., 1990. Poznoantično najdišče sv. Jakob nad Potočami pri Predvoru, *Arheološki vestnik* 41, str. 431–438.
- Vinski, Z., 1980. Ovrednotenje grobnih pridatkov. – V: Stare, V., *Kranj, nekropola iz časa preseljevanja ljudstev*. Katalogi in monografije Narodnega muzeja v Ljubljani 18, 1980, 17– 32.
- Vrišer, I., 1978. *Regionalno planiranje*. Ljubljana.
- Werner, J., 1962. *Die Langobarden in Pannonia*. München.

ZGODNJE OBLIKE GRADOV – MOTE NA GORENJSKEM

Gradovi običajno vzbujajo prijetne občutke, ki nas obenem vznemirjajo in delujejo skrivnostno. Raziskovanje gradov ima v Sloveniji dolgo tradicijo, vendar se je večje zanimanje širše javnosti pojavilo šele v osemdesetih letih 20. stoletja. Posledica tega so bile številne strokovne razprave in izdaje poljudnih, s slikovnim gradivom bogato opremljenih publikacij.

Arheologija se je v raziskovanje gradov in nasploh mlajših obdobj sistemsko vključila konec osemdesetih let 20. stoletja. S tem je presegla mišljenje, da arheološke raziskave na najdiščih in arhitekturnih spomenikih iz časa po letu 1000 niso smiselne, češ da je na voljo dovolj drugih, predvsem pisnih in likovnih virov (Predovnik, 2012, str. 414–421). Peter Fister je v času službovanja na tedanjem Zavodu za spomeniško varstvo v Kranju sodeloval pri projektu *Gradovi na Gorenjskem* in mnogi od gradov so ravno po njegovi zaslugi dobili prve natančne načrte (Lux, 2022, str. 6–7). O pomembnosti vključevanja arheologije v raziskave gradov pa je zapisal naslednje: »Pri tej fazi se srečamo z vprašanjem arheološkega dela na podobnih primerih. Vse doslej namreč ni bilo mogoče vključiti v delo tudi arheologa, ki bi morda tudi drugače osvetlil razvojno pot gradu. Arheologija, ki naj bi se po mnenju nekaterih nehala že z 10. stol. (?), bi s svojimi metodami lahko pokazala poleg golih arhitektonskih ostankov še na druge prvine, pomembne za zgodovino gradu. Iz drobnih materialnih ostankov bi bilo mogoče rekonstruirati tudi življenje v gradu, njegovo pomembnost v raznih obdobjih itd., kar bi prav tako pomagalo k jasnejši podobi. V letošnjem letu (1973) naj bi končno sicer manjšo arheološko akcijo preiskali do podrobnosti najstarejši del, vendar pa bi morale biti enako pomembne arheološke raziskave tudi za kasnejša obdobja, ne samo za 12. stoletje, čeprav se arheologi tega na vso moč branijo, ker srednji vek zanje v večini primerov ni več zanimiv« (Fister, 1975a, str. 8–9).

Zaradi takšnih stališč ni presenetljivo, da so se z raziskavami gradov v Sloveniji večinoma ukvarjali le umetnostni zgodovinarji, med katerimi najbolj izstopa Ivan Stopar. Med njegovimi dosežki izpostavljamo oris razvoja gradov in vzpostavitev strokovne terminologije (Stopar, 1977). Več pozornosti raziskovanju najzgodnejših oblik gradov se je tudi v tujini posvečalo šele v

zadnjih petdesetih letih, čeprav se je tam arheologija že prej vključila v raziskovanja vseh vrst grajskih stavb. Med prvimi v Sloveniji, ki je za najzgodnejše oblike gradov definiral izraz *mota*, je bil Stopar, a ga pri predstavitvi razvoja grajske arhitekture ni uporabil (Stopar, 1977, str. 181). Za najzgodnejše, romanske gradove, ki jih datira od druge polovice 11. do sredine 13. stoletja, je zapisal, da so pri nas redki in pretežno fragmentarno ohranjeni, njihove sledove pa je mogoče razbrati le v preoblikovanem terenu. Menil je, da v njihovi zasnovi odmeva tradicija starih gradišč, obdanih z jarkom in okopom (Stopar, 1977, str. 181)¹.

Splošno o motah

Izraz *mota* je v slovensko terminologijo dokončno vpeljal Ivan Stopar leta 1977. Z njim je poimenoval normansko-frankovske lesene gradove, postavljene na umetnem zemeljskem gričku, ki so se pozneje razširili po vsej Evropi (Stopar, 1977, str. 181; prim. Predovnik, 2008, str. 377, op. 8). Že leta 1959 je Marijan Zadnikar opisal idealno podobo *motte*, torej stolpa na majhnem gričku, ki naj bi nastal tako, da so na sredino v krogu izkopanega jarka nanесли zemljo in na umetno nastali griček postavili stolp. Kot piše, naj bi take vrste utrjeni stolpi nastajali zlasti v Franciji po vdoru Normanov. Podobno grajsko arhitekturo na našem prostoru, ki naj bi zasedale strateško pomembne točke vrh gričev, pa je označil z izrazom stolpast grad (Zadnikar, 1959, str. 311 – 313). Zgodnjo skupino gradov je kot *château à motte* sredi 19. stoletja sicer prvi poimenoval francoski starinoslovec Arcisse de Caumont (Predovnik, 2008, str. 377). Izraz izvira iz galo-frankovske govorice in označuje visoko- in poznosrednjeveški tip nižinske trdnjave oziroma gradu. Slovenski izraz izvira iz srednjeveške latinske besede *mota*, ki v prevodu pomeni gomila zemlje ali kopica oziroma utrjeni stolp in se jo enači z besedo *motta* (Köbler, 2010). V nemško govorečih deželah se za posamezne različice te vrste gradov poleg besede *Motte* uporabljajo še izrazi *Turmburg*, *Turmhügel*, *Turmhügelburg* in *Hausberg*. Slednji se za gradove tipa *mota* uporablja predvsem v Avstriji (Friedrich, 2020; Böhme, 2020; Friedrich, 2009, str. 46; Predovnik, 2008, str. 377, op. 8). Na Hrvaškem je bil v štiridesetih

letih prejšnjega stoletja uveden izraz *gradište*, s katerim je bil poimenovan leseno-zemljen utrjeni prostor, ki je bil lahko višinski ali nižinski. Poleg leseno-zemljenega branika so bili ti prostori obdani še z jarki. Tedaj se je domnevalo, da gre za slovanska oziroma zgodnj srednjeveška najdišča. Danes izraz ni več primeren in nekateri avtorji predlagajo besedno zvezo: manjša fevdalna središča/rezidence (Krmptić, et al., 2017, str. 11 – 13).

Osnovna značilnost *motte* t.j. mot je gomila prsti, na katero je bila postavljena običajno lesena ali kamnita struktura, stolp, ki so jo lahko spremljali dodatni objekti. Obdajala jih je lesena palisada ali kamnito obzidje. Vzpetina je bila poleg tega lahko zavarovana še z jarkom in dodatnimi nasipi (Med zadnjimi: Dzieńkowski, 2024, str. 4 – 6, podobno še: Phillips, 2018, str. 10-11, Toy, 1984, str. 52-53). V Evropi se je izraz *motte* bolj množično uveljavil in pričel uporabljati za ta tip obrambne strukture šele v osemdesetih letih 20. stoletja. Kot zanimivost naj omenimo, da je leta 1912 Otto Piper, eden najbolj znamenitih evropskih kastelologov, menil, da je uporaba terminov *Motte* oziroma *mota*, saj je uporabljal oba izraza, primerno le za normansko-frankovske tipe gradov, stolpe na umetno narejenem griču, ki so datirani od 8. stoletja dalje. Kot značilno predstavnicu *château à motte* je izpostavil utrdbo, kakršna je upodobljena na tapiseriji iz Bayeuxa, ter dodal, da ni bistvena za nemški prostor (Piper, 1967, str. 115–117, 675).

Danes se v strokovni literaturi uporablja izraz *mota* (*motte*) za številne različice utrjenih struktur. V osnovi naj bi s to besedo označevali predvsem posebno obliko stolpastega gradu, katerega osnovna značilnost je umetno nasuta vzpetina, praviloma obdana z vodnim jarkom in pogosto tudi z nasipom. Na majhnem platoju je bil zgrajen običajno lesen, redkeje kamnit glavni stolp ali morda utrjena hiša, zavarovana s palisado. Prevladujejo mote, ki so bile v tlorisu okrogle ali ovalne oblike. Poznamo tudi mote, ki so bile v tlorisu bolj pravokotnih oblik. Raziskava mot v Porenju je pokazala, da je bilo štirikotnih in podobnih oblik približno 18 odstotkov (Dzieńkowski, 2024, str. 15). Njihova velikost je bila različna. Poglejmo nekaj primerov iz Anglije. Mota Baile Hill ima v spodnjem delu premer približno 55 metrov, na vrhu 21 metrov in se nad okolico dviga skoraj 21 metrov, naklon brežine je okoli 40 stopinj. Mota Bramber, ki je datirana v 11. stoletje, meri 60 metrov v spodnjem delu in na vrhu 25 metrov, v višino

meri 8 metrov, naklon pobočja pa znaša med 25 in 30 stopinjami. Vse te mere raziskovalcem omogočajo izračun, koliko časa je vzela izgradnja mote. Če vzamemo za primer moto Bramber z volumnom 130.000 m³, je bilo ocenjeno, da bi potrebovali 228.269 ur dela. Ob predpostavki, da bi sto ljudi delalo deset ur na dan, bi potrebovali za izvedbo vsaj devet mesecev (Hislop, 2023, str. 10-11). Ti podatki kažejo, da je bilo za gradnjo mote potrebno veliko število ljudi in da je predstavljala ne le izjemni poseg z vidika stroškov temveč tudi organizacije ter znanja in tehnologije, ki sta bila potrebna, da se je tako delo uspešno izpeljalo. Mote so bile lahko povezane z obzidanim dvoriščem oziroma predgradjem, kjer so bili gospodarski in stanovanjski objekti, za kar se v angleški terminologiji uporablja izraz *motte and bailey* (Friedrich, 2009, str. 46-47; Predovnik, 2008, str. 377).

Dosedanje raziskave kažejo, da so bile prve mote zgrajene v severni in zahodni Franciji (Normandija, Šampanja, dolina reke Loare) in so datirane v čas med poznim 10. in sredino 11. stoletja. Sočasne, a manj številčne so bile odkrite na območju Porenja in današnje Nizozemske. Njihova relativno hitra širitev na prostor od severne Francije do zahodne Nemčije in Nizozemske se med drugim povezuje s primerljivo, t.j. nižinsko pokrajino (Dzieńkowski, 2024, str. 6). V preostale dele Evrope so se mote pričele širiti po sredini 11. stoletja, ko tudi dosežejo svoj višek. Iz tega časa poznamo prve upodobitve, in sicer na tapiseriji iz Bayeuxa, na kateri so prikazane mote z lesenimi objekti: Rennes, Dol, Dinan, Bayeaux in Hastings (Aarts, 2007, str. 37-38; Dzieńkowski, 2024, str. 4).

Ena pglavitnih lastnosti mot je obrambni jarek, ki je obdajal spodnji del griča. Splošno sprejeto je, da je bil material, pridobljen ob izkopu obrambnega jarka, uporabljen za nasutje vzpetine in da sta obe deli potekali sočasno. Na primeru mote Bramber so izračuni pokazali, da material iz izkopa jarka ni mogel zadostovati za izgradnjo, saj je predstavljal le približno 70 odstotkov potrebne zemljine in so potrebovali dodatni vir (Hislop, 2023, str. 11). Natančnejše raziskave nekaterih drugih lokacij pa kažejo, da bi lahko zemljina, pridobljena pri izkopu jarka, za izgradnjo vzpetine zadostovala (Dzieńkowski, 2024, str. 18). Med motami, prikazanimi na tapiseriji, izstopa upodobitev Hastingsa, na kateri so osebe z lopatami, ki vzpetino očitno šele izdelujejo. Prikazana je gradnja mote, ki je očitno predstavljena v prerezu, saj je v zgornjem delu vidnih več različno obarvanih

horizontalnih plasti. Govorimo lahko o načinu konstrukcije vzpetine iz serije natančno pripravljenih in horizontalno naloženih plasti. Izkopavanja tega sicer niso potrdila, je pa bilo to ugotovljeno na nekaterih drugih lokacijah (Hislop, 2023, str. 11-12).

Pomembna je bila tudi višina mot, ki naj bi odražala socialni status. Višja kot je bila, pomembnejši naj bi bil lastnik (Friedrich, 2007, str. 96). Raziskava mot v spodnjem Porenju kaže, da je le nekaj takih, ki presegajo deset metrov višine. Običajno so visoke med pet in deset metri, zelo veliko pa je mot, ki ne presegajo petih metrov. Pri tistih, ki ne presegajo poldruga metra, pa se lahko vprašamo, če sploh imajo kakšno obrambno vrednost in predvsem, ali je to njihova izvirna višina oziroma ali so se tekom časa zaradi erozije ali odstranitve materiala spremenile (Friedrich, 2009, str. 47). Višina mote pa je pomembna tudi z vidika gradnje. Pri večjih višinah, nekatere vzpetine so visoke tudi več kot deset metrov, je bil namreč način gradnje še toliko bolj pomemben. Ključni dejavnik je bil stabilnost kope, ki je morala na svojem vrhu vzdržati objekte, grajene iz lesa ali kamna (Dzieńkowski, 2024, str. 15). Možni so bili različni načini utrditve kope. Enega smo že predstavili: z uporabo več različnih plasti kamnin in zemljine. Predvideva se, da je trdnost lahko nudil tudi osrednji stolp, okoli katerega je bila nato nasuta zemljina. Arheološke raziskave so še pokazale, da je bilo stabilnost gomile mogoče doseči z vgradnjo lesenih elementov, med drugim s postavitvijo opornega zidu ob njenem vznožju (Hislop, 2023, str. 14-17).

Mote so gradili in uporabljali predstavniki različnih skupin, v zgodnjem obdobju predvsem pripadniki visokega plemstva, tudi cerkvenega, kasneje pa so bile značilne večinoma za nižje svobodno in ministerialno plemstvo. Po mnenju nekaterih raziskovalcev so igrale pomembno vlogo pri strategijah družbenega posnemanja nižjega plemstva, ki so se očitno vzorovale po veličastnih zidanih gradovih visokih plemiških rodbin (Predovnik, 2008, str. 378). Po 13. stoletju te vrste gradov v zahodni Evropi izgubljajo na pomenu, vendar pa se kot tip ohranijo še vsaj v 14. stoletju. Prve mote naj bi bile v osrednji in vzhodni Evropi datirane šele v drugo polovico 13. stoletja. Bolj pogosto se pojavljajo v 14. in 15. stoletju. Odvisno od regij pa naj bi bile v uporabi tudi v 16. ponekod še celo v 17. stoletju (Dzieńkowski, 2024, str. 6). Na splošno se izgradnja in širjenje mot

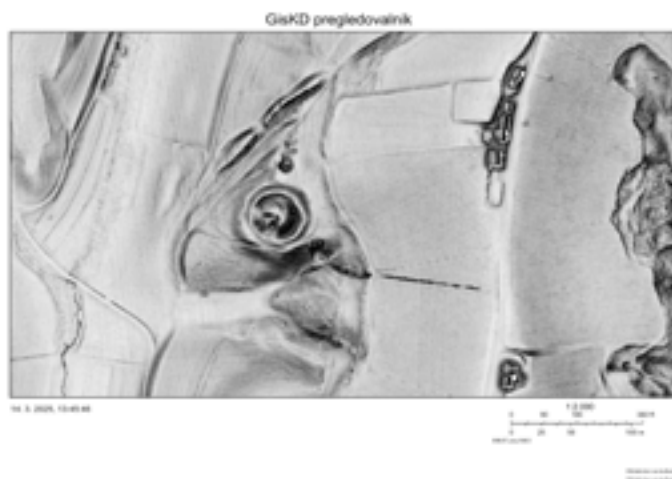
tako kot ostalih zgodnjih gradov povezuje predvsem s procesi kolonizacije v sklopu osvajanja novih ozemelj in uveljavljanja fevdalnega reda. Zelo jasno naj bi bilo to razvidno na Britanskem otočju, kjer se širjenje zgodnjih tipov mot povezuje predvsem s prihodom Normanov in njihovimi osvajanjem v drugi polovici 11. stoletja (Predovnik, 2008, str. 378; Predovnik, 2012, str. 425; več o razvoju in predhodnih tipih mot v zahodni Evropi glej Aarts, 2007, str. 37-56). Z germansko kolonizacijo se povezuje širjenje mot na ozemlju severovzhodne Evrope dve stoletji kasneje. Drugod naj bi njihova razširjenost odražala predvsem intenzivnost notranje kolonizacije v zgodnji fevdalni dobi (Predovnik, 2008, str. 378).

Danes so tovrstne utrjene strukture znane na območju celotne Evrope: od Francije, Britanskega otočja, Nizozemske, Italije, Nemčije ter držav severne in centralne Evrope vse do zahodne Ukrajine in Poljske. Domnevno naj bi bile odkrite celo v Rusiji v regiji Novgorod (med zadnjimi: Dzieńkowski, 2024, str. 4). Oblike mot v osrednji Evropi so sledile zahodnim tipom (grajeni na umetni kopi) z nekaj prilagoditvami, ki so bile večinoma vezane na lokalno okolje. V skupino mot raziskovalci vključujejo tudi tiste, ki so bile zgrajene na območjih z razgibanim reliefom in so izkoristile naravno dobro zavarovane vzpetine, pomole ali vrhove in ki so bile preoblikovane z dodatnimi posegi. Osnovni kriterij, da lahko govorimo o pravi moti, naj bi bil ta, da je bila vzpetina v celoti ali v pretežni meri umetno izoblikovana oziroma nasuta (Friedrich, 2009, str. 46-53 z vso relevantno literaturo). V nemščini je kar nekaj izrazov, s katerimi so poimenovane posamezne oblike mot in sorodnih objektov. V slovenščini pa z ustrezno terminologijo še ne razpolagamo (Predovnik, 2008, str. 377, op. 8). Bistvena osnova za rabo ustreznih izrazov je predvsem ločevanje različnih vrst zgodnjih gradov, kar pa bo mogoče šele po izvedbi natančnejših arheoloških raziskav.

Izbrane mote in podobne strukture na območju Gorenjske

Z raziskavami mot in podobnih struktur sta se v Sloveniji ukvarjali predvsem Katarina Predovnik v sodelovanju z Darjo Grosman, ki sta v več prispevkih predstavili pregled in rezultate raziskav (Predovnik in Grosman, 2007, str. 209 - 224; Predovnik, 2008, str. 369 - 384; Predovnik, 2012, str. 424 - 427). Ob upoštevanju tujih primerov in pregledu domače literature

sta pripravili izbor struktur, ki jih je mogoče uvrstiti v, kot sta jo poimenovali, širšo skupino mot in drugih objektov z jarki in zemljenimi nasipi. Ob tem sta opomnili, da je brez dodatnih raziskav, le na osnovi topografskih elementov, nemogoče natančneje določiti, ali lokacije sploh sodijo v to skupino ali jih celo ožje razvrstiti. Avtorici sta kot možnost prepoznavanja tovrstnih najdišč v prostoru izkoristili tudi aerofotografijo, ki je ena od metod neinvazivnega daljinskega zaznavanja. V slovenski arheologiji se je aerofotografija kot pomoč pri prepoznavanju in iskanju novih ter dokumentiranju in vrednotenju obstoječih lokacij uveljavila v devetdesetih letih (Predovnik in Grosman, 2007, str. 211 – 216). Danes v skupino neinvazivnih metod poleg aerofotografije prištevamo še LiDAR (Light Detecton and Ranging/svetlobno zaznavanje in merjenje; lasersko 3D skeniranje), snemanje s termokamero, multispektralna in hiperspektralna snemanja, v širšem smislu pa še geofizikalne raziskave (Rutar, et al., 2015, str. 23). Predovnik in Grosman sta s pomočjo letalskih posnetkov prepoznali in v skupino mot in sorodnih objektov uvrstili preko osemdeset najdišč (Predovnik, 2008, str. 379). Od

Atilov grad pri Spodnjem Kocjanu na LiDAR posnetku z jasno vidnimi obrambnimi jarki in nasipi, ki obdajajo krožno strukturo. (Vir: GisKD pregledovalnik Ministrstva za kulturo, <https://geohub.gov.si/ghapp/giskd/>).

tega sta jih v skupino srednjeveških objektov z zemljenimi utrdbenimi elementi vključili vsaj sedemintrideset. Kot pravi moti sta opredelili najdišči Atilov grad pri Spodnjem Kocjanu in Kosovo gomilo v Razvanju, saj naj bi bila pri obeh osnova umetno nasuti grič. V primeru preoblikovanja naravnih vzpetin pa gre po njunem mnenju za mote v širšem smislu (Predovnik, 2008, str. 379).

Ob pregledu zemljevida z označenimi lokacijami mot in sorodnih objektov je opazna večja vrzel na Gorenjskem. Avtorici sta namreč s tega prostora med zanesljivo opredeljene mote vključili le tri lokacije: Žlan, Senično in Krancelj pri Škofji Loki, med vprašljive pa Pivko pri Naklem – Gradišče na Štucanju, Arhovo gradišče pri Zgornjih Dupljah in Žablje (Predovnik, 2008, str. 380, sl. 5; Predovnik in Grosman, 2007, str. 213, Abb. 3). Izbrane lokacije razumljivo le delno sovpadajo z najdišči, ki jih je Slavko Ciglencečki uvrstil v skupino utrjenih prostorov, ki so velikokrat obdani z jarki in okopi (Ciglencečki, 1978, str. 482–492, karta razprostranjenosti na str. 491). Na seznam štirideset takih lokacij jih je z območja Gorenjske vključil pet: Klemenčevo gradišče pri Letenicah, Gradišče – Radovljica, Žlan, Arhovo gradišče in Gradišče na Žejski Dobravi².

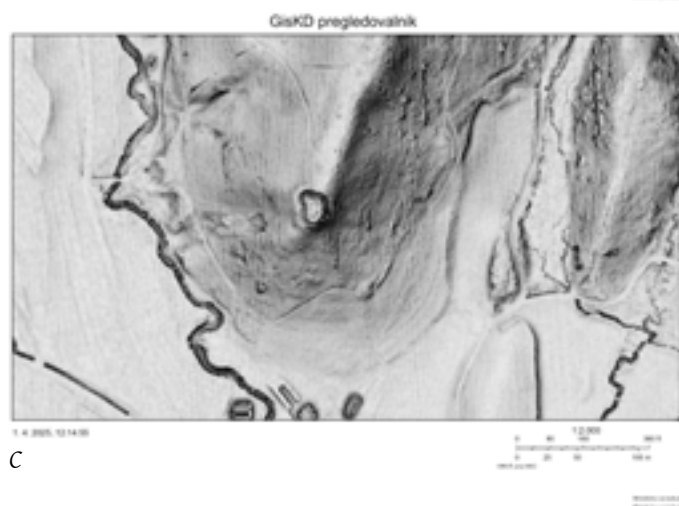
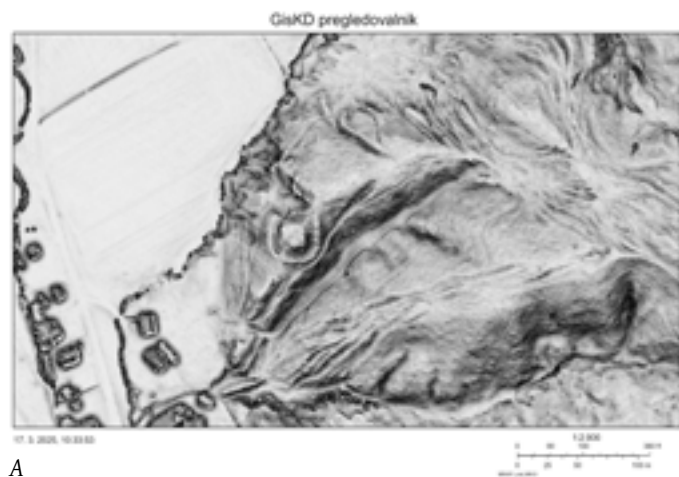
Po pregledu prostora, ki ga danes pokriva Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Območna enota Kranj, z upoštevanjem bistvenih lastnosti mot in s primerjavo že opredeljenih lokacij, bi bilo mogoče v širšo skupino mot, torej z vključitvijo tudi tistih na bolj ali manj preoblikovani naravni vzpetini, uvrstiti še nekaj lokacij. V veliko pomoč pri izboru je bila uporaba LiDAR metode, ki je najbolj primerna za analizo sledov bivanja in posegov človeka na pogozdenih območjih, v katerih še ni bilo bistvenih novodobnih posegov (Rutar, et al., 2015, str. 23).

Pri večini lokacij še ni bilo opravljenih arheoloških raziskav, ne invazivnih niti neinvazivnih in jih opredeljujemo izključno na podlagi njihovih topografskih značilnosti. Z večine najdišč tudi nimamo znanih najdb, s pomočjo katerih bi jih lahko datirali. V nadaljevanju predstavljamo izbor najdišč, ki vsekakor ni dokončen in upamo, da bo prispeval k nadaljnjemu prepoznavanju mot in njim podobnih oblik na Gorenjskem. Večina lokacij je že danes zavarovanih in kot morebitne mote vpisanih v Register nepremične kulturne dediščine, ki ga vodi Ministrstvo za kulturo.

1. Dragomelj – Utrdba Bimberg, EID 1-29936

Sledi mote so vidne na severovzhodnem izrastku hriba Strašnjak vzhodno od Dragomlja. Na franciscejskem katastru je del, na katerem stoji, poimenovan *Bimberg*. Na najvišjem delu nekoliko stožčaste vzpetine je ovalen osrednji plato, ki meri približno 27×20 m in ga obdaja 5–7 m širok jarek. Na

franciscejskem katastru je z imenom *Bimberg* označen tudi jugovzhodni del hriba, ki je preoblikovan prav tako, kot je to razvidno z LiDAR posnetka. Gre za strukturo z nasipom velikosti približno 90×70 m. Povezava med lokacijama ni jasna, prav tako ju brez raziskav ni mogoče zanesljivo časovno opredeliti.

LiDAR posnetki lokacij: a - mota nad zaselkom Glinje pri Cerkljah; b - Tabor pri gradu Križ; c - Čeuc nad Žabljami; d - nova lokacija nad vasjo Goriče. (Vir: GisKD pregledovalnik Ministrstva za kulturo, <https://geohub.gov.si/ghapp/giskd/>)

2. Glinje pri Cerkljah – Srednjeveška utrdba, EID 1-28589

Utrdba je nad zaselkom Glinje, na skrajnem severozahodnem izrastku vzpetine Studenec. Na franciscejskem katastru je to območje imenovano *Kosmati Borst*. Na vrhu griča je mogoče jasno prepoznati nasip z jarkom, ki obdajata krožni plato. Skupni premer krožne strukture meri do 52 m, jarek meri v širino do 8 m, osrednji plato pa ima premer približno 20 m.

3. Komenda – Gradišče, EID 1-10057

Ob severnem robu manjše vzpetine, ki se vzpenja nad naseljem Komenda, so ohranjene sledi jarka pravokotne oblike, ki meri približno 55 × 40 metrov in je širok okoli 6 m. Notranji, nekoliko privzdignjen plato, meri okoli 38 × 34 m. Na LiDAR posnetku je v osrednjem delu jasno razpoznavna kvadratna struktura velikosti 22 × 22 m. Na franciscejskem katastru je osrednji del vzpetine poimenovan *pr Kosouz*.

4. Križ pri Komendi – Arheološko najdišče Tabor, EID 1-20639

Na južni strani grebena Dobrava nad naseljem Križ so na vrhu griča, ki leži zahodno od gradu Križ, vidni sledovi krožnega obrambnega jarka in nasipa, ki obdajajo osrednji plato. Osrednji krožni plato meri v premeru skoraj 21 m, skupaj z jarkom in nasipom pa približno 48 m. Na zahodni strani nasipa je viden izrazit, nekoliko privzdignjen, kvadraten plato velikosti približno 14 × 14 m. Na franciscejskem katastru je vzpetina imenovana *Tabor*³.

5. Letenice – Klemenčevo gradišče, EID 1-05147

Najdišče leži na grebenastem izrastku vzhodnega roba Udinega boršta, jugovzhodno od vasi Letenice, nad potokom Kokrica. Osrednji plato, velikosti približno 33 × 37 m, obdajajo umetne terase, morda ostanki jarka. Na severni strani je dodatno zavarovan z dvojnim obrambnim okopom in jarkom, preostali del pa s strmimi pobočji. Že leta 1939 je Josip Žontar prepoznal lokacijo kot potencialno arheološko najdišče (Žontar, 1982, str. 19). Andrej Valič je leta 1975 zapisal, da naj bi bila na Gradišču izkopana srednjeveška keramika (Valič, 1975, str. 169). Nekaj let kasneje Valič keramike ne omenja več, najdišče pa datira v poznorimsko obdobje in meni, da naj bi služilo v občasne obrambne, varovalne in nadziralne namene (Valič, 1982, str. XIII).

6. Mengeš – Območje menceških gradov, EID 1-09518

Nad Mengšem se dviguje vzpetina Gobavica, ki ima na skrajnem jugovzhodnem izrastku ohranjene sledi gradu. V tem delu sta sicer vidni dve preoblikovani kopi (Zupančič in Žontar, 1969, str. 56–57). Severna je izrazito stožčasta, z izravnanim platojem večkotne oblike, velikosti približno 30 × 30 m in s sledmi jarka na zahodni strani. Vzhodna vzpetina je bolj nepravilne oblike, s strmimi pobočji in velikosti približno 36 × 24 m. Med seboj sta ločeni s sistemom (2–3) obrambnih jarkov.

7. Potoče pri Predvoru – Utrdba nad gradom Turn, EID 1-30910

Nad gradom Turn pri Potočah je izrazita krožna vzpetina s strmimi pobočji. Skoraj okrogel plato meri do okoli 18 m in zaseda skrajno jugozahodni del pobočja, nad katerim se dviguje Potoška gora. Vzpetina s svojo pravilno krožno obliko vzbuja vtis, da je umetno nasuta. Sledi jarka so komaj opazne. Severno od tod so ostanki Pustega gradu, s prvo znano omembo iz leta 1156 kot *castrum apud Nowenburch* (Stopar, 1996, str. 106). Uvrščen je v skupino rectangularnih romanskih obodnih gradov, značilnih za čas med sredino 12. in sredino 13. stoletja. Gre za enega zgodnejših gradov, ki pa je bil poimenovan Novi. Zastavlja se vprašanje, kje je stal predhodnik, torej stari grad in ali bi ga morda lahko iskali prav na vzpetini nad gradom Turn.

8. Slatna – Arheološko najdišče Preska, EID 1-17605

Med Dobrčo in vrhom Dobrave, tik ob cesti, ki povezuje grad Glanz oziroma novi Gutenberg in grad Kamen, se dviguje krožna vzpetina z dokaj strmim pobočjem in izravnanim, v tlorisu ovalnim, gornjim delom, ki meri približno 34 × 20 m. Na zahodni strani je vidna močnejša poglobitev – jarek, ki pa griča ne obdaja v celoti. Vzpetina z izravnanim platojem deluje umetno preoblikovano.

9. Zalog pri Moravčah – Arheološko območje Vahtenberk, EID 1-16693

Pri naselju Vahtenberk, ob cesti, ki vodi od Moravč proti Limbarski gori, je na franciscejskem katastru zapisan pomenljiv toponim *na starim Gradi*. Krožni zaključek podolgovatega grebena s precej strmim pobočjem meri v premeru približno 20 m. Zgolj naslutimo lahko obrambni jarek in nasip, ki obdajata osrednji plato. Zahodno od njega se zaradi konfiguracije terena domneva *propugnaculum*⁴.

10. Zgornja Lipnica – Ruševine gradu Pusti grad, EID 1-17612

Na položni vzpetini med Zgornjo Lipnico in Lancovcem je severozahodno od ostalin gradu Waldenberg (Waldeneberg ali tudi Pusti grad), ki je datiran v 12. stoletje (Stopar, 1996, str. 153 – 157), izrazita krožna struktura. V premeru meri do nekje 20 metrov. Na zahodni strani je v konfiguraciji terena jasno viden obrambni jarek z nasipom, na vzhodni strani pa zaradi strmega pobočja dodatno utrjevanje najverjetneje ni bilo potrebno. Ali gre za *propugnaculum* gradu Waldenberg ali za moto, bi lahko dokončno potrdile arheološke raziskave.

11. Žablje – Razvaline gradu Čeuc, EID 1-05570

Vzpetina Čeuc se dviguje nad vasjo Žablje. Na južnem delu se greben zaključuje z ovalni platojem, ki meri približno 20 m × 15 m in ga obdaja izrazit jarek z nasipom. Na tem zaključku, ki je umetno izravnano, so opazni ostanki pravokotne stavbe. Gre za eno redkih tovrstnih najdišč na Gorenjskem, ki je bila raziskana pred več kot šestdesetimi leti in imamo za njeno opredelitev in uvrstitev v skupino zgodnjih gradov – mot na voljo več podatkov.

Pogled na obrambni jarek z delom osrednjega platoja na lokaciji nad vasjo Goriče (Foto Judita Lux)

12. Goriče pri Golniku

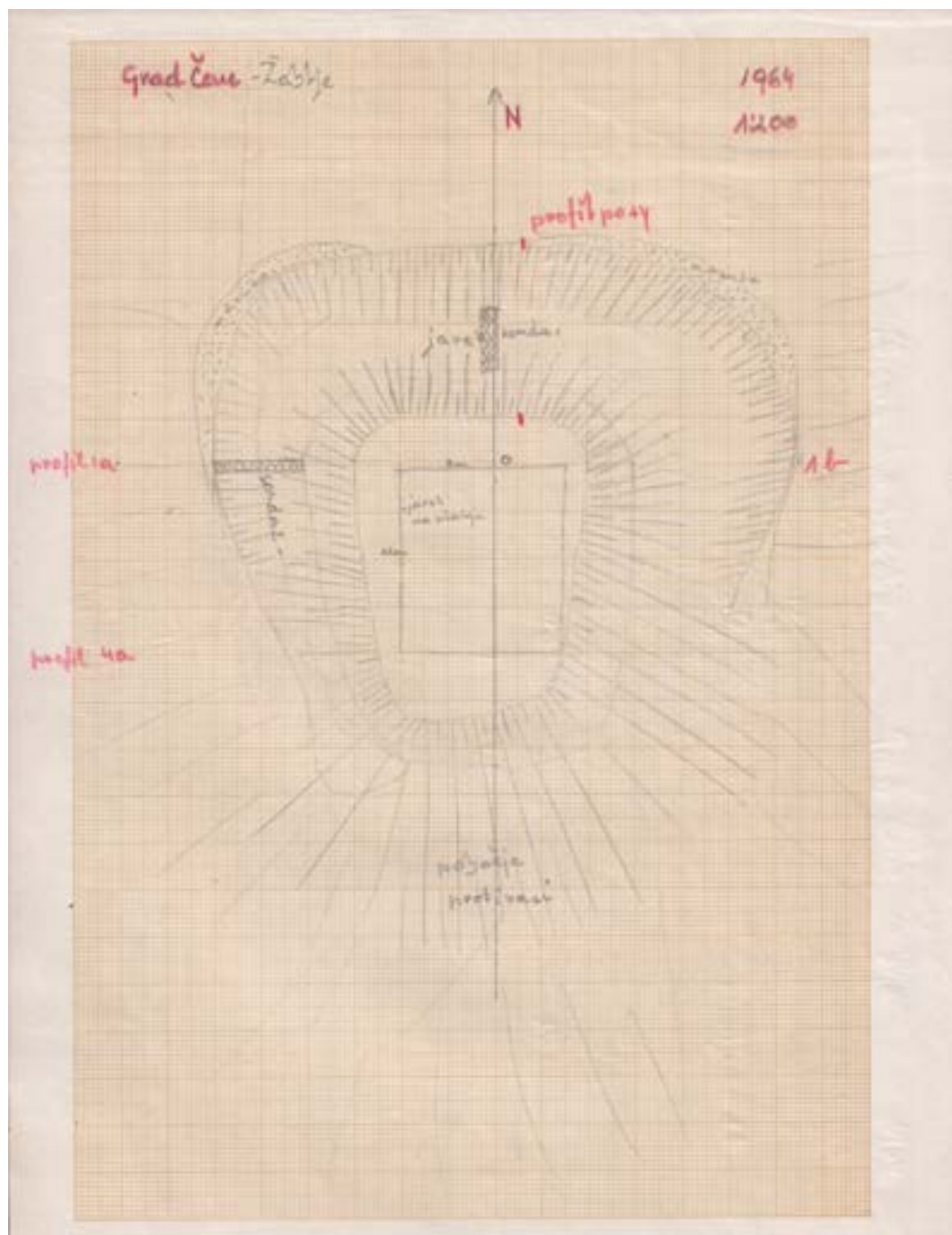
Na manjši vzpetini nad zaselkom Goriče je bila ob pregledu LiDAR posnetkov prepoznana krožna struktura. Vrh vzpetine je umetno preoblikovan. Krožen osrednji plato meri v premeru približno 20 m. Na južni strani se pobočje strmo spušča v graben, na preostalem delu je bil prostor zavarovan z jarkom. Na zahodni strani so vidne sledi dodatnega jarka in nasipa.

Čeuc pri Žabljah

Med 17. in 24. avgustom leta 1964 so na t. i. gradu Čeuc nad vasjo Žablje potekale arheološke raziskave, ki jih je vodil arheolog Andrej Valič iz Gorenjskega muzeja, skupaj z Zavodom za spomeniško varstvo v Kranju. Sodelovala sta še preparator Marjan Sajovic, prav tako iz muzeja, in študentka, danes znana arheologinja Nada Osmuk ter pet delavcev kopačev. Že leta 1965 je bila objavljena kratka, a podatkov polna notica (Valič,

Posnetek delavcev v času arheoloških izkopavanj leta 1964 na Čeucu (Foto Marjan Sajovic, hrani fototeka Gorenjskega muzeja)

Tloris platoja
z vrisanim
obrambnim
jarkom in sledmi
štirikotnega objekta
v osrednjem delu
(Avtor Andrej Valič,
hrani Gorenjski
muzej)

1965, str. 197-198), ki jo v nadaljevanju delno povzemamo in dopolnjujemo s pisnimi podatki ter izbranim, izpovednim slikovnim gradivom, ki ga hrani Gorenjski muzej. Poleg pisnega poročila ter nekaj zabelezk, je bilo v času raziskave posnetih 21 črno-belih fotografij in narejenih 16 načrtov, od tega 14 profilov, s pomočjo katerih je mogoče natančno ovrednotiti in predstaviti rezultate sondiranja (Valič, 1964)⁵.

Na ovalnem platoju griča Čeuc ali Čevce, ki meri okvirno 20 m (sever – jug) × 15 m (vzhod – zahod), je bilo skupno izkopanih 80 m² površine. V tem delu je bil odkrit vkop, ki je bil širok 0,50 m in globok do približno 0,50 m ter vkopan v peskovito rjavo ilovico. V njem je bilo poleg temnega humusa okroglo kamenje (prodniki? – op. a.) velikosti do 0,25 m, ki naj bi bilo po domnevah Andreja Valiča prineseno iz bližnjega potoka Svagol, ter drobcu ometa. Kot je poudaril, omet ni vezal kamenja. Na nekaterih profilih sta v opisu polnila vkopa omenjena tudi oglje in keramika. Vkop, za katerega je

Del vkopa s plastjo kamenja na dnu na osrednjem dela platoja (Foto Marjan Sajovic, hrani fototeka Gorenjskega muzeja)

domneval, da predstavlja ostanek zidane strukture, je v tlorisu pravokotne oblike in meri 11 metrov v smeri sever – jug in 8 metrov v smeri vzhod – zahod. Kot je vidno iz slikovnega gradiva, je dno vkopa zapolnjevalo kamenje. Štirikoten objekt je zasedel velik del osrednjega prostora in se mu prilagodil. Profili na osrednjem delu, znotraj pravokotnega objekta, so bili enostavni, in sicer je bila pod rušo plast temnega gozdnega humusa (debela do približno 30 cm), ki je prekrivala kompaktno in sterilno gozdno ilovico. Dva testna izkopa sta bila umeščena v obrambnem jarku, širokem do 7,5 m in globokem do nekje 2,51 m, ki skoraj v celoti obdaja osrednji plato. Ali je bil jarek tudi na jugovzhodni strani ni gotovo, niti ni popolnoma jasno razvidno na terenu. Kot sta pokazali sondi, je bil jarek vkopan v rjavo ilovnato plast s peskom in se je s časom zapolnil s temnim gozdnim humusom, mešanim s peskom in kamenjem. Jarek je bil na severni strani globlji, v obliki črke V, in je dosegel skoraj 3 m globine, na zahodni strani je bil nekoliko položnejši. V njem so bili, popolnoma na dnu zemljene plasti, še nevezani kosi ometa in kamenje, ki naj bi priplozelo z osrednjega dela.

Zelo malo najdb je bilo odkritih na severnem delu platoja, Valič je domneval, da zaradi nagnjenosti terena in erozije, medtem ko so bile številčnejše na južni strani. Odkriti so bili odlomki lončenine, ki naj bi bili izrazito srednjeveški, a časovno natančneje neopredeljivi in zato datirani le okvirno v 12. – 15. stoletje⁶. Poleg so bili še deli rjavih keramičnih pečnic z rastlinsko ornamentiko in sočasni odlomki lončenine, kar si je Valič razlagal s kasnejšo uporabo dobro varovane točke kot zatočišča v nevarnosti.

Andrej Valič je prostor in časovni okvir utrdbe na Čeucu temeljito proučil ter svoje ugotovitve ubesedil, a nikoli objavil. Odlomek, v katerem analizira pomen gradu, v tem prispevku prvič predstavljamo: »Grajen je bil na koncu vzvišenega ilovnatga parobka v obliki četverokotnega stolpa z obrambnim jarkom. Bistvo njegovega položaja je bil strateški moment, saj je varoval prve fevdalne posesti na Gorenjskem ter vicinalne poti preko Bašelskega sedla in ravnico od Kranja do vznožja Storžiča. Po historičnih virih se časovno klasificira od 11. do 14. stoletja. Provenienca zgodnesrednjeveške utrdbe je zelo pomembna za študij materialne kulture v obdobju tujega fevdalnega uveljavljanja na naših tleh in njihovih socialno družbenih odnosov med ministeriali in kmeti

Fotografija profila na osrednjem delu Čeuca, na desni strani je vidno temneje obarvano polnilo vkopa. (Foto Marjan Sajovic, hrani fototeka Gorenjskega muzeja)

– podložniki. Po osnovnem konceptu gradnje je obrambni stolp (munimen? – op. Stopar, 1977, 181) daljni dedič antičnega burga in predstavlja v srednjem veku osnovo grajske arhitekture.«

Mnenje, da gre za zgodnejšo srednjeveško posvetno arhitekturo, je Valič utemeljil na naslednjih izhodiščih: arhitekturi, tlorisu, strateški legi, izkopu obrambnega jarka in najdbah. Menil je, da je bil objekt grajen iz kamna in vezan z malto, a naj bi bil material ponovno uporabljen pri zidavi stavb v Žabljah, saj naj bi vas po zgodovinskih virih nastala v času 13.–15. stoletja (Valič, 1965, str. 198). Na osnovi podatka, da je bil vkop za temelje strukture širok le pol metra, in primerjavi z lokacijo Gradišče u Turčiču (Hrvaška), kjer je bil ugotovljen leseni objekt, ki je imel lesene temelje najverjetneje vkopane (Krmptić, et al., 2017, str. 14), bi lahko enako domnevali za Čeuc, da je bilo kamenje na dnu vkopa le podlaga za lesene temelje objekta – najverjetneje stolpa. S tem bi lahko razložili tudi pomanjkanje kamnitega materiala.

Po natančnem pregledu gradiva in najdišča menimo, da gre v primeru najdišča Čeuc za ostanke mote, in sicer za tip, ki je nastal s preoblikovanjem naravne vzpetine. V kolikšni meri je bil grič preoblikovan brez dodatnih, ciljnih arheoloških raziskav, ni mogoče zaključiti. Ali je bil objekt obdan tudi s palisado, žal iz obstoječe dokumentacije ni bilo mogoče ugotoviti.

K prikazu mote Čeuc pri Žabljah naj dodamo le še Valičevo vizijo ureditve, ki priča o širšem pogledu arheologa, ki ni bil omejen le na izvedbo raziskav in predstavljanje gradiva javnosti, temveč se je zavedal, da je ureditev najdišča bistvenega pomena za ozaveščanje o arheološki dediščini: »Kot kulturni spomenik bi prezentiral začetek novega družbenega reda – fevdalizacije in njihovo nadaljnjo uveljavljanje na tleh Gorenjske. Z odkritjem tega spomeniškega objekta smemo vključiti tudi turistično in spomeniško varstveni moment. S konservacijo in ureditvijo bi pridobil kraj Žabljje in okoliške vasi ter turistična cesta ‚pod gorami‘ Bašelj –Trstenik nov objekt, vreden ogleda, s panoramo na kranjsko ravnino ter tako izpopolnil vrzel odkrivanja spomenikov v tem delu Gorenjske.«

Zaključek

Raziskave mot, kot ene od vrst zgodnjih gradov, se v Sloveniji šele pričenjajo. Zelo pomembna bo seveda jasna definicija in vzpostavitev strokovne terminologije. Po vsej verjetnosti je najbolj smiselno, da se izraz mota uporablja tako za strukture na v večji meri preoblikovanih naravnih in na umetnih vzpetinah, ki jih je mogoče datirati od 11. do najkasneje 14./15. stoletja.

Z območja, ki ga pokriva Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Območna enota Kranj, je bilo na začasen seznam predvsem na podlagi topografskih značilnosti med mote uvrščenih nekaj lokacij. Kot izjemno zanesljivo bi v to skupino uvrstili Čeuc, saj ima vse bistvene značilnosti. Raziskava žal ni jasno pokazala, ali je vzpetina v veliki meri preoblikovana, kar lahko predstavlja pomemben zadržek pri opredelitvi Čeuca kot prave mote, vsekakor pa ga lahko uvrstimo v širšo skupino mot. Da bi v primerih lokacij Čeuc, Goriče, Letenice in Potoče pri Preddvoru lahko šlo za srednjeveške gradove, sedeže vitezov, bi morda potrdil tudi podatek, da je ravno na tem območju veliko število tovrstnih najdišč. Kot je zapisal Andrej Valič, lahko njihovo številčnost povezujemo z burnim dogajanjem v srednjem

veku: »Po letu 1030 se razvije zemljiško gospodstvo škofov iz tirolskega Briksna – z upravnim sedežem na Blejskem gradu, ki jim ga je podaril leta 1004 kralj Henrik II. Segalo je od Dobršnika pri Hrušici do Tržiške Bistrice, preko nje pa čez Senično, Goriče, do Letenc, Čadolj in Žabelj.« (Valič, 1964). Josip Žontar je ugotavljal, da se je ob vzpostavljanju in razvoju novega sloja ministerialov in vitezov, ki so prejeli tudi zemljišča, v 12. in 13. stoletju pričela nova in najpomembnejša doba naseljevanja. Posledično je bila v 13. in 14. stoletju vsa kotlina Kranja posejana z gradovi, dvorci in hišami ministerialov in vitezov, ki so bili po njih tudi poimenovani (Žontar, 1982, str. 17–21)⁸.

Dejstvo je, da bi nam popolnoma zanesljivo potrditev (ali pač ne) uvrstitve izbranih lokacij v skupino mot omogočila le izvedba arheoloških raziskav. Do takrat pa nam ostane svojevrsten izziv, kako le na podlagi topografskih lastnosti prepoznati in ovrednotiti ter po namenu in času opredeliti posamezne arheološke lokacije.

Zahvala

Iskreno se zahvaljujem dr. Milanu Sagadinu za skupne ogledе terenov in pogovore o najdiščih na Gorenjskem ter nenazadnje za skrben pregled prispevka.

VIRI IN LITERATURA

- Aarts, B., 2007. Motte-and-bailey castles of Europe. Some aspects concerning their origin and evolution. *Virtus. Jaarboek voor adelsgechiedenis*, 14, str. 37–56.
- Böhme, H. W., 2020. Turmburg. V: Böhme, H. W., Friedrich, R. in Schock-Werner, B. ur. *Wörterbuch der Burgen, Schlösser und Festungen*. Dostopno na: <https://books.ub.uni-heidelberg.de/arhistoricum/catalog/book/535> (10. 3. 2025).
- Ciglenečki, S., 1978. K problemu kulturne in časovne opredelitve nekaterih utrjenih prostorov v Sloveniji. *Arheološki vestnik*, 29, str. 482–494.
- Dzieńkowski, T., 2024. Between East and West Europe. A ducal motte-type residence from the first half of the 13th century in Chełm (south-east Poland). *Praehistorische Zeitschrift*. Dostopno na: <https://doi.org/10.1515/pz-2024-2042> (10. 3. 2025).
- Fister, P., 1975a, Delo na spomeniških gradovih. *Varstvo spomenikov*, XVII–XIX/2, str. 5–32.
- Fister, P., 1975b, *Arhitektura slovenskih protiturških taborov*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Friedrich, R., 2020. Motte. V: Böhme, H. W., Friedrich, R. in Schock-Werner, B. ur. *Wörterbuch der Burgen, Schlösser und Festungen*. Dostopno na: <https://books.ub.uni-heidelberg.de/arhistoricum/catalog/book/535> (10. 3. 2025).
- Friedrich, R., 2009. Motte-Turmhügelburg-Hausberg. *Castrum Bene*, 11, str. 46–62.
- Gabrovec, S., 1975, Žlan. V: *Arheološka najdišča Slovenije*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, str. 165.
- Hislop, M., 2023. *Castle Builders. Approaches to Castle Design and Construction in the Middle Ages*. 3. izdaja. Barnsley: Pen & Sword Books Ltd.
- Komelj, I., 1969, Gradovi na Gorenjskem. *Varstvo spomenikov*, XXII (1967), str. 16–22.
- Köbler, G., 2010. *Lateinisches Abkunfts- und Wirkungswörterbuch für Altertum und Mittelalter*. Dostopno na: <https://www.koeblergerhard.de/Mittelatein-HP/VorwortMlat-HP.htm> (10. 3. 2025).
- Krmpotić, M., Janež, A. in Sekulić, P., 2017. Gradišče u Turčišću. Međimurje, gradište/mota iz razvijenog srednjeg veka. *Portal, Godišnjak Hrvatskog restauratorskog zavoda*, 8, str.7–20.
- Lux, J., 2022. Grajske razvaline na Gorenjskem. *Konservatorski pogled*. V: Žibert, M. ur. *Dediščina gradov na Gorenjskem*. Kranj: Gorenjski muzej, str. 6–9.
- Phillips, C., 2018. *The medieval castle. Design, construction, daily life*. Sparkford (Somerset): Haynes Publishing.
- Piper, O., 1967. *Burgenkunde. Bauwesen und Geschichte der Burgen zunächst innerhalb des Deutschen Sprachgebietes*. 4. izdaja. Frankfurt am Main: Verlag Wolfgang Weidlich.
- Predovnik, K. in Grosman, D., 2007, Turmhügelburgen im Gebiet des heutigen Sloweniens – eine Forschungslücke. *Beiträge zur Mittelalterarchäologie in Österreich*, 23, str. 209–224.
- Predovnik, K., 2008, Kosova gomila v Razvanju in vprašanje obstoja mot na slovenskem ozemlju. *Annales*, 18/2, str. 369–384.
- Predovnik, K., 2012. Slovenska arheologija in raziskovanje gradov. *Kronika*, 3, str. 413–432.
- Rutar, G. et al., 2015. *Preventivna arheologija v Centru za preventivno arheologijo*. Ljubljana: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije.
- Stopar, I., 1977. *Razvoj srednjeveške grajske arhitekture na Slovenskem Štajerskem*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Stopar, I., 1996. *Grajske stavbe v osrednji Sloveniji. Gorenjska. I. Ob zgornjem toku Save*. Ljubljana: Viharnik.

- Toy, S., 1984, *Castles. Their Construction and History*. New York: Dover publications, inc.
- Valič, A., 1964. Čeuc-Žablje (gradivo). Neobjavljeno gradivo, Arhiv Gorenjskega muzeja.
- Valič, A., 1965. Čeuc nad Žabljami. *Varstvo spomenikov*, IX (1962-1964), str. 197-198.
- Valič, A., 1975. Letenice. V: *Arheološka najdišča Slovenije*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, str. 169.
- Valič, A., 1982. Arheološka raziskovanja na kranjskem območju v preteklih štirih desetletjih. V: Žontar, J., *Zgodovina mesta Kranja*. Kranj: Skupščina občine Kranj, str. V-XXIV.
- Zadnikar, M., 1959, *Romanska arhitektura na Slovenskem*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Zupančič, M. in Žontar, M., 1969. Gradovi na kamniško-domžalskem območju. *Kamniški zbornik*, XII, str. 53-90.
- Žontar, J., 1982. *Zgodovina mesta Kranja*. Kranj: Skupščina občine Kranj.

OPOMBE

- 1 Že Ivan Komelj je načel problem kontinuitete med zgodnj srednjeveškimi gradišči in kasnejšimi gradovi, ki pa ga ni

natančneje obravnaval. Komelj je prve gradove na Gorenjskem datiral v 11. stoletje. Konec 13. stoletja naj bi jih bilo 28, do konca srednjega veka pa skoraj še enkrat več (Komelj, 1969, str. 17).

- 2 Oblika obrambnega nasipa na Gradišču na Žejski Dobravi je zelo podobna nasipu nad Spodnjimi Dupljami – lokacija še ni arheološko zavarovana.
- 3 Fister (1975b, str. 58-59) meni, da je bila lokacija v času turških vpadov uporabljena kot pribežališče, tabor.
- 4 Stopar je propugnaculum opredelil kot prednjo utrdbo, ki stoji samostojno pred jedrom grajske zasnove (Stopar, 1977, str. 184).
- 5 Na tem mestu se iskreno zahvaljujem dr. Veroniki Pflaum in Manci Omahen Gruškovnjak, obe iz Gorenjskega muzeja, ki sta mi omogočili pregled in uporabo dokumentacije.
- 6 Keramike v času priprave prispevka ni bilo mogoče pregledati. Srednjeveško keramiko, če nima kakšnih posebnih značilnosti, je težko natančneje datirati. Arheolog Andrej Valič je imel veliko izkušenj s keramičnim gradivom iz različnih časovnih obdobj na Gorenjskem in njegovi presoji lahko zaupamo.
- 7 Munimen – v srednjeveških latinskih virih oznaka za utrjeni dvor, utrjeno gradišče.
- 8 Žontar, 1982, str. 17 – 21.

GROBOVI SREDNJEVEŠKIH ROMARJEV V KRANJU

Na velikem grobišču, ki se je raztezalo okrog župne cerkve na sedanjem Glavnem trgu v Kranju, je opazna zaključena skupina trinajstih grobov, ki vsebujejo školjke pokrovače (Slika 1). Analizirala bova njihovo vsebino, način pokopa, mesto znotraj grobišča in možnosti datacije ter jih predstavila v širšem arheološkem

in zgodovinskem kontekstu¹. Raziskave grobišča so razkrile skoraj 3000 grobov (Pleterski, 2016; 2017; 2019). Pokopavanje na grobišču se je začelo morda že v drugi polovici 7. stoletja, zanesljivo pa v 8. stoletju (Sagadin, 2020; Rihter, 2023a). Konec 18. stoletja je bilo pokopališče ukinjeno.

Slika 1: Načrt južnega dela grobišča Župna cerkev v Kranju. Školjke pokrovače in/ali deli popotnih palic v grobovih (rdeče pike z oznako groba) in med raztresenimi najdbami (rdeči kvadrati). (Prirejeno po Rihter, 2024, Fig. 1. in 10.7) (Tehnična izvedba: Drago Valoh, Inštitut za arheologijo ZRC SAZU)

Številka groba	Število školjk	Vrsta školjk (opredelitve v objavah)	Okov popotne palice (DA / NE)	Antropološki podatki (spol, starost)	¹⁴ C datacija skeleta (99,7 % verjetnost)	Objave
1965_z0147	7 (6 + 1)	pokrovača (<i>Chlamys opercularis</i>)	NE	moški, 45–55	1285–1416	Pleterski, 2016, str. 72–73; Šlaus, et al., 2015a, str. 71; Korošec, 1974; Rihter, 2024
1969_p0059	3	velika pokrovača (<i>Pecten jacobaeus</i>)	DA	moški, 50–55	1281–1409	Pleterski, 2016, str. 144–145; Šlaus, et al., 2015a, str. 149; Rihter, 2024
1969_p0094	3	velika pokrovača (<i>Pecten jacobaeus</i>)	DA	moški, <i>maturus</i>	kosti niso shranjene	Pleterski, 2016, str. 150–151; Rihter, 2024; Pflaum, 2023b
1969_p0171	2	pokrovača, verjetno velika pokrovača (<i>Pecten jacobaeus</i>)	NE	moški, odrasli	kosti niso shranjene	Pleterski, 2016, str. 167; Rihter, 2024
1969_p0216	1	pokrovača, verjetno velika pokrovača (<i>Pecten jacobaeus</i>)	NE	moški, <i>maturus</i>	kosti niso shranjene	Pleterski, 2016, str. 174; Rihter, 2024
1969_p0227	1	pokrovača, verjetno velika pokrovača (<i>Pecten jacobaeus</i>)	NE	moški, <i>maturus</i>	kosti niso shranjene	Pleterski, 2016, str. 176; Rihter, 2024
1970_p0454	3 (2 + 1)	velika pokrovača (<i>Pecten jacobaeus</i>)	NE	moški, <i>adultus</i>	kosti niso shranjene	Pleterski, 2016, str. 230–231; Rihter, 2024
1970_p0463	1	velika pokrovača (<i>Pecten jacobaeus</i>)	NE	moški, <i>senilis</i>	kosti niso shranjene	Pleterski, 2016, str. 232; Rihter, 2024
1970_p0537	3	velika pokrovača (<i>Pecten jacobaeus</i>)	NE	spol nedoločljiv, 40+	1292–1424	Pleterski, 2016, str. 243–244; Šlaus, et al., 2015a, str. 257; Rihter, 2024
1970_p0563	3	velika pokrovača (<i>Pecten jacobaeus</i>)	DA	moški, <i>maturus</i>	kosti niso shranjene	Pleterski, 2016, str. 248; Rihter, 2024
1972_p0810	3	velika pokrovača (<i>Pecten jacobaeus</i>)	DA	moški, starost nedoločljiva	kosti niso shranjene	Pleterski, 2017, str. 65–67; Rihter, 2024
1972_p0897	1	velika pokrovača (<i>Pecten jacobaeus</i>)	DA	moški, <i>adultus</i>	kosti niso shranjene	Pleterski, 2017, str. 90; Rihter, 2024
2011_x0118	1	velika pokrovača (<i>Pecten jacobaeus</i>)	NE	moški, 45–55	1179–1300	Pleterski, 2019, str. 200; Šlaus, et al., 2015b, str. 133; Rihter, 2024

Tabela 1: Grobovi s školjkami pokrovačami

Grobovi s školjkami pokrovačami

Število školjk

V grobovih je od ene do največ sedem školjk. Pet grobov vsebuje le po eno školjko, en grob dve školjki, šest grobov po tri školjke (npr. Slika 5), pri čemer v enem primeru (grob 1970_p0454) pripadnost tretje školjke grobu ni zanesljiva. Le en grob (1965_z0147) vsebuje sedem školjk, od katerih ena morda izvira iz zasutja groba. Prevladujejo torej grobovi s po tremi školjkami in s po eno samo školjko.

Mesto školjk

Školjke so ležale na različnih delih skeletov oziroma teles pokojnikov. Prevladuje lega na območju prsnega koša (6 grobov), sledi lega na območju trebuha pokojnika (3 grobovi). Druga mesta se pojavljajo le posamič: na spodnjem delu medenice, na levi nadlaktnici in v notranjem pregibu levega komolca, med stegnenicama. V enem grobu je bila školjka v drugotnem položaju.

Vrsta školjk

V objavah so bile školjke iz vseh grobov, razen enega, opredeljene kot »velika pokrovača (*Pecten jacobaeus*)« (9 grobov) oziroma kot »pokrovača, verjetno velika pokrovača

(*Pecten jacobaeus*)« (3 grobovi). Le školjke iz groba 1965_z0147 so bile opredeljene kot »pokrovača (*Chlamys opercularis*)«. V prihodnje bo treba ponovno preveriti opredelitve vseh školjk. V vseh primerih gre za spodnjo, izbočeno lupino školjke. Lupine so umetno preluknjane za pritrditev. Večinoma gre za dve luknjici na vrhu lupine, izjemoma na krilcih ob vrhu školjke. Nekatere školjke so poškodovane ali niso dovolj dobro ohranjene, da bi videli mesto luknjic.

Okovi popotnih palic

Pet grobov je vsebovalo tudi železen okov popotne palice, eden se po izkopavanjih ni ohranil (iz groba 1969_p0059). V treh primerih je ležal ob desni strani telesa, ob spodnjem delu desne noge. Le v grobu 1969_p0059 je bil ob levi goleni. Grobu 1970_p0563 pripadajoči okov palice je bil odkrit v drugotnem položaju zunaj groba. V dveh primerih se je ohranil tudi les popotne palice (Slika 3: 6, 7). Konservirani ostanki v nobenem primeru ne omogočajo makroskopske določitve vrste lesa, zato bi bila v prihodnosti potrebna mikroskopska določitev².

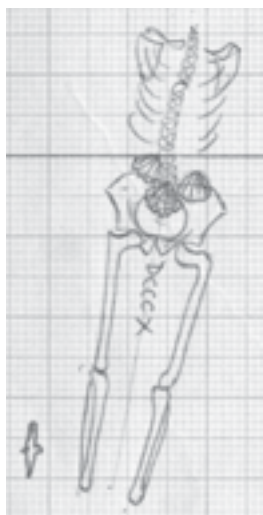
Drugi pridatki

Le v grobu 1965_z0147 je bila poleg školjk tudi štirioglasta železna pasna spona. Ležala je na križnici pokojnika.

Spol, starost in zdravstveno stanje pokojnikov

V dvanajstih primerih je bil spol pokojnika z antropološko analizo skeleta opredeljen kot moški, v enem primeru spol s to metodo ni bil določljiv. Tudi starost pokojnikov ob smrti je bila določena z antropološko analizo. Dva sta umrla v mlajši odrasli dobi (*adultus*, starost približno 21–39 let). Največ, osem, jih je umrlo v zreli odrasli dobi (*maturus*, starost 40–59 let). Starost štirih izmed teh je bilo mogoče določiti natančneje: dva sta umrla v starosti 45–55 let, eden v starosti 50–55 let, eden pa je bil ob smrti star vsaj 40 let. Le en pokojnik je bil uvrščen v starostno skupino *senilis* (starost 60+ let). Za pokojnika iz groba 1969_p0171 je bilo mogoče ugotoviti le, da je bil ob smrti odrasel, starosti pokojnika v grobu 1972_p0810 pa ni bilo mogoče določiti.

Shranjen je kostni material iz štirih grobov, le v treh primerih pa ohranjenost omogoča tudi vpogled v zdravstveno

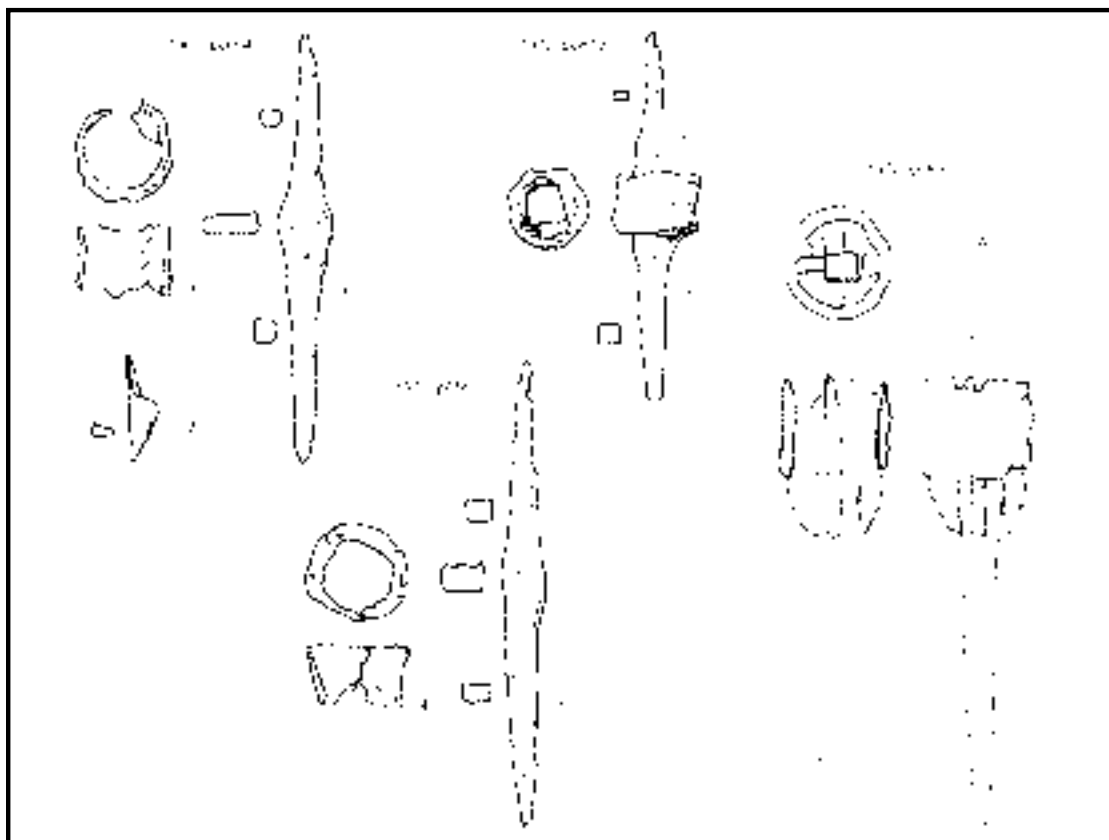
Slika 2: Grob 1972_p0810
(Risba Dragica Lunder)

stanje pokojnikov. Pokojnik iz groba 1965_z0147 je trpel za različno močnim degenerativnim osteoartritisom številnih sklepov v telesu, tudi kolkov in kolen. Poleg še nekaterih drugih trajnih degenerativnih sprememb na kosteh (poškodbe vretenc zaradi zdrsa medvretenčnih ploščic v telo vretenc, zraščanost leve medenične kosti in križnice) se vidi, da je prebolel vnetje pokostnice na obeh golenicah. Pokojnik iz groba 1969_p0059 je imel le blag degenerativni osteoartritis več sklepov (tudi kolkov in levega kolena), sicer pa ob smrti aktivno vnetje pokostnice – v blagi obliki na levi golenici, v močni pa na obeh kosteh desne goleni. Pokojnik iz groba 2011_x0118 je prav tako trpel za blagim do zmernim osteoartritisom več sklepov (tudi kolkov) in imel poškodbe več vretenc zaradi zdrsa medvretenčnih ploščic v telo vretenc.

Najdbe zunaj grobnih kontekstov

Tri školjke so nedvomno pripadale nekemu nedokumentiranemu grobu (Pleterski, 2016, str. 216). Za tri školjke je znano približno mesto najdbe (Pleterski, 2017, str. 219, 271, 320), za pet školjk pa ni nobenih podatkov (Pleterski, 2017, str. 356). Skoraj vsi ti primerki so bili opredeljeni kot »pokrovača, verjetno velika pokrovača (*Pecten jacobaeus*)«, eden kot »pokrovača (*Chlamys opercularis*)«, eden pa ni bil opredeljen, ker je pogrešan. Gre za spodnje, izbočene lupine školjke. Vse tiste, ki so dovolj ohranjene, imajo na vrhu lupine po dve luknjici za pritrdjevanje.

En okov palice je bil odkrit v zasutju otroškega groba 1970_p0468, drugi kot raztresena najdba na območju grobišča (Pleterski, 2016, str. 233, 269).

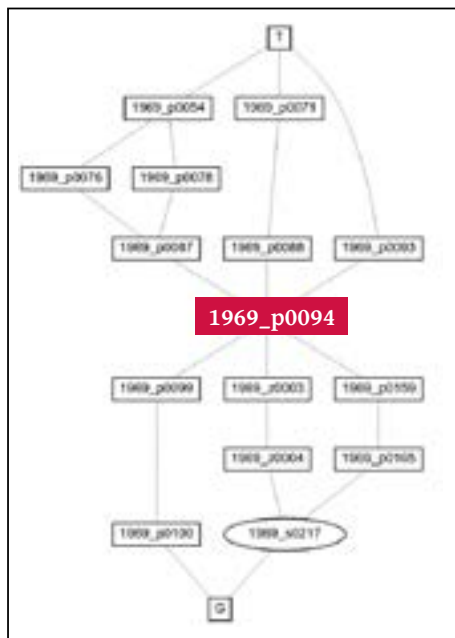

Slika 3: Okovi
popotnih palic
iz grobov; železo
(1–7) in les (6,
7) (Risba Brina
Svet, Tamara
Korošec, Inštitut
za arheologijo ZRC
SAZU)

Lega grobov

Obsežno zgodnjesrednjeveško grobišče, ki se je ob koncu 10. in v začetku 11. stoletja še raztezalo daleč proti severu, so v visokem srednjem veku (11.–13. stoletje) v skladu s tedanjo navado zunanega omejevanja župnijskih grobišč (Sörries, 2003, str. 27–52) prostorsko skrčili le na neposredno okolico današnje cerkve (Rihter in Rihter, 2024, str. 8–9). Vsi grobovi s školjkami pokrovačami (Slika 1) so ležali znotraj srednjeveškega obsega grobišča. Največ jih je bilo vzhodno in rahlo jugovzhodno od cerkvene apside: 6 grobov in nedokumentirani grob. Štirje grobovi so bili odkriti vzhodno od kostnice oz. nekdanje pokopališke kapele. Le dva grobova sta bila izkopana severno od cerkvene ladje in eden zahodno od cerkve.

Njihova popolna odsotnost ob južni steni cerkve je verjetno zgolj posledica nenadzorovanega uničenja zgornjih plasti grobišča med gradbenimi deli leta 1953, pri čemer so se ohranili le globlje vkopani grobovi, med katerimi prevladujejo zgodnjesrednjeveški (Pleterski, 2019, str. 9–10; Rihter, 2020, str. 12–13, 63).

Slika 4: Grob s školjkami pokrovačami 1969_p0094 je del 12 različnih stratigrafskih zaporedij grobov (pravokotniki) in enega prazgodovinskega ostanka (1969_s0127). (Vir: Link. Digitalno orodje za analizo srednjeveških grobišč. Inštitut za arheologijo ZRC SAZU)

Stratigrafija

Načrtna prostorska omejitev grobišča in povečan obseg pokopavanja na omejenem prostoru v visokem in poznem srednjem veku sta povzročila gosto prekrivanje zaporednih pokopov. Mlajši pokopi so posegali (nad in) v grobni prostor starejših grobov in jih pri tem nemalokrat tudi poškodovali. S tem so med grobovi nastajali številni medsebojni (stratigrafski) odnosi, ki tvorijo krajša ali daljša stratigrafska zaporedja grobov (Rihter in Rihter, 2024, str. 8–10).

Posledice omenjenih dejavnikov so dobro razvidne tudi pri grobovih s školjkami; vsi so deli različno dolgih stratigrafskih zaporedij, ki štejejo med 2 in 14 zaporednih grobov (Slika 4) iz različnih obdobj obstoja grobišča, in prav tako so vsa okostja, razen enega (1965_z0147), poškodovana z vkopi mlajših grobov (primer poškodovanega groba: Slika 2).

V stratigrafski sliki grobišča kot celote s 1000-letnim neprekinjenim pokopavanjem se pokopi s školjkami relativnokronološko umeščajo v osrednje obdobje obstoja grobišča. Pojavijo se za zgodnjesrednjeveškimi pokopi in še pred množičnim pojavom novoveških grobov z devocionalijami (Rihter, 2024, str. 167–171, sl. 10.5, 10.8–9), s katerimi se ob koncu 18. stoletja pokopavanje na tem grobišču zaključuje (Rihter, 2023a, sl. 8–9).

Datiranje

Arheološko datiranje srednjeveških grobov nasplošno otežuje dejstvo, da so v 11. stoletju v grobove postopoma prenehali polagati predmete. Grobovi s školjkami so med srednjeveškimi grobovi redka izjema. Radiometrično datiranje (z metodo radioaktivnega ogljika) vseh grobov s školjkami ni možno, saj je kostni material ohranjen le za 4 grobove. Med njimi je za grob 2011_x0118 meritev z radioaktivnim ogljikom pokazala visokosrednjeveško datacijo (1179–1300), za preostale tri (1965_z0147, 1969_p0059, 1970_p0537) pa poznosrednjeveško (med 1281 in 1424). Zato se opiramo predvsem na stratigrafijo in druge grobove z najdbami. Te omogočajo ne le stratigrafsko datiranje grobov brez pridakov, temveč tudi opazovanje in datiranje dolgoročnih sprememb na grobišču ter lastnosti pokopov, kot je na primer lega rok pokojnikov. Ta je pomembna za posredno časovno opredeljevanje grobov s školjkami.

Zadnje zgodnjesrednjeveške pokope s konca 10. in pričetka 11. stoletja, tako kot v prejšnjih dveh stoletjih, še vedno opredeljuje značilna iztegnjena in/ali na bok oziroma na medenico položena lega rok ter njihove kombinacije. Takšne lege sicer ohranjajo tudi kasnejši, srednjeveški in novoveški pokopi, vendar se jim morda že v 12. stoletju, najkasneje pa v 13. stoletju pridruži tudi nova, na predel trebuha pomaknjena lega rok (prim. Rihter, 2023b, str. 20). Gre za lego, kjer sta ena ali obe dlani položeni pretežno na predel trebuha.

Značilno držo v komolcih široko razprtih rok in na trebuh položenih dlani ima grob pokojnika s školjkami 1965_z0147, ki je v starosti med 45 do 55 let (Tabela 1) umrl med letoma 1285 in 1416 (99,7 % verjetnosti), kot kaže kalibriran rezultat radiometričnega datiranja vzorca kosti. Nižje na trebuhu ležeči roki, ki segata nad zgornji del medenice, imata tudi grobova 1969_p0059 in 1970_p0454. Slednja in grobovi 1969_p0094, 1969_p0171 in 1970_p0537 so nastali v obdobju, ko je bila natrebušna lega rok na tem grobišču že uveljavljena, saj imajo v stratigrafskih zaporedjih pod sabo enega ali več starejših grobov s takšno lego rok. Grobovi 1969_p0059, 1969_p0171, 1969_p0216, 1969_p0227, 1970_p0454, 1970_p0563, 1972_p0810 in 1972_p0897 pa imajo posamezne mlajše tovrstne grobove tudi v zaporedjih nad sabo.

Slika 5: Školjke in okov popotne palice iz groba 1969_p0094 (Foto Tomaž Lauko)

Stratigrafska lega, tipokronologija drže rok in trenutno razpoložljive datacije grobov s predmeti v stratigrafskih zaporedjih nekatere pokope s školjkami umeščajo že v 13. stoletje, predvsem pa v 14. in del 15. stoletja. Nadaljnje raziskave grobišča bodo te datacije dopolnile.

Školjke pokrovače kot romarske devocionalije in značke

Najdbe školjk pokrovač, t. i. Jakobovih školjk, v srednjeveških arheoloških kontekstih običajno povezujemo s tedanjimi romarji. Najpogostejše so odkrite v grobovih, redkeje v drugih kontekstih.

Obstajata dve vrsti ali različici školjk pokrovač oz. Jakobovih školjk (npr. Ktalav, 2016, str. 326–327, Fig. 17.2): atlantska (atlantska grebenasta pokrovača oz. *Pecten maximus*) in sredozemska (velika pokrovača oz. *Pecten jacobaeus*). Prva živi v Atlantiku, od Severne Afrike do severa Norveške, druga v Sredozemlju. Njuna življenjska prostora se ne prekrivata.

Pojav Jakobovih školjk kot romarskih atributov izvira iz romarskega središča Santiago de Compostela v severni Španiji. Ta je bil v srednjem veku najpomembnejše evropsko romarsko središče ter poleg Jeruzalema in Rima eno treh glavnih romarskih ciljev zahodnega sveta. Že zgodaj, od 11. stoletja dalje, so romarji ob obisku Compostele začeli jemati s seboj školjčne lupine atlantskih grebenastih pokrovač. Običaj je bil sprva povezan le s središčem v Composteli in svetišči ob bližnjih poteh do tja. Pozneje, od konca 13. stoletja dalje, so se z razvojem množičnih romanj in regionalnih romarskih središč po vsej Evropi školjke pokrovače obeh vrst oz. različic uveljavile kot atribut srednjeveških krščanskih romarjev na splošno, ne le tistih, ki so romali v Compostelo.

Školjke pokrovače so bile spominek z romanja in lahko dokaz o opravljenem romanju. Romarji so v srednjem veku uživali posebno zaščito, ki je revnim zagotavljala tudi oskrbo, prenočišče in zdravstveno pomoč. Školjke pokrovače so postale del njihove standardne, razpoznavne opreme, poleg klobuka, pelerine (širokega ogrinjala), popotne palice in torbice. Zagotavljale so jim poseben ugled tudi po povratku domov, zato so jih pogosto nosili še takrat in se dali tudi

pokopati z njimi (splošni podatki o romarskih školjkah so povzeti po Brumme, 2010, str. 41–42, 67–68).

Največ školjk, kot grobnih najdb, je znanih v državah Zahodne in Severne Evrope (Højmark Søvsø, 2023; Haasis-Berner, 1999; Haasis-Berner, 2002; Köster, 1983). V grobovih (in drugih kontekstih) srednjeevropskih držav so redkejšje (Paner 2016; Velímský, 1998; Slivka, 1998; Gryc in Wyrwa, 2010; Marcu Istrate et al., 2015; Zúbek, 2013; Azinović Bebek, 2013). V grobovih se pojavljajo od konca 11. stoletja (Roffey et al., 2017; Almazan, 1996, str. 132; Moralejo, 2014, str. 588, op. 933), najpogostejše pa med 12. in 14. stoletjem (Højmark Søvsø, 2023; Højmark Søvsø 2024; Haasis-Berner, 1999; Haasis-Berner, 2002; Gryc in Wyrwa, 2010, str. 447, tab. 1, 132; Slivka, 1998, str. 436; Köster, 1983). Tudi bližnjevzhodni (grobní in drugi) arheološki konteksti, v katerih so bile odkrite romarske školjke, so večinoma datirani v 12. in 13. stoletje (Ktalav, 2016, sl.17.1).

Med države z največjim številom v grobovih odkritih romarskih školjk se uvršča Danska (Almazan, 1996, str. 132). Tamkajšnje raziskave, ki vključujejo tudi najdbe izven grobnih kontekstov (Højmark Søvsø, 2023, str. 420–421, tab. 1 in 5), kažejo, da del pokrovač, najdenih ob in v cerkvah, nedvomno izvira iz uničenih grobov, medtem ko druge povezujejo z namernim odlaganjem (Højmark Søvsø, 2023, str. 415–416, 420–421), kar bi lahko bila posledica navade shranjevanja školjk (in drugih religioznih predmetov) v notranjosti cerkva tudi po tem, ko ti niso bili več v aktivni rabi (Haasis-Berner, 2002, str. 69; Baier in Kühtreiber, 2013, str. 311). Romarskim školjkam iz Compostele so namreč že zelo zgodaj pripisovali lastnosti, podobne relikvijam, in ob dotiku tudi druge zdravilne (Herbers, 1984, str. 87, 180) ali zaščitne moči (npr. pred strelami in slabim vremenom) (Højmark Søvsø, 2023, str. 417; Moralejo, 2014, str. 353).

Možnost drugotne rabe školjk (ne le kot romarskih insignij) odpira tudi vprašanja, ali je bil romar vselej pokopan s svojimi romarskimi školjkami (prim. Rettner, 1998, str. 72, op. 30) ali palico (npr. Stopford, 1994, str. 69). Vprašanje je tudi, kaj se je zgodilo s školjkami po vrnitvi tistih romarjev, ki poti v Compostelo niso opravljali v svojem imenu, temveč po naročilu drugega ali v imenu skupine, kot napoteni romarji (Bottineau et al., 1987, str. 12–13; López Ferreira, 1903, str. 52–54).

Kranjski grobovi romarjev s školjkami pokrovačami

Iz lege školjk v grobu je mogoče sklepati na mesto školjk na romarjevi opravi. Večina v Kranju pokopanih romarjev je imela školjke verjetno prišite na pelerino (vseh 6 grobov s školjkami na območju prsnega koša, verjetno pa tudi grob s školjkami na levi nadlaktnici). Drugi so školjke najverjetneje nosili na pasu (3 grobovi s školjkami na območju trebuha). Školjka med stegnenicama v grobu 1969_p0216 je bila morda prišita na torbico, položeno na noge. Tudi školjke na spodnjem delu medenice, v grobu 1965_z0147, so bile verjetno prišite na torbico, položeno na to mesto. V grobu je bila na križnici namreč tudi železna pasna spona, ki se z lego školjk ne povezuje v celoto – pas.

Školjke iz vseh kranjskih grobov, razen enega, so bile opredeljene kot velika pokrovača (tj. sredozemska različica t.i. Jakobovih školjk). Glede na splošna spoznanja o življenjskem prostoru obeh vrst ali različic pokrovač in prevladujoče interpretacije njihovega pojava v arheoloških kontekstih se ponuja razlaga, da romarji, pokopani z velikimi pokrovačami v Kranju, niso romali v Compostelo, saj velikih pokrovač tam v naravi ni. Vendar je ob takem hitrem sklepanju potrebna previdnost, saj je romar školjke lahko kupil tudi na poti tja, svoj obisk Compostele pa je lahko dokazoval tudi na drug način (s pisnim potrdilom). Poleg tega bo treba vse školjke iz kranjskih grobov v prihodnje ponovno opredeliti. Grobovi in pridatki v njih ne povedo, kam je posamezni pokopani romar romal. Okvirno predstavo o možnih destinacijah dajo zgodovinski podatki o romanjih v srednjem veku, ki se nanašajo na slovenski prostor (gl. spodaj).

Prav tako doslej dostopni podatki ne dajejo informacij o tem, ali je šlo za domačine, ki so se uspešno vrnili z romanja in bili pozneje v domačem kraju pokopani s svojimi romarskimi atributi. Upoštevati moramo tudi možnost, da je kateri izmed njih umrl med romanjem, ko je kot tujec potoval skozi Kranj.

Večina v Kranju pokopanih romarjev je umrla v zreli odrasli dobi, le dva sta bila mlajša odrasla, eden pa antropološko starec. Ti podatki povedo le, da so se na romanja podajali tudi mlajši odrasli. Ne moremo pa sklepati, kakšne starosti so bili ti romarji (predvsem tisti, ki so umrli v višji starosti), ko so opravili svoje romanje ali romanja. Vsi trije romarji, katerih kostni

ostanki so ohranjeni, so imeli zdravstvene težave. Trpeli so za različno močno izraženim degenerativnim osteoartritisom več sklepov. V dveh primerih so bili prepoznani znaki vnetja pokostnice kosti goleni, v dveh pa poškodbe vretenc zaradi zdrsa medvretenčnih ploščic v telo vretenc. Obe vrsti poškodb sta povezani s fizično preobremenitvijo.

Druge najdbe školjk pokrovač na Gorenjskem

Na grobišču pri nekdanji tovarni Iskra v Kranju je bila odkrita zgornja, ploščata lupina školjke pokrovače³. Preluknjani ima krilci. Vrsta oziroma različica školjke še ni bila določena. Natančnejši podatki o njenem izvoru niso zabeleženi.

V Radovljici je bil ob sondiranju južno od župne cerkve odkrit grob s petimi školjkami pokrovačami s po dvema luknjicama na vrhu (Valič, 1968–1969; Korošec, 1974; Pflaum, 2023a). Ohranile so se štiri školjke, opredeljene kot velika pokrovača (*Pecten jacobaeus*)⁴. V vseh primerih gre za spodnjo, izbočeno lupino. Še ena, vendar izven groba, je bila odkrita pozneje zahodno ob cerkvi (Sagadin, 1990, str. 188).

Zgodovinski podatki o romanjih v srednjem veku za prostor sedanje Slovenije

Na kratko povzemamo zgodovinske podatke, ki jih je predstavil Miha Kosi (Kosi, 1998, str. 100–114). Najstarejši podatki (iz druge polovice 11. stoletja) o romanjih s slovenskega prostora se nanašajo na tri že omenjena najstarejša in najpomembnejša romarska središča sploh – Rim, Santiago de Compostela in Jeruzalem. V visokem srednjem veku, v 12. in 13. stoletju, je tudi za prostor sedanje Slovenije zaznan povečan obseg romanj, ki je zajel širše sloje prebivalcev. Čez ta prostor sta vodili dve tranzitni poti, po katerih so romarji potovali večinoma proti pristaniščem (severnega) Jadrana: pot s severa čez Karavanke (Ljubelj) in Kranjsko proti Tržaškemu zalivu ter pot z vzhoda in severovzhoda čez Štajersko in Tuhinjsko dolino. Ob teh poteh so se ustanavljali hospici, v veliki meri namenjeni prav romarjem (na Gorenjskem v Podljubelju).

V poznem srednjem veku (v 14. in 15. stoletju) so bila, kot pravi Kosi, tri glavna romarska središča še vedno popularna. Najdostopnejši povprečnemu romarju je ostajal Rim. Pogoji za romarje pa so se takrat spremenili, saj so bili transporti z

ladjo zelo dragi, revnejši romarji pa se niso mogli več v veliki meri zanašati na preživljanje z miloščino in brezplačno oskrbo v hospicijih. Zato so romarji s slovenskega prostora začeli obiskovati bližja romarska središča. Poleg Rima so najpogostejše obiskovali Marijina svetišča v Assisiju, Loreto in Recanatiju v Italiji. Vsaj od 14. stoletja dalje so romali tudi v Porenje – v Aachen, Köln, Andernach in Trier, proti koncu srednjega veka že množično. V aachenski stolnici so že vsaj v prvi polovici 15. stoletja postavili svoj oltar verniki z današnjega slovenskega ozemlja, mesti Ljubljana in Kranj pa sta leta 1495 tam ustanovili beneficij za lastnega, slovensko govorečega duhovnika (Kosi, 1998, str. 111).

Konkretnih podatkov o posameznih romarjih iz naših krajev v srednjem veku je po Kosijevih ugotovitvah malo. Okoli leta 1380 je na spokorniško romanje v Rim odšel Andrej iz Predoselj, ker je ubil očeta (Kosi, 1998, str. 108).

Že v poznem srednjem veku so romarji obiskovali tudi številna domača romarska svetišča, na primer na Blejskem otoku, Sveti gori nad Gorico, Svetih gorah nad Bistrico ob Sotli ter v Krki in pri Gospe Sveti na avstrijskem Koroškem (Kosi, 1998, str. 113–114; Knez, 1995, str. 169–173, sl. 27). Ob obisku določene cerkve so bili deležni odpustkov. Leta 1429 je bila ta pravica podeljena cerkvi v Šmartinu pri Kranju (Kosi, 1998, str. 114).

LITERATURA

- Almazán, V., 1996. The Pilgrim Shell in Denmark. V: Dunn, M. in Kay Davidson, L. ur. *The pilgrimage to Compostela in the Middle Ages: A Book of Essays*. Garland Medieval Casebooks, vol. 17, Garland Reference Library of the Humanities, vol. 1829. New York: Garland, str. 131–142.
- Azinović Bebek, A., 2013. On pilgrim pendants from the territory of Croatia. *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu* 30, str. 107–119.
- Baier, R. in Kühtreiber, T., 2013. Pilgerzeichen aus Österreich – Pilgerzeichen aus österreichischen Wallfahrtsstätten. Anmerkungen zum Forschungsstand. *Beiträge zur Mittelalterarchäologie in Österreich* 29, str. 308–315.
- Bottineau, Y., et al., 1987. *Der Weg der Jakobspilger. Geschichte, Kunst und Kultur der Wallfahrt nach Santiago de Compostela*. Bergisch Gladbach: Lübbe.
- Brumme, C., 2010. *Das spätmittelalterliche Wallfahrtswesen im Erzstift Magdeburg, im Fürstentum Anhalt und im sächsischen Kurkreis. Entwicklung, Strukturen und Erscheinungsformen frommer Mobilität in Mitteldeutschland vom 13. bis zum 16. Jahrhundert*, Europäische Wallfahrtstudien 6. Frankfurt am Main: Peter Lang.

- Gryc, J. in Wyrwa, A. M., 2010. Muszla pielgrzymia z Góry Zamkowej w Cieszynie – nowy punkt na mapie dróg do grobu św. Jakuba w Composteli. *Archaeologia historica* 35, str. 443–449.
- Haasis-Berner, A., 1999. Die Pilgerzeichen des 11.–14. Jahrhunderts. Mit einem Überblick über die europäische Pilgerzeichenforschung. V: Brather, S., Bücker, Ch. in Hoepfer, M. ur. *Archäologie als Sozialgeschichte. Studien zu Siedlung, Wirtschaft und Gesellschaft im frühgeschichtlichen Mitteleuropa. Festschrift für Heiko Steuer zum 60. Geburtstag*. Internationale Archäologie, Studia honoraria 9. Rahden/Westf.: Verlag Marie Leidorf, str. 271–277.
- Haasis-Berner, A., 2002. Pilgerzeichenforschung. Forschungsstand und Perspektiven. V: *Spätmittelalterliche Wallfahrt im mitteldeutschen Raum. Beiträge einer interdisziplinären Arbeitstagung 7. – 8. 6. 2002*. Eisleben, str. 63–85. Dostopno na: <https://doi.org/10.18452/1105> (16. 2. 2025).
- Herbers, K., 1984. *Der Jakobuskult des 12. Jahrhunderts und der „Liber Sancti Jacobi“*. Studien über das Verhältnis zwischen Religion und Gesellschaft im Hohen Mittelalter. Wiesbaden: Steiner.
- Højmark Søvsø, M., 2023. The Sacred Profane. Distribution, Production, Use and Meaning of Objects Associated With Pilgrimage From Present-Day Denmark. *Medieval Archaeology* 67.2, str. 398–431.
- Højmark Søvsø, M., 2024. Pilgrimstegn, valfart og rituel praksis – en analyse af de danske fund. *By, marsk og geest* 36, str. 22–60.
- Knez, D., 1995. Romanja Slovencev v času gotike. V: Lozar Štamcar, M. ur. *Gotika v Sloveniji. Svet predmetov*. Ljubljana: Narodni muzej, str. 156–173.
- Korošec, P., 1974. Pomen školjk pectunculus v srednjeveških grobovih Gorenjske. V: Jeločnik, A. ur. *Opuscula Iosepho Kastelic sexagenario dicata*, Situla 14/15. Ljubljana: Narodni muzej, str. 327–331.
- Kosi, M., 1998. *Potujoči srednji vek. Cesta, popotnik in promet na Slovenskem med antiko in 16. stoletjem*. Ljubljana: ZRC SAZU, Založba ZRC.
- Köster, K., 1983. *Pilgerzeichen und Pilgermuscheln von Mittelalterlichen Santiago-Strassen. Saint Léonard – Rocamadour – Saint Gilles – Santiago de Compostela. Schleswiger Funde und Gesamtüberlieferung, Ausgrabungen in Schleswig, Berichte und Studien 2*, Neumünster: K Wachholtz.
- Ktalav, I., 2016. There and Back Again. A Tale of a Pilgrim Badge during the Crusader Period. V: Marom, N., Yeshurun, R., Weissbrod, L. in Bar-Oz, G. ur. *Bones and Identity. Zooarchaeological Approaches to Reconstructing Social and Cultural Landscapes in Southwest Asia*. Oxford & Philadelphia: Oxbow Books, str. 323–338.
- López Ferreiro, A., 1903. *Historia de la Santa Apostólica Metropolitana Iglesia de Santiago de Compostela*. Imprenta do Seminario Conciliar Central 1903, Tomo VI. Santiago.
- Marcu Istrate, D., et al., 2015. *The medieval cemetery from Sibiu (Hermannstadt) Huet Square*. *Archaeology, Anthropology, History*. Tübingen: Forschungen zur historischen Archäologie 6. Büchenbach: Verlag Dr. Faustus.
- Moralejo, 2014 = *Liber Sancti Iacobi*: traducción por Abelardo Moralejo, Casimiro Torres y Julio Feo; dirigida, prologada y anotada por Abelardo Moralejo (1951); con notas aumentadas por Juan José Moralejo y María José García Blanco (2004); nueva edición actualizada por María José García Blanco. Santiago de Compostela: Xunta de Galicia, Turismo de Galicia.
- Paner, H., 2016. *Gdańsk na pielgrzymkowych szlakach średniowiecznej Europy*. Gdańsk: Muzeum Archeologiczne w Gdańsku.
- Pflaum, V., 2023a. Spomin na romanje. V: Omahen Gruškovnjak, M. ur. *Mi ne hranimo v oblaku. 70 let Gorenjskega muzeja. Katalog razstavljenih predmetov, 1. del*. Kranj: Gorenjski muzej, str. 13.
- Pflaum, V., 2023b. Cat. No. 39. Three scallop shells and toe of a pilgrim's staff. V: Pavlovič, D. ur. *Tweets from the Past. Slovenian Archaeology through Sounds, Symbols and First Written Words*. Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, str. 196–199.
- Pleterski, A. ur., 2016. *Izkopavanja srednjeveškega in zgodnjenovoveškega grobišča pri Župni cerkvi v Kranju v letih 1964–1970*, Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 35, Grobišče Župna cerkev v Kranju 1. Ljubljana: Založba ZRC.
- Pleterski, A. ur., 2017. *Arheološka raziskovanja grobov najdišča Župna cerkev v Kranju med letoma 1972 in 2010*, Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 37, Grobišče Župna cerkev v Kranju 2. Ljubljana: Založba ZRC.
- Pleterski, A. ur., 2019. *Začetek in konec raziskovanja grobišča pri Župni cerkvi v Kranju (1953 in 2011–2013)*, Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 38, Grobišče Župna cerkev v Kranju 3. Ljubljana: Založba ZRC.
- Rettner A., 1998. Pilger ins Jenseits: Zu den Trägern frühmittelalterlicher Bein- und Reliquiarschnallen. *Beiträge zur Mittelalterarchäologie in Österreich* 14, str. 65–76.
- Rihter, J., 2020. *Stratigrafija grobišča Župna cerkev v Kranju in tipokronologija zgodnesrednjeveškega nakita*. Neobjavljena doktorska disertacija, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za arheologijo. Dostopno na: <https://doi.org/10.5281/zenodo.8188314> (16. 2. 2025).
- Rihter, J., 2023a. Stratigrafsko najstarejši zgodnesrednjeveški grobovi in začetek pokopavanja na grobišču Župna cerkev v Kranju. *Arheološki vestnik* 74, str. 263–308.
- Rihter, J., 2023b. Analysis of the Cemetery Župna Cerkev in Kranj (Slovenia). Preliminary observations of the research project (Z6-4608). The convergence of millennia. International Symposium, Maribor. Presentation. Zenodo. Dostopno na: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10046192> (16. 2. 2025).
- Rihter, J., 2024. Chronological Remarks on Early Medieval Jewellery and Evidence for Pilgrimage. V: Vargha, M. in Štefan, I. ur. *Power in Numbers. State Formation and Christianization on the Eastern Edge of Europe, Borders, Boundaries, Landscapes 4*. Turnhout: Brepols, str. 155–175.

- Rihter, J. in Rihter, B., 2024. Digitalno orodje za analizo srednjeveških grobišč z obsežno stratigrafijo. Primer grobišča Župna cerkev v Kranju / A Digital Tool for Analysing Medieval Cemeteries with Extensive Stratigraphy. The Case Study of the Župna Cerkev Cemetery in Kranj (Slovenia). *Arheo* 41, str. 7–30.
- Roffey, S., et al., 2017. Investigation of a Medieval Pilgrim Burial Excavated from the Leprosarium of St Mary Magdalen Winchester, UK. *PLoS Negl Trop Dis* 11(1): e0005186. Dostopno na: <https://doi.org/10.1371/journal.pntd.0005186> (25. 2. 2025).
- Sagadin, M., 1990. Radovljica. *Varstvo spomenikov* 32, str. 188–189.
- Sagadin, M., 2020. Kranjska grobišča in problem kontinuitete med pozno antiko in zgodnjim srednjim vekom. V: Ravnik, B. ur. *Kranjski zbornik 2020*. Kranj: Mestna občina Kranj, str. 13–24.
- Slivka, M., 1998. Stredoveký homo viator (Slovensko vo vzáihu k medzinárodným pútnym miestam). *Archaeologia historica* 23(1), str. 303–320.
- Sörries, R., 2003. Der mittelalterliche Friedhof. Das Monopol der Kirche im Bestattungswesen und der so genannte Kirchhof. V: Sörries, R. ur. *Raum für Tote. Die Geschichte der Friedhöfe von den Gräberstraßen der Römerzeit bis zur anonymen Bestattung*. Braunschweig: Thalacker Medien, str. 27–52.
- Stopford, J., 1994. Some Approaches to the Archaeology of Christian Pilgrimage. *World Archaeology* 26.1, str. 57–72. Dostopno na: <https://doi.org/10.1080/00438243.1994.9980261> (21. 2. 2025).
- Šlaus, M., et al., 2015a. *Rezultati antropološke analize človeškega osteološkega gradiva z najdišča župna cerkev v Kranju 1953–1984 / Rezultati antropološke*

analize ljudskog osteološkega materijala s nalazišta Kranj 1953–1984. Končno poročilo. Ljubljana. Dostopno na: http://iza.zrc-sazu.si/pdf/Kranj/4_Antropolosko_porocilo_1953_1984.pdf (27. 1. 2025).

- Šlaus, M., et al., 2015b. *Rezultati antropološke analize človeškega osteološkega gradiva z najdišča župna cerkev v Kranju 2011–2013 / Rezultati antropološke analize ljudskog osteološkega materijala s nalazišta Kranj 2011–2013. Končno poročilo*. Ljubljana. Dostopno na: http://iza.zrc-sazu.si/pdf/Kranj/5_Antropolosko_porocilo_2011_2013.pdf (27. 1. 2025).
- Valič, A., 1968–1969 (1970). Radovljica. *Varstvo spomenikov* 13–14, str. 174.
- Velínský, T., 1998. K nálezům středověkých poutních odznaků v českých zemích. *Archaeologica historica* 23(1), str. 435–455.
- Zúbek, A., 2013. Nález svatojakubské mušle ze středověkého hřbitova při kostele sv. Jakuba v Brně / A find of a scallop in the medieval cemetery at the Church of St. James in Brno. *Archeologické rozhledy* 65, str. 401–404.

OPOMBE

- 1 Del raziskave je nastal v okviru projekta Z6-4608 Analiza grobišča Župna cerkev v Kranju, ki ga financira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost RS. Del raziskave pa je omogočil Gorenjski muzej.
- 2 Za ogled ostankov in mnenje se zahvaljujema Tjaši Tolar, Inštitut za arheologijo ZRC SAZU.
- 3 Hrani Gorenjski muzej, inv. št. KKI 3745a. Neobjavljeno.
- 4 Školjke je določil Borut Toškan, Inštitut za arheologijo ZRC SAZU.

ŠMAJDOV GRAD PRI PREDOSLJAH

Šmajdov grad je večji spodmol na desnem bregu kanjona reke Kokre med Predosljami in Britofom (Slika 1). Spodmol ni prava podzemna jama, saj je nastal z bočno rečno erozijo pleistocenskega konglomerata (Rogelj, 2005), kljub temu pa je v Katastru jam Jamarske zveze Slovenije registriran pod št. 1339 (Lajovic, 1995; Aljančič, 2004). Kot protiturški tabor, datiran v 15. in 16. stoletje, je objekt v Registru nepremične kulturne dediščine vpisan pod št. EID 12628.

Slika 1: Šmajdov grad v konglomeratni steni kanjona Kokre pri Predosljah. Vhod je iz južne strani, na levi strani obrambnega zidu. (Foto Gregor Aljančič)

Šmajdov grad kot prvi in edini opisuje šele kustos ljubljanskega deželnega muzeja, arheolog Alfonz Müllner (1840–1918) pred skoraj 130 leti (Müllner, 1894; str. 136–138.) (Slika 2). Kaže, da ga je na »Smeidograd« (von Aichelburg, 1894) opozoril grof Eugen (Eugy) Aichelburg (1862–1902), danes že pozabljeni pisatelj in skladatelj Zoisovega rodu, ki je del otroštva preživel pri sorodnikih na gradu Brdo (ÖBL, 2011).

Da Šmajdov grad ne bi povsem izginil iz spomina, je ob izteku sedemdesetih let 20. stoletja opozoril krajši prispevek v reviji Pionir (Josipovič, 1978, str. 206). Pričujoči članek po 130 letih prvič podrobneje opisuje ostaline gradu ter rezultate dotedanjih arheoloških raziskav.

Grad je ime dobil po *Šmajdu*, lastniku bližnje kmetije. Priimek naj bi izhajal iz nemškega samostalnika *das Geschmeide* (Müllner, 1894, str. 136), kar pomeni *kovano dragotino* (Bartel, 1921), res imenitno za katerikoli grad. Šmajd je za Predoslje značilen priimek, ki ga drugje po Sloveniji ne najdemo. Morda izhaja iz sorodnega korena bolj razširjeni priimek Šmid ali Šmit (Kovač), nenazadnje pa ni nepomembno niti to, da ime skriva koren *ajd* (kot Ajdna, Ajdovščina, Ajdovski gradec ipd.).

Opis Šmajdovega gradu

Do gradu vodi ozka, na posameznih mestih zelo izpostavljena stezica, speljana po sredini konglomeratne stene okrog 15 m globokega kanjona reke Kokre, v zadnjih šestih metrih vklesana v steno. Da gre za jamski grad, zares spoznamo šele, ko ga iz nasprotnega brega, kjer se iz Britofa odpira širok naravni prehod čez kanjon Kokre, opazujemo skritega med gabri in leskami.

Spodmol do vrha zapira okrog 7 m dolg obrambni zid v obliki črke L, zgrajen iz različno velikih kosov labore in večjih prodnikov, med seboj povezanih z živoapneno malto. Čelni del zidu, v velikosti okrog 5,5 m x 5,5 m, pozidan okrog 30 cm od roba, sledi naravnim danostim na samem robu lečastega ustja velikega rečnega spodmola. Obrambni zid je šibek, pri tleh širok okrog 60 cm (merjeno pri vhodu), pod stropom le 50 cm.

Nekoliko kakovostnejša gradnja se kaže v izbranih večjih ogradnikih, s katerimi je ojačan vhodni vogal z vrati. Najbolj skrbno je grajena spodnja tretjina zidu, kjer je na razmeroma ravni skalni polici najprej zložena vrsta večjih temeljnih gradnikov, ki ji v urejenih redih sledijo podobno veliki in grobo obdelani, a močno erodirani kosi labore. Zgornji del zidu se zdi manj urejeno grajen, čeprav predvsem v srednji tretjini zidu

opazimo izrazite zaporedne pasove, kjer posamezno gradbeno fazo izravnava plast drobnejših gradnikov. Ti pasovi so visoki okrog 40 cm, večinoma jasno sledljivi čez celotno širino zidu. Z manjšimi gradniki je sezidana zgornja tretjina, ki se zdi najmanj urejena. Na notranji strani je zid večinoma grajen z manjšimi kosi labore, vmes tudi z večjimi prodniki, posebej na vhodnem delu pa so vidne že omenjene izravnalne faze.

Na obrambnem zidu je sedem večjih in pet manjših lin, večinoma sezidanih iz večjih kosov labore. Velike line so razporejene v treh nivojih, z eno lino v spodnjem, vhodnem nadstropju, dvema v vmesnem ter štirimi pod stropom. Spodnje tri so podobno grajene nizke strelne line z ravno preklado (znotraj okrog 70 cm x 40 cm, zunaj 60 cm x 20 cm), po svoji obliki namenjene loku ali samostrelu, nenavadna pa je njihova usmerjenost oz. vidno polje. Samo pri najbolj desni strelni lini srednjega nadstropja (gledano od zunaj; Slika 1) sta obe pokončni stranici postavljeni pod kotom, ki omogoča streljanje iz gradu tako na levo kot tudi na desno, medtem ko imata ostali dve strelni lini desno stranico pod pravim kotom, zaradi česar je pogled proti naravnemu prehodu severovzhodno od gradu omejen.

Največje so vrhnje tri line na čelnem zidu (do 70 x 40 cm), ki jih na zgornji strani zaključuje kar poševni strop spodmola, zaradi česar niso enako visoke. Te line tudi niso utrjene z večjimi kosi labore ali prodnikov, ampak so sezidane z manjšimi, bolj ploščatimi gradniki, enako kot sicer zid pod stropom. S pokončnimi stranicami sezidanimi pravokotno na zid ter z dvojno širino spodnjih strelnih lin so bile morda dodatno utrjene z lesenimi elementi za zaščito branilcev, vsekakor pa močno prispevajo k osvetlitvi notranjosti gradu.

V čelnem delu obrambnega zidu je še pet manjših lin (okrog 15 cm x 15 cm). Dve sta ena nad drugo tik ob vratih, verjetno za zapah in oporo vrat. Blizu vrat je še ena, ki pa je tako kot še preostali manjši dve lini verjetno nosila tramove za notranji oder (Müllner, 1894) za dostop do lin srednjega in vrhnjega nivoja obrambnega zidu.

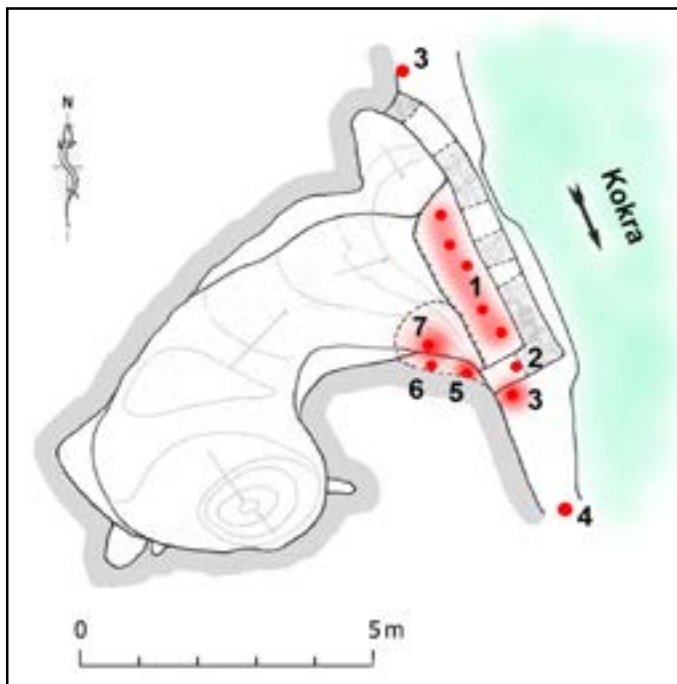
Od jamskih gradov s preprostim zapornim zidom (pregled v Fister, 1975 in Lajovic, 2018) se Šmajdov grad razlikuje tudi po ozkem, a lepo izdelanem vogalnem vhodnem zidu na južni strani. Zid nosi preklada nad vrati (okrog 80 cm x 60 cm x 20 cm), s širino do 1,2 m pa se zid opira na naravno steno. Pod vrhom tega visokega vhodnega zidu se odpira lina

Slika 2: Šmajdov grad, kot ga je leta 1894 videl arheolog Alfonz Müllner (Müllner, 1894, Taf. XI).

s pravokotno usmerjenimi pokončnimi stranicami (okrog 50 cm x 30 cm), ki je sicer približno poravnana z velikimi tremi linami pod stropom čelnega zidu, je pa edina s pogledom proti stezici, ki vodi do gradu. V grad vstopimo skozi manjša vrata (155 cm x 70 cm), ki so postavljena med naravno steno in ozkim vhodnim zidom (prag in notranja stran vrat sta vklesana v konglomeratno steno). Tik za vrati sta v zidu že omenjeni dve mali lini, ki sta bili verjetno namenjeni zavarovanju vrat, pri čemer je zgornja lina že nad preklado vrat, spodnja okrog 65 cm nad pragom, manjkata pa ustrezni niši na nasprotni strani.

Notranjost gradu določajo naravna tla spodmola, kjer razen vklesanih leg podesta ter širitve vhodnega dela ni opaziti večjih posegov. Temu je prirejena tudi notranja ureditev obrambnega zidu in samega gradu, kakor lahko razberemo iz razporeditve lin v dva ali tri nivoje: spodnji vhodni z eno strelno lino, srednji z dvema strelnima linama in dvema odrnicama, verjetno pa tudi zgornji, s štirimi širšimi linami. Skozi vhod najprej vstopimo v ožji, okrog 3 m dolg hodnik, ki teče vzdolž obrambnega zidu (glej floris, Slika 3). Od hodnika se najprej dvigne 1,5 m stopnja proti notranjosti (najbrž opremljena z lesenimi stopnicami), od tam pa se tla počasi vzpenjajo do skoraj izravnane notranje tretjine spodmola (okrog 3 m x 4 m, višina do 2,8 m). Najbolj temačen je končni žep spodmola, ki zavije proti jugu in ga direktna svetloba skozi line ne doseže. Na tem delu je zaradi divjega kopanja v slabše sprijeta konglomeratna tla nastala večja kotanja.

Slika 3: Floris Šmajdovega gradu z legami pomembnejših drobnih najdb (Josipovič in Aljančič, 2011; načrt Aljančič, 2004)

Pričevanja

O Šmajdovem gradu ni ohranjenih primarnih zgodovinskih virov. V preteklosti, po ljudskem predvidevanju v času turških vpadov, so spodmol obzidali v jamski grad. Pričevanja je prvi zbral in zapisal že Alfonz Müllner (Müllner, 1894).

V Predosljah in Britofu se je ohranilo ljudsko pričevanje, da so se ljudje v tem gradu skrivali pred Turki. Tu so še žive pripovedi o rovu, skrivnem izhodu, ki naj bi iz gradu vodil na varno. Najpogosteje se omenja povezava do spodmolov v konglomeratni steni nad Rupovščico v vasi Ilovka (1,1 km), gradu Brdo (1,4 km), dvorca Prevola (1,8 km), Predoselj (0,2–0,5 km), ali celo do samostana v Velesovem (6 km) (Müllner, 1894; Fajon, 1958; Josipovič, 1978; Dolhar, 2007; Markovič in sod., 2009; Jože Dolhar in Marjan Černivec, ustno, 22. 1. 2009).

Ljudski spomin je še jasnejši glede kasnejših uporabnikov, rokovnjačev in skrivačev vsaj od konca 18. stoletja do druge polovice 20. stoletja. Edinstven spomin na Šmajdov grad kot rokovnjaško postojanko je doživiljaj Prešernovega zdravnika in prijatelja Tomaža Pirca (1813–1880), verjetno iz časa po letu 1850, ko se je Pirc preselil v Tržič. Anekdoto je zapisal njegov vnuk Karel Traven (1890–1970) v pismu dr. Kajetanu Ahačiču (24. 9. 1958), na katerega nas je v knjigi o Tomažu Pircu opozoril zgodovinar slovenskega zdravstva dr. Jurij Kurillo (1933–2025):

»Ko ni bilo več rokovnjačev, je v najožjem družinskem krogu povedal, kako so ga z iskrimi konjiči vozili, mu zavezali oči in ga z največjo težavo malodane prinesli do ležišča svojega bolnega poglavarja. Potem ko ga je pregledal in mu pomagal, so mu dali okrepčila in tam ob ognju jim je rekel:

'Veste, jaz sem iz Kranja doma in res ni bilo treba, da ste mi zavezali oči in se mučili, da ste prinesli mojo težo tu dol. Saj vem, da sem v Šmajdovem gradu'.

Takrat pa so vsi hkrati segli po revolverjih in če bi jih glavar ne bil takoj odločno ustavil, bi bilo po njem.« (pismo hrani Tržiški muzej; Kurillo, 2015).

Frančiška Černivec iz Primskovega (rojena 1891), ki je okrog leta 1910 kot dekla služila na kmetiji pri 'Očân' [Vočan], je od domačih slišala pripovedovati o rokovnjačih in Šmajdovem gradu. Tako se je njenega pripovedovanja spomnil njen sin Marjan (Marjan Černivec, ustno, 22. 1. 2009):

»Rokovnjači so živeli takrat, ko so morali moški za 20 ali 30 let v vojsko iti. Ti so se upuntali in so se po skupinah naselili v Šmajdovem gradu in drugod. Zadnji rokovnjač je umrl v Tenetišah, v stelnati šupi, Šntanek¹ so mu pravili, ker je bil nekoč ranjen v nogo. Kadar so hodili rokovnjači k Očanu po živino, teleta, jagnjete, je gospodar na rog začel trobit, da so ljudje iz Gorenj in Primskovega z vilami in motikami prileteli čez Kokro branit, da so rokovnjače prepodili. Da so pa oblasti na to veliko dale, so na Primskovem med 23 lastnikov razdelili ozke parcele, od Jakovca na Primskovem do znamenja na Gorenjah, ki so segale do pod Očana.

Kako pa je bilo poj? Čez kaj so se rokovnjači in Očanovi pogovorili, da bodo sodelovali. In k'dar rokovnjači niso mogli hrane dobit — če je bil slab vreme, če so jih žandarji preganjal — je bil dogovor z Ovčanovimi: bomo vzel ovco, bomo vzel teleta, potlej vam bomo pa nazaj prignali. In iz enega teleta so dva, tri pol nazaj prignal, tako da so bili Ovčanovi zmeraj na boljem kot pa preh.

In moja mama, pokojna, ki je pri Očan služila, je zmeraj trdila: iz Šmajdovega gradu sta dva izhoda, eden v Prevalo, drugi pa v Velesovo.

Eden zadnjih skrivačev je bil primskovski posebež Ivan Marn, ki je v Šmajdovem gradu živel v letih po 2. svetovni vojni, dokler ga od tam niso spodili žandarji.«

Po spominu Marjana Černivca (1927–2019) naj bi obstajala tudi nižja etaža s še enim prostorom podobnih dimenzij, v katerega naj bi se po kratkem rovu kot 12-letnik spustil leta 1939. Prostor je skozi manjšo odprtino pod stropom za silo razsvetljevala dnevna svetloba, na nasprotni strani pa naj bi opazil nadaljevanje v ožji rov (Marjan Černivec, ustno, 22. 1. 2009). Verjetno se je v spomin dečka vtisnilo močno doživetje ob vstopu v temno notranjost gradu, ki ga je imel za prvo dvorano. Od tam je splezal iz spodnjega dela v notranjost spodmola, ki deluje kot prehod iz ene dvorane v drugo. Omenjena svetloba pod stropom bi lahko prihajala skozi stropne line obrambnega zidu – domnevno nadaljevanje v skrivni rov pa je bila najbrž le črnina v skrajno notranjem kotu spodmola.

Potrditev rokovnjaških časov je morda tudi samokres, ki so ga otroci iz bližnjih Gorenj našli v spodmolih ali v strugi pod Šmajdovim gradom (Metod Rogelj, ustno, 22. 4. 2025),

¹ Šantati je v ljudski govorici pomenilo šepati.

Predosljan Jože Ančimer pa naj bi kot otrok v gradu našel sablje (Jože Ančimer, ustno, februar 2009; zapisano v Marković in sod., 2009).

Arheološko izkopavanje

Arheološko izkopavanje je potekalo od 22. 6. do 7. 7. 2010 v organizaciji Jamarskega društva Carnium (Josipovič in Aljančič, 2011; Slike 4: A–D). Strokovni nadzor sta opravila Milan Sagadin (ZVKDS, OE Kranj) in Metod Rogelj (ZRSVN, OE Kranj). Za varen dostop ter delo v času izkopavanja je skrbela Enota za reševanje iz jam in višin CZ Mestne občine Kranj (Jamarsko društvo Carnium). Pri izkopavanju je sodelovalo 25 članov Jamarskega društva Carnium, ki so v devetih delovnih dneh prispevali več kot 400 prostovoljskih delovnih ur (Aljančič in Josipovič, 2012).

V notranjosti gradu je bilo le malo sedimenta, razen na vhodnem delu ob obrambnem zidu (10–40 cm), ki vsaj deloma izhaja iz predhodnega divjega kopanja v konglomeratna tla v notranjem delu spodmola (Slika 4: C). Z iskalcem kovin smo pregledali notranjost gradu, obrambni zid in okolico, pot do gradu ter bližnje spodmole (Sliki 4: A in B).

Morebitni obstoj skrivnega rova smo ugotavljali nedestruktivno, z georadarjem Tomaža Verbiča (georadarski sistem RAMAC GPR, švedskega podjetja MalaGeoScience, uporabljen Tx-Rx par okvirjenih 500 MHz anten).

Pregledali smo celotna tla ter stene v notranjosti gradu (globina meritev 0,8 m ter 8 m), vendar z georadarskimi meritvami notranjosti nismo zaznali sledov rova ali praznega prostora (Slika 4: D). Obstoj morebitnega rova smo preverjali tudi z georadarskim pregledom površja v neposrednem zaledju Šmajdovega gradu (500 MHz antene, do globine 16 m). Približno 15 m od stene kanjona smo pregledali okrog 60 m dolgo linijo (hod skeniranja 0,5 m), okrog 20 m dolgo vzporedno linijo pa tik za spodmolom.

Preverjali smo tudi območje domnevnega izhoda skrivnega rova na Ilovki, kjer smo georadarsko pregledali okrog 30 m dolgo linijo pri rastlinjaki ob konglomeratnem robu nad Rupovščico, ter zaznali manjšemu rovu podoben prostor. Podroben jamarski pregled je v tem konglomeratnem robu potrdil serijo delno povezanih rečnih spodmolov globokih vsaj 6 m, s katerimi je morda povezana tudi ugotovljena georadarska anomalija.

Pregled najdb

Po pričakovanju so bile najdbe redke. Po eni strani zaradi že omenjene skromne količine sedimenta, po drugi pa zaradi prekopavanja, ki so ga izvajale generacije divjih kopačev, predvsem okoliška mladina, ki je v gradu iskala zakladov.

Slika 4: Arheološko izkopavanje v Šmajdovem gradu leta 2010 (A: pregled izkopanega sedimenta; B: pregled poti z iskalcem kovin; C: izkopavanje vhodnega hodnika; D: georadarski pregled notranjosti gradu) (Foto Gregor Aljančič)

Skoraj vse najdbe smo našli v neposredni bližini vhoda, odlomki keramike so se ohranili v malem spodmolu tik za vhodom. Najdbe bo v trajno hrambo prevzel Gorenjski muzej (Josipovič in Aljančič, 2011).

Novci

1. Srebrni novc: škofija Augsburg (Peter von Schaumburg, 1424–1469), b. l. 1441, Pfennig, Augsburg, St. 180. Najden na pragu vhoda v grad (slika 3, T2). Določil Andrej Šemrov, Numizmatični kabinet NMS, 23. 3. 2010, ZŠ 15997 (slika 5);
2. Novc: Tretji rajh, 1940–1945, 10 Reichspfennig, ?, KM 2004, 101/1–36. Fragmentiran, prepognjen. Najden na poti pred vhodom (utež za ribolov?). Določil Andrej Šemrov, Numizmatični kabinet NMS, 23. 3. 2010, ZŠ 15998.

Druge kovinske najdbe

1. Bronast gumb, brez okrasja, s polomljenim ušesom; premer 22 mm (slika 3, T4).
2. Železni žebli:
 - kovani in sodobni, celi ali fragmenti (20 kosov);
 - kovani, za čevlje (7 kosov).

Svinčenke

1. Ostanki zmečkanih svinčenk (9 kosov; slika 3, T3);
2. ostanki staljenega svinca (1 kos);
3. neizstreljene svinčenke (2 kosa; kaliber okrog 6,5 in 14,5 mm; slika 3, T6).

Slika 5: Srebrni Pfennig (Augsburg, b. l. 1441), najden na pragu Šmajdovega gradu (Foto Gregor Aljančič)

Ostanki streliva (19. stoletje do 1961)

1. Zrna (5 kosov; puška);
2. naboj, cel, l. 1961 (1 kos; kaliber 9 mm);
3. tulci različnega kalibra, večinoma tipa Flobert; polni, celi ali fragmenti (13 kosov). (Slika 3, T1).

Keramika

1. Ostanki vsaj ene posode iz 15. stoletja (poznogotske starosti), 13 kosov (slika 3, T7);
2. kos ostenja posode iz fino prečiščene črno žgane gline (verjetno 15. stoletje) (slika 3, T7);
3. dva kosa ustja posod iz 15. stoletja (poznogotske starosti) (slika 3, T7);
4. temno in svetlo modro glazirana keramika iz 19. stoletja, spodnji del (majolika?) (Slika 3, T5).

Druge najdbe

1. Brusni kamen (3 kosi);
2. črepinje starejše steklovine.

Zaključki

Šmajdov grad je postavljen v spodnjem delu že omenjenega širokega naravnega prehoda čez Kokro, na točki, kjer bi sicer lahko nadzorovali prehajanje reke med Britofom in Predosljami, kar dopušča možnost rabe tega spodmola pred turškimi vpadi. Kljub temu pa arheološka raziskava potrjuje zgolj obstoj Šmajdovega gradu v 15. stoletju ter občasno rabo rokovnjaške postojanke in skrivališča za zmikavte vsaj od Ilirskih provinc do druge polovice 20. stoletja.

Protiturški izvor predvideva že Alfonz Müllner:

»Iz vsega tega je razvidno, da je bil ta jamski grad lahko le zatočišče dragocenostim v primeru začasne sovražne nevarnosti. Vendar je temu namenu odlično služil. Edini sovražniki, na katere lahko tukaj pomislimo, so turške roparske skupine, ki so plenile po naši deželi od leta 1408. Četa 10.000 mož, ki je vdrla leta 1469, se je razdelila v tri skupine, od katerih naj bi ena prišla do Preddvora (Valvasor, XV, str. 369). Ker je Preddvor le 5 km oddaljen od našega jamskega gradu, so okoliški prebivalci že leta 1469 spoznali turški Renner in Brenner. Zato je smiselno domnevati, da so lastniki okoliških gradov, kot so Brdo, Turn, Preddvor, predvsem pa samostana v Adergasu pri Velesovem, dali

utrditi to dobro izbrano jamo za varno hrambo dragocenosti, zemljiških knjig in drugih pomembnih dokumentov. Za varovanje sta zadostovala dva dobro opremljena stražarja.« (Müllner, 1894; prevod G. A.).

Tudi Müllnerjeva razlaga o protiturškemu skrivališču za velesovski samostan in bližnje gradove izhaja iz ljudskega izročila, kot ga je sam zbral ob koncu 19. stoletja. Müllner je svojo domnevo podkrepil predvsem z naslednjim opažanjem:

- 1) šibek obrambni zid (ne vzdrži težjega topništva, vendar obrani pred vpadom lahko oborožene turške čete),
- 2) omejen prostor (ocenjuje, da prostor zadošča le za 3–4 osebe z zalogami),
- 3) zabeleženi turški vpadi na tem območju (Preddvor, 1469) (Müllner, 1894).

Tej razlagi v prid bi bila sodobna interpretacija, po kateri so skrivni rovi do bližnjih gradov morda le ljudski spomin na zvezo gospostev, ki je v lokalno obrambo pred turškimi vpadi vključila tudi skriti in nedostopni Šmajdov grad.

Protiturški izvor zidovja v slovenskih jamah poudarja tudi speleoarheolog France Leben (1928–2002):

»...marsikatera kamnita pregrada v jamah je iz časov turških vpadov in od takrat dalje tudi marsikatero poimenovanje jame izdaja njeno takratno funkcijo. Utrjeni vhodi, celo prave utrdbे s stolpi pred jamskimi vhodi so zgodovinska zapuščina nemirnega srednjega veka, ki še vedno z zadnjimi ostanki čakajo konservatorjev in kronistov.« (Leben, 1975). Pri poimenovanju jam je Leben mislil predvsem na številne po Turkih imenovane jame po Sloveniji, kar po Müllnerjevi razlagi izvira imena Šmajd izdaja takratno funkcijo gradu, to je hramba dragocenosti (Müllner, 1894).

Preliminarni pregled zunanosti čelnega zidu (glej podrobnejši opis zgoraj), ki je sicer močno erodiran, nakazuje gotskega zidarskega mojstra. Čeprav se omet ohrani le redko, so bili zidovi gotskih stavb praviloma ometani (Stopar, 2006), v primeru Šmajdovega gradu pa najbrž ne, ker bi omet lahko razkril skrivališče v konglomeratni steni. Posebej na srednji tretjini zidu so dobro vidne izravnalne plasti z drobnejšim materialom, sicer pa se gradnja zdi manj urejena. Že na prvi pogled pa kot bolje grajena izstopa spodnja tretjina gradu, kjer so večji in bolj obdelani gradniki natančneje poravnani s podobno velikimi ogelniki vhodnega vogala, kar morda kaže na nekoliko starejši tip gotske gradnje (Stopar, 2006) ali celo

na obnovo ruševine. Morda so po dokončanju težjih detajlov temeljev in vogala obrambnega zidu z deli nadaljevali domači mojstri, bolj verjetno pa manj urejena gradnja zgornjih tretjin izdaja naglico ob nadaljevanju gradnje. Ali spodnji del zidu vendarle kaže na starejši izvor gradu, bi lahko razkrila podrobnejša analiza gradnje, predvsem analiza uporabljene malte kot veziva gradnikov.

Enostavna obrambna zasnova, ki jo sicer v veliki meri omejuje prostor — spodmol v nedostopni steni — se zdi podobna nekaterim protiturškim taborom na Gorenjskem (Leben, 1975; Fister, 1975; Arh Kos in sod., 2006; Lajovic, 2018), posebej Turški jami v Gozdašnici (sinonim Gojdašnica, Gojzdašnica) pri Žirovnici ter Hudičevemu gradiču pri gradu Kamen nad Begunjami na Gorenjskem (Komelj, 1960; Sagadin, 2022).

Kdaj so torej zgradili Šmajdov grad? Dosedanje domneve ga postavljajo v 15. in 16. stoletje, v čas turških vpadov. Zanesljivejši odgovor nam daje pričujoča arheološka datacija drobnih najdb. Odlomki ustij in ostenja keramičnih posod poznogotske starosti kažejo, da je grad stal že v 15. stoletju, natančneje okrog leta 1441, ko je bil na kratko v obtoku najdeni srebrni pfenig (Slika 5). Pomanjkanje najdb nenazadnje nakazuje le občasno in kratkotrajno naselitev.

S pričujočo raziskavo smo potrdili tudi izročilo o rokovnjačih. Redke najdbe spet kažejo na le občasno in kratkotrajno rabo zapuščenega skrivališča od 18. do 20. stoletja. Tudi pri novoveški drugotni uporabi gradu je v ospredju funkcija skrivališča, o čemer pričajo prevladujoče najdbe streliva skozi celotno obdobje. Najdbe izstreljenih in neizstreljenih svinčenk morda razkrivajo sledove napada na rokovnjaško postojanko v času Ilirskih provinc, kar je posebej zanimivo kot redek dokumentiran primer rokovnjaškega spopada. Ostanke mlajšega streliva potrjujejo tudi kasnejše skrivače, vse do leta 1961. Nenazadnje, Šmajdov grad so gotovo uporabljali tudi krivolovci, od tu so lahko neopazno lovili ribe (domnevna ribiška utež) ali pričakali divje race (številni tulci nabojev tipa Flobert).

Kako pa lahko razložimo izročilo o skrivnem rovu, ki vodi na varno? Kotanji, ki sta nastali pri divjem kopanju, nenazadnje pa tudi nastanek samega spodmola, kažejo na to, da je prod na tem mestu slabše sprijet, tako da širjenje spodmola ali kopanje rova ne bi bilo pretežko. Čeprav georadarski pregled notranjosti

gradu ni našel sledi skrivnega rova, pa njegovega obstoja, ob velikem pričevanju domačinov, ne moremo popolnoma ovreči. Če bi bil prehod v domnevni skrivni rov popolnoma zasut ali skrbno zazidan s podobnim materialom, kot sestavlja naravno konglomeratno-prodnato ozadje spodmola, bi bil zatrpni rov georadarsko le težko opazen.

Varstvo Šmajdovega gradu

Šmajdov grad je izjemen preplet narave in kulture, rdeča nit med dediščino ledenodobnega kanjona reke Kokre ter sledovi človekovega nenehnega iskanja preživetja.

Grad nujno potrebuje statično obnovo, ki bi ustavila nadaljnje propadanje in rušenje obrambnega zidu. Najbolj ga uničuje padavinska voda, ki teče čez zgornji rob spodmola, nova grožnja pa je gnojnica, ki po obrambnem zidu teče iz staj nad gradom. Del vogalnega roba nad vhodom je že zrušen, poškodovane pa so tudi tri čelne stropne line, najbolj severovzhodna, ki je bila ob Müllnerjevem obisku še nepoškodovana (Sliki 1 in 2).

Največjo skrb vzbuja izpostavljeni spodnji rob spodmola — konglomeratna polica — na kateri stoji predvsem južna polovica obrambnega zidu. Brez ustrezne statične ojačitve stropa večjega spodmola tik pod gradom, je zrušenje vhodnega dela obrambnega zidu zaradi napredovanja naravnih procesov krušenja konglomeratne stene le še vprašanje časa.

Kljub nevarnemu dostopu grad privablja obiskovalce, ki v njem občasno puščajo smeti ali kurijo ogenj. V gradu so vidne sledi divjih kopačev: poleg kotanje v tleh na koncu spodmola, ki se je po arheološkem izkopavanju opazno povečala, se je v tem času pojavila še manjša na pobočju od obzidja proti notranjemu delu gradu. Kmalu po arheološkem izkopavanju so bile stene notranjosti spodmola celo popisane z grafiti svetlo modre barve.

O projektu raziskovanja Šmajdovega gradu

Čeprav nima formalnega statusa te vrste, Jamarsko društvo Carnium deluje tudi v javnem interesu na področju varstva kulturne dediščine, saj po svojih močeh prispeva k raziskovanju, ohranjanju ter oživljanju kulturne dediščine v podzemlju (Aljančič in Josipovič, 2012). Poleg Šmajdovega gradu so člani društva kot prostovoljci v preteklih letih

spodbudili ožvitev starega mestnega zaklonišča, danes znanega kot Rovi pod starim Kranjem (2006–2008), z Draškom Josipovičem pa so arheološko raziskali najstarejši kranjski vodnjak na župnijskem vrtu (2009, 2011–2013). S projektom *Raziskovanje Šmajdovega gradu* je Jamarsko društvo Carnium, v partnerstvu z ESIC Kranj, Ekonomsko-trgovsko šolo, v letu 2009 pridobilo podporo Mestne občine Kranj.

Kot partner tega projekta so dijakinje 4. letnika Ekonomsko-trgovsko šole v Kranju (mentorici prof. Alenka Grmek in prof. Bea Poredoš) zbirale ljudsko izročilo o Šmajdovem gradu ter oblikovale ideje, kako javnosti predstaviti Šmajdov grad ter turistično oživiti zanimivo pot med naravno in kulturno dediščino kanjona reke Kokre. Nastalo raziskovalno nalogo (Marković in sod., 2009) so z velikim uspehom predstavili na festivalu Več znanja za več turizma v Kopru l. 2009, kjer so prejeli srebrno priznanje Turistične zveze Slovenije.

Zahvala

Za gostoljubje in praktično pomoč smo najprej hvaležni Šmajdovim — družini Korenjak, posebej Antonu Korenjaku, po domače Šmajdovemu Tonetu (1953–2022). Pri izvedbi projekta nas je podpirala krajevna skupnost Predoslje, predvsem pa so nam po najboljših močeh pomagali domačini. Med njimi sta bila kljub visoki starosti najbolj prizadevna predoseljski mlinar Jože Dolhar (1927–2016), ki si je sam dolga leta prizadeval vzbuditi zanimanje Mestne občine Kranj ter iskal sredstva za arheološko raziskavo Šmajdovega gradu (Dolhar, 2007), ter primskovski gasilec Marjan Černivec (1927–2019), ki se nam je z velikim navdušenjem in energijo pridružil pri iskanju skrivnega rova.

Za georadarski pregled se zahvaljujemo geologu dr. Tomažu Verbiču. Za strokovno pomoč pri izkopavanju in določanju novcev se zahvaljujemo dr. Andreju Šemrovu iz Numizmatičnega kabineta Narodnega muzeja Slovenije. Iskreno se zahvaljujemo snemalcu in režiserju Milanu Lebarju (Video Oskar), ki je izkopavanje dokumentiral z video kamero in zbral material za kratek dokumentarni film. Za nadzor arheoloških del se zahvaljujemo dr. Milanu Sagadinu (ZVKDS, OE Kranj) in mag. Metodu Roglju (ZRSVN, OE Kranj).

Projekt arheološke raziskave Šmajdovega gradu sta sofinancirala Mestna občina Kranj in Jamarsko društvo Carnium.

LITERATURA

- von Aichelburg, E., 1894. Smeidograd: Eine Sage aus Ober-Krain. Leipzig: R. Clausner.
- Aljančič, G., 2004. Šmajdov grad, Osnovni zapisnik. Kataster jam Jamarske zveze Slovenije.
- Aljančič, G., Josipovič, D., 2012. Pozabljeni podzemeljski objekti v Kranju. Jamar, 2012 (10), str. 29–31.
- Arh Kos, M., Gorenc, N., Fister, P., Sapač, I., Zupan, G., Simoniti, V., 2006. Gradovi, utrdbe in mestna obzidja: vodnik po spomenikih. Ljubljana: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije.
- Bartel, A., 1921. Deutsch-slovenisches Hand-Worterbuch. 5. izdaja. Prevalje: Družba sv. Mohorja.
- Dolhar, J., 2007. Občini Kranj. Gorenjski glas, Pisma, 18. 9. 2007, str. 7.
- Fajon, B. »Šmajdov grad«. Glas Gorenjske, 6. 10. 1958, str. 4.
- Fister, P., 1975. Arhitektura slovenskih protiturških taborov. Ljubljana: Slovenska matica.
- Josipovič, D., 1978. Šmajdov grad. Pionir, 33 (7), str. 206.
- Josipovič, D., Aljančič, G., 2011. Poročilo o arheološkem raziskovanju v Šmajdovem gradu pri Predosljah leta 2010. Kranj: Jamarsko društvo Carnium, 13 str.
- Komelj, I., 1960. Gotska arhitektura v Sloveniji. Kronika, 8 (2), str. 111–122.
- Kurillo, J., 2015. Tomaž Pirc: ranocelnik-porodničar in prijatelj pesnika dr. Franceta Prešerna. Kranj: Gorenjski muzej; Tržič: Tržiški muzej.
- Lajovic, A., 1995. Šmajdov grad, Osnovni zapisnik. Kataster jam Jamarske zveze Slovenije.
- Lajovic, A., 2018. Zidovja po slovenskih jamah. Jamar, 2018 (15), str. 55–59.
- Leben, F., 1975. Analiza speleo-arheoloških raziskovanj v Sloveniji. Proteus, 37 (6–7), str. 261–264.
- Marković, P., Marković, M., Kern, A., Dodić, S., Jelovčan, S., Marjanovič, M., Georgieva, A., Grmek, A., Poredoš, B., 2009. Šmajdov grad - jama ali grad? Projektna naloga. Kranj: ESIC Kranj, Ekonomsko-trgovska šola.
- Müllner, A., 1894. Befestigte Höhlen in Krain I. Die burghöhle »Šmeidov grad« bei Predassel. Argo, 3 (7), str. 136–138.
- Rogelj, M., 2005. Kanjon reke Kokre. Kranjski zbornik 2005, str. 123–134.
- ÖBL, 2011. Aichelburg, Eugen (Eugy) Gf. von und zu. Österreichisches Biographisches Lexikon. Online-Edition. <https://doi.org/10.1553/0x00280de1>
- Sagadin, M., 2022. Turška jama v Gozdašnici nad Mostami pri Žirovnici. Zavod za turizem in kulturo Žirovnica. <https://visitzirovnica.si/dr-milan-sagadin-o-turski-jami/>
- Stopar, I., 2006. Ostra kopja, bridki meči. Ljubljana: Viharnik.

MESTNA OBČINA KRANJ V ZAPISNIKIH OBČINSKEGA ODBORA OD 1883 DO 1887

Na državni ravni je to še vedno obdobje Taaffejeve vlade (1879–1893), na okrajni se je upokojil dolgoletni okrajni glavar Derbitsch, zamenjal ga je Jožef Merk (1882–1889), na mestni pa je bil župan še vedno (in bo še dolgo) Karel Šavnik (1874–1910). Občinski odbor je še naprej deloval brez večjih sprememb v sestavi občinskih odbornikov, med katerimi so (pričakovano) močno prevladovali trgovci in obrtniki¹. Zapisniki sej odbora so bili še vedno pisani v nemščini, spremembo (po volitvah leta 1888) pa napovedujejo vabila na seje z dnevnim redom, napisanim tudi v slovenščini, in zapisniki sej, na katerih se je sprejemal občinski predračun, prav tako v obeh jezikih.

Sicer pa bomo videli, da je v obravnavanih letih »podjetni Majdič segal še naprej po občinskem zemljišču«², da so vojakov prazno vojašnico še naprej zasedali posamezni najemniki³; prav tako so že od ustanovitve občine naprej večne pritožbe kranjskih mesarjev, da jih občina sili v prepoceni prodajo mesa. V tem času se je začelo dejansko ukinjanje gimnazije (1887), največji dogodek pa je predstavljal obisk cesarja 16. 7. 1883.

1883

V letu 1883 se je občinski odbor prvič sestel 1. februarja (1. 2. 1883)⁴, ko je pod prvo točko dnevnega reda potrdil zapisnik prejšnje seje (6. 12. 1882). Po seznaitvi z županovim poročilom glede 20 % pobiranja naklade na vino in meso v letu 1883 so odborniki soglasno sprejeli predlog glede pridobitve učilnice za morebitno širjenje dekliske šole, da se za to namenijo sejna soba v mestni hiši, dokler se drugje ne najde primernejšega prostora.

Soglasno pa so zavrnil dopis, predlog, deželnega odbora, da Pavlino Mayr iz Kranja dajo v sirotišnico in naj bi mestna občina plačevala ostanek 40 gld do polnega zneska 90 gld, kolikor je znašala letna oskrba v sirotišnici, češ da je sorodstvo sirote dovolj premožno, da bi prispevalo (svoj) del. Da pa bi

deloma ustregli nameri deželnega odbora, so pooblastili župana, naj po svojem premisleku in v soglasju s finančnim odsekom določi majhen znesek občinske podpore in o tem poroča občinskemu odboru.

Pred naslednjim zasedanjem (27. 4. 1883)⁵ se je zaradi selitve dr. Mencingerja v Krško izpraznilo mesto odbornika v II. volilnem razredu in po žrebu ga je med tremi kandidati z enakim številom glasov na prejšnjih volitvah zasedel Anton Lindtner.

Po branju in sprejetju zapisnika zasedanja prejšnje seje je župan med drugim odbornike seznanil, da je proizvajalec kovinskih tablic za hišne številke prevzel naročilo le-teh za 50 kr po komadu. Na zadnji decembrski seji v letu 1882 so namreč sklenili oštevilčiti hiše v mestu in obeh predmestjih ter poimenovati ulice.

Sledila je predstavitev obračunov za leto 1882:

- požarne brambe (prihodki 1.074,60 gld, odhodki 668,90 gld, stanje 405,70 gld);
- špitala (prihodki 297,22 gld, odhodki 206,92 gld, stanje 90,30 gld);
- ubožnice (prihodki 589,90 gld, odhodki 552,40 gld, stanje 37,50 gld) in
- občine (prihodki 11.110,38 gld, odhodki 5.380,26 gld, stanje 5.730,12 gld).

Po predstavitvi obračunov so odborniki soglasno sprejeli predlog, da poškodovani kamniti bazen pri vodnjaku na glavnem trgu zamenjajo z litoželeznim iz Auerspergove tovarne na Dvoru. Izvedbo so zaupali gradbenemu odseku, s pripombo, naj skrbijo, da bi bil bazen postavljen pravočasno za obisk cesarja.

V zvezi s pričakovanim cesarskim obiskom so odobrili še dodatnih 500 gld za okrasitev mesta in sklenili, da za slovesnost ustanovijo poseben odbor iz članov občinskega zastopa in predstavnikov vseh mestnih društev. Vsako društvo naj bi v Izvršni odbor za okrasitev prispevalo po dva člana.

Na poziv Kranjskega deželnega odbora k ustanovitvi novega muzeja Rudolfinuma v Ljubljani so sprejeli predlog T. Pavšlarja, da za graditev Rudolfinuma iz občinskih sredstev prispevajo 100 gld.

»Gasilci« so
»občinarje« povabili
na svoj občni zbor
(SI_ZAL_KRA/0002,
a. e. 1001).

Na majskem zasedanju (11. 5. 1883)⁶ so nadaljevali z aprilskimi temami.

Odzvali so se na okrožnico Kranjskega deželnega odbora in sklenili z mestnim zastopstvom sodelovati v slavnostni povorki ob slovesnosti polaganja temeljnega kamna za muzej Rudolfinum.

Zaradi novega vodnjaka na glavnem trgu si je Pavšlar ogledal vodnjak v Novem mestu, z obsegom 8 m, in mestni odborniki so enotno sklenili, da je tak za Kranj premajhen. Gradbenemu odseku so naročili, da mora biti večji in postavljen za obratovanje do obiska cesarja. Izvedbo so zaupali livarni na Dvoru.

V zvezi priprav na obisk cesarja je mestno društvo za opleševanje zaprosilo za podporo. Z enajstimi glasovi so sprejeli predlog Pirkerja, da društvu iz občinskih sredstev dajo 30 gld, potem ko so zavrnil predlog Pavšlarja za 25 gld in V. Mallya za 50 gld.

V Izvršni odbor za okrasitev (sklep s prejšnje seje) so na predlog Pirkerja izvolili člane gradbenega in finičnega odseka.

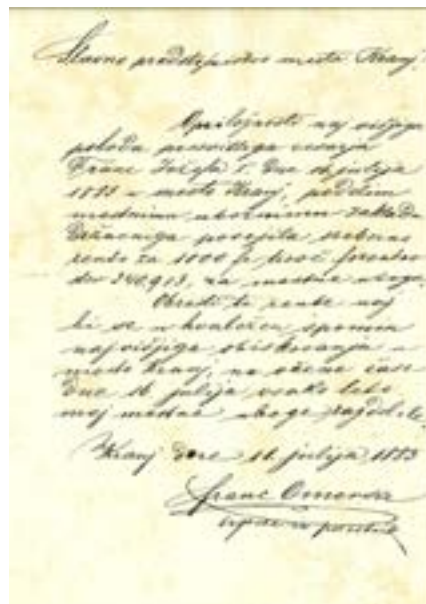
Tudi avgustovsko zasedanje (10. 8. 1883)⁷ je še potekalo v znamenju »najvišjega« obiska. Župan je odbornike seznanil, da je Franc Omerza mestni ubožni blagajni podaril državne obveznice za 1000 gld. Obresti od te glavnice naj bi vsako leto razdelili med mestne reveže, v spomin obiska cesarja 16. 7. 1883.

Odborniki so prav tako z zahvalo sprejeli 500 gld iz zapuščine preminulega knezoškofa Vidmarja za špital, ki bo ta denar donosno naložil na hranilno knjižico.

Ker so sejno sobo v mestni hiši začasno namenili za šolski razred, so sklenili za sejno sobo adaptirati pritlični prostor v hiši.

Nazadnje so odločali še o prošnji Lea Perneta za obisk Dolenjskih Toplic na občinske stroške. Prošnjo Perneta za obisk teh ali drugih toplic na občinske stroške so zavrnil, so pa glede na njegovo stisko družini namenili podporo 20 gld iz občinskih sredstev.

Septembrski zapisnik zasedanja občinskega odbora (19. 9. 1883) v gradivu fonda kranjske občine ni ohranjen, na oktobrski seji (30. 10. 1883)⁸ pa so predstavili osnutek listine

Odbornik Omerza
je ob obisku cesarja
v ubožno blagajno
podaril 1.000 gld.
(SI_ZAL_KRA/0002,
a. e. 1005).

Omerzovega ubožnega dobrodelnega sklada in se na seji prisotnemu darovalcu zahvalili za pripravljenost, da pokrije tudi vse morebitne stroške (pristojbine) ob ustanovitvi sklada.

Gradbeni odsek je najprej posredoval prošnjo Petra Majdiča za postavitev nadstreška vzdolž novega prizidka pri njegovem mlinu in planiranje terena pred njim, ki pa so jo zavrnili.

Druga zadeva, ki jo je predstavil gradbeni odsek, je bil dopis okrajnega glavarstva o preventivnih ukrepih glede požarne varnosti pri skladišču lesa. Okrajno glavarstvo je postavilo dve zahtevi:

- večje skladovnice desk in lesa za prodajo na dvorišču pristave so prepovedane, če se dvorišče pristave obenem uporablja za skladiščenje sena, slame ali drugih lahko vnetljivih snovi;

- skladiščenje lesa na prostem mora biti od stavb oddaljeno najmanj pet metrov in od ceste dva metra, v višino sme segati največ pet metrov.

Na novembrski seji (**16. 11. 1883**)⁹ so sprejeli občinski predračun za leto 1884, ki je bil na ogled javnosti od 30. oktobra do 14. novembra. Ker ni bilo pripomb (izdatki naj bi znašali 5.780 gld 6 kr), so ga sprejeli in ob tej priložnosti tudi izvemo, da so »stroški ob prihodu presv. Cesarja« 16. 7. 1883 znašali 803 gld 20 kr.

Obravnavali so še prošnjo stražnika Tomaža Gorjanca, da mu dodelijo občinsko stanovanje. Za mesečno najemnino 20 gld 67 kr so mu bili pripravljeni oddati stanovanje v hišici strojnice mestnega vodnjaka (dve sobici in kuhinja).

Glavna točka zadnjega zasedanja občinskega odbora v letu 1883 (**14. 12. 1883**)¹⁰ je bila prošnja mestnih mesarjev Matije Goloba, Ivana Šumija, Ignaca Šumija in Janeza Rozmana, da bi dvignili mesno tarifo za praznični mesec december na 46 kr za kilo brez privage¹¹ in 42 kr za kilo s privago ter za januar 1884 na 44 kr za kilo s privago in 40 kr brez privage. V prošnji (7. 12. 1883)¹² navajajo, da imajo trenutno določeno tarifo na 38 kr s privago in 42 brez privage, medtem ko mesarji v Tržiču, Lescah, Radovljici in Loki prodajajo po 42 kr s privago in 46 brez privage. Ker imajo v Kranju tako nizke prodajne cene, tudi ne morejo biti konkurenčni pri odkupu živine, tako da jim vso živino odkupijo po višjih cenah mesarji iz omenjenih krajev, pa tudi s Tirolske, Bavarske in Avstrije.

Odborniki so mesarjem ustregli v zahtevi za januarsko zvišanje cen, dvig tarife za december pa naj ne bi bil utemeljen. Glede večkrat omenjenih tujih živinskih mešetarjev z Bavarske, Tirolske in iz Avstrije, pa da le-ti odkupujejo plemensko živino in ne klavno, ki se praviloma kolje v Kranju¹³.

Če primerjamo mesne tarife, ki so jih določale občine, je bila v Kranju za januar 1883 določena na 36 kr s privago, 40 kr brez privage, v Tržiču enako, v Radovljici na 40 kr s privago in 44 kr brez, v Litiji na 34 kr s privago in 38 brez ter v Ljubljani na 40–48 kr s privago in 54–60 kr brez.

V septembru se je tarifa v Kranju zvišala na 40 kr za kilogram s privago in 44 kr brez, v Litiji je bila enaka januarski (34 z, 38 brez), v Tržiču se je zvišala na 42 z in 46 brez, v Škofji Loki je znašala 40 z in 44 brez privage.

Glede mestnih potreb v tem času nam nekaj pove podatek, da so za april načrtovali zakol dveh govejih živali težkih po 560 kg, kar naj bi stalo 250 gld; od tega naj bi bilo kože za 68 kg in masti za 56 kg¹⁴.

V letu 1883 se je morala občina ukvarjati tudi s pritožbami zaradi popadljivega psa Jožefa Goloba, gostilničarja Pri stari pošti. V mesecu marcu je okrajno glavarstvo posredovalo občini pritožbo Konrada Pavlina, da je Golobov veliki, kuštravi pes po imenu Osman, kljub temu da je bil star komaj nekaj čez leto, že v prejšnjem letu popadel najmanj deset ljudi (prijavitelj jih je naštel). Tega psa hlapec Stare pošte dvakrat do trikrat dnevno za lastno zabavo vodi skozi mesto, da pes popade vsakega drugega psa, ki ga opazi in dohiti, ljudje pa pred njim bežijo v hiše. V mestu da skorajda ni več psa, ki ga ta pes že ne bi resno ogrizel (naštel je tudi lastnike teh psov). Ta pes je tako nevaren ljudem in živalim, da bi zaradi njega kazalo vedno nositi s seboj orožje za osebno varnost. Zato morajo ukazati Golobu, da ga priklene na verigo. Okrajno glavarstvo je občini naročilo, naj Golobu pošlje uradno opozorilo glede psa in če ne bo ukrepal, naj psa pokončajo po konjedercu. Občina očitno ni ukrepala pri Golobu (vsaj učinkovito ne), saj se je glede njegovega psa v novembru pritožil še Franc Puhar, ker da je popadel njegovega (dragocenega) braka in ga zelo resno poškodoval. Hudoval se je, da pri gospodarju nič ne zaleže in da bi bilo treba psa usmrtiti. Sedaj se je občina le zganila in Golobu zagrozila, da mu bo pokončala psa, če ne bo poskrbel zanj¹⁵.

Po tem resnem opozorilu se je užaljeni gostilničar Jožef Golob naslednji mesec pritožil, da mu izpušeni golobi Janeza Majdiča delajo škodo na dvorišču, saj jedo tam raztreseno kurjo pičo, in da mu delajo škodo na strehi. Občina naj ukaže Majdiču, naj golobe zapre, sicer bo sam nosil posledice.¹⁶

1884

Še pred prvim zasедanjem občinskega odbora v letu 1884 je mestno županstvo na pritožbe mesoglednika opominjalo štiri mestne mesarje v slovenščini:

»1. Mesar mora žival najmanj šest ur pred ko jo zakolje oglasiti [prijaviti mesogledniku - op. pis.].

2. Vsaka žival, ki se ima pobiti ali klati naj bo naj manj dve uri pred na preiskavo pripravljena.

3. Živali pobijati in klati dovoljeno je le po dnevi in sicer ob 8. uri zjutraj ali ob 1. uri popoldne.

4. Ob nedeljah in praznikih mora se klati po leti do 8., po zimi do 9. ure zjutraj.

5. Mesarji so do zdaj zaklane kostrune in druge živali napihovali in jim mast na hrbtu zarezali, v prihodnje pa se meso več ne sme napihovati ne z ustmi ne z mehovi; v mesu in drobu /: srce, pljuča i. t. d. / nahajajoči se mehurčki, turi i. t. d. naj se takoj izrežejo in vničijo.«¹⁷

V marcu so mesarji (Nace Šumi, Janez Šumi, Janez Rozman, Matija Golob) ponovno prosili za zvišanje mesne tarife in se pritoževali, da je ta v sosednjih krajih višja, pa koljejo »enako živino«. Ponovno so se pritoževali nad tujci, ki da »celo okoli Kranja ležeče vasi pri miru ne pustijo ter nam se silijo v kupčijo.«

Po branju in sprejetju zadnjega zapisnika zasédanja iz prejšnjega leta, je na prvi seji v letu 1884 (19. 2. 1884)¹⁸ župan odbornike med drugim seznanil s povabilom celovške trgovinske zbornice k pristopu h konzorciju za železnico po Rožu preko Ljubelja. Sklenili so, da bodo s tem seznanili industrialce.

Glavne točke dnevnega reda so obravnavale občinske dohodke, kjer so najprej mesarju Golobu na njegovo prošnjo za uporabo (mestne) klavnice določili letno najemnino na 60 gld.

Nato so zavrnil predlog pooblaščenca kranjskega združenja koncesionarjev za pobiranje užitninskega davka, da bi od 20 % pobrane naklade na vino, meso in pivo v mestno blagajno mesečno prispevali pavšalni znesek 110 gld. Pristali

pa bi na plačevanje 115 gld mesečno, vsakega 28. v mesecu v občinsko blagajno.

Prav tako so zavrnil Petra Mayrja, da bi plačal pavšalni letni znesek 110 gld za 20 % naklado na svoje proizvedeno in v občini porabljen pivo in so županu naročili, naj ga prepriča, da bo to naklado za občinsko blagajno tako kot preteklo leto pobiral (oziroma oddvajal) c.-kr. davčni urad.

Na koncu seje so še sklenili, da se posadi kostanje na Podrtini, vzdolž jarka pri mestni tehtnici.

Na aprilskem zasédanju (29. 4. 1884)¹⁹ je župan lahko obvestil odbornike, da so se sporazumeli z združenjem za pobiranje užitninskega davka in bo njihov mesečni prispevek v občinsko blagajno 115 gld.

Sledila je predstavitev obračunov za leto 1883:

- občine (dohodki 11.982,705 gld, odhodki 11.642,92 gld, stanje 339,785);

- špitala (dohodki 791,80 gld, odhodki 746,51 gld, stanje 45,29);

- ubožnice (dohodki 531,87, odhodki 519,54, stanje 12,33).

Županova obvestila so vsebovala še ukaz okrajnega glavarstva z dne 19. 2. za zaprtje starega kokrškega mostu in ukaz okrajnega glavarstva, na urgenco zagrebškega magistrata, naj občina vdovi železniškega paznika, Heleni Štirn, živeči v Zagrebu, izplačuje mesečno podporo 2 gld. Odborniki so še izvedeli, da so sorojenci Vidmar špitalskemu fondu podarili 200 gld, ki bodo donosno naloženi na hranilno knjižico.

Po poročilu gradbenega odseka glede gradnje jarka v Savskem predmestju so sprejeli gradbeni načrt inženirja K. Grimma in na predlog F. Dolenca sklenili, da bodo jarek zgradili, oziroma obložili z betonom, namesto z lomljenim kamenjem.

Pod razno je Dolenc predlagal, da se pri mitninski zapornici na savskem mostu vzpostavi prehod za pešce, ki morajo ponoči preko mostu. Sklenili so, da je treba nameniti dovolj prostora, da se obstoječe, resnično neudobno, prehajanje odpravi.

Na poletnem zasédanju (30. 7. 1884)²⁰ so tlakovanje korita vzdolž novega jarka v Savskem predmestju po »dotedanji navadi« zaupali tlakovalskemu mojstru Tomažu Starinu iz Ljubljane, za ceno 1 gld 20 kr za kvadratni meter, in makadamiziranje ceste za običajno dnevno 2 gld. Na živinskem sejmu bodo s krogliami tlakovali tudi teren vzdolž Pirčevega vrtnega zidu.

Na prošnjo jeseniškega čebelarskega društva za nagrado za razstavo, ki bo od 17. do 28. septembra v Lescah, so po predlogu F. Omerze v ta namen odobrili dva cesarska dukata.

Obravnavali so tudi okrožnico deželnega odbora z dne 16. 7. 1884 glede takse za živinske potne liste. Ker je občina Kranj pred ministrskim odlokom z dne 6. 6. 1884 (ki je bil očitno podlaga za okrožnico deželnega odbora) za izdajo živinskega potnega lista pobirala po 10 kr, in se proti temu ni nihče pritoževal, so deželnemu odboru predlagali, naj se občini (še naprej) odobri za izdajo živinskega potnega lista pobiranje takse 10 kr.

Zapisnik novembrskega zasedanja (19. 11. 1884)²¹, kjer so obravnavali občinski predračun za leto 1885, je napisan v slovenski in nemški inačici.

Dohodke in odhodke so uskladili na 6.489 gld 6 kr. Na vse neposredne davka bodo pobirali 8 % občinske doklade, na užitninski davek na meso, vino in pivo pa 20 % občinske naklade.

№	Ime	Prejeto
1	...	...
2	...	...
3	...	...
4	...	...
5	...	...
6	...	...
7	...	...
8	...	...
9	...	...
10	...	...
11	...	...
12	...	...
13	...	...
14	...	...
15	...	...
16	...	...
17	...	...
18	...	...
19	...	...
20	...	...
21	...	...
22	...	...

Seznam mestnih revežev, ki so bili na obletnico cesarjevega obiska obdarovani iz ustanove Franca Omerze (SI_ZAL_KRA/0002, a. e. 1024).

Poimenovanje mestnih ulic še vedno ni bilo zaključeno: »V rubriko XII /: troški :/ št. 33 se postavi 78 gld. več, da se napravijo ulicam napisi, kako se imenujejo.«

Na zadnji seji v letu 1884 (19. 12. 1884)²² so imeli na dnevnem redu tudi odredbo okrajnega glavarstva o policijski uri zapiranja gostiln. Ugotavljali so, da bi bilo glede na »krajevne razmere« dobrodošlo, da bi uro zapiranja vseh gostinskih objektov, z izjemo žganjetočev, prestavili na polnoč in za kavarne ob njih zjutraj, s pridržkom, da bi se lahko ura zapiranja za žganjetoče zaukazala tudi »šanklokalitetam«, ki bi bile problematične zaradi pritožb glede kršenja nočnega miru. Predlog so utemeljili z znatnim tujskim prometom, močno obiskanimi tedenskimi sejmi, vlaki, ki prihajajo na postajo pozno zvečer in ponoči, kot tudi s tem, da ima kranjsko trgovsko in obrtno delovno ljudstvo šele v poznih večernih urah čas za obisk gostiln. Pa tudi tujci, ki prenočujejo v Kranju, poleg gostiln, kjer so nastanjeni, radi obišejo še kakšen drug gostinski objekt. Okrajno glavarstvo je prisluhnilo želji občinskih mož in 13. 2. 1885 določilo ure zapiranja »gostinskih obratov«:

- za kavarne ob njih zjutraj;
- za gostilne opolnoči;
- za »žganjarije« pa od novembra do aprila ob desetih zvečer in od maja do oktobra ob enajstih.

Prepoved ni zadevala popotnikov, ki so prišli v prenočišča po tej uri. Razglas so dali v podpis vsem gostincem — bilo jih je 32. Že 17. 2. 1885 je Karolina Geiger zaprosila, če bi lahko ta dan imela kavarno odprto do dveh zjutraj, kar so ji odobrili ob plačilu 50 kr v ubožno blagajno.²³

1885

Na prvem zasedanju v letu 1885 (30. 1. 1885)²⁴ so sprejeli dogovor med Petrom Mayrjem in županom, da bo Mayr za pobiranje 20 % občinske naklade na užitninski davek na meso in vino plačeval pavšal 115 gld mesečno. Sprejeli so še dogovor med županom in Mayrjem glede plačevanja 20 % občinske naklade na pivo za leto 1885.

Obravnavali so oddajo še ene občinske koncesije, in sicer prošnjo najemnika pobiranja štantnine Puharja, da mu prepustijo še pobiranje takse za ogled živine, prignane na živinski sejem. Prošnji so bili pripravljeni ugoditi, če bi se obvezal, da bo za to letno plačeval 126 gld, v mesečnih obrokih.

Gasilci so bili vedno bolj dejavni, kar se je odražalo tudi v njihovi prošnji za širitev skladišča za gasilsko opremo in določitev, kdaj, v katerih primerih gasilci gasijo (tudi) požare izven mesta. Glede gašenja zunanjih požarov so soglasno sprejeli predlog Franca Dolenca, da se to prepušča presoji gasilskega poveljstva, z omejitvijo, da so dolžni gasiti zunanje požare tudi na poseben ukaz župana ali njegovega namestnika.

Na drugem zasedanju v letu 1885 (27. 3. 1885)²⁵ so bili na vrsti obračuni za prejšnje leto:

- občinski (dohodki 6698,635 gld, odhodki 5246,915 gld, stanje 1451,72 gld);
- špitalski (dohodki 83,29 gld, odhodki 51,99 gld, stanje 31,30 gld);
- ubožnični (dohodki 576,98 gld, odhodki 509,38 gld, stanje 67,60 gld);
- Pleiweisove ustanove (dohodki 585,85 gld, odhodki 580,85, stanje 5 gld);
- Omerzove ustanove za reveže (42 gld dohodkov in odhodkov)²⁶.

Župan je nato odbornike seznanil s širjenjem stavbe železniške postaje in postavitvijo verande ter da se Puhar strinja z letnim plačilom 126 gld za pobiranje takse živinskega ogleda.

Predlog najemne pogodbe z Umbertom Grandom iz Kranja in Matevžem Lončarjem iz Tržiča za skladiščenje lesa na mestnem pašniku na Gaštejso so sprejeli brez pripomb.

Cestni mojster Virant je zaprosil za postavitev majhnega hleva na dvorišču mestne kasarne. Postavitev hleva so mu dovolili pod pogojem, da bo najel nadstrešnico na tem prostoru za 36 gld letno in postavil hlev na svoje stroške ter ga ob (morebitni) zahtevi občinskega odbora tudi takoj odstranil.

Dohodek za občino je prinašala tudi prošnja Franca Puharja za postavitev majhnega skladišča za vrvarske naprave na mestnem pašniku »pod kloštram«. Sprejeli so predlog odbornika Dolenca, da bo Puhar dobil dovoljenje, ko bo postavil solidno skladišče in se obvezal, da bo za najemnino zemljišča plačeval 5 gld letne najemnine.

Majska seja (29. 5. 1885)²⁷ je imela poleg sprejetja zapisnika zasedanja prejšnje seje samo dve točki.

Pri prvi so odstopili 12 kvadratnih metrov občinskega zemljišča posestniku hiše št. 39 Savsko predmestje, pod drugo

pa so se seznanili z makadamiziranjem in tlakovanjem v Savskem in Kokrškem predmestju. Dela je izvajal ljubljanski mojster Tomaž Starin.

Pred naslednjo občinsko sejo so 19. 6. 1885 potekale občinske volitve.²⁸

Tretji volilni razred je volil ob devetih dopoldan, drugi ob treh popoldan in prvi ob štirih. V 1. razredu je bilo 53 upravičencev, volitev se jih je udeležilo 28 (52,83 %); v 2. razredu je bilo 30 upravičencev, volilo jih je 10 (33,33 %) in v 3. je bil 301 upravičenec, volilo jih je 39 (12,95 %). Udeležba vseh upravičencev je bila torej 20,05 %.

V 1. volilnem razredu so bili izvoljeni: Franc Dolenc (trgovec), Vincenc Mally (usnjar), Henrik Pirker (profesor), Ferdinand Sajovic (trgovec), dr. Edvard Šavnik (zdravnik), Karl Šavnik (lekarnar); namestniki: Konrad Pučnik (hišni posestnik), Matevž Ros (meroslovni mojster), Rajko Sušnik (vinotržec).

V 2. volilnem razredu so bili izvoljeni: Rajko Krisper (trgovec), Anton Lindtner (trgovec), Peter Mayr (pivovar), Franc Omerza (trgovec), Tomaž Pavšlar (trgovec), Martin Petan (trgovec); namestniki: Ignac Fock (svečar), Ferdinand Kumer (gostilničar), Janez Majdič (trgovec).

V 3. volilnem razredu so bili izvoljeni: Maks Fok (hišni posestnik), Karl Gecl (Götzl) (hišni posestnik), Jožef Kovač (pek in vinotržec), Janez Kumer (pek in gostilničar), Janez Šifrer (lectar), Andrej Trebar (vrvar); namestniki: Anton Kumer (pek), Alojz Pečnik (klobučar), Matija Zupanc (hišni posestnik).

Odborniki so za župana enotno izvolili Karla Šavnika, za svetnike pa T. Pavšlarja, F. Sajovica in F. Dolenca.

Na prvi seji po volitvah (25. 9. 1885)²⁹ so pristopili k volitvi občinskih odsekov.

Občinski odbor so razdelili na pet odsekov: finančnega, cestnega in gradbenega, policijskega, tržnega in ubožnega.

V finančnega so bili izvoljeni: Dolenc, Lindtner, Pirker, Omerza, Sajovic.

V cestnega in gradbenega: V. Mally kot načelujoči, Dolenc, Götzl, T. Pavšlar, Sajovic.

V policijskega: Sajovic kot načelujoči, Krisper, Kumer, Omerza, Petan, dr. Šavnik.

V tržnega: Trebar kot načelujoči, Jožef Kovač, Raimund, Kumer, Omerza, Šifrer.

V ubožnega: Götzl kot načeljujoči: M. Fock, P. Mayr, Omerza, Šifrer.

Nato so nadaljevali s pogovorom o tlakovanju pri hišah št. 144–146 in od 18 do 155. Sprejeli so Pavšlarjev predlog, da pri omenjenih hišah namesto pločnika iz kamnitih krogel naredijo makadamskega, s kamnitimi robniki, pri čemer bi teren ulice poglobili in hišne lastnike obvezali, da meteorno vodo iz strešnih žlebov na lastne stroške speljejo v občestni jarek.

Prošnjo Klanca in Huj za prispevek za postavitev mostu preko Kokre, ker jim je po predračunu umanjalo 82,31 gld, so prepustili finančnemu odseku.

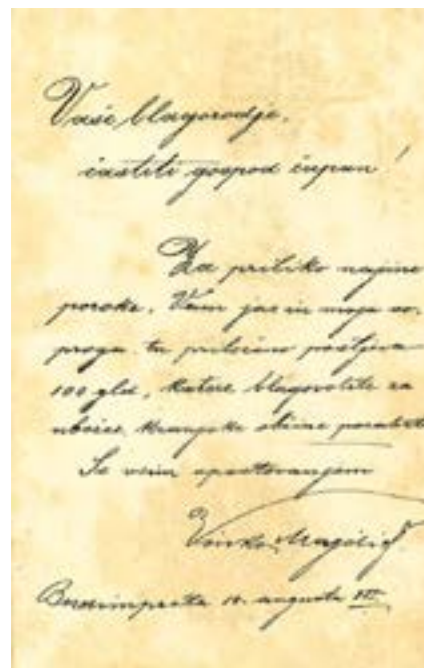
Požarna bramba je občinski odbor seznanila, da so za novega gasilskega poveljnika izvolili Konrada Pučnika, za njegovega namestnika Ignaca Focka in za vodjo gasilnega moštva Franca Šumija.

Župan je seznanil odbor, da sta godbeni klub in Vinko Majdič za revne podarila 188 gld 50 kr. Na predlog dr. Šavnika so enotno sklenili, da s strani godbenega kluba podarjenih 88 gld 50 kr takoj razdelijo med reveže, 100 gld V. Majdiča pa so na predlog T. Pavšlarja naložili v ubožnični sklad.

Zatem so odborniki razpravljali o nakupu graščinske (Kieselstein) pristave v Kokrškem predmestju (kjer bo nastal park nasproti gimnaziji). Najprej so se strinjali, da bi bil omenjeni prostor primeren za drevored. Nato so potrdili predlog Tomaža Pavšlarja, da bi med meščani v ta namen naredili nabirko za delno pokritje kupnine. Najprej pa so izvolili tri zaupanja vredne može (Sajovica, Omerzo in dr. Šavnika) za pogajalce glede kupnine s pl. Del Negrom.

Na oktobrskem zasedanju (**30. 10. 1885**)³⁰ so obravnavali občinski predračun za naslednje leto, in tako kot prejšnje leto je bil tudi tokrat zapisnik napisan v obeh jezikih (slovenskem in nemškem), prav tako predračun, ki je bil pred sprejetjem vedno štirinajst dni na vpogled javnosti za mogoče ugovore.

Za leto 1886 so naračunali 3.204 gld 76 kr dohodkov in 6.305 gld odhodkov. Primanjkljaj, 3.100 gld 24 kr, so, kot ponavadi, nameravali kriti z 10 % doklado na neposredne davke in 20 % naklado na užitnino od vina in mesa ter s 60 kr občinske doklade na vsak hektoliter domačega in tujega piva, kar se ga je použilo v občini. Ocenili so, da se ga letno porabi najmanj

Vinko Majdič je kranjske »ubožce« obdaril s poročnega potovanja (SI_ZAL_KRA/0002, a. e. 1042).

900 hektolitrov. Če to »oceno« delimo s 365, pomeni, da so ga v mestu popili vsak dan v letu približno 250 litrov (zgolj tistega, od katerega so pobrali davek). Sredi osemdesetih let je imel Kranj (mesto s Kokrškim in Savskim predmestjem) približno 2200 prebivalcev, kar pomeni, da bi statistično slehernik vsak dan »potrošil« dober deci (registriranega) piva.

Po sprejetju predračuna je župan odbornike obvestil, da je pokojna Josipina Trpinc kranjskim mestnim revežem zapustila 500 gld, ki so jih na predlog T. Pavšlarja naložili v mestni sirotinski fond. »Spomin na umrlo gospo Josipino Trpinčovo počastil je odbor s tem, da se je vzdignil iz sedežev.«

Nadaljevali so s prošnjo neumornega Petra Majdiča za uporabo kamenja iz Strževskega rebra. Za popravilo razdrtega jezua so mu tokrat dovolili, s tem da kamnoloma ne bo širil in poškodoval drevesnih nasadov.

V zadnjih dveh točkah dnevnega reda so izvolili Omerza, Šifrerja in Ignaca Focka v komisijo za plemenske junce ter naložili finančnemu odseku, kako naj se po predpisih pobira občinska naklada na pivo.

Na zadnji seji v letu 1885 (**11. 12. 1885**)³¹ sta bili glavni točki dnevnega reda prošnja in tožba.

Dimnikar Rajmund Potušek je prosil za uvedbo enakomerne (sorazmerne) tarife za ometanje dimnikov. Prošnjo so predali gradbenemu odseku, še prej pa so sprejeli dostavek F. Dolenca, naj Potušek najprej napravi seznam hiš s številom dimnikov v vsakem nadstropju.

Prošnji je sledilo poročilo o tožbi Kara Puppa proti mestni občini zaradi motenja posesti. Puppo je tožil občino (po odvetniku dr. Zupanu) zaradi nameravane poglobitve ceste (tudi mimo njegove hiše. Tožba se je županu in odbornikom zdela neosnovana, saj je bil poseg samo na občinskem zemljišču in so za razpravo na sodišču 12. 1. 1886 pooblastili dr. Jožefa Sajovica, odvetnika v Ljubljani.

1886

Na prvem zasedanju v letu 1886 (**12. 2. 1886**)³² je župan spomnil, da so dimnikarju Potušku na njegovo prošnjo s prejšnje seje naročili, naj naredi seznam dimnikov za ometanje, a ker tega še ni naredil, tarife za ometanje še niso mogli posodobiti.

V poročilu o novoizvoljenem odboru prostovoljne požarne brambe so odborniki izvedeli, da je novoizvoljeni poveljnik Karel Jäger in namestnik Ignac Fock (navedeni so še nižji poveljniki). Seznanili so se še z obračunom požarne brambe za leto 1885 in obračunom podpornega fonda za požarno brambo. Prihodkov je požarna bramba imela 1.006,97 gld, izdatkov 624,68 gld, stanje 382,29 gld. Podporni fond je imel prihodkov 288,39 gld, odhodkov 77,05 gld, stanje 211,05 gld.

Sledila so še poročila o pobiranju 20 % občinske naklade na vino in meso za leto 1886, poročilo finančnega odseka o pobiranju občinske naklade na pivo in poročilo glede nakupa graščinske pristave. V namen odkupa so zbrali okrog 1.000 gld prostovoljnih prispevkov (sklep seje z dne 25. 9. 1885); za nakup so pooblastili na omenjeni seji izbrane odbornike (Dolenca, Omerza in dr. Šavnika).

Na aprilskem zasedanju (**9. 4. 1886**)³³ so se odborniki po sprejetju zapisnika zadnjega zasedanja v prejšnjem letu seznanili s poročanjem župana, da je na mesto umrlega odbornik Vincenca Mallya stopil namestnik Konrad Pučnik; da bosta letna sejma v Radovljici 17. 4. in v Loki 22. 4. in da bo

pavšal mesečne najemnine za pobiranje užitninskega davka znašal 115 gld.

Sledila je predstavitev obračunov za leto 1885:

- občinskega (prihodki 7.063,23 gld, odhodki 6.357,57 gld, stanje 705,66 gld);
- špitalskega (dohodki 61,68 gld, odhodki 42,33 gld, stanje 19,35 gld);
- ubožnice (prihodki 1365,78 gld, odhodki, 1217,96 gld stanje 147,82);
- Pleiweisove ustanove (prihodki 401,47 gld, odhodki 375,62 gld, stanje 25,85 gld);
- Omerzove ustanove (42 gld prihodkov in ravno toliko odhodkov).

Po sprejetju obračunov so v občinsko zvezo sprejeli še upokojenega železniškega nadzornika Valentina Bogataja, proti plačilu običajne takse 10 gld.

Nekaj dni pred sejo (4. 4. 1886) so zastopniki občine uspeli podpisati kupno pogodbo za pristavo Kieslsteina s posestnikoma graščine, Paulom pl. Del Negrom in Franciško Kalker. Kot kupnino pa so namenili 3.500 gld, ki jih je Peter Majdič plačal za odstopljeno mu zemljišče poleg njegovega mlina. V tej točki se je župan Šavnik, ki je bil lastnik sosednjega posestva grajske pristave, še dogovoril z občino za izravnavo meje (kompenzacijo) in bo potem na to novo, izravnano mejo, posadil živo mejo.

Na zasedanju v naslednjem mesecu (**21. 5. 1886**)³⁴ so sklenili, da bodo kupljeno pristavo preuredili po načrtu geometra Peršla, v posvetovanju z gradbenim odsekom in Društvom za olepšavo mesta.

Po županovem poročanju, da bo 6. 6. 1886 v Kranju birma, so župana pooblastili, naj poskrbi za primerno slovesen sprejem knezoškofa.

Zahtevo gasilcev za širitev skladišča za gasilsko opremo so predali gradbenemu odseku.

Janez Majdič je ponudil, da mu prepuste žetev in košnjo na graščinski pristavi za 55 gld. Na predlog Omerze so se odločili, da bodo košnjo in žetev oddali na dražbi (s pogojem, da bo konec julija celotno zemljišče na voljo občini).

Na oktobrskem zasedanju (**1. 10. 1886**)³⁵ je prišla na vrsto predložitev menjalne pogodbe med občino in Karlom Šavnikom (po sklepu z zasedanja z dne 9. 4. 1886). Pred

začetkom obravnave te točke je župan Karel Šavnik predal predsedstvo Tomažu Pavšlarju in z bratom Edvardom zapustil zasedanje.

V zvezi z novokupljenim zemljiščem je bilo tudi poročilo glede ureditve tamkajšnje poti. Geometer Peršl je za uresničitev svojega sprejetega načrta zaprosil okrajnega inženirja Franca Žužka za predračun. Na predlog dr. Šavnika so sklenili, da bodo dela nato oddali na dražbi.

V poročilih županstva se je gimnazija zahvalila občinskemu zastopstvu za obnove pri šolski stavbi³⁶; umrla gospa Marija Haubtmann je za revne Kranja zapustila 100 gld, ki so jih takoj razdelili med reveže, za špital pa je namenila 150 gld, ki so jih donosno naložili; župan je predstavil poročilo gradbenega odseka o širitvi gasilskega skladišča.

Zakupniki mestnih njiv od 1. 11. 1886 do 1. 11. 1892 so postali: Anton in Marijana Koštrun s Cegelnice, Alojz Korošec iz Kranja, Martin Jauh s Kokrice in Peter Teran iz Bistrice pri Podbrezjah.

Ponovno se je oglašil Peter Majdič s prošnjo, da mu prepustijo zemljišče pred njegovim mlinom do cesarske ceste. Odborniki so soglasno pooblastili župana, da se v sodelovanju z gradbenim odsekom dogovori z Majdičem.

Oktober je sledila še ena seja občinskega odbora (**25. 10. 1886**)³⁷, ki je poleg sprejetja zapisnika s prejšnje seje imela samo eno točko dnevnega reda, in sicer predložitev dražbenega zapisnika z dne 19. 10. 1886, glede ureditve prostora v Kokrškem predmestju, kjer bodo zasadili drevored. Sprejeta je bila ponudba Tomaža Starina za 840 gld.

Tudi novembrski zapisnik zasedanja (**5. 11. 1886**)³⁸ je imel poleg branja zapisnika prejšnje seje samo eno točko — občinski predračun za naslednje leto, že tretje leto zapored zapisan v obeh jezikih.

Dohodkov so predvideli za 3.162 gld 6 kr, odhodkov za 6.375 gld in primanjkljaja za 3.212 gld 94 kr. Kot običajno, so primanjkljaj sklenili kriti z 10 % doklado na neposredne davke, 20 % naklado na užitnino od vina in posebno naklado 60 kr od »vsakega hektolitra piva, ki se povzije v občini.«

Ob hektolitrih piva, ki so se »povžili v občini«, omenimo še okrožnico, ki jo je novembra 1886 kranjski deželni odbor razposlal občinam in v kateri ga je zanimalo, »koliko se v vsaki občini na leto potoči žganih pijač, koliko se na leto naklade od žganih

pijač plača, in koliko se špirta proda in ali ljudje tudi sam špirit pijo.« V osnutku odgovora z dne 5. 12. 1886 je županstvo zapisalo, da se je od 1. 1. do 30. 11. 1886 v mestni občini »potočilo« približno 50 hektolitrov žganih pijač in da se je veliko špirta na drobno prodalo tudi v kranjski okolici.

Zanimiv je naslednji koncept, napisan čez dva dni (7. 12. 1886) v slovenščini:

»Visoki deželni odbor!

Vsled cenjenega naročila od dne 16. novembra t. l. št. 7455 poroča vdano podpisano županstvo najvljudneje, da na 1. in 2. vprašanje ne more dati odgovora.

Zahtevana pojasnila so namreč tukajšnji trgovci in obrtniki, ki žgane pijače prodajajo, iz lahko umevnih razlogov ali odrekli, ali pa naznanili toliko, kolikor se jim je ljubilo.

Za to se pa tudi na 3. in 4. vprašanje drugega odgovoriti ne more, kakor da se v tukajšno občino pripelje ogromna množina špirta, ki se tu na drobno in debelo prodaja.

Špirit pa kupuje se večji del le za to, da se z vodo ali drugimi esencami mešan, kot žganje, rum i. t. d. popije. Samega špirta, to je 90 % alkohola, ljudje ne pijo.

Mestno županstvo
v Kranji dne 7. dec. 1886«³⁹

1887

Na prvem februarškem zasedanju občinskega odbora v letu 1887 (**4. 2. 1887**)⁴⁰ so po sprejetju zapisnika prejšnje seje prebrali »Predlog stavbnega odseka, da se zid okoli grajske pristave proda P. Majdiču, da ga takoj podre in odpravi.« Kljub predlogu stavbnega odseka so se odločili, da bodo gradbeni kamen iz obzidja prodali na dražbi 8. 2. 1887 (licitacijo so pričeli pri 80 gld, glavna dražitelja sta bila Janez Majdič in Katarina Florian, ki je nazadnje tudi dobila licitacijo pri 121 gld).

Sledila je še prošnja Janeza Nepomuka Gonceta za podporo. Iz občinskega fonda za reveže so mu s 1. 2. 1887 odobrili 2 gld mesečno.

Po obravnavi predloženih točk dnevnega reda je Ferdinand Sajovic potožil, da dimnikar Rajmund Potušek zelo nemarno opravlja svojo službo in je predlagal, da na dimnikarjeve stroške pokličejo drugega dimnikarja kot

izvedenca za komisijo, ki bo ugotavljala zanikrno opravljanje Potuškovih dimnikarskih dolžnosti in ugotovila morebitne razloge za podelitev koncesije drugemu dimnikarju. Preden so začeli razpravo je župan dejal, da je dimnikarja Potuška glede njegovih dolžnosti že ustno in pisno opomnil. Sajovičev predlog so nato enotno sprejeli.

Na drugi februarški seji v letu 1887 (20. 2. 1887)⁴¹ so se odborniki po sprejetju zapisnika prejšnje seje seznanili z rezultatom licitacije kamenja iz mestnega obzidja, pobiranjem občinskih naklad na pivo, meso in vino v letu 1887 ter sprejeli obračun gasilcev za leto 1886.

Na spomladanskem zasedanju (13. 5. 1887)⁴² so, kot običajno, sprejemali obračune prejšnjega leta:

- občinskega (prihodki 12.005,19 gld, odhodki 10.618,38 gld, stanje 1.386,81 gld);
- špitalskega (dohodki 52 gld, odhodki 52 gld);
- ubožnice (prihodki 1259,85 gld, odhodki, 1205,45 gld, stanje 54,4 gld);
- Pleiweisove ustanove (prihodki 219,05 gld, odhodki 198,41 gld, stanje 20,95 gld);
- Omerzove ustanove (42 gld prihodkov in ravno toliko odhodkov).

Župan je uradno obvestil odbornike, da bosta umrla člana občinskega odbora Janeza Šifrerja in Andreja Trebarja zamenjala namestnika Alojz Pečnik in Matija Zupanc.

T. Pavšlar je predlagal, da se prostor pred Roženkransko cerkvijo ne oddaja več v najem vrvarjem. Predlog je bil sprejet z dostavkom, da se jim preskrbi prostor na pašniku pri klavnici.

V zadnjih treh točkah dnevnega reda so podelili domovinstvo Gašperju Trentarju in zavrnilo Alojzijo Mihelič, razpravljali o ravnanju zemljišča v novem drevoredu in za tržnega komisarja imenovali občinskega tajnika.

Na avgustovskem zasedanju (12. 8. 1887)⁴³ so po poročilu župana glede nadaljnjega obstoja gimnazije sklenili, da bodo zaprosili ministrstvo za dovoljenje za prvi razred v šolskem letu 1887/88, s tem da bi bila občina pripravljena za učno moč denarno prispevati iz svojega.

Naslednja je bila na vrsti prošnja Jere Krušnik za najem mestne vojašnice. Razen podstrehe, ki jo je imel v najemu Virant, so ji bili odborniki pripravljeni dati vojašnico v najem; župana so pooblastili, da se z njo dogovori glede najemnine.

Na predlog Tomaža Starina, da se mu na podlagi dražbenega zapisnika z dne 19. 10. 1886 izplača ostali znesek za dograditev poti v novem drevoredu, so sprejeli Dolenčev predlog, naj se Starini ostanek 200 gld izplača, če brezplačno poskrbi še za manjša izravnalna dela na cesti in občini brezplačno odstopi že pripravljene kamnite krogle, ki jih ni porabil. Kavcijo 84 gld bodo zadrževali tako dolgo, da bo izravnal cesto.

Prošnjo krankskih vojaških veteranov za podporo, da bi ustanovili lastno godbo, so odstopili finančnemu odseku.

Po končanem dnevnem redu je župan prisotne obvestil, da mu je gospa Jožefina Šifrer izročila 200 gld, gospa Antonija Trebar pa 100 gld, da jih naložijo v ubožno blagajno (naložili so jih na knjižico Kranjske hranilnice).

Za 28. 8. 1887⁴⁴ so napovedali sejo odbora glede cesarske odločbe z dne 29. 7. 1887 o ukinitvi gimnazije, vendar je na zadnji strani vabila pripis, da je bila seja odpovedana in da bo sklicana v naslednjih dneh.

Seja je bila nato 10. 9. 1887⁴⁵ in sprejetju zapisnika zasedanja prejšnje seje (12. 8. 1887) je sledilo »Poročilo, kako se je izvršil sklep od 12. t. m., da bi se v šolskem letu 1887/8 še odprl I. gimn. razred.«⁴⁶ Brez razprave so se seznanili, da je občina 21. 8. 1887 poslala prošnjo šolskemu ministrstvu za začasno odprtje 1. razreda gimnazije v šolskem letu 1887/88 in z odgovorom šolskega ministra z dne 25. 8. 1887.

V tretji točki so nato obravnavali »Dopis c. k. deželnega šolskega sveta z dne 16. avgusta t. l. št. 1585 zarad razpuščenja c. k. gimnazije v Kranji.« Sklenili so, da v primeru ukinitve občina ni več obvezana plačevanja denarnega prispevka za delovanje gimnazije v smislu dogovora z državo z dne 9. 9. 1880. Seveda pa je bila občina pripravljena to plačevati še naprej, če do ukinitve ne pride. Prav tako je bila pripravljena dajati na razpolago potrebne prostore, jih vzdrževati in ogrevati. Za pogajanja, oziroma dogovorjanja z deželnim šolskim svetom so pooblastili župana.

Živinozdravnik Anton Zgaga je prosil, da se mu odda služba mesogleda, v kar so privolili. Za tržni in zakolni ogled živine bo dobil 100 gld letno iz občinske blagajne in še veljavno mesogledno takso.

Krušnikova, ki so ji na prejšnji seji odobrili najem vojašnice, je očitno zanjo zaprosila, da bi v njej odprla gostilno. Pod peto točko dnevnega reda se je namreč okrajno

glavarstvo obračalo na občino s prošnjo za odprtje gostilne v mestni kasarni. Odborniki so enotno odločili, da se občina kot najemodajalka stavbe št. 12 v Savskem predmestju (kasarne) ne strinja s tem in glede na lokalne potrebe nova gostilna in točilnica v Savskem predmestju ni zaželeni.

Čeprav so na prvi novembrski seji v letu 1887 (**9. 11. 1887**)⁴⁷ sprejemali tudi občinski predračun, je bil tokrat narejen le zapisnik v nemškem jeziku (možno je seveda tudi, da se slovenski v fondu občine ni ohranil).

Županovo poročanje je obsegalo štiri točke:

a) 17. 10. 1887 je cesar sprejel delegacijo glede kranjske gimnazije — poslanca državnega zbora dr. Jožefa Poklukarja in princa Ernsta Windischgrätza, prisednika deželnega odbora Otta Detela in kranjskega župana Šavnika. Predali so mu prošnjo za obdržanje kranjske gimnazije. Obljubil je, da bo ponovno preučil navedene razloge za obstoj. Naslednji dan sta Detela in Šavnik o tem spregovorila s šolskim ministrom Gautschem, ki je obljubil prošnjo osebno priporočiti.

b) 6. julija umrla vdova glasbenika Marija Prek je za univerzalnega dediča določila kranjski špital in bo dedna obravnava predana od okrajnega sodišča v Ljubljani c.-kr. notarju dr. Jerneju Zupancu.

c) Dopis deželnega šolskega sveta za Kranjsko je sporočal, da je šolski minister prejel na znanje predlog kranjske mestne občine, da je pripravljena na svoje stroške vzdrževati in ogrevati prostore gimnazije (v času ukinjanja gimnazije).

d) Živino in mesogledništvo v občini je prevzel c.-kr. okrajni živinozdravnik Arthur Friedrich Folakovsky (čeprav v zapisniku prejšnje seje beremo, da so to prepustili Antonu Zgagi? - op. pis.).

Tretjo točko dnevnega reda je predstavljala okrožnica deželnega odbora glede osnutka novega občinskega in volilnega reda. Občinski odbor se je strinjal z bistvenimi določbami osnutka zakona. So pa občinski odborniki poudarili, da želi mestna občina ostati v istem teritorialnem obsegu (in se ne združevati s sosednjimi, »kmetskimi«, občinami), ne glede na obsežnost šolskega in župnega okoliša istega (kranjskega) imena; v smislu predstavljenega zakonskega osnutka mora kranjska občina postati glavna občina.

Zadnja redna točka dnevnega reda je bil predračun za leto 1888. Občinskih dohodkov so naračunali za 4.727,06 gld

in odhodkov za 7.247 gld. Primanjkljaj se bo, kot ponavadi, kril z dokladami na neposredne davke in nakladami na užitninski davek ter naklado na vino in meso.

Po izčrpnem dnevnem redu sta sledila še dva nujna predloga:

1. Posestnikom (pristavnega dvorišča) v Kokrškem predmestju (Mariji Štirn, Ignacu Šumiju, Karlu Vindišarju in Tereziji Gogala) se na podlagi zakona z dne 25. 10. 1875 prepove odvajanje nesnage na javno ulico pred hišami⁴⁸.

2. Prav tako se posestnikom, ki hiš in gospodarskih poslopij še niso opremili s strešnimi žlebovi, ukazuje, da to čimprej store, v smislu § 49 navedenega zakona⁴⁹.

Na drugi novembrski seji leta 1887 (**14. 11. 1887**)⁵⁰ so izvolili odsek za poimenovanje mestnih ulic (gradbeni odsek so v ta namen okrepili še s tremi odborniki).

8. 11. 1887 so z licitacijo oddali v najem štantnine in mestne tehtnice. Mestne tehtnice so dali v najem Janezu Engelmanu za letno najemnino 235 gld (za tri leta — 1888, 1889, 1890) in mestno tehtnico za 100 gld letno Francu Gogali. Licitacijo za štantnine pa so sklenili ponoviti.

Oddaja štantnine v najem je bila tudi edina točka tretjega zasedanja odbora v novembru leta 1887 (**23. 11. 1887**)⁵¹, poleg sprejetja zapisnika prejšnje seje, seveda.

18. 11. 1887 je bila ponovljena licitacija, kjer so podaljšali najem za naslednja tri leta dotedanjemu najemniku Francu Puharju, za 1.700 gld letno.

Najemnik Puhar se je sicer že v maju tega leta pritoževal na občino, da prekupčevalci kršijo zapoved prodajanja na tedenskih sejmih, da prekupčujejo že pred enajsto uro, in sicer tako, da na cestah pred Kranjem čakajo na ljudi z blagom, ki ga že tam odkupijo, tako se skoraj nič ne prinese na sejme, trg (in se ne plača štantnina). Tako na trg pride le malo slabega blaga, saj dobro pokupijo že pred mestom in s tem so seveda kranjski kupci močno prikrajšani. Namesto da bi meščani kupovali po ugodni ceni, se z zapovedjo, da se lahko trguje na sejmu šele po enajsti uri, dosega ravno nasprotno, saj se že prej najboljše proda pred mestom. Zato se je zavzemal za ukinitvev prepovedi kupčevanja na tedenskih sejmih pred enajsto uro⁵².

Posebne vrste pritožbo je ob koncu leta (19. 12. 1887) naslovil na urad mestne občine ravnatelj ljudske šole, Mihael Kuster:

»Izgredništvo nekaterih šolskih otrok se je že tako razraslo, da učitelji te zlobe s kaznimi, določenimi (omejenimi) z zakonom, tudi približno ne morejo več kaznovati (krotiti).

Namreč, pri izvržkih šolske mladine, Nadižar Francu, Pucl Janezu, Grašič Petru in Francu (*Sotlarjova*) in Lunar Janezu (*Kristkindl*), ne zaleže nobeno opominjanje, zapiranje, kaj šele slabe ocene iz vedenja.

Ob vseh številnih prestopkih, ki si jih imenovani privoščijo, naprimer igranje za denar, kajenja na javnih mestih, pretepanje itd., so danes na trgu na veliko kradli med, orehe, suho sadje, da so prodajalci in prodajalke glasno vpili: 'Tatje, ali vas ni sram?' Tudi medicarka, gospa Jožefa Šifrer, je bila prisiljena uporabiti te besede. Namesto da bi jih bilo sram, se ljudem posmehujejo, s tem ravnanjem zapeljujejo še druge otroke in spravljajo šolo na slab glas.

V dobro šole in prebivalstva prosi podpisano ravnateljstvo, da spoštovani občinski urad imenovane šolske otroke kaznuje za zgled drugim s sredstvi, ki so mu na voljo, ker, kot že omenjeno, zakonske šolske kazni pri njih še zdaleč ne zaležejo (več).«

Ravnatelj je prosil občino, da bi imenovane fante poklicala na zaslišanje in še enega kot pričo, vendar tako, da drugi ne bi vedeli zanj, ker drugače bi padli po njem ...⁵³

Kakšnih hudih ukrepov s strani občine verjetno ni bilo, ker se je čez leto in pol ravnatelj ponovno pritoževal nad nepopoljšljivimi lumpi, starimi od 12 do 14 let, da so okradli pijanega delavca, metali kamenje na ljudi, zažgali drevo, ker niso mogli do ptičjega gnezda, hoteli vreči nekomu s savskega mostu voziček v reko, na cesti pred gostilno nekomu vzeli stekleničko z žganjem in izlili vsebino na tla (zadnji dve dejanji eden in isti) ... skorajda ne mine dan brez pritožb glede teh barab. V šolo pa da tako ali tako ne hodijo⁵⁴.

Takšnim fantinom se gotovo ni obetala kakšna spodbudna prihodnost, poleg kriminala ali vojske kvečjemu še hlapčevstvo ali dninarstvo, ki pa seveda ni prinašalo kaj prida dohodkov. Leta 1884 so na primer v Kranju za dnino brez hrane plačevali 1 gld 70 kr na dan in s hrano 70 kr na dan. Kaj se je za to dobilo, nam seveda pove primerjava s takratnimi cenami:

- pšenica 8 gld 23 kr za hektoliter, oziroma 10 gld 51 kr za sto kg;
- krompir po 2 gld 90 kr za 100 kg, oziroma 5 kr za kilo;
- koruza 5 gld 69 kr za hl, 7 gld 69 kr za cent;
- vino od 40 kr do 80 kr liter;

- pivo od 20 kr do 22 kr liter;
- drva za kubični meter od 2 gld do 2 gld 80;
- volna od 80 do 124 gld za 100 kg;
- govedina 42 kr za kilo (povprečna cena, prva klasa 48 kr);
- svinjina 64 kr za kilo;
- svinjska mast 80 kr za kilo;
- morska sol 12 kr za kilo⁵⁵.

VIRI

- SI_ZAL, Zgodovinski arhiv Ljubljana, KRA 2, Občina Kranj, arhivske enote 990, 995, 998, 1002, 1015, 1016, 1022, 1035, 1038, 1045, 1047, 1051, 1062, 1085, 1094, 1117.
- *Postava od 25. oktobra 1875, veljavna za vojvodstvo Kranjsko [stavbni red]*, 1875. Deželni zakonik za vojvodstvo Kranjsko, 26/1875.

LITERATURA

- Žontar, J., 1939. *Zgodovina mesta Kranja*. Ljubljana: Muzejsko društvo za Slovenijo.
- Križaj, J., 2015. *Vojašnica v Kranju od prve polovice 19. stoletja do začetka druge svetovne vojne*. V: Ravnik, B. ur. *Kranjski zbornik*. Kranj: Mestna občina Kranj, str. 85–93.

OPOMBE

- 1 Na treh zaporednih volitvah (1879, 1882, 1885) jih je bilo med odbornike in namestnike 16 vsakič izvoljenih, le 10 jih je bilo na vseh treh volitvah izvoljenih le enkrat (odbornikov so volili 16 in namestnikov 9). Med »šestnajstimi večnimi« je bilo 7 trgovcev in 5 obrtnikov.
- 2 Žontar, 1939, str. 333.
- 3 Po opustitvi vojašnice je občina stavbo neuspešno prodajala vse do leta 1930 (Križaj, 2015, str. 88 — 89).
- 4 SI_ZAL_KRA/0002, a. e. 995.
- 5 Prav tam.
- 6 Prav tam.
- 7 Prav tam.
- 8 Prav tam.
- 9 Prav tam.
- 10 Prav tam.
- 11 Kot privaga se je štela drobovina, glava, kosti.
- 12 SI_ZAL_KRA/0002, a. e. 990.
- 13 SI_ZAL_KRA/0002, a. e. 995.
- 14 SI_ZAL_KRA/0002, a. e. 990.
- 15 SI_ZAL_KRA/0002, a. e. 998.
- 16 SI_ZAL_KRA/0002, a. e. 1002.

- 17 SI_ZAL_KRA/0002, a. e. 1016.
- 18 SI_ZAL_KRA/0002, a. e. 1015.
- 19 Prav tam.
- 20 Prav tam.
- 21 Prav tam.
- 22 Prav tam.
- 23 SI_ZAL_KRA/0002, a. e. 1038.
- 24 SI_ZAL_KRA/0002, a. e. 1035.
- 25 Prav tam.
- 26 Za mesec julij 1885 se je ohranil seznam 58-ih mestnih revežev, ki so dobili goldinar ali pol iz ustanove Franca Omerze (SI_ZAL_KRA/0002, a. e. 1045).
- 27 SI_ZAL_KRA/0002, a. e. 1035.
- 28 SI_ZAL_KRA/0002, a. e. 1047.
- 29 SI_ZAL_KRA/0002, a. e. 1035.
- 30 Prav tam.
- 31 Prav tam.
- 32 SI_ZAL_KRA/0002, a. e. 1051.
- 33 Prav tam.
- 34 Prav tam.
- 35 Prav tam.
- 36 Kot zanimivost, gimnazijski direktor Laurenz Krob je že poleti 1884 pisal županu, da bi med počitnicami opravili generalno čiščenje prostorov in nujna popravila. Poleg tega, da dotedanje stranišče ob

- določenih dnevih v tednu, zlasti kadar traja šolski čas preko osem ur, ne zadošča več in da bi veljalo postaviti en tako imenovan *Pissoir* (SI_ZAL_KRA/0002, a. e. 1022).
- 37 Prav tam.
 - 38 Prav tam.
 - 39 SI_ZAL_KRA/0002, a. e. 1062.
 - 40 SI_ZAL_KRA/0002, a. e. 1117.
 - 41 Prav tam.
 - 42 Prav tam.
 - 43 Prav tam.
 - 44 Prav tam.
 - 45 Prav tam.
 - 46 Vabilo na sejo z dnevnimi točkami je bilo v »obeh jezikih«.
 - 47 SI_ZAL_KRA/0002, a. e. 1117.
 - 48 Stavbni red, § 53: »[...] Odpeljevati kakršnokoli nesnago iz poslopij na ulice ali na javne prostore je brezpogojno prepovedano. [...]«.
 - 49 Prav tam, § 49: »[...] Kjer na že obstoječih poslopijih še nij strešnih žlebov, mora oblastnija ukazati, da se naredi. [...]«.
 - 50 SI_ZAL_KRA/0002, a. e. 1117.
 - 51 Prav tam.
 - 52 SI_ZAL_KRA/0002, a. e. 1085.
 - 53 SI_ZAL_KRA/0002, a. e. 1085.
 - 54 SI_ZAL_KRA/0002, a. e. 1094.
 - 55 SI_ZAL_KRA/0002, a. e. 1016.

VREDNO ALI NEPOMEMBNO – MEŠČANSKA DEDIŠČINA V KRANJU

Uvod

Mesto Kranj ima več tisočletno zgodovino. Mesta imajo v evropski zgodovini poseben pomen. Meščani so bili motor gospodarskega in znanstvenega napredka ter kulturnega življenja. Po drugi svetovni vojni so v socialističnih državah nacionalizirali tovarne, trgovine, podjetja, vile in hiše, meščani so izgubili vir preživetja, premoženje in ugled. Tudi v zahodnoevropskih državah so se zgodile družbene in gospodarske spremembe, ki so povzročile konec meščanstva.

S kranjskimi meščani sem se srečala ob pripravi magistrske naloge o trgovcih in obrtnikih v mestu Kranj (1918–1940), ki sem jo zagovarjala leta 1992 (Dolžan, 1992). Zaposlila sem se kot kustosinja etnologinja v Gorenjskem muzeju. V muzeju smo pripravili veliko razstav o Kranju, nastalo je nekaj člankov in publikacij (Rogelj, ur., 2015. Dolžan Eržen, 2015. Dolžan Eržen, 2020). V letih 2016–2020 sem vodila študijski krožek *Kranjčani*, kjer smo s potomci kranjskih meščanov sistematično raziskovali ulice, hiše in družine v Kranju. Leta 2017 smo pripravili razstavo igrač članov študijskega krožka in iz zbirke Gorenjskega muzeja. V katalogu razstave smo objavili spomine na otroštvo v mestu Kranju (En ten tenera, 2017).

Kranjski meščani

Meščanstvo se je v Kranju oblikovalo tako kot drugod po Evropi. Vsi prebivalci mesta niso imeli statusa meščana. Mestni svet je to pravico sodelovanja v mestni upravi podelil le tistim, ki so bili stalno naseljeni v mestu, dovolj premožni, delovni in ugledni. Vsak je moral slovesno priseči pred mestnim sodnikom (Ohranili sta se dve slovenski besedili iz Kranja iz začetka 16. stoletja, prisega novo sprejetega meščana in prisega mestnega sodnika, Žontar, 1982, str. 46, 90.).

Meščani so bili obrtniki, trgovci in uradniki. Obdelovali so njive v okolici mesta na Zlatem in Malem polju, v mestu

samem so redili živali, uredili so si vrtove in sadovnjake. Plemiči so v Kranju posedovali dve hiši in grad nad reko Savo. V že citirani *Zgodovini mesta Kranja* Josipa Žontarja je objavljen seznam vseh kranjskih hiš z njihovimi lastniki od 18. stoletja do 1938.

Prvi popis prebivalcev mesta Kranj leta 1754 (Svetina, 1983) razgrinja družbeno sestavo, na katero pa je vplival požar leta 1749. Hiše so skoraj v celotnem mestu pogorele, zato so se tisti, ki se niso odselili, gnetli v obnovljenih stavbah. Iz popisa izvemo, da je bilo od 1467 prebivalcev mesta 210 meščanov, ki so bili nosilci meščanske obrti. Šest meščanov je opravljalo najvišje mestne in upravne službe. Skupaj z ženami in otroki (recimo, da število pomnožimo s 4, saj Marko Štuhec, raziskovalec kranjskih družin, po popisu 1754 ugotavlja, da so družine premožnejših štele povprečno 4,12 člana; Štuhec, 1983), je torej preko 850 ljudi, več kot polovica Kranjčanov, pripadala sloju meščanov. V mestu je živelo tudi 8 duhovnikov in dve plemiški družini. Vsi ostali prebivalci mesta so bili v službi kot vajenci, pomočniki, hlapci, dekle, pestunje ... V 18. stoletju se je rušil dotedanji strogi red družbenih slojev, v 19. pa je meščanstvo opredeljeval omikan način življenja. Velik uspeh in nadaljnja vzpodbuda za podjetnost meščanov v Kranju je bila industrializacija po prvi svetovni vojni.

Meščani so se v obdobju socialistične Jugoslavije, ko niso imeli vpliva na razvoj svojega mesta, pomešali med druge Kranjčane. O njih danes ne govorimo več. Ostaja pa staro mestno jedro, kjer stojijo njihovi (nekdanji) domovi z lokali in delavnicami, njihovi potomci in ne nazadnje meščanski družinski grobovi na kranjskem pokopališču.

Dediščina je naša identiteta

Mesto Kranj s stavbami in ulicami, pokopališčem ter krajino sotočja Save in Kokre so tekom stoletij ustvarili in oblikovali ljudje, ki so tu živeli pred nami. Poleg te nepremične, obstaja

tudi premična dediščina: različni predmeti, izdelki, pohištvo in druga notranja oprema, oblačila in nakit, listine, slike in fotografije, dnevniki ..., ki jih hranimo doma ali v muzejih. Tretja vrsta dediščine pa je nesnovna, kamor uvrščamo ustno izročilo, jezik in izraze, uprizoritvene umetnosti, družbene prakse, obrede in praznovanja, znanje in prakse o naravi in svetu ter tradicionalne obrtne veščine. Kakšen odnos izkazujejo danes mestna občina Kranj in Kranjčani do vsega naštetega, kar so zapustili nekdanji prebivalci mesta? Na kaj smo pozorni? Kaj oživljamo in kaj prepuščamo propadu? Tisto, kar cenimo, določa naše življenje in življenje prihodnjih generacij. V bistvu gre za vprašanje, s čim se identificiramo. Če česa ne cenimo – potem to ni naša dediščina.

Kaj nam danes pomenita ohranjeni slovenski meščanski prisegi iz Kranja zgodnjega 16. stoletja (Žontar, 1982, str. 46, 90)? In zgodovinsko dejstvo, da so bile hiše pod mestom domovi usnjarjev, ribičev, kovačev, da je obstajala fužina ob Kokri, da so Tomšičevo ulico naseljevali klobučarji, krojači, lončarji? Vzhodni del Maistrovega trga je bila nekdanj Mesarska ulica z lokali mesarjev. Je to morda le zanimivost, ki jo že naslednji trenutek vzame pozaba? Dediščina je zapuščina preteklosti, ki je tako pomembna, da si jo vzamemo za svojo, ker smo to mi, to je naša identiteta.

Kranj se razglša za Prešernovo mesto. Najbolj vseslovensko odmevna prireditev je Prešernov smenj 8. februarja. Odvetnik France Prešeren je v času bivanja v Kranju spadal med ugledne kranjske meščane. Sprejemali so ga Pagliaruzziji v gradu Khislstein, prijatelje je imel med najuglednejšimi Kranjčani svojega časa. Prireditev ima zaradi tega velik potencial za predstavitev kranjskega meščanstva. Zasnovana pa je drugače; meščane predstavljajo zgolj kostumi iz prve polovice in sredine 19. stoletja, ki jih nosijo člani folkorne skupine Iskra Emeco. Veliko pozornosti organizatorji namenjajo ponudbi na stojnicah in odličnemu kulturnemu programu. Manjka pa povezava s starim Kranjem. S kakšnim namenom se oglašuje romantika 19. stoletja? In kakšnemu okusu in bontonu se priklanja svobodno obnašanje igralcev, ki upodabljata pesnika in njegovo muzo Julijo? Kakšno identiteto izkazuje sodobno mesto Kranj s tako zasnovano prireditvijo? Ali še malo drugače: so nekdanji Kranjčani in končno tudi njihovi potomci počaščeni s tem dogodkom?

Meščanska dediščina v današnjem Kranju

Umetnostno zgodovinska stroka je v starem Kranju prepoznala urbanistične in arhitekturne presežke. Zaradi izjemne lege, podobe mestnega tkiva, likovnih kvalitet mestnega prostora in posameznih hiš je bilo mestno jedro zavarovano z občinskim odlokom leta 1983 (Uradni list Gorenjske XX/št. 16, odlok 195). Stavbni spomeniki, župna in obe podružnični cerkvi ter izbrane meščanske hiše so vpisani v Register nepremične kulturne dediščine RS. Nedavno je bil izdelan temeljni dokument *Konservatorski načrt za varovanje mestnega jedra Kranja*. Zamenjava tlakov in ob tem arheološke raziskave vseh ulic so prinesle veliko novega znanja o preteklosti mesta. Sinteza vseh strokovnih spoznanj še ni objavljena. Nobena stavba v mestu žal ni obeležena s podatki o pretekli rabi. Na spletu pa najdemo podatke o zgodovini mesta na strani Mestne občine Kranj (<https://www.kranj.si/kranj-moje-mesto/zgodovina>) in v okviru turističnih informacij (<https://www.visitkranj.com/spoznaj-kranj/zgodovina-kranja/>).

Družina Cirila Pirca okoli leta 1900, ko je bil trgovec in barvar, občinski odbornik in deželni poslanec. Med letoma 1921–1935 je bil kranjski župan. (Hrani fototeka Gorenjskega muzeja)

Veliko pozornosti so deležni ostanki mestnega obzidja. Obzidje in jarek pri zgornjih mestnih vratih na današnjem Maistrovem trgu sta označena z drugačno strukturo uličnega tlaka. Za stanovanjskim kompleksom Jelen je vidno široko mestno obzidje, za katerim so si prebivalci Reginčeve ulice uredili vrtove. Izjemna dediščina kranjskih meščanov — kamnolom mlinskih kamnov tik ob obzidju ni preživel zaradi gradnje kompleksa Jelen (<https://arhiv.gorenjskiglas.si/article/20110617/C/306179992/zgodovinske-najdbe-ni-vec>). Pred desetletjem so sodobno namembnost dobili trije stolpi obzidja in ob tem je bila pripravljena nazorna interpretacija kranjskega obzidja, dostopna kot zloženka tudi na spletu (<https://www.visitkranj.com/wp-content/uploads/2023/05/OBZIDJE.pdf>).

Nepremična zapuščina kranjskega meščanstva je cenjena dediščina sedanjega Kranja. Predstavitve meščanskih hiš pa ne vključujejo izvirne meščanske pomembnosti. Najimenoitnejša hiša v mestu, sodeč po spletni predstavitvi Visit Kranj, je očem privlačno poslikana Mitnica. Stavbe in lokacije, ki so bile pomembne za kranjsko meščanstvo pa niso predstavljene. Morda zato ne, ker nesnovna meščanska zapuščina ni nikamor vključena. Primer: Med kranjskimi meščani, celo med otroki, je bilo visoko cenjeno gledališko ustvarjanje. V Narodnem domu je že v 19. stoletju deloval oder Narodne čitalnice, v nekdanjem Ljudskem domu, danes stavbi Prešernovega gledališča, pa oder Izbobraževalnega društva. In vendar je Prešernovo gledališče praznovalo samo 50-letnico delovanja *Tedna slovenske drame* leta 2020 (Andres, 2020). Mestna kranjska knjižnica je leta 2017 praznovala 70. obletnico delovanja, omenili pa so predhodno knjižnico Narodne čitalnice (<https://misli.sta.si/2396809/kranjska-knjiznica-praznuje-70-let>). Samo Glasbena šola Kranj šteje za svoj začetek delovanja leto 1909 v okviru Narodne čitalnice (<https://www.kranj.si/podrocja-mok/izobrazevanje-in-otrosko-varstvo/glasbena-sola>). Glej tudi prispevek v tem zborniku).

Zelo ogrožena zapuščina so meščanski nagrobniki na starem delu kranjskega pokopališča. Vsako leto jih je manj. Zakonsko niso zavarovani niti z občinskim odlokom ne. Lastniki grobov zato lahko z njimi razpolagajo povsem svobodno, ne obvezujejo jih niti zgodovinska pomembnost

Nagrobnik družine Pirc na kranjskem pokopališču (Foto Andrej Loc, 2020, hrani avtor)

niti likovne kvalitete nagrobnika¹. Le en sam nagrobnik, družine Puppo z Maistrovega trga, je bil dosedaj ohranjen kot začetek lapidarija starih nagrobnikov.

Neposredno lahko razberemo današnji odnos do kranjskih meščanov tudi v izbiri imen ulic in trgov. Večina jih je namreč poimenovana po partizanih in komunističnih veljakah (Benedik, 1999). Nekatere so posvečene velikim imenom slovenske kulturne ustvarjalnosti, kot na primer Prešernova, Jenkova², Tavčarjeva ... Sejmišče je ime, ki odseva preteklost živinskega sejma pod mestom. Meščansko ime ima le Reginčeva ulica, po domačem imenu hiše aktivnega udeleženca NOB in revolucije. Res pa je, da nobena ulica ni poimenovana niti po katerem od kranjskih županov.

Kranj danes ni videti kot mesto, kjer bi posvečevali spomin na nekdanje meščane in njihove dosežke. Pa vendar je v različnih delih veliko objavljenega o njihovem delovanju, najprej v knjigi Josipa Žontarja *Zgodovina mesta Kranj*, potem v Kranjskih zbornikih in še drugje. Gorenjski muzej hrani precej predmetov, zlasti oblačil, meščanskih družin Mayr, Majdič, Pirc, Pečnik, Savnik in drugih.

V nadaljevanju so predstavljeni trije primeri kranjskih meščanskih družin z izjemno zapuščino.

Barvarna in družina Pirc, Vodopivčeva 11

Na Roženvenskem oziroma Mohorjevem klanecu stoji mogočna hiša. V njej so ohranjeni monga (likalnica blaga) z letnicama 1797 in 1809, dimnik in drugi ostanki nekdanje barvarske delavnice³, pa tudi zapuščina več elitnih kranjskih družin.

Pirčeva barvarna je bila ena od mnogih v gorenjskih mestih, kjer so barvali doma izdelano platno za oblačila. Hči barvarja Andreja Marenka na Roženvenskem klanecu se je leta 1754 poročila z Lovrencem Pircem, mojstrom barvarjem, priseljenim iz Škofje Loke. Zgodbo je s pomočjo dokumentov iz Pirčevega arhiva leta 1990 v *Kranjskem zborniku* predstavil zgodovinar Vinko Demšar. Objavil je tudi popis inventarja iz leta 1852 pokojnega Simona Pirca, vnuka Lovrenca, v delovnih prostorih v pritličju in stanovanju v nadstropju (Demšar, 1990).

Platnarstvo je postalo v drugi polovici 19. stoletja nedonosno zaradi uveljavljanja industrijsko tkanega blaga. Ko je Matej Pirc (1824–1891), po izobrazbi rudarski inženir, leta 1856 zapustil službo ravnatelja rudnika v Toplicah pri Hotavljah in prevzel družinsko obrt, je želel barvarni zagotoviti delo. Zaposlil je okoli sto tkalcev, ki so zanj tkali po domovih v Besnici in v loških hribih. Začel je s trgovino na drobno in blago od leta 1864 prodajal v svoji trgovini v Petrčkovi hiši ob župni cerkvi. Bil je ustanovni član Narodne čitalnice in njen prvi predsednik. Kot mestni svetnik je bil radikalen narodnjak. Ko je bil v letih 1866–1869 kranjski župan, so uvedli uradovanje občine v slovenščini in poslali tudi peticijo v deželni zbor, naj se da slovenščini enakopravnost v ljudskih in srednjih šolah. Leta 1878 je postal prvi poveljnik novoustanovljene prostovoljne požarne brambe. Njegov naslednik sin Metod je žal prezgodaj preminil. Domače podjetje je bil prisiljen prevzeti njegov brat Ciril Pirc (1865–1941), zaradi česar je zapustil študij prava. Za razvoj pa je videl več možnosti v politiki kot v obrti. Postal je deželni poslanec, preko 40 let je bil občinski odbornik, še dlje član Sokola, kranjske Čitalnice in gasilskega društva. Leta 1911 je Pirčeve modele z vzorci za potiskovanje blaga oddal v Deželni muzej v Ljubljano. Barvarna je prenehala delovati po prvi svetovni vojni. Trgovino je dalje vodila Cirilova hči Halka, on pa se je posvečal družbenemu in političnem delu. Kot

kranjski župan v letih 1921–1935 je zaslužen, da je Kranj postal industrijsko mesto (<https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi427335/>). Njegov zet Franjo Sirc je bil partner tujih vlagateljev in je leta 1928 sam ustanovil tekstilno tovarno na Laborah (Žontar, 2010, str. 295 sl.).

Po drugi svetovni vojni so bili trije člani družine obsojeni na Nagodetovem procesu. Franjo Sirc (1891–1950) je umrl za posledicami zapora (Žontar, 2005), inž. Metod Pirc (1896–1988) se je po izpustitvi zaposlil v tovarni Iskra. Ljubo Sirc (1920–2016) pa je po izpustitvi leta 1955 emigriral v Anglijo k sorodnikom (Sirc, 2010). Postal je doktor ekonomskih znanosti in univerzitetni profesor, leta 1983 je ustanovil inštitut za raziskovanje komunističnih gospodarstev (Centre for Research into Communist Economies). Leta 1989 se je vrnil v Slovenijo in leta 2003 so ga sprejeli med častne občane mesta Kranj (<https://www.kranj.si/kranj-moje-mesto/castni-obcanci/2003-dr-ljubo-sirc>).

Vsa zgoraj navedena dejstva imajo svoje opredmeteno mesto v Pirčevi hiši. Njena lastnica Darja Okorn, vnukinja župana Cirila Pirca, je odlična skrbnica družinske dediščine. Desetletja svojega življenja je posvetila urejanju stavbe in zapuščine svojih prednikov. Velika hiša je izjemen spomenik barvarske obrti v Sloveniji. Hrani tudi veliko družinskih listin od 18. stoletja dalje, albumov fotografij, večjo knjižnico in veliko predmetov — od orodja, pohištva do oblačil. Ker je meščanski način življenja vključeval sodelovanje med družinami, povezanimi s porokami in drugimi sorodstvenimi vezmi, je v hiši tudi nekaj zapuščine kranjskih Pleiweissov iz 19. stoletja. Darjina babica »oma« Mimi, žena Cirila, je bila rojena kot Marija Sajovic. Njena mama Jeanette, hči Konrada Pleiweissa, brata Janeza Bleiweissa, se je poročila s Ferdinandom Sajovicem, prevzela sta tudi Pleiweissov kranjski trgovski lokal. Po nacionalizaciji Pleiweisove hiše in trgovine po drugi svetovni vojni se je zadnja lastnica trgovine Hani Sajovic preselila k Pirčevim pod mesto in z njo tudi del pohištva in osebnih predmetov, družinska dediščina 19. stoletja. Posamezni predmeti so bili last članov širše družine, na primer rokopisna knjiga slaščičarskih receptov Mimi Kušar. Posebna dediščina družine Pirc so recepti za vsaj sedem vrst piškotov in različnih rezin, ki so jih pekli za Miklavža. Ohranjen je recept za francosko kavno torto, ki so jo Pirčeve pripravljale ob različnih domačih priložnostih in tudi za meščanske prireditve.

*Mehanizem
Pirčeve monge
z letnico 1809
(Foto Drago
Holynski, 2007,
hrani fototeka
Gorenjskega
muzeja)*

Veliko arhiva in predmetov je Darja Okorn oddala Zgodovinskemu arhivu Ljubljana in Gorenjskemu muzeju. Njeno zanimanje za družinsko preteklost in ohranjena dediščina je bilo nagrajeno s častnim Valvasorjevim priznanjem za leto 2007 (<https://arhiv.gorenjskiglas.si/article/20070525/C/305259932/valvasorjevo-priznanje-darji-okorn>).

Vrvarna Šinkovec, Cankarjeva 13, in Drogerija Benčina Šinkovec, Prešernova ulica 19

Na izteku Prešernove ulice je ozka hiša, ki ima v pritličju geometrijsko rezljan portal z napisom DROGESAN, vhod in izložbeno okno trgovskega lokala pa sta zaščiteni z mrežastim rolojem. Drogosan je trgovska znamka najstarejše in prve kranjske drogerije Šinkovec, ki je bila tudi prva drogerija na Gorenjskem.

Zgodba se začne z vrvarno, ki je bila v največja v Kranju in širši okolici⁴. Prvotno delavnico Andreja Trebarja (1853–1888) je nadaljeval Anton Šinkovec (1859–1938) iz Kamnika. Kot pomočnik je šel po stari navadi v »fremd«, torej po svetu, in bil več let zaposlen pri različnih mojstrih. Mojstrski naziv je pridobil na Dunaju. Leta 1880 je vzel v najem Trebarjevo delavnico, Mesto 12, danes Cankarjeva 13, in jo 14 let kasneje, leta 1894, odkupil. Zgradil je novo leseno, 40 m dolgo enonadstropno zgradbo z zastekljenimi okni. V pritličju je

bila delavnica, v prvem nadstropju pa skladišče za surovine. Pred tem je sicer z družino živel v sosednji hiši, Mesto 16, v tako imenovanem Paradižu, ki je bila prav tako njegova last. Kasneje je dokupil še sosednjo hišo, Mesto 13, danes Cankarjeva 15, kjer se je naselil njegov sin Bogomir z družino. Kupoval je tudi zemljišča zunaj mesta. Svoje delo je obvladal tako dobro, da je zaposloval 38 delavcev in ga štejemo za utemeljitelja vrvarstva v Sloveniji. Poslovne stike je imel doma in v tujini. Poleg izdelkov za prodajo na drobno so izdelovali tudi vrvi za mornarico. Te so spleтали na ulici do Pungrata, dalje na Čirškem klancu do spodnjega mostu čez Kokro. Najemal je še zemljišča na Gorenji Savi in Gaštej, kjer so spleтали najdaljše in najdebelejše vrvi za mornarico. Tudi v Kranju so ga cenili in je bil leta 1898 izvoljen za mestnega svetnika. Starejši sin Anton (1886–1944) je nadaljeval z vrvarstvom in skupaj z očetom leta 1920 zgradil tovarno motvoza in platna v Grosupljem (delovala je do nedavnega). V Kranju je vrvarna delovala do leta 1962, vodila sta jo hči Marija Dežman in sin Stanislav Šinkovec. Šinkovčevi, zdaj tudi z drugimi priimki, še danes živijo v teh družinskih hišah. Spominska plošča na eni od njih je posvečena najmlajši sestri Vidi, med drugo svetovno vojno kranjski aktivistki Janini. Velika lesena delavnica pa žal ni več ohranjena.

Ohranjena pa je Šinkovčeva drogerija. Mlajši sin vrvarja Antona Šinkovca, Bogomir (1891–1970) je obiskoval takrat edino slovensko realko v Idriji, nato ob trgovski praksi nadaljeval šolanje v Ljubljani, leta 1910 pa maturiral v Zagrebu. Potem se je zaposlil v laboratoriju medicinalne⁵ drogerije Mh. Ph. Otorepetz v Gradcu. Prvo svetovno je preživel kot sanitetni oficir v Bosni in Srbiji na avstrijski južni fronti, skrbel za ranjence in bil za to večkrat odlikovan, prejel pa je tudi najvišje vojaško odlikovanje cesarja Franca Jožefa. Leta 1917 se je poročil in si ustvaril družino v Gradcu. Po končani prvi svetovni vojni se je vrnil v Kranj in leta 1919 odprl medicinalno drogerijo s trgovsko znamko Drogosan. Izdeloval je različne praške, tablete, tinkture, paste, kapljice, mazila, sirupe, kreme ... Poleg tega je prodajal tudi druge drogerijske izdelke, medicinske pripomočke in sanitetni material.

Do leta 1929 je imel lokal v Pavšlarjevi hiši na Glavnem trgu, nato pa kupil hišo na Prešernovi ulici 19. Še danes je odlično ohranjena njena prvotna notranja oprema: police, omare in pulti s porcelanastimi lekarniškimi posodami. Drogerijo je

leta 1935 dopolnil s prodajo fotografskih in radijskih aparatov, materialom in storitvami. Družinski posel je za njim prevzel sin Pavel in kasneje vnukinja Marjeta Šinkovec Benčina, ki je razširila lokal v prvo nadstropje in v ponudbo dodala proizvode svetovno znanih znamk parfumerije, kozmetike, ur in nakita. Zaradi upokojitve so trgovino leta 2016 zaprli.

Družinska dediščina so tudi recepti za pripravo krem in drugih kozmetičnih in kemičnih izdelkov, ki jih je pred drugo svetovno vojno Bogomir Šinkovec zbral v knjigi z naslovom *Vademecum za drogeriste in farmacevte*. Po njih so bili narejeni izdelki Drogesan.

Etiketi za izdelke drogerije Šinkovec izpred 2. svetovne vojne (Foto Marjeta Š. Benčina, 2025, družinski arhiv Šinkovec Benčina)

Petrčkova hiša, gostilničarstvo in Mayrjeva rodbina, Glavni trg 5

Hiša ob župni cerkvi, z dvoriščem, kjer je že desetletja kranjski živilski trg, je izvorno renesančen plemiški dvorec, prezidan v klasicistično meščansko hišo. V hiši živi potomec Peter Mayrjeve družine, ki je v njej živela in imela gostilno skoraj stoletje.

Proti koncu srednjega veka je stala na tem mestu plemiška hiša Turjaških, od leta 1495 pa plemenitih Ekghov. V prvi polovici 18. stoletja so bili njeni lastniki smledniški gospodje, leta 1766 so jo pridobili Galetovi, leta 1786 pa zelo premožen pivovar Tadej Josek. Hišo je nato leta 1834 kupil sitarski podjetnik Mihael Pagliaruzzi pl. Kieslstein, lastnik graščine Golnik, in jo do leta 1847 prezidal v današnjo klasicistično podobo, kasneje je lastnica postala njegova žena Theresa.

Leta 1840 je sitarsko podjetje prodal bratoma Lokar iz Kranja. Leta 1855 je hišo od Pagliaruzzijeve žene kupil Peter Mayr (1819–1886), tedaj edini pivovar v mestu, ki je imel kmetijo in gostilno na Glavnem trgu. Hiši je dal ime, podedoval pa jo je sin Peter (1854–1908).

Stavba je nadstropna, zidana v kareju z zaprtim dvoriščem. Vhod in obokana veža sta okrašena s stebri, triramno zidano stopnišče ima lesene stopnice. V pritličju so bile na južni in zahodni stran trgovine in lokali ter gostilna z vrtom, ki ga je senčilo pet velikih kostanjev in javor. Ob gospodarskih poslopih na vzhodni strani je bilo gostilniško kegljišče. Imeli so tri obokane kleti, dve sta bili za vino. Stanovanjski del v nadstropju na zahodni strani ima arkadni hodnik, ki se na južno stran nadaljuje v lesenega. V nadstropju sta bili dve večji dvorani in gosposko stanovanje (Bajec, 2013, str. 16–20). Imenitna hiša je privlačila bogate obiskovalce. Leta 1728 je na svojem obisku na Kranjskem v njej prenočil cesar Karel VI. V prenovljeni hiši je leta 1846 najelo dvorano v prvem nadstropju bralno in zabavno društvo Kazina. Ko so leta 1863 slovensko napredni meščani ustanovili svojo Narodno čitalnico, so prav tako najeli to dvorano. Vse do selitve v novozgrajeni Narodni dom leta 1924 so tam pripravljali različne prireditve in dramske igre, z izjemo nekaj slabih let po letu 1870.

V obdobju oddajanja prostorov za Narodno čitalnico sta bila lastnika najprej Peter Mayr starejši, nato mlajši, po njegovi smrti leta 1908 mama Marija, od 1921 dalje pa vnuk Peter. Člani družine Mayr so bili v Kranju že v 17. stoletju. Tu naj bi leta 1644 ob reki Savi ustanovili pivovarno (Bajec, 2013, str. 16–20). V *Zgodovini mesta Kranj* so navedeni med vodilnimi meščanskimi družinami 18. in prve polovice 19. stoletja in imeli v mestni upravi mnogo funkcij skozi več generacij. Njihovo rodbino in dejavnosti je natančno predstavila Marija Kos v Kranjskem zborniku leta 2015. Bratranca Mavrilij (1851–1928) in Peter (1854–1908) sta imela vsak svojo gostilno na Glavnem trgu: današnji Stari Mayr in Pri Peterčku. Mavrilij je do 1916 še varil pivo v svoji pivovarni. V gostilno Pri Peterčku so hodili višji sloji Kranjčanov, na primer gimnazijski profesorji in uradniki. Mavrilijeva gostilna je bila za preprostejše ljudi. Ko je Narodna čitalnica združevala kranjsko elito, so pri Mavriliju Mayrju leta 1886 ustanovili Slovensko bralno društvo za obrtnike in druge Kranjčane. Mavrilij je tudi med ustanovitelji Katoliškega

Letalski posnetek, pred župno cerkvijo je pravokotnik Petrkove hiše z dvoriščem na sredi. (Foto: neznan, 1931, hrani Fototeka Gorenjskega muzeja)

izobraževalnega društva. V Gorenjskem muzeju je shranjenega nekaj pohištva in veliko oblačilne dediščine njegove družine⁶.

Peter mlajši se je poročil z Marijo Prevc, ki je po očetu podedovala gostilno Pri Jahaču. Kranjčani so radi recitali imena njunih otrok: »Peter in Pavel, Anica, Danica, Ciril in Metod, to je ves Mayrjev rod!« Zelo priljubljen je bil Metod (1896–1986), plesni učitelj in igravec.

Leta 1909 je Marija Mayr na dražbi kupila Kreuzbergerjevo elektrarno na Kokri, pod mostom na Primskovem. Kasneje je Peterčkova hiša doživljala hude udarce. Med drugo svetovno vojno so morali podreti severni del gospodarskega trakta. Po nacionalizaciji pritličja in dvorišča so leta 1950 zaprli gostilno. Po letu 1960 so na dvorišču uredili kranjsko tržnico in podrli gospodarska poslopja. Kupci so na tržnico hodili skozi njihovo vežo, za čiščenje pa ni bilo poskrbljeno. Stavba je propadala. Ko so v denacionalizacijskem postopku Trboveljske premogokopne družbe konec 20. stoletja dobili odškodnino⁷, so jo namenili za zamenjavo strešne kritine svojega doma. V zadnjih letih je MOK odkupila del stavbe in ima z njo načrte, vpete v oživljanje starega mestnega jedra (<https://www.gorenjskiglas.si/lokalno/zaplet-s-petrckovo-hiso-in-trznico-30568/>).

Zaključek

Zapuščina kranjskih meščanov je bogata. Kdor jo pozna, mu sprehod po ulicah Kranja obuja številne spomine na nekdanje ljudi, dejavnosti in zgodbe. Videti je, da zaenkrat v Kranju cenijo predvsem nepremično dediščino. Večji del zapuščine kranjskih meščanov je danes slabo ali sploh neopazen. Ker pa je o življenju kranjskih meščanov veliko objavljenega in hrani Gorenjski muzej precej predmetov, se v prihodnosti ta odnos lahko nadgradi.

VIRI IN LITERATURA

- Andres, R., 2020. Dogodek v mestu – 50 let Tedna slovenske drame. V: Ravnik, B., ur. *Kranjski zbornik*. Kranj: Mestna občina Kranj, str. 163–170.
- Avguštin, C., 1999. *Kranj. Naselbinski razvoj od prazgodovine do 20. stoletja*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Avguštin, C., Holynski, N., Žontar, M., 1990. *Kranj, kakršnega ni več. Gorenjski kraji in ljudje*. V: Kranj: Gorenjski muzej.
- Avguštin, C., Novak, A., Žontar, M., 1986. *Pred prvo svetovno vojno. Gorenjski kraji in ljudje*. V: Kranj: Gorenjski muzej.
- Bajec, E., 2013. *Prenova palače Ekgh*. Projektna naloga. Diplomski izpit univerzitetnega študijskega programa 1. stopnje. Maribor: Fakulteta za gradbeništvo, Univerza v Mariboru.
- Benedik, F., 1999. Seznam ulic, cest in trgov v mestu Kranj – nastanek, poimenovanja in njih spremembe. V: *Kronika* 47 (1-2), str. 179–190.
- Demšar, V., 1990. Barvarji Pirci v Kranju v 18. in 19. stoletju. V: *Kranjski zbornik*. Kranj: Skupščina občine Kranj, str. 184–187.
- Dežman, J., 2008. O rodu in preporodu. V: Dežman, J., Hudales, J., Jezernik, B., ur. *Slovensko meščanstvo od vzpona nacije do nacionalizacije (1848–1948)*. Celovec: Mohorjeva založba, str. 5–10.
- Dežman Loc, M., 2019. *Vrvarna Šinkovec*. Kranj: power point predstavitev.
- Dolžan, T., 1992. *Način življenja obrtnikov in trgovcev v mestu Kranju v kraljevini Jugoslaviji (obdobje 1918–1941)*. Magistrsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Oddelek za etnologijo.
- Dolžan Eržen, T., ur, 2017. *En-ten-tenera. Spomini na otroštvo v mestu Kranj*. Kranj: Gorenjski muzej.
- Dolžan Eržen, T., 2015. Trgovski in obrtni lokali v Kranju med obema vojnama (1918–1941). V: Jenčič, B., ur. *Kranjski zbornik*. Kranj: Mestna občina Kranj, str. 299–306.
- Dolžan Eržen, T., 2020. Sitarski trgovci založniki v mestu Kranj. V: Ravnik, B., ur. *Kranjski zbornik*. Kranj: Mestna občina Kranj, str. 92–98.

- Globočnik, D., 2016. Bernekerjev vodnjak sv. Janeza Nepomuka v Kranju. V: *Podobe gorenjske preteklosti: ob 80. rojstnem dnevu Majde Žontar in 760. obletnici prve pisne omembe mesta Kranja*. Zbornik povzetkov 1. zgodovinskega dneva, Kranj, 20. junij 2016. Kranj: Gorenjski muzej.
- Grdina, I., 2008. Meščanstvo in meščani. V: Dežman, J., Hudales, J., Jezernik, B., ur. *Slovensko meščanstvo od vzpona nacije do nacionalizacije (1848–1948)*. Celovec: Mohorjeva založba, str. 11–16.
- <https://arhiv.gorenjskiglas.si/article/20070525/C/305259932/valvasorjevo-priznanje-darji-okorn> (11. 3. 2025)
- Jerala, I., 1990. Družabno življenje Kranjčanov na prehodu iz 19. v 20. stoletje. V: *Kranjski zbornik*. Kranj: Skupščina občine Kranj, str. 90–105.
- Kavčič, I., 2007. Valvasorjevo priznanje Darji Okorn. V: *Gorenjski glas*, 25. 5. 2007. Dostopno na:
- Kavčič, I., 2011. Zgodovinske najdbe ni več. V: *Gorenjski glas*, 17. 6. 2011. Dostopno na: <https://arhiv.gorenjskiglas.si/article/20110617/C/306179992/zgodovinske-najdbe-ni-vec> (19.2.2025)
- Kos, M., Rogelj, M., 2012. *Kranjska rodbina Mayr v luči arhivskih dokumentov in muzejskih predmetov. Razstava Gorenjskega muzeja in Zgodovinskega arhiva Ljubljana*. Kranj: Gorenjski muzej.
- Kos, M., 2015. *Kranjska rodbina Mayr*. V: Jenčič, B., ur. *Kranjski zbornik*. Kranj: Mestna občina Kranj, str. 116–124.
- Novak, A., 1985. Zadnje kmetije v Kranju. V: *Kranjski zbornik*. Kranj: Skupščina občine Kranj, str. 186–200.
- Okorn, S., Zore, M., 2019. *Utrdbe mesta Kranj skozi zgodovino*. Kranj: Zavod za turizem in kulturo Kranj. Dostopno na: <https://www.visitkranj.com/wp-content/uploads/2023/05/OBZIDJE.pdf> (19.2.2025)
- Perko, V., ur., et al., 2012. *Prelepa Gorenjska. Vodnik po stalni razstavi Gorenjskega muzeja v gradu Khislstein*. Kranj: Gorenjski muzej.
- Rogelj, M., ur., 2015. *Gospodje in tovariši. Kapitalistični in socialistični razcvet Kranja 1920–1980*. Kranj: Gorenjski muzej.
- Sirc, L., 2010. *Dolgo življenje po smrtni obsodbi*. Ljubljana: Nova obzorja.
- SSKJ, 1975. *Slovar slovenskega knjižnega jezika, Druga knjiga I–Na*. Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik, SAZU, DZS.
- Svetina, A., 1983. Prebivalci Kranja v letu 1754. V: *Zgodovinski časopis*, 37 (4), str. 273–282.
- STAmisli, 2017. *Kranjska knjižnica praznuje 70 let*. Najdemo na: <https://misli.sta.si/2396809/kranjska-knjiznica-praznuje-70-let> (11. 3. 2025)
- Štuhec, M., 1983. O družini v Kranju sredi 18. stoletja. V: *Zgodovinski časopis*, 37 (4), str. 285–294.
- Šubic, S., 2023. Zaplet s Peterčkovovo hišo in tržnico. V: *Gorenjski glas*, 30. 4. 2023. Najdemo na: <https://www.gorenjskiglas.si/lokalno/zaplet-s-petrckovo-hiso-in-trznico-30568/> (11. 3. 2025)

- »Y«, 1931. Kako je Kranj postal industrijsko mesto in kako postaja letovišče. V: *Gorenjska, letoviška industrijska, trgovska, obrtna*. Novo mesto, str. 150–163.
- Žibert, M., 2010. Nekaj o kranjskih družinah, njihovih hišah in davkih sredi 18. stoletja. *Kranjski zbornik*. V: Jenčič, B., ur. *Kranj: Mestna občina Kranj*, str. 56–72.
- Žontar, Josip, 1982. *Zgodovina mesta Kranja*. Kranj: Skupščina občine Kranj.
- Žontar, Jože, 2005. *Kaznovana podjetnost: kranjski trgovec in industrialec Franjo Sirc*. Ljubljana: Nova revija.
- Žontar, Jože, 2010. Franjo Sirc, kranjski trgovec in industrialec. V: Jenčič, B., ur. *Kranjski zbornik*. Kranj: Mestna občina Kranj, str. 292–297.
- Digitalni arhiv zvočnih posnetkov, fotografij in zapisov študijskega krožka Kranjčani hranita Etnološki kustodiat Gorenjskega muzeja in Tatjana Dolžan Eržen.

OPOMBE

- 1 V študijskem krožku Kranjčani smo se večkrat pogovarjali o boleči izkušnji sorodstva družin Pleiweiss in Sajovic, to so današnji sorodniki v Kranju zelo cenjenega Janeza Bleiweissa, katerih grob je zadnji dedič prodal, novi lastnik pa ga ni vzdrževal in je propadal. Ne pristojne ustanove ne Mestna občina Kranj ne Komunala Kranj niso mogli pomagati. Z vztrajnim iskanjem rešitve so grob končno uspeli odkupiti.
- 2 Anekdota iz časa preimenovanja ulic. V komisiji so bili gimnazijski profesorji slovenščine in zgodovine ter predstavniki občinskih organizacij. Profesorji so zagovarjali, da ena ulica mora dobiti ime po Simonu Jenku. Drugi člani komisije so temu oporekali in tako je razpravljanje trajalo in trajalo. Eden od članov je izgubil potrpljenje in predlagal rešitev: »Tovariši, dajmo, dogovorimo se. Samo pogledjmo, kaj je počel ta tovariš Jenko med NOB, in bo vse jasno!«
- 3 Mogoče je to edina še in situ ohranjena monga in barvarna v Sloveniji, druge so shranjene v depojih ali predstavljene na razstavah v večjih muzejih, kot sta Slovenski etnografski muzej in Tehniški muzej Slovenije.
- 4 Za podatke se zahvaljujem Mileni Dežman Loc, ki je na enem od srečanj študijskega krožka Kranjčani predstavila družino Šinkovec. Prijazno mi je svojo predstavitev ponovno posredovala.
- 5 ‚Medicinalen‘ je farmacevtski izraz, ki pomeni, da nek izdelek vsebuje zdravilne snovi, je zdravilen. SSKJ, 1975, str. 720.
- 6 Muzeju jih je leta 1987, po smrti svoje tete Gabrijele Mayr por. Holchaker, največ podaril znani režiser Boštjan Hladnik.
- 7 Pavel Mayr je namreč tik pred drugo svetovno vojno prodal elektrarno in kupil delnice Trboveljske premogokopne družbe.

»TU IMAMO PRAVO PEKLO!«

Poročila Mihaela Mohorja z bojišča na Doberdobo v tedniku Gorenjec

Cesarsko-kraljevi nadognjičar Mihael Mohor je kot dopisnik z bojišča ob spodnji Soči med 16. julijem 1915 in 3. marcem 1916 objavil v kranjskem tedniku *Gorenjec* trinajst prispevkov. Prva deseterica besedil, podpisana s skrajšanim imenom Miško, vsebuje zametke reportaž o bojih in življenju v jarkih in kavernah, impresije, čustvovanja in razmišljanja preprostega mladega moža, vrženega v krvavo vojno vihro, zadnja tri pa so opisi moderne uničevalne tehnike.

»Političen in gospodarski list« *Gorenjec* je v Kranju izhajal »vsak petek ob pol petih zvečer« od 13. januarja 1900 do 17. marca 1916, leta 1934 je bil obnovljen in dokončno ukinjen ob nemški okupaciji. Njegov prvi lastnik Ivan Primož Lampret je dobil tiskarsko koncesijo od knjigoveza Ignaca Reša. Ob tem tedniku je prevzemal še tiskarske posle za razne založnike, kak ducat knjig pa je založil tudi sam. V časopisu je objavljaval vesti o pomembnejših tedenskih dogodkih na političnem področju, naznanila oblasti, poljudno pisane članke s politično in gospodarsko vsebino, novice od doma in s sveta, zgodovinske preglede ter reklamne oglase. Ker je bil *Gorenjec* takrat, ko ga je izdajal Lampret, liberalno in socialnodemokratsko usmerjen, v njem niso manjkali prispevki s protiklerikalno vsebino. S takšnih idejnih izhodišč je v visoki nakladi tiskal več kot sto brošur, največ s ponatise gospodarskih člankov.

Zaradi nebrzdane podjetnosti se je Lampret po desetih letih znašel v finančnih težavah, zato je bil prisiljen tiskarno prodati. Kupilo jo je politično in nazorsko nasprotno Tiskovno društvo, ki ga je vodil zgodovinar in dekan kranjske župne cerkve Anton Koblar. Z novim lastništvom je liberalno zasnovo lista v prihodnjih letih 1911–16 in 1934–41 zamenjala katoliška, *Gorenjec* je postal bolj lokalno informativen in je več prostora namenjal izvirnim književnim delom. Pred vojno so pri Tiskovnem društvu začeli še z zbirko *Gorenjska knjižnica*. Ta je prinašala ponatise leposlovnih podlistkov iz *Gorenjca*, najbolj plodoviti avtorji zbirke pa so bili Peter Bohinjec (17

besedil), Ivan Pregelj (12), Gustav Strniša (9) in Frančišek Ksaverij Steržaj (5).

Z izbruhom vélike vojne so že od konca julija 1914 na straneh *Gorenjca* začeli prevladovati podrobni pregledi dogodkov na bojiščih, ki jih je vojna razsejala po svetu, vedno pogostejši so bili turobni sezname padlih Kranjčanov in okoličanov ter osmrtnice, a tudi cenzurne bele vrzeli v časopisnih stolpcih so postale nekaj običajnega. Za beg od vsakdanjih tegob je poskrbel podlistek v nadaljevanjih *Iz ptičjega življenja*, ki ga je iz češčine priredil duhovnik in glasbenik Vojteh Hybášek, pa še temu so kmalu sledili zapisi o bojih z Rusi, kakršne je pisal vojni kurat Jernej Hafner.

16. julija 1915 je bilo na prvi strani 29. številke *Gorenjca* obširnejšemu sklopu poročil o 1. soški ofenzivi z naslovom *Vojna z Italijo* priključeno še pismo, napovedano z besedami: »Z bojišča ob spodnji Soči je 9. t. m. sporočil neki Miško iz Kranja ...« Da pri časopisu ne bi vedeli prave identitete avtorja prispevka, je malo verjetno, saj je bilo Kranjčanom splošno znano, da se pod to ljubkovalno skrajšano obliko imena skriva njihov someščan Mihael Mohor s predmestne Savske loke. Miško so ga klicali zato, da so ga ločili od očeta Mihaela, uveljavljenega organista, pevovodje in predsednika zelene bratovščine. Bržkone se pošiljanja pisem z bojišča ni lotil samoiniciativno, ampak je bolj verjetno, da ga je k temu nagovoril tri leta starejši brat Ciril, ki je bil od 15. januarja 1912 do 18. aprila 1913 odgovorni urednik *Gorenjca*.

Miško se je rodil 26. oktobra 1890 v Šmartinu pri Kranju (št. 2), danes Stražišču, kot tretji sin Mihaelu Mohorju in Marjeti (roj. Miklavčič). 1898. se je številna družina preselila na nasprotni breg k izlivu Kokre v Savo. Ko je dekan Anton Koblar ustanavljal Izobraževalno in zabavno društvo, je oče Mihael postal eden njegovih temeljnih »udov«. Miško se je po kranjski deški in obrtno nadaljevalni šoli izpopolnil za poklic svečarja in slaščičarja v Krakovu na Poljskem. Svetovna vojna se je že široko razplamtela, ko se je 14. oktobra 1914

priženil k Bajžljevim na vrh Roženvenskega ali Mohorjevega klanca. Moškega v hiši se ni razveselila le nevesta Karolina, ki je po svojem očetu podedovala hišo št. 39, ampak tudi njena mati Ivana, ki je hčerki pomagala voditi trgovino, saj je štiriindvajsetletni postavni mladenič obetal, da bo v korist pri poslih. Toda prekmalu se je vse preobrnilo.

Maja 1915 je Italija verolomno zamenjala stran v vojni. Že od 1882., ko se je pridružila Avstro-Ogrski in Nemčiji, je bila najšibkejši člen te »trojne zveze«. Ko je 18. julija 1914 Dvojna monarhija začela vojno proti Srbiji in Rusiji, je Nemčija kot zaveznica takoj stopila na njeno stran, Italija pa je imela politične, ekonomske, nacionalne in vojne zadržke, zato je objavila nevtralnost. Iz vojne je zase želela potegniti čim večje koristi in se razširiti na ozemlja dotedanje zaveznice Avstrije. Antanta jo je uspela pridobiti, ker ji je 26. aprila 1915 v tajnem »londonskem sporazumu«¹ obljubila Južno Tirolsko, Primorsko z Istro in Reko, Kvarnersko otočje, Zadar, Split in Boko Kotorsko, če v tridesetih dneh stopi v vojno proti svoji dotedanji zaveznici. 23. maja 1915 ji je Italija res napovedala vojno. Že naslednjega dne so italijanske čete brez boja prestopile mejo in zasedle izpraznjeni Kobarid ter 1. junija zavzele Vršič, na jugu ob vznožju Doberdoba pa Tržič.

Miško Mohor je moral zapustiti svojo visoko nosečo ženo, kajti že ob začetku sovražnosti je bil vpoklican v 9. bataljon 27. domobranskega pehotnega polka, v katerem so služili pretežno Slovenci, da brani mejo na Doberdobski planoti. S svojo topniško baterijo se je znašel nekje na griču Griža, ki je po zaslugi italijanske propagande postal znan pod imenom Monte Sei Busi (Gora šestih lukenj). Tam je avstrijska borbeno črta tekla od morja pri Tržiču vzporedno z železniško progo po pobočju hribov La Rocca - Kosič - Selce - Griža - Sv. Martin - Sv. Mihael (Debela Griža), ki je z 275 metri najvišji vrh planote. Na več mestih pretrgana črta strelskih jarkov je imela dober pregled terena in iz njih je bilo orožje zelo učinkovito.

Svoje poročilo je Miško poslal v Gorenjca takoj po končani prvi ofenzivi, ko so po trideseturnem strašnem topovskem obstreljevanju na odseku fronte od morja do Sv. Mihaela enote petih italijanskih brigad in bersaljerskih bataljonov v valovih neuspešno jurišale na avstrijske položaje. Branilci so jim z močnim artilerijskim obstreljevanjem, bombami in strojničnim ognjem prizadejali hude izgube in jih porinili nazaj

Nadognjičar Miško
Mohor, kolorirana
fotografija

na izhodišče. »Razbite in raztresene imajo vse sprednje oddelke in gotovo bodo luknje zamašili z novimi oddelki,«² je pisal. »Silno hite presti pred svojimi postojankami žične mreže in kopati jarke. To je za nas dobro znamenje. Začeli so se namreč resno bati, da bomo mi začeli prodirati. Vse noči delajo. Smešno! Napovedali so nam vojno in so mislili, da bodo v par dneh v Ljubljani, sedaj se pa morajo ob meji sami v tla zakopavati, da bi mi ne vdrli v deželo polente in rižota.«³

Že v prvih bojih se je Miško izkazal z iznajdljivostjo in je zaradi zaslug pri uničenju sovražnikove topniške baterije napredoval v štabnega narednika topničarskega polka, ki je takrat v avstrijski vojski že nosil slovenski naziv nadognjičar. Pri opisu tega dogodka ni mogel skriti ponosa dobrega vojaka: »Da sem tako naglo napredoval, je bila pa slučajna sreča. Bilo je tako. Pred nekaj dnevi sem sedel zjutraj ob treh pred velikim daljnogledom in sem opazoval pod seboj krasno planoto, ravno ko je solnce vzhajalo. Iz radovednosti sem gledal brezskrbno semtertja skoz močni daljnogled. Kar zapazim, da drvi po cesti v trab sovražna baterija. Ker že dobro vem za vse ceste, kam drže, sem tudi spoznal, da mora ta baterija priti na tisti del ceste, kamor smo prej enkrat streljali. Takoj naznanim po žici bateriji v dolini, da naj se hitro pripravi k ognju, in potem pokličem g. nadporočnika in mu povem, kaj se godi. Kot blisk je skočil za menoj in že so letele številke in povelja za izstrelitev do baterije. V tem času so že prišli prvi jezdec na oni kos ceste, kamor so udarili prvi šrapneli! Kako so jih streli razmetali na vse strani! Drugih šest strelav je padlo na topove, vojaki so popadali z vozov in so se valjali po cesti. Oddaljeni so bili od nas 6 1/2 km zračne črte. Točno je

zadel že prvi strel; smo pač elitni fantki! Nič čudnega. Jaz imam že vse kote in distance tako zatolčene v glavo, da se mi večkrat o njih sanja. Je smešno, pa resnično. Gospod nadporočnik mi je precej po onem srečnem zadetku stisnil v roko nekaj srebrnih kronic in še isti dan je šla vloga na višje poveljstvo. Drugi dan sem postal nadognjičar. Vsi gospodje so mi stiskali roko in mi čestitali, češ da imam bistro oko.»

Miškov drugi prispevek je bil odposlan med 2. italijansko ofenzivo na Soči (trajala je od 16. julija do 10. avgusta) in je bil pod naslovom *Z bojišča ob spodnji Soči* 30. julija objavljen v 31. številki *Gorenjca*. Po večdnevnem granatiranju, ki je s preprogo eksplozij prekrilo strelske jarke in rušilo avstrijske postojanke, se je od morja do Sv. Mihaela v prodor pognala pehota 20 000 mož, a jim je protinapad avstrijske artilerije in rezervnih bataljonov preprečil, da bi bila fronta na Krasu prebita. 20. julija je bila bitka prav posebno krvava. Deveti italijanski korpus je vse svoje sile osredotočil v odločni napad na Sv. Mihael, kjer je artilerija z nekaj tisoč granatami razbila vse zapreke in zasula že tako plitve obrambne jarke ter pobila in onesposobila na tisoče branilcev. Tega dne so Italijani le uspeli osvojiti ključni vrh doberdobskega bojišča, toda že naslednjega dne so ga Avstrijci pod zaščito topništva ob tisočih žrtvah povrnili. Depresivno vzdušje čutimo tudi iz Miškovega pisanja: *»Tretji dan imamo tu že pravo peklo. Od strelav se zemlja neprenehoma trese. Kadar udari ekrazitna granata v gozd, vrže nekaj borovcev s koreninami vred visoko v zrak. Može in častniki, ki so bili na gališkem bojišču, pravijo, da kaj tako strašnega, kakor se tu vidi, tam niso doživeli. Ni skoraj več slišati posameznih strelav, to je le nepretrgano gromenje in tuljenje, ki včasih malo prijenja, pa se kmalu še silnejše oglašajo. Naši ljudje so dobro kriti in zato vkljub ljutemu streljanju ni veliko ranjenih, pač pa se je vsled strašanskih eksplozij že mnogim zmešalo. Na živce to ropotanje silno vpliva. Ni čudno, če ljudje postajajo divji in jih ne more nihče več držati. Težki kalibri kar tulijo po zraku kakor strašne pošasti. Kdor tega sam ni slišal in videl, si ne more prav predstavljati.»*

Ob grozljivi ceni 50 000 padlih na italijanski in 46 000 na drugi strani so Avstrijci v obrambni vojni zmagali, kajti napadalci so v operativnem pogledu ostali tam, kamor so prišli v prvih dneh vojne. Izgube so bile tako velike, da mrličev niso zmogli sproti pokopavati, lotile so se jih podgane in posledično je izbruhnila epidemija kolere, pri Italijanih pa se je pojavil tudi tifus.

Gorenjec, »političen in gospodarski list« iz Kranja

»Danes zjutraj ob petih sem opazoval na daljnogledu pretresljiv prizor. Približala se je nekemu gričku, na katerem teče po vrhu naš strelski jarek, neka laška sanitetna kolona. Prvi vojak je nesel veliko zastavo rdečega križa, drugi so bili obloženi z nosilnicami. Zastavonosec je pri jarku od naših dobil dovoljenje, da se sme ranjence v podnožju stran spraviti. Nato so prišli nosači in so začeli nakladati na nosilnice težko ranjene, ki so ležali sredi griča. Teh je bilo okoli 30. Potem so opirali lahke ranjence, ki so se gugali proti dolini. Nazadnje pa so vlekli mrtvece kot kose lesa v dolino. Vsak je svojega mrliča prijel za noge in ga vlekel po hribu navzdol.« Miškov zapis izpričuje, da viteško ravnanje s poraženci v veliki vojni še ni povsem zamrlo. Padle nasprotnike so dosledno polagali v grobove z vojaškimi častmi. Med kratkotrajnimi premori sta lahko obe strani pobrali mrličje in ranjence vzdolž frontne črte. Saniteta ni delala razlike med svojimi in sovražnimi ranjenimi vojaki. Tudi zdravi ujetniki so bili deležni dobre obravnave, a se je na avstrijski strani zaradi pomanjkanja hrane stanje sčasoma slabšalo.

Ko je Miško poročal za 33. številko *Gorenjca*, je 2. italijanska ofenziva dosegla svoj strašni višek. V tem času (23. julija 1915) se mu je v Kranju rodil sin Mihec, a vse kaže, da ga ta novica v peklu ognja in šrapnelov še ni dosegla. *»V bujni domišljiji si človek komaj more predstavljati, kdor ni sam videl bojišča, kaj se tukaj godi. Naskok se vrsti za naskokom: pet in še več jih je eno noč ali eno dopoldne. /.../ Parkrat so se vrinili Lahi v naše prve strelne jarke. Začela jih je obdelovati naša težka baterija. Opazoval sem od blizu to obstreljevanje. Granata je vdarila naravnost v jarek, kjer so bili Lahi. V trenutku je dvignila štiri Lahe s tornistrami vred kakih 15 metrov*

visoko. Leteli so po zraku v polkrogu z razprostrtimi rokami in nogami. Vsa okolica se pri udarcu granate močno strese. Drobci oddrobljenega kamenja pa frče včasih po 800 metrov daleč. Kakšen učinek ima šele 30-5 centimetrski možnar! Strel tuli po zraku kot ranjeni bivol. Ko se zadere v hišo ali gozd, vse skoči visoko kvišku: ljudje, drevesa, bruni ostrešja, zidovi so zmleti v šuto, dim se pa kot gora dvigne proti nebu. Če v kako vasico prileti kakih pet takih po 350 kg težkih krogelj, so poslopja posneta s površja zemlje. Lahki se potem po celi teden ogibljejo dotičnega kraja.« Avstrijci so postopno izpopolnili učinkovito taktiko: po prodoru sovražnika v prve strelske jarke je artilerija z ognjem zaprla dohod rezervam in jih uničevala, potem je šla v napad pehota in pokončala tam ujete napadalce.

Miško je sedaj spet opazal, kako je vojakom, nenehno izpostavljenim psihičnim stresom in čustvenim krizam, na bojišču otopeval vsak človeški čut: »To je dobro, da človek v boju postane divji in ne ve, kaj dela, ter nekako top, da je za najbolj pretresljive dogodke neobčutljiv. Smejamo se iz vsega grla, ko trešči granata v rob in nam odbrenči kamenje preko glav. Sami pa ne vemo, zakaj se smejamo; »fest« se nam zdi.«

Čeprav se je po petindvajsetih dneh 10. avgusta ofenziva le zaustavila, v Miškovih reportažah, ki so jih prinašale 34., 36., 37., 38., 39. in 41. številka Gorenjca, beremo, da bojišče naslednja dva meseca nikakor ni mirovalo in da se zdesetkane in moralno načete enote niso mogle oddahniti. Po enem takih spopadov si je Miško ogledal posledice: »Vspeh boja je bil ta, da smo vjeli 150 Italijanov, drugi so pred nami obležali in le malo jih je ubežalo. Drugo jutro sem šel na bojišče in se splazil v strelske jarke. To je bila grozna slika! Nikoli nisem bil plašljivec, a tačas mi je mrzel pot tekel po obrazu. Hodil sem med kupi laških trupel. Nič kaj varno ni bilo tam. Komaj sem odšel, so že zopet začeli brenčati šrapneli. V dolini pod hribom sem naštel 49 mrličev, ki so grozno razmesarjeni ležali po tleh. Po rokah in po obrazu so bili vsi črni kot oglje. Zraven so kopali zanje veliko jamo.«

Kamnita kraška tla so branilcem nudila slabo zavetje. Težko se je bilo vkopati in sprva so jim le kamniti kraški zidovi in jame od granat predstavljali zasilno zaščito, šele kasneje so te povezali s strelskimi in dohodnimi jarki. Izrabili so vsako priložnost, da so porušena zaklonišča na hitro popravljali in kopali nove kaverne. Delo jim je šlo bolje od rok, ko so dobili vrtalne stroje in dovolj dinamita. Tako je Miško konec avgusta lahko že pisal: »Strelske jarke so naši pešci napravili res moderno. V

tla se kopati tu ne da, zato so narejeni zidovi, in ti so obloženi z vrečami, napolnjenimi s prstjo in peskom. Vsak vojak je za svoj prostor sam odgovoren, da ga dobro zavaruje. Zato jih opazujem vsak dan, kako nosijo iz doline na ramah vreče k jarku. Eni stojijo na straži in drugi nosijo. Po zadnjem boju sem šel z g. nadporočnikom ogledat jarke. Res prave trdnjave so na teh gričih. Pod jarki je razpeta petvrstna mreža. Kdo naj potem pride noter! V jarkih vsak četrti ali peti vojak stoji na straži, drugi pa čepe kakor miške na svojih prostorih. Svet mir je tu, govori se prav malo in še to le tiho. Kaj delajo vojaki v jarkih? Veliko sem jih videl z molitvenimi knjižicami ali rožnim vencem v roki. Drugi zopet drži v roki kos komisa ali steklenico vina, tretji piše in četrti dremlje. Večinoma so tu sami priletni in osiveli možje, po narodnosti Ogri in Hrvatje. Vsakemu pa že leži puška v luknjici, da je vedno pripravljena za streljanje. Pod njimi je dolinica, v sredi ograjen prostor, na vogalih stoje količi in od jednega do drugega je žična ograja. Tu leže junaki, padli za domovino. Nekateri grobiči so že nekoliko poraščeni, vsak ima svoj leseni križ z malo tablico in napisom.«

Miško se je politiziranja izogibal, iz njegovih vrstic pa veje samozavest in odločnost vojaka, ki brani rodno grudo. Nasprotnike je pogosto podcenjujoče imenoval Lahki ali Polentariji. Njegova slika Italijanov je ustrezala takratnemu

Maksim Gaspari:
vojna razglednica
z Doberdobskega
bojišča

Relief na
sarkofagu
v Trentu,
posvečen
padlim avstro-
ogrskim
vojakom

slovenskemu stereotipu strahopetnežev in izdajalcev, ki jih delata nevarne le številčna premoč in moderno orožje, posebno topništvo. Slovenski vojaki na Doberdobo so se zavedali, da so njihove zgodovinske dežele Kranjska, Koroška in Štajerska ogrožene in da se bojujejo za domovino, kar je tudi pri Mišku prispevalo k bolj osebnemu odnosu do vojskovanja. To je avstro-ogrska vojaška propaganda s pridom utrjevala v zavesti svojih mož, da jim je jačala vojno moralo.

S posmehom ni prizanesel niti grofu Luigiju Cadorni, poveljniku italijanske vojske, ko ga je označil za lažnivca. Cadorna tudi sicer v zgodovini ni dobro zapisan, zakaj bil je general stare šole, ki je načrtoval postopno zavzemanje novega ozemlja: najprej je poslal v napad oglednike, sledila jim je infanterija in od daleč artilerija. Ta zastarela doktrina je bila kriva za italijanske neuspehe in hude žrtve v vseh bitkah na Soči in je omogočala Avstrijcem pod vodstvom generala Svetozarja Borojevića, da so se kljub trikrat šibkejši vojski uspešno branili. V 38. številki Gorenjca beremo: »Cadorna pa v svojih poročilih neusmiljeno laže, ko piše, da Lahi vedno napredujejo. Jaz imam že od začetka vojne pred očmi vso bojno črto od tu do Gorice, a ne vidim nobenega laškega napredka. Cadorna piše: »Na Monte dei sei Busi smo ob naši bistrumnosti (!) vzeli sovražniku dva jarka zapored in jih veliko vjeli.« Tu sta vsega skupaj le dva jarka: eden je naš, 600 metrov pred njim je pa laški. Naš je že od prvega dne naš in ga Lahi še nobenkrat niso vzeli. Res je pa, da Lahi včasih po več dni besne in po štirikrat ali petkrat na dan otvorijo ogenj, da je čudno. Naenkrat začne streljati kakih pet baterij, šrapneli lete kot

komarji na vse strani. Tako je bilo zadnje tri dni (pismo je bilo spisano dne 11. septembra ob pol dveh zjutraj). Na tisoče šrapnelov so Lahi izstrelili. Večina šrapnelov je padla kakih 500 m pred nas, kjer že cele mesece živ človek ni hodil. In tako vse tri dni od naših ni bil niti en mož ranjen. Cadorna bo pa najbrže zopet poročal o napredku in uspehih silnega napada.«

Zanimivo je, da je sicer čuječi cenzor v tem besedilu spregledal, kako je poročevalec lociral mesto svoje topniške baterije na Grižo ali Monte Sei Busi, nam pa skupaj z opisi razgledov proti Vidmu, Čedadu, Palmanovi in celo do Benetk le omogočil, da vemo, kje je nadognjičar Miško poveljeval doberdobskim topničarjem.

Miško je kasneje v 41. številki Gorenjca Cadorno omenil še enkrat, to pot v šali, ko je povedal, da je svojega črnega mucka, ki ga je našel v zapuščeni vasi in se z njim igra, kadar le utegne, poimenoval po slovitem nasprotniku: »Moja mačica, o kateri sem vam pisal, da se me je prijela, je prav lepa in debela živalca. Ime ji je Cadorna.«

Svojo malo septembrsko reportažo je Miško pisal v zatišju, ki mu je dovoljevalo, da se je z Doberdobske planote v jasnem zgodnjejesenskem dnevu razgledoval po prelepi pokrajini od Jadrana do Alp. Zavest o moči lastne vojske mu je utrjeval pogled na mogočno avstrijsko ladjevje v Tržaškem zalivu, ki je v kratki akciji uničilo nekaj italijanskih ciljev na obali: »Po telefonu pride naznanilo, ki se glasi. »Flotille in Sicht!« Napravim na svojem prostoru pol obrata in pokaže se na daljnogledu krasna slika. Tam v ozadju se blišči Trst z mičnim Miramarom, za njim se pa razteza nepregledna morska gladina. Po cele tedne je sedaj vsa ta planjava mrtva. Le ko se začuje omenjeno naznanilo, vse pogleda proti morju. Tu zapazimo daleč tam male črne ceste, ki se bližajo. To je dim prihajajočih ladij. Kmalu razločiš na daljnogledu njihove dimnike. Najpoprej moramo določiti, če so te ladje naše ali sovražne. Določuje se to po tem, koliko jamborov imajo, koliko dimnikov, v kaki razdalji ti stoje, itd. Potem pogledamo v knjigo, kjer so naslikane vse ladje vseh tipov in držav, in vemo, čigave so ladje. Največkrat se prikažejo torpedni rušilci ali pa male križarice. Vedno večje se prikazujejo ladje. Vsaki se kopiči velik bel val pred krmilom, moč turbin pa dviga sprednji del, da stoji precej višje, kakor zadnji. Kmalu opazimo tudi na ladji voditeljici zastavo ali pa tudi dve, včasih ima zastavo tudi zadnja ladja. Nazadnje se opazi tudi tekanje mornarjev po krovu ladje. Čez malo časa se krilna črta ladij izpremeni v bojno

črto in v tem trenutku že grmi in se bliska iz vseh žrel teh železnih rib, ki so začele bruhati ogenj na vse strani. Njih učinek je požar, ki se pokaže tu in tam, njihova naloga pa končana. Odjadrjo v lepem redu in puščajo za seboj peneče valove. Včasih se opazi tudi kak podmorski čoln, ki se priplazi v primerni daljavi za njimi. Pokaže se ga nekoliko iz vode, naenkrat izgine in le mala pičica ali črta na vodi še kaže, kje je bil, pa prikuka na dan na drugi strani.«

Očitno je bil Mihael Mohor oktobra in novembra 1915 hudo angažiran v bojih, saj v času tretje (od 18. oktobra do 4. novembra) in četrte soške ofenzive (od 10. novembra do 2. decembra) ni utegnil napisati niti enega članka za *Gorenjca*. Italijanski XIV. korpus III. armade je takrat spet silovito napadel Doberdobsko planoto. Po topniškem napadu so jo naskakovali v več zaporednih valovih, ki jih je razbijal in zavračal avstrijski topniški ogenj. Šestkrat so prodrli v obrambne jarke, a so bili vedno z bajoneti in bombami pregnani iz njih. Samo na tem območju je v dveh dneh padlo okrog 5000 branilcev, z ranjenimi in zajetimi pa so izgube znašale 20 000 mož. Na koncu je avstro-ogrsko vojska spet uspela obraniti fronto na Soči ter še naprej zapirala vrata proti Trstu, Gorici in Ljubljani. Na italijanski strani je bilo žrtvovanih 50 000 vojakov, na avstrijski 30 000.

Sledilo je relativno obdobje miru, a so v dežju, snegu in burji italijanski topovi še vedno obstreljevali položaje in branilce držali v nenehni napetosti in jih izčrpavali. V 53. številki *Gorenjca*, ki je izšel na silvestrovo 1915, je z bojnega položaja ob Soči Miško v božičnem razpoloženju prvič omenil ženo in petmesečnega sinka. Zahrepenel je po domu, toda sreče, da bi kdaj videl svojega otroka in ga držal v rokah, ne bo doživel.

»Ura je odbila polnoč. Nastopil sem službo na opazovališču. Misli so mi doma. Zdi se mi, da čujem glasove od polnočnice iz domače cerkve, slišim mogočno doneče orglje in nato milo se glasečo: »Sveta noč, blažena noč! Vse zdaj spi, je polnoč!« - Da, ko bi tako bilo! Jaz ne spim! Sedim tu pri daljnogledu in čujem, svest si odgovornostipolne službe, sam, tako sam! Nikjer blizu ni žive duše. Le včasih prihajajo na moje uho glasovi orgljev in kitare in harmonike. Vmes pa lete po žicah semtertja voščila. Srečne in vesele božične praznike si voščijo službujoči telefonisti tam od Gorice pa doli do morja.

Iz strelskih jarkov se pa sliši pokanje pušk, zdaj bolj, zdaj manj glasno, vmes kaka salva, zopet vse utihne, pa vnovič začne rožljati kot bi se razsipal kup kamenja. Bledozelene rakete švigajo v zrak, sedaj tu, sedaj tam, prav tako kot bi pozdravljale novorojenega Zveličarja.

Taka je sveta noč na bojnem polju. Nepopisni občutki oblegajo tu izmučeno, čuteče srce. Tja domov se zaletavajo misli mladega moža, domov k ljubeči soprogi in nežnemu sinku, čigar obrazek še ni imelo srečo videti očetovo oko.

Kdor ni sam izkusil, ne more prav sočutiti in umeti boleti, ki je sklenjena nocoj z našo usodo. In vendar prenašamo vse to z občudovanja vredno vstrajnostjo in vdanostjo v voljo Najvišjega. Človek se tudi takega divjega življenja privadi in zdi se mu, kakor bi boljšega življenja ne bilo.

Priznati pa moram, da postajamo vojaki v tej divjini nekako otročji. Kakšno naivno veselje so kazali danes vojaki ob razdelitvi božičnih darov! Bonbonov in drugih takih sladkarij doma mož še pogleda ne, in tu pa taka radost, kakor kadar pridejo mati iz sejma domov in začnejo med otroke deliti »odpustke«. Vsak živahno opazuje, kaj je prejel, bi rad še kaj dobil, ali pa tovarišu kaže: »Glej, jaz sem tudi to in to dobil, kakor ti!« Istotako je tudi, če kdo dobi novo obleko. To je veselje in ponos! Kar šopiril bi se rad kakor domači petelin na kupu. Ni čudno, da se izpreminja vse obnašanje naše.

Po več mesecev mine, da dan za dnevom tičimo po teh kraških luknjah. Zato si včasih radi privoščimo malo nedolžne zabave. Tako se oklepamo priprostosti narave, ki nas obdaja, da včasih malo manjka, da ne gremo iz blata hišice zidat.

Naglo mine čas skupnih zabav. Treba iti v strelske jarke in tu je druga. Tu prično brneti kroglice, sprva bolj poredko, potem gosteje švigajo nad glavo, na desno in levo. Pri prvih žvižgih tudi pogumnik malo skomizgne in se vkup stisne, potem se pa celo tega privadi. Ni prav, da je človek fatalist, pa vendar se udajamo misli: Če mi je namenjeno, pa naj bo! Kadar pa švigne kroglica tako blizu glave, da se začuti njen zračni pritisk, se ji pa vendar vsak umakne in ji napravi poklon.

Pred nekoliko dnevi sem bil v jarkih. Tam sem si ogledoval izdajalske Lahone iz bližine 60. korakov. Tudi par krogelj sem jim poslal s puško, pa dvomim, da sem katerega zadel, ker se te mrcine znajo dobro skrivati.

Pred tednom je bilo pri nas slovesno dekoriranje odlikovancev. Pred zbranim moštvom smo bili odlikovani s srebrno hrabrostno svetinjo II. razreda: topovodja Ciril Schiffrer iz Stražišča, topovodja Jožef Stare z Bleda, ognjičar Vencelj Štrukelj iz Šentvida nad Ljubljano in jaz, bronasto hrabrostno svetinjo je pa dobil Franc Igličar iz Domžal. Pripel nam je odlikovanja g. nadporočnik, poveljnik baterije, z lepim slavnostnim govorom. Veseli smo bili te časti, dal Bog, da bi nam bila sreča tudi vnaprej mila.

Sveta noč bo kmalu minila in napočil bo sveti dan. Ob sedmi uri zjutraj bom službe prost in po zajtrku se bom vlegel k počitku. Tako mi bo minul božični praznik, na god sv. Štefana me pa čaka zopet nočna služba.»

Gorenjec je z letom 1916 prenehal objavljati Miškove polliterarne orise z bojišča, namesto njih je prve tri mesece v nadaljevanjih prinašal njegov informativni članek *Ovire na bojišču*. Sedaj ni bil več podpisan kot »neki Miško iz Kranja«, ampak je dobil obraz: »Mihael Mohor, štabni podčastnik topniškega polka«. Bralcem je popisal tri pomembne tehnične novosti sodobnega pozicijskega bojevanja: španske jezdece, bodeče ovne in kaverne. Vse kaže, da je pri pisanju prepletal podatke iz vojaških priročnikov s svojimi izkušnjami in spoznanji.

Ker je na soškem bojišču vso težo obrambe nosil avstro-ogrski vojak, ki je moral z velikim junaštvom nadomeščati pomanjkanje orožja, se je na vrhovnem poveljstvu izoblikovala zamisel, da bi z namenom prodora v Lombardijo Italijanom udarili za hrbet na Južnem Tirolskem. Tako bi odsekali italijansko fronto v Karniji in na Soči. Toda rezerv ni bilo dovolj, zato so vojake s front, kjer v začetku leta 1916 ni bilo večjih bojov, preselili na Tirolsko. Vrhovna komanda je izdala povelja V. soški armadi, naj svoj 3. armadni zbor (to so bile enote vojaških obveznikov Štajerske, Kranjske in Primorske, ki so dotlej hrabro branile postojanke pri Gorici in na Krasu), pošlje tja. Čeprav so po velikem ovinku na Tirolsko poslali okrog 70 000 vojakov in le enajst težkih topniških baterij, je bilo bojišče ob spodnji Soči poslej zelo oslabiljeno. Med izbranimi preusmerjenimi enotami je bila tudi baterija Mihaela Mohorja.

15. maja 1916 je poveljnik tirolske fronte Conrad von Hötzendorf začel veliko ofenzivo. 17. junija, ko je bil zlom italijanske vojske le še vprašanje časa, pa je avstro-ogrška komanda iznenada ustavila prodor. Čeprav so nezadržno napredovali proti robu Dolomitskih Alp, premagovali visoke zasnežene gore in močne utrdbe, je zaradi hudih porazov na ruski fronti odločila številne čete hitro premestiti na vzhod, da sile generala Brusilova, ki so bile zajele 200 000 avstrijskih vojakov in so prodirale v Galicijo in Bukovino, ne bi ogrozile Budimpešte. Cadorna je nasprotnikovo krizo, ki je bila posledica vrste problematičnih taktičnih potez avstro-ogrskega poveljstva, izkoristil in sprožil šesto ofenzivo na Soči (od 4. do 16. avgusta 1916) ter zasedel dolgo uspešno branjeni Gorico ter Doberdobsko planoto.

Temu Mihael Mohor ni bil več priča. S svojo topniško baterijo se je utrdil na Asiaški planoti in se s tovariši pripravljaj na nadaljevanje ofenzive. Nestrpno je čakal dan, ko bo odpotoval na odobreni dopust v Kranj in v krogu svoje družinice praznoval sinov prvi rojstni dan. Toda 21. julija 1916, dva dni pred odhodom domov, ga je na »mirujočem« bojišču zadel osamljeni izstrelek in v bolnici je podlegel ranam. 4. avgusta so ga pokopali na mestnem pokopališču v Tridentu (it. Trento, nem. Trient).

Karolina Mohor je štirinajst dni po prvem rojstnem dnevu njunega sina Miha prejela sporočilo, kakršna so poštarji takrat vsak dan raznašali po vsej deželi: »C. in k. nadognjičar Mihael Mohor je padel za domovino in presvitlega cesarja«. Vojna ji je vzela moža, še preden sta prav zaživela skupaj. Vojaške oblasti so kasneje poslale še njegov poročni prstan, žepno uro z verižico, tri medalje za hrabrost v boju in uradno potrdilo o smrti. Ona pa se s tem ni sprijaznila. Hotela je imeti tudi njega. Naslednjo pomlad je bilo mladi vdovi omogočeno, da se je z vlakom odpeljala na Tirolsko po pločevinasto krsto, da je lahko moža pokopala na starem kranjskem pokopališču v domačo zemljo.

VIRI IN LITERATURA:

- Gorenjec, političen in gospodarski list, 1900–1916. Dostopno preko <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:spr-NYYVIVMU>
- Gradnik, V., 1977. Krvavo Posočje. Trst: ZTT - Koper: Založba Lipa.
- Kavaš, K., 2008. Gorenjska knjižnica. Diplomsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Klavora, V., 2007. Doberdob. Kraško bojišče 1916–1916. Celovec: Mohorjeva.
- Mušič, J., 1966. Obramba na Soči v letih 1915 — 1917. Kronika, časopis za slovensko krajevno zgodovino, leto XIV, št. 1, 2, 3.
- Mesesnel, J., 1987. Soška fronta. Ljubljana: Prešernova družba.
- Mohor, M., 1994. Miško piše. Kranj: samozaložba.
- Sajovic, B., 2007. Krvava Soča. Ljubljana: Karantanija.
- Sedmak, D., 1992. Plavi križ s soške fronte. Planinski vestnik, leto XCII, št. 1.
- Simčič, M., 2006. 888 dni na soški fronti. Ljubljana: Orbis.
- Simić, M., 1998. Po sledih soške fronte. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Svoljšak, P., 1994. Soška fronta. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Vuga, D., 1990. Soška fronta. Maribor: Založba Obzorja.

RAZVOJ IN DELOVANJE KRAJEVNIH SKUPNOSTI V MESTNI OBČINI KRANJ

Krajevne skupnosti so najmanjše enote lokalne samouprave, ki so bile v času socialistične Jugoslavije tudi eden od temeljev družbenega samoupravljanja (Vlaj, 1991a, str. 360–361; Vlaj, 1991b, str. 361). V občini Kranj so bile v skladu s tedanjimi družbenimi razmerami ustanovljene leta 1964. Kot odgovor na izzive urbanizacije in modernizacije so se na terenu ukvarjale s konkretnimi nalogami v pristojnosti občin, zlasti na področju urejanja družbenega standarda, s ciljem izboljšanja splošnih življenjskih razmer prebivalstva (Kokole, 1978, str. 141–142; Kokole, 1990, str. 32–33). Čeprav se je njihova vloga v zadnjem obdobju spremenila, še naprej ohranjajo svoje temeljno poslanstvo skrbi za potrebe in interese lokalne skupnosti.

Na Slovenskem so bile občine kot najnižje politične in upravne enote vzpostavljene leta 1850. Tedanja občina Kranj je obsegala staro mestno jedro, Kokrško in Savsko predmestje¹. Samostojne so bile občine Goriče, Trstenik (obe kasneje priključeni občini Preddivor), Hrastje, Mavčiče, Predoslje, Primskovo (kasneje priključena občini Predoslje), Stražišče in Sv. Jošt. V Kraljevini Jugoslaviji so bile postopno oblikovane teritorialno večje enote. Od leta 1937 je občina Kranj poleg mesta vključevala še naselja Čirče, Huje, Klanec, Primskovo, Rupa in Struževo. Okoliške vasi so bile vključene v občine Besnica, Golnik, Mavčiče, Predoslje in Stražišče. Hrastje so bile del občine Šenčur (Žontar, 1990, str. 208–209, 214; Kopač, 1999, str. 180).

Nižje upravne enote po letu 1945

Po drugi svetovni vojni je organiziranost najnižjih upravnih enot doživela več sprememb. Na volitvah sredi avgusta 1945 so bili izvoljeni narodnoosvobodilni odbori (NOO). Upravno je bila Slovenija razdeljena na štiri okrožja, okraje in kraje kot najmanjše upravne enote. Na širšem območju Kranja je poleg mestnega delovalo še 38 krajevnih NOO s središči v večjih podeželskih krajih (Kopač, 1999, str. 182). V številnih

vaseh so krajanje na zborih volivcev nasprotovali združevanju več vasi v skupne upravne kraje. Na nezadovoljstvo je naletela tudi razdelitev občine Kranj na več upravnih enot, saj so bila najbližja naselja zaradi razvoja industrije vedno bolj navezana na mesto (Holynski, 1985, str. 235–236). Leta 1946 so NOO zamenjali krajevni ljudski odbori (KLO), ki so izvajali upravne naloge na nivojih okrožja, okraja, mesta in kraja. Na najnižji ravni se je število krajev zmanjšalo, pri združevanju pa se je upoštevalo velikost, število prebivalcev in gospodarsko moč enote. Uprava Kranja je poleg mesta vključevala še naselja Čirče, Huje, Klanec, Primskovo, Gorenje, Struževo, del Stražišča in Šmarjetno goro. V okolici so bila središča upravnih krajev Besnica, Bitnje, Kokrica, Mavčiče, Orehek, Predoslje, Trstenik. Žabnica z bližnjimi naselji je bila del Okraja Škofja Loka (Holynski, 1985, str. 237–238). Našteti kraji so danes del MO Kranj.

Leta 1950 so bili v tovarnah izvoljeni prvi delavski sveti, nato pa se je sistem samoupravljanja iz gospodarstva razširil tudi na področje javne uprave. Z decentralizacijo se je krepila lokalna samouprava in država je številne pristojnosti postopno prenesla na nižje nivoje upravljanja (Holynski, 1985, str. 239–240). Leta 1952 so bili KLO kot upravni organi ukinjeni. Kot najnižje politične in upravne enote so bile uvedene občine oziroma komune, ki so jih vodili občinski ljudski odbori. Občine so bile teritorialno večje od prejšnjih krajev in so imele bistveno več pristojnosti. Poleg Mestne občine Kranj, ki je povečala svoj obseg (mesto, Čirče, Drulovka, Huje, Klanec, Primskovo, Rupa, Stražišče, Struževo), so naslednja tri leta delovale še manjše občine Besnica, Goriče, Mavčiče, Predoslje in Žabnica (Holynski, 1985, str. 239–240; Kopač, 1999, str. 184).

Z novo zakonodajo, sprejeto leta 1955, je bila dokončno vzpostavljena enotna komunalna ureditev Ljudske republike Slovenije, ki se je z nekaj manjšimi popravki ohranila naslednja štiri desetletja. Leta 1964 so bili ukinjeni še okraji,

kot višje upravne enote. V novo veliko občino Kranj so bile vključene vse podeželske občine, kot zadnja leta 1958 občina Cerklje. Z letom 1962 je bilo na Gorenjskem samo še pet velikih občin, v katere so bili združeni kraji širšega zaledja mestnih središč. Ker so po novem občine samostojno organizirale in financirale delo na številnih področjih javnih zadev, so morale imeti močno gospodarsko zaledje (Kopač, 1999, str. 184). Občina Kranj je kljub teritorialni razvejanosti in raznolikosti naselij veljala za idealno komunalno enoto, saj so prebivalce povezovali skupni družbenimi interesi. V mestu so bile vse ustanove družbenega in kulturnega življenja. Kranj je bil izrazito gospodarsko središče za prebivalstvo širše okolice in z industrijskim razvojem se je ta vloga še krepila. Številni delavci, zaposleni v kranjski industriji, so prebivali v bližnjih naseljih, zato so se vasi pospešeno urbanizirale, s čimer so se zmanjševale razvojne razlike med mestom in podeželjem (Holynski, 1985, str. 241–242).

Občine so delovale kot zaokrožene družbene in gospodarske skupnosti v okvirih družbenega samoupravljanja. Imele so širok krog pristojnosti pri izvajanju upravnih nalog za državo, zlasti pri skrbi za skupne potrebe občanov na področjih od infrastrukture do kulture. Za zagotavljanje vsestranskega in uravnoveženega razvoja vseh krajev v občini je bilo ključnega pomena prepoznati in upoštevati specifične potrebe posameznih naselij. Kmalu se je pokazala potreba po vzpostaviti manjših krajevnih enot, ki bi omogočale neposreden stik z občani in njihovo sodelovanje pri urejanju lokalnih zadev (Glas, 16. 7. 1955, št. 29, str. 2, Kaj določa zakon o ureditvi občin in okrajev). Komunalna zakonodaja je že vsebovala možnost povezovanja občanov enega ali več krajev oziroma naselij, ki so jih družili skupni interesi. Tako so lažje urejali zadeve, pomembne za razvoj naselij. V občini Kranj so bili v vseh večjih krajih sprva ustanovljeni krajevni odbori, ki so nasledili vaške odbore. Delovali so pod okriljem občinskih ljudski odborov in so imeli vlogo posrednikov pri skrbi za komunalne zadeve na terenu. V prvem statutu občine Kranj, sprejetem leta 1955, so bila opredeljena območja 22 odborov, do leta 1960 pa se je njihovo število povečalo na 32. S priključitvijo občine Cerklje je bilo dodanih osem krajevnih odborov, leta 1960 sta bila oblikovana še odbora Orehek — Drulovka in Struževo (Holynski, 1985, str. 242–243).

V mestu so se občani o skupnih potrebah dogovarjali v okviru stanovanjskih sosesk. S širitvijo industrije so se v Kranju odpirale številne možnosti za zaposlitev, s priseljevanjem delovne sile iz vse Slovenije pa se je število mestnega prebivalstva naglo povečevalo. Zato sta bili prioritetni nalogi občine gradnja stanovanj in ureditev infrastrukture, ki je bila nujna za zagotovitev primernih življenjskih pogojev (šole, vrtci, zdravstvene ustanove itd). Leta 1947 so bili zgrajeni prvi bloki na Planini, nato se je v 50. letih največ gradilo na severnem obrobju mesta, kjer je na Zlatem polju nastajala prva velika stanovanjska soseska. Gradnja stanovanj se je nadaljevala na območju okrog Vodovodnega stolpa, v 70. letih pa so gradili sosesko Planina. Za upravljanje novih večstanovanjskih objektov so od leta 1954 skrbele stanovanjske skupnosti na območju mestnega jedra, soseske Zlato polje in soseske Huje — Planina. Leta 1959 so v mestu in primestnih naseljih za urejanje komunalnih in servisnih dejavnosti delovale stanovanjske skupnosti Kranj Center, Vodovodni stolp, Zlato polje, Huje — Planina — Čirče, Primskovo — Klanec, Gorenja Sava, Stražišče in Golnik (Holynski, 1985, str. 243).

Ustanovitev in delovanje krajevnih skupnosti

V začetku šestdesetih let 20. stoletja so tekale razprave o novi jugoslovanski ustavi. V občini Kranj so ugotavljali, da je bila vloga stanovanjskih skupnosti in krajevnih odborov zelo podobna, zato naj bi v prihodnje poenotili način njihovega delovanja. Zaradi različne komunalne opremljenosti podeželskih krajev in urbanih sosesk so se njihove dejavnosti sicer razlikovale, vendar sta jim bili skupni temeljni nalogi skrb za razvoj naselja in zastopanje skupnih interesov občanov. Uveljavilo se je skupno poimenovanje krajevna skupnost (Glas, 28. 10. 1961, št. 123, str. 3, Komune pred novimi nalogami). Občinski ljudski odbor Kranj je na začetku leta 1962 vse krajevne odbore in stanovanjske skupnosti pozval k preoblikovanju in preimenovanju v krajevno skupnost (Holynski, 1985, str. 243). Izdana so bila priporočila o organiziranosti, pristojnostih, področjih delovanja, nalogah in financiranju krajevnih skupnosti kot osnovnih enot komunalnega sistema. Njihove naloge so bile predvidene na področjih zagotavljanja družbenega standarda, predvsem lokalne prometne infrastrukture, komunalnih

objektov, urejanja naselij, upravljanja večstanovanjskih stavb itd. Kot temeljne samoupravne organizacije naj bi krajevne skupnosti sodelovale tudi pri urejanju družbenih zadev, vse od stanovanj, zdravstva, šolstva, socialnega varstva, do reševanja konkretnih socialnih problemov in drugih dnevnih potreb družin². Za izvajanje širokega nabora nalog je bilo v občinskih družbenih planih in proračunih treba zagotoviti stalne vire dohodkov in namenska sredstva za investicije (*Glas*, 3. 3. 1962, št. 25, str. 3, Krajevne skupnosti z lastnimi dohodki; *Glas*, 10. 11. 1962, št. 130, str. 1–3, Občani naj odločajo; *Glas*, 16. 1. 1963, št. 6, str. 1–2, Neizkoriščene lokalne možnosti).

Po sprejetju jugoslovanske ustave leta 1963, ki je krajevno skupnost opredeljevala kot neobvezno temeljno samoupravno skupnost občanov enega ali več krajev oziroma sosesk, so le-te lahko tudi formalno zaživele. S takšno obliko povezovanja so občani v skladu z družbeno ureditvijo lahko samostojno odločali o zadevah, ki so jih neposredno zadevale in so bile pomembne za lokalno okolje. Zlasti v teritorialno velikih in socialno raznolikih občinah je bilo aktivno sodelovanje lokalnih skupnosti občinskim ljudskim odborom v veliko pomoč pri izvajanju številnih nalog in je omogočalo enakomernejši razvoj vseh krajev v občini (Kokole, 1978, str. 144; Kokole, 1990, str. 31; Kopač, 2001, str. 2).

V občini Kranj je bila najprej predlagana ustanovitev 27 krajevnih skupnosti. Pri določitvi območij so se naslanjali na tradicije avtonomije in zgodovinske povezave krajev z namenom, da bi občani bolj solidarno sodelovali in bi bilo delo krajevnih skupnosti učinkovito. Upoštevani so bili gostota naseljenosti, socialna struktura prebivalcev, prometne povezave in gospodarski položaj posameznih krajev. Na zborih volivcev so nekateri predlogi povezovanja manjših naselij naleteli na neodobranje in pripombe so bile kasneje v veliki meri upoštevane (Holynski, 1985, str. 243; *Glas*, 18.12.1963, št. 146, priloga Predlog Statuta občine Kranj, str. 10; *Glas*, 20. 11. 1963, št. 135, str. 3 in 23. 11. 1963, št. 136, str. 3, Krajevna samouprava). V Statutu občine Kranj, sprejetem leta 1964, je bila predvidena ustanovitev skupno 37 krajevnih skupnosti, od tega 28 na podeželju in 9 v mestu (*UVG*, 8. 4. 1964, 1, št. 5, Statut občine Kranj, člen 121, str. 72–73). Glede na število prebivalcev in karakter naselij so se delile na mestne, vaško-industrijske, vaške s turističnim karakterjem in izrazito kmečke. Največje

razlike so bile v infrastrukturni opremljenosti in socialni strukturi prebivalcev (*Glas*, 20. 11. 1963, št. 135, str. 3, Krajevna samouprava).

V mesecu maju 1964 so bili sklicani zbori volivcev, katerih se je moralo udeležiti vsaj deset odstotkov občanov določenega območja, ki so nato glasovali za ustanovitev krajevne skupnosti. Skupščina občine je 10. 9. 1964 potrdila sklepe zborov, potrdila statute novih krajevnih skupnosti in jim izročila v upravljanje pripadajoče družbeno premoženje (ZAL KRA 208, fond KS Golnik, šk. 1, t. e. 1, Poročilo o delu krajevnih skupnosti za leto 1965, 2. 11. 1965, str. 1). Hkrati so bili sprejeti sklepi o ukinitvi stanovanjskih skupnosti, katerih naloge so delno prevzele krajevne skupnosti (*UVG*, 4. 11. 1964, št. 28, str. 161–163). Z začetkom leta 1965 so s poslovanjem začele krajevne skupnosti v mestu: Kranj Center, Gorenja Sava, Huje — Planina — Čirče, Orehek — Drulovka, Primskovo, Stražišče, Struževo, Vodovodni stolp, Zlato polje in na podeželju: Bela, Besnica, Bitnje, Britof, Brniki, Cerklje, Duplje, Golnik, Grad, Goriče, Jezersko, Kokrica, Mavčiče, Naklo, Podblica, Podbrezje, Poženik, Preddvor, Predoslje, Šenčur, Šenturška Gora, Trboje, Trstenik, Velesovo, Visoko, Voklo, Zalog, Žabnica (*UVG*, 20. 1. 1965, št. 1, str. 172).

Krajevna skupnost je imela status pravne oseba, statut je urejal področja dela, naloge, pravice, dolžnosti, način delovanja, financiranje itd. Organ odločanja je bil zbor volivcev, ki je razpravljal o zadevah, ki so zahtevale čim širše soglasje krajanov. Izvršni organ je bil izvoljeni svet krajevne skupnosti. Njihovo delo je nadzorovala skupščina občine in njeni organi. Občani so preko krajevnih skupnosti tako sodelovali pri družbenem samoupravljanju. Svet je sprejemal programe dela in finančne načrte, ki so morali biti usklajeni z občinskimi dokumenti in proračunom ter je letno poročal o opravljenem delu. Krajevne skupnosti so za delovanje in izvajanje programa prejele sredstva iz proračuna, za večje investicije pa so del denarja morale zagotoviti same, tudi s prispevki občanov (*UVG*, 8. 4. 1964, št. 5, Statut občine Kranj, str. 66, 72–74).

Krajevne skupnosti so neposredno skrbele za potrebe prebivalcev, družin in gospodinjstev v lokalni skupnosti na področjih komunale, stanovanj, sociale, zdravstva, kulture, izobraževanja, vzgoje itd. Naloge, ki jih je občina prenesla na krajevne skupnosti, so bile torej zelo obširne. V mestnih naseljih je bila prioriteta njihovega dela upravljanje

večstanovanjskih zgradb in javnih površin ter sodelovanje z drugimi organizacijami pri zagotavljanju družbenega standarda (trgovina, socialna varnost, kulturne in športne dejavnosti). Na podeželju je bila glavna skrb urejanje komunalne infrastrukture krajevnega pomena (gradnja in vzdrževanje cest, poti, mostov, javne razsvetljave, kanalizacije, skupnih prostorov in javnih površin) (SI ZAL, KRA 208, šk. 1, t. e. 1, Poročilo o delu krajevnih skupnosti za leto 1965, 2. 11. 1965, str. 2–3). Kranjska občina je po enem letu dela krajevnih skupnosti ugotavljala, da se je v njihovo delovanje stalno ali občasno aktivno vključevalo 1036 občanov, od katerih je bilo 462 članov svetov³. Četrtnina zadev, ki so jih obravnavali, se je nanašala na urejanje infrastrukture, za kar je bilo porabljenih skoraj polovica sredstev. Potrebe za investicije so bile sicer dvakrat večje, kot so jih lahko uvrstili v program dela. Večje projekte so krajevne skupnosti obravnavale na zborih občanov, saj je le dobro informiranje in večinsko soglasje prebivalcev zagotavljalo zainteresiranost celotne skupnosti, da so zastavljene akcije tudi izpeljali, v veliki meri s prostovoljnimi

delom in samoprисpevki. V letu 1965 so na primer prostovoljne akcije organizirali v 24 krajevnih skupnostih in opravljenega je bilo 16.786 ur prostovoljnega dela (SI ZAL, KRA 208, šk. 1, t. e. 1, Poročilo o delu krajevnih skupnosti za leto 1965, 2. 11. 1965, str. 1, 3).

Krajevne skupnosti in samoupravljanje

Leta 1974 je bila v SFR Jugoslaviji sprejeta nova ustava, ki je družbenoekonomske odnose opredeljevala v okvirih samoupravnega dogovarjanja in združenega dela ter je vpeljevala delegatski sistem na vseh ravneh odločanja. Osnovne enote izvajanja samoupravnega sporazumevanja so bile delovne organizacije, samoupravne interesne skupnosti in krajevne skupnosti. Z ustavnimi spremembami so krajevne skupnosti postale obvezne temeljne enote komunalnega sistema. Neposredno in v sodelovanju z drugimi organizacijami so bile vpete v vsa področja družbenega dogajanja v svojem okolju in so izvrševale naloge, ki so bile v pristojnosti lokalnih oblasti (Jogan, 1991, str. 224–225, Vlaj, 1994, 53. Kopač, 2002, str. 9–10). Po novem so skupščino občine sestavljali zbor združenega dela, družbenopolitični zbor in zbor krajevnih skupnosti, kamor je vsaka od krajevnih skupnosti izvolila po enega delegata. Zbor krajevnih skupnosti je sodeloval na skupnih sejah skupščine in na ločenih sejah sprejemal odloke in akte, ki so bili skupnega pomena za delovanje krajevnih skupnosti (usklajevanje programov z občinskimi plani, razdeljevanje sredstev) ali so se nanašali na zadeve ožjega lokalnega okolja (vzdrževanje krajevnih cest, varnost v prometu, poimenovanju ulic itd.) (UVG, 13. 3. 1974, Statut občine Kranj, 1974, str. 23–26).

V občini Kranj je bilo v tem času delo krajevnih skupnosti pri urejanju skupnih zadev in upravljanju družbene lastnine že dobro utečeno ter hkrati ustaljena oblika stika občanov z delovanjem občine. Spremembe v novem občinskem statutu so se nanašale na povezovanje krajevnih skupnosti z družbenimi in gospodarskimi organizacijami in so urejale vključevanja občanov v neposredno odločanje. Na terenu je bila krajevna skupnost izhodišče kompleksnega spleta samoupravnih odnosov. Razprave o skupnih zadevah so tekale na zborih delovnih ljudi in občanov. Prebivalci so se povezovali v različne družbene organizacije, kot so bili hišni sveti, zbori stanovalcev, sveti potrošnikov in vaški sveti, preko katerih

Številka glasila
KS Zlato polje
Zlatopoljčan,
ki je izšla pred
krajevnim
praznikom
junija 1987.
(Hrani Gorenjski
muzej)

so krajevni skupnosti posredovali svoja stališča in vprašanja (Vlaj, 1991b, str. 361; Kokole, 1978, str. 144–145; Kokole, 1990, str. 31–32; UVG, 13. 3. 1974, Statut občine Kranj, 1974, člen 139). Delo krajevnih skupnosti se je v kraju ves čas prepletalo z delovanjem prostovoljnih društev in drugih združenj, zlasti v sklopu gasilstva, kulture in športa. Krajevne skupnosti so za izvajanje nalog in programa del v okviru družbenega plana še naprej prejemale sredstva iz občinskega proračuna, skladov za investicije in delež zbranih davkov. Del sredstev so prispevala tudi podjetja, ki so dogovorjeni delež od dohodkov delavcev vplačevala v sklade skupne porabe, največ za gradnjo družbenih stanovanj. Pri izvedbi večjih gradbenih del je bil zelo pomemben prispevek občanov v obliki namensko zbranih sredstev in prostovoljnega dela. Na ta način je delo krajevnih skupnosti teklo do začetka devetdesetih let (UVG, 13. 3. 1974, Statut občine Kranj, 1974, str. 22–23).

V občini Kranj se je skozi delo krajevnih skupnosti še naprej odražala teritorialna raznolikost in pestra ekonomsko-socialna struktura naselij. Mestno središče, industrijski predeli, nove goste naseljene stanovanjske soseske, močno urbanizirane vasi, kraji z delno ohranjenim podeželskim značajem in hribovska naselja so se razlikovali po stopnji urbaniziranosti in komunalni opremljenosti, kar je v veliki meri določalo kakovost življenjskega okolja v posameznih naseljih. Različne potrebe skupnosti so tako narekovale njihova glavna delovna področja in prioritete naloge. Občina si je prizadevala majhne kraje na podeželju povezati v večje krajevne skupnosti, vendar se je med ljudmi trdno ohranila lokalna pripadnost. Zlasti tam, kjer so imele bogato tradicijo delovanja vaške skupnosti, so si prizadevali za ustanovitev samostojne krajevne skupnosti, da bi tako hitreje pridobili sredstva za ureditev infrastrukture in lažje organizirali delo. Velika angažiranost skupnosti se je kazala predvsem pri izvedbi gradbenih projektov. S prostovoljnim in solidarnim delom se je med ljudmi krepil občutek odgovornosti za napredek kraja. Iz omenjenih razlogov je bila leta 1973 ustanovljena nova KS Tenetiše, ki se je ločila od KS Goriče. Naslednje leto je bila oblikovana samostojna KS Jošt, v katero so bile povezane hribovske vasi, pred tem razdeljene med KS Besnica in KS Žabnica (Holynski, 1985, str. 243–244). Spremembe so bile potrebne tudi zaradi urbanističnega razvoja mesta in

primestnih naselij. Krajevne skupnosti v novih stanovanjskih soseskah, v katerih je prebivalo vedno več ljudi, so bile razdeljene na več samostojnih, da so se tako lažje osredotočale na specifične probleme stanovalcev. Leta 1978 so krajsani Čirč, ki so bili del KS Huje – Planina – Čirče, izglasovali ustanovitev samostojne krajevne skupnosti (*Glas*, 12. 12. 1978, št. 95, str. 1 Referendum v Čirčah uspel). Zaradi širitve naselja Planina, kjer je tekla druga faza gradnje blokov, je bila leta 1981 KS Huje – Planina razdeljena na tri dele, na samostojne krajevne skupnosti Huje (najstarejši del naselja), Planina (osrednji del naselja) in Bratov Smuk (Planina II) (*Glas*, 13. 10. 1981, št. 79, str. 2, Na Planini pred referendumom). Število krajevnih skupnosti v občini se je postopno povečalo na 45.

Samoprispevki

Občinski statut je kot enega od virov za financiranje projektov lokalnega pomena vključeval tudi samoprispevek, o uvedbi katerega so odločali volivci na referendumu. Natančno so morali biti definirani namen, čas trajanja, višina prispevka in zavezanci za plačilo (UVG, 8. 4. 1964, 1, št. 5, Statut občine Kranj, str. 73, člen 128). V občini Kranj je bil leta 1964 najprej

Krajsani KS Čirče so s pomočjo samoprispevka v letih od 1980 do 1985 zgradili krajevni dom, v katerem so prostor dobile različne dejavnosti. (Foto Drago Holynski, hrani fototeka Gorenjskega muzeja)

izglasovan občinski samoprispevek za gradnjo osnovnih šol, tako da so vsi občani s stalnim bivališčem v občini za ta namen tri leta prispevali en odstotek od svojih dohodkov. Z drugim samoprispevkom, ki je tekel od 1970 do 1975, je bilo poleg šol zgrajenih tudi več vrtcev. Tovrstna solidarnost je omogočila, da se je v kratkem času v vseh krajih uredilo sodobne prostore za šolanje in varstvo otrok (Gradišar, 1990, str. 46–47).

V krajevnih skupnostih so se za sofinanciranje gradnje infrastrukture in skupnih objektov s samoprispevki pogosto odločali⁴. Leta 1967 so uvedbo samoprispevka v obliki prispevkov in prostovoljnega dela občanov izglasovali na Kokrici, in sicer za razširitev pokopališča in gradnjo mrliških vežic. Leta 1968 je bil sprejet samoprispevek za gradnjo novega pokopališča v Bitnjah. Prispevek so plačevali vsi krajani v KS Stražišče in Orehek–Drulovka, v naseljih Javornik in Pševo v KS Besnica, naseljih Srednje in Zgornje Bitnje v KS Bitnje in naselju Breg v KS Mavčiče. S tem so pokrili polovico stroškov (Gradišar, 1990, str. 46–47).

Po letu 1970 je gospodarski razcvet, ki je bil v veliki meri podprt z zadolževanjem države v tujini, omogočil večja vlaganja v infrastrukturo. Polna zaposlenost prebivalstva je zagotavljala socialno varnost, zvišala se je življenjska raven in ljudi je zajela potrošniška mrzlica. Občani so kljub temu izkazovali veliko solidarnost pri urejanju lokalnih zadev v skupnem interesu. Do leta 1989 je bilo v občini Kranj izglasovanih in uresničenih več kot 20 krajevnih samoprispevkov. Ljudje so bili najbolj zainteresirani za asfaltiranje krajevnih cest, ulic in javnih površin, saj je avtomobil imela že večina gospodinjstev⁵. Pri večjih komunalnih projektih so na ta način zbrali od četrtine do polovice potrebnih sredstev, preostali del so pridobili iz proračuna občine. Veliko so občani prispevali tudi z materialom in prostovoljnim delom. Med letoma 1971 in 1988 so modernizacijo cest sofinancirali krajani v KS Besnica, Žabnica, Bitnje, Kokrica, Orehek–Drulovka, Stražišče, Goriče, Struževo, Golnik in Tenetiše. V mestu so samoprispevek za ureditev nekaj ulic uvedli v delu KS Primskovo (Kalinškova ulica) in KS Vodovodni stolp (del Bertonclove ulice). V Mavčičah, Stražišču, Struževem, Čirčah, Tenetišah in Predosljah so zgradili krajevne domove, v katerih so prostore dobile različne dejavnosti. Ponekod so gradili mrliške vežice in športna igrišča (Gradišar, 1990, str. 47–56).

Krajevne skupnosti v Mestni občini Kranj

Skupščina občine Kranj je že maja 1991 sprejela posodobljen statut občine, usklajen z družbenopolitičnimi spremembami. Bistvo delovanja krajevnih skupnosti je bilo urejeno v štirih členih (*Gorenjski glas*, 10. 5. 1991, Statut občine Kranj, št. 36, str. 23). Po sprejetju Ustave Republike Slovenije je bil uveden sistem lokalne samouprave, katere temeljna skupnost je postala občina. Leta 1993 sprejeti Zakon o lokalni samoupravi je določal, da se območja občin lahko razdelijo na krajevne, vaške ali četrtne skupnosti, če je to v skladu s prostorskimi, upravnimi, zgodovinskimi, gospodarskimi, kulturnimi in drugimi interesi prebivalcev. Krajevne skupnosti torej niso bile več obvezne. Občina je nanje lahko prenesla del svojih nalog, če je za izvajanje zagotovila tudi potrebna sredstva (<https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/1993-01-2629/zakon-o-lokalni-samoupravi>). S sprejetjem zakona o ustanovitvi novih občin in določitvi njihovih območij, oktobra 1994, so bile oblikovane manjše občine, izvajanje upravnih zadev v pristojnosti države pa preneseno na nove upravne enote (Kopač, 1999, str. 185)⁶.

Glasilo KS
Primskovo Stiki z
vabilom krajanom
na volitve aprila
1990 (Hrani
Gorenjski muzej)

V novo Mestno občino Kranj je bilo vključenih 48 naselij mesta, predmestja in podeželskega zaledja. Naselja so bila povezana v 25 krajevnih skupnosti: Besnica, Bitnje, Bratov Smuk, Britof, Center, Čirče, Golnik, Gorenja Sava, Goriče, Huje, Jošt, Kokrica, Mavčiče, Orehek — Drulovka, Planina, Podblica, Primskovo, Predoslje, Stražišče, Stružev, Tenetiše, Trstenik, Vodovodni stolp, Zlato polje, Žabnica. Leta 2002 je bilo k občini priključeno še naselje Hrastje (<https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/1995-01-2052/statut-mestne-obcine-kranj>; <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/2010-01-2386/odlok-obmocjih-krajevnih-skupnosti-v-mestni-obcini-kranj>).

Prvi občinski statut, sprejet leta 1995, je določal, da krajevno skupnost zaradi zadovoljevanja skupnih potreb lahko ustanovijo krajanje naselja, dela naselja ali več naselij, o čemer glasujejo na referendumu. Izvoljeni svet krajevnih skupnosti je odločal v okvirih predpisanih nalog in dajal mnenja o zadevah v interesu skupnosti. Pripravljal je letne delovne in finančne načrte ter poročal o porabi sredstev iz proračuna. Naloge krajevnih skupnosti so obsegale dvanajst področij: upravljanje z zaupanim premoženjem, organizacija izgradnje in vzdrževanja objektov skupne rabe (domovi, mrliške vežice, pokopališča), vzdrževanje krajevnih cest, poti in drugih javnih površin, sodelovanje pri varstvu naravnih in kulturnih spomenikov, organiziranje pomoči in reševanja v primeru naravnih in elementarnih nesreč, skrb za komunalno dejavnost, informiranje krajanov o zadevah skupnega interesa, skrb za društvene, turistične, kulturne, športne in druge dejavnosti, predlaganje ukrepov za varstvo okolja in sodelovanje pri urejanju socialnih vprašanj (<https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/1995-01-2052/statut-mestne-obcine-kranj>, člen 50–60). V praksi so se krajevne skupnosti ukvarjale predvsem z vzdrževanjem lokalnih cest, prometno varnostjo, javno razsvetljavo, urejanjem naselij itd. Na podeželju so si prizadevali za čim hitrejšo izgradnjo sistema kanalizacije. Marsikje so načrtovali obnovo krajevnih domov, športnih igrišč. Uspešno so izpeljali različne prireditve in podpirali delovanje društev (*Gorenjski glas*, 17. 3. 1995, št. 22, str. 4, Še naprej ceste, razsvetljava ...).

Na prelomu tisočletja so se področja delovanja krajevnih skupnosti še naprej razlikovala glede na strukturo naselij⁷. V mestnih soseskah je za urejanje komunalne infrastrukture in cest skrbela občina. Prebivalci stanovanjskih sosesk so kot glavno problematiko izpostavili pomanjkanje parkirnih prostorov in potrebo po umirjanju prometa. Vodstva krajevnih skupnosti so se ukvarjala s prometnimi oznakami, razsvetljavo ulic, urejanjem zelenic, obnavljanjem otroških igrišč, ločenim zbiranjem odpadkov. Občane so spodbujala k odgovornejšemu ravnanju pri vzdrževanju javnih površin. V KS Center so imeli največ opravka s problematiko dovoza in parkiranja v mestu ter s pritožbami stanovalcev zaradi hrupa ob prireditvah in koncih tedna. V naseljih s strnjnimi soseskami enodružinskih hiš, ki so izgubljala vaški značaj (KS Stražišče, Čirče, Hrastje, Predoslje, Britof, Primskovo, Orehek — Drulovka, Kokrica, Mlaka), je bila ena od prioritet urejanje in posodabljanje infrastrukture. To je bilo posebej v interesu številnih podjetnikov z obrtnimi delavnicami, trgovinami ali lokali, ki so si želeli boljše pogoje za svoje dejavnosti. V vaseh so imeli še vedno največ dela z vzdrževanjem lokalnih cest, kar je bilo za odmaknjena naselja precejšnja obremenitev. Skrbeli so za javne objekte in vzdrževanje javnih površin. Pri tem so se občani angažirali tudi v okviru delovnih akcij. Središče dogajanja so bili krajevni in kulturni domovi z zelo dejavnimi društvi.

Prostovoljci, ki so pripravili prireditev Direndaj v sklopu krajevnega praznika KS Bitnje leta 2023. (Foto Tomaž Ogris, hrani KS Bitnje)

Prireditve Dan Krajevnih skupnosti MO Kranj septembra 2024 (Hrani fototeka Gorenjskega muzeja)

V zadnjem obdobju so občinska sredstva za financiranje krajevnih skupnosti odmerjena glede na njihovo površino, število prebivalcev, dolžino kategoriziranih občinskih cest in razvojne kazalnike. Glavnina je porabljena za investicije v infrastrukturo in nepremičnine, za katere projekte predlagajo krajevne skupnosti, za njihovo izvedbo pa poskrbijo službe občinske uprave (<https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/2021-01-2259/odlok-o-kriterijih-in-merilih-za-financiranje-krajevnih-skupnosti-v-mestni-obcini-kranj> (dostop 12. 2. 2025)). Od leta 2022 je del projektov izpeljan tudi preko participativnega proračuna, ko občani neposredno predlagajo urejanje zadev, ki prinašajo izboljšave v lokalni skupnosti. V letu 2024 je bilo na ta način izvedenih 33 projektov. (<https://www.kranj.si/kranj-moje-mesto/participativni-proracun-in-8-clen>; <https://www.kranj.si/files/novice/2025/predstavitev-projektov-pp-in-8-clena-2024.pdf>).

Naloge krajevnih skupnosti so se torej postopno zmanjševale in prenesle na občino. Težišče delovanja se je premaknilo na področje obveščanja in organiziranja različnih dejavnosti za kakovostnejše življenje skupnosti. Izpostavljena je skrb za urejanja okolja in v ta namen vsako leto organizirajo

čistilne akcije. V sodelovanju z lokalnimi društvi in organizacijami pripravljajo kulturne, športne in družabne prireditve, ki spodbujajo povezovanje občanov in njihovo prostovoljno udejstvovanje (<https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/2021-01-3266/statut-mestne-obcine-kranj-uradno-precisceno-besedilo---upb4>, člen 61). Pomembno vlogo imajo še vedno tudi krajevna glasila⁸. V novejšem obdobju hitrejša in bolj neposredno informiranje prebivalcev teče preko spletnih strani in družbenih medijev, pri čemer pa so krajevne skupnosti različno aktivne.

VIRI IN LITERATURA

- SI ZAL, Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota za Gorenjsko Kranj:
Fond KRA 0158, Krajevna skupnost Stražišče, 1975–1991, a. e. 1, 25.
Fond KRA 0186, Krajevna skupnost Bratov Smuk Kranj, 1981–1997, a. e. 2, 19, 20, 22.
Fond KRA 0196, Krajevna skupnost Zlato polje Kranj, 1975–1981, a. e. 1, 9, 10, 19, 21.
Fond KRA 0208, Krajevna skupnost Golnik, 1962–1999, a. e. 3, 8, 12, 36.
Fond KRA 0221, Krajevna skupnost Bitnje, 1950–1994. a. e. 18, 21, 25, 26, 63.
- *Uradni vestnik Okraja Kranj*, 1955–1957.
- *Uradni vestnik Gorenjske (UVG)*, 1964–1982.
- *Časopis Glas*, 1955, 1961–1964, 1974, 1978.
- *Časopis Gorenjski glas*, 1981, 1995.
- *Kranjčanka, priloga Gorenjskega glasa*, 2001–2003.
- Spletna stran Mestne občine Kranj. Dostopno na: <https://www.kranj.si/>.
- *Izvedeni projekti po krajevnih skupnostih MOK 2024*. Dostopno na: <https://www.kranj.si/files/novice/2025/predstavitev-projektov-pp-in-8-clena-2024.pdf> (dostop 12. 2. 2025).
- Statut Mestne občine Kranj. V: *Uradni list Republike Slovenije*, 43/1995, 33/2007, 71/2016 in 165/2021. Dostopno na: <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs> (dostop 13. 12. 2024).
- *Zaključni račun Mestne občine Kranj za leto 2013: Obrazložitev: Poročilo o realizaciji finančnih načrtov krajevnih skupnosti*, str. 284–460. Dostopno na: <https://www.kranj.si/mestna-obcina/mestna-uprava/sektor-za-finance-in-splosne-zadeve/zakljucni-racun> (dostop 17. 12. 2024).
- *Zaključni račun Mestne občine Kranj za leto 2023: Obrazložitev splošnega dela: Poročilo o realizaciji finančnih načrtov krajevnih skupnosti*, str. 419–607. Dostopno na: <https://www.kranj.si/files/novice/2024/fotografije-pr-za-spletno-stran/5-obrazlozitev-zr-2023.pdf> (dostop 17. 12. 2024).

- Gradišar, J., 1990. Samoprисpevki in njihov prispevek k razvoju kranjske občine. V: Puhar, F. et. al. ur. *Kranjski zbornik 1990*. Kranj: Skupščina občine, str. 46–56.
- Hafner, V., 1960. Od narodnoosvobodilnih odborov do komune. V: *Spominski zbornik 900 let Kranja*, Kranj: Občinski ljudski odbor, str. 402–415.
- Holynski, N., 1985. Razvoj upravnih in samoupravnih enot na območju kranjske občine po letu 1945. V: Puhar, F. et. al. ur. *Kranjski zbornik 1985*. Kranj: Skupščina občine, str. 234–244.
- Jogan, S., 1991. Komunalni sistem. V: Javornik, M. et al. ur., *Enciklopedija Slovenije, knjiga 5*. Ljubljana: Mladinska knjiga, str. 224–223.
- Kokole, V., 1978. Krajevne skupnosti v Sloveniji. V: *Geografski vestnik*, 50 (1–4), str. 141–151.
- Kokole, V., 1990. Krajevna skupnost kot teritorialna enota Slovenije. V: *Urbani izziv*, št. 11. Ljubljana: Urbanistični inštitut Republike Slovenije, str. 31–34.
- Kopač, J., 1999. Uprava in samouprava. V: Dežman, J. ur. *Gorenjska 1900–2000*. Kranj: Gorenjski glas, str. 180–185.
- Kopač, J., 2000. Državna ureditev in upravno-teritorialni razvoj v Sloveniji (1945–1963). V: *Arhivi: glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije*, 23 (2), str. 83–105.
- Kopač, J., 2001. Državna ureditev in upravno-teritorialni razvoj v Sloveniji (1963–1994). V: *Arhivi: glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije*, 24 (1), str. 1–20.
- Priporočila okrajnega odbora SZDL Kranj v zvezi z gradivom o delu in nalogah stanovanjskih skupnosti in krajevnih odborov v Okraju Kranj. V: *Naši problemi*, 1962, 8. Kranj: Okrajni odbor SZDL Kranj.
- Vlaj, S., 1991a. Krajevna samouprava. V: Javornik, M. et al. ur., *Enciklopedija Slovenije, knjiga 5*. Ljubljana: Mladinska knjiga, str. 360–361.

- Vlaj, S., 1991b. Krajevna skupnost. V: Javornik, M. et al. ur., *Enciklopedija Slovenije, knjiga 5*. Ljubljana: Mladinska knjiga, str. 361.
- Vlaj, S., 1994. Občina. V: Javornik, M. et al. ur., *Enciklopedija Slovenije, knjiga 8*. Ljubljana: Mladinska knjiga, str. 47–53.
- Žontar, J., Občine na Kranjskem območju do leta 1941. V: Puhar, F. et. al. ur. *Kranjski zbornik 1990*. Kranj: Skupščina občine, str. 204–220.

OPOMBE

- 1 Občina Kranj je imela leta 1869 skupno 2326 in 1931. leta 4191 prebivalcev.
- 2 Področja delovanja krajevnih skupnosti so bila obširno obravnavana v dokumentu Priporočila okrajnega odbora SZDL Kranj. Glej tudi: *Glas*, 14. 11. 1962, št. str. 2, Statuti morajo biti odraz posebnosti.
- 3 Sveti krajevnih skupnosti so glede na velikost in število prebivalcev šteli od 7 do 19 članov.
- 4 Že leta 1956 so krajani v naseljih Povlje, Čadovlje, Pangrščica, Trstenik in Tenetiše za gradnjo vodovoda prispevali material, orodje, prevoz in denar. V novem naselju Zlato polje so stanovalci s prostovoljnim delom urejali poti in komunalne naprave. Glej: *Uradni vestnik Okraja Kranj*, 1956, št. 7, str. 210–211.
- 5 Neuspešna sta bila referendum o samoprисpevku za asfaltiranja ulic v Bitnjah leta 1974 in Žabnici leta 1979. Glej: Gradišar, 1990, str. 49.
- 6 Na Gorenjskem je bilo novih občin 15, danes jih je 18. Deli nekdanje velike občine Kranj so bili vključeni v nove občine Šenčur, Naklo, Preddvor in Cerklje na Gorenjskem.
- 7 Povzeto po člankih v časopisu *Kranjčanka* v letih od 2000 do 2003. Vsak mesec je bilo predstavljeno delovanje ene od krajevnih skupnosti v občini.
- 8 Nekatere krajevne skupnosti glasila izdajajo že od 70. in 80. let dalje, npr. KS Stražišče (*Sitar*), KS Zlato polje (*Zlatopoljčan*), KS Primskovo (*Stiki*), KS Bratov Smuk (*Bilten*) idr.

EVROPSKI PROJEKTI V KRANJU: PREGLED INFRASTRUKTURNIH IN MEHKIH INVESTICIJ

Evropska finančna sredstva igrajo pomembno vlogo pri razvoju Slovenije in tudi Kranja, saj prispevajo k izvedbi infrastrukturnih projektov in mehkih investicij, ki izboljšujejo kakovost življenja prebivalcev.

Članek pred vami ponuja pregled (so)financiranja evropskih projektov, pri čemer ne obravnava le posameznih investicij, temveč tudi širši okvir, znotraj katerega Slovenija črpa sredstva EU. Predstavljeni so ključni finančni mehanizmi, ki omogočajo razvoj – od kohezijske politike in njenega mehanizma *Dogovor za razvoj regij*, do čezmejnega sodelovanja v okviru programa INTERREG ter posebnih instrumentov, kot sta mehanizem *NextGenerationEU* in *Načrt za okrevanje in odpornost*. Poleg tega se na kratko ozremo v predpristopno obdobje, ko je Slovenija s pomočjo programov PHARE, ISPA in SAPARD vzpostavila temelje za uspešno vključitev v evropski finančni okvir.

Članek se osredotoča na projekte, v katerih je Mestna občina Kranj (v nadaljevanju MOK) sodelovala neposredno, kot izvajalec ali projektni partner.

Predpristopno obdobje

S podpisom Pridružitvenega sporazuma¹ leta 1996 in podelitvijo statusa kandidatke za članstvo v Evropski uniji (v nadaljevanju EU) je Slovenija postala upravičena do črpanja evropskih sredstev. Ti programi so bili usmerjeni k uresničevanju ciljev EU, med katerimi so krepitev ekonomske, socialne in teritorialne kohezije ter spodbujanje solidarnosti med državami članicami in kandidatkami. Sloveniji so bili na voljo programi PHARE² (za pomoč pri gospodarskih reformah in krepitvi institucij), ISPA³ (za financiranje okoljskih in prometnih projektov) ter SAPARD⁴ (za pomoč k prilagajanju kmetijstva in podeželja standardom EU).

PHARE je program, ki je bil prvotno zasnovan za pomoč Poljski in Madžarski, njihovih institucionalnih reform ter

pri prilagajanju standardov. Zaradi uspeha v začetnih letih je bil program razširjen na vse države kandidatke z namenom boljše priprave na evropske integracije. Slovenija je postala del programa PHARE leta 1992. V začetnih letih je bil PHARE namenjen predvsem vladni ravni za projekte, kot so reforma kmetijstva, javne administracije, izobraževanja in zdravstva, prenova javne uprave in institucij s ciljem okrepitve administrativnih sposobnosti za usklajevanje z evropsko. Program PHARE se je razvil v ključno orodje za pridobivanje sredstev iz strukturnih skladov po formalni pridružitvi držav k EU.

MOK je neposredno sodelovala v projektu **RDA-net CEDA**, program 2000 – 2006 *Cadses*, katerega cilj je bil »okrepiti znanja in zmogljivosti zaposlenih v regionalnem razvoju za soočanje z velikimi družbeno-ekonomskimi izzivi v območju CADSES (Central, Adriatic, Danubian and South-Eastern European Space oz. Srednjeevropski, Jadranski, Podonavski in Jugovzhodnoevropski prostor)«⁵.

ISPA je bil finančni mehanizem EU, vzpostavljen leta 2000, namenjen podpori državam kandidatkam pri pripravi na članstvo v EU. Osredotočal se je na sofinanciranje velikih infrastrukturnih projektov na področju okolja in prometa, s ciljem uskladitve s standardi EU in priprave na črpanje sredstev iz Kohezijskega sklada po vstopu v Unijo.

V Sloveniji so bila sredstva ISPA usmerjena predvsem v okoljske in prometne projekte. Prek teh sredstev so se financirali nadgradnja sistemov za odvajanje in čiščenje odpadnih voda, sistemi za oskrbo s pitno vodo, ravnanje z odpadki, posodobitve in gradnja avtocest ter modernizacija železniške infrastrukture⁶. V ISPA projektih MOK ni sodelovala.

SAPARD program je bil vzpostavljen za pripravo držav kandidat na izvajanje skupne kmetijske politike EU. V Sloveniji so se preko tega programa (so)financirali projekti modernizacije kmetijskih obratov, podpora razvoju turizma na podeželju in prilagoditev varnostnim in higienskim standardom EU v prehranski industriji. Za ta sredstva so se

lahko prijavili posamezniki (kmetje), podjetja v prehrabni industriji, mikro in mala podjetja na podeželju, lokalne skupnosti ter društva in organizacije za razvoj podeželja⁷.

Slovenija polnopravna članica v EU – kohezijska politika

Kohezijska politika EU je eden ključnih stebrov evropske integracije, saj spodbuja gospodarsko, socialno in teritorialno kohezijo ter zmanjšuje razvojne razlike med regijami v EU. Njen glavni cilj je doseči enakomernejši razvoj vseh evropskih regij. Za doseganje teh ciljev EU zagotavlja obsežna finančna sredstva prek večletnih finančnih perspektiv, ki določajo proračun in prednostne naloge za obdobje sedmih let.

Vsaka finančna perspektiva opredeljuje prednostne politike za celotno EU, države članice pa prek partnerskih sporazumov in operativnih programov določijo svoje specifične cilje in ukrepe za črpanje evropskih sredstev. S tem pristopom EU zagotavlja strateško usklajenost vseh držav članic.

Partnerski sporazum je strateški dokument, ki ga vsaka država članica pripravi v sodelovanju z Evropsko komisijo. Njegov glavni namen je povezati cilje EU z nacionalnimi razvojnimi potrebami. Sporazum opredeljuje glavne cilje in prednostne naloge za črpanje evropskih sredstev.

Na podlagi partnerskega sporazuma država članica pripravi **operativni program**, ki je konkretni izvedbeni načrt evropskih sredstev. Medtem ko partnerski sporazum določa splošne strateške cilje, operativni programi podrobno opredeljujejo, kako bodo ti cilji uresničeni v praksi.

Operativni program 2004 – 2006

Po pridružitvi EU leta 2004 je Slovenija prvič pripravila partnerski sporazum in operativni program za črpanje EU sredstev. V prvih letih so bila sredstva usmerjena v gradnjo avtocest, železnic ter v izgradnjo čistilnih naprav in vodovodnih sistemov. Spodbujalo se je tudi podjetništvo in inovacije, kar je vključevalo razvoj tehnoloških parkov in inkubatorjev za *startup* podjetja. Pomembno vlogo je imela tudi socialna kohezija, s poudarkom na zaposlovanju, izobraževanju in socialni vključenosti ranljivih skupin, kot so mladi, starejši in invalidi.

Projekti Mestne občine Kranj 2004 – 2006

MOK je že v prvi finančni perspektivi sodelovala in izvajala različne EU projekte.

Infrastruktura in mobilnost

Izdelana je bila dokumentacija za vzpostavitev sistema ravnanja s komunalnimi odpadki ter projektna zasnova mreže kolesarskih stez za spodbujanje trajnostne mobilnosti. Delno sta bili obnovljeni Tomšičeva in Jenkova ulica – I. faza, kar je prispevalo k izboljšanju mestne infrastrukture.

Podjetništvo in zaposlovanje mladih

Pripravljena sta bila idejna zasnova in DIIP (Dokument identifikacije investicijskega projekta) za *Podjetniški inkubator za mlade Kranj*, ki bi v prihodnosti lahko podpiral razvoj *startup* podjetij. MOK je posredno sodelovala tudi v projektu *M-Lab*, ki je bil namenjen dvigu zaposljivosti mladih na Gorenjskem ter njihovemu prilagajanju potrebam trga dela.

Izobraževanje in socialna vključenost

Izvedena je bila izmenjava mladine pobratenih mest Kranj – La Ciotat, ki je spodbujala medkulturno povezovanje. MOK je preko EU projekta organizirala brezplačna računalniška usposabljanja za krepitev digitalne pismenosti in sodelovala pri vzpostavitvi *Regijske štipendijske sheme* za spodbujanje izobraževanja mladih.

Regionalni razvoj in podeželje

Pripravljen je bil razvojni program podeželja *Gorenjska košarica*, ki je spodbujal lokalno gospodarstvo in vodil v oblikovanje *Lokalne akcijske skupine (LAS)*. MOK je sodelovala tudi pri projektu PUSEMOR, namenjenem izboljšanju oskrbe in digitalne povezanosti v gorskih in hribovskih območjih.

Varstvo okolja in trajnostni turizem

Projekt *Doživetja narave ob jezeru* je vključeval monitoring biotske raznovrstnosti in sonaravne razvojne dejavnosti, kot so informacijski panoji, pristani za čolne in opazovalnice, kar je prispevalo k trajnostnemu turizmu⁸.

Operativni program 2007 – 2013

Leta 2007 se je začela nova finančna perspektiva EU za obdobje 2007–2013, s poudarkom na inovacijah, trajnostnem razvoju in regionalni konkurenčnosti. Slovenija je kot polnopravna članica EU pripravila več operativnih programov, ki so bili usklajeni s prednostnimi cilji EU, hkrati pa so odgovarjali na specifične potrebe Slovenije.

Operativni program razvoja okoljske in prometne infrastrukture (OP ROPI) je bil namenjen izboljšanju kakovosti okolja, trajnostne mobilnosti in energetske učinkovitosti. Podprti so bili projekti za oskrbo s pitno vodo, čiščenje odpadnih voda ter ravnanje z odpadki. Na področju prometa so se financirali modernizacija železnic, izgradnja kolesarskih poti in izboljšanje javnega prevoza. Poudarek je bil tudi na energetski sanaciji javnih stavb.

Operativni program razvoja človeških virov (OP RČV) je spodbujal zaposlovanje, izobraževanje in socialno vključenost. Namenjen je bil izboljšanju zaposljivosti mladih, starejših in ranljivih skupin ter razvoju vseživljenjskega učenja in poklicnega usposabljanja. Poleg tega je podpiral podjetništvo in inovacije, kar je prispevalo k večji konkurenčnosti gospodarstva.

Operativni program krepitve regionalnih razvojnih potencialov (OP KRRP) je bil usmerjen v zmanjševanje regionalnih razlik in spodbujanje podjetništva, predvsem z nepovratnimi sredstvi za mala in srednja podjetja ter *startupe*. Vlagalo se je v poslovne cone, tehnološke parke in podjetniške inkubatorje, prav tako pa tudi v razvoj turistične infrastrukture in promocijo kulturne dediščine⁹.

Projekti Mestne občine Kranj 2007 – 2013¹⁰

Prenova mestnega jedra

Obnova ulic mestnega jedra – 1. faza: prenova Pungerta, Trubarjevega trga, Cankarjeve ulice, Glavnega trga, Poštne ulice, mostu čez Kokro, Vodopivčeve ulice in vrta gradu Khislstein.

Obnova ulic mestnega jedra – 2. faza: nadaljevanje prenove Glavnega in Trubarjevega trga, Poštne ulice, mostu čez Kokro, Vodopivčeve in Cankarjeve ulice ter ureditev javnih zelenih površin na Pungertu in gradu Khislstein.

Prometna ureditev Slovenskega trga: celovita prenova Jelenovega klanca, ureditev krožišč pri Ljubljanski in Savski cesti ter Koroški in Bleiweisovi cesti, širitev avtobusnega postajališča ob Globusu, razširitev Stritarjeve ulice ter povečanje peš cone mestnega jedra.

Kulturna infrastruktura in ohranjanje dediščine

Obnova Layerjeve hiše: prenova za muzejske, galerijske in umetniške dejavnosti.

Obnova gradu Khislstein: obnova letnega gledališča, gradu in lovskega dvorca, ureditev pokritega prireditvenega prostora.

Trije stolpi: obnova Škrlovca, Pungerta ter vzpostavitev razglednega prizorišča kot četrtega stolpa.

Obnova gradu Khislstein (Arhiv MOK)

Trajnostni turizem

Sonaravni razvoj turizma na Gorenjskem: izboljšanje povezovanja občin, razvoj strategij za turizem, oblikovanje skupne regijske znamke in vzpostavitev promocijskih orodij.

Komunalna infrastruktura

Projekt GORKI 1: obsežen infrastrukturni projekt MOK, namenjen izboljšanju komunalne infrastrukture in varstvu okolja. S projektom se je izboljšala kanalizacijska

infrastruktura na območjih Bitnje, Šutna, Žabnica, Kranj in Kokrica, vključno z modernizacijo Centralne čistilne naprave Kranj.

Operativni program 2014–2020

Slovenija je v finančni perspektivi 2014–2020 naredila pomemben napredek z implementacijo enotnega operativnega programa z imenom Operativni program za izvedbo evropske kohezijske politike 2014–2020. Z združitvijo vseh ciljev in ukrepov v enoten program se je povečala usklajenost in preglednost izvajanja kohezijske politike ter poenostavilo načrtovanje in črpanje sredstev. Operativni program je temeljil na 11 tematskih ciljih, ki so sledili strateškim usmeritvam Evrope 2020¹¹ za pametno, trajnostno in vključujočo rast.

V tem obdobju je bil uveden *Dogovor za razvoj regij* (DRR) kot strateško orodje za izvajanje kohezijske politike na regionalni ravni. S tem mehanizmom so regije pridobile večjo vlogo pri načrtovanju in izvajanju razvojnih projektov, saj so lahko same določile prednostne projekte za financiranje. Ta nov pristop je prispeval k bolj usklajenemu regionalnemu razvoju ter omogočil ciljno usmerjeno črpanje evropskih sredstev.

GORKI 2
(Arhiv MOK)

Projekti DRR Mestne občine Kranj 2014–2020

Komunalna infrastruktura

GORKI – 2. sklop (2. faza): nadgradnja in razširitev kanalizacijskega sistema ter izgradnja objektov za učinkovitejše čiščenje odpadnih voda v naseljih Mlaka pri Kranju in Britof – Predoslje.

GORKI – 2. sklop (3. faza): širitev kanalizacijskega omrežja na nova območja, s čimer se omogoča priključitev dodatnih gospodinjstev na sistem odvajanja in čiščenja odpadnih voda.

Trajnostna mobilnost

Kolesarska povezava Kokrica–Brdo–Predoslje: izgradnja 2,09 km kolesarske poti, ki povezuje Predoslje z Brdom in Kokrico, s čimer je bil vzpostavljen sklenjen sistem kolesarskih povezav do Kranja.

Socialne storitve

Dnevno varstvo starejših na Planini: prenova objekta v dnevni center za starejše, ki omogoča dnevno varstvo in začasne namestitve za osebe nad 65 let.

Podpora podjetništvu

Podjetno nad izzive – PONI Gorenjska: 4-mesečno podjetniško usposabljanje, v okviru katerega udeleženci razvijejo in uresničijo svojo poslovno idejo.

Kovačnica - podjetniški Kranj (Arhiv BSC Kranj)

Udeleženci programa PONI Gorenjska Julija Peternej (Načrtovanje porok in poročni salon Jewels) in Ajda Miklavčič (pekarna Ajdalicious) se predstavita na dogodku Kr' petek je. (Hrani BSC Kranj)

Kovačnica – podjetniški inkubator Kranj: nakup, prenova in opremljanje nekdanje pošte v središču Kranja v podjetniški inkubator Kovačnica, ki deluje kot osrednji inovacijski center regije.

Izobraževanje in zaposlovanje

Regijska štipendijska shema – Gorenjska: financiranje kadrovskih štipendij, ki spodbujajo šolanje mladih za potrebe gospodarstva in preprečujejo odseljevanje iz regije.

Oskrba s pitno vodo

Oskrba s pitno vodo na območju Zgornje Save – 4. sklop: izboljšanje oskrbe s pitno vodo z izgradnjo 6,8 km cevovodov, novega vodohrana v Naklem in prečrpališča v Preddvoru.

Operativni program 2021–2027

V finančni perspektivi 2021–2027 Slovenija nadaljuje z uresničevanjem evropske kohezijske politike prek enotnega operativnega programa, imenovanega **Operativni program**

za izvajanje evropske kohezijske politike 2021–2027. Ključne usmeritve vključujejo digitalizacijo, inovacije, zeleno preobrazbo, trajnostno mobilnost in socialno vključenost. Poudarek je na podpori podjetjem pri uvajanju novih tehnologij, izboljšanju energetske učinkovitosti, razvoju javnega prevoza in kolesarskih poti ter krepitvi socialnih storitev in izobraževanja.

Projekti DRR Mestne občine Kranj od 2021 dalje

Opremljanje aglomeracije Kranj: zgrajeno bo 18,2 kilometra fekalne kanalizacije, s tem se bo na javni sistem odvajanja odpadnih voda v aglomeraciji Kranj priključilo 3.046 dodatnih populacijskih ekvivalentov, večinoma prebivalcev ter manjši delež gospodarskih dejavnosti.

Podjetno nad izzive – PONI Gorenjska: nadaljevanje projekta iz prejšnje perspektive, 4-mesečno podjetniško usposabljanje, v okviru katerega udeleženci razvijejo in uresničijo svojo poslovno idejo.

Celostne teritorialne naložbe

Celostne teritorialne naložbe (CTN) so mehanizem kohezijske politike za usklajen razvoj mestnih območji. V projekte na področju mobilnosti, energetske učinkovitosti, prenove mest in socialne vključenosti združujejo različne vire financiranja. Projekti CTN so usmerjeni v trajnostni urbani razvoj in prispevajo k večji kakovosti življenja v mestih.

Dozidava in rekonstrukcija objekta Vrtec in OŠ Simona Jenka (Arhiv MOK)

Projekti CTN Mestne občine Kranj

Dozidava in rekonstrukcija vrtca v sklopu OŠ Simona Jenka – PŠ Center (2014–2020): prenova in ožvitev opuščenega objekta nekdanje srednje ekonomske šole, ki je bil opredeljen kot socialno degradirano območje. Projekt je zajemal celovito prenovo vzhodnega dela objekta, obnovo fasade zahodnega dela ter ureditev zunanjih površin. Z obnovo smo pridobili sodobne prostore za predšolsko vzgojo.

Prenova objekta na Cankarjevi ulici 2 (2014–2020): celovita prenova in ponovna ožvitev opuščenega objekta nekdanje srednje gradbene šole. V obnovljenih prostorih zdaj delujeta Glasbena šola Kranj in Javni sklad Republike Slovenije za kulturne dejavnosti. Projekt je zajemal prenovo 1.840 m² javnih površin in prispeval k revitalizaciji mestnega jedra.

Prizidek telovadnice na OŠ Staneta Žagarja (2014–2020): projekt je vključeval gradnjo skoraj nič-energijskega prizidka s telovadnico, šestimi učilnicami in zunanjim igriščem na območju stanovanjske soseske Planina.

Kolesarske povezave v Kranju 1 – 6: izgradnja 8,8 km novih kolesarskih poti z ustrežno infrastrukturo za pešce in komunalnimi ureditvami (Planina – nakupovalno središče Primskovo, Primskovo – upravno trgovski center Primskovo, Šorlijevo naselje – Športni park Kranj, Šorlijevo naselje – središče Vodovodni stolp, manjkajoči del Koroške ceste, Orehek – avtobusno postajališče Orehek). Vzpostavljen Center za trajnostno mobilnost v soseski Planina.

Postavitev sistemov za umirjanje hitrosti, obveščanje uporabnikov mestnega potniškega prometa in usmerjanje voznikov do parkirišč: postavitev prikazovalnikov hitrosti, informacijskih tabel o zasedenosti parkirišč, digitalnih zaslonov na avtobusnih postajališčih ter vzpostavitev platforme za spremljanje zasedenosti parkirišč, e-polnilnic in sistema KRskOLESOM.

Ureditev površin za pešce in kolesarje med Gosposvetsko ulico in Bleiweisovo cesto: ureditev varnih in dostopnih poti za pešce in kolesarje na eni od ključnih prometnih povezav v mestnem središču.

Gradnja parkirišča P+R Zlato polje: nov sistem parkiraj in prestopi s 56 parkirnimi mesti, vključno s polnilnicami za električna vozila, parkirišči za motorje in postajališčem KRskOLESOM z 20 mesti za kolesa.

Kolesarska povezava 7: povezava Koroške ceste z Železniško postajo Kranj, vključno z rekonstrukcijo mostu čez Savo in dodatno infrastrukturo za pešce.

Kolesarska povezava 10: Športni park Kranj – Avtobusna postaja Kranj: izgradnja 993 m kolesarske poti in 1.070 m površin za pešce.

Programi Interreg

Program Interreg že od leta 1990 spodbuja sodelovanje med regijami in državami EU. Osrednji namen programa je premagovanje geografskih in administrativnih ovir ter spodbujanje gospodarskega razvoja, zlasti v obmejnih območjih.

Program omogoča regijam skupno iskanje rešitev za razvojne izzive in vzpostavitev dolgoročnega sodelovanja, kar prispeva k boljši povezanosti in gospodarski stabilnosti v Evropi.

Projekti Interreg Mestne občine Kranj¹²

Interreg Slovenija – Avstrija

Brezmejna doživetja narave (2007–2013): povečanje konkurenčnosti zavarovanih območij v Sloveniji in Avstriji z razvojem skupnih turističnih produktov in trajnostne promocije.

EOCA (2007–2013): okoljska akademija za mesta in regije, namenjena razvoju orodij za učinkovito izvajanje okoljskih projektov ter zagotavljanju dolgoročnega izobraževanja in sodelovanja.

Interreg Italija – Slovenija

PANGeA (2007–2013): spodbujanje zdravega življenjskega sloga starejših in izboljšanje kakovosti staranja s programi gibanja in prehrane.

Interreg JV Evropa

CLEAR (2007–2013): projekt za izboljšanje dostopnosti kulturne dediščine z razvojem vključujočega turizma za starejše in osebe z invalidnostjo.

Interreg Srednja Evropa

COBRA MAN (2007–2013): revitalizacija degradiranih urbanih območij z razvojem orodij in izobraževalnih programov za trajnostno prenovo mest.

CITYCIRCLE (2014–2020): spodbujanje krožnega gospodarstva z vzpostavitvijo inovacijskih centrov in razvojem lokalnih krožnih vrednostnih verig.

EduFootprint PLUS (2014–2020): podpora javnim oblastem pri energetsko učinkovitih prenovah javnih stavb z digitalnimi orodji in metodologijo trajnostnega upravljanja virov.

LUMAT (2014–2020): trajnostna raba zemljišč in prenova degradiranih območij z digitalnimi orodji in vključevanjem prebivalcev v prostorsko načrtovanje.

CICADA4CE (2021–2027): prilagajanje mest na podnebne spremembe z vključevanjem skupnosti in naravnimi rešitvami za trajnejšo urbano prihodnost.

Urbio Bauhaus (2021–2027): ohranjanje biotske raznovrstnosti v mestih z vzpostavitvijo biotskih otokov in vključevanjem načel *Novega evropskega Bauhaua* v urbanistično načrtovanje.

Interreg Podonavje

AGORA (2014–2020): uvajanje inovativnih modelov javno-zasebno-družbenega partnerstva za ponovno uporabo degradiranih območij in zapuščenih stavb.

Be Ready (2014–2020): namenjen krepitvi odpornosti mest in regij na podnebne spremembe ter izboljšanju pripravljenosti na naravne nesreče. Osredotočal se je na razvoj strategij za obvladovanje tveganj, krepitev zmogljivosti javnih institucij in spodbujanje sodelovanja med različnimi deležniki.

Drugi programi¹³

LEADER (*Liaison Entre Actions de Développement de l'Économie Rurale* / Povezani ukrepi za razvoj podeželja) oziroma kasneje CLLD (Lokalni razvoj, ki ga vodi skupnost) je program EU za razvoj podeželja. Njegov cilj je spodbujanje lokalnega razvoja od spodaj navzgor, pri čemer lokalne skupnosti same določajo strategije razvoja in izbirajo projekte za spodbujanje podjetništva, turizma, socialne vključenosti in ohranjanja kulturne dediščine. Program podpira inovacije, sodelovanje in trajnostni razvoj na podeželju.

LEADER oz. PROJEKTI CLLD MESTNE OBČINE KRANJ

Odkrijmo skrite kotičke našega podeželja (2010): ureditev učne poti v Besnici in sprehajalne učne poti na Trsteniku za spodbujanje trajnostnega turizma in izobraževanja o naravi.

LOKALNO GOR (2014–2020): ohranjanje tradicionalnih načinov pridelave in predelave hrane ter krepitev prehranske samooskrbe v gorenjskih občinah.

Zeleni ekološki otoki (2014–2020): reševanje problematike ravnanja z odpadki na območju LAS *Gorenjska košarica*.

Hitro s kolesom (2014–2020): vzpostavitev mreže izposoje koles v šestih občinah za spodbujanje trajnostne mobilnosti in zmanjšanje ogljičnega odtisa.

Hitro s kolesom (Arhiv MOK)

Pametna osvetlitev (Arhiv BSC Kranj)

Zelena Gorenjska (2014–2020): ureditev Zoisove poti na območju KS Predoslje, postavitev označevalnih tabel, urbane opreme in čebelnjaka za promocijo lokalnih izdelkov.

Počakaj na bus (2014–2020): vzpostavitev trajnostne mreže 26 avtobusnih postajališč ter parkirišča P+R za spodbujanje uporabe javnega prevoza. V okviru projekta je bila na Kokrici postavljena tudi nova avtobusna nadstrešnica.

Pametna osvetlitev (2014–2020): zamenjava 80 potratnih svetilk v naseljih Golnik, Bitnje, Žabnica in Besnica z energijsko učinkovitejšimi svetili za zmanjšanje svetlobnega onesnaževanja in emisij CO₂.

NextGenerationEU

NextGenerationEU (NGEU) je izreden finančni instrument Evropske unije, vzpostavljen leta 2020 kot odziv na gospodarsko krizo zaradi pandemije COVID-19. Njegov cilj je spodbuditi okrevanje in odpornost evropskega gospodarstva z vlaganji v zeleno in digitalno preobrazbo, zaposlovanje, socialno vključenost ter gospodarsko rast. Ključni del tega instrumenta je Mehanizem za okrevanje in odpornost, ki državam članicam zagotavlja nepovratna sredstva in posojila za izvajanje reform in naložb v trajnostni razvoj. Za razliko od tradicionalnih kohezijjskih skladov in programov Interreg, ki sledijo večletnim finančnim okvirom EU, je NGEU začasni mehanizem, ki deluje le v obdobju 2021–2026 in je namenjen okrevanju po pandemiji.

Projekti NextGenerationEU

Ureditev infrastrukture v kanjonu Kokre in območja vhodov v rove v Kranju: projekt bo izboljšal dostopnost in povezal naravno in kulturno dediščino Kranja. Predvideva ureditev poti na desnem bregu kanjona, vzpostavitev povezav z mestnim jedrom ter prenovno območja pred vhodoma v rove z novimi ploščadmi, večnamenskim objektom in sanitarijami. S tem bo omogočen boljši dostop do naravnih značilnosti kanjona, izboljšana bo turistična izkušnja, vključene pa bodo tudi sodobne digitalne rešitve za večjo privlačnost območja.

LIFE

Program LIFE je instrument Evropske unije, namenjen podpori okoljskim in podnebnim projektom. Ustanovljen je

bil leta 1992 in od takrat financira projekte, ki prispevajo k izvajanju okoljske in podnebne politike EU.

Projekt Renov-AID: namenjen razvoju podpornih storitev za energetske prenovne stavb in zmanjšanje energetske revščine. Projekt izboljšuje dostopnost prenov za socialno ranljiva gospodinjstva z vzpostavitvijo svetovalnega centra, povezovanjem deležnikov ter testiranjem učinkovitih rešitev v praksi. Ključni poudarek je na zagotavljanju strokovne pomoči prebivalcem pri izvedbi energetske sanacije, razvoju finančnih modelov in ozaveščanju skupnosti.

Misija 100 podnebno nevtrálnih in pametnih mest do leta 2030

Misija 100 podnebno nevtrálnih in pametnih mest do leta 2030 je pobuda Evropske komisije, katere cilj je podpreti 100 evropskih mest pri hitrejšem prehodu v podnebno nevtrálnost. Misija nudi izbranim mestom tehnično, finančno in politično podporo, vključno s pomočjo pri oblikovanju podnebnih pogodb, dostopom do posebnih sredstev in povezovanjem z raziskovalnimi institucijami ter podjetji. Cilj je, da mesta do leta 2030 dosežejo podnebno nevtrálnost in s svojimi izkušnjami pomagajo drugim mestom po Evropi, da to dosežejo do leta 2050.

MOK je ena izmed **treh slovenskih občin**, ki so bile izbrane v to misijo (poleg Ljubljane in Velenja). MOK si v okviru pobude prizadeva za celovito zmanjšanje emisij toplogrednih plinov, večjo energetske učinkovitost stavb, trajnostno mobilnost in digitalne rešitve za upravljanje mesta.

Projekt UP-SCALE: namenjen razogljičenju mest z inovativnimi rešitvami za trajnostno mobilnost in energetske učinkovitost. V Kranju se projekt osredotoča na optimizacijo javnega potniškega prometa ter razvoj aplikacije MaaS (Mobilnost kot storitev), ki bo omogočala učinkovitejše načrtovanje poti. Projekt vključuje tudi vzpostavitev enotne točke za ozaveščanje prebivalcev o trajnostnih praksah.

Projekt KReACTIVE: nadgradnja projekta UP-SCALE. Cilj je razviti in uvesti orodja za spodbujanje trajnostne mobilnosti med prebivalci in obiskovalci Kranja. Med načrtovanimi ukrepi je vzpostavitev digitalne tržnice mobilnosti, ki bo vključevala načrtovalnik poti, platformo za deljeno mobilnost ter prevoze na zahtevo, zlasti za območja z manj pogosto avtobusno povezavo.

Zaključek

Evropska sredstva so Mestni občini Kranj v preteklih desetletjih omogočila izvedbo številnih razvojnih pobud, ki so izboljšale kakovost bivanja in prispevale k trajnostnemu razvoju mesta. Od projektov na področju infrastrukture, energetike in mobilnosti do družbenih in kulturnih vsebin – vsi ti prispevajo k napredku občine ter spodbujajo njen dolgoročni razvoj. Čeprav se članek osredotoča le na projekte, pri katerih je MOK neposredno sodelovala, velja poudariti, da Evropska unija nudi še mnogo drugih programov in mehanizmov, s katerimi bi se lahko v prihodnje uresničile nove ideje.

Evropska kohezijska politika in drugi programi ostajajo pomemben vzvod, s katerim lahko lokalne skupnosti, kot je Kranj, načrtujejo in uresničujejo svoje razvojne strategije. Na ta način se med krajevnimi pobudami in mednarodnimi razvojnimi usmeritvami vzpostavlja sinergija, ki lahko prispeva k dolgoročnejšim in trdnjšim temeljem za prihodnje izzive in priložnosti.

VIRI IN LITERATURA

- Drevenšek, L. 2006. *Predpristopna pomoč PHARE kot priprava na črpanje sredstev strukturnih skladov v Sloveniji*. Magistrsko delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede.
- EU Mission: Climate-Neutral and Smart Cities. Dostopno na: https://research-and-innovation.ec.europa.eu/funding/funding-opportunities/funding-programmes-and-open-calls/horizon-europe/eu-missions-horizon-europe/climate-neutral-and-smart-cities_en (10. 2. 2025).
- EU Skladi. Dostopno na: <https://www.eu-skladi.si/> (1. 2. 2025).
- *Evropska komisija, Programmes*. Dostopno na: https://ec.europa.eu/regional_policy/in-your-country/programmes/2000-2006/si_en (27. 1. 2025).
- Keep.up. Dostopno na: <https://keep.eu/> (21. 1. 2025).
- *Načrt za okrevanje in odpornost*. Dostopno na: <https://www.gov.si/zbirke/projekti-in-programi/nacrt-za-okrevanje-in-odpornost/> (27. 1. 2025).
- Rožič, E., 2002. *Izvajanje programov PHARE v Sloveniji*. Diplomsko delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Ekonomska fakulteta.
- Štefula, A., 2011. *ISPA in kohezijski sklad V Republiki Sloveniji – analiza stanja za uspešnejše bodoče črpanje*. Magistrsko delo. Ljubljana: Fakulteta za državne in evropske študije.
- Trdan, A., 2002. *Možnosti predpristopne pomoči SAPARD pri prestrukturiranju podeželja v državah kandidatkah*. Diplomsko delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Ekonomska fakulteta.

OPOMBE

- 1 Evropski sporazum o pridružitvi med Evropsko skupnostjo in njenimi državami članicami ter Republiko Slovenijo. Ta sporazum je bil podpisan 10. junija 1996 in je začel veljati 1. februarja 1999.
- 2 PHARE: Poland and Hungary Assistance for Restructuring their Economies
- 3 ISPA: Instrument for Structural Policies for Pre-Accession
- 4 SAPARD: Special Accession Programme for Agriculture and Rural Development
- 5 Baza evropskih projektov: Keep.eu
- 6 Štefula, 2011.
- 7 Trdan, 2002.
- 8 Baza evropskih projektov Keep.eu, Kohesio, arhiv MOK.
- 9 EU skladi.
- 10 Baza evropskih projektov Keep.eu, Kohesio, arhiv MOK in arhiv BSC Kranj.
- 11 Evropa 2020: strategija Evropske unije za gospodarsko rast in delovna mesta v obdobju 2010–2020.
- 12 Baza evropskih projektov Keep.eu, Kohesio, arhiv MOK in arhiv BSC Kranj.
- 13 Baza evropskih projektov Keep.eu, Kohesio, arhiv MOK in arhiv BSC Kranj.

RAZVOJ (DRUŽINSKEGA) PODJETNIŠTVA V KRANJU

Uvod

Kranj, eno najstarejših mest v Sloveniji, ima dolgo in bogato zgodovino, ki je tesno povezana z razvojem podjetništva. Zaradi lege na križišču pomembnih trgovskih poti med srednjo Evropo in Jadranskim morjem je Kranj že v srednjem veku postal pomembno trgovsko središče. Strateška lega je ugodno vplivala na razvoj obrti in rokodelstva, kar je postavilo temelj za kasnejši razvoj podjetništva v mestu in okolici. Zlasti tekstilna in usnjarska industrija sta bili med prvimi panogami, ki so se razvile in prispevale h gospodarski moči in razvoju Kranja.

Zgodovina podjetništva v Kranju je tesno povezana z družinskimi podjetji, ki so imela skozi stoletja ključno vlogo v gospodarskem razvoju mesta. Družinske obrtniške delavnice, kjer se je znanje prenašalo iz generacije v generacijo, so postale temelj za nastanek številnih še danes uspešnih podjetij. Družinska tradicija je ohranila ne le gospodarsko moč Kranja, temveč tudi njegovo kulturno in družbeno identiteto.

V 19. stoletju je Kranj doživel pomemben gospodarski razcvet, zlasti v tekstilni industriji, usnjarstvu, mlinarstvu in kovinarstvu. Številna v tem obdobju ustanovljena podjetja so postala pomemben igralec ne le na lokalni, temveč tudi na nacionalni ravni. Družinsko vodena podjetja so imela pomembno vlogo pri oblikovanju gospodarske strukture mesta in so prispevala k njegovemu razvoju.

V času Socialistične federativne republike Jugoslavije (1945–1991) je prišlo do nacionalizacije zasebnih podjetij, kar je povzročilo spremembe v gospodarski strukturi Kranja. Kljub temu so se pojavila nova podjetja, predvsem na področju industrijske proizvodnje, gradbeništva in storitev. Žal je nacionalizacija povzročila zaton mnogih družinskih podjetij.

Po osamosvojitvi Slovenije leta 1991 se je tudi Kranj soočil s procesom tranzicije v kapitalizem. Nekatere tradicionalne panoge so zaradi neučinkovitosti in posledično nekonkurenčnosti ali zaradi tako imenovane divje privatizacije izgubile svoj gospodarski pomen. Hkrati so se

pojavele nove priložnosti v storitvenem sektorju, informacijski tehnologiji in turizmu. V zadnjih desetletjih se je Kranj razvil v pomembno regionalno gospodarsko središče, ki privlači tako tradicionalna kot inovativna podjetja. Razvilo se je tudi bančništvo (Gorenjska banka, Hranilnica Lon), zavarovalništvo in investicijske storitve.

Danes je v Kranju sedež številnih družinskih podjetij, uspešnih v različnih sektorjih, od tradicionalnih panog, kot sta tekstil in lesarstvo, do sodobnih, npr. informacijska tehnologija in digitalne storitve. Skupna značilnost teh podjetij je njihova povezanost z lokalno skupnostjo, tradicijo in dolgoročnim vidikom poslovanja, ki ga po navadi spremljata tudi skrb za zaposlene in trajnostni razvoj.

Namen tega članka je raziskati razvoj družinskega podjetništva v Kranju skozi zgodovino, preučiti vpliv na lokalno skupnost in oceniti, kakšna je prihodnost tega pomembnega gospodarskega segmenta. Skozi analizo zgodovinskih in sodobnih trendov bomo skušali ugotoviti, kako je družinsko podjetništvo oblikovalo Kranj in kako lahko prispeva k njegovemu nadaljnjemu razvoju.

Zgodovinski pregled podjetništva v Kranju

Začetki trgovine in obrti

Gospodarski razvoj in začetke podjetništva v mestu Kranj skozi različna zgodovinska obdobja ne moramo dojemati le skozi omejeni prostor mestne naselbine, temveč je potrebno za razumevanje razvoja vključiti še kranjsko okolico in predele Gorenjske, ki so bili specializirano usmerjeni v določene gospodarske dejavnosti.

Antično gospodarstvo na območju naselbine Carnium

Za zgodnje antično naselje Carnium je malo zgodovinskih virov o živahni gospodarski in podjetniški dejavnosti, zato so iz takratnega časa na voljo večinoma arheološka odkritja. Rimski vojščaki so na območje Kranja prišli s koncem 1. stol. pr. Kr.,

ko je na vzpetini ob sotočju reke Save in reke Kokre že stalo manjše staroselsko antično naselje (Horvat, Sagadin, 2016). Ime naselbine Carnium je privzeto od keltskih prebivalcev z obočja vzhodnih Alp, Karnijcev (Josipovič, 1982). Naselje je bilo v bližini glavne rimske ceste od Ogleja (lat. Aquileia) do Emone in naprej proti Celeji in Poetoviji. Druga pomembna povezava je vodila iz Akvileje proti mestu Virunum na Gosposvetskem polju (v bližini Celovca). Ta cesta je od glavne prometnice skrenila od 29 km oddaljene Emone proti Carniumu (Horvat, Sagadin, 2016).

Na območju antičnega Kranja je podjetništvo povezano predvsem s transportom, saj je bila naselbina ključna prometna postojanka. Ležala je na poti skozi rimske upravne regije proti Panoniji in Podonavju (Horvat, Sagadin, 2016) in proti severu v provinco Norik prek prelazov Ljubelj, Jezersko in Korensko sedlo. Pomembne poti so vodile čez Kanalsko dolino in Predel (Visočnik, 2020). V prvih desetletjih 1. stol. je promet vključeval uvoz orožja, nakita, keramičnega posodja in železarskih izdelkov iz Norika (Sagadin, 2020). Na območju Kranja je že pred Rimljani obstajala železarska dejavnost, kar potrjujejo arheološke najdbe livarskih in železarskih delavnic (Inkret, 2013).

V 4. stol. je postal Kranj najpomembnejše poznoantično središče pri nas. Tu je poleg že obstoječega naselja nastalo povsem novo rimsko naselje, ki se je raztezalo ob vznožju hriba in je pripadalo Vzhodnim Gotom, Langobardom in staroselcem. Na koncu te naselbine je bil zgrajen železarski in kovaški obrat (Horvat 2020).

Srednjeveška in novoveška trgovina in obrt v Kranju

Za zgodnejše obdobje srednjega veka (7. in 8. stol.) lahko trdimo, da je bil eden pomembnejših trgovskih poslov t. i. solni trg (*salinarium mercatum*), najpomembnejše blago je bila solnograška sol (v Solnograd so poslovenili avstrijski Salzburg). Omenja se še trgovina s konji, z voskom in jantarjem ter vsakdanjim živežem (Kosi, 2009). V freisinški listini iz novembra l. 973 je kot meja darovane kraljeve posesti navedena via Chreinariorum, stara antična cesta, ki je iz smeri Kranja v ravni črti vodila preko Sorškega polja do Ljubljane in se je imenovala »cesta Kranjčanov« (Žibert, 2016).

Kranj se je do 13. stol. razvil v srednjeveško meščansko naselbino, tako da se l. 1221 prvič v eni od sodnih listin kot

priče omenjajo trije kranjski meščani (*burgenses des Creinburg*) in od takrat dalje so izpričani številni poklici Kranjčanov: kovač, kožar, kolar, čevljar, pek, mesar, livar, izdelovalec ščitov, menjalec denarja, mitničar. Pri nekaterih se ob lastnem imenu pojavlja ime *de Chreina*, kar je vsaj v nekaterih primerih definicija za ljudi iz Kranja (Kosi, 2009).

Nemški cesar Friderik II. je l. 1493 Kranjčanom podpisal listino, ki je mestu dovoljevala dva letna štirinajstdnevna sejma. Sredi 17. stol. so Kranjčani dobili še tretji, novembrski, letni sejem, ki je bil namenjen predvsem prodajanju in kupovanju živine, tedenski sejmi so bil ob ponedeljkih. Podjetni Kranjčani so si zagotovili prost promet na kraški cesti in postavili lesen most čez Soro in pobirali mostnino. Prevažalo se je živo blago: biki, voli, teleta, konji, ovce in svinje, kože in krzno. Kmečki tovarniki so imeli pravico do oskrbovanja mesta z živili in še poseben privilegij do prevažanja morske soli, ki so jo smeli od l. 1390 dalje voziti čez Ljubelj oziroma Jezersko do Železne Kaple. Velik pomen je imela trgovina s kovinami (železom, bakrom in cinkom) in z različnimi končnimi kovinskim izdelki (žebli idr.). Živahna trgovska in tovarniška dejavnost je tekla čez oba prelaza, se združila pri Kranju in nadaljevala svojo pot čez Poljansko dolino, skozi Cerčno, Tolmin in Kobarid, ob reki Nadiži do Čedad, naprej do Vidma in vse do Benetk (Žontar, 1939).

Cvetoča obrtniška dejavnost je v 15. stol. vzpodbudila povezovanje panožnih obrtnikov v obrtne skupnosti in posledično v nastanek rokodelskih cehov, ki so privzeli monopol nad gospodarskim poslovanjem v Kranju. Otroci mojstrov so imeli pri prevzemu obrti prednost, o čemer piše privilegij iz l. 1449, ki se nanaša na mesarsko obrt. Kranjski meščani so se vključevali tudi v posle s kopanjem železove rude ob vznožju Karavank in Julijskih Alp (Kokra, dolina Bele, Bukovščica, Kropa, Kamna Gorica) in bili udeleženi v železarsko proizvodnjo v obliki fužinskih deležev ali »dnevov« (Žontar, 1939). Rudarska združba v Kokri, ki je začela z obratovanjem sredi 16. stol. na Vučelnici, je štela med glavne družabnike Kokrčane in Kranjčane (Žontar, 1939). Zapis navajajo dve večji fužini, ki sta stali ob Savi; obe sta bili v lasti kranjskih družin (Omerza, Žolar in Harrer). V drugi polovici 16. stol. si je trgovino z železom prisvojila italijanska trgovska družba »Terzeria« in kranjskim trgovcem jemala zaslužek.

Trgovina na daljavo se je gibala po istih gospodarskih poteh kakor v prejšnji dobi, Kranjčani so se na novo udeleževali velikonočnega sejma v Linzu, proti jugu pa so še vedno izvažali blago čez Črni Vrh in Bačo do Gorice in naprej v Furlanijo do Benetk in celo v Romagno, Apulijo in Neapelj (Žontar, 1939).

Mestne obrti so tudi v času 17. in 18. stol. ohranjale srednjeveški cehovski način delovanja. Paradni konj obrti, kovinarski ceh, je združeval kovače, ključavničarje, nožarje in zlatarje. Skupen ceh so imeli kranjski mesarji, čevljarji in usnarji. Peki, krojači, sitarji, trgovci in krznarji so imeli svoje cehe. Leta 1601 so v Kranju bratje Ratajc iz Ljubnega odprli lončarsko obrt in izdelovali posode, v katerih so v Idriji nato žgali živo srebro. V Kranju so bili takrat tudi medicarji (lectarji), svečarji, jermenarji, klobučarji, mizarji, ostrogarji, puškarji skupno s ključavničarji in drugi, ki so se združevali v različne cehovske kombinacije. Med rokodelce se je vse do 1784 štelo tudi kranjske ranocelnike ali padarje (Žontar, 1939).

Družina Zois — primer uspešnega družinskega podjetništva

Michelangelo Zois je leta 1743 kupil rudne jame in kopišča v Stari Fužini in v Bohinjski Bistrici, kasneje, leta 1752, še fužine v Mojstrani in na Plavžu (današnje Jesenice). Istega leta je kupil tudi gospostvo Javornik z rudnikom in fužinami na Mislinji. Nadzoroval je vse pomembne kranjske fužine (Valenčič, 2013). Kasneje je k sodelovanju povabil nečaka Bernardina Zois, čez nekaj let je postal nov družbenik še sin Žiga. Združil je vse pomembnejše fužine na Kranjskem, razen železarne na Savi. Zagotovil si je tudi monopol na izvoz železa v Italijo. Za poslovanje si je v Trstu zgradil večje skladišče in ker je blago tovoril po morju, je imel v lasti tudi ladje ali jih je najemal v Dubrovniku.

Kapital je naložil tudi v nakup hiš in zemljišč v Ljubljani (na Bregu, v Križevniški in Gosposki ulici). Precej denarja je porabil tudi za nakup graščin in posestev (posestva Grm, Zaboršt in Graben v okolici Novega mesta, Skrilje pri Ajdovščini ter zemljiško gospostvo Brdo pri Kranju, graščino in posestvo Turn, tudi Gabrje, Podpeč in Kumpolje), kupil je še posestvo Strmol, ki ga 1769 prodal. Za trgovanje v fužinarstvu mu je oblast s cesarjevo resolucijo leta 1739 podelila dedno plemstvo s predikatom Edelstein. Michelangelo Zois je bil takrat najbogatejši gospodarstvenik v deželi.

Žiga (Sigismundus) Zois pl. Edelstein (1747–1819) je znan kot podjetnik in gospodarstvenik, za Slovence pa je pomemben kot naravoslovec (mineralog) in razsvetljenec (Jevnikar, 2013). Kot trgovec se je uveljavil, ko mu je oče prepustil delež skladišča v Trstu in mu odstopil delež v trgovini. V očetovi tretji družbi je postal poleg bratranca Bernardina tretji družbenik. Od 1774 sta bratranca podjetje vodila kot Sigismondo Zois & Compagno. Žiga je postal principal, starejši in bolj izkušen Bernardin je ostal poslovodja. Prvi fužinarski obrat je kupil od očeta Michelangela, ki mu je leta 1770 prepustil železarno v Mislinji, javorniško pa mu je oče leto kasneje podaril in mu svetoval, naj kupi še fužini Plavž in Mojstrana. Leta 1773 mu je oče prodal še fužini v Bohinjski Bistrici in Stari Fužini. Odločil se je za novo naložbo in kupil tovarno bele keramične posode (fajanse) v Ljubljani. Ob koncu 18. stol. je Zoisovo podjetje zašlo v finančne težave in se zelo zadolžilo. Velik del njegovih stroškov je bil povezan z vzdrževanjem sorojencev in njihovih družin ter s šolanjem sorodnikov. Zaradi dolgov je moral do konca življenja prodati večino svojega premoženja (Jevnikar, 2013).

19. stoletje: Razcvet industrije

V 19. stoletju je Kranj doživel pomemben gospodarski razcvet, zlasti v tekstilni industriji, usnarstvu, mlinarstvu in kovinarstvu. Industrijska revolucija je prinesla nove tehnologije in načine proizvodnje, kar je omogočilo hitrejši razvoj podjetij. Številna podjetja, ustanovljena v tem obdobju, so postala pomemben igralec na lokalni in nacionalni ravni.

Eno pomembnejših podjetij je bila tekstilna tovarna (proizvodnja kocev), ki je proizvajala visokokakovostne tkanine in jih izvažala v različne dele Evrope. Podjetje je bilo družinsko vodeno in je imelo pomembno vlogo pri oblikovanju gospodarske strukture mesta. Podoben razcvet je doživelo usnarstvo, saj so v usnjarskih delavnicah izdelovali usnjene izdelke, cenjene tako doma kot v tujini. Pomembna panoga je bilo tudi pivovarstvo; v Kranju so bili tudi po trije obrati hkrati (Peternej, 2020).

Družinsko vodena podjetja so imela pri razvoju mesta pomembno vlogo. Njihova dolgoročna perspektiva in skrb za zaposlene sta prispevali k stabilnosti in blaginji lokalne

skupnosti. Poleg tega so ta podjetja pogosto podpirala lokalne projekte in pobude, kar je še okrepilo njihovo vlogo v družbi (Lorenčič in Prinčič, 2018).

Industrializacija po prvi svetovni vojni

Industrializacija Kranja se je začela po prvi svetovni vojni, ko so lokalni podjetniki v mesto pritegnili češki, poljski in nemški kapital. V tem obdobju so ustanavljali predvsem tekstilne tovarne (največja je bila Jugočeška tekstilna tovarna), medtem ko so se v 30. letih razvile tudi gumarska in usnjarska industrija ter trgovina.

Ključni dejavnik industrijskega razvoja je bil prihod železnice po letu 1870, saj je povezava čez Gorenjsko pomenila tehnološki napredek in napovedovala novo industrijsko dobo.

Majdičev mlin (Hrani Gorenjski muzej)

Eno prvih večjih podjetij v Kranju je bil Majdičev mlin. Na razglednici iz tistega časa je mogoče videti njegovo prvotno podobo. Kasneje so objekt razširili in ga preoblikovali v prvo kranjsko elektrarno, ki še danes oskrbuje mesto z električno energijo.

Industrializacija je pospešila urbanizacijo Kranja in hkrati spodbudila priseljevanje prebivalcev. Ob tem se je oblikoval delavski razred, razvijali so se šolstvo, zdravstvo ter športne in kulturne dejavnosti. Tovarne so privabljele mlade iz oddaljenih vasi. Ob hitri industrializaciji in gradnji

novih tovarn je delovne sile pogosto primanjkovalo, zato so se v Kranj priseljevali tudi delavci iz drugih držav, predvsem iz Bosne in Hercegovine ter Srbije (<https://layer.si/krakra/kr/industrijska-zgodovina-kranja/>).

Socialistična Jugoslavija: Nacionalizacija in spremembe

V času socialistične Jugoslavije je prišlo do nacionalizacije številnih podjetij, kar je povzročilo spremembe v gospodarski strukturi Kranja. Nacionalizacija je pomenila, da so podjetja prešla v last države, kar je imelo velik vpliv na družinska podjetja, ki so ali prenehala s poslovanjem ali pa niso bila več družinsko vodena, saj so bila podvržena centralnemu načrtovanju in upravljanju (Lazarevič, 2009).

Kljub temu so se pojavila nova podjetja, ki so se osredotočala na industrijo, gradbeništvo in storitve. Pomembne panoge tega obdobja so bile tekstilna industrija z velikimi podjetji, ki so zaposlovala več tisoč delavcev; gumarska industrija z razvojem in proizvodnjo pnevmatik in drugih gumarskih izdelkov; elektroindustrija z razvojem telekomunikacijskih in električnih naprav; kovinoplastika s proizvodnjo kovinarskih in plastičnih izdelkov ter orodjarstvom in strojno industrijo ter prehrabena industrija s proizvodnjo pijač, mlečnih izdelkov in drugih živil.

Pomembna podjetja tega obdobja so bila **Sava Kranj** (industrija gume in pnevmatik, eno največjih in najpomembnejših podjetij v regiji); **Iskra** (proizvodnja električnih in telekomunikacijskih naprav, ključna za tehnološki razvoj); **Zvezda Kranj** (tekstilna tovarna, ki je zaposlovala več kot 1000 ljudi); **Planika Kranj** (znana tovarna čevljev in športne obutve); **Gorenjska predilnica in tkalnica**; **Alpetour** (transportno podjetje za prevoz potnikov v regiji in dejavno tudi pri prevozu tovara); **Mlekarna Kranj** (proizvodnja mlečnih izdelkov) in **Kranjska industrija piva (KIP)**.

Po osamosvojitvi Slovenije: Tranzicija v kapitalizem

Po osamosvojitvi Slovenije leta 1991 se je Kranj soočil s procesom tranzicije v kapitalizem in tržno gospodarstvo. Ta proces je prinesel številne izzive, vendar tudi nove priložnosti. Nekatere tradicionalne industrijske panoge, kot sta tekstilna in usnjarska, so začele upadati, predvsem zaradi sproščenega uvoza, ki je za slovenski in druge trge, ki so jih tekstilna in usnjarska podjetja iz Kranja in okolice tradicionalno zalagala,

omogočil poplavo cenovno ugodnejših izdelkov. A medtem so se pojavile nove priložnosti v storitvenem sektorju, informacijski tehnologiji in turizmu.

Proces družbene in gospodarske tranzicije je zahteval, da se podjetja prilagodijo novim tržnim razmeram in konkurenci. Mnoga podjetja so se uspešno usmerila v inovacije in izvoz, kar jim je omogočilo ohraniti konkurenčnost. V tem obdobju so se pojavila tudi nova podjetja, zlasti v sektorjih informacijske tehnologije in digitalnih storitev, ki so postala pomemben del gospodarske strukture Kranja (Pečaver in Spreitzer, 2004).

V zadnjih desetletjih se je Kranj razvil v pomembno regionalno gospodarsko središče, ki privlači tako tradicionalna kot inovativna podjetja. Mesto je postalo znano po svoji sposobnosti, da združuje tradicijo in inovacije, kar je omogočilo, da ohranja svojo konkurenčnost v hitro spreminjajočem se gospodarskem okolju.

Družinsko podjetništvo v Kranju danes

Družinsko podjetništvo ima v Kranju dolgo in bogato tradicijo, ki sega stoletja nazaj. Mesto je bilo zgodovinsko gospodarsko središče z močno industrijsko in obrtno dejavnostjo, kar je omogočilo razvoj številnih družinskih podjetij. Danes se družinsko podjetništvo v Kranju razvija v dveh glavnih smereh: po eni strani vztrajajo tradicionalne panoge, kot so tekstilna industrija, lesarstvo in obrt, po drugi strani pa se vse bolj uveljavljajo sodobni sektorji, kot so informacijska tehnologija, digitalne storitve in napredna proizvodnja. V nadaljevanju podrobneje predstavljamo sedanje stanje družinskega podjetništva v Kranju, pri čemer bomo izpostavili ključne značilnosti, ki zaznamujejo ta specifičen način poslovanja.

Tradicionalne panoge

Kranj je bil v preteklosti znan po močnih industrijskih panogah, ki so temeljile na naravnih virih in rokodelskih znanjih. Med najpomembnejše tradicionalne panoge sodijo tekstilna industrija, lesarstvo in različne obrtne dejavnosti, ki še danes ohranjajo prisotnost v lokalnem gospodarstvu.

Tekstilna industrija

Tekstilna industrija ima v Kranju dolgo zgodovino, ki sega v 19. stoletje, ko so nastale prve večje tekstilne tovarne.

Čeprav so se številna velika podjetja, kot je bil Tekstilindus, zaprla v 90. letih prejšnjega stoletja, so nekatera družinska podjetja preživela in prilagodila svoje poslovne modele. Podjetja, kot je **Proalp** (<https://www.proalp.si>, proizvodnja obutve), uspešno združujejo tradicionalna znanja s sodobnimi trendi in trajnostnimi materiali.

Lesarstvo

Tudi lesna industrija ima v Kranju dolgo tradicijo, saj je bilo mesto obkroženo z bogatimi gozdnimi viri. Družinska podjetja, kot so **M-Sora Mizarstvo** (<https://www.m-sora.si>, proizvodnja oken), **Tesarstvo Kralj** (<https://www.tesarstvo-kralj.si>, izdelava skeletnih hiš) in **Les3plus** (<https://www.les3plus.si>), še vedno uspešno delujejo in proizvajajo kakovostne izdelke iz lesa, pri čemer se vse bolj usmerjajo v unikatne in osebno prilagojene izdelke ter trajnostno rabo lesa; pomembno in skladno s sodobnimi trendi glede ponovne uporabe in energetske učinkovitosti. Les ponovno postaja vse bolj priljubljen material tudi v gradbeništvu.

Obrtništvo

Obrtništvo je temelj družinskega podjetništva v Kranju. Med obrtnimi dejavnostmi izstopajo čevljarji, kovači, zlatarji in peki, ki ohranjajo lokalno tradicijo. Številna družinska podjetja, kot sta **Zlatarstvo Rangus** ([zlatarstvo-rangus.si](https://www.zlatarstvo-rangus.si), ustanovljeno 1927) in **Pekarna Resman** (<https://www.facebook.com/pekarna.resman>, peta generacija družine), imajo že več generacij dolgo zgodovino in so postala nepogrešljiv del lokalne skupnosti.

Sodobni sektorji

V zadnjih desetletjih so se v Kranju poleg tradicionalnih panog razvili tudi sodobni sektorji, ki temeljijo na inovaciji, digitalizaciji in visokih tehnologijah. Ta sektor podjetništva postaja vse pomembnejši in ponuja nove priložnosti za razvoj družinskih podjetij.

Informacijska tehnologija in digitalne storitve

Kranj je postal eno izmed središč informacijske tehnologije v Sloveniji. V mestu delujejo številna podjetja s področja programske opreme, kibernetske varnosti in digitalnih

storitev. **Špica International**, eno najbolj prepoznavnih podjetij na tem področju, kljub globalni prisotnosti ohranja družinsko strukturo. Podobno velja za **Optiweb**, ki ponuja digitalne marketinške storitve in razvoj spletnih platform.

Napredna proizvodnja

Napredna proizvodnja, ki združuje avtomatizacijo, robotiko in inovativne materiale, se v Kranju vse bolj uveljavlja. Družinska podjetja, kot sta **Lotrič Meroslovje** (<https://www.lotric.si>), znani tudi po uspešnem prenosu na drugo generacijo in **Iskra Mehanizmi** (<https://www.im.si>, primer uspešnega lastniškega prenosa iz prejšnjega ekonomskega sistema), so pomembni igralci na trgu in konkurenčnost ohranjajo z nenehnim vlaganjem v razvoj.

Značilnosti družinskega podjetništva

Družinska podjetja imajo posebne značilnosti, ki jih ločujejo od drugih oblik podjetništva. Gre za podjetja, ki pogosto delujejo več generacij in so močno vpeta v lokalno okolje.

Povezanost z lokalno skupnostjo in tradicijo

Družinska podjetja v Kranju pogosto ohranjajo močno vez z lokalnim okoljem. Sodelujejo pri lokalnih prireditvah, podpirajo športna društva in prispevajo k ohranjanju kulturne dediščine. Številne pekarnice in zlatarne še vedno uporabljajo tradicionalne metode proizvodnje, za katere se znanje kot družinska skrivnost prenaša iz generacije v generacijo in s tem prispevajo k ohranjanju lokalne identitete.

Dolgoročni vidik poslovanja in skrb za zaposlene

Za razliko od nekaterih večjih korporacij, ki se osredotočajo na kratkoročne dobičke, družinska podjetja pogosto razmišljajo dolgoročno. Vlagajo v trajnostni razvoj, kakovost izdelkov in dobre odnose z zaposlenimi. Raziskave kažejo, da družinska podjetja v Sloveniji pogosto izkazujejo večjo lojalnost do zaposlenih in zagotavljajo stabilna delovna mesta (Vir: Družinsko podjetništvo v Sloveniji, 2022).

Poudarek na trajnostnem razvoju

Trajnostni razvoj je vse pomembnejši vidik sodobnega podjetništva. Številna družinska podjetja v Kranju upajajo

trajnostne prakse, kot so uporaba obnovljivih virov energije, recikliranje materialov in optimizacija proizvodnih procesov. Podjetji, kot sta **M-Sora d. o. o.** in **Lotrič Meroslovje d. o. o.**, so med pionirji trajnostnega razvoja v regiji.

Družinsko podjetništvo v Kranju danes uspešno združuje tradicijo in inovacije. Medtem ko nekatera podjetja ohranjajo tradicionalne panoge, kot so tekstilna industrija, lesarstvo in obrt, se številna usmerjajo v sodobne sektorje, kot so informacijska tehnologija, digitalne storitve in napredna proizvodnja. Ključne značilnosti družinskih podjetij v Kranju so močna povezanost z lokalno skupnostjo, dolgoročni pristop k poslovanju in trajnostni razvoj (Drevenšek, 2015).

Prihodnost družinskega podjetništva v Kranju

Družinsko podjetništvo ima v Kranju dolgo tradicijo in pomembno vlogo v lokalnem gospodarstvu. Kljub številnim izzivom, kot so globalizacija, digitalizacija in prenos lastništva med generacijami, ostajajo družinska podjetja ključni akterji v različnih panogah – od tradicionalnih obrtniških dejavnosti do napredne proizvodnje in digitalnih storitev. V prihodnosti bodo morala družinska podjetja sprejeti nove poslovne modele, vlagati v inovacije in se prilagoditi spreminjajočim se gospodarskim razmeram, da bi ohranila svojo konkurenčnost.

Izzivi in priložnosti v sodobnem gospodarskem okolju

Družinska podjetja v Kranju se soočajo s številnimi izzivi, ki jih prinaša sodobno poslovno okolje. Eden glavnih izzivov je prenos podjetja na naslednje generacije, saj številni mlajši družinski člani iščejo karierno priložnost v drugih sektorjih ali celo v tujini. To pomeni, da morajo obstoječi lastniki skrbno načrtovati nasledstvo in mladim omogočiti dovolj motivacije ter spodbud za prevzem podjetja. Glede prenosa podjetij na naslednjo generacijo, je v Kranju in okolici že nekaj zgledov uspešnih prenosov.

V Kranju in okolici deluje več uspešnih družinskih podjetij, ki jih že vodi druga ali naslednja generacija. Tukaj je nekaj primerov:

Kuzma d. o. o. je podjetje z več kot 40-letno tradicijo izdelave vrhunskih gramofonov in gramofonskih ročic. Njihovi izdelki so cenjeni med avdiofilii po vsem svetu (<https://www.ey.com>).

Scan d. o. o. je družinsko podjetje, ustanovljeno leta 1990, specializirano za prodajo in servisiranje elektronskih mikroskopov ter laboratorijske opreme. Druga generacija družine Žižek zgodbo uspešno nadaljuje (<https://www.ey.com>).

Tinex d. o. o. je podjetje z več kot 30-letno tradicijo, specializirano za prodajo in proizvodnjo industrijskih komponent. Čeprav je lastništvo v družinskih rokah, je vodenje podjetja zaupano strokovnemu menedžmentu (<https://www.ey.com>).

Agromehanika d. o. o. je vodilni proizvajalec kmetijske mehanizacije v srednji in jugovzhodni Evropi. Podjetje, ustanovljeno leta 1968, zdaj vodi druga generacija družine Šinkovec (<https://www.ey.com>).

Olma d. o. o. je podjetje z dolgoletno tradicijo v razvoju, proizvodnji in trženju maziv ter lastnik blagovne znamke Monte Rosso. Druga generacija aktivno sodeluje v podjetju (<https://www.sbc.si>).

Pomemben dejavnik, ki vpliva na poslovne modele družinskih podjetij, je tehnološki napredek. Digitalizacija, avtomatizacija in umetna inteligenca spreminjajo način delovanja številnih panog, kar pomeni, da morajo podjetja vlagati v nova znanja in tehnologije. To predstavlja izziv za manjša družinska podjetja, ki pogosto nimajo enakih virov kot velika, a hkrati ponuja tudi priložnosti za optimizacijo procesov in izboljšanje učinkovitosti.

Med ključnimi priložnostmi za družinska podjetja v Kranju so trajnostni razvoj, inovacije in sodelovanje z lokalno skupnostjo ter povezovanje v gorenjski regiji, za katero odlično skrbi BSC Kranj (<https://www.bsc-kranj.si>), Regionalna razvojna agencija Gorenjske. Kupci vse bolj cenijo lokalno proizvodnjo, ekološko usmerjene izdelke in družbeno odgovorno poslovanje. Podjetja, ki bodo znala izkoristiti ta trend, bodo imela znatno večje možnosti za dolgoročni uspeh. Seveda pa je za proizvodnjo izdelkov in storitev višje dodane vrednosti nujno tudi izobraževanje na višjih ravneh. Poleg dejstva, da je Kranj zgolj pol ure vožnje oddaljen od največjega slovenskega univerzitetnega središča, je v njem tradicionalno prisotno tudi visoko šolstvo. Fakulteta za organizacijske vede Univerze v Mariboru v Kranju izobražuje že od leta 1970.

Možnosti za razvoj in inovacije v tradicionalnih in sodobnih sektorjih

Družinska podjetja delujejo v Kranju tako v tradicionalnih panogah, kot so lesarstvo, obrt in prehrabna industrija, kot tudi v sodobnih sektorjih, kot so informacijska tehnologija, digitalne storitve in napredna proizvodnja.

V tradicionalnih sektorjih obstaja velika priložnost za modernizacijo in vključevanje trajnostnih praks. Na primer, družinska podjetja v lesni industriji lahko vlagajo v trajnostno rabo lesa in razvoj inovativnih lesenih izdelkov, ki sledijo ekološkemu trendu. Pekarne in druge živilske dejavnosti lahko izkoristijo povpraševanje po lokalno pridelani hrani in ponudijo ekološke ali specializirane izdelke za sodobne prehranske trende.

V sodobnih sektorjih, kot so IT (Informacijske tehnologije) in napredna proizvodnja, je ključno nenehno vlaganje v inovacije. Družinska podjetja v sektorju meroslovja in avtomatizacije lahko ostanejo konkurenčna s povezovanjem z raziskovalnimi ustanovami in tehnološkimi parki. Prav tako lahko podjetja v storitvenem sektorju, kot so digitalne agencije in programska podjetja, izkoristijo trend rasti digitalnih rešitev.

Poleg tega lahko družinska podjetja v prihodnosti izkoristijo možnosti za internacionalizacijo. Čeprav so mnoga od njih osredotočena na slovenski trg, obstaja veliko priložnosti za širitev v tujino, še posebej pri unikatnih produktih ali ciljno usmerjenih storitvah.

Vloga družinskega podjetništva pri ohranjanju konkurenčnosti Kranja

Družinska podjetja imajo ključno vlogo pri gospodarskem razvoju Kranja, saj zagotavljajo stabilnost in rast lokalnega gospodarstva. Njihova prilagodljivost in povezanost z okoljem prispevata h konkurenčnosti mesta. Pomemben dejavnik razvoja je tudi sodelovanje podjetij z izobraževalnimi ustanovami, kar omogoča razvoj talentov in ustvarjanje priložnosti za mlade. To lahko zmanjša odhajanje delovne sile v večja mesta ali tujino. Družinska podjetja prispevajo tudi k trajnostnemu razvoju z uvajanjem okolju prijaznih praks in krožnega gospodarstva. Poleg tega pogosto podpirajo kulturne, športne in družbene projekte ter krepijo socialno povezanost.

Njihova prihodnost bo odvisna od digitalizacije, inovacij in uspešnega prenosa na naslednje generacije. S prilagajanjem sodobnim izzivom bodo ohranila konkurenčnost in prispevala k razvoju Kranja.

Zaključek

Družinsko podjetništvo je skozi zgodovino igralo ključno vlogo pri oblikovanju gospodarskega in družbenega razvoja Kranja. Vse od srednjeveških obrtniških delavnic do sodobnih tehnoloških podjetij družinska podjetja prispevajo k stabilnosti in inovacijam v mestu. Kljub številnim izzivom, kot so globalizacija, digitalizacija in prenosi lastništva med generacijami, ostajajo družinska podjetja temeljni steber lokalnega gospodarstva in pomemben dejavnik pri ohranjanju kulturne identitete mesta.

Ena izmed ključnih značilnosti družinskih podjetij v Kranju je njihova povezanost z lokalnim okoljem. Ta podjetja pogosto niso zgolj poslovni subjekti, temveč tudi aktivni udeleženci v družbenem življenju mesta. S sodelovanjem pri kulturnih, športnih in dobrodelnih projektih prispevajo k ohranjanju lokalne skupnosti in krepitvi socialne povezanosti. Njihov dolgoročni pristop k poslovanju jim omogoča večjo stabilnost v primerjavi s podjetji, ki temeljijo izključno na kratkoročnih dobičkih.

Hkrati se družinska podjetja v Kranju soočajo z nujnostjo prilagajanja sodobnim gospodarskim trendom. Digitalizacija, avtomatizacija in trajnostni razvoj so ključni dejavniki, ki bodo v prihodnosti določali njihovo uspešnost. Podjetja, ki bodo znala izkoristiti priložnosti na področju inovacij, optimizirati svoje poslovne modele in vlagati v trajnostne rešitve, bodo imela konkurenčno prednost tako na domačem kot na mednarodnem trgu.

Prihodnost družinskega podjetništva v Kranju je v veliki meri odvisna od prenosa lastništva in znanja med generacijami. Da bi družinska podjetja dolgoročno preživela, je potrebno zagotoviti ustrezne strategije nasledstva, ki bodo omogočile mladim prevzemnikom, da ohranijo in nadgradijo uspešno poslovanje. Prav tako je pomembno spodbujati podjetništvo med mladimi, jih izobraževati o podjetniških veščinah ter jih vključevati v družinska podjetja že v zgodnjih fazah njihove kariere.

Družinska podjetja bodo imela ključno vlogo tudi pri ohranjanju konkurenčnosti Kranja kot gospodarskega središča. S sodelovanjem med podjetji, izobraževalnimi institucijami in lokalnimi oblastmi lahko mesto postane vzor uspešnega povezovanja tradicije in inovacij. Nadaljnje vlaganje v raziskave in razvoj, povezovanje z globalnimi trgi in digitalna preobrazba bodo omogočili, da Kranj ostane dinamično podjetniško okolje.

Za zaključek lahko ugotovimo, da družinska podjetja niso zgolj gospodarski subjekti, temveč nosilci trajnostnega razvoja, inovacij in družbenega povezovanja. Njihova sposobnost prilagajanja spremembam in hkratno ohranjanje vrednot, kot so družinska tradicija, odgovornost do skupnosti in dolgoročno načrtovanje, bo v prihodnjih desetletjih ključno vplivala na razvoj Kranja. Z učinkovitim upravljanjem izzivov in izkoriščanjem priložnosti imajo družinska podjetja vse možnosti, da še naprej ostanejo gonilna sila gospodarskega in družbenega napredka mesta.

VIRI IN LITERATURA

- Drevenšek A., 2015. Trajnostni razvoj podjetja kot dejavnik nakupnih odločitev študentov — primerjava slovenskih in turških študentov. Magistrsko delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Ekonomska fakulteta.
- E & Y, 2022. Družinsko podjetništvo Slovenija. Ljubljana: E & Y.
- Horvat, J., 2020. Primerjalni pregled manjših rimskih naselij. Manjša rimska naselja na slovenskem prostoru / Minor Roman settlements in Slovenia, *Opera Instituti Archaeologici Sloveniae* 40, str. 403–420.
- http://iza.zrc-sazu.si/pdf/Opera/OIAS40202021Horvat_pdf (21. 2. 2025).
- Horvat, J. in Sagadin, M., (2017). Emonsko podeželje. V: *Emona MM, Urbanizacija prostora — nastanek mesta / Urbanisation of space – beginning of a town*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, str. 201–223.
- https://www.zrc-sazu.si/sites/default/files/horvat_sagadin_2016.pdf (22. 2. 2025).
- Industrijska zgodovina Kranja, n.a. <https://layer.si/krakra/kr/industrijska-zgodovina-kranja/> (21. 2. 2025).
- Inkret, A. (2013). *Rimskodobno železarstvo – Organizacija in pomen proizvodnje*. Diplomsko delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska Fakulteta, Oddelek za arheologijo, str. 26–58. <https://repozitorij.uni-lj.si/IzpisGradiva.php?id=97605&lang=slv> (3. 2. 2025).

- Jevnikar, M., 2013. Zois pl. Edelstein, Žiga (1747–1819). V: *Slovenska biografija*. Ljubljana: Založba ZRC SAZU.
- <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi872726/#primorski-slovenski-biografski-leksikon> (27. 2. 2025).
- Izvirna objava: *Primorski slovenski biografski leksikon*: 18. snopič Tič-Žvanut in Dodatek A - B, 4. knjiga. Jevnikar, M., ur. Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 1992.
- Josipovič, D. (1982). Ali je odkrita točna lokacija poznoantične in zgodnj srednjeveške utrdbे Carnium? *Kronika*, letnik 30, številka 3, str. 194–197.
- <http://www.dlib.si> (25. 2. 2025).
- Kosi, M. (2009). *Zgodnja zgodovina srednjeveških mest na Slovenskem: primerjalna študija o neagrarnih naselbinskih središčih od zgodnjega srednjega veka do 13. stoletja*. Ljubljana: Založba ZRC SAZU, str. 70–85.
- https://www.researchgate.net/publication/377858177_Zgodnja_zgodovina_srednjeveških_mest_na_Slovenskem_Primermalna_studija_o_neagrarnih_naselbinskih_srediscih_od_zgodnjega_srednjega_veka_do_13._stoletja (1. 3. 2023).
- Lazarevič, Ž., 2009. Plasti prostora in časa: iz gospodarske zgodovine Slovenije prve polovice 20. stoletja. *Zbirka Razpoznavanja* 10. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino.
- Lorenčič, A., Prinčič, J., 2018. Slovenska industrija od nastanka do danes, *zbirka Razpoznavanja* 38. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino
- Lux, J., Ravnik, J. (2008). Poskus rekonstrukcije obsega poznoantičnega grobišča Lajh v Kranju. *Varstvo Spomenikov*, str. 43–69.
- <http://www2.eheritage.si/eheritage/vs/>
- VSC_044C_005_WWXSFCFLIGFFUTIFVPCGGGVMKKRVSQ.pdf (28. 2. 2025).
- Pečaver, M., Spreizter, N., 2004. *Konkurenčne prednosti Slovenije in managerske strategije za prodor na tuje trge*. Magistrsko delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede.
- Peternelj, M. M., 2020. *Obrt in trgovina v Kranju 1850–1873*. Magistrsko delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.
- Sagadin, M., (2020). Carnium – Kranj. Manjša rimska naselja na slovenskem prostoru / Minor Roman settlements in Slovenia, *Opera Instituti Archaeologici Sloveniae* 40, str. 201–212.
- <https://omp.zrc-sazu.si/zalozba/catalog/view/1890/7848/1027-2> (22. 2. 2025).
- Valenčič, V., Faninger, E., Gspan-Prašelj, N.: Zois pl. Edelstein, Žiga (1747–1819). V: *Slovenska biografija*. SAZU, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013.
- <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi872726/#slovenski-biografski-leksikon>, (27. februar 2025).
- Izvirna objava: *Slovenski biografski leksikon*: 15. zv. Zdolšek - Žvanut. Jože Munda et al. Ljubljana: ZRC SAZU, 1991.
- <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi872726/> (1. 3. 2025).
- Višočnik, J., (2020). Rimljani v Tržiču in njegovi okolici. *Kronika* 68/3, str. 337–348.
- <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:doc-BRVG3L7T/02c57c28-778d-4a5f-aca5-ebc0f61499c3/PDF> (3. 4. 2025).
- Žibert, M., (2016). Na poti do srednjeveškega mesta, V: *Podobe gorenjske preteklosti: ob 80. rojstnem dnevu Majde Žontar in 760. obletnici prve pisne omembe mesta Kranja*. Zbornik povzetkov 1. zgodovinskega dneva. Kranj: Gorenjski muzej, str. 18–19.
- <https://www.gorenjski-muzej.si/wp-content/uploads/2019/01/1--zgodovinski-dan-2016-zbornik-zatisk.pdf> (25. 2. 2025).
- Žontar J., (1939). *Zgodovina mesta Kranj* (s sodelovanjem vseuč. profesorjev dr. W. Schmida (Graz) in dr. Franceta Steleta (Ljubljana). Ljubljana: Muzejsko društvo za Slovenijo. <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-24JEWOTD> (2. 3. 2025).

GORENJSKI SEJEM: ZAČETEK 1948 – KONEC 2001

Prispevek o Gorenjskem sejmu je sestavljen iz zapisov pričevanj dveh izjemno zaslužnih vodstvenih delavcev sejma. Pogovora sta opravila Mitja Eržen s svojim očetom in Miloš Ekar s svojim stricem.

Pričevanje Lada Eržena

Začetki Gorenjskega sejma segajo v leto 1948, ko je bila organizirana prva razstava, na kateri so mestna gospodarska podjetja razstavljala svoje proizvode, z namenom pokazati rast lokalnih socialističnih podjetij. Leta 1951 je Obrtna zbornica Kranj organizirala obrtno razstavo Okraja Kranj. Razstava je bila v času postopnega uveljavljanja novega gospodarskega sistema in je dosegla viden uspeh, saj je nazorno prikazala, kako široke možnosti so v kranjskem okraju za zadovoljevanje

Visoki gostji Gorenjskega sejma: Jovanka Broz in Mona Abdel Nasser, soproga egiptovskega predsednika (Foto arhiv družine Eržen)

potreb po visoko kvalitetnih izdelkih domačih obrtnikov in podjetij. Sledila je gospodarska razstava leta 1952, ki je bila prvi poskus prikazati celotno zmogljivost gospodarstva v enem najbolj razvitih okrajev v Sloveniji.

Odločitev Trgovinske, obrtne in gostinske zbornice Kranj, da organizirajo sejem namesto razstave, je temeljila na bogatih izkušnjah organiziranja dotedanjih razstav. **Prvi Gorenjski sejem leta 1953** naj bi v pokrajinskem merilu pokazal moč gospodarstva na Gorenjskem in dal pospešek gospodarskim uspehom tu delujočih podjetij. Gorenjski sejem je bil sicer lokalna prireditel, obenem pa prikaz stanja gospodarstva v tem delu domovine. Trgovinska zbornica Kranj je **10. marca 1955 ustanovila Zavod Gorenjski sejem** s samostojnim virom financiranja. Njegov prvi direktor je postal Ivo Miklavčič, ki je delo opravljal neprofesionalno. Sejmi so bili organizirani v Osnovni šoli Simona Jenka. Kot nadomestilo za uporabo šole je organizator vsako leto poravnal stroške beljenja in čiščenja šole. Za Miklavčičem je mesto direktorja prevzel Metod Rotar. V njegovem času je sejem obiskal predsednik države Josip Broz – Tito.

Zaradi velikega zanimanja razstavljalcev se je sejem razširil še v prostore tekstilne šole. Gostinska zbornica Kranj pa je v gostilni Pri Peterlinu pripravila kulinarčno razstavo, tako da je bil sejem praktično na treh lokacijah.

Leta 1960 so nastale spremembe, saj se je Zavod Gorenjski sejem profesionaliziral, njegov prvi direktor pa je postal Ludvik Sirc. Vse bolj se je začelo razmišljati o gradnji lastnih sejmskih prostorov, saj so bile dotedanje lokacije zaradi velikega zanimanja ne le premajhne, ampak tudi na treh neprimernih mestih, saj so bili sejmi lahko le v času šolskih počitnic. Leta 1961 je zavod organiziral dve manjši sejmski prireditvi – *Spomladanski kmetijski sejem*, ki je imel zametke kasnejšega *Sejma kmetijstva, gozdarstva, lova in prehrane* ter *Novoletni sejem*. Obe prireditvi sta bili v Delavskem domu, kjer pa je bilo na razpolago le 1200 m² pokritega in 2000 m² odprtega prostora.

Leta 1962 se je začelo razmišljati o lastni lokaciji za izgradnjo prave sejemske dvorane. Predloga sta bila dva, in sicer Zlato polje nasproti kasarne in Majdičev log. Mnenja zagovornikov in nasprotnikov so se kresala, a sčasoma so se prevesila v prid Majdičevemu logu, in sicer zaradi stika z mestom, lažjega dostopa in bližine železniške postaje. Lokacija na Zlatem polju bi tudi močno okrnila kmetijsko dejavnost. A zamisel za novo lokacijo je za nekaj časa zamrla.

Leta 1965 je krmilo Gorenjskega sejma prevzel Alojz Okorn in kmalu so bili načrti o novi lokaciji oživiljeni. Leta 1967 je bila dopolnjena registracija podjetja, in sicer s tem, da lahko na sejmu sodelujejo tudi tuji razstavljalci. **23. maja 1968 je padla odločitev za gradnjo in zagotovljen obstoj Gorenjskega sejma.** Na občini so se začeli pogovori o gradnji, velikosti lastne dvorane (začetni predlog je bil 3000 m²) in njeni strukturi. **Za izgradnjo novih sejmskih prostorov je bil določen Majdičev log in predviden sistem financiranje gradnje.** V tem času pa je izšla zvezna uredba, da sejme lahko prireja organizator, ki ima najmanj 5000 m² pokritega prostora. In tako je padla odločitev: dvorana naj bo velika 5000 m². Moram poudariti, da so imeli na občini posluš in so občinski prometni davek za kupljeno blago na sejmu znižali za 50 %, kar je dodatno privabilo obiskovalce od blizu in daleč.

Slovesno odprtje sejemske prireditve v letu 1969 (Foto arhiv družine Eržen)

Kot študent sem se kolektivu priključil leta 1966. Na sejmu so bili takrat zaposleni direktor, tajnica, referentka, črkoslikar ter jaz honorarno. Direktor Okorn mi je zaupal in dal nalogo pridobivanja domačih in tujih razstavljalcev. Navezal sem stike s slovenskimi gospodarskimi združenji v Trstu, Vidmu in Gorici ter Koroško gospodarsko zbornico iz Celovca. Pri vseh sem dobil naslove proizvajalcev in trgovcev, ki bi lahko sodelovali na sejmu. Tako so Avstrijci in Italijani sodelovali že leta 1966. Leta 1971 sem se redno zaposlil, prevzel komercialno in kot edini komercialist začel še bolj intenzivno pridobivati domače in tuje razstavljalce.

Gradnja dvorane je bila zaupana podjetju Gradis, finančna konstrukcija pa je bila naslednja: predračunska vrednost 5,5 milijona dinarjev bi pokrili: Gorenjski sejem, ki je imel 2 milijona lastnih sredstev, z 1,6 milijoni bi projekt kreditiral Gradis (z 10-letnim rokom odplačila), 1,9 milijona pa bi prispevali razstavljalci z vnaprejšnjim plačilom 10-letne rezervacije razstavnega prostora in lokacije ter z 10 % popustom od veljavne sejemske najemne cene. Zaupana mi je bila naloga realizirati ta del financiranja. Največji delež je prispevalo podjetje Slovenijales, ki je zakupilo za 10 let 1000 m² prostora za trgovino, v času sejmov pa je sodelovalo kot razstavljalcev. Investicijo smo zaključili uspešno. Dela je Gradis dokončal v roku, leta 1971, ko je bil Gorenjski sejem odprt z bogatim večernim zabavnim programom, kulinariko in plesom v novih lastnih, sicer nedokončanih prostorih. Tovarna v Ljutomeru, ki naj bi zaprla kupole in okna s plastiko in steklom, je namreč pogorela. Takoj smo angažirali vsa podjetja in obrtnike, da so okna začasno zaprli s polivinilom, kupole pa je Gradis zatesnil z lesom, prekril z bitumensko maso in take so ostale vse do konca oziroma rušenja stavbe.

Da bi izboljšali finančni položaj, smo leta 1968 v Delavskem domu v sodelovanju z Obrtno zbornico Slovenije prvič organizirali *Sejem obrti in opreme*. Šestčlanski kolektiv pa je še naprej iskal nove priložnosti. Rezultat tega je bila ustanovitev Skupnosti jugoslovanskih sejmov (pri kateri smo bili soustanovitelji) s sedežem v Beogradu in s tem odprta prisotnost na jugoslovanskem trgu. V 70. letih smo nekaj let v avli kranjske občine v času Gorenjskega sejma dvakrat dnevno pripravljali odmevne mednarodne modne revije. Leta 1972 smo v sodelovanju z Republiškim in zveznim sekretariatom za

Majdičev otok z novim, sodobnim razstaviščem in večnamensko dvorano z drsališčem. Tu je bil tudi sprejem olimpijskega ognja za olimpijado v Sarajevu. (Foto arhiv Franca Ekarja)

ljudsko obrambo organizirali odmevno strokovno prireditve *Sejem opreme in sredstev civilne zaščite*, s strokovnimi seminarji - edino tovrstno v Jugoslaviji. Namen sejma je bil prikazati opremo za zaščito prebivalstva pred naravnimi nesrečami.

Leta 1978 je krmilo Gorenjskega sejma prevzel Franc Ekar in mu dal nov zagon. Stekli so pogovori o gradnji nove večnamenske dvorane, ki naj bi poleg sejemске omogočala še športne (nujno potrebno drsališče), poslovne, kulturne in zabavne prireditve, obletnice podjetij, kasneje pa tudi maturantske plesе. Direktor Ekar je skrbel za gradnjo dvorane, jaz pa kot njegov pomočnik za poslovno-komercialno področje in član programskega sveta za razvoj poslovno prireditvene dejavnosti za pridobivanje novih razstavljalcev. **Tako smo 27. novembra 1981 večnamensko dvorano svečano odprli.** Število sejmov smo povečali na devet mednarodnih in domačih prireditev letno, ob tem pa gostili še veliko nesejemskih dogodkov. Podjetje Gorenjski sejem je bilo med boljšimi gospodarskimi organizacijami v občini in dobro poznano v svetu.

V turbulentnem času lastninjenja je val dosegel tudi Gorenjski sejem. Zaposleni, predvsem pa vodilni, smo se krčevito borili za obstoj sejma. Izvršnemu svetu Občine

Kranj smo posredovali pogodbo o neodplačnem prenosu večnamenske dvorane s pripadajočo opremo. Sprejem te pogodbe bi rešil Gorenjski sejem, objekte in sejemsko dejavnost, vendar pogodba na mestnem svetu ni bila obravnavana, ne da bi bil za to naveden kakršenkoli razlog, menda so celo posredovali nekateri takrat vplivni kranjski gospodarstveniki.

Zato sem moral leta 2001, skupaj z direktorjem Ekarjem, po 30-ih letih zapustiti delovno mesto iz krivdnih razlogov.

S tem dejanjem lastninjenja je bil uničen Gorenjski sejem, ki je imel več kot 500-letno tradicijo in je v mesto Kranj vsako leto privabil preko 200.000 obiskovalcev. Kranj je izgubil pomembno gospodarsko, promocijsko in turistično dejavnost in s tem tudi sloves svetovno priznanega sejemskega mesta, ki si ga je pridobil s kakovostnimi sejemskimi prireditvami in članstvom v UFI — The Global Association of the Exhibition Industry (mednarodno združenje organizatorjev sejmov s sedežem v Parizu).

Ob koncu naj omenim, da mi je bila za ves trud in prizadevanje podeljena velika plaketa Mestne občine Kranj leta 2023 za podporo razvoju in prepoznavnosti Kranja kot sejemskega mesta.

Zaposleni Gorenjskega sejma 1993 (Foto arhiv družine Eržen)

Miloš Ekar

Kdo je pokopal Gorenjski sejem

Po petsto letih delovanja gorenjskega sejma je ta častitljiva sejemska dejavnost kmalu po letu 2000 sramežljivo usahnila. Na njenem mestu, na Majdičevem oz. Savskem otoku, kot se uradno imenuje ta del Kranja, pa so decembra 2003 bučno proslavili odprtje trgovskega centra Supernova¹. O zgodovini in delovanju sejemske dejavnosti v Kranju je bilo doslej objavljenih več podrobnejših besedil, od katerih le nekaj navajamo na koncu prispevka, obenem pa je bilo o tem govora v številnih časopisnih in revijalnih člankih, katerih niti ne omenjamo. Zato o tem v pričujočem tekstu ne bomo govorili. Pač pa nas je zanimalo, kako se je sejmu godilo v njegovem zadnjem obdobju, ko ga je dobrih 24 let vodil mag. Franc Ekar, in kako je prišlo do njegove dokončne ukinitve. Z mag. Francem Ekarjem smo se pogovarjali spomladi 2025 na njegovem domu v Kranju.

Franc Ekar (rojen leta 1942) kranjski in širši slovenski javnosti ni neznan. Poleg dela, ki ga je opravljal najprej deset let v Iskri, potem kot komercialni direktor Gorenjskega tiska in nazadnje kot direktor Gorenjskega sejma, je bil aktiven alpinist, gorski reševalec, gorski vodnik, učitelj smučanja, lovec itd. Bil je udeleženec prve odprave v Pamir leta 1967 ter slovenski prvopristopnik na 7132 m visoki Pik Lenina. Leta 1972 je vodil jugoslovansko odpravo na Kilimandžaro, kjer je bila splezana prvenstvena smer v Maveziju.

Deset let je bil predsednik Planinske zveze Slovenije, kjer je še vedno aktiven kot član nadzornega odbora. Bil je izvoljen za prvega podpredsednika Olimpijskega komiteja Slovenije, predsednik odbora OKS "Šport za vse" (2002) in zaslužen za razvoj športnega plezanja, ki se je uveljavilo kot olimpijska disciplina. V devetdesetih je bil tudi predsednik slovenske sekcije za sejme pri Gospodarski zbornici Slovenije. Za svoje raznoliko in predano udejstvovanje je leta 1999 prejel častni znak svobode RS, 2024 pa Bloudkovo nagrado za življenjsko delo v športu.

A tokrat nas je zanimala predvsem njegova vloga in skoraj četrtstoletno delo v vlogi direktorja Gorenjskega sejma (1978–2000).

Kako je prišlo do odločitve, da prevzamete vodenje Gorenjskega sejma?

Mestna občina Kranj je iskala nekoga, ki bi bil dovolj dinamičen in aktiven, jaz pa sem bil pred tem zaposlen v Iskri nabava, torej sem delal v zunanji trgovini. Že takrat so me nagovarjali za to funkcijo, vendar sem bil sprejet za izvršnega direktorja, vodja komercialnega sektorja: nabava, prodaja, transport, skladišče Gorenjskega tiska, ki je takrat v tiskarstvu, lahko rečem, dosegal evropski maksimum na svojem področju. Ne toliko po obsegu pač pa po kakovosti. A kmalu po tem so me z mestne občine ponovno začeli nagovarjati, da bi prevzel Gorenjski sejem ...

... ki takrat ni bil v najboljšem stanju ...

Sejem takrat ni imel niti svojih poslovnih prostorov. Pisarno so imeli na Cesti Staneta Žagarja. Na sejmišču je bila še nedokončana, sicer dobro zasnovana, stavba arhitekta Savina Severja velika 5000 m² (ki so jo ob spremembi namembnosti Sejmišča kljub nasprotovanju stroke porušili, op. avt.). Tudi ustrezne infrastrukture kot so vodovod, kanalizacija, čistilna naprava, elektrika, odvodnjavanje meteornih vod, parkirišča itd. ni bilo. Prostorsko stisko se je reševalo s provizoričnimi barakami. Iz Iskre sem imel izkušnje z mednarodno trgovino in marketingom, pa tudi med takratnimi politiki in vplivneži nisem bil neznan. Takratni kranjski župan Tone Volčič (1974–1978) me je nagovarjal, da bi sejmu kakorkoli pomagal, pa sem mu odvrnil, naj mi ponudijo vodstveno funkcijo sejma. Če bom imel v rokah izvršilne vzvode, bomo pa zagotovo lahko iz njega še kaj naredili. In tako sem prevzel vodenje sejma.

Kašne so bile razmere, ko ste prevzeli vodenje sejma in kaj je bilo treba najprej postoriti?

Dokončati je bilo treba Severjevo halo, urediti infrastrukturo, se razgledati po sejmihi v tujini, v Italiji, Avstriji, Nemčiji, Franciji itd. Videli smo, da so za sejme v tujini že takrat gradili večnamenske hale, ki so jih izven sejemskega časa lahko uporabljali kot športne dvorane, drsališča ali prireditvene prostore za večje dogodke, kot so koncerti, proslave, sprejemi ipd.

Ta koncept je bil primeren tudi za Kranj, še posebej, ker je bil na tem prostoru leta 1963 že zgrajen pokrit bazen. Tako smo v prečiščen in posodobljen program dela zapisali, da

bomo poleg obstoječe hale zgradili še novo večnamensko halo, ki bi lahko služila tudi kot pokrito drsališče.

Arhitekt Ciril Oblak, ki se je takrat potrdil že s projektom za brniško letališče in stavbo Gorenjskih oblačil, se je l. 1978 s konceptom *Ureditve gorenjskega prireditvenega razstavnega in poslovnega centra v Savskem logu*, ki sem ga pripravil s sodelavci, strinjal. Takrat se je čas trajanja sejmov že začel skrajševati. To niso bili več dvotedenski ali še daljši dogodki, pač pa največ tedenski. Poleg tega je bilo treba zagotoviti tudi višjo kakovost razstavljalcev in zagotoviti obiskovalcem, da bodo na sejmu lahko kupili kakovostne izdelke. Sejmi v tistem času niso bili več kramarske prireditve. Zato je bilo treba poskrbeti, da so bili objekti izven sejemskega časa čim bolj izkoriščeni.

S tako posodobljenim programom dela so se predstavniki kranjskega gospodarstva in občine strinjali. Potrebno je bilo le še zagotoviti zadostna sredstva. To je uredil Martin Košir, ki je bil takrat član izvršnega sveta Socialistične republike Slovenije in republiški sekretar za ljudsko obrambo. Sklical je kranjske gospodarstvenike in jim naložil finančno podpreti projekt ...

...in 26. januarja 1979 je bil podpisan Samoupravni sporazum o združevanju dela in sredstev pri izgradnji in poslovanju novih prostorov v okviru Gorenjskega sejma ...

Tako smo dobili sveto pismo kranjskega sejma (smeh). V rekordnem času je bila hala postavljena, prav tako urejena infrastruktura, parkirišča, prostori za špediterje, čistilna naprava za odpadne vode in vse, kar je k temu sodilo, pa seveda tudi delovni prostori za zaposlene.

Izven sejemskega časa je bilo v hali drsališče olimpijskih dimenzij; ko pa ledu ni bilo, smo tla prekrili s parketnimi paneli in ustvarili prostor, primeren za koncerte, zborovanja in druge večje prireditve, ki so bile odmevne in razpoznavne tako v takratnem jugoslovanskem prostoru kot tudi širše. Tudi razvoj hokeja v Kranju je s to dvorano dobil pomembno spodbudo.

Problem pa se je pojavil, ko so nekateri direktorji, sopodpisniki samoupravnega sporazuma, od nas pričakovali, da bodo v zameno za namenjeni denar te prostore lahko uporabljali brezplačno. Seveda stroškov takega objekta ne sestavljajo le njegova gradnja, ampak tudi vzdrževanje, popravila, elektrika itd., zato smo tako razumevanje zavrnil in zahtevali, da se najemnina obračunava po stroških, ki jih tak najem ustvari. Nesporazum je izviral iz

V večnamenski dvorani razstavišča so bile organizirane velike hokejske tekme pa tudi treningi HK Triglav. (Foto arhiv Franca Ekarja)

tega, ker so nekateri direktorji denar za samoupravni sporazum že takrat obravnavali kot njihov osebni, ne pa kot družbeni, kar se je kasneje, ob osamosvojitvi Slovenije in spremembi družbene ureditve, izteklo v lastninjenje in tajkunizacijo.

Katere prireditve iz omenjenega programa so vam ostale najbolj v spominu?

Tega je bilo kar nekaj. Najprej smo morali pripraviti program dela; pravzaprav smo prečistili in osvežili obstoječega. Seveda smo ohranili tradicionalni velikošmarenski sejem, katerega začetki segajo nazaj v 15. stoletje, ko je Kranj dobil sejemske pravice, o čemer se (med drugim) lahko poučimo v publikaciji *500 let sejemske dejavnosti v Kranju*, ki je v založbi Gorenjskega sejma izšla leta 1995². To je bil prodajno nakupovalni sejem, ki je prinesel tudi do 60 odstotkov letnih prihodkov.

Posodobili in dokončali smo obstoječi objekt in dokončali gradnjo infrastrukture, vključno s čistilno napravo. Objekt je bil predan namenu leta 1981 in še istega leta se je gorenjski sejem preimenoval v Poslovno prireditveni center Gorenjski sejem (PPC Gorenjski sejem). Imenovan je bil programski svet, ki je sodeloval pri oblikovanju programov dela in usklajeval sodelovanje sejma z zunanjimi deležniki.

Nova hala je omogočila, da smo prirejali tudi razstave, kot so bile lovske, naravovarstvene, kmetijsko-živilske, ter večje prireditve, kot je bila na primer proslava 40-letnice delovanja Iskre ali 50-letnica velike tekstilne stavke, maturantski plesi, veliki Avsenikov koncert, kinološke in gobarske razstave.

Gorenjskemu sejmu so zaupali postavitev in izvedbo mednarodne razstave s pokroviteljstvom CIC (International Council for Game and Wildlife Conservation – Mednarodni svet za lovstvo in ohranjanje divjadi) *Narava, divjad, lovstvo* itd.

Dobro smo zastavili tudi program razstav malega podjetništva, ki je bil uspešen, a so nam prireditelvi kmalu speljali Celjani, tako obrtniško kot politično, tako da je bil naš trud tu zaman.

Velik preboj pa smo dosegli s *Sejmom civilne zaščite*, katerega začetki segajo sicer že v sedemdeseta leta, a šele z novimi prostori je lahko pridobil veličino in pomen vsejugoslovanskega in mednarodno razpoznavnega sejma. Vsako leto ga je odpiral drug predsednik predsedstva takratne Socialistične federativne republike Jugoslavije, tako da je bilo na njem zastopano celotno jugoslovansko gospodarstvo s tega področja, pridružili pa so se nam tudi tuji razstavljalci.

S *Sejmom civilne zaščite*, ko smo izpolnili vse zahtevane pogoje, smo se na skupščini v Bilbauu v Španiji uspeli včlaniti v svetovno zvezo sejmov UFI (The Global Association of the Exhibition Industry). In dve leti kasneje, leta 1999, je bil na skupščini v Veroni v članstvo UFI sprejet tudi *Sejem gozdarstva in kmetijstva*. Poleg tega so tadva in ostali sejmi jasno pokazali, kako multiplikativne učinke na gospodarstvo imajo lahko sejmi, saj smo v času sejma zakupili praktično vse hotelske kapacitete od Kranjske Gore do Ljubljane. Za Ljubljano, ki je po zaslugi g. Majdiča postala članica te zveze že leta 1921, je Kranj postal tako drugo slovensko sejmsko mesto v tej mednarodni zvezi. Na žalost takratna politika tega potenciala ni znala ustrezno ovrednotiti.

S tem sejmom se je Slovenija leta 1992 prvič predstavila tudi Kitajski v središču Pekinga in požela veliko zanimanja. Tako se je tudi na slovenskem paviljonu prvič razvila slovenska državna zastava, žal pa naše takratne proizvodne kapacitete kitajskemu povpraševanju niso mogle slediti.

Poskusili smo tudi s sejmom srednje velike kmetijske in gozdarske mehanizacije, lahko bi rekli ‚alpske‘, a je kaj hitro prišlo do nasprotovanj iz Gornje Radgone, saj gre za prostor in publiko z veliko kupno močjo.

Uvajati smo začeli tudi nove sejmske in obsejske dejavnosti. Tako smo prvi pripravili *Miklavžev in Božični sejem*. Seveda tudi *Novoletnega*, avtomobilski ‚GAS‘ itd.

Po vzoru nekaterih drugih sejmskih prirediteljev smo v novi hali organizirali tudi nedeljske maše. Prvo je vodil nadškof in metropolit dr. Alojzij Šuštar. Kritik na ta račun je bilo kar nekaj, a obiskovalci in razstavljalci so bili zadovoljni, ko se je njihova pobuda uresničila.

V sodelovanju z Združenjem učiteljev in trenerjev smučanja smo organizirali sejem rabljene in nove smučarske opreme, ki je dobro deloval, vse dokler organizatorji niso začeli za to iskati drugih prostorov.

Odločitev za gradnjo druge večnamenske sejmske hale se je izkazala za pravilno, še posebej leta 1991 ob slovenskem osamosvajanju, ko je bilo razstavišče mobilizirano in so hale služile kot zbirni center za teritorialce, potem pa tudi kot začasno zatočišče za zajete vojake JNA iz Bohinjske Bistrice, karavanškega platoja, kasarne Kranj itd. To stanje je trajalo kar dobre tri mesece.

Kar nekaj prahu ste dvignili tudi s sejmom *Slovenski proizvod – slovenska kakovost leta 1991*

Slovenska kvaliteta (Slovenian Quality - SQ) je bila prva nova sejmska prireditev v samostojni Sloveniji, s katero smo nameravali spodbujati in promovirati kakovost slovenskih proizvodov, to je tistih izdelkov in storitev, ki so bili v redni

Razstavni prostor Gorenjskega sejma na mednarodni sejmski prireditvi *Scurity* leta 1992 v Peking; levo Lado Eržen (Foto arhiv družine Eržen)

prodaji in na tržišču z zato potrebnimi certifikati in standardi. Treba je vedeti, da je sejemska dejavnost po osamosvojitvi in razpadu jugoslovanskega trga močno usahnila in smo si morali pomagati tudi z oddajanjem prostorov za skladiščenje, da smo lahko prebrodili krizo.

Že na začetku smo postavili kriterije, po katerih smo izbirali proizvode, med katerimi jih je moralo biti najmanj polovica slovenskega deleža. Nismo želeli promovirati nečesa, kar bi bilo uvoženo in bi bila dodana le slovenska nalepka. Kljub nekaterim kritikam in pogojem, ki so nam jih poskušali vsiliti, se je prireditve obdržala.

Kaj se je dogajalo v času lastninskega preoblikovanja podjetij?

Možnosti, da bi podjetje odkupili zaposleni ni bilo, ker bi morali v tem primeru jamčiti z vsem svojim premoženjem, česar pa nismo mogli tvegati. Rešitev bi bila, da bi sejem prevzela Mestna občina Kranj. O tem je na občini tekla razprava, a so nas preglasili.

Poudariti moram, da je sejem ves čas mojega mandata posloval pozitivno in brez kreditov, prihranjenih pa smo imeli, v protivrednosti, dobrih dva milijona nemških mark za izgradnjo še dodatne hale. Projekti so bili že pripravljeni. Od nekdanjih lastnikov zemljišča, družine Majdič, smo odkupili del zemljišča za živinske razstave in zgradbo, t. i. štal in kovačnico, za shranjevanje opreme. Zemljišče, kjer naj bi stala nova, tretja hala sejmišča, pa je bilo še vedno predmet denacionalizacijskega postopka, zato so nam pisali, da do konca tega postopka tam ne smemo graditi.

Ker mestna občina pod vodstvom Mohorja Bogataja sejma ni želela 'odkupiti' oz. prevzeti, drugače kot se je to zgodilo v Ljubljani, je prišlo do znanega odkupa z vavčerji. Največji delež sejma je tako prišel v roke podjetja Aktiva, ki je postalo več kot 30 % lastnik. Ker se nisem strinjal z njihovimi nameni so morali novi lastniki najprej 'odstraniti' mene. Tako so mi najprej ponudili — zame sicer finančno ugodno — sporazumno prekinitev delovnega razmerja, o čemer pa ne bi smel črhniti niti besede, kot je pisalo v predlogu. Ker tega po posvetovanju z nekaterimi ljudmi nisem sprejel, me je tričlanski nadzorni odbor pod vodstvom Nataše Mahne odstavil iz krivdnih razlogov. Kot razlog za slabo poslovanje

Obisk prvega predsednika vlade Republike Slovenije Lojzeta Peterleta v spremstvu predsednika IS Občine Kranj Petra Oreharja in direktorja Gorenjskega sejma Franca Ekarja, 1992 (Foto arhiv Franca Ekarja)

so navajali »slabe poslovne rezultate prvega polletja«. Zaman sem jim dopovedoval, da je treba pri sejmu upoštevati rezultate vsega leta, ne samo prvega polletja, kot so navajali oni, saj smo večji delež dohodka, kot sem že povedal, ustvarjali z velikošmarenskim sejmom, pa tudi da imamo na TTR računu 2 mio DM za novo investicijo, kar so gladko preslišali.

Kaj se je potem zgodilo s sejmom, se pa ve.

Za zaključek

Nekatere pomembnejše sejemске prireditve, ki so vsako leto potekale v Kranju in privablale obiskovalce od blizu in daleč:

- Sejem kmetijstva in gozdarstva,*
- Mednarodni sejem malega gospodarstva,
- Sejem Zaščita – protection,
- Velikošmarenski sejem,*
- Slovenski proizvod – slovenska kakovost SQ,
- Jesenski sejem, sejem človekovega bivalnega okolja, ogrevalne tehnike itd.,
- Zimskošportni sejem,
- Miklavžev sejem,
- Božično-novoletni sejem.

*Sejem od leta 1493.

VIRI IN LITERATURA

- Bregar, I., 1995. *500 let sejemske dejavnosti v Kranju*. Kranj: PPC Gorenjski sejem.
- Potočnik, P., 1980. Sejem – sopotnik Kranja. *Kranjski zbornik 1980*, str. 361–366.
- Žalar, A., 2000. Pol tisočletna tradicija sejmarstva v Kranju, *Gorenjska 1900–2000*, Kranj: Gorenjski glas, str. 496–498.

OPOMBE

- 1 Gorazd Šinik, Gorenjski glas, str.: 12, 5. december 2003.
- 2 Avstrijski cesar Friderik III. je leta 1493 podpisal listino, s katero je Kranj dobil pravico do dveh štirinajstdnevnihih sejmov, v času katerih so bili sejmarji oproščeni dajatev, udeleženci sejma pa deležni posebne zaščite imetja in življenja (Bregar, 1995, str. 7).

HIŠE ZNAMENITIH MEŠČANOV KRANJA

Kot kulturnozgodovinsko središče Gorenjske se Kranj ponaša z vrsto zgodovinskih, urbanističnih in umetnostnozgodovinskih orisov, med katerimi je temeljno delo zgodovinarja Josipa Žontarja *Zgodovina mesta Kranja*, ki je izšla leta 1939. Še vedno pa ne premoremo knjige hiš, kot jih imata na primer Škofja Loka ali Radovljica, zato je dobrodošel vsak drobec, ki ga prispevamo za boljše poznavanje naše stavbne dediščine. Mestno jedro je z odlokom iz leta 1983 razglašeno za kulturni spomenik, vendar bo potrebno odlok dopolniti na podlagi novih spoznanj ob prenovah ter arhivskih virih, ki jih hranita zlasti Zgodovinski arhiv Ljubljana in Arhiv RS. Izhodišče za izbor predstavitev bivališč, povezanih z znamenitimi meščani, je analitični del *Konservatorskega načrta za mestno jedro Kranja*¹, ki je bil izdelan v letih 2021/2022 in obsega osnovne podatke in vrednotenje za okoli 220 hiš v mestnem jedru. Žal pa zaradi omejenih časovnih rokov vse hiše niso bile natančneje raziskane. Manjkajo opisi interierjev z vrednotenjem na osnovi sondažnih raziskav, ki bi jih glede na dosedanje vedenje morali postopoma opraviti v vseh varovanih stavbah. V zadnjih desetletjih se je pri celovitih prenovah namreč izkazalo, da notranjosti poleg arhitekturnih in kamnoseških elementov skrivajo številne slikovite poslikave, med katerimi izpostavljamo zlasti prenovljeno **Layerjevo hišo**, s katero začenjamo oris.

Poznobaročni slikar Leopold Layer ima zaradi znamenite podobe Brezjanske Marije in izjemno obsežnega opusa oltarnih slik, nabožnih podob, bander ter Križevih potov po naših cerkvah posebno, skoraj častno mesto med našimi slikarji, čeprav tudi on še ni dočakal celovite monografije. Rodil se je 20. novembra 1752 slikarju Marku Layerju (1727–1808) in Ani Mariji, rojeni Wolgemut, v hiši Cankarjeva 18², kjer je sredi 18. stol. kot lastnik hiše omenjen ključavničar Ivan Layer, nato vdova Marija Ana Layer por. Bradaška. Zadnji lastniki pa so iz družine Mayr (Žontar, 1982, str. 422). Med njimi je najbolj znan zdravnik dr. Avgust Mayr, ki je bil lastnik hiše med 1910 in 1932. Kasneje se je družina preselila v sedanjo Layerjevo hišo v

Tomšičevi ulici št. 32³, parc. št. 169, 170, obe k. o. Kranj, kjer so si uredili slikarsko in podobarsko delavnico, ki je delovala vse do smrti Jožefa Egartnerja ml. leta 1904. Po Žontarju (Žontar, 1982, str. 394, 395) je bil sredi 18. stol. lastnik hiše pozlatar Franc Banko, nato pa Leopold Layer (umrl 1828), vdova Marija (umrla 1831), Layerjev posinovljenec Jožef Egartner, slikar in kipar, ki je umrl leta 1849, med letoma 1849 in 1856 Marija Egartner, za njo pa do leta 1904 slikar in kipar Jožef Egartner ml. Po smrti Egartnerja ml. so bili lastniki Antonija Malenšek od 1904 do 1928, Ivan Malenšek 1928 do 1937 in Marija Kobilica od leta 1937 dalje.

Hiša je bila pred leti celovito prenovljena in je namenjena kulturni dejavnosti. Stavba pritegne naš pogled s slikovitim pročeljem, okrašenim s klasicistično štukaturno dekoracijo, ki jo dopolnjujeta kamniti portal in baročno občutena štukaturna dekoracija pod napuščem. Podobarsko delavnico nakazuje podoknica nad glavnim portalom s štukaturno upodobitvijo umetnika s skicirko, načrti, slikarsko paleto, zidarsko lopatico in štafelajem. Na ostalih podoknicah sta poleg rozet upodobljeni prekrižani goreča bakla in kerikej⁴ ter dve trobili. Podobno zasnovo štukaturne dekoracije srečamo na fasadi hiše Linhartov trg št. 5 in 6 v Radovljici, kar dokazuje, da je štukater iz Layerjeve delavnice delal tudi po drugih krajih. Žal so med prenovo odstranili izvirna kovinska vrata ter sočasno kovane mreže na pritličnih oknih in jih zamenjali z »neobaročnimi«. Slikovita je tudi notranjost v florisu kvadratne hiše z dvema prizidkoma. V pritličju, ki ga po sredini deli obokana veža z izhodom na dvorišče, sta levo in desno po dva obokana prostora. Oboki so različni. Prevladujejo banjasti oboki s sosvodnicami, razen v večji sobi desno od vhoda, ki ima plitvo kupolo, členjeno z oprogama na križ. Verjetno je ta obok najmlajši in ga lahko datiramo v obdobje klasicizma. Na dvorišču je vzdolž osrednje fasade in ozkega zahodnega prizidka obokan arkadni hodnik, ki je v notranjosti prav tako obokan. Iz veže je na levi dostop po strmih kamnitih stopnicah v manjšo obokano klet, vklesano v konglomeratno skalo, in po

slikovitem stopnišču, zavarovanim z zanimivo ograjo, zloženo iz opečnih zidakov navzgor v prvo nadstropje. V nadstropju je osrednji prostor široka kupolasto obokana veža, iz katere so dostopne obokane sobe ter sedaj zastekljeni arkadni hodnik, ki se odpira na dvorišče. V podstrešni etaži so po prenovi urejeni bivalni apartmaji za gostujoče umetnike. Največja dragocenost hiše so poleg arhitekture, kamnoseških elementov in fasadne štukature predvsem poslikave, odkrite med raziskavami⁵, opravljenimi pred prenovo hiše. Poslikani so vsi prostori. V pritličju šablonske bordure sledijo sosvodnicam na obokih, v nadstropju pa je najbolj dragocena vzhodna, banjasto obokana soba, ki jo je najverjetneje poslikal Leopold Layer, saj je pravi poklon likovni umetnosti in umetnikom. Layer se je izučil pri očetu, v domači delavnici (Globočnik, 2024), na podlagi risanih in tiskanih predlog ter očetovih delavniških risb. Po očetovi smrti je prevzel vodenje delavnice, v kateri sta mu pomagala brata Valentin (1763–1810) in Anton (1765–?). Do okoli 1783 je ustvarjal pod očetovim vplivom ter vplivom naših baročnih slikarjev Valentina Metzingerja in Antona Cebeja, v naslednjem desetletju pa se začnejo v njegovem delu uveljavljati vplivi avstrijskega baročnega slikarja Johanna

Slika 1: Poslikava
v Lajsterjevi sobi
(Foto D. Bac)

Martina Schmidta (1718–1801), ki je slikal oltarne slike tudi pri nas (Kranj, Velesovo, Gornji Grad). »Kremser- Schmidov vpliv prevlada v letih 1795–1800. V zadnjem ustvarjalnem obdobju po letu 1810 je različne poznobaročne rokokojske in klasicistične vplive prepojil z lastnimi potezami ter ustvaril dovolj individualen in prepoznaven slikarski izraz. Z meščanskimi portreti in avtoportreti ter realističnimi utrinki na nabožnih kompozicijah je že napovedal realistično 19. stoletje,« je zapisal Globočnik. V to zadnje obdobje lahko uvrstimo tudi poslikavo vzhodne sobe v Lajsterjevi hiši, ki je poleg oboka v prezbitoriju cerkve sv. Andreja v Trzinu edino Lajsterjevo freskantsko delo; v profani meščanski arhitekturi pa sploh edino tudi po ikonografski plati, saj povečuje umetnost. Na steni ob oknu je v okviru upodobljen slikar ali stavbenik, sedeč pred risalno desko, na kateri je list papirja z arhitekturno skico (Slika 1). Mojster je s pogledom obrnjen proti gledalcu, tako da bi lahko sklepali, da gre za slikarjev avtoportret v zreli starosti. Obok v modrem ponazarja nebo, na robu oboka pa so upodobljene personifikacije umetnosti: slikarstvo, kiparstvo, kamnoseštvo oz. stavbarstvo in glasba. Perspektiva je nekoliko okorna; privlačnejša je vsebina, saj tovrstnih poslikav pri nas še nismo dokumentirali. Pravzaprav je slikar s freskami in štukaturo na fasadi postavil obeležje svoji delavnici in le spomeniški službi se lahko zahvalimo, da poslikava ni ostala skrita pod beleži.

Figuralno poslikan je tudi obok v zgornji veži, kjer je leta 1840 po ustnem izročilu slikar Jurij Tavčar 'Idrijski' (Cevc, E. in Uršič, B. Tavčar Jurij (1820–1892)) naslikal motiv moža z volovsko vprego. Tavčar, rojen leta 1820 v Idriji, kjer je leta 1892 tudi umrl, se je slikarske obrti izučil v Lajsterjevi podobarski delavnici pri njegovem posinovljencu Egartnerju. Ustrezno kvalitetni ravni svojega učitelja je bil izrazito poljuden umetnik, cenjen zlasti na podeželju, kjer je s slikami, freskami in lesenimi oltarji krasil številne notranjščine cerkva. Freska na stropu zgornje veže je skoraj gotovo nastala ob koncu slikarjevega šolanja v Lajsterjevi delavnici, saj ne presega solidnega obrtniškega dela. Tavčar je bil tedaj star dvajset let. Z vegetabilno dekoracijo je poslikan tudi celoten prostor v zahodnem delu nadstropja, kjer domuje hišna knjižnica, z drobnejšimi bordurami pa sobe v pritličju. Kdo je avtor teh poslikav ni mogoče ugotoviti, glede na motiviko pa bi jih lahko datirali na začetek 19. stoletja.

Podobarsko delavnico je po Layerjevi smrti 1828 prevzel njegov posinovljenec, slikar in kipar Jožef Egartner (1809–1849), za njim pa sin Jožef Egartner mlajši, prav tako slikar in kipar (1833–1904/1905?). Njune slike so slabše kvalitete kot Leopoldove in največkrat opredeljene kot delo Layerjeve delavnice, medtem ko njunih signiranih kiparskih del ne poznamo. Po smrti Egartnerja mlajšega je leta 1904 je postala lastnica hiše Antonija Malenšek. Vse poslikave razen Tavčarjeve so prebelili, tako da so bile odkrite in restavrirane šele ob celoviti prenovi hiše⁶. Odkrivala in restavrirala jih je mag. Eva Tršar Andlovic, akad. kiparka in restavratorka. Po prenovi gosti hiša številne likovne razstave, glasbene in druge kulturne prireditve ter delavnice in z gostinskim lokalom s prijaznim osebjem privablja številne obiskovalce, ki se udeležujejo tudi prireditev v obnovljenem obrambnem renesančnem stolpu – nekdanji orožarni na Škrlovcu, dostopnem z dvorišča Layerjeve hiše.

Druga znana podobarska delavnica v mestu je bila v 19. stoletju v bližini prvega Layerjevega bivališča v sedanji **Cankarjevi ulici št. 18**, ob poti na Pungert. Hiša je označena že na najstarejši karti mesta iz okoli 1759, kot zadnja vogalna v nizu hiš na vzhodni strani ulice preden se le-ta razširi v Trubarjev trg. Današnja, navzven enovita stavba, je sestavljena iz dveh hiš. Prvi del, s hišno številko Pungert št. 20, tudi Mesto št. 23, je v Žontarju (Žontar, J., 1982, str.422) označena kot *Malar Goetzl*, drugi del, s številko Pungert št. 19, Mesto št. 24 pa z imenom *Jurček*. Hiši je združil Karel Goetzl pred letom 1892, potem ko je dokupil hišo Mesto 24. Na ohranjenih kartah Kranja je hiša zarisana kot enovita stavba pravokotnega tlorisa s slemenom vzporedno z ulico. V prvem delu hiše (št. 20) je bil sredi 18. stol. lastnik lončar Andrej Lukman (umrl 1783). Med kasnejšimi lastniki v 19. stol. se prvič omenja slikar Gašpar Luka Goetzl (1782–1852), nato pa kipar Karel Goetzl (umrl 1892), ki je leta 1860 dokupil hišo Mesto št. 24 in obe hiši združil v eno stavbo. Po njegovi smrti 1892 je hišo podedovala njegova žena Neža roj. Gogala, s katero se je poročil leta 1852, ki je ostala lastnica do leta 1907. Med kasnejšimi lastniki so družine Polak, Fuchs, Engelman in Gogala. Hiša doslej še ni bila podrobno raziskana. Da je sestavljena iz dveh hiš, dokazuje kletna etaža⁷, kjer dva ločena kletna prostora povezuje v ovinek

speljan ožji hodnik. Vogalni del, ki s stransko fasado gleda na Trubarjev trg, je starejši, saj je na tlorisu mesta iz okoli 1806 zarisan kot zidana stavba, medtem ko je severni del sedanje hiše (do hiše Cankarjeva 17) označen rumeno, torej še lesen. Na Franciscejskem katastru iz 1826 so pozidane v nizu vse tri stavbe, obe vogalni in srednja prvotno lesena, na reambulaciji iz 1867 pa sta vogalna hiša in srednja hiša že združeni v eno, obstoječo stavbo pravokotnega tlorisa, pokrito s simetrično dvokapnico. Ulična fasada je petosna, z večjim razmikom med osmi proti trgu, trška-stranska fasada pa je štiriosna. Bivalna je tudi podstrešna etaža. Hiša ima v celoti anonimno fasado brez dekoracije. Vhodna lesena kasetirana vrata so iz obdobja med obema vojnama, ostalo stavbno pohištvo (okna) je mlajšega datuma. Izvirna okna so bila dvokrilna z nadsvetlobo. Obe hiši sta le delno podkleteni; kletna prostora sta obokana, notranji s kupolastim, zunanji pa z banjastim obokom. Plitev kupolasti obok se je ohranil tudi v osrednjem delu pritličja (v prvotno vogalni hiši). Notranja hiša ima na dvoriščni strani zazidan arkadni hodnik s tremi arkadami na kvadratnih stebrih. Po mnenju sedanjih lastnikov je bila hiša prvotno pritlična, nadzidana okoli leta 1900, o čemer pričajo opečni zidovi v nadstropju. V notranjosti so ohranjene kvalitetne lesene stopnice, vgrajene ob nadzidavi, lesena kasetirana vrata iz obdobja med obema vojnama (eno izvirno krilo v nadstropju je brez opleska) ter fragmenti secesijskih dekorativnih poslikav v spodnji vogalni sobi. V zgornji veži so sedanji lastniki odkrili slikovito dekorativno večbarvno borduro, ki ni iz kataloga historizma in bi jo zaradi izjemne oblike morali ohraniti in restavrirati, saj je slikovito dopolnilo bogate opreme, ki sta jo zbrala lastnika. V hiši je v prvi polovici in tretji četrtini 19. stol. delovala slikarska delavnica Goetzl (<https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi205513/>). Delavniški prostori so bili v pritličju, zato bo potrebno v tem delu hiše sistematično raziskati beleže. Žal pa se med hišnim inventarjem ni ohranil noben kos opreme iz nekdanje podobarske delavnice. Gašpar Luka je bil rojen leta 1782 v Kranju, umrl pa je leta 1857. Steska je zapisal o njem, da je »bil iz Layerjeve šole«. Slikal je oltarne slike, npr. za Naklo, za Dobravo pri Kropi 1825, za Višnjo Goro 1837, za Šmarno goro sliko sv. Ane 1835, za frančiškansko cerkev v Brežicah sv. Antona 1825 in sv. Frančiška Ser., ki je sedaj na oratoriju, za

Zapoge 1843, za Škofjo Loko 1846. Njegov sin Karel je bil rojen leta 16. novembra 1816 v Kranju, umrl pa leta 1892 prav tako v Kranju. Znana dela so bandero za cerkev sv. Petra v Ljubljani iz leta 1838, bandero iz leta 1850, za kapelico na Brunku⁸ (župnija Radeče) iz leta 1850. Leta 1851 je napravil dva oltarja za Goro pri Sodražici in Križev pot leta 1856. Njegova dela pa najdemo tudi v Zg. Besnici (1859), Strahinju (1860), Sp. Tuhinju (1862) in na Podreči (1863).

Goetzli so bili lastniki hiše tudi v sedanji **Tomšičevi ulici št. 14** (Konjska 192, Mesto 65, Jenkova 25, Layerjeva 31), ki je označena kot *Malar, Gecelj* (Žontar, J., 1982, str. 396, 397). Stara hiša na tej lokaciji je pogorela 1749, leta 1773 je na pogorišču pozidal novo hišo Franc Muli. Po letu 1791 se kot lastniki omenjajo trije slikarji Josip Goetzl (1754–1806), Franc Serafin Goetzl (1783–1855) in Alojzij Goetzl (1820–1905) do 1879, ki se omenja tudi kot kipar. Kipar je bil tudi Leopold Goetzl, roj. 1817, ki je umrl neznano kdaj.

Starejši, izvirni del je zidana enonadstropna hiša pravokotnega tlorisa, pokrita z dvokapno streho s polkrožnim napuščem. Na triosni fasadi je ohranjen kamniti polkrožno sklenjeni portal, datiran 1894. Obstoječe stavbno pohištvo je še iz 19. stoletja: dvokrilna lesena kasetirana vrata z zamreženim zastekljenim delom (historizem) ter škatlasta lesena dvokrilna okna, deljena z dvema horizontalnima letvicama na šest polj. Okoli oken so preprosti okviri iz ometa. Ohranjeni interierji, hodnik in soba ob dvoriščni fasadi v pritličju so banjasto obokani s sosvodnicami. Nadstropni prizidek iz leta 1977 je imel prvotno ravno streho, sedaj pa je pokrit z dvokapno streho, tako da ima hiša v tlorisu obliko črke L. O slikarski delavnici v hiši ni sledov, tudi sorodstvena razmerja z Goetzli iz Cankarjeve ulice še niso raziskana, najverjetneje pa so bili bratranci.

V Kranju sta bila rojena še dva pomembna slikarja: Anton Hayne (1786–1853)⁹ in Ljubo Ravnika, ki sodi med najboljše slovenske akvareliste. Poznamo ga kot izvrstnega vedutista, ki nam je ohranil marsikatero podobo Kranja¹⁰. Žal so njegovo hišo ob robu Rožnenske cerkve pred letom 2000 podrli brez ustrezne dokumentacije.

Anton Hayne, znan kot avtor upodobitve Kranja¹¹ izpred leta 1844 (Slika 2), je bil rojen na naslovu **Jenkova 10** (Rožna 191, Mesto 124), v hiši, ki jo je zgradil leta 1779 pek Nikolaj Skopin na mestu nekdanje vojašnice (Slika 3).

Slika 2: Anton Hayne, *Kranj pred letom 1844* (Hrani Narodni muzej Slovenije, foto Tomaž Lauko)

Skopin je hišo leta 1785 prodal kirurgu Antonu Hayneju st., Antonovemu očetu, ki je bil brat znamenitega pesnika Heinricha Heineja. Anton st. je ostal lastnik hiše do leta 1788. Anton ml. je bil rojen leta 1786, umrl pa je kot ravnatelj živinozdravniške šole¹² na Dunaju leta 1853. Znan je kot slikar krajinskih slik, ki jih je leta 1828 in 1835 razstavljal v dunajski

Slika 3: Prenovljena stavba *Jenkova 10* (Foto Nika Leben)

*Slika 4:
Vrbnikova oz.
Ullrichova hiša
pred prenovo
(Foto Nika Leben,
hrani fototeka
ZVKDS OE Kranj)*

akademiji; med njegovimi slikami je znana zlasti že omenjena upodobitev Kranja, ki jo hrani Narodni muzej v Ljubljani. Zidana, enonadstropna vogalna stavba med Tomšičevo in Jenkovo ulico, pravokotnega tlorisa z manjšim kvadratnim atrijem v dvoriščnem delu, je bila temeljito prenovljena leta 2007/08.

Ulična fasada v Tomšičevi ulici je osemosna, v Jenkovi pa triosna. Izvirna sta oba kamnita pravokotna portala v Jenkovi ulici, vsi ostali fasadni elementi, vključno z obema okenskima okviroma, so rekonstrukcija. Tudi vzdane kamnite spolije ter oba velika odbijača (izvirni le vogalni) so prineseni od drugod. Hiša je deloma podkletena. Oba kletna prostora sta banjasto obokana. V pritličju je obokan vhodni hodnik vzdolž stika s hišo št. 6 ter prostori v severnem delu stavbe, ob stiku s hišo Tomšičeva 9, kjer obok členijo sosvodnice. Obok se ponovi tudi v hodniku v prvem nadstropju in v sredinskem prostoru na Tomšičevo. Poslikave med prenovo niso bile odkrite. V skupnih prostorih stavbe bi bilo primerno obeležiti njen kulturnozgodovinski pomen, zlasti v povezavi z družino Heine.

Spominsko obeležje bi si v mestu zaslužil tudi naš najpomembnejši baročni kipar Valentin Vrbnik, saj ga večina ljudi sploh ne pozna, čeprav je avtor vrste oltarjev v gorenjskih cerkvah. Vrbnik, rojen v Kranju leta 1714, umrl prav tako v Kranju 16. julija 1799, je živel v pribrežnem delu **Ullrichove hiše, Tomšičeva 42** (Slika 4), v kateri so zdaj upravni prostori Gorenjskega muzeja.

Hiša (imenovana tudi Lovski dvorec ali Grajska pristava) je prvotno sodila h gradu Khislstein, poimenovana pa je po Hieronimu Ullrichu, upravitelju barona Mihaela Zoisa, ki je postal njen lastnik leta 1860.

Hišo bi pravzaprav morali poimenovati Vrbnikova hiša, saj je bil sredi 18. stoletja njen lastnik (Žontar, J., 1982, str. 396, 397) najpomembnejši gorenjski baročni kipar Valentin Vrbnik (Slika 5), ki nam je zapustil okoli 50 imenitnih baročnih oltarjev na Gorenjskem in v Zasavju (Resman, B., 2006) in je zaslužnejši za našo kulturno in umetnostno zgodovino kot družina Ullrich.

Izučil se je pri očetu Antonu, prav tako kiparju (1675–1750). Njegov najbližji oltar je pri sv. Joštu nad Kranjem. Leta 1757 je naredil oltar sv. Rešnjega telesa pri sv. Petru v Naklem, leta 1762 oltar sv. Andreja za cerkev v Zbiljah, leta 1765 glavni oltar za cerkev v Valburgi, leta 1777 pa stranska oltarja v cerkvi sv. Neže na Golčaju. Proti koncu stoletja je delavnico prevzel njegov sin Janez (1736–1805), ki je s kiparsko obrtjo nadaljeval.

*Vrbnikov oltar sv.
Jošta v cerkvi sv.
Jošta nad Kranjem
(Foto Bernarda
Jesenko, hrani
fototeka ZVKDS OE
Kranj)*

Hišo sestavljata dve, z arkadnim hodnikom povezani stavbi. Po Žontarju je obcestni del hiše imel naslov Roženvenska ulica 91, prej Mesto 46, im. *Ulrich*, pribrežni del pa naslov Roženvenska ulica 90, prej Mesto št. 45. Na Žontarjevi karti je hiša označena s številko 43¹³, kar ni logično, saj isto številko nosi tudi hiša na koncu ulice. Med lastniki obcestne hiše je bil sredi 18. stol. Matej Perne, nato Žiga Pagliaruzzi 1830, za njim pa družina Lokar. Leta 1860 je Konrad Lokar hišo prodal Hieronimu Ullrichu (umrl 1866), upravitelju barona Mihaela Zoisa drugega. Zadnja lastnica iz družine Ullrich je bila Franja Ullrich od 1908 dalje. Valentin Vrbnik se kot lastnik pribrežne stavbe omenja sredi 18. stoletja, torej je stanoval v dvoriščnem delu sedanje hiše, kasnejši lastniki pa so bili Anton Šifrer, Matej Pipan, družine Pagliaruzzi, Kalker 1849, Lokar med leti 1849 in 1860, nato pa Ullrichi. Pribrežna hiša je z arheološkega in umetnostnozgodovinskega vidika pomembnejša od obcestnega dela. Zaradi lege na robu pomola nad Savo je bila del obrambnega sistema, morda celo manjše utrdbene celote v tem delu mesta,¹⁴ ki izvira še iz zgodnje antike. Fasadna dekoracija v stilu historicizma dokazuje, da je stavba današnjo zunanost dobila v 19. stoletju, ko so jo z arkadnim hodnikom povezali z drugim delom hiše, ki s štiriosnim pročeljem oblikuje južno stran manjšega trga. Med raziskavami v sklopu celovite prenove bližnjega gradu Khislstein je bila v uličnem delu Ullrichove hiše v pritličju izluščena iz sekundarnih prezidav kvalitetna obokana dvorana iz začetka 19. stoletja, v pribrežni stavbi pa v kletni etaži ostanki zgodnjeantičnega stolpa, kovačnice ter lončarske delavnice z depojem. Srednjeveško jedro hiše dokazujejo zgodnjegotske odprtine z okviri iz sivozelenega peščenjaka, ki so prezentirani le na fasadi. V notranjosti jih namreč prekriva peta sekundarnega oboka v pritlični etaži. V hiši je bil pred zadnjo prenovo dokumentiran razmeroma visok standard, zlasti v nadstropju, v sedanji dvorani, kjer je bil ohranjen slikovit lesen pod z deskami, položenimi v obliki večje zvezde, na stenah pa so bili dokumentirani fragmenti baročne poslikave v obliki modrega marmorina, ki bi časovno ustrezali Vrbnikovemu času. Žal je sledove srednjega veka in baroka zabrisal historizem, ki se odraža tudi v sedanji prezentaciji zgornjega dela, nekaj starejših faz je berljivih le še v kletni etaži, ki je prezentirana v sklopu stalne muzejske razstave Gorenjskega muzeja. Za Vrbniki pa se je izgubila vsaka sled.

Ob omembi nemškega pesnika Heinricha Heineja je seveda potrebno nekaj stavkov posvetiti tudi hiši, v kateri je preživel zadnja leta življenja naš najpomembnejši pesnik France Prešeren (1800–1849). O hiši in njeni zgodovini, predvsem o nastajanju **Prešernovega spominskega muzeja**, je bilo zapisanega veliko v člankih Črtomirja Zorca, Ceneta Avgušтина in Bebe Jenčič, nekoliko bolj pa je potrebno osvetliti likovno podobo Prešernovega domovanja, prezentirano ob prenovi hiše, ob pesnikovi 200-letnici rojstva.

Ko se je oktobra 1846 France Prešeren preselil v Kranj, je najel stanovanje v prvem nadstropju hiše, ki je bila last kranjskega trgovca in pivovarja Franca Mayrja in je nosila številko Mesto 181 (Zgornji trg 182). V pritličju je bila tedaj manjša kavarna Švicarja Florijana Pua, zgoraj pa so bivali v sobah na glavno ulico pesnik France Prešeren, na stransko ulico pa pesnikova sestra Katra in Smoletov sin Andrej Rudolf, ki mu je pomagal v pisarni. Obe stavbi spadata med najzgodnejše in tipične primere zidane pozno gotske meščanske arhitekture iz 15. oz. 16. stoletja v mestnem jedru Kranja. V izvirni obliki vsaka stavba predstavlja štiricelični organizem, ki ga sestavljajo prehodna veža, delavniški in stanovanjski prostor ter kuhinja s shrambo. Prvotna zasnova stavbe na Prešernovi ulici št. 7 je le deloma berljiva. Po mnenju dr. Ceneta Avgušтина (Avguštin, 1999, str. 54) je pritličje izvirno izpolnjeval enoten prostor nekdanje delavnice oz. trgovine, v katerega je vodil osrednji, danes le delno ohranjeni poznogotski portal iz peščenjaka, odkrit leta 1978 (Jenčič, B., 1993, str. 57). Nanj se s hrbtni strani naslanja skladišče, od koder vodijo stopnice v poznogotsko klet, ki je vsekana v konglomerat (Avguštin et al., 1991, str. 29). Domnevno že v 16. stol. so lastniki osrednji delavniški prostor predelili z vežo, ki se je na cesto odpirala s samostojnim, prav tako še po gotsko zašiljenim portalom. Nova kamnita stena je v nadstropju omogočila nastanek kamre. Tudi klet je iz tega časa, saj s predelno arkadno steno ponovi tloris zgornjega, v renesančni dobi razmejenega prostora. V 18. in 19. stol. je bila stavba ponovno prezidana. S povezavo obeh hiš je bil v zgodnjem 19. stoletju izoblikovan enoten stavbni organizem, povezan sprva z lesenim hodnikom, ki ga je po požaru mesta 1811 nadomestil sedanji zidan arkadni hodnik. Med zadnjo sanacijo je bil poleg minimalne statične sanacije, obnove ostrešja s kritino ter zasteklitvijo atrija poudarek

Slika 6: Poslikave v Prešernovi sobi (Foto Nika Leben, hrani fototeka ZVKDS, OE Kranj)

predvsem na restavriranju poslikav, ki so bile odkrite ob sondiranju. Najbolj je videz spremenila Prešernova soba, kjer je bil pod sekundarnim stropom iz časa zadnje prenovе leta 1964 odkrit lesen ometan izvirni strop s poslikavo, skrito pod sedmimi plastmi beležev (Slika 6).

Prav poslikava in dejstvo, da so tudi v vseh sosednjih sobah stropi višji, sta pretehtala odločitev, da se mlajši strop odstrani. Rezultat je bil vzpodbuden, saj se je z izvirno višino izba spremenila v meščanski reprezentančni salon, ki ga je dekorativna poslikava stropa in sten še nadgradila. Zasnova v obliki preproge z osrednjo rozeto je sorodna tisti v galeriji, vendar so dekorativni elementi, zlasti cvetlični in palmetasti motivi, mnogo lahkotnejši in svežih, igrivih, toplih barv. Na geometrijsko zasnovanem okviru izstopa modri ton, ki je v kombinaciji s sivo prevladujoč tudi na stenah, kjer je fragmentarno ohranjena in restavrirana izvirna plast z bolj zaobljenim vegetabilnim motivom. Tudi na stropu sosednje sobe smo izluščili izpod beležev slikovito uokvirjeno

geometrijsko dekoracijo, ki ji na stenah sledi klasicističen motiv navpičnih pasov v pravilnem sosledju. Tovrstna poslikava je bila razširjena predvsem v 19. stoletju. Najdemo jo tako na ravnih stropih v meščanski arhitekturi, v vilskih objektih na podeželju pa tudi v ljudski arhitekturi. Na obokih pa so se dekorativni slikarji zadovoljili z drobnejšimi bordurami, po robovih grebenastih obokov¹⁵ ali pa zgolj s črtnimi poudarki, kot v pritličnem delavniškem prostoru, ki gleda na Tavčarjevo ulico. Obenem z beleži na obeh stropih je restavrator Tone Marolt očistil tudi sočasno plast poslikav na stenah, ki smo jo poskusili ohraniti v čim večjem obsegu. Poprej bele stene v sobi, kjer je bival Smoletov sin Andrej Rudolf, smo osvežili s preprostim patroniranim vzorcem, ki smo ga dokumentirali med sondiranjem. V Katrini sobi pa smo izpod mlajših beležev izluščili slikovito dekorativno plast, ki je pokrivala celotno višino stene vse do lesenega stropa. Omeniti je potrebno tudi naslikano rustiko na stopnicah, ki je sicer značilna za fasadne poslikave. V pritličnih prostorih je bila prezentacija poslikav bolj vprašljiva. Zaradi galerijske namembnosti je bilo v osrednjem prostoru kompromisno restavrirano samo dekorativno osrednje polje na

Slika 7: Jenkova hiša s spominsko ploščo, odkrito leta 1923 (Hrani fototeka Gorenjskega muzeja)

oboku, ki ne moti razstavnih eksponatov, medtem ko je bila poslikava na stenah dokumentirana in prebeljena. Med več plastmi je zanimiva zlasti naslikana *lambarija* — lesen opaž, ki spominja na gostinsko namembnost prostora.¹⁶ Hiša je s poslikavami pridobila značaj meščanskega stanovanja, ki pritiče imovitejšemu sloju, kamor je tedaj kot advokat sodil tudi France Prešeren.

Tudi drugi znameniti slovenski pesnik, Simon Jenko, roj. 1835 (doma s Podreče pri Mavčičah), je umrl v Kranju, v vogalni hiši v Tomšičevi ulici (Slika 7), mimo katere vodi bližnjica na kolodvor, zato nosi naslov **Pot na kolodvor 2** (prvotno Roženvenska 80, Mesto 56).

Jenko se je v Kranj preselil julija leta 1969 iz Kamnika, skupaj z advokatom Prevcem, pri katerem je bil koncipient. Bil je že bolan in je po treh mesecih v Kranju tudi umrl. Hišo (Slika 7) so poimenovali *Kampeljmohtar* in *Tkavc*, kasneje tudi *Drukar*. Jenko je bival v hiši le kratek čas leta 1869, ko sta bila lastnika glavnikar Ivan Marenčič (1843) in tkalec Franc Berčič. Po Berčičevi smrti je lastnica hiše postala njegova žena Marija in jo kasneje volila mestu Kranju za reveže. Mesto jo je leta 1890 prodalo Drukarjevim, od 1917 pa je bila lastnica Marija Wendling. Wendlingovi so imeli v hiši mizarsko delavnico. Enonadstropna vogalna hiša z renesančno-baročnim jedrom in z dvoriščnim prizidkom je oblikovana v historističnem stilu. Na pročelju hiše mu je kranjska Narodna čitalnica leta 1923 odkrila spominsko ploščo, po izpraznitvi lokala v pritličju pa so uredili Jenkovo rezidenco namenjeno gostom. Na pročelju manjka še bronasto poprsje akademskega kiparja Petra Malija¹⁷, ki je posnetek pesnikovega poprsja s spomenika v Podreči, postavljenega leta 1929. Simonu Jenku je čitalnica ob smrti priredila veličasten pogreb z govori prof. Maksa Pirnata z gradu Tuštanj in tedanjega kranjskega župana Cirila Pirca.

S Pirčevo hišo zaključujemo sprehod po mestu med hišami naših umetnikov, ki so nam zapustili sledi ne le v likovni umetnosti in literarnem ustvarjanju, temveč tudi v stavbni dediščini, v okviru katere bo potrebno predstaviti poleg že znanega stavbenika furlanskega rodu Josipa Fusa tudi njegovega sodobnika, zidarja Urbana Žebreta iz hiše Tomšičeva 9, ki je prepoznavna po bogati fasadni dekoraciji, izdelani v domači delavnici.

Slika 8: Soba z mongo v Pirčevi hiši (Foto Nika Leben)

Pirčeva hiša sredi Mohorjevega klanca (Vodopivčeva ulica 11) je vključena v oris pomembnih stavb zaradi dveh županov, zlasti pa zaradi izjemno bogate etnološke dediščine, saj je bila v hiši znana barvarna in tiskarna blaga (Slika 8), v kateri so se izučili tudi drugi barvarji, kot na primer Anton Wagner, ki je imel barvarno v Radovljici. Tudi Pirčeva hiša še ni bila sistematično raziskana, bogat hišni arhiv in oprema pa pričata, da stavba zasluži muzejsko prezentacijo kot primer pomembne obrtniške dejavnosti v mestu, iz katere izhaja kasnejša močna tekstilna industrija.

Hiša (Spodnje predmestje 31, Savsko predmestje 27, Savski breg 11) je že od sredine oz. po sredini 18. stol. v lasti družine Pirc. Prvi znani lastnik je bil Lovro Pirc, barvarski mojster, ki je umrl leta 1783. Po njegovi smrti je dom prevzel najprej Andrej, prav tako barvarski mojster (umrl 1808), za njim pa Simon Pirc 1809–1851 (Žontar, J., 1982, str. 416). Izstopata

zlasti trgovec in župan (do 1891) Matej Pirc¹⁸, ki je bil tudi ravnatelj rudnika na Toplicah pri Hotavljah. Matej si je zelo prizadeval za ohranjanje platnarske obrti. Po okoliških vaseh (Besnica, Bitnje) je zanj delalo okoli 150 kmetov tkalcev. Od njih odkupljeno platno je doma barval in potiskoval in ga nato prodajal na razne strani Avstro-Ogrske monarhije. Njegov naslednik Ciril Pirc, prav tako znan župan (lastnik hiše od 1915), pa je obrt postopoma opuščal. Sočasno si je prizadeval v mesto pripeljati tekstilno industrijo, kar mu je s pomočjo sodelavcev tudi uspelo. Nadstropna hiša sredi Mohorjevega klanca s petosno vhodno fasado ima dva prizidka: širšega delavniškega in ožjega bivalnega, s katerima oblikuje ozek, proti jugu odprt atrij. Fasada je brez dekoracije. Okoli oken so preprosti pravokotni okviri iz ometa, bogato profiliran je le napušč. Stavbno pohištvo je še izvirno, iz 19. stoletja, v stilu historizma. Bogatejša je ovalna stranska fasada delavniškega trakta, ki ima v pritličju ohranjena izvirna okna s kamnitimi okviri, zavarovanimi z železnimi polkni in kovano mrežo ter kvaliteten poznobaročni portal z rahlo usločenim lokom in na ribjo kost kasetirana dvokrilna vrata. V ozkem, proti jugu odprtem atriju so izpod ometov vidni zazidani arkadni loki na kamnitih stebrih iz perachiškega tufa, ki spremljajo pritlično in nadstropno fasado delavniškega trakta. Največja dragocenost hiše so interierji, predvsem v pritličju, kjer je ohranjena barvarna z ostanki zidanih kotlov okoli centralnega slopa ter večji delavniški prostor z barvarsko opremo in velikim likalnim strojem t. i. *mongo*. Omenjeni prostor je obokan s plitvo kupolo, večina ostalih pritličnih obokov pa je banjastih, členjenih z oprogami in s sosvodnicami. V prvem nadstropju se osnovni tloris ponovi, le da je nekoliko spremenjeno število sob, ki so dostopne iz sredinskega obokanega hodnika. Vse sobe so opremljene z antikvarnim pohištvom, imenitnimi lončenimi kamini ter slikami, med katerimi sta dragoceni zlasti dve baročni svetniški podobi na pločevini, lahko še iz 17. stol. in Hinku Smrekarju (1883–1942) pripisana slika moža s piščalko. Bogati so tudi knjižnica in hišni arhiv ter zbirke stekla in porcelana. Beleži skrivajo tudi poslikave, če že ne v pritličnih prostorih pa vsaj v nadstropju, zlasti v salonu in v spalnicah, ki bi prezentirane obogatile kulturni spomenik. Zato so poleg inventarizacije opreme nujne tudi sondažne raziskave celotne stavbe, v nadaljevanju pa celovita prenova s prezentacijo obrti,

kot spomin na začetke tekstilne industrije v mestu, ki je cvetela med obema vojnoma. Mesto Kranj si po vzoru Pelikanove hiše s fotografskim ateljejem v Celju, poleg muzejskih Prešernove in Layerjeve hiše, zasluži tudi edinstven etnološki spomenik.

VIRI IN LITERATURA

- Avguštin, C. et al., 1991. *Turistični vodnik po Kranju in okolici*, Kranj.
- Avguštin, C., 1999. Kranj: Naselbinski razvoj od prazgodovine do 20. stoletja, Ljubljana.
- Globočnik, D., 2005 a. Spominska obeležja Simonu Jenku, Kronika 53, Ljubljana, str. 185–196.
- Globočnik, D., 2025 b. Kranjski poznobaročni slikar Leopold Layer in njegova slikarska delavnica, Gorenjski muzej v Kranju, zloženska ob razstavi.
- Cevc E. in Uršič B., Tavčar Jurij 1820–1892. Dostopno na: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi688914/>.
- Jenčič, B., 1990. Leopold Layer, Kranjski zbornik 1990, Kranj, str. 108–114.
- Jenčič, B., 1993. Prešernov spominski muzej, 40 let Gorenjskega muzeja 1953–1993, Kranj, str. 55–60.
- Jenčič, B., 2003. Apel podobo na ogled postavi (F. Prešeren), 50 let Gorenjskega muzeja, Avguštinov zbornik 1952–2003, Gorenjski kraji in ljudje 24, Kranj, str. 241–245.
- Paternu, B., Jenčič, B., Avguštin, C. in Leben, N., 2002. Prešernova hiša v Kranju, Gorenjski muzej Kranj.
- Resman, B., 2006. Kiparstvo poznega baroka na Gorenjskem, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta ZRC SAZU, Ljubljana.
- Sagadin, M. in Leben, N., 2008. Kranj, Kulturni in naravni spomeniki Slovenije, Zbirka vodnikov, št. 211, Ljubljana.
- Steska, V., 1926. *Goetzl, Gašpar Luka (1782–1857). Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi205413/#slovenski-biografski-leksikon> (21. marec 2025). Izvirna objava v: *Slovenski biografski leksikon: 2. zv. Erberg - Hinterlechner*. Izidor Cankar et al. Ljubljana, Zadržna gospodarska banka, 1926.
- Steska, V., 1926. *Goetzl, Karel (1816–1892). Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi205513/#slovenski-biografski-leksikon> (21. marec 2025). Izvirna objava v: *Slovenski biografski leksikon: 2. zv. Erberg - Hinterlechner*. Izidor Cankar et al. Ljubljana, Zadržna gospodarska banka, 1926.
- Žontar, J., 1982. *Zgodovina mesta Kranja*, Kranj.

OPOMBE

- 1 Analitični del Konservatorskega načrta za mestno jedro Kranja, izdelanega 2021/22, hrani Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Območna enota Kranj, Tomšičeva 7. Avtorica poglavja o stavbni dediščini je dr. Nika Leben.
- 2 Pungert št. 6, kasneje Mesto št. 36, sedanja hiša Cankarjeva ulica št. 18.
- 3 Roženvenska 83, Mesto 52, Jenkova 5, Layerjeva 13; parc. št. 169, 170, obe k. o. Kranj.
- 4 Hermesova palica, kratka prerokova palica prepletena z dvema kačama, včasih okrašena s krili. V pozni antiki verjetno podlaga za astrološki znak, ki predstavlja planet Merkur, le-ta pa je znan kot zaščitnik trgovcev.
- 5 Izvedel ZVKDS Oe Kranj: mag. Eva Tršar. Poročilo hrani ZVKDS Oe Kranj v Arhivu: Dosje Layerjeva hiša.
- 6 Hiša je bila prenovljena v prvem desetletju 20. stoletja.
- 7 Arhitekturni posnetek hiše iz leta 1977 P. Fistra hrani ZVKDS Oe Kranj.
- 8 Kapelica zaprtega tipa stoji vzhodno od cerkve sv. Treh kraljev in ni vpisana v Register kulturne dediščine.
- 9 Steska, V., Hayne, Anton (1786–1853). Slovenska biografija. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi226904/#slovenski-biografski-leksikon> (24. marec 2025). Izvirna objava v: Slovenski bijografski leksikon: 2. zv. Erberg - Hinterlechner. Izidor Cankar et al. Ljubljana, Zadružna gospodarska banka, 1926.
- 10 Vrsto njegovih akvarelov Kranja hrani ZVKDS- Oe Kranj, Tomšičeva 7.
- 11 Anton Hayne, Kranj pred letom 1844 (olje na platnu, 79,5 x 126,5 cm), hrani Narodni muzej v Ljubljani (inv. št. N 15860). Foto Tomaž Lauko.
- 12 Njegov asistent je bil Janez Bleiweis.
- 13 Pribrežni del Ullrichove hiše ima isto številko kot hiša na koncu ulice (št. 43). Verjetno gre za tiskarsko napako.
- 14 Po podatkih arheologa dr. Milana Sagadina so v kleti našli ostanke zgodnjeantičnega obzidja (stolpa).
- 15 Radovljica, Linhartov trg št. 17, Layerjeva hiša v Kranju.
- 16 Dokumentacijo hrani ZVKDS Oe Kranj. Poslikavo je restavrirala akad. kiparka in restavratorka Eva Tršar Andlovic.
- 17 Globočnik, D., 2005 a., str. 193.: Na nagrobniku, ki ga je izdelal kamnosek Rudolf Jeglič, je bil sprva pesnikov portret na porcelanasti ploščici, izdelani na Češkem, ki pa se je razbila in so jo leta 1955 nadomestili s pesnikovim poprsjem iz kararskega marmorja, ki ga je izklesal kamnoseški mojster Anton Borštnar iz Šentvida, po mavčni predlogi iz osnovne šole v Mavčičah, za katero je Črtomir Zorec domneval, da jo je izdelal kipar Alojz Repič (1866–1941).
- 18 Po podatkih na razstavi v Pirčevi hiši.

»VODA IZ VODOVODA BO NAJBOLJŠA, KI SI JO LE MISLITI MOREMO ...« KAKO SO V KRANJU GRADILI VODOVOD

Uvod

V mestih je bila preskrba s čisto pitno vodo večja težava kot na podeželju. Tam so pitno vodo zajemali iz potokov in studencev ali jo črpali iz vodnjakov, v katere je pronicala podtalnica. Zadovoljili so se tudi s kapnico, z vodo iz kalov pa se je napajala živina. V 15. stoletju je italijanski arhitekt Leon Battista Alberti opozarjal, zakaj mestno prebivalstvo potrebuje dobro oskrbo z vodo: *»Mesta veliko količino vode potrebujejo ne le za pitje, temveč tudi za umivanje, zalivanje vrtov, različne obrti in kanalizacijo. Še pomembneje pa je, da je zadostna količina vode na razpolago za primer, če pride do požara.«*¹

Vodovodno vprašanje v Kranju: od vodnjakov in »vodne umetnosti« do preprostega vodovoda

Oskrba s pitno vodo je bila v Kranju v preteklosti zelo težavna, saj mesto leži visoko na skali. Z zastarelimi napravami ni bilo mogoče vrtati dovolj globoko, da bi dosegli podtalnico. Izkopi primernih vodnjakov pa so zahtevali veliko napora in visoka finančna sredstva. Tako sta bili na izbiri le dve možnosti: ali vodo pripeljati v mesto po ceveh iz višje ležečih studencev ali pa jo črpali v mestne vodnjake iz bližnje reke.

Prve vesti o gradnji vodnjaka v Kranju segajo v leto 1569². Za njegovo gradnjo so komisarji deželnega kneza na Kranjskem, Habsburžana Karla II., zadolžili kranjski mestni svet. Kamnit vodnjak na Glavnem trgu naj bi bil tako globok, da bi količina vode zadostovala Kranjčanom za pitje in kuho ter za gašenje morebitnih požarov. Poskrbeti je bilo treba tudi za vodo za napajanje živine, saj je bilo v mestu še vedno veliko hlevov za konje in govejo živino ter svinjakov. Te potrebe so verjetno pokrili s sodi iz Kokre pod klancem na Hujah. A »vodovod« iz lesenih cevi je že leta 1605 postal neuporaben. Lesena korita so v nekaj letih strohnela, dotok vode je bil

zaradi suš in poplav nestalen. Voda je bila zaradi peska in smeti neprimerna za pitje in kuho.

Kranjski mestni veljaki so za rešitev vodovodnega vprašanja najeli strokovnjake iz Nürnberga in Salzburga. Pod kapucinskim samostanom ob reki Savi so postavili veliko vodno črpalko, ki naj bi vodo iz reke Save v mesto dovajala po svinčenih ceveh. Naprava, ki so ji rekli *Wasserkunst* (slovensko vodna umetnost), ni bila samo neizmerno draga, temveč je bila kar naprej pokvarjena. Tako je nov poskus rešitve preskrbe z vodo dobesedno splaval po vodi.

Pomanjkanje vode je postajalo vedno znova aktualno ob požarih, saj je bila večina stavb v Kranju pretežno lesenih. Požar 20. avgusta 1749, ko je pogorelo skoraj celotno mesto, je bil zadosten opomin, da je potrebno za gašenje zagotoviti stalen vir vode. Že naslednje leto je za izkop vodnjaka sredi mesta poskrbel poročnik Aleksander pl. Thierry³. Končno je okoli leta 1770 inženir Gabrijel Gruber prišel v Kranj popraviti vodno črpalko ob Savi. Razmeroma drago popravilo so kranjski meščani plačali z brezobrestnim posojilom med letoma 1771 in 1815⁴. Na pogosta popravila vodne črpalke ob Savi je največ vplival vodostaj reke. Če je bila Sava visoka, se je v ceveh nabralo blato in zamašilo cevi. Ob hudem mrazu se je na vodnem kolesu naredil led ali pa je zmrznila voda v ceveh.

Leta 1837 so leseni bazen na vodnjaku na Glavnem trgu zamenjali s kamnitim. Od tod je voda tekla k vodnjaku za mestno hišo. Čez dve leti so ob župni cerkvi sv. Kancijana izkopali še 16 metrov globok vodnjak, ki naj bi bil stalen vir zelo dobre pitne vode. Še enega so zgradili leta 1854, na današnjem Maistrovem trgu⁵. Sredstva zanj je prispeval kranjski kirurg Anton Hayne⁶. Ta vodnjak je bil predviden predvsem kot vir pitne vode in za gašenje požarov.

Sredi 19. stoletja je kranjski občinski odbor na različne načine skušal rešiti nadležno vodovodno vprašanje, večinoma neuspešno. »Podvig« kranjskega župana Konrada Lokarja, ki je mimo občinskega odbora kupil novo vodno črpalko, bi bil skoraj usoden za mestno hišo: črpalka ni bila pravočasno plačana, zato bi morala mestna hiša decembra 1864 na dražbo. Rešili so jo kranjski meščani, Tomaž Pavšlar st., Matej Pirc, Konrad Pleiweis in Franc Šifrer, ki so prostovoljno poravnali dolg.

V sedemdesetih letih 19. stoletja so v Kranju pričeli z načrtnim urejanjem mestne kanalizacije. Po letu 1879 je občinski odbor podjetniku Petru Majdiču prodal vodno pravico za izgradnjo mlina na reki Savi⁷. Hkrati je odbor zavaroval vodne pravice pri mestnem kolesu za dviganje vode iz Save. Kranjska občina je Majdiču dovolila razširiti njegovo hišo do kolesa vodne črpalke pod pogojem, da njegove naprave ne ogrožajo vodotoka črpalke. Občina si je pridržala tudi trajno prost pristop do vodnega kolesa, zapornice in vodotoka črpalke⁸.

Leta 1883 je bilo za deželi Kranjsko in Štajersko slavnostno leto: praznovalo se je šeststoletnico habsburške vladavine v obeh deželah. V okviru praznovanja je avstrijski cesar Franc Jožef I. 16. julija 1883 obiskal tudi Kranj. Kranjski občinski odbor je pomembnost cesarjevega obiska želel poudariti s prenovo vodnjaka na Glavnem trgu. Kamniti bazen so zamenjali z litoželeznim, ki so ga izdelali v Auerspergovih livarni na Dvoru ob Krki.

Ko so v Ljubljani začeli graditi vodovod, se je tudi v Kranju spet pojavila želja, da bi končno rešili večstoletno vodovodno vprašanje. Na povabilo občinskega odbora je v Kranj prišel inženir Curths, odposlanec priznanega strokovnjaka za vodovodne zadeve inženirja Smrekarja⁹. Pregledal je studence na Okroglem pri Naklem, nad Rupo in v dolini Kokre. Po končanih raziskavah je kot najprimernejšo rešitev predlagal napeljavo vode iz Kokre. Toda konec 19. stoletja je imela v Kranju prednost pred vodo gradnja novega gimnazijskega poslopja. Pri reševanju vodovodnega vprašanja si niti kranjski mestni politiki niso bili enotni. Pa tudi med ljudmi je vladalo precejšnje nezaupanje, saj so se bali prevelikih stroškov, ki bi jih prinesla gradnja bodočega vodovoda.

Prenovljeni vodnjak na Glavnem trgu je na eni strani krasil napis: »Ob prihodu cesarja Franca Jožefa I., dne 16. julija 1883 v mesto Kranj«, na drugi strani pa mestni grb. (Hrani fototeka Gorenjskega muzeja)

»Vodovod bo zato, da bomo imeli doma pri rokah vedno obilo dobre, čiste in mrzle vode ...«

Preden se je občinski odbor načrtno lotil korakov za izgradnjo vodovodnega omrežja, se je v »vodno problematiko« leta 1898 vključil Tomo Pavšlar ml. Zamislil si je, da bi ob že obstoječi vodni črpalki postavili turbino s 35 konjskimi silami, ki bi gonila sesalke in v dvanajstih urah dvignila toliko vode, da bi zadoščala za pokritje potreb 5000 ljudi. Preostalih 12 ur pa bi ta ista turbina poganjala stroje za proizvodnjo električnega toka za okoli 450 žarnic¹⁰. Na Lajhu je dal izkopati vodnjak, iz katerega bi se na globini 7 metrov dalo črpati zelo zdravo in pitno vodo. To je potrdila tudi analiza Albina Belarja; le pretopla je bila, saj je imela že v zemlji 13 stopinj Celzija¹¹. Pavšlar je dal Belarju analizirati tudi vodo iz vodnjaka ob župni cerkvi in tisto iz reke Kokre: »/.../ V prvi vrsti oglejmo si vodo iz vodnjaka v mestu pri farni cerkvi, katero vodo imajo Kranjčani, poleg one iz jednacega vodnjaka na severnem koncu mesta, za najboljšo. Imenovani strokovnjak je preiskal to vodo, ter našel v enem kubičnem centimetru (to je toliko, kot mali naprstnik) 79 baccilov, med katerimi je nekaj zelo škodljivih (nemško Fäulnisserreger). V vodi iz reke Kokre našel je isti v enem kubičnem centimetru 448 baccilov, med katerimi je 44 zelo škodljivih. /.../«¹² Pavšlar je podrobnejše

načrte dal izdelati Delniški družbi za vodovode na Dunaju. Med Majdičevim mlinom in njegovo hišo bi v bližini mestne črpalke izkopali vodnjak. Že obstoječa vodna črpalka bi iz tega vodnjaka 10 ur na dan dvigala talno vodo v mesto, ostalih 14 ur pa bi vodo dobivali iz nekaj kilometrov oddaljenega zbiralnika, ki bi se vsakokrat napolnil v desetih urah. Po teh načrtih bi bila voda napeljana le v mesto, okoliške vasi bi bile izvzete.

Vodovodni odsek mesta Kranja, ki je bil izvoljen leta 1896, nad Pavšlarjevim predlogom ni bil prav nič navdušen. Bolj se je nagibal k zamisli inženirja Curthsa iz leta 1896. Vodovodni odsek je za boljše hidrološke raziskave Čemšenikarjevega studenta (danes Čemšeniškega potoka) v dolini Kokre v Kranj poklical češkega arhitekta, inženirja, hidrologa in stavbenika Jana Vladimírja Hráskyja. Pri raziskavah sta se mu pridružila inženir Wagenführer in gozdni komisar Putick. V različnih obdobjih leta so merili množino in temperaturo vode¹³. Meritve so opravili med januarjem in septembrom: najnižja temperatura je bila 7,5 stopinj Celzija, najvišja pa 9 stopinj. Pretok vode je bil stalen – 17,6 litrov na sekundo; za mesto in vasi, ki bi bile vključene v bodoči vodovod, so predvideli pretok 7,7 litrov na sekundo. Vodo so dali tudi preiskati in z Dunaja je prišel odgovor, da je odlične kakovosti. Vodovodni odsek se je na podlagi teh raziskav odločil, da izdelavo načrtov za gradnjo bodočega vodovoda naroči pri inženirju Hráskyju. Njegove načrte je občina prejela februarja 1898. Hrásky je predvideval gravitacijski vodovod, po katerem bi bila voda speljana iz Čemšenikarjevega studenta do Kranja po ceveh dolžine 16 kilometrov. Še preden je kranjska občina načrte potrdila, je tako njegove kot Pavšlarjeve dala v presojo različnim tehničkim izvedencem, deželni vladi in deželnemu zdravstvenemu svetu. Tehniški izvedenci, višji inženir Žužek, državni inženir Pavlin in deželni inženir Sbrizaj, so 30. avgusta 1898 ocenili, da Pavšlarjevi načrti niso ustrezni, ker iz njih ni bilo razvidno, koliko vode je mogoče izčrpati, niti niso navajali podatka o njeni kakovosti; pri njegovih načrtih je obstajala tudi nevarnost onesaženja pitne vode z različnimi fekalijami¹⁴. Pavšlarjev načrt je zavrnil tudi deželni zdravstveni svet. Vsi trije tehniški izvedenci so dali pozitivno mnenje Hráskyjevemu načrtu, saj se »ta načrt opira na popolno realno podlago. /.../ Dasiravno poročilu ni pridjana kemična in bakterijska analiza te vode, je ista brezdvomno z ozirom na geološko formacijo tal, v katerih se nabira in iz katerih izvira, in z

ozirom na izključenost vsakojake nevarnosti infiltracije, glede njene kakovosti gotovo najboljša. /.../ Posebne važnosti pri tem vodovodu je pa okolnost, da je baziran na princip gravitacije, pritok vode je popolnoma neodvisen od vsakojakih slučajnosti, ktere pri črpalnicah in naj bode motor tudi turbina – v tej ali oni obliki nastopajo ter znatnih troškov in pa neprijetnih situacij provzročajo. /.../«¹⁵ Ko je Hráskyjev načrt odobril še deželni zdravstveni svet, ga je dokončno potrdil še kranjski občinski odbor.

Kljub temu je Pavšlar še naprej vztrajal, da za Kranj zadošča, da se z vodo oskrbuje preko črpanja talne vode. Vodovodni odsek je zagovarjal ravno nasprotno, tj. dovajanje vode iz zajetja v mesto in okoliške vasi¹⁶. Po končanih občinskih volitvah spomladi 1898 (za župana je bil spet izvoljen Karel Šavnik) je novoizvoljeni vodovodni odsek sprožil novo akcijo, da bi v projektu gradnje vodovoda sodelovalo čim več vasi. Z njihovo pomočjo bi kranjska občina lahko že naslednje leto zaprosila deželni odbor za finančno podporo. Vodovodni odsek je prebivalce okoliških vasi prepričeval, da je voda, ki jo dobivajo iz Kokre, slabe kakovosti, poleg tega pa traja zelo dolgo, da sploh pride do njihovih domov. Če bi se v čim več vaseh priključili na nov vodovod, bi lahko pili »najčistejšo in najboljšo gorsko studenčnico ob vsaki uri«. ¹⁷ Ljudje so bili v negotovosti glede vodovoda zlasti zato, ker niso vedeli, kakšen strošek bo zahtevala gradnja. Občinski odbor je sprva stroške ocenjeval na 270.000 goldinarjev, ker še ni dokončno vedel, koliko vasi bo v projektu sodelovalo. Računal je tudi na državno in deželno podporo. Ta znesek naj bi zadoščal za nakup Čemšenikarjevega studenta, odkup posestev, preko katerih bodo napeljane vodovodne cevi, za gradbena dela in za skupne ter posebne naprave.¹⁸ Po daljšem prepričevanju se je na koncu večina vasi le odločila za sodelovanje. Občinski odbor je na podlagi Hráskyjevih načrtov lahko končno dal izdelati podrobne načrte inženirju Wagenführerju.

Po končni različici načrtov je bilo predvideno, da bo v nov vodovod poleg mesta Kranja vključenih 15 vasi: Šenčur, Srednja vas, Luže, Tupaliče, Hotemaže, Visoko, Milje, Britof, Gorenje, Primskovo, Klanec, Huje, Voglje, Voklo in Rupa. Kranjski deželni zbor se je po predhodni oceni deželnega inženirja Sbrizaja na svoji seji 9. maja 1899 strinjal, da Kranj z okoliškimi vasi vodovod sicer nujno potrebuje, toda deželni stavbni urad je v nekaterih točkah zahteval popravke načrtov.

Predvsem jih je zmotilo, da je zbiralnik z zmogljivostjo 900 m³ vode preveč oddaljen od krajev, do katerih je potrebno speljati vodo, in nasprotoval gradnji le enega zbiralnika. Deželni stavbni urad je priporočal naslednje: opusti naj se zajetje spodnjega studenca; glavni vodni zbiralnik z zmogljivostjo 400 m³ naj se postavi za Tupaličami; za mesto je v njegovi neposredni bližini potrebno postaviti vodovodni stolp (stolpni vodohran); od glavnega zbiralnika do odcepitve pri Visokem so morale biti cevi premera 150 milimetrov, od tu do vodovodnega stolpa pa 125 milimetrov.¹⁹ Popravljen načrt je deželni stavbni urad potrdil 2. aprila 1900. Vrednost gradnje vodovoda je bila ocenjena na 570.000 kron. 3. maja 1900 je deželni zbor odločil, da je vodovod gospodarsko koristen in tako zagotovil 25 % deželnega prispevka. 28. decembra 1901 je načrte odobrilo poljedelsko ministrstvo in obljubilo, da bo prispevalo 40 % k skupni vsoti pod pogojem, da dežela Kranjska svoj prispevek zviša za 5 % in razglasi vodovod za Kranj in okolico za deželno podjetje. Šele leta 1905 je poslanec kranjskega deželnega zbora Ciril Pirc ob podpori Frana Povšeta dosegel zvišanje deželnega prispevka in sprejetje deželnega zakona. Največji dovoljeni stroški za gradnjo vodovoda so bili postavljeni na 620.000 kron in so bili razdeljeni tako, da je državni melioracijski sklad prispeval 40 % zneska, deželni sklad kranjski 30 %, mesto Kranj 15 %, vasi pa 30 % zneska²⁰.

Ciril Pirc, župan Kranja med letoma 1921 in 1936, si je zelo prizadeval, da bi Kranj dobil vodovodno omrežje. Vseskozi je opozarjal, da mora deželni zbor sprejeti zakon o gradnji vodovoda, saj je potreben zato, »ker je kranjski vodovod veliko podjetje in ker je treba, da se že zamaše usta onim, ki agitirajo proti vodovodu«. (Hrani fototeka Gorenjskega muzeja)

Načrti so določali²¹, da se bo studenec zajelo v obsegu 25 arov. Drenažo bi napravili iz luknjičastih glinenih cevi, po katerih bi vodo napeljali v 33 m³ velik betonski zbiralnik. V Tupaličah bi zgradili zbiralnik in zaradi uravnavanja pritiska vstavili tri razbremenilnike. Glavni del napeljave bi bil speljan naprej ob državni cesti skozi vasi Tupaliče in Hotemaže do Visokega in nato naprej skozi Milje, Britof, Gorenje in Primskovo. Pri Visokem bi se glavni del napeljave razcepil na stranskega, ki bi vodil do Luž in čez Srednjo vas proti Šenčurju. Ta stranski del bi nato prečkal deželno cesto Kranj — Kamnik in šel naprej proti Voklemu in Vogljam. Naslednja dva stranska dela napeljave naj bi se odcepila pri železnem mostu čez Kokro na Primskovem: na levem bregu Kokre za Klanec in Huje, na desnem bregu za Rupo. Severovzhodno od Tupalič naj bi na nadmorski višini 490 metrov postavili glavni zbiralnik s prostornino 400 m³. Voda iz Čemšenikarjevega studenca je imela padec 300 metrov, kar je zadostovalo, da je voda napolnila tudi vodovodni stolp, ki so ga zgradili leta 1911. Dolžina celotnega vodovoda naj bi bila 33 kilometrov. Načrti so predvidevali litoželezne cevi s premerom od 60 do 150 milimetrov.

Tomo Pavšlar pa se nikakor ni mogel sprijazniti, da se bo vodovod gradilo po Hraskyjevih načrtih. Proti podelitvi koncesije se je pritožil na poljedelsko ministrstvo, a so mu pritožbo zavrnil. Poskusil je še na upravnem sodišču, kjer je bil leta 1906 prav tako neuspešen. 10. januarja 1907 je cesar Franc Jožef I. končno potrdil deželni zakon, po katerem se je vodovod za Kranj in 15 vasi gradilo kot deželno podjetje.

Razpis za izvajalce del je bil objavljen 28. decembra 1907 in je bil odprt do 1. marca 1908. Prijavilo se je 16 podjetij. Kranjski deželni odbor je 20. maja 1908 na svoji seji sklenil, da gradnjo vodovoda zaupa podjetjema Bacher iz Beljaka in Janesch & Schnell z Dunaja. Preden je gradnja stekla, so morali vsi kraji, ki so bili vključeni v bodoče vodovodno omrežje, z državno upravo, kranjskim deželnim odborom in Mestno občino Kranj podpisati dogovor o gradnji. Dogovor je bil podpisan 22. junija 1908 in gradnja se je pričela 20. julija²². Nadzor nad izvedbo so zaupali deželnemu inženirju Ignacu Štembovu, ki je leta 1907 nadzoroval tudi gradnjo vodovoda v Radovljici. Najprej so uredili zajetje Čemšenikarjevega studenca, hkrati so začeli tudi z betoniranjem razbremenilnika. Do konca leta 1908 je bil odsek vodovodnega omrežja do Tupalič skoraj dokončan,

Hraskyjevim načrtom je poleg Toma Pavšlarja nasprotovalo še nekaj kranjskih meščanov, npr. pivovarnar Mavril Mayr, duhovnik Anton Koblar, trgovec Josip Likozar ... Podpisniki so si bili enotni, da so načrti slabo pripravljeni in predragi. (Hrani Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota za Gorenjsko Kranj, SI_ZAL-KRA/0002, t. e. 114, a. e. 1294)

uredili so tudi že prehod čez Kokro in začeli polagati prvih nekaj metrov cevi proti Visokemu. Pri gradnji na tem odseku so imeli delavci zaradi zahtevnega terena veliko težav, saj je bilo veliko dela z razstreljevanjem skal. Pri delu jih je ovirala tudi talna voda, saj jim je ponekod segala celo do kolen. Maja 1909 so položili že skoraj tretjino vseh cevi. V Tupaličah in na Visokem so lahko že uporabljali vodo iz novega vodovoda²³ ter prav tako v tistih vaseh, ki so že imele vgrajene hišne priključke. Dela v smeri državne ceste proti Kranju, razen napeljave cevi čez kokrški most, so bila dokončana.

V Kranju so z gradnjo vodovoda začeli 25. maja 1909. Dela so potekala od znamenja na Bekseljnu (danes je tu križišče cest proti Bledu in Golniku) proti mestu in nato naprej proti Klancu, Hujam in Rupi. Junija so začeli z gradnjo odseka do hotela Stara pošta in naprej do Majdičevega mlina ob reki Savi. Tudi tu je bilo potrebno razstreliti večje skale, še posebno pred gimnazijo. Julija so cevi položili od Jahačeve gostilne do Pungerta. Aprila 1910 je bilo vodovodno omrežje skoraj dokončano. Leta 1911 so vodovod kot uslugo ravnateljstvu cesarsko-kraljevih državnih železnic v Trstu podaljšali do

Od prvih Hraskyjevih načrtov do začetka gradnje vodovoda v Kranju je preteklo dolgih deset let. (Gorenjec, 21. maj 1908, str. 1)

železniške postaje v Kranju. Pozneje se je izkazalo, da je bila železnica zelo velik porabnik vode, zato so bili prebivalci Kranja in njegove bližnje okolice večkrat brez vode.

Vodovod je bil uradno pregledan konec avgusta 1911 in septembra predan v uporabo. Ob pregledu so ugotovili, da pretok vode skozi cevi ni bil 14 do 15 litrov na sekundo, kot je bilo dogovorjeno z izvajalcem Bacherjem, temveč le 9 do 10 litrov. Ker Bacher ni uspel najti napake, je kranjski deželni odbor leta 1914 na njegove stroške najel inženirja Kressa iz Prage. Slednji je že opravil prve preglede vodovoda, a je njegovo delo prekinila prva svetovna vojna. Napako so odkrili šele konec leta 1920: največje pomanjkanje je povzročila počena cev 10 kilometrov od zajetja²⁴. Po popravilu je v zbiralnik spet pritekala zadostna količina vode. Ljudje so se hitro navadili pravilno uporabljati vodovod in vode niso več trošili po nepotrebnem. Občasno pa se je le zgodilo, da je neznana roka pri zbiralniku v Tupaličah namerno spustila vodo iz cevi in je vode zmanjkalo. Zato je kranjska občina vseskozi opozarjala, da je prepovedano »na vodovodnih cevih izvrševati katerakoli dela, odpirati hidrante izvzemši slučaj ognja, vrteti zasunke itd.,

vsa ta dela sme izvrševati le za to postavljeni vodovodni nadzornik, prebivalstvo naj se pa v svojem lastnem interesu ravna po navodilih nadzornika»²⁵.

Leta 1912 je bil imenovan nov vodovodni odbor, ki se je nato menjal na vsaka tri leta. Predsednik je bil vedno župan Kranja. Odborniki so prihajali iz Kranja (štirje), Predoselj (dva), Šenčurja (trije), Vogelj (en), kranjski deželni odbor je imel tri odbornike. V tridesetih letih 20. stoletja je število odbornikov iz Kranja naraslo na šest. Kraji, ki so bili priključeni na vodovod, so morali za vzdrževanje omrežja finančna sredstva prispevati po določenem ključu, ki je bil oblikovan na podlagi števila prebivalcev in direktnega davka. Največ je prispevala občina Kranj, 58 % sredstev, najmanj pa Voglje, 7 %.

Vodovodni stolp je po več kot sto letih še vedno v uporabi

V Hráskyjevih načrtih iz leta 1898 je bil predviden tudi vodovodni stolp, ki bi zagotovil pritekanje vode tudi v najvišje stavbe v Kranju. Temelje za stolp poleg Omersove hiše (na križišču današnje Oldhamske ceste in Ceste Kokrškega odreda) so začeli kopati julija 1908. Tla za postavitev temeljev so bila zelo neugodna, saj so bila pretežno ilovnata z nekaj kamenja. Po prvotnih načrtih naj bi bil stolp visok 38 metrov, skupaj s temeljem iz armiranega betona pa 43 metrov²⁶. Postavitev stolpa je bila ocenjena na 24.780 goldinarjev.

Po načrtih naj bi imela temeljna plošča na dnu premer 15 metrov, v višini 2,5 metra pa deset metrov. Na temeljno ploščo bi postavili stolp, ki bi bil do zgornjega roba podstavka izdelan iz armiranega betona, naprej pa iz opeke²⁷. Na višini 26 metrov od tal bi na stolp postavili osmerokotni zbiralnik iz armiranega betona, ki bi bil razdeljen v dve komori s skupno prostornino 250 m³. Napolnjen z vodo naj bi tehtal toliko kot 27 železniških vagonov. Na višini 30 metrov nad tlemi so načrti predvidevali še razgledno galerijo, ki »bo imela velezanimiv razgled po kranjskem in sorškem polju, po polhovgrajskem, škofjeloškem gorovju, po Jelovici, po Savinjskih Alpah ž njih razrastki v kamniškem in brdskem okraju, po Karavankah in Julijskih Alpah«²⁸. Do galerije naj bi vodilo 153 polzasto zavitih stopnic.

Zaključek

Še pred koncem leta 1911 so začeli načrtovati podaljšanje vodovoda do vasi Čirče, Hrastje in Prebačevo²⁹. Gradnjo so

Podjetje Janesch & Schnell z Dunaja je ob gradnji vodovodnega stolpa med letoma 1908 in 1911 brez večjih odstopanj upoštevalo Hráskyjeve načrte. (Hrani Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota za Gorenjsko Kranj, SI_ZAL-KRA/0002, t. e. 271, a. e. 4252)

izvedla podjetja Prva Kranjska podjetniška družba v Ljubljani, Greinitz iz Gradca in Bopp & Reuther z Dunaja³⁰. Vodovod je bil dokončan leta 1913.

V času prve svetovne vojne je Kranj pogosto pestilo pomanjkanje vode. Veliki porabniki vode so bili takrat železnica, vojaki in konji, ki so bili nastanjeni v Kranju in okoliških krajih, ter rezervna bolnišnica³¹. Po prvi svetovni vojni je Kranj in njegovo okolico zajel nagel industrijski razvoj. Nastajati so začeli večji industrijski obrati, npr. IKA (Tovarna pletenin, nogavic in trikotaže), Jugočeška in Intex, ki so za svoje delovanje potrebovali velike količine vode. Z ureditvijo kanalizacije so se izboljšale tudi higienske razmere in obstoječi vodovod ni več zadoščal. V tridesetih letih 20. stoletja so sprejeli načrt, ki je predvidel nadgradnjo vodovoda v treh stopnjah³²:

Vodovodni stolp še danes, tako kot pred več kot sto leti, zagotavlja dovolj visok pritisk vode za okoli sto hiš v Kranju, zlasti za tiste, ki so na podobni nadmorski višini, kot je stolp. Še vedno je vključen v javni vodovod in je zaščiten kot kulturni spomenik lokalnega pomena. (Hrani fototeka Gorenjskega muzeja)

- popravilo starega vodovoda in zajetje spodnjega izvira Bistrice v Novi vasi nad Predddvorom ter povezava z obstoječim zbiralnikom v Tupaličah. Vodo so napeljali tudi v Predddvoru, Novi vasi in na Bregu;

- gradnja vodovoda od Predddvora do Brda, preko Ilovke v Kranj. Od Ilovke so vodovod podaljšali do Kokrice, Mlake in Bobovka. Ta del vodovodnega omrežja so priključili na vodovodni stolp v Kranju;

- gradnja vodovoda iz Kranja skozi Gorenjo vas preko Stražišča proti Stari Loki. Vodo naj bi speljali od vodovodnega stolpa proti Savi in naprej na Gorenjo Savo ter nato pod Šmarjetno goro, kjer naj bi zgradili zbiralnik. Od tam bi voda tekla v Stražišče, s čimer bi vodo zagotovili tudi prebivalcem tamkajšnjih delavskih naselij.

Načrt sta pripravila Državni higienski zavod v Ljubljani in tehnični odsek banske uprave. Gradnja novega vodovoda je potekala med letoma 1936 in 1940. Izvesti so uspeli prvi dve stopnji, izvedbo tretje je prekinil začetek druge svetovne vojne.

Kranjska občina je med vojno sicer načrtovala dokončanje vodovodnega omrežja, vendar ji vojni čas ni bil naklonjen, saj je primanjkovalo tako železa kot finančnih sredstev. Kljub temu je vodovodno omrežje prebivalcem Kranja in okoliških vasi zagotavljalo ustrezno preskrbo s kakovostno pitno vodo do konca druge svetovne vojne.

VIRI

- Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota za Gorenjsko Kranj: SI_ZAL_KRA/0002, Občina Kranj.
- Gorenjec, 1900–1914 in 1935–1939.
- Sava, 1913.

LITERATURA

- Hrásky, J. V., 1898. Technischer Bericht zum generellen Entwurfe einer Wasserversorgung für Krainburg und Umgebung. Prag: [s. n.].
- Pavšlar, T., 1898. Uvaževanja vredna pojasnila k vodovodnima projektoma mesta Kranja. Kranj: T. Pavšlar.
- Vodovod mesta Kranja in nekaterih vasij občin Predoslje, Šenčur in Voglje: kratka razlaga v pouk udeležnim vasem, 1898. Kranj: Vodovodni odsek mesta.
- Žontar, J., 1939. Zgodovina mesta Kranja. Ljubljana: Muzejsko društvo za Slovenijo.
- Vodovod Kranj: 75 let: 1901–1976, 1976. Kranj: Vodovod.
- Puhar, F., 2000. Kranj v stoletju neslutnih sprememb. Kranj: Gorenjski glas.
- Pešak Mikec, B., 2000. Gradnja čemšeniškega in novovaškega vodovoda za Kranj in okolico: ... sam sebi želi hudo, kdor se brani vodovoda. V: Kranjski zbornik. Kranj: Mestna občina, str. 207–216.
- Laporte, D., 2004. Zgodovina dreka. Ljubljana: Študentska založba.
- Stariha, G., 2005. Mestna občina Kranj v zapisnikih občinskega odbora in občinskega sveta od 1855 do 1865. V: Kranjski zbornik. Kranj: Mestna občina, str. 63–74.
- Pamić, R., 2007. Kranj - vodovodni stolp. Varstvo spomenikov. Poročila, 43, str. 105–108.
- Stariha, G., 2010. Mestna občina Kranj v zapisnikih občinskega odbora od 1866 do 1870. V: Kranjski zbornik. Kranj: Mestna občina, str. 46–55.
- Stariha, G., 2015. Mestna občina Kranj v zapisnikih občinskega odbora od 1871 do 1876. V: Kranjski zbornik. Kranj: Mestna občina, str. 104–115.
- Stariha, G., 2020. Mestna občina Kranj v zapisnikih občinskega odbora od 1877 do 1882. V: Kranjski zbornik. Kranj: Mestna občina, str. 48–59.

OPOMBE

- 1 <https://www.medievalists.net/2023/05/drink-water-middle-ages/>.
- 2 Žontar, 1939, str. 171.
- 3 Prav tam, str. 238.
- 4 Prav tam.
- 5 Puhar, 2000, str. 10.
- 6 SI_ZAL_KRA/0002, t. e. 27, a. e. 462, 17. avgust 1854. Anton Hayne je za postavitev t. im. Pumpen-Brunnen v oporoki mestu Kranju zapustil 400 goldinarjev.
- 7 Pavšlar, 1898, str. 13–15.
- 8 Žontar, 1939, str. 326.
- 9 Gorenjec, 30. marec 1901, str. 4.
- 10 Žontar, 1939, str. 341.
- 11 Pavšlar, 1898, str. 10.
- 12 Prav tam, str. 3.
- 13 Gorenjec, 28. april 1900, str. 4.
- 14 Pavšlar, 1898, str. 5.
- 15 Prav tam.
- 16 Več: Pavšlar, 1898, str. 4–13 in Vodovod mesta Kranja in nekaterih vasij občin Predoslje, Šenčur in Voglje: kratka razlaga v pouk udeležnim vasem, 1898, str. 24–39.
- 17 Vodovod mesta Kranja in nekaterih vasij občin Predoslje, Šenčur in Voglje: kratka razlaga v pouk udeležnim vasem, 1898, str. 7.
- 18 Hrásky je med skupne naprave štel zajetje studenca, vse zbiralnike in glavne cevi. K posebnim napravam pa je štel cevi, ki se odcepijo od glavnih, vodnjake, napajališča, požarne odprtine in priprave za gašenje požarov.
- 19 Gorenjec, 28. april 1900, str. 4.
- 20 Gorenjec, 25. november 1905, str. 1.
- 21 Več o načrtih za gradnjo vodovoda za Kranj in okoliške vasi: Hrásky, 1898; SI_ZAL-KRA/0002, t. e. 104, a. e. 1250, 20. februar 1902 in 3. julij 1902.
- 22 Gorenjec, 7. november 1908, str. 2.
- 23 Gorenjec, 29. maj 1909, str. 5.
- 24 Pešak Mikec, 2000, str. 212.
- 25 Gorenjec, 16. september 1911, str. 1.
- 26 Leta 2004 je vodovodni stolp doživel edino nesrečo v svoji več kot stoletni zgodovini. Zaradi okvare lopute, ki vode ni preusmerila v vodovodno omrežje, se je zbiralnik preveč napolnil z vodo. Zaradi prevelike obremenitve se je porušila zunanja obodna stena zgornjega betonskega dela stolpa – v stolpu je zevala luknja, velika tri krat štiri metre. Za sanacijo poškodb je poskrbel Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, OE Kranj. Ob pregledu originalnih načrtov so ugotovili, da je skupna višina stolpa, od spodnjega dela do vrha strehe, 40 metrov.
- 27 Pešak Mikec, 2000, str. 211.
- 28 Gorenjec, 9. april 1910, str. 4.
- 29 Gorenjec, 7. oktober 1911, str. 3.
- 30 Sava, 17. maj 1913, str. 5.
- 31 SI_ZAL_KRA/0002, t. e. 141, a. e. 1417, 22. julij 1916.
- 32 Pešak Mikec, 2000, str. 213–215.

MEDNARODNO SODELOVANJE MESTNE OBČINE KRANJ

Mestna občina Kranj (MOK) ima razvejano mednarodno sodelovanje, ki se je na papirju začelo leta 1958 z listino o pobratenju s francoskim mestom La Ciotat. Po številnih pobratenjih z evropskimi mesti je po letu 2019 razširila vezi še na območja treh svetovnih velesil. Pobratila se je s kitajskim mestom Džangdžjakov (2021), ruskim Jakaterinburgom (2022) in ameriškim Colorado Springsom (2022). V letu 2025 je med pobratena mesta uvrstila še japonski Fukui.

Nov mejnik je MOK postavila med pandemijo covida-19, ko je Ekonomska komisija Združenih narodov za Evropo župana Matjaža Rakovca povabila na *Forum županov* v Švici, kjer je bil na temo trajnostnih praks eden od 40 govorcev z vsega sveta. To je bil največji oder, na katerem se je pojavila MOK, prelomnica na področju mednarodnega sodelovanja. Za njena najodmevnejša mednarodna dosežka veljata uvrstitvev v *Misijo podnebno nevtralnih in pametnih mest do leta 2030* in naziv *evropska destinacija odličnosti 2023*. Oboje ji je podelila Evropska komisija. MOK je po *Forumu županov* začela pridobivati mednarodno prepoznavnost, odprla je novo poglavje na področju mednarodnega sodelovanja.

V prvem delu članka je predstavljen razvoj vezi s tremi najstarejšimi pobratenimi mesti Kranja, to so La Ciotat, Rivoli in Oldham, ki so tudi edina, po katerih so v Kranju poimenovali javne površine (Park La Ciotat, Trg Rivoli in Oldhamska cesta), ter povezovanje z mesti v nekdanji Jugoslaviji. Drugi del članka pojasni pobratenja Kranja z mesti zunaj Evrope in nove oblike mednarodnega sodelovanja, ki se ne osredotočajo zgolj na pobratena mesta.

Pobratenja

Koncept pobratenj je zaživel v 40. letih 20. stoletja s ciljem vzpostaviti red in mir po koncu druge svetovne vojne. Leta 1957 so ustanovili Svetovno federacijo pobratenih mest. »Nastala je, da svet ne bi nikoli več občutil grozot vojne. Njeno plemenito orodje pri teh prizadevanjih je razvijanje prijateljstva, kajti

ljudje, ki se poznajo in se prijateljsko zblížajo, se ne morejo sovražiti» (Prijateljstvo – pot k miru, 1964, str. 1). Pobratenja so pripomogla k obnovi Evrope, vzpostavljanju spoštovanja med prebivalci različnih mest in kultur. Leta 1989 je Evropski parlament uvedel še financiranje pobratenj s ciljem spodbujanja evropske integracije in utrjevanja evropske identitete, zlasti v regijah z manj razvitim pobratenjem in državah, ki se pripravljajo za vstop v Evropsko unijo (Evropska komisija, 2002).

Kranj je bil prvo jugoslovansko mesto, ki se je včlanilo v Svetovno federacijo pobratenih mest (Žalar, 1968a, str. 2) in prva občina v Sloveniji, ki je že leta 1957 sprejela sklep o pobratenu z drugo občino v zamejstvu (Pogačnik, 1981, str. 314–326). MOK mednarodno sodelovanje v svojem statutu (2021) opredeljuje v 12. členu; ta navaja, da MOK skrbi za razvijanje stikov s kraji v tujini, sodeluje s samoupravnimi lokalnimi skupnostmi, organi in organizacijami drugih držav, navezuje vsestransko gospodarsko, znanstveno, kulturno, politično in drugo sodelovanje ter skrbi za povezovanje in razvijanje stikov z mesti v tujini.

La Ciotat – prvo pobrateno mesto Kranja

Leta 1957 je Jugoslavijo obiskalo 20 francoskih županov. Ustavili so se tudi v Kranju. Leto pozneje je takratni župan mesta La Ciotat ponovno prišel v Kranj, da bi vzpostavil stike, če bi se občina s tem strinjala, piše v zapisniku 4. seje občinskega zbora Občinskega ljudskega odbora v Kranju 1957 (Čop, 1957). Kot je dejal Vinko Hafner, takratni kranjski župan (Kavčič, 2008), je bil Kranj v tistem času vzorčno mesto za sodobno komunalno ureditev in obiskovale so ga različne delegacije. Slavnostno listino so podpisali z gosjim peresom na pergamentni papir 14. julija 1958 pred mestno hišo v La Ciotatu (Jesenik, 1958, str. 1). Na začetku so bile želje Kranja delovna mesta v Franciji, vendar večje gospodarsko sodelovanje na račun pobratenja ni zaživel (Kavčič, 2008). Najuspešnejša oblika povezovanja je bila izmenjava mladih – po približno 30 se jih je iz La Ciotata udeleževalo izmenjave v

Kranju in obratno. Prvo so izvedli istega leta kot pobratenje. V začetku so v Franciji letovali predvsem otroci padlih borcev, pozneje modelarji, športniki, kulturniki in aktivni mladinci v Zvezi socialistične mladine. Po osamosvojitvi Slovenije so v La Ciotat odhajali kranjski dijaki, ki so se učili francosko. V petih desetletjih pobratenja je na Azurni obali letovalo okoli 1500 mladih (Kavčič, 2008). Med najbolj aktivnimi na relaciji Kranj–La Ciotat sta bila Mirko Draksler in njegova žena Svetlana. Povezala ju je prav izmenjava.

V intervjuju za ta članek je Mirko Draksler (Finc M., osebna komunikacija, 27. 1. 2025) povedal, da se je izmenjave prvič udeležil leta 1975, imel je 15 let. Odtlej je La Ciotat obiskal petnajstkrat, trikrat je bil vodja skupine. S Svetlano sta vodila skupino na zadnji izmenjavi pred slovensko osamosvojitvijo. Edini strošek za udeležence izmenjave je bila vozovnica za vlak oziroma avtobus, vse ostalo so financirali gostitelji. Udeleženci so bili stari med 15 in 25 leti. Bivali so v domu v lasti občine La Ciotat, obroke so jim pripravljale občinske kuharice. Program izmenjave (športne in družabne aktivnosti, izleti) so pripravili gostitelji. Ves čas so imeli stik tudi z domačini, vrstniki. Zakonca Draksler znata še danes zapeti francosko himno, ki sta se jo naučila na izmenjavi. Skupaj z drugimi kranjskimi udeleženci izmenjav sta leta 1993 ustanovila Društvo prijateljev mesta La Ciotat. Po njunem pripovedovanju se je občinsko vodstvo po osamosvojitvi Slovenije nagibalo k opustitvi sodelovanja s pobratenimi mesti. Ker so se bali, da bo vez zamrla, so ustanovili društvo. Ob ustanovitvi je štelo 80 članov. Pozneje se je občinsko vodstvo premislilo, društvo pa je delovalo do leta 2018. Skrbelo je za povezovanje udeležencev izmenjav in pomagalo občini pri organizaciji izmenjav v Kranju.

Mednarodna izkušnja je med udeleženci razvila močna prijateljstva. Botra njunega sina sta Francozinja Marie-Claire Perrachon in Kranjčan Igor Kavčič, oba sta Drakslerja spoznala na izmenjavi. Kako pristni odnosi so se razvili na izmenjavah, pove podatek, da je mesto La Ciotat med jugoslovansko vojno v Kranj poslalo tovornjak z osmimi tonami pomoči za begunce, ki so pribežali v Kranj. Zadnjo izmenjavo med mestoma – tudi zaradi upada zanimanja med mladimi – so izvedli leta 2013 (Brun, 2013). Dotlej so se skozi leta zvrstila tudi številna kulturna gostovanja (zbori, razstave, folklorne skupine itn.) in izmenjave učiteljev. Leta 2005 so v La Ciotatu odprli Kranjski

*Place de Kranj.
V La Ciotatu imajo
Kranjski trg, v
Kranju pa Park
La Ciotat.
(Foto arhiv MOK)*

trg, Place de Kranj (H. J., 2004, str. 2). Leta 2008 je Kranj ob praznovanju 50. obletnice pobratenja dobil Park La Ciotat (Stanovnik, 2016b).

La Ciotat je obmorsko letovišče na Azurni obali s približno 40.000 prebivalci. Od tam izvira petanka, ekipna športna igra, podobna balinanju (začetki segajo v leto 1907), mesto pa je znano tudi po enem od najstarejših (1889) še obstoječih kinematografov na svetu (L'Éden). Do konca 80. let je v mestu delovala ladjedelnica, ki je zaposlovala več tisoč ljudi. Med obiski občinskih delegacij izstopa tisti ob 60. obletnici pobratenja v La Ciotatu leta 2018. Naslednji stik je bila donacija La Ciotata kranjski občini, in sicer doprsnega kipa francoskega pesnika Alphonsa de Lamartina v Parku La Ciotat leta 2022. Po enajstih letih premora sta mesti obudili izmenjave mladih – La Ciotat je julija 2024 na olimpijskem festivalu gostil štirinajst dijakinj in dijakov obeh kranjskih gimnazij, skupaj s profesorjema. Aprila 2025 so bile v Kranju plesalke z učiteljicami (13), ki so izmenjale znanja z Glasbeno in baletno šolo Kranj, MOK pa je program obiska sklenila s prireditvijo, na kateri so nastopile gostje. Istočasno je bila v Kranju še štiričlanska delegacija mestne uprave La Ciotata.

Oldham – drugo pobrateno mesto Kranja

Sodelovanje med Kranjem in Oldhamom se je začelo na predlog slednjega in s posredovanjem konzula Velike Britanije v Zagrebu, saj so Britanci želeli navezati stike s katerim od jugoslovanskih mest z razvito tekstilno industrijo (Pogačnik,

1981). Oldham, mesto 10 kilometrov oddaljeno od Manchestra, je bilo znano po tekstilni industriji. Konec 60. let 20. stoletja je imelo največjo tovarno tekstilnih strojev na svetu (Žalar, 1968b). Sodelovanje med mestoma se je začelo že leta 1959, navaja listina med obema mestoma, ki jo hranijo na MOK. Ta vsebuje tudi podatek, da so pristojni uradno potrdili stalno zvezo med mestoma leta 1969, listino pa podpisali leta 1970.

Po pisanju Pogačnika (1981) in člankih v Glasu, objavljenih v 60. in 70. letih 20. stoletja, sta se Kranj in Oldham povezovala preko razstav, izmenjav prosvetnih delavcev, študentov, zborov, turističnih skupin in delegacij iz gospodarstva, šolstva, zdravstva, kulture ... Največje gostovanje Kranjčanov v Oldhamu je bila turneja akademskega pevskega zbora France Prešeren leta 1967, ta je s 67 člani pripravil koncert v Oldhamu in Upperwillu, posneli so ga tudi za BBC. Istega leta je Kranj dobil Oldhamsko cesto. Kmalu za tem so Britanci Kranjčanom darovali 50 različnih grmov vrtnic, ki so jih posadili ob Oldhamski cesti. Eno večjih gostovanj mesta Oldham v Kranju je bilo leta 1969, ko je 58 članov mladinskega zbora in godbe na pihala priredilo koncerta v Kranju in Preddvoru. Za najobsežnejšo akcijo Oldhama v Kranju pa je poskrbelo sedem kulturniških skupin s 86 člani. Leta 1971 so v Kranju ustanovili Društvo prijateljev Oldhama, v Oldhamu pa Društvo prijateljev Kranja (Pogačnik, 1981).

Izmenjava med mladimi – organizirali so jo na dve leti – se je začela leta 1963 (Sedej, 1978). Na njih je sodelovalo med 20 in 25 mladih, trajale so po tri tedne (Pogačnik, 1981). Zaradi velikega zanimanja med Kranjčani je moral udeležence izmenjave izbirati občinski komite. Vsak je moral na krajši seminar o politični in gospodarski situaciji, obvezen je bil tudi tečaj angleškega jezika (Košnjek, 1966). Izmenjave so stkale tudi ljubezenske zveze, ki so prerasle v zakonski stan. Med takšnimi so bili Jurica Rozman z Zgornjih Bitenj in Martin Smith, ki sta se poročila leta 1967 v Oldhamu (S. Z., 1967), Dragica Grah z Orehka in Ian Whatmough iz Oldhama, leta 1980 ju je poročil tedanji predsednik skupščine Občine Kranj Stane Božič (*Zakonca iz dveh pobratenih mest*, 1980), pa tudi Pavla Čelik z Zlatega polja in Paul Tootill, ki sta za ta članek razkrila svojo zgodbo (Finc M., osebna komunikacija, 28. 1. 2025).

Paul Tootill je bil na izmenjavi v Kranju leta 1971, in sicer kot snemalec, tehnična podpora. Skupina je takrat za potovanje od Oldhama do Kranja potrebovala dva dni. Z Otoka

so se s trajektom peljali do Belgije, naprej pa z vlakom do Kranja. V programu izmenjave so imeli v Kranju med drugim obisk podjetij – Save, Iskre, IBI-ja. Sava je za goste iz Velike Britanije organizirala piknik v Crngrobu. Nanj so povabili še zaposlene, med katerimi je bila tudi Pavla Čelik. *»Ko je končal s snemanjem, je prisedel k meni. Začela sva se pogovarjati. Na poti nazaj v Kranj me je vprašal, če se bova še kaj videla. Stanovala sem na Zlatem polju, oni pa so bivali v dijaškem domu. Tako se je začelo,«* se prvega stika z zdajšnjim možem spominja Pavla. V naslednjih letih sta si dopisovala in se obiskovala.

Poročila sta se leta 1975 v Ljubljani. Pavla ni bila navdušena nad mislijo, da bi se preselila v Anglijo, Paul pa se je zavedal, da bi bila selitev v Slovenijo zanj zelo zahtevna. Zato sta razmišljala o novem domu v zanju nevtralni državi. Paul se je dogovarjal za službo pri Phillipsu v Zimbabveju. Med poročnim potovanjem v Dubrovniku pa sta v časopisu prebrala članek o zaostrenih razmerah v takratni Rodeziji. Opustila sta načrt za selitev v Afriko in si ustvarila dom v Kranju. Paul se je zaposlil v Iskri na zastopstvu za Hewlett Packard v Ljubljani. *»Ko sem se preselil v Kranj, je bilo domačinom čudno, da je prišel zahodnjak živeti v Slovenijo. Spraševali so se, zakaj bi on rad k nam, če pa si mi želimo tja, od koder prihaja on,«* je razkril v tekoči slovenščini.

Leta 1991 sta načrtovala pot na Otok, razlog je bil nakup psa na Škotskem. V tem času se je zgodil razpad Jugoslavije. Imela sta pomisleke, a načrtov nista spremenila. Tedanjemu županu Kranja Vitomirju Grosu sta glede na nastale politične razmere ponudila pomoč pri pridobivanju podpore pobratenega mesta v času osamosvajanja Slovenije. Obiskala sta župana Oldhama in mu izročila pismo župana Kranja, v katerem je vodstvo mestne uprave Oldhama prosil, naj podpre suverenost Slovenije, s tem pa vpliva na britansko vlado. Navezala sta stike še s Slovenci v sosednjem kraju Rochdale in jih spodbudila, da so tudi oni z enako pobudo stopili v stik z lokalno oblastjo. Paul in Pavla Tootill danes živita v Hrastju. Imata dva otroka, sta tudi stara starša. Letos praznujeta 50 let poroke.

Kranj je prvo pobrateno mesto Oldhama. Novinar Greer (2007) ga je v Manchester Evening News opisal kot *»osupljivo srednjeveško mesto s čudovitim ozadjem slovenskih impozantnih gora«*. Kranj je omenjala tudi folk skupina The Oldham Tinkers v

pesmi *The Owl of Oldham* (The Oldham Tinkers, 1971). V 90. letih so vezi med mestoma zamrle, zadnji vidnejši skupni projekt pa sega v leto 2016, ko se je enajst kolesarjev podalo na dva tisoč kilometrov dolgo pot iz Kranja v Oldham (Stanovnik, 2016a). V letu 2025 je MOK organizirala angleško čajanko, srečanje krajanov, ki so bili v preteklosti na izmenjavi v Oldhamu.

Tretje pobratenje Kranja: Rivoli

Leta 1973 je iz Rivolija, italijanskega mesta s približno 50.000 prebivalci, s posredovanjem jugoslovanskega konzulata prišla pobuda po vzpostavitvi trajnejših stikov s Kranjem (A. Ž., 1975), in sicer ko so bili seznanjeni z *»uspehi naše širše družbene skupnosti in naše občine v socialističnem samoupravljanju«* (Pogačnik, 1981, str. 320).

Listino o pobratenuju sta vodstvi občinskih uprav podpisali oktobra 1975 v Rivoliju in novembra 1975 v Kranju. Mesti sta najintenzivneje sodelovali leta 1976. Kranj so takrat obiskali prosvetni delavci, pevski zbor, taborniki, ribiči, zdravstveni delavci, delegacija občinskega sveta, v Rivoli pa so se iz Kranja podali člani planinskega društva, ribiške družine, košarkarji, likovniki in akademski komorni zbor. V naslednjih letih so se povezovali še borci, kmetijski in zdravstveni delavci, sindikalisti, obrtniki, lovci, gasilci, nogometaši, kolesarji, balinarji, folklori in oktet (Dolenc, 1977). Kranjska delegacija, na čelu z borci, se je večkrat udeležila spominske slovesnosti na prelazu Colle del Lys, kjer je med 2. svetovno vojno padlo 2024 partizanov. V Rivoliju so leta 1978 – kot je zapisano v dokumentu občine Torino – poimenovali javno površino po Kranju, in sicer park; v italijanščini Giardino Kranj. Leta 1985 je Kranj dobil Trg Rivoli na Planini (Benedik, 1999, str. 179–190).

Glede na arhivske podatke MOK in občine Rivoli je slednja od leta 2006 do 2012 organizirala projekte, v katerih so sodelovali tudi mladi iz Kranja. Poudarek je bil predvsem na obdobju odpora v Italiji in Evropi med 2. svetovno vojno, miru, demokratičnosti in evropskem državljanstvu. Zadnje izmenjave so se udeležili člani Kluba študentov Kranj leta 2012. Po letu 2013 so stiki obstali na ravni vabil brez obiskov. Občini sta nazadnje sodelovali jeseni 2024 v Rivoliju na konferenci o strategijah marketinške promocije na področju turizma in trajnostnih praksah. Leto 2025 predstavlja 50 let pobratenja med mestoma.

Giardino Kranj. V Kranju imamo Trg Rivoli, v Rivoliju pa Park Kranj. (Foto arhiv MOK)

Povezovanja v nekdanji Jugoslaviji

Kranj je največ stikov navezal z mesti nekdanje Jugoslavije. S tem so v času njenega obstoja spodbujali občutek skupne identitete med različnimi narodnostmi in uresničevali uradno politiko bratstva in enotnosti (Baković, 2023). Prva uradna listina povezovanja Kranja z jugoslovanskimi mesti je bila tista o prijateljstvu in medsebojnem sodelovanju med Kranjem, Banjaluko (BiH), Bitolo (Makedonija), Hercegovim (Črna Gora), Osijekom (Hrvaška) in Zemunom (Srbija) leta 1976; dokument jih opredeljuje kot prijateljske občine. Vseh šest se povezuje še danes, in sicer v obliki osnovnošolskih izmenjav. V teh sodeluje iz vsakega prijateljskega mesta po ena osnovna šola. Vsako leto izmenjavo gosti ena od njih. Kranj zastopa Osnovna šola Stražišče Kranj, ki je bila nazadnje gostiteljica leta 2023. Gostujoče šole se štiridnevni srečanj udeležijo s po petimi učenci in štirimi učitelji. V letu 2024 je bil gostitelj Zemun, v letu 2025 Bitola, Kranj bo na vrsti spet leta 2029, je pojasnil ravnatelj OŠ Stražišče Kranj Pavel Srečnik (Finc M., osebna komunikacija 7. 2. 2025).

Kranj se je pobratil z dvema mestoma nekdanje Jugoslavije, to sta Kotor Varoš leta 1977 in Senta 1980. Podlaga za pobratenje s prvim je bila uspešna povezava med tovarno usnja Proleter in slovensko Planiko (Pogačnik, 1981). Pomembno vlogo pri povezovanju s Sento pa je odigralo podjetje Žitopromet Senta, ki je v Kranj, kjer je imelo tudi skladišče, vsako leto pripeljalo na stotine ton prehrabenih izdelkov, predvsem moke (Košnjek, 1980).

Pobratenja z mesti treh velesil sveta

V letu 2021 in 2022 se je MOK pobratila z mesti treh največjih velesil sveta. Decembra 2021 se je prvič pobratila z neevropskim mestom, kitajskim Džangdžjakovom, zaradi pandemije covida-19 preko spletne konference. Skupni točki sta šport in podjetništvo. Mesto s 4,7 milijona prebivalcev, ki leži 200 kilometrov severozahodno od Pekinga, je bilo februarja 2022 eno od prizorišč zimskih olimpijskih iger. Že med podpisom pisma o nameri leta 2019 v Kranju je tedanja podžupanja Li Hong poudarila, da je v Kranju veliko znanja, ki ga na Kitajskem potrebujejo (Šubic, 2019).

Džangdžjakov je zaradi olimpijskih iger pridobil najsodobnejšo infrastrukturo v zimskih športih, Kranj pa je dolga leta znan po dobro postavljenem šolskem sistemu za mlade športnike, kakovostnem delu v športnih klubih in odmevnih rezultatih v zimskih športih na svetovni ravni. Pri izgradnji skakalne infrastrukture v Džangdžjakovu je pomembno vlogo odigralo podjetje MANA Original iz Kranja s tehničnim dizajnom skakalnice ter dobavo in montažo večjih tehnoloških komponent skakalnice na zaletišču in doskočišču. Čez slaba dva meseca sta skakalca Smučarskega kluba Triglav Kranj Peter Prevc in Cene Prevc v tem skakalnem centru osvojila olimpijske kolajne. Marca 2023 je MOK gostila šestčlansko delegacijo iz Džangdžjakova. To je bil njihov prvi obisk v Evropi po pandemiji covida-19. Seznanili so se z delovanjem Gimnazije Kranj in Gimnazije Franceta Prešerna Kranj, Konfucijeve učilnice, ki deluje v okviru prve, Kovačnice – podjetniškega inkubatorja Kranj, Centra trajnostne mobilnosti in Informacijskega centra SOS Proteus. Julija istega leta je vodstvo MOK skupaj z gospodarsko-izobraževalno delegacijo iz Kranja obiskala Džangdžjakov. Ogledali so si olimpijske objekte, tehnološki park za zimske

športe, olimpijsko vas, center za strokovno izobraževanje, obiskali javne zavode in podjetja. Izmenjali so si primere dobrih praks na področju trajnosti – Kitajci so predstavili mobilnost s poudarkom na vodiku, Kranjčani koncept družbe brez odpadkov, Konfucijeva učilnica Gimnazije Kranj pa je podpisala sporazum o sodelovanju z eno od tamkajšnjih srednjih šol. Kranj se je pred tem predstavil na spletnih konferencah mesta Džangdžjakov, in sicer *Konferenci partnerstev med pobratenimi mesti* leta 2021 in *Kitajskem-srednje- in vzhodnoevropskem forumu 2022* (MOK kot trajnostno in pametno mesto, investicije).

V začetku leta 2022 se je Kranj pobratil z Jekaterinburgom, po številu prebivalcev (1,5 milijona) četrtem največjim ruskim mestom. Mesti sta stike navezali na podlagi gospodarstva. V Kranju si je dom ustvarilo precej Rusov, v preteklosti so bili, oziroma so še, zaposleni v Iskratelu in nekaterih drugih podjetjih. Na obeh kranjskih gimnazijah se dijaki učijo tudi rusko. Kranjski župan Matjaž Rakovec je županu Jekaterinburga Alekseju Orlovu ob obisku Jekaterinburga izročil pisma Gimnazije Kranj in Gimnazije Franceta Prešerna o možnostih sodelovanja, pismo Fakultete za organizacijske vede, ki je že sodelovala z Uralsko zvezno univerzo, in Prešernovega gledališča Kranj. Slab mesec po podpisu listine pa so mestni svetniki na 33. redni seji v skladu z *Resolucijo Evropskega parlamenta o ruski agresiji proti Ukrajini* (Uradni list Evropske unije, 2022) sprejeli deklaracijo proti ruski agresiji v Ukrajini. S tem so potrdili zamrznitev vseh oblik sodelovanja z Rusko federacijo.

Poleti 2022 se je Kranj pobratil z ameriškim mestom Colorado Springs. Podpis sporazuma o pobratenju so izvedli v ZDA. Leto prej sta župana podpisala pismo o nameri. Ideja o pobratenju se je razvila na pobudo MOK in Ameriške gospodarske zbornice – AmCham Slovenija, katere član je tudi Goodyear Slovenija, ameriško podjetje, ki v Kranju zaposluje več kot 1500 ljudi. Mesto s približno pol milijona prebivalcev ponuja sodobno športno infrastrukturo in odlične pogoje za trening, kar velja tudi za Kranj. V Colorado Springsu je sedež ameriškega olimpijskega in paralimpijskega komiteja, na Brdu pri Kranju pa MOK načrtuje Nacionalni športni center. Aprila 2022 je MOK v sodelovanju s Colorado Springsom dijakom športnikom Gimnazije Franceta Prešerna Kranj omogočila program *Young Champion Ambassador*.

Skozi spletne delavnice v angleškem jeziku so pridobivali večšine za olimpijske ambasadorje. Marca 2023 je delegacija Colorado Springsa obiskala Kranj.

Kranj se je leta 2022 na pobudo slovenske veleposlanice na Japonskem dr. Ane Polak Petrič povezal z občino Fukui. Gre za mesto z 260.000 prebivalci na otoku Honšu, ki je gostilo slovensko košarkarsko reprezentanco na pripravah za poletne olimpijske igre v Tokiu 2020 in želelo obdržati stik s Slovenijo tudi po tem. Povezovanje se je začelo z dopisovanjem otrok v šolskem letu 2022/2023. Šest kranjskih osnovnih šol (OŠ Franceta Prešerna Kranj, OŠ Janeza Puharja Kranj – Center, OŠ Stražišče Kranj, OŠ Predoslje Kranj, OŠ Orehek Kranj, OŠ Matije Čopa Kranj) si tretje šolsko leto dopisuje z japonskimi vrstniki. Dijaki Gimnazije Franceta Prešerna Kranj se od leta 2024 preko videokonferenc povezujejo z vrstniki s srednje ekonomske šole iz mesta Fukui. V letu 2024 je MOK v občinski galeriji pripravila razstave risb šolarjev na temo slovensko-japonskih motivov, omogočila razstavo Fotografskega društva Janez Puhar Kranj z motivi Kranja v mestu v Fukui, v Mestni knjižnici Kranj je postavila fotografsko razstavo z motivi iz mesta Fukui in kaligrafije, ki je v šolskem letu 2024/2025 gostovala še na šolah, ki so sodelovale v dopisovanju. Med obiskom kranjske delegacije v mestu Fukui aprila 2024 se je MOK predstavila japonskemu gospodarstvu, japonski podjetniki pa kranjski delegaciji. Delegacija iz mesta Fukui je obiskala Kranj julija 2024, takrat sta vodstvi obeh mest podpisali pismo o nameri o pobratenju. Kranj je septembra 2025 postal prvo evropsko mesto, s katerim se je Fukui pobratil.

Protokol pobratenja

Seznam pobratenih mest Kranja je dolg, a so nekatera sodelovanja povsem zamrla. MOK ga je razčlenila v dve kategoriji: pobratena mesta, ki temeljijo na listinah o pobratenju, in prijateljska mesta, ki temeljijo na sporazumih o sodelovanju. Med slednje je uvrstila tudi mesta, s katerimi dolga leta sodeluje brez listin. Pobratena mesta Kranja so: La Ciotat (1958), Oldham (1969), Rivoli (1975), Kotor Varoš (1977), Senta (1980), Železna Kapla (1984), Büyükkçekmece (2014), Džangdžjakov (2021), zamrznjen Jekaterinburg (2022), Colorado Springs (2022) in Fukui (2025). Prijateljska mesta Kranja so: Banjaluka, Bitola, Hercegnovi, Osijek, Zemun, Beljak, Kočani, Doberdob, Pula, Amberg, Novi Sad, Užice, Grožnjan

in Székesfehérvár. Leta 2022 je MOK določila tudi protokol pobratenja. Praviloma je pobratenje uresničljivo vsaj tri leta po izkazanem interesu za pobratenje in na podlagi že izvedenih skupnih projektov.

O projektih MOK na forumih, konferencah, delavnicah

Župan Matjaž Rakovec je spomladi 2022 na *Forumu županov* v palači Združenih narodov v Ženevi kot edini govorec iz Slovenije svetovni javnosti prvič predstavil primere dobrih praks Kranja, vezane na trajnost in pametne rešitve. MOK je prvič pritegnila pozornost na mednarodni ravni s projekti, ki jih izvaja v lokalni skupnosti. To je bila prelomnica, ki je MOK postavila na veliki oder, ji odprla možnosti izmenjave znanj z drugimi mesti po svetu in omogočila večjo prepoznavnost. Še isti mesec je Evropska komisija razkrila uvrščene v *Misijo podnebno nevtralnih in pametnih mest do leta 2030*, med njimi je bil tudi Kranj. MOK je kmalu začela prejemati številna vabila na druge mednarodne dogodke. V obdobju 2022–2024 je tako svoje projekte predstavljala na 6. *UNECE Mednarodnem forumu javno-zasebnega partnerstva* v Barceloni (urbana mobilnost), *TAIEX delavnici o pametnih mestih* v Budvi, *Donavskem poslovnem forumu* v Banjaluki, spletni konferenci o zelenih urbanih rešitvah v Székesfehérvárju, *Konferenci o pametnih mestih* v Novem Sadu, *Svetovnem forumu o socialnem podjetništvu* v Amsterdamu, dogodku *Bridge for Cities* na Dunaju ... Od leta 2022 se MOK redno predstavlja na *Svetovnem kongresu pametnih mest* v Barceloni, na katerem se zbere okoli 25.000 udeležencev iz več kot 800 mest z vsega sveta.

Ključna projekta, ki sta po *Forumu županov* sprožila še več mednarodnih stikov, sta *Misija podnebno nevtralnih in pametnih mest do leta 2030* in naziv *evropska destinacija odličnosti 2023*. Slednjega je MOK prejela na podlagi trajnostnih prizadevanj v občini in turizmu. Za nagrado so ji omogočili predstavitev na največjem turističnem sejmu na svetu ITB Berlin ter snemanje promocijskega videa. Kranj se je kot trajnostna destinacija posledično prebil v tuje medije, kot sta The Guardian (Fullerton, 2023) in The Times (Mellor, 2023). Zanimanje se je pokazalo tudi iz drugih držav, npr. Hrvaška turistična organizacija jo je povabila, naj svoje trajnostne prakse predstavi udeležencem konference za manjše destinacije v Međimurju konec leta 2022.

Župan Matjaž Rakovec (levo) med predavanjem na Forumu županov v Švici (Foto arhiv MOK)

Pot Prešernovih sodobnikov in dan mednarodnega povezovanja

Osrednja mednarodna projekta, ki ju MOK po pandemiji covida-19 izvaja v mestu, sta postavljanje doprskih kipov Prešernovih sodobnikov v Parku La Ciotat in Dan mednarodnega povezovanja Kranja.

Postavljanje doprskih kipov v Parku La Ciotat se je v kranjski občini začelo med predsedovanjem Slovenije Svetu Evropske unije 2021. Kipi tujih pesnikov, ki so ustvarjali v času najbolj znanega meščana Kranja Franceta Prešerna, so donacije veleposlaništev in podjetij, kip Prešernovega francoskega sodobnika pa pobratenega mesta La Ciotat. Do leta 2025 so na *Poti Prešernovih sodobnikov* postavili sedem kipov: poleg Prešernovega še kipe njegovih sodobnikov iz Rusije (Mihail Lermontov), Ukrajine (Taras Ševčenko), Španije (José de Espronceda), Francije (Alphonse de Lamartine), Madžarske (Sándor Petőfi) in Poljske (Adam Mickiewicz).

MOK je pred pandemijo covida-19 zadnje srečanje za pobratena mesta pripravila ob Prešernovem dnevu 2020. Po koncu pandemije pa je uvedla *Dan mednarodnega povezovanja Kranja*. V letu 2023 je v okviru tega organizirala mednarodno

konferenco *Misli zeleno, deluj trajnostno (Think Green, Go Sustainable)*, ki so jo obiskali gostje iz 11 držav. V letu 2024 pa mednarodno kuhinjo, v kateri je devet kranjskih osnovnih šol z lokalnimi kuharji spoznavalo kulinariko držav, v katerih se nahajajo pobratena in prijateljska mesta Kranja. Projekt so izvedli tudi v letu 2025.

Mednarodna kuhinja – devet kranjskih osnovnih šol je pod mentorstvom lokalnih kuharjev spoznavalo kulinariko pobratenih in prijateljskih mest. (Foto arhiv MOK)

Protokolarni in strokovni obiski 2020–2025

V okviru mednarodnega sodelovanja se redno izvajajo protokolarni obiski. MOK je donirala gasilsko avtolestevo prijateljskemu mestu Kočani (2020), v pobrateni Senti je sodelovala v programu *Evropa za državljane* (2022), v Pulju je kranjski župan odprl razstavo o Janezu Puharju (2023), MOK pa je podprla tudi strokovno ekskurzijo aktiva ravnateljev osnovnih šol iz Kranja in okolice k puljskim kolegom (2024), podpisala je pismo o nameri o sodelovanju z madžarskim mestom Székesfehérvár (2023) in se mu pridružila v projektu *Večno mladi*, financiranem s sredstvi EU, v katerem sodeluje pet mest. Predstavila se je tudi na *Kaleiči Old Town Festivalu* v Turčiji (2021 in 2023). Obiskali so jo številni veleposlaniki (ZDA, Velike Britanije, Japonske, Ukrajine itn.),

župani Bavarske, dijaki na izmenjavi Erasmus, predstavniki kibuca iz Izraela, študentje arhitekture z Avstrijske Koroške, predstavniki mestne uprave iz Kopenhagna in Celovca, gostila je dan Ukrajine (2023) in izvedla dvotedensko mentorstvo za zaposlene z mestne uprave ukrajinskega mesta Novovolinsk v programu Centra za evropsko prihodnost (2024).

Zaključek

»Od prvega pobratenja naprej je Kranj ves čas stopnjeval sodelovanje s tujimi mesti, tako da je danes eno izmed najbolj odprtih mest pri nas,« je v Glasu že leta 1968 zapisal novinar Andrej Žalar. Takrat si je ta status prislužil tudi kot prvo jugoslovansko mesto v Svetovni federaciji pobratenih mest. Ohranil ga je do danes, saj velja za mesto, v katerem harmonično sobivajo ljudje različnih narodnosti, kultur in veroizpovedi. Oznako odprtega mesta si je utrdil tudi zaradi novih stikov po vsem svetu. V Kranju se lahko brezplačno učiš tudi kitajsko, saj v mestu deluje Konfucijeva učilnica, ali pa si kot učenec ali dijak dopisuješ z vrstniki z daljne Japonske.

Obdobje po koncu druge svetovne vojne je bilo pomembno za vzpostavljanje prijateljskih vezi med evropskimi narodi. Pobratenja so bila eden od glavnih načinov povezovanja. Potovanja so bila tedaj redka. Zato so bile vsakoletne izmenjave mladih iz pobratenih mest z visokim številom udeležencev tako intenzivna. V sodobnem času se vsakdo lahko poveže s svetom z enim klikom na spletu, potovanja pa so dostopna kadarkoli in kamorkoli, zato so tudi vezi med pobratenimi mesti manj intenzivne kot nekoč. Občine se ne osredotočajo več le na vez z enim mestom na raznovrstnih področjih, ampak stike ustvarjajo s fokusom na eno področje, in sicer s številnimi mesti z vsega sveta. Vse to je precej novo za Kranj. Ravno zato, ker gre za prelomnico, je pomembno, da je zabeležena, saj bo tudi današnji čas nekega dne zgodovina. Ta članek pa je lahko podlaga za raziskovanje v prihodnosti.

VIRI IN LITERATURA

- A. Ž., 1975. Pobratenje med Rivilijem in Kranjem. *Glas*, 17 (77), str. 1. Dostopno na: https://arhiv.gorenjskiglas.si/digitar/15908610_1975_77_L.pdf, (28. 1. 2025).
- Baković, N., 2023. *From brothers to business partners*, 21. julij. Dostopno na: <https://www.copernico.eu/en/articles/brothers-business-partners-rise-and-fall-serbo-slovenian-twin-towns-second-yugoslavia> (1. 2. 2025).
- Benedik, F., 1999. Seznam ulic, cest in trgov v mestu Kranju – nastanek, poimenovanje in njih spremembe. *Kronika, časopis za slovensko krajevno zgodovino*, 47 (1/2).
- Brun, A., 2013. *Francozi na obisku*, 5. avgust. Dostopno na: <https://arhiv.gorenjskiglas.si/article/20130806/C/130809826/francozi-na-obisku> (15. 1. 2025).
- Čop, G., 1957. *Zapisnik 4. seje občinskega zbora občinskega ljudskega odbora*, 26. december. Kranj: Občinski ljudski odbor Kranj.
- Dolenc, D., 1977. Letos še bolj pestro sodelovanje Kranja z Rivilijem. *Glas*, 30 (4), str. 6. Dostopno na: https://arhiv.gorenjskiglas.si/digitar/15908610_1977_4_L.pdf (26. 1. 2025).
- *Evropska komisija*, 2002. *Golden stars for best town twinning projects*, 24. maj. Dostopno na: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_02_759 (12. 1. 2025).
- Fullerton, J., 2023. *Music and mountains: a green city break in Slovenia*, 10. maj. Dostopno na: <https://www.theguardian.com/travel/2023/may/10/kranj-northern-slovenia-city-break> (8. 1. 2025).
- Greer, S., 2007. *Twins separated*, 30. oktober. Dostopno na: <https://www.manchestereveningnews.co.uk/news/local-news/twins-separated-1008923> (18. 1. 2025).
- H., J., 2004. *Kranjski trg v La Ciotatu*. *Gorenjski glas*, 57 (58). Dostopno na: https://arhiv.gorenjskiglas.si/digitar/16298754_20040723_L.pdf (15. 1. 2025).
- *Jesenik*, 1958. *Pobratenje mest La Ciotat - Kranj*. *Glas*, 11 (57). Dostopno na: https://arhiv.gorenjskiglas.si/digitar/54992384_1958_57_L.pdf (15. 1. 2025).
- Kavčič, I., 2008. *Zanimivi za zahod*. *Gorenjski glas Plus*, 27. junij. Dostopno na: <https://arhiv.gorenjskiglas.si/article/20080627/C/306279975/zanimivi-za-zahod> (15. 1. 2025).
- Košnjek, J., 1966. *V La Ciotat in Oldham*. *Glas*, 18 (22), str. 2. Dostopno na: https://arhiv.gorenjskiglas.si/digitar/15908610_1966_22_L.pdf (18. 1. 2025).
- Košnjek, J., 1980. *Srečanje gospodarstvenikov*. *Glas*, 33 (52), str. 3. https://arhiv.gorenjskiglas.si/digitar/15908610_1980_52_L.pdf (6. 2. 2025).
- Mellor, R., 2023. *The best mini-breaks in Eastern Europe – plus where to stay, eat and visit*, 26. januar. Dostopno na: <https://www.thetimes.com/article/best-eastern-europe-minibreaks-pfc3d5gr> (7. 1. 2025).

- Pogačnik, V., 1981. *Prikaz medobčinskega sodelovanja Občine Kranj za obdobje 1957–1978*. V: *Kranjski zbornik 1980. Kranj: Skupščina občine Kranj*.
- Prijateljstvo – pot k miru. 1964. *Glas*, 17 (33), str. 1. Dostopno na: https://arhiv.gorenjskiglas.si/digitar/15908610_1964_33_L.pdf (12. 1. 2025).
- S. Z., 1967. Pristrčen sprejem mladih zakoncev v Kranju. *Glas*, 20 (60), str. 1. Dostopno na: https://arhiv.gorenjskiglas.si/digitar/15908610_1967_60_L.pdf (18. 1. 2025).
- Sedej, D., 1978. Kako živi Oldham. *Glas*, 31 (100), str. 8. Dostopno na: https://arhiv.gorenjskiglas.si/digitar/15908610_1978_100_L.pdf (18. 1. 2025).
- Stanovnik, V., 2016a. *Dobrodelno kolesarjenje v Oldham*, 5. junij. Dostopno na: <https://arhiv.gorenjskiglas.si/article/20160605/C/160609880/dobrodelno-kolesarjenje-v-oldham> (18. 1. 2025).
- Stanovnik, V., 2016b. *Park La Ciotat v novi podobi*, 14. julij. Dostopno na: <https://arhiv.gorenjskiglas.si/article/20160714/C/160719906/park-la-ciotat-v-novi-podobi> (2. 2. 2025).
- Šubic, S., 2019. *Občina Kranj krepi vezi s kitajskim Zhangjiakoujem*, 10. junij. Dostopno na: <https://arhiv.gorenjskiglas.si/article/20190610/C/190619983/obcina-kranj-krepi-vezi-s-kitajskim-zhangjiakoujem> (6. 1. 2025).
- The Oldham Tinkers, 1971. *The owl of Oldham*. Dostopno na: <https://www.oldhamtinkers.com/the-owl-of-oldham.html> (17. 1. 2025).
- Uradni list Evropske unije, št. 2022/2564(RSP). *Resolucija Evropskega parlamenta o ruski agresiji proti Ukrajini*, 2022. Dostopno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52022IP0052&from=EN> (9. 1. 2025).
- Zakonca iz dveh pobratenih mest. 1980. *Glas*, 33 (59), str. 11. Dostopno na: https://arhiv.gorenjskiglas.si/digitar/15908610_1980_59_L.pdf (18. 1. 2025).
- Žalar, A., 1968a. »Kranj si prizadeva za uresničitev osnovnih idej vseh naprednih sil in organizacij na svetu.« *Glas*, 21 (33). Dostopno na: https://arhiv.gorenjskiglas.si/digitar/15908610_1968_33_L.pdf (18. 1. 2025).
- Žalar, A., 1968b. Oldham – razvito mesto. *Glas*, 21 (31), str. 8. Dostopno na: https://arhiv.gorenjskiglas.si/digitar/15908610_1968_31_L.pdf (18. 1. 2025).
- *Listine o pobratenju in sodelovanju Mestne občine Kranj*. 1958–2022. Kranj: arhiv Mestne občine Kranj.
- *Sporočila za javnost o mednarodnem sodelovanju na Mestni občini Kranj*. 2020–2024. Dostopno na: <https://www.kranj.si/kranj-moje-mesto/mednarodno-sodelovanje/novice> (6. 1. 2025).
- *Statut Mestne občine Kranj (UPB-4)*, 2021. Uradni list Republike Slovenije, št. 165/2021. Dostopno na: <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/2021-01-3266/statut-mestne-obcine-kranj-uradno-precisceno-besedilo---upb4> (12. 1. 2025).

MED POBRATIMSTVOM IN POZABO: STIKI KRANJA IN LJUBLJANE Z NIZOZEMSKO OBČINO VALKENBURG AAN DE GEUL

Uvod

Mednarodne povezave Mestne občine Kranj temeljijo na vzpostavljanju stikov s pobratenimi in prijateljskimi mesti. Pobratena mesta predstavljajo obliko uradnih ali neformalnih sporazumov, s katerimi se povežeta dve mesti, običajno na osnovi določenih podobnih lastnosti, kot so število prebivalcev, športne aktivnosti ali glavna gospodarska dejavnost. Koncept pobratenja v sodobni obliki je v Evropi nastal po drugi svetovni vojni, z njim pa naj bi spodbujali stike med kulturami v obdobju mednarodne stabilizacije odnosov po vojni. Hkrati naj bi imela pobratena mesta pozitivne ekonomske učinke, predvsem z vzpostavljanjem trgovine in turističnih povezav. Danes je po Evropi pobratenih na tisoče mest.

Kranj se je s konceptom pobratenih mest srečal v 50. letih. Prvi stik je bil vzpostavljen s francoskim mestom La Ciotat s podpisom sporazuma leta 1958. V La Ciotatu so leta 2004 razglasili poimenovanje enega od trgov po Kranju – *Place de Kranj*, ob 50. obletnici pobratenja leta 2008 pa je bil v Kranju odprt Park La Ciotat. La Ciotatu je sledilo vzpostavljanje stikov z angleškim tekstilnim industrijskim centrom Oldhamom in italijanskim Rivolijem. Do razpada Jugoslavije se je Kranj pobratil še s Kotor Varošem, Sento in Železno Kaplo, nato je sklepanje vezi za dlje časa usahnilo. V najnovejšem času se bratenje nadaljuje z izvenevropskimi mesti.

Kranj je vzpostavil tudi stike s prijateljskimi mesti, kar označuje manj tesne in bolj omejene, a še vedno naklonjene odnose. Naziv je bil rezerviran predvsem za mesta iz iste države ali v neposredni sosesčini. Od začetka 60. let do leta 2023 je kranjska občina vzpostavila 14 takšnih prijateljstev.

Nekaj mednarodnih stikov je zbledelo in niso napredovali do uradnega prijateljskega statusa. Za časa Jugoslavije so

se omenjala sodelovanja s Trnjem (predelom Zagreba), Mostarjem ter Podgorico, v 60. letih pa je bilo veliko pozornosti posvečene sodelovanju z italijanskim mestom Savona, vendar je presahnilo v 70. letih.

Park La Ciotat je postal osrednja spominska lokacija, ki obeležuje prijateljske vezi kranjske občine s tujino. V njem sta bila konec leta 2014 postavljena smerokaza, ki kažeta smeri in razdalje do pobratenih in prijateljskih mest. Sporočilo mednarodnega povezovanja Kranja od leta 2021 še utrjuje Aleja Prešernovih sodobnikov vzdolž osrednje poti v parku – mednarodni projekt postavljanja doprskih kipov nacionalnih pesnikov, ki so živeli v podobnem času kot France Prešeren.

V Parku La Ciotat stoji še eno obeležje, ki je daleč najstarejše od vseh in prav tako spominja na zgodovino mednarodnih povezav Kranja, a je v nasprotju z ostalimi povsem zapostavljeno. Gre za vazo, ki je stala sredi cvetlične grede ob glavni poti skozi park, ob urejanju Aleje Prešernovih sodobnikov pa je bila prestavljena na zelenico za doprskimi kipi. Vaza je spomin na mednarodno prijateljstvo z nizozemsko občino Valkenburg in krajem Schin op Geul, ki je utonilo v pozabo.

Kranjčani na Nizozemskem, Nizozemci v Kranju

Schin op Geul, naselje na reki Geul z okoli 700 prebivalci, leži v pokrajini Limburg na skrajnem jugu Nizozemske, v neposredni bližini belgijske in nemške meje ter nedaleč od Maastrichta. Sodi v občino Valkenburg aan de Geul (do leta 1982 Valkenburg-Houthem), kar je tudi ime osrednjega naselja in sedeža občine. Iz Schina op Geul je prihajal moški amaterski pevski zbor Inter Nos, ki je nastal leta 1937 z združitvijo štirih pevcev (formalno je bil ustanovljen čez dve leti). Zbor je po drugi svetovni vojni začel gostovati v tujini (Koncert nizozemskih, 1986, str. 5) in leta 1964 vzpostavil

stike s pevskim zborom France Prešeren iz Kranja, ki je nastal kmalu po koncu druge svetovne vojne (Mravlja, 1985, str. 246). Na povabilo kranjskega zbora so člani nizozemskega zbora 3. maja 1965 prispeli na šestdnevni obisk Jugoslavije. Med svojim bivanjem so obiskali več gorenjskih krajev in Ljubljano, organizirali koncert v tedanjem Kinu Center, položili venec k spomeniku revolucije v Kranju in se srečali s predsednikom občine (županom) Martinom Koširjem (SI-ZAL-KRA-94, šk. 6, Poročilo o obisku, 3. 5. 1965). Prav tako so v znak prijateljstva podarili več tulipanov, ki so jih posadili v parku pred Kinom Center (Obisk iz Nizozemske, 1967, str. 2), današnjem Parku La Ciotat. Konec junija je kranjski zbor vrnil obisk in 72 pevcev je preživelo poldrugi teden na Nizozemskem kot gostje moškega pevskega zbora iz Brunssuma, mesta severovzhodno od Valkenburga. Za gostovanje je bil zaslužen Jochan Scholtes, ki je kot ljubitelj Jugoslavije organiziral že več obiskov jugoslovanskih skupin. Vtisi so bili pozitivni, člani kranjskega zbora so poročali o pristrčnih sprejemih, darežljivih gostiteljih in navdušenih odzivih na nastope. Imeli so več koncertov, se srečali z lokalnimi političnimi veljaki, v Schinu op Geul pa so obiskali člane Inter Nosa (SI-ZAL-KRA-94, šk. 6, Pevska turneja v Holandijo, 1965). »Vseskozi jih je spremljala zavest, da imamo Jugoslovani na Nizozemskem svoje velike prijatelje,« je zapisal Glas ('Prešernovci', 1965, str. 4).

Utrditev stikov na političnem nivoju se je zgodila jeseni istega leta. Valkenburški župan François Breekpot je oktobra 1965 obiskal Kranj in v parku pred Kinom Center posadil še več tulipanov, menda je skupaj doniral 6000 čebulic (Pogačnik, 1980, str. 324). Ob simboličnem dogodku je bila izražena obojestranska želja po nadaljnjem sodelovanju, predsednik kranjske občine Košir pa je meščane Kranja pozval, naj jih cvetje spominja, »da imamo v tem Holandskem mestu naše dobre prijatelje« (Župan holandskega, 1965, str. 1). Zdelo se je, da bo sodelovanje med kranjsko in valkenburško občino hitro formalizirano, kljub temu pa so stiki v letu 1966 zastali in se obnovili šele v naslednjem letu.

Gostje z Nizozemske so 22. aprila 1967 prispeli na svoj drugi obisk Kranja, ki je trajal štiri dni. Na železniški postaji so jih svečano sprejeli občinski predstavniki, saj so bili pevci uradno gostje kranjske občinske skupščine. Razkazali so jim Kranj ter jih peljali na Krvavec in v Ljubljano. Osemindvajsetčlanski

nizozemski zbor je organiziral koncerta na Golniku in v dvorani Kina Center (Obisk iz Nizozemske, 1967, str. 2). Glasov poročevalec je kranjski koncert ocenil pozitivno, češ da je Inter Nos napredoval v primerjavi z nastopom na prejšnjem gostovanju, obiskovalci pa so bili posebej polaskani s tem, da so gostje v program uvrstili dve slovenski pesmi, ki so ju tudi odpeli v slovenščini (Stanjko, 1967a, str. 6).

Eden od vrhuncev gostovanja je bilo odkritje spominskega obeležja – kamnite cvetlične vaze v parku pred Kinom Center, ki ga je Glasov dopisnik imenoval »park prijateljstva in spominov«. Vaza je bila darilo iz Nizozemske, domnevno izdelana iz laporja iz valkenburškega podzemnega kamnoloma, danes priljubljene turistične atrakcije, v njej pa je bila shranjena nizozemska zemlja. Slavnostno odkritje je bilo 24. aprila 1967 ob 12. uri. Okoli obeležja so člani Inter Nosa posadili vrtnice, ki so jih obdajale gredice tulipanov, zasajene ob njihovem prvem obisku. Poleg nizozemskih pevcev so slovesnosti prisostvovali gostje iz Oldhama, ki so Kranj obiskali v istem času (Spominsko obeležje, 1967, str. 3; Internos et JIubljana [sic], 1980, str. 1). Kamnito obeležje ima obliko proti vrhu razširjene žare, ki stoji na valjastem lehnjakovem podstavku. Na vrhnjem obodu vaze so štiri polkrožne izbokline. Vkllesane podobe in napis na vazi so danes dodobra zabrisani. Na eni strani je mogoče prepoznati liro, simbol petja in prijateljskih pevskega zborov. Ob liri je vklesan grb Valkenburga z drobnimi krogi – zvezdami na nebu, na nasprotni strani pa se vidi obris kranjskega grba.

Odkritje spominske vaze v Kranju 24. aprila 1967 (Vir: Spominsko obeležje, 1967, str. 2)

Na obeh grbih danes manjkata osrednja dela, kranjski orel in valkenburški grad, ki sta bila kovinska in pritrjena na vazo, danes se žal vidijo le še poškodovani nosilci. Med grboma je vklesan napis: *SPOMIN NA / GOSTOVANJE PEVSKEGA / ZBORA INTER NOS / OBČINA VALKENBURG / OBČINA KRANJ*.

*Današnje stanje
spominske vaze
z zabrisanim
vklesanim napisom
(Foto Ivan Smiljanić)*

Sodelovanje med kranjskim in valkenburškim pevskim zborom se je okrepilo jeseni 1967, ko so kranjski pevci pod patronatom in s finančno podporo kranjske občine – »kljub stabilizacijskim reformnim ukrepom v gospodarstvu in negospodarstvu ter v naši družbi sploh« (Korošec, 1967a, str. 8) – vrnili obisk in 28. septembra za šest dni odpotovali v Veliko Britanijo ter na Nizozemsko, da obišejo prijateljska Oldham in Valkenburg (-ar., 1967, str. 4). Skupaj z njimi je potovala tudi politična delegacija na čelu z nekdanjim predsednikom občine Koširjem in načelnikom skupščinske pisarne Vidom Pogačnikom, tako da je celotno delegacijo sestavljalo okoli 80 ljudi. Konec septembra in na začetku oktobra je imel 67-članski mešani zbor pod vodstvom dirigenta Petra Liparja nastope v Saddleworthu, Oldhamu, Schinu op Geul in na komemoraciji ob spomeniku padlim vojakom v drugi svetovni vojni v Caubergu

pri Valkenburgu, kjer je kot govorec nastopil tudi Martin Košir. Čeprav je obisk v Oldhamu pri pevcih pustil pozitivne vtise, je bilo srečanje z nizozemskimi gostitelji še toplejše in mnogi pevci so bili ob ponovnem snidenju ganjeni do solz. Kranjski pevci so v Schinu op Geul stanovali v hotelu, ki ga je imel v lasti gostinec in tajnik Inter Nosa Theodor Salden, sicer redni obiskovalec Slovenije in jugoslovanske obale ter eden osrednjih pobudnikov in finančnih podpornikov kranjsko-valkenburškega povezovanja (Stanjko, 1967b, str. 6). Zaradi svojega mecenstva in zvestega obiskovanja Jugoslavije – do leta 1974 je državo obiskal 31-krat – je bil leta 1970 deležen tudi uradnega priznanja, saj je za zasluge pri krepitvi jugoslovansko-nizozemskih stikov prejel red jugoslovanske zastave s srebrnim vencem (Podbevšek, 1971a, str. 6). Za priznanje je bil zelo hvaležen in je hotel »izraziti mojo posebno zahvalo njemu, ki mi je to visoko cenjeno odlikovanje odobril, t.j. njegovo veličanstvo [sic] predsednik Jugoslavije Tito« (SI-ZAL-LJU-70/7, šk. 1248, ovoj 294, Dopis Theodorja Saldena, 20. 2. 1971).

*Eden od prispevkov
iz nizozemskega
časopisja o obisku
kranjskega pevskega
zbor s fotografijo
François Breekpota
(levo) in Martina
Koširja (vir:
Joegoslaven legden,
1967, str. 15)*

Osrednji dogodek obiska na Nizozemskem je bil organiziran 1. oktobra 1967, šlo je za odkritje spominskega obeležja prijateljstvu med narodom in pevskima zboroma, ki je bilo postavljeno na trgu Kerkplein pod župnijsko cerkvijo sv. Mavricija v Schinu op Geul. Sestavljeno je bilo iz treh spominskih objektov, postavljenih na obzidani ploščadi. Osrednji del je bil kamnit kvader, vdolan v pobočje ozelenele vzpetine nad trgom. Na vertikalni ploskvi kvadra je bil pritrjen kovinski obris Jugoslavije, posebej pa so bila s točkami označena tri mesta: Beograd, Ljubljana in Kranj. Njegov avtor je bil nizozemski Slovenec in član Inter Nosa Franc Kozole, ki je bil rojen na Nizozemskem (oče se je kot rudar priselil iz Brestanice) ter je živel v Schinu op Geul, kjer je vodil projektivni biro. Pred kvadrom je bila na podstavku nameščena spominska vaza, identična tisti v kranjskem parku, darilo Kranja. Na njej se je do danes ohranil (z izjemo glave) kovinski orel v kranjskem grbu. V vazi je bila shranjena zemlja iz Slovenije, iz katere so rasli nizozemski tulipani (Pogačnik, 1969a, str. 7). Zraven obrisa in vaze je bila vzdana še marmornata plošča z napisom: *VRIENDSCHAP BINDT ONS / "FRANCE PRESEREN" --- "INTER NOS" /*

Spomenik v Schinu op Geul ob odkritju leta 1967 (Vir: SI-ZAL-KRA-94, šk. 1)

KRANJ JOEGOSLAVIJE / BURG. MARTIN KOŠIR / SECR. VID POGAČNIK / VALKENBURG-HOUSTHEM / BURG. F. A. A. H. BREEKPOT / SECR. M. J. A. SLUIJSMANS / SCHIN OP GEUL 1 OKTOBER 1967. Slavnostnega odkritja obeležja so se poleg kranjskih pevcev in občinskih predstavnikov udeležili tudi zastopniki valkenburške občine in

Pevski zbor France Prešeren Kranj z zborovodjo Petrom Liparjem pred spomenikom v Schinu op Geul (Vir: Mravlja, 1985, str. 253)

drugi lokalni predstavniki ter krajani. Spomenik je odkril jugoslovanski veleposlanik na Nizozemskem dr. Đuro Ninčič, predsednik kranjskega zbora Zvone Novak pa je v svečanem nagovoru poudaril, da pesem združuje oba naroda in zbora. Obiskovalce so nagovorili tudi Ninčič, Košir in Breekpot, govore pa je vzporedno prevajala Štefica Žužek iz Škofje Loke, harfistka v haaškem orkestru. Glavna tema govorov je bila utrjevanje prijateljstva med narodoma, ki sta si morala med drugo svetovno vojno izboriti lastno svobodo zoper istega sovražnika, Breekpot pa je izpostavil še, da spomenik stoji na mestu, kjer je stal vojaški bunker, v katerem je leta 1940 padel nizozemski vojak. Oba prisotna zbora sta zapela nekaj pesmi. Zvečer je imel kranjski zbor še dobro obisk in po splošni oceni kvalitetno izveden koncert v cerkvi sv. Mavricija. Limburški radio ga je posnel in naslednji dan predvajal poslušalcem. Gostovanje kranjskih pevcev se je sklenilo s sprejemom pri županu Breekpotu, z ogledom tovarne porcelana v Maastrichtu, obiskom mesta Heerlen in družabnim večerom v organizaciji članov Inter Nosa (Korošec, 1967b, str. 9). O uspešnem gostovanju in odkritju spominskega obeležja je kratko poročalo *Delo* (L. S., 1967, str. 5; S., 1967, str. 3), medtem ko je *Glas* objavil zajeten petdelni potopis enega od udeležencev. O obisku kranjskega zbora je poročal tudi lokalni nizozemski tisk, posebej dnevnik *Limburgs Dagblad* (Joegoslavisch koor, 1967, str. 3; Joegoslaven legden, 1967, str. 15) in regionalni časopis *De Nieuwe Limburger* (Joegoslavische ambassadeur, 1967, str. 2).

Pobudo prevzame Ljubljana

Leto 1967 je pomenilo vrhunec v odnosih med Kranjem in Valkenburgom. Sodelovanje je z nivoja pevskega zbora v le nekaj letih preraslo na lokalno politično raven, odkritje spomenika pa je stikom že dalo element meddržavnega sodelovanja. Po uspešnem gostovanju kranjskih pevcev na Nizozemskem in odkritju spominskega obeležja pa se je sodelovanje ponovno skrčilo in stagniralo. Takrat je pobudo iz rok Kranja prevzela Ljubljana. Stik z nizozemskimi pevci je okrepila pihalna godba Ljudske milice iz Ljubljane, ki je bila v stiku z Nizozemsko vsaj tako dolgo kot kranjski zbor; že leta 1964 so imeli tam turnejo in nastopili tudi v Schinu op Geul (Göstl-Homšak, 1975, str. 28), čemur je sledilo še več obiskov. V zgodbo se je vključil tudi Partizanski invalidski

pevski zbor iz Ljubljane, ki je junija 1965, torej v istem času, ko so na Nizozemskem gostovali kranjski pevci, nastopil v Amsterdamu. Po programu naj bi se koncerta udeležili tudi kranjski pevci, vendar je na koncu prišla le peščica, ker je bila zoper koncert »s strani dveh jugoslovanskih emigrantov-župnikov uprizorjena prava gonja« (SI-ZAL-KRA-94, šk. 6, Pevska turneja v Holandijo, 1965). Konec leta 1965 sta ljubljanski partizanski zbor in godba Ljudske milice odpovedala gostovanje brunssunskemu zboru, češ da se k temu niso zavezali, zato »ne čutita za to nikake moralne in nikake finančne obveznosti« (SI-ZAL-KRA-94, šk. 7, Zapisnik 11. seje upravnega odbora, 1. 2. 1966). Čeprav je v izogib aferi vskočil Kranj in so brunssunski pevci septembra 1966 gostovali v Kranju, je zaplet morda prispeval k temu, da so se stiki med Brunssumom in Jugoslavijo ohladili in do sredine 70. let prekinili.

Takratni predsednik ljubljanske mestne skupščine inž. Miha Košak je nastopal kot podpornik sodelovanja z Nizozemsko. Zaradi tega je že leta 1969 prišlo do formalne obeležitve sodelovanja med ljubljansko in valkenburško občino v obliki dopolnitve spominskega obeležja v Schinu op Geul. Ljubljanski mestni svet je namreč nizozemskemu naselju v znak prijateljstva podaril 165 centimetrov visok bronasti kip *Orfeja*, delo akademskega kiparja Stojana Batiča. Plastika prikazuje golega mitskega starogrškega pevca v klečečem položaju, ki v rokah povzdiguje liro, simbol petja. *Orfeja* so na Nizozemsko, kjer je časopisje o ljubljanskem darilu s hvaležnostjo poročalo od konca maja 1969 (Bronzen Orpheus, 1969, str. 1; Het Joegoslavisch, 1969, str. 3), pripeljali s kombijem iz Ljubljane, pri čemer so imeli kljub ustreznim potrdilom nemalo težav pri avstrijskih carinikih. V Schinu op Geul so se odločili, da bo kip stal pred steno z obrisom Jugoslavije, na podstavku, s katerega so odstranili spominsko vazo in jo namestili na sosednjo steno. Batič je imel ob kombinaciji svojega kipa in jugoslovanskega obrisa pomisleke zaradi vprašljivega estetskega videza celote, vendar je spoznal, da je pomnik izraz spontane nizozemske naklonjenosti do Jugoslavije, tako da je obris ostal na svojem mestu. Po namestitvi kipa je 27. julija 1969 sledilo svečano odkritje. Dogodka se je udeležila slovenska delegacija pod vodstvom predsednika ljubljanske skupščine Košaka in občinske sekretarke za medmestno in mednarodno sodelovanje Darje Pate, prisoten pa je bil tudi

kipar Batič. Z nizozemske strani sta se dogodka udeležila začasni valkenburški župan E. Schoonbrood (François Breekpot je medtem postal župan večjega naselja Weert) in limburgski guverner Charles van Rooy, prišel pa je tudi jugoslovanski veleposlanik Mirko Milutinović. Govoril je častni predsednik Inter Nosa Mathieu Berden van den Linden, ki je poudaril, da je v njihovem mestu od zdaj naprej košček Jugoslavije. Lokalni župnik J. Coenen je imel svoj nastop celo v slovenščini, govora se je naučil na pamet. Tudi pevci Inter Nosa so se potrudili s slovenščino in zapeli pesmi *Na juriš* in *Mojcej* (Pogačnik, 1969b, str. 2; Š. P., 1969, str. 12–13; Kockelkoren, 1969, str. 2). Na dveh marmornatih ploščah, pritrjenih na podstavek *Orfeja*, je bil vklesan napis: *LJUBLJANA – AAN – SCHIN OP GEUL / SLOVENIË NEDERLAND in 1969 / BURG. / MIHA KOŠAK / SECR. / DARJA PATE*. O svečanem dogodku je pisal novinar Bogdan Pogačnik, ki je za *Delo* in *Tovariša* pripravil več reportaž in fotoreportaž iz valkenburške občine. V njih je podčrtal iskrenost in toplino odnosov, ki so se vzpostavili med Jugoslavlani in Nizozemci, kar je dokazoval s podatki, da je Jugoslavijo do takrat obiskala že večina prebivalcev valkenburške občine in da sta se že dve Slovenki zaradi ljubezni preselili na Nizozemsko ter se tam poročili (Pogačnik, 1969c, str. 16; Pogačnik, 1969a, str. 7). Tudi spomenik je v naslednjih letih pritegoval pozornost turistov. Kot je novinarki *Dela* razlagal Salden, je *Orfej* delal dobro reklamo za Slovenijo in Jugoslavijo (Podbevšek, 1971, str. 6).

Podobno kot sta bili prej omenjeni spominski vazi postavljeni v Kranju in Schinu op Geul, je bil tudi *Orfej* nameščen na dveh lokacijah. Drugi odlitek Batičeve umetnine je bil namreč postavljen leta 1969 pred sedežem skupščine občine Ljubljana-Šiška (danes Kino Šiška) na Trgu prekomorskih brigad, ob Celovski cesti. Poleti 1969 je po načrtih arhitekta Miloša Bonče potekalo preurejanje trga in napovedano je bilo, da bo na trgu postavljen vodometa s skulpturo, pristojni odbor pa je za skulpturo izbral Batičevega *Orfeja*. Ideja o ureditvi vodne površine ni bila uresničena (Sklad, 1969, str. 1). Sprva je bil kip postavljen na kovinskem podstavku, ki je v nekaj letih zarjavel in začel propadati, leta 1974 pa je bil zamenjan z marmornatim (Foto kronika, 1974, str. 16). Danes je na njem pritrjena kovinska plošča z napisom, ki vsebuje napačen zapis nizozemskega naselja: *LJUBLJANA / SCHIMOP GEUL / NEDERLAND*.

Kip Orfeja v Ljubljani
(Foto Ivan Smiljanić)

Schin op Geul kot hkratni prijatelj Kranja in Ljubljane

O odkritju obeh *Orfejev* gorenjski tisk ni poročal, kar je kazalo na usihanje sodelovanja s Schinom op Geul. Da vez vseeno še ni bila prekinjena, sta oktobra 1969 dokazala nekdanji župan Breekpot in Theodor Salden, ki sta se oglasila v Kranju, vendar le neformalno, v času počitnikovanja (A. Ž., 1969, str. 1). Po dveh letih zatišja so bili odnosi ponovno obujeni. 26. septembra 1971 je v Prešernovem gledališču nastopil 42-članski moški zbor Inter Nos na svojem tretjem gostovanju v Kranju. Na programu so bile tudi slovenske ljudske pesmi, ki so se jih pevci naučili peti v slovenščini. Naslednji dan so skupaj z Godbo ljudske milice nastopili še v ljubljanski Festivalni dvorani in poželi pohvalne ocene. Preostale dni osem dnevnega obiska so pevci preživeli ob spoznavanju Slovenije in dopustovali v Umagu. Še pred obiskom je valkenburški župan napovedal, da bo tudi ljubljanska občina v dar prejela vazo, izdelano iz laporja iz valkenburških rudnikov, iz Košakovega zahvalnega pisma pa je razvidno, da je ljubljanska občina »prekrasno vazo [...], ki nas bo v naši mestni hiši vedno spominjal[a] na prijateljstvo«, res prejela (SI-ZAL-LJU-70/7, šk. 1248, ovoj 294, Dopis Miha Košaka, 4. 10. 1971). Kljub temu pa tudi v Ljubljani niso resneje razmišljali o uradnem pobratenju občin.

Do naslednjega obiska Inter Nosa v Sloveniji je minilo osem let. Tradicijo kulturne izmenjave je od Pevskega zbora France Prešeren, ki je leta 1978 zaradi internih zapletov nehal delovati, tedaj prevzel Akademski komorni zbor iz Kranja (Gostovanje nizozemskega, 1979, str. 5). Pevci Inter Nosa, ki so oktobra 1979 prišli v spremstvu novega valkenburškega župana Paula Gilissena, so po Sloveniji ponovno izvedli več koncertov. Nastopili so v Cerkljah na Gorenjskem, naslednji dan pa že tradicionalno v dvorani kranjskega Kina Center. 45-članski zbor se je nato preselil v Ljubljano, kjer je nastopil v Slovenski filharmoniji, nastop pa je imel še na Vrhniki. Načrtovano je bilo, da bosta naslednje leto obisk vrnila Godba milice ter Partizanski pevski zbor iz Ljubljane (Nizozemski pevci, 1979, str. 6), kar se je delno uresničilo, saj je konec junija 1980 na Nizozemsko potoval le zbor, medtem ko je godba potovanje odpovedala in s tem povzročila nemalo težav pri organizaciji in financiranju poti (SI-ZAL-LJU-364, šk. 1, Poročilo o obisku pevcev, 7. 4. 1980). Tudi ljubljanska občina je izkoristila priložnost za promocijo in je v Valkenburgu organizirala turistično razstavo ter filmsko projekcijo (Partizanski zbor, 1980, str. 9).

Jesen 1980 je na Nizozemsko odšel kranjski Akademski komorni zbor. Na koncertih v Schinu op Geul in Valkenburgu so sledili receptu nizozemskega zbora in v repertoar vključili več nizozemskih pesmi. Še pred odhodom so pevci organizirali koncert z enakim programom tudi za kranjsko občinstvo (A. Š., 1980, str. 5). Vtisi po vrnitvi s tridnevnega obiska so bili ponovno pozitivni, kranjski pevci so hvalili gostoljubnost gostiteljev in tople odzive na koncerta.

Po gostovanju kranjskega zbora je v slovenskih odnosih z valkenburško občino ponovno zavladala večletna prekinitev. Šele leta 1986 so člani Inter Nosa ponovno prispeli na obisk Slovenije in tu bivali med 19. in 26. septembrom. Njihov peti obisk Kranja je sledil vzorcu iz preteklih gostovanj: koncert je bil organiziran v Kinu Center, skupaj z zborom pa je v mesto pripotoval tudi valkenburški župan, ki je Kranju ponovno podaril več tisoč čebulic tulipanov (Nizozemski [sic] pevci, 1986, str. 5). Glas je v satirični rubriki ob tej priložnosti pokritiziral neurejeni park, ki je postal svojevrsten simbol usihanja stikov: »Nekdaj lep park pred kinom Center – slovel je po čudovitih tulipanih – je namreč že nekaj let zanemarjen in brez cvetja.« (Glasov jež, 1986, str. 24). Prav tako tradicionalno sta sledila pot v Ljubljano in koncert v Slovenski filharmoniji.

Petje potihne

Po znanih podatkih je Inter Nos leta 1986 v Sloveniji nastopal zadnjič. Stiki so v naslednjih letih sicer obstajali, a so bili sporadični in šibki. Na omejenost stikov je že leta 1979 opozoril tedanji predsednik ljubljanske občinske skupščine Marjan Rožič: »Sodelovanje med mestoma nima pravega pomena, če se omejuje le na izmenjave mestnih delegacij, temveč mora dobiti širši okvir in se prenesti na sodelovanje med prebivalci obeh mest.« (SI-ZAL-LJU-70/7, šk. 1248, ovoj 294, Zabeležka pogovora Marjana Rožiča s Paulom Gilissnom, 1979). Leta 1985 je župan Gilissen neposredno vprašal ljubljansko občinsko vodstvo: »Ali bi bilo možno, da bi [...] podpisali uradno pogodbo o prijateljstvu?« (SI-ZAL-LJU-70/7, šk. 1248, ovoj 294, Dopis Paula Gilissena, 1. 10. 1985). Toda noben predlog ni bil uresničen in do uradnega pobratenja ni prišlo, ne s Kranjem ne z Ljubljano. Morda je bil zadnji dogodek, ki je skušal ohraniti pri življenju stike med Schinom op Geul in Ljubljano, dopustovanje Nizozemcev v Sloveniji maja 1996 (Baetsen, 1996, str. 29). Nadaljnja poročila o kakršnihkoli stikih so izostala iz časopisja in arhivskih virov. Martin Košir je v svojih spominih iz leta 2011 omenil stike z Valkenburgom kot ene tistih, ki jih je zaznamovalo »trajno sodelovanje in prijateljstvo« (Košir, 2011, str. 187), vendar je bilo sodelovanje do takrat že pozabljeno.

Nemi pričevalci nekdanjih kulturnih vezi so javni spomeniki na Nizozemskem in v Sloveniji. Spomenik v Schinu op Geul še stoji, le da je bil z njega odstranjen obris Jugoslavije. Nedaleč od spomenika je mogoče najti tudi Ljubljanski trg – Ljubljanaplein; poimenovanje z začetka 70. let je dodaten

Spomenik v Schinu op Geul danes (Vir: Wikimedia Commons, 2015)

spomin na nekdanje živahne vezi s Slovenijo. V Ljubljani prav tako še vedno stoji Batičev Orfej, vendar je njegova funkcija iz spominske skrčena na dekorativno. Enako velja za spominsko vazo v kranjskem Parku La Ciotat; čeprav še vedno stoji, je njena spominska funkcija povsem pozabljena. Zgolj po naključju je bil isti park kasneje izbran za spominski kraj mednarodnih vezi Kranja s tujino. Umik vaze v manj dostopen del parka odraža pozabo, ki je prekrila zgodbo o prijateljevanju dveh občin ter dobre namene tovrstnih projektov, ki jih je eden od nizozemskih obiskovalcev Slovenije leta 1965 ubesedil takole: »Kajti čeprav imate drugačno ideologijo kot mi, ste vseeno ljudje z vrsto dobrih poti in dobrih lastnosti. Mi pa menimo, da se morajo ljudje med seboj spoznavati, da bi lahko prevzeli drug od drugega dobre lastnosti in dobre poti.« (Lorenz-Rakovec, 1965, str. 3)

VIRI IN LITERATURA

- **Arhivski viri**
 - Zgodovinski arhiv Ljubljana, enota Kranj: SI-ZAL-KRA-94, Pevski zbor France Prešeren Kranj, šk. 1, 6 in 7.
 - Zgodovinski arhiv Ljubljana, enota Ljubljana: SI-ZAL-LJU-70/7, Skupščina mesta Ljubljane, šk. 1248.
- **Časopisni viri**
 - A. Š. AKZ odhaja na Nizozemsko. *Glas*, 17. 10. 1980, str. 5.
 - A. Ž. Obisk iz Valkenburga. *Glas*, 11. 10. 1969, str. 1.
 - -ar. Prešernov zbor gostuje v Angliji in Holandiji. *Glas*, 27. 9. 1967, str. 4.
 - Baetsen, W. Kroniek van Schin op Geul en Oud Valkenburg. *Heemkundevereniging Schin op Geul*, november 1996, str. 27–29.
 - Bronzen Orpheus voor Schin op Geul. *De Nieuwe Limburger*, 29. 5. 1969, str. 7.
 - Foto kronika. *Javna tribuna*, september 1974, str. 16.
 - Glasov jež. *Gorenjski glas*, 19. 9. 1986, str. 24.
 - Göstl-Homšak, M. Žamet kovine. *Delo*, 11. 1. 1975, str. 28.
 - Gostovanje nizozemskega pevskega zbora. *Glas*, 5. 10. 1979, str. 5.
 - Het Joegoslavisch vriendschapsmonument in Schin op Geul. *Het Land van Valkenburg*, 13. 6. 1969, str. 3.
 - Internos et JIubljana [sic]: vriendschap en benwondering. *De Uitkijk*, 26. 6. 1980, str. 1.
 - Joegoslaven legden krans bij verzetsmonument Cauberg. *Limburgs Dagblad*, 3. 10. 1967, str. 15.
 - Joegoslavische ambassadeur onthult vriendschapsmonument. *De Nieuwe Limburger*, 2. 10. 1967, str. 2.

- Joegoslavisch koor in Schin op Geul zeer enthousiast begroet. *Limburgs Dagblad*, 2. 10. 1967, str. 3.
- Kockelkoren, J. Grootste compliment voor Joegoslavisch monument in Schin op Geul: Alsof's er altijd stond. *De Nieuwe Limburger*, 30. 7. 1969, str. 2.
- Koncert nizozemskih pevcev. *Gorenjski glas*, 23. 9. 1986, str. 5.
- Korošec, H. Pevski zbor France Prešeren po srednji Angliji in južni Holandiji. *Glas*, 28. 11. 1967a, str. 8; 23. 12. 1967b, str. 9.
- Kranj: uspešno gostovanje na Nizozemskem. *Delo*, 3. 7. 1965, str. 5.
- L. S. Uspešna turneja kranjskih pevcev. *Delo*, 11. 10. 1967, str. 5.
- Lorenz-Rakovec, B. Na to pot bi morali razoglavi in bos. *Delo*, 3. 10. 1965, str. 3.
- Na povabilo. *Glas*, 7. 5. 1965, str. 8.
- Nizozemski pevci v Sloveniji. *Delo*, 9. 10. 1979, str. 6.
- Nozozemski [sic] pevci v Kranju. *Gorenjski glas*, 19. 9. 1986, str. 5.
- Obisk iz Nizozemske in Anglije v Kranju. *Glas*, 22. 4. 1967, str. 2.
- Partizanski zbor na Nizozemsko. *Delo*, 27. 6. 1980, str. 9.
- Podbevšek, A. 'Reklamo dela Orfej'. *Delo*, 30. 9. 1971, str. 6.
- Pogačnik, B. 'Inter nos' ali med nami. *Delo*, 5. 8. 1969a, str. 7.
- Pogačnik, B. Prijatelji Slovenije in Jugoslavije. *Delo*, 29. 7. 1969b, str. 2.
- Pogačnik, B. Valkenburg in Weert ali Nizozemska v malem. *Delo*, 2. 8. 1969c, str. 16.
- 'Prešernovci' so se vrnil. *Glas*, 3. 7. 1965, str. 4.
- S. Sodelovanje z Valkenburgom. *Delo*, 12. 10. 1967, str. 3.
- Sklad za komunalno urejanje zemljišč. *Javna tribuna*, julij 1969, str. 1.
- Spominsko obeležje. *Glas*, 27. 4. 1967, str. 2–3.
- Stanjko, D. Koncert nizozemskega zbora 'Inter nos'. *Glas*, 6. 5. 1967a, str. 6.
- Stanjko, D. Uspeh presegele pričakovanja. *Glas*, 7. 10. 1967b, str. 6.
- Š. P. Bronasti Orfej povezuje mesta. *Dnevnik*, 13. 8. 1969, str. 12–13.
- Škodnik, V. Pojoči partizani v deželi rož. *Delo*, 30. 6. 1965, str. 5.
- Župan holandskega mesta. *Glas*, 13. 10. 1965, str. 1.

SPLETNI VIR

- *Schin op Geul, beeld Orpheus*. Dostopno na: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:2015-Schin_op_Geul_beeld_Orpheus_1.jpg (22. 2. 2025).

LITERATURA

- Košir, M. 2011. *Moja pot skozi čas*. Ljubljana: Koščak.
- Mravljja, M. 1985. Pevski zbori v Kranju (1945–1983). V: Franc Puhar et al., ur. *Kranjski zbornik 1985*. Kranj: Skupščina občine, str. 246–262.
- Pogačnik, V. 1980. Prikaz medobčinskega sodelovanja Občine Kranj za obdobje 1957–1978. V: Franc Puhar et al., ur. *Kranjski zbornik 1980*. Kranj: Skupščina občine, str. 314–326.

DRUGAČNOST JE SVOBODA: PREGLED RAZVOJA MLADINSKE KULTURE V KRANJU OD 70. LET 20. STOLETJA DO DANES

Kranj ni le mesto z bogato zgodovinsko in industrijsko dediščino, ampak nosi tudi svojevrstno dediščino mladinske kulture. Prispevek raziskuje razvoj alternativne mladinske kulture v Kranju in osvetli ključne prostore in združenja, kot so Klub ljubiteljev glasbe, Novi klub ljubiteljev glasbe, Alternativno kulturno društvo Izbruh, Trainstation Subart, Rock bar Down Town, Plc in društvo KRDM, ter z njimi povezane glasbeno-kulturne dejavnosti, ki so bile temeljne za oblikovanje mladinskih skupnosti v mestu. Njihovo medsebojno prepletanje in odvisnost od vsakokratnih družbenopolitičnih razmer je vplivalo na družbeno življenje v Kranju in oblikovalo (mladinsko) kulturo, kot jo poznamo danes.

Empirično gradivo v prispevku se v veliki meri navezuje na magistrsko delo Jana Grilca (2017), ki je pisal o razvoju in družbenih vlogah prostorov alternativne kulture v Kranju, s čimer je pomembno prispeval k doslej še razmeroma neraziskanemu področju. Leta 2020 je pod uredništvom Gojka Bremca in Borisa Bogataja izšlo delo *Zgodba o KLG - Klubu ljubiteljev glasbe* (Bremec, 2020), ki jih lahko štejemo za začetnike na področju kranjske alternativne scene. Pomembno gradivo o zgodnjih fazah vzpostavljanja Trainstation Subarta je prispevala Ajda Šulc (Šulc, 2015), pri teoretskem delu pa sem se ravnala predvsem po dognanjih kulturnega antropologa Rajka Muršiča (Muršič, 2006).

Besedilo sta osmislila pogovora z Alešem Jelovčanom iz Plc-a in Jožetom Bizovičarjem - Jocotom, ki je deloval v sklopu društva Novi klub ljubiteljev glasbe. Oba sogovornika preklapljata med vlogama tihih opazovalcev in pomembnih akterjev. Opisovanje družbenih fenomenov, kot je razvoj mladinske kulture v Kranju, je zaradi svoje večplastnosti kompleksen proces, zato lahko naslednji prispevek zgolj očrta njegove glavne poteze.

Mladost in mladinska kultura

Pojem mladinska kultura bomo v tem prispevku uporabljali kot označevalec kulture tistih neformalnih skupin, ki so ustanovljale t. i. samonikla prizorišča, »ki nastanejo na pobudo posameznikov in posameznic, ki v svojem kraju (po)iščejo javni prostor za druženje, ustvarjanje in uresničevanje drugih skupnih, nepridobitnih interesov« (Muršič, 2012, str. 20). Gre torej za delovanje, ki prihaja neposredno iz potreb ljudi in se udejanja 'od spodaj navzgor' in ne obratno.

Kaj imajo s tem mladi? So v posebnem življenjskem obdobju, ko se odcepljajo od staršev, oblikujejo lastno identiteto in vrednostne sisteme ter navezujejo stike s širšim okoljem. Na podlagi teh značilnosti oziroma podobnih življenjskih izkušenj, se vrstniki med seboj združujejo in tvorijo skupnosti, govorimo lahko o tvorjenju mladinskih kultur, v sklopu katerih lahko izražajo svoja prepričanja, željo po avtonomiji in se estetsko izražajo. Pri tem pomembno vlogo igrajo prostori, kjer se mladi lahko družijo in kjer se lahko udeležujejo zgoraj naštetih dejavnosti.

Vendar mladost ni bila vedno tako specifična kategorija, kot jo razumemo danes, kot taka se je povsem uveljavila šele v 20. stoletju. Razlog za to so modernizacijski procesi in z njimi povezane družbene spremembe, ki so vplivale na to, da se je obdobje mladosti pričelo podaljševati in postajati vse bolj samostojna življenjska kategorija. V slovenskem okolju pred prvo svetovno vojno so mladinske skupnosti obstajale predvsem v obliki vaških fantovskih in deklških združenj v kmečkem okolju, v urbanih predelih pa je bilo druženje mladih vezano na salone in društva. Po drugi svetovni vojni so nastajali vaški kulturni in zadružni domovi, te so v 60. letih preoblikovali v klube mladih, usmerjali so družabno življenje in skrbeli za organizacijo plesnih prireditev (Muršič,

2012, str. 178–180). Vse to je privedlo do razmaha urbane mladinske kulture, ki jo zaznamujeta povečana emancipacija in samozavest mladih (Ule, 2019, str. 10). Značilnost mladosti je postalo oblikovanje posebnih življenjskih svetov, v sklopu katerih mladi oblikujejo »lastno kulturno in generacijsko zavest« (Ule, 2019, str. 9).

Z zornega kota mladih gre v tem obdobju za »domeno fantazem in projekcij v prihodnje življenje, ki pa so nujne, zato da sploh prenesejo nasprotja in konflikte, ki jih povzroča prehod v odraslost« (Ule, 2019, str. 8), prehod pa lahko razumemo tudi kot spriznanje s tem, da je mladostniška predstava o svetu zgolj ideal, in s tem povezano sprejemanje krute resničnosti (Muršič, 2000, str. 263). To neskladje med notranjim in zunanjim svetom oblikuje značilno mladostniško držo, ki je uporniška, upira se avtoritetam, institucijam in prevladujočim ideologijam, kar povzroča odklonskost in inovativnost (Tomc, 1999, str. 20). Uporništvo mladih, ki so se pričeli vse bolj institucionalizirano združevati v skupnosti ali subkulture, je privedlo do družbenih sprememb kot so »detabuizacija spolnosti, liberalizacija medspolnih, družinskih in generacijskih odnosov, razvoj mladinskih civilnodružbenih pobud in gibanj, razvoj nove politične kulture ter nove življenjske in vrednostne usmeritve« (Ule, 2019, str. 9–10), ob tem se lahko spomnimo na hipijevska in pankovska gibanja oziroma subkulture.

Subkulture ali podkulture so termin, ki je v družboslovnih raziskavah močno povezan z raziskavami mladinskih kultur. Gre za »vsako določljivo kulturo znotraj neke kulture, vsak življenjski slog oz. kulturni vzorec, ki ni skupen celotni skupnosti, ampak samo nekemu njenemu delu, neki skupini« (Harris, 1993 v Muršič, 2000, str. 248). Začetniki raziskav iz prve polovice 20. stoletja, ki so subkulture pojmovali kot »gibanja mladih, ki oblikujejo svoje lastne oblike ustvarjanja in življenjskega stila« (Tomc, 1989 v Babič, 2012, str. 10) v opoziciji do dominantne ali starševske kulture in jih povezovali z odklonskim vedenjem, ali pa razloge iskali v njihovi razredni pripadnosti, so se v 70. in 80. letih začeli vse bolj osredotočati na izrazne pojavnosti pripadnikov in pripadnic subkultur. Pomemben je postal pomen glasbe, stila, slenga in ritualov (Babič, 2012, str. 25); subkultura je postala pojem za povezovanje mladih, glasbe in subkulturnih vsebin (Muršič, 2000, str. 249).

Posebej pomembna je bila glasba, ki je kot »oblika ustvarjalne prakse kake skupine ljudi« (Tomc, 1999, str. 11) pogosto služila kot stična točka identifikacije, raziskovalcem pa je predstavljala glavno sredstvo razumevanja različnih subkulturnih skupin. »Glasba predstavlja grozd, na katerem so različne jagode, kot so ples, imidž, slang, oblike druženja, vzorci vrednot itd.« (Tomc, 1999, str. 9). Preko teh 'grozdov' so skupine izražale svojo notranjo pripadnost, hkrati pa so se jasno distancirale od dominantne kulture ter utelešale svoj 'subkulturni kapital' (Babič, 2012, str. 53), ki se je preko zgoraj naštetih elementov udejanjal tudi s pomočjo koncepta DIY (*do it yourself* oz. 'napravi sam'). Posamezniki in posameznice so preko različnih ustvarjalnih praks oblikovali lasten oblačilni videz, izdajali *fanzine* in časopise, ustanavljali radio in tako dalje.

Prostori in društva mladinske kulture v Kranju

Procesi oblikovanja subkultur so bili globalni, v lastni obliki so se uveljavili na slovenskih tleh. Sledeče besedilo opisuje konkretne prostore mladinske kulture v Kranju; njihovo vzpostavljanje, aktivnosti, delovanje, pomen in v nekaj primerih tudi propad. Prostore in društva sem želela nanizati karseda kronološko, vendar je potrebno opozoriti, da so prostori in društva soobstajali, njihov odnos je bil nadvse dinamičen; med seboj so se povezovali in izključevali, se drug z drugim oplajali ali pa so nastajali kot njihova opozicija.

Klub ljubiteljev glasbe

Za začetek se vrnimo v leto 1976. »Takrat je bilo to industrijsko mesto, kulture skoraj ni bilo« (Bremec, 2020). Ustanavljanje velikih industrijskih obratov v Kranju je povzročilo priseljevanje in s tem rast blokovskih naselij (Grilc, 2017, str. 28). Kulturne dejavnosti so zajemale nastope pevskih zborov, orkestrov in ansamblov ter nastopanje na občinskih glasbenih revijah (Lipar, 1970, str. 162). Mladi so se pogosto zbirali na javnih skupnostnih prostorih v okviru krajevnih skupnosti (Grilc, 2017, str. 29) in prav v takšnih prostorih so se ustvarili zametki alternativne kulture v Kranju. Od leta 1968 je obratoval disko Kokrica, potekali so plesi na Primskovem in v Delavskem domu (Bremec, 2020).

V tem dogajanju se je znašla skupina prijateljev, ki so do glasbe čutili posebno naklonjenost: Franci Kuzma, Simon Uršič in Zoran Tiselj. Ustanovili so Klub ljubiteljev glasbe, v katerem so bili dobrodošli vsi, ki so radi poslušali glasbo. Društvo je sprva organiziralo obiskovanje jazz koncertov v Ljubljani, saj takšnih v Kranju ni bilo (Bremec 2017 v Grilc, 2017, str. 30). Sčasoma so pričeli prirejati lastne koncerte v Kranju, vendar ne z namenom zaslužka, prvenstveni cilj je bilo »širjenje glasbenih obzorij« (Grilc, 2017, str. 32). *»KLG je torej skozi svojo koncertno dejavnost odpiral kulturni prostor, ki je bil tedaj v Kranju še neviden, spreminjali so glasbeno krajino mesta, ki je šele postajala moderna urbana družba«* (Grilc, 2017, str. 31).

Skupnost KLG-ja je utrdila pridobitev prostorov v kleti Stare pošte poleg Globusa, odprti so bili dvakrat tedensko od 20. do 22. ure (Bremec, 2020). Prostor je postal središče druženja, vse skupaj pa je povezovala glasba, kar je v prostoru odražal nabor glasbene opreme in velika zbirka plošč najrazličnejših zvrsti (Grilc, 2017, str. 30). Prvenstveno so poslušali jazz glasbo, vendar je bil KLG odprta skupnost, ki je sprejemala različne žanre. Tako so se s prihodom novih članov ustvarjale nove sekcije — reggae sekcija, punk sekcija itd. (Bremec, 2020). Društvo je organiziralo glasbene tematske večere, izdajalo lastno glasilo, ustvarjalo promocijske plakate, vodilo high-fi tečaje in tako dalje. Skupne ustvarjalne dejavnosti so še bolj utrjevale skupnost, saj je imel vsak svojo nalogo, svoj smisel (Bremec, 2020).

Najbolj aktivno obdobje delovanja KLG je pričelo usihati okoli leta 1985, v devetdesetih letih je doživelo še nekaj poskusov oživljanja, vendar neuspešnih. Del članov se je, zanimivo, pridružil Zvezi socialistične mladine, ki je organizirala prve prireditve, imenovane *Teden mladih* (Grilc, 2017, str. 43).

Klub ljubiteljev glasbe je s svojim inovativnim delovanjem postavil temelje za razvoj in obstoj vseh prostorov (alternativne) kulture v prihodnjih desetletjih (Grilc, 2017, str. 29), saj je bila to prva samonikla skupnost v Kranju, *»ki je svojo identiteto utemeljila na alternativni glasbi«* (Grilc, 2017, str. 29–30). Pomembno in ključno je poudariti, da je nastanek skupnosti v KLG-ju temeljil na skupni ideji, ki je družila člane in ne obratno (Grilc 2017, str. 30). *»Govorimo torej o privlačni ideji, ki ima zadostno simbolno in mobilizacijsko moč, da za seboj potegne zadostno kritično maso posameznikov, ki so pripravljeni*

vlagati svoj čas, energijo in sredstva v izgradnjo skupnosti« (Grilc, 2017, str. 16). KLG je bil že v času svojega delovanja v Sloveniji in bivši Jugoslaviji dobro prepoznaven, saj takšnih prostorov (še) ni bilo veliko.

Novi klub ljubiteljev glasbe

Po postopnem prenehanju dejavnosti, ki jih je poganjalo društvo KLG, je v Kranju na področju glasbe in kulture ponovno zavladalo mirnejše obdobje. Jože Bizovičar - Joco, Boštjan Zavrl, Bojan Bidovc in Slave Stojakovič, *»mladi zanesenjaki, ki nas je družila skupna želja po popestritvi (ne)dogajanja na takratni lokalni glasbeni sceni«* (Zavrl v Klančič, 2020), se je odločila temu napraviti konec. Ustanovili so društvo Novi klub ljubiteljev glasbe. *»Ime pomeni nadaljevanje dela nekoč kultnega Kluba ljubiteljev glasbe, ki je s svojim delovanjem pustil neizbrisen pečat na slovenski alternativni sceni«* (Bidovc v Klančič, 2020). Pri tem poudarjajo, da gre za izraz spoštovanja, saj so zaradi KLG-ja lahko »še kot najstniki videli koncerte skupin, kot so Turbo, Krom, Sarcasm, Epidemic Zone, Salem, U.B.R., Odpadki Civilizacije ...« (Zavrl v Klančič, 2020).

Tudi v Novem KLG-ju je bila glavno vodilo želja po dogajanju. *»Hoteli smo po svojih najboljših močeh ustvariti tisto, česar je takrat na sceni manjkalo«* (Bidovc v Klančič, 2020). Poleg tega, da so želeli v Kranj pripeljati uveljavljene izvajalce, so se vedno trudili predstavljati tudi mlade neuveljavljene glasbene skupine. Njihova poglobljena dejavnost je bila organizacija koncertov: dogovarjanje z nastopajočimi, urejanje papirologije, priprava prostorov in še kup opravkov, ki sodijo zraven. Bidovc je med 1999 in 2000 izdajal tudi fanzine *WildSide*, *»ki je pokrival predvsem lokalno glasbeno sceno, notri pa so se poleg intervjujev z domačimi in tujimi bandi znašle še recenzije, reportaže in druge, neglasbene vsebine. Iz klasičnih fotokopiranih izvodov na začetku je v 5. in 6. številki prerasel v tiskano izdajo na 50 straneh«* (Bidovc v Klančič, 2020). Novi KLG-jevci so poleg imena od prvotnega KLG podedovali tudi prirejanje glasbenih tematskih večerov in tako poskrbeli, da so postali kulturna prireditelji v Kranju; ob podpori Kluba študentov Kranj so jih dolga leta vsak mesec prirejali v Rock baru Down Town.

Začetki delovanja Novega KLG sicer segajo v leto 1993, ko so v dvorani na Primskovem organizirali *Death Thrash Festival*. Kasneje so poleg vsakoletnega *Metal Festa* organizirali

festivale, kot so bili *Rock proti drogam* ali *Kranj ustan, Down Town festival*, *Festival kreativnih kitaristov* ter metal in rock koncerte na prireditvah, kot sta *Teden mladih* in *Kranjska noč*. Njihovi koncerti so potekali v klubih U-Bahn, AKD Bazen, Trainstation itd. Poleg tega so organizirali nekaj večjih metal prireditev, na primer *Morbid Angel* in *Vader*. Sodelovali so tudi pri organizaciji *Tedna mladih* (Klančič, 2020 in Bizovičar, 2025).

Različnost lokacij nakazuje na pomanjkanje primerne prostora za njihovo delovanje. »Težave so se začele pojavljati po zaprtju kulturnega Delavca in še nekaterih manjših alternativnih prizorišč, ki so delovala v 80. in na začetku 90. let« (Zavrl v Klančič, 2020). Prireditve so organizirali »tam, kjer so nam lastniki ali najemniki prostora to omogočili. Nikoli nismo želeli sodelovati pri squatanju raznih zapuščenih prostorov, tako kot so to storili mnogi drugi organizatorji« (Zavrl v Klančič, 2020).

Ekipa NKLJ je s svojim delovanjem zaključevala dlje časa, v letu 2020 pa so odločno napovedali svoj konec. Čeprav so se usmerili v druge vode, so njihova življenja še vedno tesno povezana z delom, ki so ga dolga leta vlagali v delovanje Novega kluba ljubiteljev glasbe.

AKD Izbruh

Četudi so člani Novega KLG-ja močno prispevali h kontinuiteti koncertne dejavnosti v Kranju, pa mladi v 90. letih še vedno niso imeli svojega prostora. »Želja in potreba po nekem lokalnem urbanem alternativnem mladinskem kulturnem centru, kjer bi se odvijali razni dogodki, je bila zelo močna« (Kruševac, 2020, str. 130). Prisotne so bile tudi težnje po mladinskem centru. Leta 1995 so v Gorenjskem glasu objavili rezultate ankete, v kateri je 96 % mladih izjavilo, da si želijo »večnamenski prostor za koncerte, plese, razstave, predstave in druženje« (Peternel, 1995, str. 3), študentje pa so poudarjali, da je »mladinska kultura v Kranju bogata, le prostora nima, da bi se uveljavila« (prav tam).

Skupina mladih, pripadniki pankovskega gibanja, ki so se opredeljevali kot anarhisti, med njimi je bil tudi Darči Kruševac, so imeli dovolj čakanja, da zanje nekdo poskrbi in so vaje prevzeli v lastne roke. Spomnimo se, da gre za čas spremembe gospodarskega in političnega sistema in s tem povezanega propada industrije, katerega posledica je bila množica industrijskih zgradb, ki so bile nenadoma izpraznjene

in zapuščene, kar je postala privlačna možnost za mlade, željne prostora, kjer bi se lahko družili in ustvarjali. Tako so si konec leta 1999 uredili prostor za druženje v propadajoči in zapuščen nekdanji klavnici na Sejmišču, nato pa so skupaj z Andražem Šulcem januarja 2000 ustanovili Alternativno kulturno društvo Izbruh (Kruševac, 2020, str. 130). Ob tem so svoje nezadovoljstvo neposredno izražali občini, izvajali so različne politične akcije, organizirali javne prireditve in okrogle mize z naslovi, kot so *Kam naj se damo?* in *Živila bodo živila, kultura je oplela!!!* (Grilc, 2017, str. 45).

Prizadevanja Izbruhovcev niso bila uslišana, zato so samovoljno zavzeli in pričeli urejati zapuščen prostor nekdanjega bazena na Savskem otoku, kjer so septembra 2001 organizirali prvi koncert (Grilc, 2017, str. 46). S tem je »alternativna kultura v Kranju prvič dobila možnost za izvajanje vseh svojih aktivnosti, torej tudi koncertov in večjih javnih prireditev, česar denimo KLG ni imel« (Grilc, 2017, str. 47), sprejeli so lahko kar do 1000 obiskovalcev. Prostor so za vaje uporabljale tudi glasbene skupine, v njem so delovali različni umetniki, potekale so družbenokritične diskusije, s čimer so glavni akterji želeli poudariti bistvo takšnih prostorov (Grilc, 2017, str. 50-51). Svoj nekomercialen program so opredelili kot »povsem drugačen od česarkoli drugega, kar je na voljo« (Grilc, 2017, str. 47), kar je v začetku pomenilo predvsem koncerte lokalnih pank bendov. Skozi leta delovanja so organizirali različne festivale: že omenjeni *Metal fest*, *Balkanika core*, punk festival *Dost mamo, Izbruh festival* ter cikel festivalov, imenovanih *Drugačnost je svoboda* (ki je navdihnil naslov tega prispevka), s katerim so želeli sporočiti zavedanje, »da je nastajajoča skupnost drugačna, a to ni slaba stvar, ni deviacija, ki bi jo bilo treba sankcionirati, ampak le drugačnost, ki ima prav tako pravico obstajati v tem okolju, čeprav je niste vajeni« (Grilc, 2017, str. 51).

Delovanje Izbruhovcev so zaznamovali notranji ideološki konflikti, ki so se vrteli predvsem okoli programske usmeritve. Njihov program je leta 2005 postal nekoliko bolj odprt kot prej, prirejali so na primer dogodke s tehno glasbo (Grilc, 2017, str. 49) ter koncerte glasbenih skupin različnih žanrov, kar je povečalo obisk prireditev, po drugi strani pa omajalo idejo o 'minusprofitnosti'. Zaradi nestrinjanj se je del skupine leta 2009 odcepil in ustanovil novo društvo, o katerem bo govora v nadaljevanju. Anarhistična drža je Izbruhovce pogosto

privedla v konflikt z oblastmi. Napetosti so bile prisotne že od samega začetka zasedbe prostora, vmesni konflikti so se vrteli predvsem okoli finančnih in infrastrukturnih težav, zadnjo sklepno fazo pa zaznamuje grenka izkušnja, v kateri je bilo društvo Izbruh leta 2011 dokončno izgnano iz prostorov nekdanjega bazena. Po teh dogodkih je postopoma razpadla tudi skupnost (Grilc, 2017, str. 59).

Dvorana AKD Izbruh, koncert skupine Kultur shock (Foto Zoran Kozina, spletni vir <https://www.flickr.com/photos/126309643@N04/46813550454/in/album-72157707732182115>, (20. 2. 2025))

Po razpadu AKD Izbruh so na bazenu v zasebni organizaciji še nekaj let prirejali glasbene in plesne dogodke komercialne narave, kmalu pa je bilo tudi tega konec. Danes dvorana sameva, na lokaciji pa se je uveljavil lokal Bazen.

AKD Izbruh je pomembno prispevalo ne le h kranjski, temveč tudi k širši alternativni sceni, saj gre za »največje samoniklo prizorišče zadnjega desetletja« (Muršič, 2012, str. 181). S svojim živahnim programom naj bi zaviralo celo delovanje Mladinskega centra v Kranju, ki so ga v tistem obdobju vendarle ustanovili (Muršič, 2012, str. 201). Društvo je aktivno udeleženo pankovsko ideologijo, katere zametki so bili v Kranju prisotni že v Klubu ljubiteljev glasbe. Večletno delovanje in velik obisk Izbruhovega kulturnega bazena sta dokaz, da je bila potreba po takšnem prostoru resnična.

Trainstation Subart

Kulturna ponudba za mlade je po razpadu Bazena obsegala nekaj prizorišč v mestnem jedru, kjer so občasno prirejali dogodke (Grilc, 2017, str. 60), ponovno se je čutilo pomanjkanje koncertnega prizorišča za prireditve različnih žanrskih scen.

Notranji razkol v AKD Izbruh je privedel do ustanovitve Kulturno umetniškega Društva Subart, z Darčijem Kruševcem na čelu. Sprva, ko je bilo AKD Izbruh še aktivno, je novo društvo najemalo prostore nekdanjega kluba U-Bahn, vendar jim stroškov najema zaradi neprofitne narave delovanja ni uspelo pokrivati, zato so iskali nove prostore (Šulc, 2015, str. 32). Kot piše Šulc, okolica društva Subart ni podpirala delovanja »niti po zaprtju Izbruhovega bazena leta 2011, po katerem je Kranj ostal popolnoma brez prostorov za alternativno kulturo« (Šulc, 2015, str. 32), zatišje je trajalo kar pol leta (Grilc, 2015, str. 61).

Člani društva Subart so vendarle našli prostor, ki se je izkazal za primerne. »V neposredni bližini železniške postaje v Kranju, nekoliko odmaknjeno od mesta, je že nekaj časa sameval ravno prav velik lesen objekt, zapisan kot javno dobro« (Šulc, 2015, str. 32-33). Ker niso uspeli najti lastnika, so se 18. junija 2011 (Grilc, 2017, str. 611) odločili prostor zasesti, »ker drugje ne vidmo prihodnosti. Ker čakal ne bomo, ker če bomo čakal ... Kaj pa vem, ne bi dočakal po mojem« (Pregrad v Jemec, 2013). Prostore so očistili, uredili in tam pričeli prirejati redne prireditve (Šulc, 2015, str. 32). S tem so zapolnili praznino, ki jo je povzročilo zaprtje Bazena. »Že sam program dogajanja v skvotu, pa tudi podpora, ki jo ima v javnosti, dokazujeta smiselnost njegovega delovanja« (Šulc, 2015, str. 33).

Sprva so prirejali predvsem glasbene dogodke, sčasoma pa je prostor postal »stičišče ali center urbane kulture; alternative, ne komercialne« (Kruševac v Šulc, 2015, str. 33). Priložnost za nastopanje so sprva dobili neuveljavljeni, marginalni ustvarjalci, ki »jih drugje navadno ne želijo, saj takšen dogodek ne prinaša profita« (Kruševac v Šulc, 2015, str. 34). K sodelovanju so želeli spodbuditi mlade in jim s tem omogočiti »soustvarjanje (sub)kulture in svobodno umetniško izražanje, neformalen in brezplačen prenos znanj in izkušenj, participacijo v organiziranju in izvajanju prireditev in podobno« (prav tam). V društvu so do konca leta 2024 izdajali revijo *Scena*, ki je približno deset let pokrivala področje lokalne umetnosti in kulture, na Trainstationu pa se je razvila tudi živahna rolkarska kultura.

Večjih zapletov po začetku delovanja v klubu ni bilo, z izjemo začasnega zaprtja kluba med letoma 2015 in 2016 zaradi neurejenih birokratskih zahtev. Trainstation Subartu se je uspelo uveljaviti in je danes prostor, ki gosti velika imena (alternativne) glasbene scene ter je eden vodilnih ponudnikov koncertnega dogajanja v Kranju in širši okolici.

Rock bar Down Town

Posebno mesto v življenju kranjske mladine je imel tudi lokal Rock bar Down Town, ki se je nahajal za Globusom. Lokal je bil odprt konec 90. let, neke med 1996–1997, in je deloval do konca leta 2023. Poznan je bil kot »kulturni center zbiranja in druženja« (Kruševac, 2020, str. 130), stična točka, kjer so se zbirali mladi, kot je povedal eden od obiskovalcev: »V Kranju je bilo tako, ko si začel hodit ven, si šel v Downa, potem se je pa začelo« (v Basaj, 2024, str. 15).

V lokalu se je razvila skupnost mladih, ki sicer nikoli ni bila formalna, vseeno pa so obiskovalce in obiskovalke lokala družili močni občutki pripadnosti in kreativna dejavnost, včasih pa zgolj skupno preživljanje prostega časa ter naravnost k podobnim estetskim in glasbenim izrazom (Basaj, 2024).

Večina obiskovalcev in obiskovalk je prihajala iz okoliških srednjih šol, predvsem kranjske gimnazije in ekonomske srednje šole. Redni obiskovalci in obiskovalke so bili običajno tudi tisti, ki so v lokalu stregli, njihov miselni proces pa ponazori izjava nekdanje natakariče: »Glede na to, kolk časa že itak preživim tle, je vseen, če še mal zaslužim zraven« (Obrulek, 2023, str. 5). Pomembno je bilo dejstvo, da so imeli mladi v Down Townu razmeroma veliko svobode za organiziranje lastnih dejavnosti, saj je imel Miha Zdešar, nekdanji lastnik, do njega poseben odnos, razumel ga je kot prostor, ki ga lahko ponudi ljudem, da so kreativni in produktivni: »Delaj, tukaj imaš ključ, vzeti itak nimaš kaj. Gajbo pira edino, pa jo imej, mi je čisto vseen« (Basaj, 2024, str. 14).

V Down Townu so potekali glasbeni tematski večeri v organizaciji Novega KLG in Kluba študentov. Vključevali so dresscode, posebno okrasitev prostora, ročno izdelane reklamne plakate izpod rok Tine Pavlin in Kaje Urh in še kaj. Poleg glasbenih tematskih večerov je društvo Novi KLG tam prirejalo večere gostujočih DJ-jev, koncerte, večere

improvizacijskega gledališča, festivale, filmske večere in tako naprej, posebej odmeven je bil *Down town festival*, ki je potekal vsako leto med 2007 in 2016 (Basaj, 2024, str. 18–20).

Down Town je svoj konec obeležil s ciklom poslovilnih zabav, polnih nostalgije in obujanja spominov, ki so tam potekale v decembru 2023.

Plc in društvo KRDM

Ena izmed lastnosti samoniklih prizorišč je, da ne narekujejo »formalnega vedenja, ampak posebno ustvarjalno sproščenost« (Muršič, 2012, str. 25), kar še posebej drži za Plc. Začetki njegovega vzpostavljanja segajo v leto 2009, ko je skupina metalcev, večinoma srednješolcev, iskala prostor, kjer bi lahko nemoteno vadile njihove glasbene skupine. Izvedeli so, da se v kranjskem podzemlju nahajajo neuporabljeni bunkerji. Da bi prostor formalno lahko pričeli uporabljati, so več mesecev zbirali soglasja okoliških prebivalcev. To jim je uspelo in končno so lahko vstopili v približno 100 kvadratnih metrov velik prostor, ki pa je bil vlažen, neurejen, poln prahu in umazanije. Z obsežnimi delovnimi akcijami so ga počasi uredili; postavili so stranišča, uredili prezračevanje, napeljali internet. Uredili so dva prostora za vaje, studio, dnevno sobo, fitnes ter kolesarnico oziroma delavnico (Basaj, 2019, str. 11–13).

Promocijski plakat za glasbeni tematski večer 17. 11. 2007, namenjen glasbeni skupini Pink Floyd. Priredila sta ga Novi KLG in KŠK v Rock baru Down Town. (Foto Bojan Okorn, spletni vir http://foto.ksk.si/main.php/v/2007-11-17-kultura-down_town/IMG_1266.jpg.html, (24. 2. 2025))

Leta 2016 so ustanovili društvo KRDM, da bi se kot glasbeniki lažje spopadali z birokratskimi zahtevami. V sklopu društva so v Trainstation Subartu prirejali cikel metal koncertov *Distoržn*, skoraj vsako leto pa poteka tudi *Plc fest*, preko katerega se glasbeniki, ki tam delujejo, predstavijo, hkrati pa zbirajo prispevke za vzdrževanje bunkerja. V okviru društva so albume, kompilacije ali single posnele glasbene skupine Armaroth in Didge, Douchean, Ofnana_pesa in drugi (prav tam).

Plc oziroma »glasbeno-računalniški inkubator« (Rajković, 2019) je še danes prostor druženja, sproščenosti in ustvarjalnosti, izmenjave znanj (ne samo umetnosti, tudi programiranja) in medsebojne spodbude. V glavnem ga uporabljajo glasbene skupine za vaje in snemanje glasbe; tako kot v vseh zgoraj opisanih prostorih in organizacijah. Posamezniki in posameznice v Plcu razvijajo lastne interese, pridobivajo različne veščine in znanja na povsem praktičnih ravneh, po drugi strani pa razvijajo tudi kritično misel in razmišljanje izven okvirjev.

Sklepna misel

Prispevek se v svojem bistvu ukvarja s področjem, ki ga opredeljujemo kot mladinska kultura. Pomembno se je vprašati, kaj pojem pomeni v sodobnosti in kako se skladno z družbenimi spremembami in teoretičnimi tokovi spreminja njegov pomen. Čeprav je res, da so bile subkulture in mladinske kulture dolgo časa skoraj enoznačen pojem in so označevale specifične identitete, ki so jih posamezniki in posameznice na pragu odraslosti oblikovali v kombinaciji z vsakokratnimi družbenimi razmerami, se je njihovo pojmovanje spremenilo; (subkulturne) identitete ne označujejo več nekakšnega končnega stanja, niso statične, niti enkratne ali nespremenljive. V ospredju je njihova razpršenost, poudarjata se situacijskost in pluralnost identifikacijskih procesov. Jedro zanimanja torej sestavlja »stalna aktivna vloga proizvajalcev oz. ustvarjalcev 'končnih stanj'« (Muršič, 2006, str. 51).

V praksi to pomeni, da v sodobnosti veliko redkeje srečamo posameznike, ki se bodo opredelil v razmerju do določene subkulture. »Vsak roker danes posluša še hiphop, elektronsko glasbo itd. Vsak ima še nekaj drugega; ni več klasičnih rokerjev, vsak posameznik ali posameznica ima lastno mešanico žanrov, ki jim je naklonjen« (Basaj, 2024, str. 16). Namesto izraza subkulture

Člani društva KRDM v svojem prostoru Plc (Foto Martin Jagodic, osebni arhiv)

se zato za opisovanje skupin, ki jih družijo podobne glasbene preference, pogosteje uporablja nekoliko bolj ohlapen izraz »scena«, ki se ne oklepa potrebe po skladnosti in homogenosti skupin (Babić, 2012, str. 89). Hkrati se je spremenil tudi zorni kot raziskovanja subkultur, saj izhodiščna točka ni več mladost v smislu liminalnega stanja pred vstopom v adolescenco, pripadnost določenim scenam ni starostno determinirana. Ljudem, ki so na teh področjih dejavni, je »povsem vseeno, kaj je mladinska kultura, če ta sploh obstaja oz. če ima kakšen pomen. Mladinske kulture ne ločujejo od integralne celote življenja, v kateri vidijo kontinuum ustvarjalnega loka od otroštva in odraslosti do biološke starosti« (Muršič, 2012, str. 205).

V sodobnosti so vodilno vlogo na področju mladinskih (sub) kultur prevzele »vsiljene kulturne smernice«, ki spodkopavajo njihovo avtentičnost (Ule, 2019, str. 9), kar je povzročilo izpraznjenje pojma mladinska kultura. »Življenjski stili niso več avtonomni produkt mladinske inovacije, ampak so pogosto prevzeti potrošniški stili, ki jih trg vsili mladim« (Ule, 2019, str. 10). Mladi se vse bolj zanimajo zase, za svojo zasebnost, zdrav življenjski slog in uporabo novih tehnologij (prav tam).

V trenutnem času nastajanja novih, digitalnih svetov in pospešenih družbenih sprememb marsikdo zaskrbljeno zre v prihodnost, saj si vse težje predstavljamo, kaj se bo zgodilo, kaj šele, kako se bodo v tem svetu znašli mladi. Najverjetneje si ga bodo, tako kot generacije pred njimi, oblikovali po svoje, le načini tega početja se bodo spremenili. Kar je drugače, pa ni nujno slabo, **drugačnost je svoboda.**

VIRI IN LITERATURA

- Babič, J., 2012. *V vrtincu subkultur*. Magistrsko delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede.
- Basaj, G., 2019. Da bi vsak človek našel svoj PLC na tem svetu. *Scena* 5(4), str. 11 — 13.
- Basaj, G., 2021. Mora biti rokenroll. *Scena* 7 (1), str. 20 — 21.
- Basaj, G., 2024. *ROCK BAR DOWN TOWN: Skupnost v kranjskem lokalu*. Seminarska naloga Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.
- Bennett, A., 1999. Subculture or neo-tribes? Rethinking the relationship between youth, style and musical taste. *Sociology*, 33(3), str. 599–617. Dostopno na: <http://www.jstor.org/stable/42857964> (20. 2. 2025).
- Basaj, G., osebna komunikacija z A. Jelovčan, 9. 1. 2025.
- Basaj, G., osebna komunikacija z J. Bizovičar, 17. 1. 2025.
- Bremec, G., 2020. Zgodba o KLG (Layerjeva založba). *Layerjeva hiša*, 27.11.2020. Dostopno na: <https://fb.watch/xSKB5Nz4Jm/> (20.2.2025).
- Grilc, J., 2017. *Razvoj in družbena vloga prostorov alternativne kulture v Kranju*. Magistrsko delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede.
- Jemec, N., 2013. Trainstation squat v Kranju. Dostopno na: <https://www.youtube.com/watch?v=PFkMnnDpwRk> (20. 2. 2025).
- Klančič, D. Snovalci slovenske metal scene: NKLK. *Paranoid*, 25.9.2020. Dostopno na: <https://www.paranoid.si/intervjuji/2020-bojan-in-bostjan-snovalci-slovenske-metal-scene-nklk> (20. 20. 2025).
- Kodek, A., 2023. Bo Kranj pogrešal Rock bar Down Town? *Scena*, 9 (1), str. 5.
- Kruševac, D., 2020. Čas za alternativo. V: Bremec G. in Bogataj, B. ur. *Zgodba o KLG*. Kranj: Layerjeva založba, str. 130.
- Lipar, P. 1970. Kulturna dejavnost v občini Kranj po osvoboditvi: Glasbena dejavnost. V: Puhar, F., ur. *Kranjski zbornik*. Kranj: Mestna občina Kranj, str. 162 — 164.
- Muršič, R., 2000. *Trate vaše in naše mladosti: Zgodba o mladinskem in rock klubu*. Maribor: Subkulturni azil.
- Muršič, R., 2006. Nova paradigma antropologije prostora. Prostorjenje in človeška tvornost. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva*, 46 (3-4), str. 48–54.
- Muršič, R., 2012. *Na trdna tla: brezsrčni pregled samoniklih prizorišč in premislek nevladja mladinskega polja*. Tolmin: Ustanova nevladnih mladinskega polja Pohorski bataljon (UPB).
- Obrulek, T., 2023. V slovo Downu. *Scena*, 9 (1), str. 5.
- Peternel, U. Bodo mladi v Kranju izbrili kulturni center? *Gorenjski glas*, 19. 5. 1995, str. 5. Dostopno na: <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:doc-1SAF184C> (20. 2. 2025).
- Rajkovič, A. Kranjski KRDM Plc praznuje 10 let. *Paranoid*, 13. 11. 2019. Dostopno na: <https://www.paranoid.si/paranoide/kranjski-krdm-plc-praznuje-10-let> (20. 2. 2025).
- Šulc, A., 2015. Samonikla prizorišča: središča alternativne kulture. Diplomsko delo. Ljubljana: Univerza v Mariboru, Fakulteta za varnostne vede.
- Tomc, G., 1989. *Druga Slovenija: zgodovina mladinskih gibanj na Slovenskem v 20. Stoletju*. Ljubljana: Univerzitetna konferenca ZSMS, Knjižnica revolucionarne teorije.
- Ule, M., 2019. Življenjski svetovi mladih v času, ki pozablja na mlade. *Otrok in knjiga*, 46(104), str. 8 — 14.

KARATE KLUB KRANJ – OD ZAČETKOV DO DANAŠNJIH DNI

Letos mineva več kot 50 let od prve organizirane vadbe karateja v Kranju in v širši regiji. V šestdesetih letih prejšnjega stoletja je prva skupina zanesenjakov karate pričela vaditi pod okriljem kranjskega judo kluba. Zaradi vse večjega zanimanja za ta šport so se sprva organizirali v sekcijo in nato v samostojen klub. Od 60-ih let do danes je v klubu vadilo okoli 4000 prebivalcev in prebivalk Kranja in drugih gorenjskih krajev. Karate klub Kranj je bil več kot desetkrat proglašen za najuspešnejšega v Sloveniji in imel edini v svojih vrstah tekmovalko, ki se je potegovala za uvrstitev na olimpijske igre.

Izvor in širitev karateja po svetu

Karate je borilna veščina, ki se je več stoletij postopno razvijala na južnem japonskem otoku Okinava, ko je bil ta še del kraljestva Rjukju. V začetku 20. stoletja je več okinavskih učiteljev karateja začelo predstavljati to veščino v Tokiu, Osaki in nekaterih drugih mestih največjega japonskega otoka Honšu. Karate je bil dobro sprejet, predvsem med mladimi na univerzah. V 50. letih se je karate kot borilna veščina in nov šport z Japonske razširil po svetu. V Evropi so ga začeli spoznavati v začetku 60. let. Sprva so karate pogosto vadili v judo klubih in se tudi povezovali v okviru obstoječih judo zvez. V nekdanji Jugoslaviji so prve karate klube začeli ustanavljati po letu 1963. V Sloveniji je bila vadba karateja najprej organizirana v Mariboru, leta 1964, v okviru Judo kluba Branik, prvi karate klub pa je bil ustanovljen v Krškem leta 1967. Leta 1968 je bil ustanovljen karate odbor v okviru Judo zveze Slovenije, naslednje leto pa Karate zveza Slovenije (KZS). Slovenija je bila članica Karate zveze Jugoslavije do osamosvojitve, potem pa se je v Evropsko in Svetovno karate zvezo včlanila neposredno.

Karate vključuje številne udarce z roko in nogo, bloke in stave, ki se uporabljajo za obrambo ali protinapad. Posebnost karateja v primerjavi z drugimi športi je, da je že na Okinavi

prišlo do oblikovanja več različnih stilov¹ karateja, ki se med seboj razlikujejo v načinu izvedbe udarcev, blokov in stavov. Proces nastajanja novih stilov se je pospešil na Japonskem in še vedno traja.

Nekdaj je bila najbolj pogosta metoda vadbe v obliki sestave, imenovane *kata*². V prvi polovici 20. stoletja so postopno dodajali v vadbeni program *kihon* (vadbo osnovnih tehnik), *yakusoku kumite* (dogovorjeni sparing), *jiyu kumite* (prosti boj) ter razvrščanje vadečih po znanju na *kyu* in *dan* stopnje³. Nazadnje so bila definirana še pravila tekmovanja v športni borbi ter v katah. Prvo japonsko prvenstvo je bilo organizirano leta 1957, prvo prvenstvo nekdanje Jugoslavije leta 1968, prvo prvenstvo Slovenije pa leta 1969. Danes se karate vadi v obeh pojavnih oblikah – kot borilna veščina in kot tekmovalni šport.

Začetki in prvo desetletje karateja v Kranju

V Kranju je prvi predstavil karate Janez Rojšek, član Judo kluba Triglav Kranj, ki se je osnov karateja učil v letih 1968 in 1969 v ljubljanskem Trnovem ter v Hamburgu v Nemčiji, ko

Začetni tečaj karateja leta 1970. Prvi z desne v drugi vrsti stoji vodja tečaja Janez Rojšek. (Hrani arhiv KK Kranj)

je bil na specializaciji iz klinične psihologije. Jeseni 1969 je na začetnem tečaju juda predstavil tudi nekatere tehnike karateja, kar je med tečajniki poželo veliko zanimanja. Decembra 1969 je kolegij Judo kluba Triglav Kranj sprejel sklep, da karate samostojno predstavi Kranjčanom. Februarja 1970 je Rojšek v spodnji telovadnici kranjske gimnazije vodil prvi 4-mesečni tečaj karateja in samoobrambe. Na tečaj se je vpisalo okoli 30 tečajnikov in je bil predstavitvene narave, tako da tečajniki po zaključku še niso nadaljevali z redno vadbo.

Na drugi tečaj februarja 1971 sem se vpisal tudi sam. Kot gost ga je obiskal Mario Topolšek iz Beograda, ki je že bil nosilec črnega pasu, 1. dan, in je vodil nekaj treningov. Rojšek se je z njim dogovoril za nadaljnje sodelovanje in prvi seminar smo imeli že med poletnimi počitnicami na Uskovnici. Ker nas je bilo nekaj tečajnikov zelo navdušenih za vadbo, sem Rojška prosil, če bi lahko septembra nadaljevali s treningi. Z judoisti se je dogovoril, da smo lahko vadili 2-krat tedensko na njihovih treningih, na nekaj metrih prostora ob njihovih blazinah. Vadbo sem vodil kar jaz, utrjevali smo na tečaju naučene tehnike, občasno nam je svetoval še Rojšek, ki zaradi športne poškodbe ni mogel več intenzivneje vaditi. Spomladi 1972 sem zato pisal Topolšku, če lahko posreduje še kakšna navodila za vadbo, ki mi jih je nato v pisni obliki začel pošiljati po pošti. Julija 1972 je v Beogradu organiziral seminar v *Mushindo-ryu* stilu, ki ga je vodil angleški mojster Terry Dukes, 4. dan. Seminarja sta se poleg mene udeležila še Marjan Sedej in Branko Fortuna. Tehnike tega stila karateja so bile nekoliko drugačne od tistih, ki smo jih vadili do tedaj. Navdušeno sem začel dodatno vaditi na prostem, kjer so se mi pridružili najbolj obojavni kolegi, ki so končali tečaj leta 1972: Drago Cekić, Miran Hafner, Bojan Močnik in Miro Hribljan.

Ustanovitev Budo kluba Triglav Kranj s samostojnima judo in karate sekcijama

Na rednem občnem zboru Judo kluba Triglav Kranj, 29. 3. 1973, je bil sprejet sklep, da se klub preimenuje v Budo klub Triglav Kranj z dvema samostojnima judo in karate sekcijama. Judo klub je namreč v zadnjih nekaj letih beležil osip članstva, medtem ko je zanimanje za karate iz leta v leto naraščalo. Za predsednika preimenovanega društva je bil izvoljen Franc Šifkovič, za tajnika karate sekcije pa imenovan Janez Rojšek,

Slika 2: Člani Karate sekcije Budo kluba Triglav Kranj na prvem seminarju z okinavskim mojstrom Shimabukurom, Begunje na Gorenjskem, avgust 1974

Klečijo, z leve: Marjan Sedej, Miro Hribljan, Igor Prašnikar, Yukinobu Shimabukuro, Mario Topolšek, Drago Cekić, neznan, Bojan Močnik

Stojijo, z leve: Peter Škrjanec, neznan, Darja Roblek, Miran Hafner, Milan Pagon, Živan Arsić, Lojze Ravnikar, Janez Rojšek (začetnik karateja v Kranju), Bojan Švabič (Hrani arhiv KK Kranj)

ki je v prvi polovici 70. še vodil začetne tečaje, v drugi polovici pa ga je zamenjal Drago Cekić. Sam sem vodil redno vadbo nadaljevalne skupine.

Mario Topolšek nas je dodatno poučeval na večdnevni seminarjih, ki smo jih organizirali v Kranju med prvomajskimi in novembrskimi prazniki. Poleti smo imeli enotedenske seminarje v Begunjah na Gorenjskem, ki so potekali v letih 1973–1975, v letih 1976–1978 pa v kranjskem kampu v Premanturi.

Na začetni tečaj februarja 1974 se je vpisalo že okoli 80 tečajnikov, med njimi Niko in Tomo Primc, Bojan Švabič, Lojze Ravnikar, Jolanda Prašnikar, Bojan Jakše, Dušan Csipő. Za vadbo nadaljevalne skupine smo morali dodatno najeti telovadnico Posebne osnovne šole (sedaj OŠ Helene Puhar). V začetku leta 1974 so namreč začeli predvajati film *V zmajevem gnezdu* z glavnim junakom Bruceom Leejem. Spominjam se, da so bile vse predstave v kinu Storžič popolnoma razprodane in so obiskovalci sedeli celo na tleh ob straneh dvorane in pod platnom. Po vsaki predstavi so v Kranju še dolgo odmevali

bojni kriki Brucea Leeja. Film je v vseh karate klubih v Sloveniji povzročil izredno povečan vpis, seveda je bil pozneje velik tudi osip.

Na prvomajskem seminarju l. 1974 nas je Topolšek začel učiti prve tehnike in kate okinavskega *Uechi-Ryu* stila. Pravo prelomnico je pomenil poletni seminar od 3. 8. do 9. 8. 1974 v Begunjah na Gorenjskem. Vodil ga je okinavski mojster *Uechi-ryu* stila Yukinobu Shimabukuro, 4. dan, ki je živel v Franciji. Vadili smo dvakrat dnevno. Pred vsakim treningom smo najprej tekli skupaj od Begunj do Lesc in nazaj, nato pa 2 uri vadili na nogometnem igrišču nasproti sedanje gostilne Avsenik. Naučili smo se ves program do vključno rjavega pasu ter spoznali odličen repertoar borilnih tehnik za športno borbo. Še danes sem prepričan, da nam je ta seminar dal osnovo in odlično popotnico za delovanje vseh nadaljnjih 50 let.

Na začetni tečaj februarja 1975 se je vpisalo rekordnih 110 tečajnikov, med njimi Zvone Švegelj, Vili Potočnik, Kornelija Štampihar, Milan Pešič, Dušan Lichteneker, Mitja Gabrovec, Darko Mežek, Lucija Vrabič. Pred koncem šolskega leta sem pisal mojstru Shimabukuru, da bi med poletnimi počitnicami rad prišel vadit v njegov klub. Pridružil se mi je še Milan Pagon. V njegovem domu sva prebivala mesec dni in vsako dopoldne je poučeval samo naju, zvečer pa sva vadila v njegovem klubu. To izpopolnjevanje mi je tako povečalo motivacijo, da sem jeseni začel vaditi trikrat dnevno, po 1 uro pred in po pouku ter še 2 uri zvečer. Pri taki vadbi sem vztrajal leto dni.

Karate zveza Slovenije (KZS) se je 3. 9. 1975 preoblikovala v Zvezo karate organizacij Slovenije (ZKOS) in poskušala pritegniti v svoje članstvo klube vseh stilov karateja, ki so delovali v Sloveniji. Jeseni 1975 je ZKOS skupaj s Šolskim centrom za telesno vzgojo (ŠCTV) organizirala prvi tečaj za trenerje karateja, ki sem ga uspešno opravil. Praktični del je potekal v Trbovljah, vodil ga je eden od pionirjev karateja v Jugoslaviji Ilija Jorga, 4. dan; teoretični del smo opravili pri ŠCTV.

Jeseni 1975 sem prvič nastopil na tekmovanju — turnirju mojstrov in mojstrskih kandidatov vseh stilov — ki ga je ZKOS organizirala v ljubljanski Hali Tivoli. Na turnirju, ki je potekal samo v absolutni kategoriji, sem zmagal v prvih treh borbah in osvojil 5. do 8. mesto. V četrti borbi me je izločil

Dušan Puh, 2. dan, kasnejši legendarni slovenski jadralec in olimpijec. Po tekmi me je Takashi Tokuhisa, trener KK Emona, povabil na dodatne treninge borbe v svoj klub, kar sem s pridom izkoriščal za nabiranje dodatnih borilnih izkušenj. Za tekmovanje so se navdušili tudi drugi člani, Janez Rojšek pa je uvedel vadbo avtogenega treninga kot psihološko pripravo. Na prvo prijateljsko srečanje z ekipo Karate kluba Trbovlje, 21. 11. 1975, sva z Rojškom peljala v Trbovlje kar 10-člansko ekipo. Konec leta je Mario Topolšek prvič odpotoval na Okinavo in vadil v glavnem dodžoju⁴ *Uechi-ryu* zveze, kjer je prejel mojstrsko stopnjo 3. dan, meni pa je po povratku podelil mojstrsko stopnjo 1. dan.

Na začetni tečaj februarja 1976 se je spet vpisalo okoli 100 tečajnikov, med njimi Stane Nadižar, Drago Ristič, Stojan Kondić, Marko Kralj, Bojan Križaj, Bojan Petrovski. V tem letu smo imeli že več kot 80 rednih članov in za vadbo smo morali dodatno najeti še telovadnico OŠ Simona Jenka pri Prešernovem gaju.

Na članskem prvenstvu Slovenije l. 1976 sem prvič osvojil naslov prvaka v srednji kategoriji in nato uspeh ponovil še naslednje leto. Maja 1978 sem na članskem prvenstvu Slovenije osvojil naslov viceprvaka v absolutni kategoriji. Na prvenstvih in turnirjih smo začeli izvajati prikaze *Uechi-ryu* stila, predvsem atraktivna lomljenja lesenih kolov in desk, kar je bilo v tistih časih sila popularno.

Leta 1977 smo začeli prirejati prvenstva gorenjske regije, na katerih so nastopali tudi drugi člani kluba. Janez Rojšek, ki je ves čas tvorno sodeloval z ZKOS in njeno tehnično komisijo, me je spodbudil, da sem začel sodelovati s predavanji in vajami na usposabljanjih za sodnike in inštruktorje karateja. V tem letu sem opravil izpit za republiškega sodnika, še štirje člani pa za sodnika pripravnika ter trije za inštruktorja karateja.

Do takrat je bilo dovoljeno na tekmovanjih v katah v Sloveniji in Jugoslaviji nastopati le s katami *Shotokan* stila. Ker se je v Sloveniji ZKOS zavzemala, da bi lahko sodelovali klubi vseh stilov, je l. 1978 sodniška komisija ZKOS sprejela v program tudi kate *Uechi-ryu*, *Budokai* in *Jugokai* stila. Z našimi katami smo začeli nastopati na prvenstvu gorenjske regije leta 1978, na slovenskem prvenstvu istega leta je Kornelija Štampihar že osvojila 3. mesto.

Zadnje poletne priprave z Mariom Topolškom smo imeli avgusta 1978 v Premanturi. Žal je bil nagnjen k avtokratskemu načinu vodenja, kar je vneslo razdor med naše člane in jih razdelilo na dve skupini. Jeseni sem moral oditi na služenje vojaškega roka, situacija pa se je dokončno razpletla spomladi naslednjega leta.

Ustanovitev samostojnega Karate kluba Kranj in prvi stiki z domovino karateja Okinavo

Člani Karate sekcije, ki se niso strinjali s Topolškom, so 21. 3. 1979⁵, v času moje odsotnosti, na pobudo člana Nika Primca, ustanovili samostojen Karate klub Kranj. Prvi predsednik je postal Anton Rešek. Druga skupina je ustanovila Karate sekcijo pri ŠD Kokra Kranj⁶ ter Karate klub Tržič, ki pa ju je po letu 1985 doletela enaka usoda — Topolšek je sodelovanje z njimi prekinil. Decembra 1979 sem se vrnil s služenja vojaškega roka in bil imenovan za glavnega trenerja v KK Kranj. Leta 1980 sem še zadnjič nastopil na prvenstvu Slovenije in osvojil naslov vicepravka v srednji kategoriji, potem pa sem se posvetil le vodenju treningov, organizaciji tekem in seminarjev ter v naslednjih 10 letih še sojenju na tekmah.

Moja prednostna naloga je bila zagotoviti možnost nadaljnje vadbe in izpopolnjevanja v *Uechi-ryu* stilu, ki smo ga v Sloveniji že dobro uveljavili. Žal se je mojster Shimabukuro odselil nazaj na Japonsko, tako da nam ni mogel pomagati, sem pa od Davorja Lovinčiča⁷ dobil kontakt njegovega ameriškega *Uechi-ryu* učitelja Davida Finkelsteina, 4. dan. Poleti 1980 sem ga povabil na enotedenski seminar v Kranj, jeseni pa on mene za 3 tedne v ZDA, kjer sem vadal v njegovem klubu v New Yorku ter v Bostonu pri Georgeu Mattsonu, pionirju *Uechi-ryu* stila v ZDA. Srečno naključje je bilo, da sem se zaposlil pri letalskem prevozniku JAT, kar mi je kot uslužbencu omogočilo, da sem lahko znatno ceneje potoval po svetu.

Februarja 1981 sem prvič samostojno izvedel klubske izpite za šolske pasove do vključno rjavega pasu; od tega leta dalje so jih člani lahko opravljali 3-krat letno. Rešiti je bilo potrebno še težavo z izpiti za mojstrske pasove, ki so jih takrat v Sloveniji podeljevali za *Shotokan* stil le Takashi Tokuhisa ali pa jugoslovanski mojstri prve generacije, kot sta bila Ilija in Vladimir Jorga. Ponovno je pomagalo srečno naključje. Davor Lovinčič je leta 1981 dobil 2-letno štipendijo za podiplomski

Avtor in mojster Kaneji Uechi, 10. dan; glavni *Uechi-ryu* dodžo na Okinavi, leto 1984 (Hrani arhiv KK Kranj)

študij na Japonskem, sam pa sem izkoristil priložnost, se oktobra 1981 odpravil v Tokio, nato pa sva skupaj za 14 dni odšla na Okinavo. Vadila sva v glavnem dodžoju *Uechi-ryu* stila pri mojstru Kaneiju Uechiju, 10. dan. Na Okinavo sem se ponovno vrnil aprila 1982. Tokrat mi je mojster Kaneji Uechi podelil stopnjo 2. dan ter pravico, da sam podeljujem mojstrske pasove do ene stopnje nižje od svoje. Takoj po povratku sem članom kluba svetoval, naj se začnejo pripravljati na mojstrski izpit.

Decembra leta 1982 je postal predsednik kluba Niko Primc. Čez nekaj let mi je zaradi službenih obveznosti prepustil skrb za program dela, sam pa ostal zakoniti zastopnik kluba. Naslednje leto smo prvič organizirali poletni seminar z angleškim trenerjem in članom angleške reprezentance Terryjem Dalyjem, ki sem ga spoznal v Londonu, in je prav tako vadal *Uechi-Ryu* stil.

Prvi klubski izpit za mojstrsko stopnjo 1. dan v *Uechi-ryu* stilu sem organiziral aprila 1984. Uspešno so ga opravili Stane Nadižar, Kornelija Štempihar in Tomo Primc. V naslednjih 40 letih so izpit za mojstrske stopnje od 1. dan do 7. dan opravili 104 člani kluba⁸. Sam sem odšel na izpopolnjevanje na Okinavo še leta 1984 in 1987 in vsakič opravil izpit za višjo mojstrsko

stopnjo. Doma smo organizirali poletna seminarja: leta 1988 z mojstrom Shimabukuro, ki se je vrnil z Japonske, z njegovim rojakom Takayasujem, ki je prav tako poučeval v Parizu, pa leta 1989.

V 80-tih letih smo organizirali skoraj vsa prvenstva gorenjske regije, več slovenskih mladinskih in članskih prvenstev ter skupne treninge klubov gorenjske regije, na katerih so s svojimi tekmovalci sodelovali predvsem trenerji Pavle Oblak (KS TVD Partizan Škofja Loka), Vladimir Stanič (KK Kamnik) in Drago Ristič (KK Carnium).

Za izpopolnjevanje v metodiki vadbe športne borbe smo z angleškim trenerjem Terryjem Dalyjem in Wayneom Ottom, večkratnim evropskim in svetovnim prvakom, organizirali še tri seminarje v letih 1984, 1988 in 1989, ki so se jih udeleževali tudi člani drugih klubov.

Vse to se je odrazilo v številnih uspehih nove generacije članov, ki je začela vaditi v 80. letih – na prvenstvih Slovenije so osvojili že 73 medalj. Največji uspeh je dosegel Dragan Drobnjak, ki je osvojil 3. mesto v polsrednji kategoriji na prvenstvu Jugoslavije 1984. V katah je bila najuspešnejša Metoda Podpečan, ki je osvojila 5 naslovov slovenske prvakinja,

Najuspešnejša tekmovalca v 80. letih: Dragan Drobnjak in Metoda Podpečan (Hrani arhiv KK Kranj)

Janez Belehar je leta 1985 prvi osvojil naslov mladinskega prvaka v absolutni kategoriji. Na slovenskih prvenstvih so medalje osvajali še Mitja Dujović, Zlatan Mahmutović, Stane Nadižar, Nataša Nadižar, Aleš Stevanovič, Jana Škantar, Rudi Jevšek, Bojan Petrovski, Tanja Gregorec, Danilo Dujović, Gregor Janežič in Aleksander Gasser.

Devetdeseta leta - najbolj intenzivno obdobje seminarjev in obiskov Okinave

Maja 1991 sem navezal stike z *Uechi-ryu* klubi v Nemčiji, ki so v tistem času sodelovali z ameriški mojstri *Uechi-ryu* stila. Začeli smo plodno sodelovanje in se do l. 1999 udeležili osmih seminarjev v Nemčiji. Tudi sam sem bil povabljen, da v 90-ih letih 5-krat vodim njihove seminarje. Pri nas smo v tem obdobju organizirali deset poletnih in zimskih seminarjev, na katerih so poučevali mojstri Shimabukuro, Takayasu, Daly, Otto, Nakamatsu, Higa in Thompson.

Leta 1993 sem še zadnjič sam odšel na usposabljanje na Okinavo in na njihovem odprtem prvenstvu osvojil 3. mesto v absolutni kategoriji. Do konca 90-ih let so naše ekipe trenerjev še petkrat odšle na Okinavo. Leta 1999 je kata ekipa v postavi Stane Nadižar, Drago Ristič in Nurfet Alidžanović nastopila na svetovnem turnirju v okinavskem karateju in osvojila odlično 2. mesto.

Konec leta 1994 so se člani KK Carnium odločili, da se pridružijo Karate klubu Kranj, kar se je formalno zgodilo na skupščini 27. 1. 1995. Predsednik je za eno leto postal Darko Mežek, naslednje leto sem bil za predsednika izvoljen jaz. Klub sem nato neprekinjeno vodil do l. 2020, ves ta čas pa tudi vadbo skupine z rjavimi in črnimi pasovi.

Zveza karate organizacij Slovenije se je na skupščini 22. 6. 1991 ponovno preimenovala v Karate zvezo Slovenije (KZS) in se naslednje leto včlanila v Evropsko ter Svetovno karate zvezo. S tem se je odprla tekmovalcem mnogo večja možnost nastopov na mednarodnih tekmovanjih in prvenstvih.

Naš najuspešnejši tekmovalec v 90-ih letih je bil Jaka Šarabon, ki je osvojil 6 naslovov posamičnega državnega prvaka ter 6 naslovov prvaka v ekipni konkurenci. Bil je prvi, ki je začel nastopati za reprezentanco Slovenije in z njo osvojil 5. mesto v borbah ekipno na evropskem mladinskem prvenstvu 1993 v Cardiffu, Wales.

Jaka Šarabon (drugi z desne), 3. mesto na odprtem prvenstvu Okinave leta 2004 (Hrani arhiv KK Kranj)

V tem obdobju so največ medalj na slovenskih prvenstvih in mednarodnih turnirjih osvajali še Igor Svečak, ki je leta 1991 kot prvi član kluba osvojil naslov slovenskega članskega prvaka v absolutni kategoriji, Janez Belehar, Nejc Šarabon, Grega Horžen, Bojana Dujović, Sabina Jurič, Matej Bajželj, Adi Džuzdanović, Aleš Ristič, Gordana Gostič, Alena Sever, Leon Perčič, Andrej Fojkar, Andrej Oblak in Luka Kern.

Obdobje 2000 do 2009 – prvi veliki mednarodni uspehi

V tem obdobju smo imeli med 200 in 230 članov, ki so vadili v 12 skupinah v telovadnicah več srednjih in osnovnih šol ter vrtcev. Skupine so trenirali nekdanji uspešni tekmovalci in nekateri drugi sposobni člani, ki so se usposabljali pri KZS za trenerje. Leta 2009 je v klubu delovalo že 20 strokovno usposobljenih trenerjev in njihovih pomočnikov. Leta 2009 smo pridobili tudi status društva v javnem interesu na področju športa⁹.

Nadaljevali smo uspešno sodelovanje s klubi v Nemčiji in se udeležili sedmih seminarjev, sam sem pri njih vodil še dva seminarja, v Kranju pa smo l. 2006 organizirali seminar z okinavskima mojstroma Yamashirom in Agunijem. Na

Okinavo so še trikrat odšle na izpopolnjevanje ekipe trenerjev in na odprtem prvenstvu Okinave dosegle največje uspehe. V borbah absolutno je Matjaž Končina osvojil 1. mesto (2008) in 2. mesto (2007), 3. mesto sta osvojila Jaka Šarabon (2004) in Rok Trost (2008). V katah sta v članski konkurenci osvojila 1. mesto Marko Šefman (2007) in Bojana Dujović (2007). V katah za veterane nad 40 let sta l. 2007 Drago Ristič in Stane Nadižar osvojila 1. mesto in 2. mesto.

Najuspešnejša tekmovalka in državna reprezentantka v tem obdobju je bila Iva Peternel, ki je na državnih prvenstvih v različnih kategorijah osvojila 13 naslovov državne prvakinja. Nastopila je na 11 evropskih in svetovnih prvenstvih in dosegla svoj največji mednarodni uspeh s 5. mestom v absolutni kategoriji na članskem svetovnem prvenstvu leta 2006 v Tampereju na Finskem ter 3. mestom na svetovnem univerzitetnem prvenstvu 2008 v poljskem Wrocławu.

Naša druga uspešna reprezentantka je bila Teja Šavor, ki je osvojila bronasto medaljo na Sredozemskih igrah 2005 v Almerii v Španiji, ter v letih 2005–2008 še 4 naslove državne prvakinja.

Iva Peternel, najuspešnejša tekmovalka v obdobju 2000–2009 (Hrani arhiv KK Kranj)

Uvrstitve od 5. do 9. mesta so na evropskih in svetovnih prvenstvih dosegali še Jaka Šarabon, Matej Bajželj, Špela Štefe, Janez Perhavec in Bojana Dujović. Na državnih prvenstvih in mednarodnih turnirjih so medalje osvajali Matjaž Končina, Jelena Bakič, Matej Sušnik, Tjaša Ristić, Rok Trost, Blažka Poklič, Andraž Kejžar, Anja Godnič in drugi.

Obdobje od 2010 do 2019 – največji mednarodni uspehi

Število članov kluba je leta 2015 doseglo najvišjo številko – 332, v naslednjih letih se je ustalilo pri okoli 250 članih. Tekmovalci so nastopali že na 42 tekmah letno. Od leta 2012 dalje vsako leto organiziramo 3-dnevne poletne priprave trenerjev v Dolenji vasi pri Čatežu, na katerih predelamo načrt vadbe za naslednjo sezono.

V Kranju smo organizirali še seminarja z Dalyjem (2010) in Shimabukurom (2011) ter se udeležili dveh seminarjev v Nemčiji (2014 in 2017).

Novembra 2012 nas je 6 trenerjev odšlo na 16-dnevno usposabljanje na Okinavo. Iva Peternel je na odprtem prvenstvu Okinave osvojila 1. mesto med članicami v absolutni kategoriji, Marko Šefman pa 3. mesto med člani.

V avgustu 2013 smo organizirali prvi evropski seminar v *Uechi-ryu* karateju, na katerem so poučevali kar štirje okinavski mojstri. Udeležilo se ga je 194 karateistov iz 10 držav: Grčije, Hrvaške, Italije, Nemčije, Rusije, Srbije, Švice, Velike Britanije, Ukrajine in Slovenije.

V drugi polovici tega desetletja je motivacijo vseh vrhunskih tekmovalcev dodatno dvignila vest, da bo karate prvič uvrščen na olimpijske igre leta 2020 v Tokiu. Nanje se je začela pripravljati tudi naša članica in najuspešnejša slovenska tekmovalka v borbah Tjaša Ristić. V 16 letih tekmovalne kariere je kar 16-krat osvojila naslov državne prvakinja. Največje uspehe je dosegla na mednarodnih tekmovanjih in prvenstvih: na *Premier ligah* svetovne karate zveze (1 zlato in 1 srebrno medaljo), na balkanskih prvenstvih (1 zlato, 1 srebrno in 1 bronasto medaljo), na evropskih prvenstvih (1 srebrno in 1 bronasto medaljo), na sredozemskih igrah (1 zlato medaljo) in na evropskih igrah (1 srebrno medaljo).

Uvrstitve od 5. do 9. mesta so na evropskih in svetovnih prvenstvih dosegali še Janez Perhavec, Blažka Poklič, Anja Godnič, Ajda Keršič Ahlin in Jerca Repič. Na državnih

Tjaša Ristić s srebrno medaljo, osvojeno na Evropskih igrah leta 2019 v Minsku, kar je prinašalo točke za kvalifikacijo na olimpijske igre. (Hrani arhiv KK Kranj)

prvenstvih in mednarodnih turnirjih so medalje osvajali Žan Keršič Ahlin, Lana Nadižar, Tia Polak, Marina Drobnjak, Maša Eterovič, Anja Kotnik, Žiga Črnilec Kesić, Lara Puščenik, Luka Rebolj, Franci Novak, Rok Štular, Eva Šubic.

Obdobje po letu 2020 — novo vodstvo kluba

Doba mojega predsedovanja klubu se je iztekla, prišel je čas za spremembe, pomladitev vodstva, nove ideje, polet, svežino. Na zboru članov 26. 2. 2020 je vodenje kluba prevzela ekipa: Jaka Šarabon (predsednik) ter člani izvršnega odbora Andrej Fojkar, Andraž Kejžar, Andrej Kožuh, Iva Peternel in Admir Džuzdanović. Že po nekaj mesecih so jih doletele omejitve zaradi epidemije covida, nato sta bili zaradi renovacije dlje časa za vadbo zaprti še telovadnici OŠ Franceta Prešerna in OŠ Helene Puhar, a so vse te težave uspešno prebrodili. V zadnjih letih ima klub še vedno od 238 do 254 članov.

Tjaša Ristić je v letu 2021 osvojila še naslov balkanske članske prvakinja in 2. mesto na *Premier ligi* v Moskvi ter nastopila na kvalifikacijskem turnirju za olimpijske igre, kjer

se za las ni uspela uvrstiti za nastop v Tokiu. Nato je zaključila tekmovalno kariero, se uspešno vključila v trenersko delo in zdaj prenaša svoje bogate borilne izkušnje na mlajši rod.

V tekmovalju v katah je bila najuspešnejša Lana Nadižar, ki je v letih med 2015 in 2023 sedemkrat osvojila naslov državne prvakinja in leta 2022 še zlato medaljo na Balkanskem prvenstvu, nato pa jeseni 2023 prenehala tekmovali.

Nova mlajša generacija je že začela dosegati lepe uspehe. Najbolj izkušena med njimi je Tinkara Leben, ki je v letih 2017–2024 kar 8-krat osvojila naslov državne prvakinja, sledijo ji Jerneja Čeru, Nika Kotnik, Vuk Keleman, Aleksander Gačič, Adam Novak in Zala Džuzdanović. V katah obeta Tijana Popović, ki je leta 2024 prvič osvojila naslov državne prvakinja med mlajšimi članicami.

Klub ne pozablja tudi na ohranjanje tradicije in je oktobra 2024 organiziral spominski seminar ob 50-letnici prvega seminarja leta 1974 z mojstrom Shimabukurom. Vodil ga je seveda mojster Shimabukuro, ki pri 82 letih še vedno aktivno poučuje karate v Franciji. Tudi tokrat je člane navdušil s svojo okretnostjo in vzdržljivostjo, saj je vse tehnike in kate izvajal skupaj z nami. Seminarja se je udeležilo okoli 70 odraslih članov, od tega celo 7 udeležencev seminarja iz leta 1974.

Zaključek

Klub je od prve predstavitve karateja do danes prehodil dolgo pot. V 70. letih smo začeli z vadbo povsem neizkušeni 14- in 15-letniki. Vsa ta leta smo se nenehno učili tudi upravljanja društva ter izpolnjevanja vseh normativnih zahtev za zakonito delovanje. Ob tem smo se ves čas trudili negovati in krepiti dobre in pozitivno naravnane medsebojne odnose. Pri tolikšnem številu članov nam je tudi to v veliki meri uspevalo.

Po mojem mnenju so za uspešno delovanje kluba najbolj pomembni trenerji. V tej vlogi nas je kar 34 prispevalo svoj delež, med njimi najdlje Stane Nadižar, Drago Ristić, Drago Cekić, Helena Markuta, Andrej Kožuh, Jaka Šarabon, Andrej Fojkar, Branko Malešič, Bojana Dujović, Marko Štancar. Po zadnji spremembi zakona o športu ima klub v letu 2024 vpisanih v register¹⁰ 23 strokovnih delavcev 1 in 2, kar je največ med karate klubi v Sloveniji.

V 50 letih (1975–2024) so člani na državnih in mednarodnih tekmovanjih osvojili 4.280 medalj. V tem obdobju je 56 članov

146-krat osvojilo naslov posamičnega državnega prvaka. Od leta 1991 dalje je 32 članov kluba nastopalo za slovensko reprezentanco. Ko je Karate zveza Slovenije uvedla točkovanje za najuspešnejši klub in tekmovalca, je med leti 2005–2021 za najuspešnejši klub zveze 14-krat proglasila KK Kranj.

Poleg naštetih uspehov je nadvse pomembna interesna in rekreativna vadba, ki ni usmerjena v tekmovalni šport. Z njo se v klubu ukvarja okoli 70 odstotkov članov – otrok, mladine, odraslih, starostnikov, med njimi so tudi osebe s posebnimi potrebami, kot so gluhi in naglušni ter gibalno ovirane osebe. Z redno in vztrajno vadbo postopno izboljšujejo svoje psihofizične sposobnosti. Kot razumejo karate na Okinavi, kjer ga vadijo stari tudi 90 in več let, je njegovo bistvo prav v tem, da sprejemamo in spoštujemo vse, ki se skupaj z nami trudijo hoditi po poti karateja¹¹.

VIRI IN LITERATURA

- Arhiv Karate kluba Kranj.
- Arhiv Karate sekcije Budo kluba Triglav Kranj.
- Karate. Dostopno na <https://sl.wikipedia.org/wiki/Karate> (25.1.2025).
- Karate klub Kranj. Dostopno na <https://karate-klub-kranj.si/> (25.1.2025)
- Karate klub Kranj FB. Dostopno na <https://www.facebook.com/karateklubkranj> (25.1.2025).
- Maruša, A., 2019. 50 let Karate zveze Slovenije, Karate zveza Slovenije.
- Shinzato, K. et al., 2017. Okinawa the birthplace of karate, Okinawa: Okinawa prefecture.
- Šifkovič F., 1977. 20 let judo športa v Kranju, Budo klub Triglav Kranj.
- Uechi-Ryū. Dostopno na <https://en.wikipedia.org/wiki/Uechi-Ry%C5%AB> (25.1.2025).
- Vogrinec S., 1996. Karate v Sloveniji, Ptuj: Akademija borilnih športov.

OPOMBE

- 1 Na Okinavi so najbolj množično zastopani trije stili karateja: *Shorin-ryu*, *Goju-ryu* in *Uechi-ryu*. Na Japonskem so nato že v 30. letih 20. stoletja nastali novi stili: *Shotokan*, *Shito-ryu*, *Wado-ryu* itd.
- 2 *Kata* sestoji iz različnih kombinacij udarcev, blokad in stavov, ki se jih izvaja v točno določenem zaporedju in predstavlja boj z navideznim nasprotnikom. Danes v različnih stilih karateja obstaja skupaj več kot 100 kat, ki so po težavnosti razdeljene na šolske in mojstrske kate.
- 3 Zgledujoč se po judu, so tudi v karateju začeli uporabljati sistem označevanja napredovanja po znanju s *kyu* in *dan* stopnjami. *Kyu*

ali šolskih stopenj je 8 (od 8. *kyu* do 1. *kyu*) in so označene s pasovi različne barve. *Dan* ali mojstrskih stopenj je 10 (od 1. *dan* do 10. *dan*) in so označene s pasovi, ki so praviloma vsi črne barve. Vadeči mora za vsako *kyu* ali *dan* stopnjo uspešno opraviti izpit, tako da zadovoljivo prikaže predpisane vadbene vsebine.

- 4 Dodžo (jap. *dojo*) pomeni prostor za vadbo in urjenje v borilnih veščinah.
- 5 21. 3. 1979 je datum ustanovne skupščine Karate kluba Kranj. Klub je bil vpisan v register društev pri oddelku za notranje zadeve skupščine občine Kranj z odločbo št.: 024-12/79-09, dne 21. 5. 1979.
- 6 Karate sekcijo ŠD Kokra je najprej vodil Mitja Gabrovec, leta 1987 je prenehala delovati, njeni člani pa so ustanovili Karate klub Carnium (predsednik Aleš Pajestka, trener Drago Ristić), ki je deloval do 27. 1. 1995, ko se je pridružil Karate klubu Kranj.
- 7 Maja 1975 je prvič prišel pogledat naš trening Davor Lovinčič iz Ljubljane, s katerim sva postala dobra prijatelj. Lovinčič je leta 1966

začel vaditi *Wado-ryu* stil v Beogradu, nato pa od 1968 do 1970 v ZDA vadal *Uechi ryu* stil. Po vrnitvi je začel študirati na ljubljanski univerzi in se vsako poletje vračal v ZDA do leta 1974, ko je opravil izpit za mojstra 1. *dan*. Prav on je dal Mariu Topolšku že leta 1973 vse informacije za vadbo *Uechi-ryu* stila in mu naročil učne knjige iz ZDA. Topolšek nam ga ni nikoli omenil, čeprav smo le 30 km narazen vadili isti stil karateja.

- 8 (https://karate-klub-kranj.si/index.php?menu_item=masters).
- 9 Odločba Ministrstva za šolstvo in šport št.: 6717-53/2009/2 (0514), 21. 7. 2009.
- 10 (<https://www.gov.si/zbirke/storitve/strokovno-izobrazeni-in-usposobljeni-delavci-v-sportu/>)
- 11 Na Japonskem pismenkama za *kara* 空 in *te* 手, ki v dobesednem prevodu pomenita »prazna roka«, pogosto dodajajo po vzoru nekaterih drugih tradicionalnih borilnih veščin, še tretjo pismenko *do* 道, ki pomeni »pot« ali »način življenja«.

KRATEK PREGLED RAZVOJA SLUŽBE NUJNE MEDICINSKE POMOČI (NMP) V ZDRAVSTVENEM DOMU KRANJ

Uvod

Nujna medicinska pomoč (NMP) je dejavnost zdravstva, namenjena osebam, ki zaradi bolezni, poškodb ali zastrupitve potrebujejo takojšnjo medicinsko obravnavo. Osnovna pogoja za učinkovito NMP sta pravočasno in pravilno ukrepanje. NMP ne bo uspešna, če je ukrepanje prepozno ali nestrokovno. NMP temelji na urgentni medicini, ki je kot posebna medicinska stroka sicer mlada, vendar je pomemben sestavni del medicine že od samega začetka prizadevanja za pomoč bolnim ali poškodovanim.

Nujna medicinska pomoč v Sloveniji kot zdravstvena dejavnost formalno obstaja od decembra 1996, ko je bil v Uradnem listu Republike Slovenije objavljen *Pravilnik o službi nujne medicinske pomoči* (Pravilnik). Ta je postavil temelje sistema NMP (tipi enot NMP, mreža zunajbolnišničnih in bolnišničnih enot NMP, helikopterska NMP (HNMP), kadrovski in organizacijski standardi, vrste reševalnih vozil, oprema in oznake, dispečerska služba zdravstva in zveze, dokumentacija, izobraževanje, pripravljenost na množične nesreče, financiranje ...).

Znak nujne medicinske pomoči Slovenije. Oblikoval ga je Jože Prestor, mag. zdr. nege, iz Službe NMP ZD Kranj.

Pred Pravilnikom iz leta 1996 je v Sloveniji vsaka zdravstvena ustanova (zdravstveni dom, bolnišnica) organizirala službo za bolnike z nujnimi stanji po svoje. Nekatere bolj, druge manj učinkovito, odvisno od naklonjenosti vodstev in posameznih entuziastov, ki so želeli zagotoviti boljšo medicinsko oskrbo tem bolnikom.

Začetki v Kranju

Stare fotografije nam kažejo, da so se z reševanjem na terenu in prevozom bolnikov in poškodovanih najprej ukvarjali gasilci iz Prostovoljnega gasilskega in reševalnega društva Kranj in ne zdravstvo, kot bi pričakovali.

Ročni voziček, s katerim so gasilci prepeljali bolnike na kolodvor, od tam pa z vlakom v Ljubljano. (Vir: <https://gasilcikranj.si/zgodovina-gasilstva-v-kranju/>)

Blagoslovitev prvega avtomobila za reševanje v Kranju, verjetno med 1931/32 letom. Govori predsednik gasilcev Rica Mayer. (Vir: Marjan Bidovec)

Reševalci Prostovoljnega gasilskega in reševalnega društva Kranj med obema vojnama (slikani v Ljubljani). Od leve: J. Bidovec, vodja (gostilničar), I. Majnik (lastnik mehanične delavnice), A. Kapušin (trgovca), S. Česen (občinski uslužbenec). (Vir: Marjan Bidovec)

Ambulanta za nujno medicinsko pomoč Zdravstvenega doma Kranj

Primarij Ciril Armeni (1927–2016), doktor medicine in dentalne medicine, je bil pionir razvoja predbolnišnične nujne medicinske pomoči v Sloveniji. Delal je v Zdravstvenem

Primarij Ciril Armeni,
doktor medicine in doktor
dentalne medicine
(Vir: Služba NMP ZD Kranj)

domu Kranj. Med prvimi je ugotovil, da je za dobro obravnavo pacientov, ki potrebujejo nujno pomoč, potrebno ustrezno prilagoditi način dela in organizacijo, kar je načrtovalo smeri nastajanja nove posebne službe v okviru zdravstvenega doma. Prvi korak k temu je bil *Pravilnik o organizaciji in delu službe za prvo pomoč ZD Kranj*, objavljen maja 1969, ki je opredelil delovanje te službe. Januarja 1976 je prim. Ciril Armeni pripravil še nadgradnjo *Pravilnik NMP Združenega zdravstvenega doma Kranj*, ki ga je sprejel Svet Zdravstvenega doma in je bil verjetno prvi tovrstni samoupravni akt v državi.

Istega leta je bila v Zdravstvenem domu Kranj odprta sodobno opremljena ambulantna za NMP, ki je delovala neprekinjeno 24 ur dnevno. V zdravstvenem domu je imela svoj vhod, svojo čakalnico, delovne in bivalne prostore. Imela je tudi operacijsko sobo za male kirurške posege, saj so se splošni zdravniki naučili te posege izvajati in so pacientom tako prihranili pot h kirurgu v Ljubljano ali na Jesenice. V ambulanti za NMP so delale stalne medicinske sestre. Njihova prva vodja je bila Helena Sitar.

Dežurna medicinska sestra
Helena Sitar sprejema nujni
klic v ambulanti za NMP,
ZD Kranj.
(Vir: Služba NMP, Zdravstveni
dom Kranj)

V ambulantni za NMP je neprekinjeno delal tudi dežurni zdravnik. Običajno so imeli 3 izmene – dopoldanska, popoldanska in nočna ob delavnikih in dnevna ter nočna ob sobotah, nedeljah in praznikih. Delo je potekalo v ambulantni in na terenu. Na terenu so izvajali nujno medicinsko pomoč (reševalcema v reševalnem vozilu se je pridružil tudi zdravnik). Neodložljive hišne obiske in mrliške preglede pa je zdravnik opravljal sam z zdravniškim avtom. Sčasoma so opremili ambulanto, reševalna vozila in zdravniški avto z UKV postajami, kar je pomembno olajšalo komunikacijo in koordinacijo ekip.

Primarij Ciril Armeni je kmalu zapustil Kranj in se zaposlil v Ljubljani. Tam je po vzoru iz Kranja vzpostavil enotno Splošno nujno medicinsko pomoč – SNMP. Enota je začela delovati leta 1978. Prostore je dobila v Centralnem urgentnem bloku UKC Ljubljana.

S sprejetjem *Pravilnika o službi NMP* leta 1996 se je začel pospešen razvoj sistema NMP v Sloveniji. Pravilnik je na Ministrstvu za zdravje pripravila delovna skupina strokovnjakov v okviru Projekta NMP v Sloveniji, ki ga je vodila zdravnica Edita Stok (1960–2008). Služba NMP v ZD Kranj je s tem pravilnikom dobila status prehospitalne enote NMP (PHE NMP Kranj).

Znak prehospitalne enote NMP Kranj. Oblikoval ga je Jože Prestor, mag. zdr. nege, iz Službe NMP ZD Kranj.

To pomeni, da je imela ekipo NMP, ki je bila sestavljena iz zdravnika ter dveh reševalcev v sodobno opremljenem reševalnem vozilu – reanimobilu, 24 ur dnevno namenjeno za nujne intervencije. Reanimobil je bil praviloma kombi, ne več nizko reševalno vozilo, kot je bilo včasih, in je bil opremljen z opremo za oskrbo življenjsko ogroženih bolnikov in poškodovancev. Ta

ekipa je odšla na teren, kadar je bilo iz klica mogoče oceniti, da gre za nujno stanje bolnika. Za vsako nujno intervencijo je zdravnik moral izpolniti predpisan enotni protokol, ki se je pisal v dvojniku. Izpolnjen original protokola je zdravnik NMP ob predaji bolnika v bolnišnici dal sprejemnemu zdravniku, kopijo pa je shranil za arhiv intervencij. Na protokolu so bili vpisani vsi pomembni podatki o dogodku, stanju pacienta, izvedenih posegih in terapiji, kar je pomagalo sprejemnemu zdravniku v bolnišnici pri nadaljnjem zdravljenju. Vse enote NMP v Sloveniji so morale na osnovi teh protokolov redno pošiljati statistične podatke o izvedenih nujnih intervencijah na Ministrstvo za zdravje, kjer je potekal Projekt sistema NMP v Sloveniji. V okviru projekta so delovne skupine iz teh podatkov pripravljale analize in spremljale delovanje vseh enot NMP v državi.

Služba NMP ZD Kranj je začela z rednimi teoretičnimi in praktičnimi usposabljanji s področja NMP svojega osebja, ki je delalo stalno ali občasno v tej dejavnosti. Uvedli so obvezna usposabljanja dva dni spomladi (oskrba poškodovancev in skupne praktične vaje z gasilci Gasilsko reševalne službe Kranj na terenu) in dva dni jeseni (kabinetne vaje oživljanja in nujnih bolezenskih stanj). Istočasno je potekalo tudi opremljanje ambulate za NMP in reševalnih vozil s sodobno opremo za obravnavo bolnikov. Leta 1994 je služba NMP, najbrž prva v državi, začela pri zelo poškodovanih s hudimi bolečinami na terenu uporabljati zdravilo Ketamin, ki je pacientom olajšalo bolečine in omogočilo lažjo oskrbo.

Služba NMP in Gasilsko reševalna služba Kranj sta se v začetku 90. let prejšnjega stoletja na pobudo gasilcev dogovorili, da bosta istočasno intervenirali pri vseh prometnih nesrečah in dogodkih na težje dostopnih terenih, kar je bistveno izboljšalo kakovost reševanja in oskrbe poškodovanih. Obe službi sta tudi začeli z rednimi skupnimi usposabljanji s področja ukrepanja ob prometni nesreči in oživljanju. Zaradi pogostih prometnih nesreč s hudimi telesnimi poškodbami in umrlimi na področju Kranja v tistem času, sta obe službi skupno pripravili sheme ukrepanja gasilcev in reševalcev pri takih dogodkih.

Sodelovanje obeh služb in nabiranje izkušenj je omogočilo organizacijo seminarja »Reševanje v prometni nesreči«, ki je leta 1999 in 2000 potekalo v obliki predavanj in praktičnih vaj na Brdu pri Kranju. Udeleženci seminarja so prišli iz številnih enot NMP v Sloveniji.

Leta 2001 se je Služba NMP Kranj dogovorila s prof. Markom Nočem, predstojnikom Centra za intenzivno interno medicino UKC Ljubljana, za nov način obravnave in reševalnega prevoza bolnikov s svežim srčnim infarktom. Po novem je ekipa NMP že na terenu pacienta pregledala, posnela EKG, mu dala ustrezna zdravila in ga, če je šlo za sveži srčni infarkt tipa STEMI, prepeljala v spremstvu zdravnika in reševalca z mesta dogodka neposredno v katetrski laboratorij UKC Ljubljana, kjer ga je že čakala ekipa. Izvedla je poseg, ki je spet omogočil normalen pretok krvi po koronarnih žilah. Ta organizacijska sprememba je skrajšala čas od nastanka srčnega infarkta do ustreznega posega v bolnišnici, omogočila strokovno in varno obravnavo na terenu in s tem nedvomno izboljšala preživetje in kakovost življenja teh bolnikov. V sodelovanju s Centrom za intenzivno interno medicino UKC Ljubljana je Služba NMP ZD Kranj začela tudi z novim postopkom pri obravnavi bolnikov, ki so zaradi srčnega zastoja v izvenbolnišničnem okolju potrebovali oživljanje. Nekatere strokovne študije so takrat namreč obetale manjšo smrtnost in manjše posledice zaradi srčnega zastoja, če so bolnika po uspešnem oživljanju na terenu čim prej začeli ohlajati. Ohlajanje naj bi zmanjšalo potrebo možganskih celic po kisiku in s tem okvare možganskega tkiva zaradi srčnega zastoja.

Leta 2003 je Ministrstvo za zdravje naložilo Osnovnemu zdravstvu Gorenjske, Zdravstvenemu domu Kranj, da vzpostavi organizacijo in delovanje prve enote helikopterske nujne medicinske pomoči (HNMP) na letališču Brnik. Za to dejavnost služba NMP ZD Kranj skrbi še danes. Istega leta so se vsi zdravniki, ki so sodelovali v HNMP, usposobili za postopek RSI (Rapid sequence intubation), ki omogoča zagotavljanje proste dihalne poti in neoviranega umetnega dihanja z napravami. Ta postopek je še posebej pomemben pri zagotavljanju proste dihalne poti pri življenjsko ogroženih bolnikih in poškodovancih in so ga pred tem izvajali le anesteziologi v bolnišnicah. RSI je tako prišel v rutinsko rabo usposobljenih zdravnikov tudi na teren – k bolniku na mestu dogodka, kjer je tak poseg potreboval. Prvi zdravnik, ki je v Sloveniji uvedel postopek RSI na terenu, je bil urgentni zdravnik, prof. dr. Štefek Grmec (1962–2012) iz enote NMP Maribor.

Leta 2009 so se nekateri zdravniki iz Službe NMP ZD Kranj udeležili tečaja urgentnega ultrazvoka v Mariboru. Urgentni ultrazvok je bila takrat novost, ki je odpirala nove možnosti

diagnostike in terapije nujnega pacienta že na terenu in ne šele v bolnišnici, kot je bila praksa do takrat. Kmalu je Služba NMP ZD Kranj kupila prenosni urgentni ultrazvok, ki so ga lahko uporabljali v ambulanti ali na terenu.

Želja, da bi Služba NMP ZD Kranj dobila nove, večje in funkcionalne prostore, ki bi omogočili optimalen sprejem in obravnavo ambulantnih pacientov, se je izpolnila z izgradnjo prizidka Zdravstvenega doma Kranj, leta 2006. Takrat so se tudi člani Reševalne službe Kranj preselili v te prostore. V pritličju prizidka so prostori ambulate za NMP, v kleti prizidka pa so dobila garažni prostor in avtopralnico tudi reševalna vozila. Skupni prostori ambulate za NMP in reševalne postaje so olajšali delo in še izboljšali sodelovanje in odnose v kolektivu. Skrajšal se je čas aktivacije ekipe NMP pri izvozu na nujne intervencije.

Zdravniki, medicinske sestre in reševalci, ki delajo v službi NMP, so pri svojem delu neredko izpostavljeni stresom. Pogosti in hudi stresni lahko kratkoročno in dolgoročno pomembno vplivajo na njihovo zdravje, počutje, delazmožnost in zadovoljstvo s svojim delom in poklicem. Osebe, ki je bilo udeleženo v stresnem dogodku, je bilo v preteklosti prepuščeno samo sebi pri iskanju pomoči. To

Ambulanta NMP Zdravstvenega doma Kranj leta 2005 (Vir: Služba NMP ZD Kranj)

področje je bilo povsem zanemarjeno. Šele v zadnjih letih so se začele aktivnosti za psihosocialno pomoč osebju NMP, ki doživi hud stresni dogodek. Vzpostavljeni so štirje koraki psihosocialne pomoči. 1. korak je samopomoč (pogovor o dogodku s sodelavci, družino, prijatelji, rekreativne, druge protistresne aktivnosti ...). Če to ne pomaga, sledi 2. korak, ki ga predstavlja razbremenilni pogovor z zaupnikom. Na voljo je še 3. korak, to je obravnava pri kliničnem psihologu. Če tudi ta ne pomaga, je mogoč 4. korak — obravnava pri psihiatru. Služba NMP ZD Kranj je omogočila strokovno usposabljanje dvema reševalcema, ki sta prevzela naloge zaupnika za kolege reševalce, ki doživijo stresni dogodek. Ti razbremenilni zaupni pogovori reševalcem zelo koristijo in bi jo morali vzpostaviti tudi za zdravnike in medicinske sestre.

Služba NMP ZD Kranj je učna baza za zdravstveno osebje, ki se seznanja z NMP, organizacijo, posebnostmi dela, obravnavo pacientov, izvajanjem posegov (dodiplomski in podiplomski študij zdravnikov, medicinskih sester/zdravstvenih tehnikov).

V skladu s *Pravilnikom o službi NMP* iz leta 2015 Služba NMP ZD Kranj v zadnjih letih izvaja triažo vseh bolnikov, ki pridejo na pregled v ambulantno za NMP. Uporablja se Manchestrski triažni sistem. To pomeni, da triažna sestra, ki ima licenco za izvajanje triaže, razporedi vsakega pacienta, ki pride v ambulantno, v ustrezno stopnjo nujnosti, glede na njegovo stanje. Pacienti so tudi obravnavani v takem vrstnem redu in so najbolj ogroženi najhitreje na vrsti.

Včasih je na mesto nujnega stanja odpeljalo reševalno vozilo »reanimobil«. V njem so bili zdravnik, reševalec spremljevalec in reševalec voznik. Danes se po novi shemi na mesto nujnega stanja odpelje vozilo urgentnega zdravnika, v katerem sta zdravnik in reševalec in istočasno tudi nujno reševalno vozilo, v katerem sta dva reševalca. Na mestu nujnega stanja zdravnik pregleda bolnika in odloči, ali bolnik potrebuje do bolnišnice spremstvo zdravnika ali ne. Če zdravnik ni potreben, kar je najpogostejše, odpelje bolnika nujno reševalno vozilo z dvema reševalcema v bolnišnico, zdravnik in reševalec v vozilu urgentnega zdravnika pa sta že na voljo za morebitno novo intervencijo. Ta organizacijska sprememba je pomembno izboljšala razpoložljivost zdravnika in se je izkazala kot zelo učinkovita.

Vodje Službe NMP ZD Kranj so bili: prim. Ciril Armeni (1964–1977), Peter Štular (1977–1979), Dušan Bavdek (1979–1993), mag. Mitja Mohor (1993–2017) in Miha Oman (2018–2023, 2024 —).

Reševalna postaja Zdravstvenega doma Kranj

Po 2. svetovni vojni je dejavnost reševalnih prevozov prešla od gasilcev k zdravstvu. Prevzeli so jih zdravstveni domovi. Novi Zdravstveni dom v Kranju je začel delovati leta 1959. V tistem času je bilo tudi zgrajeno poslopje Reševalne postaje Kranj, v bližini novega zdravstvenega doma. V reševalni postaji so bile garaže za reševalna vozila, avtomehanična delavnica (imeli so svojega avtomehnika), pralnica vozil in bivalni prostori za reševalce. Reševalci so bili večinoma poklicni šoferji, ki so v prejšnjih službah vozili avtobuse ali tovornjake. Nekaj je bilo bolničarjev, redki so bili zdravstveni tehniki. Vsi, ki niso imeli zdravstvene izobrazbe, so morali opraviti tečaj prve pomoči. Reševalna vozila so bila dolgo časa namenjena bolj transportu kot delu s pacientom med prevozom. Znanje osebja in oprema v reševalnih vozilih so bili na začetku skromni. Načela nujne medicinske pomoči so se šele začela razvijati.

Vodje Reševalne postaje ZD Kranj so bili: Bogdan Kozina, Jože Prestor (1994–2013), Karel Stanič (2013).

Reševalci z reševalnimi vozili ob otvoritvi novega Zdravstvenega doma Kranj 1. avgusta 1959 (Vir: Služba NMP Zdravstvenega doma Kranj)

Reševalci Reševalne postaje TOZD ZD Kranj leta 1978 za praznik republike ob prevzemu novih avtomobilov CX 2000. Z leve stojijo: A. Snedic, A. Cvenkelj, F. Čimžar, F. Obed, T. Marn, M. Marn, F. Svetelj, čepijo: S. Valjavec, J. Krmelj, J. Mrak, F. Demšar. (Vir: Služba NMP Zdravstvenega doma Kranj)

Helikopterska NMP (HNMP)

HNMP je začela z delom julija 2003, sprva kot pilotski projekt Ministrstva za zdravje, ki je vzpostavitev, organizacijo in delovanje naložilo Zdravstvenemu domu Kranj, v okviru Osnovnega zdravstva Gorenjske. V prvih 3 letih je HNMP izvedla 540 intervencij in prepeljala 557 bolnikov in poškodovancev. Vodja HNMP je bil Vladimir Jurekovič, dr. med, anesteziolog iz Splošne bolnišnice Jesenice. V vodstvu HNMP so bili še prim. dr. Iztok Tomazin, dr. med., iz ZD Tržič, Eva Pogačar, dr. med., iz SB Jesenice, asist. Monika Gruenfeld Zupan, dr. med., iz ZD Kranj, Matjaž Žura, dipl. ekon./specialist managementa, reševalec, iz ZD Kranj in mag. Mitja Mohor, dr. med., iz ZD Kranj.

Prva intervencija HNMP je bila julija 2003, ko so iz Kala - Koritnica prepeljali v UKC Ljubljana hudo poškodovanega kolesarja. Medicinski del ekipe HNMP so sprva sestavljali zdravnik in dva zdravstvena tehnika. Za intervencije so uporabljali nenamenske helikopterje Slovenske vojske. Svoje prostore so imeli v vojaškem objektu na letališču Brnik. Člani medicinske ekipe so bili najbolj izkušeni zdravniki in

Simbol HNMP. Oblikovala ga je zdravnica Barbara Vencelj iz ZD Kranj. Združuje simbola NMP (zvezda) in letenja (planinska kavka). (Vir: Služba NMP, Zdravstveni dom Kranj)

reševalci iz večjih enot NMP v Sloveniji — iz Ljubljane, Maribora, Celja, iz enot NMP na slovenski obali in Kranja. Enota je delovala vse dni v letu v svetlem delu dneva.

Leta 2006 se je pilotski projekt končal in HNMP je postala redna dejavnost zdravstva. Za delovanje HNMP še vedno skrbi Zdravstveni dom Kranj. Od takrat je vodja HNMP Uroš Lampič, dr. med., specialist urgentne medicine iz Službe NMP ZD Kranj. Matjaž Žura, dipl. ekon./specialist managementa, zdravstveni tehnik, je bil sprva njegov pomočnik, koordinator službe in vodja reševalcev HNMP, sedaj pa te naloge opravlja diplomirani zdravstvenik Gorazd Bregant, reševalec iz Službe NMP ZD Kranj.

Prva intervencija HNMP, julij 2003. Medicinski del ekipe HNMP so na tej intervenciji sestavljali zdravnica Barbara Vencelj, dipl. med. sestra Mateja Sekne in diplomirani zdravstvenik Gorazd Bregant. (Vir: Služba NMP Zdravstvenega doma Kranj)

Sodobni namenski helikopter podjetja Fycom je uporabljala ekipa HNMP na Brniku od 1. 12. 2006 do 13.1.2007. (Vir: Služba NMP Zdravstvenega doma Kranj)

Za potrebe HNMP je kratek čas, od 1. 12. 2006 do 13. 1. 2007, izvajalo helikopterske prevoze podjetje Flycom. Ta čas je bil edini, v katerem je HNMP uporabljala namenski helikopter. Bil je opremljen in namenjen samo za medicinsko obravnavo in prevoz pacientov. Tudi označen je bil tako, da je bilo vidno, da gre za helikopter NMP. Žal je sodelovanje s Flycomom prenehalo in so prevoze spet opravljali nenamenski državni helikopterji, tokrat helikopterji Policije.

V HNMP poteka od aprila 2017 projekt delovanja združene ekipe HNMP GRZS (Gorske reševalne zveze Slovenije). To pomeni tako spremembo v organizaciji intervencij, da se v primeru potrebe za reševanje v gorah in drugih težko dostopnih terenih, zdravniku in reševalcu HNMP pridruži še reševalec letalec GRZS. Ta ekipa je usposobljena hitre in strokovne medicinske obravnave tudi na mestih, kjer je dostop helikopterske ekipe do pacienta mogoč samo z vitlom ali prislonom helikopterja.

Ekipe HNMP imajo za vzdrževanje kondicije reševanja in nadgradnje znanja in veščin redna praktična usposabljanja s helikopterjem na terenu. HNMP Brnik opravi letno okoli 370 intervencij. Zadnja leta je prevoznik HNMP spet Slovenska vojska.

Množične nesreče

Množične nesreče so na srečo redek dogodek, a ko se zgodijo, zahtevajo povsem drugačno delovanje zdravstva – spremenjeno organizacijo, kadrovsko zasedbo in drugačen način obravnave pacientov. Zelo pomembno postane učinkovito sodelovanje v okviru zdravstva (ekipe NMP na mestu dogodka, zdravstveni domovi, sprejemne bolnišnice, reševalna vozila, HNMP ...) in z drugimi službami (poklicni in prostovoljni gasilci, Policija, Civilna zaščita, Rdeči križ ...).

Zaradi tega organizira Služba NMP ZD Kranj skupaj z gasilci lokalne vaje množične nesreče, se udeležuje regijskih in državnih vaj na to temo (npr. vaje letalska nesreča na Brniku, prometna nesreča v predoru Ljubelj, železniška nesreča v Kranju). Usposablja se na vsakoletnih tečajih iz množičnih nesreč in kemijskih nesreč, ki potekajo v Novem mestu (tečaji MRMI – Sekcija ukrepanje zdravstva ob velikih nesrečah). Služba NMP Kranj je v zadnjih desetletjih posredovala v nekaj nesrečah z večjim številom udeleženih (prometne nesreče, nesreče v industriji), zato se zaveda pomena teoretičnega in praktičnega usposabljanja vseh članov ekip NMP na to temo.

Polijski in vojaški helikopterji se od leta 2003 uporabljajo za prevoz medicinskih ekip za potrebe HNMP, sekundarnih (medbolnišničnih) prevozov odraslih, prevozov otrok v inkubatorju in za reševanje v gorah ter na težko dostopnih terenih (ekipa GRZS). (Vir: Jože Kalan, pilot, upokojeni major)

Leta 2013 je Uprava Republike Slovenije za zaščito in reševanje razdelila po državi več prikolic z opremo za množične nesreče. Ena je bila namenjena Gorenjski in je locirana v Gasilsko reševalni službi Kranj. V prikolici je tehnična in medicinska oprema, ki se uporablja pri množičnih nesrečah. Za tehnično opremo v prikolici skrbi Gasilsko reševalna služba Kranj, za medicinsko opremo pa Služba NMP ZD Kranj. Prikolica se uporablja tudi na vajah množične nesreče. Služba NMP ZD Kranj je v zadnjem času opremila eno reševalno vozilo z dodatno medicinsko opremo za množične nesreče, ki je do sedaj, na vso srečo, v praksi še ni bilo potrebo uporabiti.

Prikolica za množične nesreče, pripeta na gasilski tovornjak na vaji množične nesreče leta 2013. (Vir: Služba NMP ZD Kranj)

Sistem prvih posredovalcev (PPO)

V primerih, ko je oseba zaradi bolezni ali poškodbe življenjsko ogrožena, je pomembno hitro in učinkovito ukrepanje najbližjih. Čas posredovanja lokalne enote NMP je zaradi oddaljenosti od bolnika pogosto predolg, kar je za bolnika lahko usodno. Na preživetje bolnika s srčnim zastojem vpliva čas od nastanka srčnega zastoja do začetka temeljnih postopkov oživljanja (TPO) in čas od nastanka srčnega zastoja

do prve defibrilacije z avtomatskim defibrilatorjem (AED), ki ga uporabljajo laiki. Čim krajša sta ta dva časa, večja je verjetnost, da bo bolnik preživel. Če želimo, da bo preživel več ljudi, ki se jim nepričakovano zaustavi srce, moramo skrajšati čas od nastanka srčnega zastoja do pravilne prve pomoči. Ta čas lahko skrajšamo tako, da taki osebi pomagajo bližnji – prvi posredovalci (PPO).

Kot nosilci sistema PPO so najprimernejši prav gasilci, gorski reševalci, jamarski in drugi reševalci, ekipe prve pomoči in pripadniki drugih enot za zaščito, reševanje in pomoč (ZRP), saj želijo pomagati, so dobro organizirani, imajo sredstva zvez, so na voljo za aktivacijo, so tudi bolj ali manj opremljeni in imajo svoje enote v večini oddaljenih naselij, tako da je njihov dostopni čas do bolnika lahko zelo kratek.

Zaporedje ukrepanja ob srčnem zastoj, kadar imamo na voljo sistem prvih posredovalcev, poteka tako: očividec s terena kliče na telefonsko številko 112 (ReCO - Regijski center za obveščanje), da je priča osebi, ki se je zgrudila in ne kaže znakov življenja. Operater na ReCO preveže klic na lokalno enoto NMP. Dispečer v enoti NMP iz klica oceni, da gre najverjetneje za srčni zastoj in naroči operaterju ReCO, ki pogovor posluša, da aktivira prve posredovalce iz PGD, ki je najbližji temu dogodku. Aktivira jih preko pozivnikov. Aktivirani prvi posredovalci dobijo obvestilo in lokacijo dogodka, odhitijo do svojega gasilskega doma in se odpeljejo z gasilskim vozilom, v katerem je vsa oprema za oživljanje, na mesto dogodka. Tam preverijo stanje bolnika in če je potrebno, začnejo s temeljnimi postopki oživljanja in uporabijo AED. Istočasno je z aktivacijo prvih posredovalcev aktivirana tudi ekipa NMP, ki pa zaradi oddaljenosti od mesta dogodka ne more priti na cilj pred prvimi posredovalci. Ko ekipa NMP prispe na mesto dogodka, prevzame medicinsko oskrbo bolnika.

Potreben je bil torej sistem, ki bi prostovoljce, prve posredovalce, ki bi radi pomagali v takih dogodkih, naučil pravilnega ukrepanja, jih opremil s potrebno opremo, vzpostavil način njihove hitre aktivacije in omogočil sodelovanja z ekipami NMP.

Pobudo za vzpostavitev takega sistema v Kranju je leta 2014 dal Jernej Hudohmet, takratni vodja Izpostave Uprave Republike Slovenije za zaščito in reševanje Kranj, ki je v

sodelovanju z Ano Koritnik iz Območnega združenja Rdečega križa Kranj in Službo NMP ZD Kranj začel projekt prvih posredovalcev na področju, ki ga pokriva ZD Kranj. Služba NMP ZD Kranj je pripravila celoten paket izobraževanja (teoretično in praktično usposabljanje, preverjanje znanja, podelitev licenc) in predlog opreme za prve posredovalce. Občine so se zavezale, da bodo financirale opremo prvih posredovalcev, Osnovno zdravstvo Gorenjske pa financiranje usposabljanja. Prvo usposabljanje prvih posredovalcev je bilo leta 2014 za Prostovoljni gasilski društvi (PGD) Cerklje na Gorenjskem in Štefanja Gora, naslednje za PGD Zgornje Jezersko. Dvodnevni tečaj so kandidati za prve posredovalce obiskovali z velikim entuziazmom in prizadevnostjo, zato uspeh pri preverjanju znanja ni izostal. Od tistega časa do danes so prvi posredovalci sodelovali pri mnogih intervencijah kot prvi laiki pri bolniku in samo njim se lahko zahvalimo, da je nekaj pacientov s srčnim zastojem, ki bi brez ukrepanja prvih posredovalcev umrli, danes živih.

Služba NMP Kranj se lahko pohvali, da je začela s projektom PPO še preden je *Pravilnik o službi NMP* leta 2015 prvič predpisal, da lahko enote NMP vzpostavijo sistem PPO na svojem območju. Danes so vključeni v sistem prvih posredovalcev, ki ga je vzpostavila Služba NMP Kranj: PGD Besnica, PGD Bitnje, PGD Breg ob Savi, PGD Cerklje na Gorenjskem, PGD Golnik, PGD Goriče, PGD Jezersko, PGD Jošt, PGD Mavčiče, PGD Podblica, PGD Preddvor, PGD Šenčur, PGD Štefanja Gora, PGD Trboje, PGD Trstenik, PGD Zalog pri Cerkljah in PGD Žabnica.

Z izgradnjo sistema PPO si je Služba NMP ZD Kranj nabrala izkušnje in jih je želela deliti še z drugimi enotami NMP v Sloveniji, da bi lažje in hitreje tudi sami vzpostavili podobno organizacijo. Zato je leta 2017 pripravila delavnico z naslovom *Kako vzpostavimo sistem prvih posredovalcev na našem območju* za enote NMP v Sloveniji, ki je bila dobro obiskana in pozitivno sprejeta.

Paket usposabljanja in organizacije sistema PPO, ki ga je pripravila Služba NMP ZD Kranj, je bil predstavljen Slovenskemu reanimacijskemu svetu Slovenskega združenja za urgentno medicino in je bil osnova za izdelavo celostnega paketa usposabljanja za PPO, ki ga je Slovenski reanimacijski svet priporočal enotam NMP.

Prvi posredovalci iz PGD Cerklje na Gorenjskem in PGD Štefanja Gora in inštruktorji po končanem tečaju za prve posredovalce 5. 6. 2014 (Vir: Blaž Kaplenik, PGD Cerklje na Gorenjskem)

Pravilo pet prstov

Če želimo, da bo vsak, ki doživi nenadni srčni zastoj, imel ob sebi nekoga, ki mu bo znal takoj in pravilno pomagati s temeljnimi postopki oživljanja in avtomatskim defibrilatorjem (AED), ne zadošča samo dober sistem prvih posredovalcev. Oživljati bi moral znati vsak državljan Slovenije, kot naj bi se tudi vsak naučil brati, pisati ali plavati. Tega bi se morali naučiti že v šoli. Znati oživljati pomeni, da znaš nekemu rešiti življenje. Zato se je tega treba naučiti že zgodaj.

Zdravstveni dom Kranj ima Center za krepitev zdravja (CKZ). V okviru CKZ učijo otroke v šolah oživljati že od leta 2015. Matjaž Livk, diplomirani zdravstvenik, je nekaj let delal kot reševalec v Službi NMP ZD Kranj in si z delom pridobil veliko izkušenj pri nujenju NMP življenjsko ogroženim pacientom. Razvil je enostaven opomnik, ki nam pomaga pri ukrepanju ob nenadnem srčnem zastojem. Poimenoval ga je **pravilo pet prstov**. Vsak prst pomeni enega od ukrepov pri srčnem zastojem. Ukrepi si sledijo po vrsti, kot prsti na roki. **1. prst (palec) pomeni varnost** (preverimo varnost na mestu dogodka), **2. prst: zavest** (preverimo odzivnost pacienta), **3. prst: dihanje** (sprostimo dihalno pot in 10 sekund preverjamo, če oseba diha), **4. prst: TPO** (začnemo s temeljnimi postopki oživljanja – stisi prsnega koša in umetno dihanje), **5. prst: AED** (uporabimo avtomatski zunanji defibrilator).

Shemo, kako oživljati in kaj sporočiti, kadar kličemo na številko 112, so narisali v osnovni šoli Orehek pri Kranju po tečaju oživljanja.

Preprosto pravilo pet prstov nam pomaga, če se znajdemo v situaciji, ko moramo pomagati osebi v srčnem zastoju. To pravilo uporablja Služba NMP ZD Kranj že od leta 2014 na tečajih prvih posredovalcev. Matjaž Livk pa v okviru CKZ od leta 2018 uči pravilo pet prstov otroke in dijake v kranjskih osnovnih in srednjih šolah. Izkazalo se je, da je pravilo pet prstov enostavno, otroci si ga z lahkoto zapomnijo in pet prstov na roki ima večina ljudi vedno s seboj.

Če bo cela Slovenija sistemsko v okviru šolskih vsebin učila otroke oživljati po vzorcu, kot ga izvaja CKZ Zdravstvenega doma Kranj, bomo sčasoma dosegli, da bo večina državljanov znala ukrepati ob nenadnem srčnem zastoju in preživel bo bistveno več takih bolnikov, kot jih preživi danes.

Informacijska podpora sistemu NMP

Na vajah množičnih nesreč je vedno predstavljal težavo svež vpogled v podatke o številu ponesrečencev, njihovi triažni kategoriji, njihovi lokaciji, vrsti poškodb, izvedeni oskrbi, napotitvi v bolnišnice. Vsa delovišča so morala po radijskih zvezah ali mobilnih telefonih redno in pogosto obveščati vodjo intervencije NMP o stanju na terenu. Še slabša je bila

obveščenost sprejemnih bolnišnic o dogajanju na terenu. To je obremenjevalo in oteževalo vodenje intervencije in vse, ki so pri vodenju sodelovali.

Rešitev se je obetala v uporabi sodobnih digitalnih orodij na množični nesreči. Leta 2014 je Služba NMP ZD Kranj začela sprva neformalno, kasneje pa formalno sodelovati pri digitalizaciji dejavnosti NMP s podjetjem MediaInteractive. Najprej so se lotili digitalizacije množičnih nesreč, v drugem koraku pa tudi vsakodnevnih nujnih intervencij na terenu. Aprila 2017 je Služba NMP ZD Kranj začela uporabljati digitalno aplikacijo za vnos podatkov o nujni intervenciji na terenu. Prednost aplikacije je bila v tem, da so vse podatke, ki so jih ekipe NMP vpisovale na terenu o stanju bolnika v pametni telefon ali tablico, istočasno že videli v sprejemni bolnišnici in so se imele ekipe v bolnišnici čas pripraviti na prihod enega ali več pacientov. Informacijska podpora omogoča boljši pregled nad intervencijami, spremljanje kakovosti dela ekip NMP, statistične obdelave in analize. Razvit je bil tudi dispečerski del informacijske podpore (sprejem nujnih in nenujnih klicev, aktivacija ekip NMP, pošiljanje podatkov v reševalna vozila in reševalcem ter razporejanje ekip NMP po terenu), saj Gorenjska še vedno ni pokrita z dispečersko službo zdravstva in so morali tukajšnji zdravstveni domovi sami poskrbeti za svoje dispečerske naloge. Digitalno rešitev

*Reševalca uporabljata na vaji množične nesreče pri svojem delu tablico z aplikacijo za take dogodke.
(Vir: Služba NMP Zdravstvenega doma Kranj)*

za potrebe NMP, ki sta jo razvijala Služba NMP ZD Kranj in podjetje MediaInteractive, so začeli uporabljati tudi drugi zdravstveni domovi v OZG in izven njega.

Aplikacija za množične nesreče se še vedno razvija in uporablja na vajah množičnih nesreč. Pri realnih množičnih nesrečah je ni mogoče uporabljati, ker niso vse enote NMP v Sloveniji opremljene z isto aplikacijo. Potrebno je izdelati enotno sodobno informacijsko podporo za potrebe sistema NMP na ravni države. V tej smeri je Ministrstvo za zdravje leta 2024 oblikovalo strokovno skupino, ki pripravlja digitalno rešitev, ki bo pokrivala vso državo tako za potrebe obravnave pacientov pri vsakodnevnih nujnih intervencijah, kot za potrebe množičnih nesreč in tudi za dispečersko službo zdravstva.

Zaključek

Kratek pregled razvoja Službe NMP Zdravstvenega doma Kranj kaže, da so bili začetki zelo skromni v znanju in opremi, a bogati s skrbjo in empatijo do bolnega sočloveka. Danes imamo veliko znanja in sodobno opremo in si še vedno prizadevamo poleg strokovne rasti tudi za prijazen, spoštljiv in sočuten odnos do bolnikov. Razvoj Službe NMP ZD Kranj je stalen in obsega veliko dejavnosti. Za vse je potrebno aktivno sodelovanje zaposlenih. V korist bolnikov.

LITERATURA

- Razvoj urgentne medicine in nujne medicinske pomoči. V: Zupanič Slavec Z.: *Zgodovina zdravstva in medicine na Slovenskem*. 4. knjiga. Celjska Mohorjeva družba. 2024. 447 — 511.
- Mohor, M.: Kratek zgodovinski pregled razvoja predbolnišničnega dela sistema nujne medicinske pomoči (NMP) v Sloveniji. V: *Urgentna medicina, izbrana poglavja*. 30. simpozij o urgentni medicini, 2024. Slovensko združenje za urgentno medicino. 15 — 21.
- Armeni, C. Kako smo v Sloveniji razvijali predbolnišnično urgentno medicino. V: Bručan A., Goričar M., ur. *Urgentna medicina: izbrana poglavja*. 8. Zbornik. Ljubljana: Slovensko združenje za urgentno medicino, 2002. p. 17–27.
- Mohor, M., Problemi nujne medicinske pomoči na terenu. *Zdravniški vestnik*, 1991; 60 (10); 427–30.
- *Helikopterska nujna medicinska pomoč v Sloveniji [internet]. HNMP Slovenija*. Dostopno na: <https://www.hnmp.info/zgodovina-hnmp/>
- *Projekt pet prstov. Tudi otroci znajo oživljati*. <https://365.rtvlo.si/arhiv/sekunde-resujejo/174993070>
- Predstavitveni film - Zdravstveni dom Kranj. <https://www.youtube.com/watch?v=yWdJBdpOiSY>

PET LET OD RAZGLASITVE EPIDEMIJE COVIDA-19

Pojav virusa SARS-CoV-2 na Kitajskem, decembra 2019, smo v Sloveniji še na začetku leta 2020 spremljali le od daleč, kot da se nas ne more »dotakniti«. A svet je danes globalen, novi koronavirus je zašel tudi k nam in se v manj kot dveh mesecih razširil po vsem svetu. Zaradi skrb vzbujajočega širjenja in resnosti bolezni je Svetovna zdravstvena organizacija 11. marca leta 2020 razglasila pandemijo covida-19. Naslednji dan, 12. marca, ko se je število okuženih v Sloveniji v samo enem dnevu podvojilo in je bilo okuženih 96 ljudi, je tedanji minister za zdravje Aleš Šabeder na podlagi 7. člena Zakona o nalezljivih boleznih zaradi povečane nevarnosti širjenja novega koronavirusa podpisal odredbo o razglasitvi epidemije v Sloveniji.

»Danes smo podpisali odredbo, s katero razgllašamo epidemijo nalezljive bolezni koronavirus oz. covida-19, ki začne veljati ob 18. uri. Epidemija je bila razglašena zaradi povečane nevarnosti širjenja koronavirusa, podlaga za to odločitev pa je strokovno mnenje Nacionalnega inštituta za javno zdravje, ki pravi: Zaradi hitro rastočih novih primerov okužb predlagamo Republiki Sloveniji, da razglasi epidemijo,« je na novinarski konferenci ob 18. uri dejal minister za zdravje¹.

Zaščitne maske so bile med covidno epidemijo naša vsakdanjost.²

Vlada je aktivirala državni načrt zaščite in reševanja. Naša vsakdanjost za zaježitev virusa so postali osnovni preventivni ukrepi, kot so uporaba zaščitnih mask, čistoča rok, medosebna varnostna razdalja, razkuževanje površin. Že pred razglasitvijo epidemije je slovenska vlada odredila določene ukrepe, kot so bili zaprtje varstveno-izobraževalnih ustanov, umirjanje javnega življenja tudi s prepovedjo zbiranja ljudi na javnih prireditvah v javnih prostorih zaprtega tipa, kjer se zbira več kot petsto ljudi, in delo na domu. Sledili so še drugi ukrepi.

Kaj sploh pomeni SARS-CoV-2 in covid-19? »Mednarodna komisija za taksonomijo virusov je 11. februarja 2020 novi koronavirus poimenovala SARS-CoV-2 (ang. Severe Acute Respiratory Syndrome Coronavirus 2). Kot že ime pove, je virus soroden virusu SARS iz leta 2002, vendar ne gre za isti virus. Svetovna zdravstvena organizacija je 11. februarja naznanila uradno ime bolezni, ki jo povzroča novi koronavirus. Novo ime je COVID-19 (»CO« - corona, »VI« - virus, »D« - disease (bolezen)). Številka 19 pa je leto njegovega pojava, torej 2019.«³

Hiter odziv v Kranju

V Sloveniji so prvega bolnika s covidom-19 diagnosticirali 4. marca 2020, in sicer je šlo za moškega, ki se je prek Italije vrnil s potovanja po Maroku. Prva razglasitev epidemije je trajala 80 dni, od 12. marca do 31. maja 2020. Zdravstvene ustanove so dobile navodila, kako ukrepati ob sumu na novi koronavirus. Sproščene so bile državne blagovne rezerve (zaščitna oprema, zaščitne maske ...), namenjene tistim, ki izvajajo zdravstvene storitve ali s tem povezane storitve. Na ta način je želela vlada najprej zaščititi delavce v sistemu, da bodo lahko učinkovito pomagali prebivalcem.

Poveljnik Civilne zaščite Mestne občine Kranj Sašo Govekar je na seji kranjskega mestnega sveta še pred uradno razglasitvijo epidemije povedal, da se je civilna zaščita na občinski ravni že samoiniciativno organizirala. Imeli so tudi sestanek z ravnateljki kranjskih šol, predvsem zaradi pripravljenosti uporabe telovadnic za inkubacijske namene.

Vstopna točka za odvzem brisov pri Zdravstvenem domu Kranj

Mestna občina Kranj je v sodelovanju z direktorji zdravstvenih ustanov, predstavniki Nacionalnega inštituta za javno zdravje, civilne zaščite in policijo pripravila načrte ukrepanja, prilagojene stopnji ogroženosti. Zdravstveni dom Kranj je postal ena od šestnajstih vstopnih točk v Sloveniji, kar pomeni, da so lahko tam po predpisanem protokolu (v izoliranih prostorih ter z dodatno zaščitenim in usposobljenim zdravstvenim osebjem) sprejemali in jemali brise bolnikom s simptomi koronavirusa. Klinika Golnik pa je postala referenčna bolnišnica, kjer bi se lahko izvajala triaža, torej razvrščanje bolnikov glede na stopnjo bolezni oziroma nujnost obravnave, pa tudi nameščanje in zdravljenje huje obolenih.

Ob tem so se na sestanku, na katerem sta sodelovala tudi župan Mestne občine Kranj Matjaž Rakovec in Sašo Govekar iz kranjske civilne zaščite, med drugim dogovarjali še, kako ukrepati v primeru epidemije: od zagotavljanja prevoza okuženih pacientov v bolnišnice, mreže prostovoljcev, ki bi ljudem v izolaciji doma dostavljala hrano, do zapiranja javnih institucij, kar so ponekod v tujini že izvajali. Mestna občina Kranj je osnovala tudi krizno skupino, ki bi v primeru poslabšanja razmer skrbela za obveščanje zaposlenih in občanov. Vse zaposlene in občane pa so pozvali, naj se dosledno držijo preventivnih ukrepov⁴.

V Bolnišnici za ginekologijo in porodništvo Kranj so začeli izvajati le nujne preglede, nosečnicam so preglede zagotavljali po prilagojenem načrtu obravnave, do preklica pri porodu ni bila več možna prisotnost spremljevalca⁵.

Pouk na daljavo

Izrednim razmeram so se morali prilagoditi tudi v šolah in vrtcih. Mestna občina Kranj je poskušala za vrtčevske otroke, ki nujno potrebujejo varstvo, poskrbeti varstvo prek prostovoljcev. Ravnatelj Osnovne šole Franceta Prešerna Kranj Aleš Žitnik je organizacijo poučevanja na daljavo, s katerim so se spopadli v šolah, slikovito opisal z besedami, da bodo »skočili v bazen, na srečo pa je v njem vsaj nekaj vode.« Kot je zagotovil ravnatelj Žitnik, so uredili vse potrebno za poučevanje na daljavo, ki bo za učence potekalo preko spletne učilnice, za mlajše učence pa bodo učiteljice izvajale pouk prek programa Xooltime, ki ga omogoča eAsistent. Pri najmlajših učencih pa so seveda pričakovali sodelovanje staršev⁶.

Večina ljudi je napotke, naj ostanejo doma in se ne družijo, upoštevala. Mestna občina Kranj pa je uvedla tudi posebno telefonsko številko, kamor so se lahko občani v nujnih primerih obrnili po pomoč⁷.

Vlada je iz Zakona o nalezljivih boleznih za covid-19 določila tudi veljavnost ukrepov. S tem je začel veljati člen zakona, ki navaja karanteno kot ukrep, s katerim se omeji svobodno gibanje in določi obvezne zdravstvene preglede zdravim osebam, ki so bile ali za katere se sumi, da so bile v stiku z obolenim. Vlada je v več svežnjih zaradi posledic epidemije uvedla tudi vrsto protikoronskih zakonskih paketov pomoči gospodarstvu in prebivalstvu, t. i. PKP.

Delo na »urgenci«

Vodja ambulate za nujno medicinsko pomoč v Zdravstvenem domu Kranj Miha Oman, dr. med., je v prvem valu epidemije opisal delo v ambulanti: »Prve paciente s sumom na bolezen ali s klinično sliko bolezni covid-19 smo obravnavali že pred razglasitvijo epidemije. Na srečo smo začeli tudi z aktivnostmi za zagotovitev zaščitne opreme že precej pred tem — ob prvih znakih, da je možna epidemija tudi v Evropi. V nasprotnem primeru bi bile težave z zagotavljanjem zaščitne opreme, ki so se pojavile na vrhuncu epidemije, še večje. Prve paciente in odvzeme prvih brisov smo obravnavali že konec februarja. Skupaj s pojavom prvih pacientov smo že takrat začeli z reorganizacijo dela ambulate za nujno medicinsko pomoč, kjer smo morali zagotoviti dodaten kader za delo in ločiti čisti in nečisti vhod, poskrbeti za prostore za pregled pacientov s sumom na bolezen in odvzeme brisov.

Ambulanta nujne medicinske pomoči tudi v teh razmerah obravnava vsa nujna stanja oziroma stanja, ko z obravnavo in zdravljenjem pacient ne more počakati na obravnavo pri osebnem zdravniku. Pred vhom v čakalnico ambulate za nujno medicinsko pomoč je vzpostavljena triažna točka, kjer pacienta povprašajo o simptomih, ki bi lahko kazali na covid-19, pacientu se izmeri telesna temperatura, prejme tudi zaščitno masko. Če je postavljen sum na covid-19, se ga obravnava v ločenih prostorih (če pacient ni življenjsko ogrožen, ga v času delovanja covid ambulate napotimo tja), osebe pa ga obravnava oblečeno v zaščitno opremo.«⁸

Kranjčanka članica strokovne skupine

V Sloveniji smo prvi val epidemije obvladali uspešno. Kranjčanka, doc. dr. Irena Grmek Košnik, dr. med., klinična mikrobiologinja in epidemiologinja, je v mikrobiološkem laboratoriju Nacionalnega laboratorija za zdravje, okolje in hrano v Kranju pomagala pri vzpostavitvi poti testiranja med odvzemnimi mesti in laboratorijem. »Sredi aprila 2020 sem bila povabljen še v vladno strokovno skupino za covid-19 pod vodstvom prof. dr. Bojane Beović in izziv sprejela. Delo skupine poteka kar cel dan, povečini po elektronski pošti in po WhatsAppu. Ves čas iščemo ideje, ki bi jih udeležili in bi pomagale zniževati število okuženih oziroma ga ohranjati na nizki ravni. Pri tem se kot skupina zavedamo, da sta mikrobiološko testiranje in epidemiološki nadzor nad okuženimi s sledenjem kontaktov zelo pomembna. Seveda smo se člani skupine v teh mesecih bolje spoznali in tudi povezali.«⁹

Stopimo skupaj tako, da smo narazen

Drugi epidemični val je zaznamoval jesen in zimo 2020 ter začetek leta 2021. 4. novembra 2020 je število hospitaliziranih covidnih bolnikov v državi prvič preseglo tisoč, 7. decembra pa je umrlo največ covidnih bolnikov v enem dnevu, 66. Povečalo se je tudi število testiranj.

»Občina pri nadzoru občanov glede upoštevanja ukrepov nima pristojnosti. Sledimo sklepom vlade, ki se nanašajo na celotno državo. V stavbi na Slovenskem trgu 1 v Kranju, v katerem sta Upravna enota in Mestna občina Kranj, je potrjen prvi primer okužbe. O tem smo obvestili pristojne organe. Stavbo so razkužili in poiskali tiste, s katerimi je bila okužena oseba v stikih. O tem smo obvestili zaposlene in jih pozvali k doslednemu upoštevanju priporočil za preprečitev širitve covid-19,« je oktobra 2020 povedal kranjski župan Matjaž Rakovec, ki je k

upoštevanju preventivnih ukrepov znova pozval prav vse občane. Drugi val epidemije je prišel sorazmerno hitro, zdravstvena stroka ga je pričakovala šele novembra in kasneje v zimskih mesecih. »Zaradi trenutnega stanja je zelo pomembno, da – kot pravi naš slogan – stopimo skupaj tako, da smo narazen,« je poudaril župan Rakovec¹⁰.

Na kranjski občini so izpostavili, da je prostovoljcev precej manj kot v prvem valu epidemije, kar je bilo razumljivo, saj podjetja niso več ustavljala svojih dejavnosti, kot so jih spomladi. Kader za operativne naloge v občini so iskali tudi iz nabora enot zaščite in reševanja in poskrbeli tudi za usposabljanje prostovoljcev, da bi znali ustrezno ravnati z zaščitno opremo.

Odpovedali jubilejni Teden slovenske drame

Zaradi širjenja novega koronavirusa in vladnih ukrepov je svoja vrata oktobra 2020 zaprlo Prešernovo gledališče Kranj. To je bil zanje hud udarec, a so bili kljub temu veseli, da so nemoteno potekale vsaj vaje. So pa sprejeli tudi odločitev, da odpovejo jubilejni 50. Teden slovenske drame, ki bi moral biti v drugi polovici novembra 2020¹¹.

Prva potrjena okužba v domu upokojencev

V Kranju se je na jesen 2020 epidemiološka slika okužb z novim koronavirusom precej poslabšala. V Domu upokojencev Kranj so se na podlagi priporočil kranjske območne enote Nacionalnega inštituta za javno zdravje 1. 10. 2020 odločili, da zaprejo svoja vrata za obiskovalce. »Seveda pa nudimo vse informacije o počutju naših stanovalcev po telefonu ali elektronski pošti. Svojce prosimo za razumevanje in podporo, saj je ta odločitev namenjena predvsem varovanju zdravja naših stanovalcev,« je tedaj povedala direktorica kranjskega doma upokojencev Nadja Gantar. Svojci stanovalcev so se lahko naročili tudi za video klic s svojim sorodnikom, prav tako so jim lahko prinesli priboljške ali pisma, ki so jih zaposleni predali stanovalcem.

V Domu upokojencev Kranj so prvi primer okužbe s covidom-19 potrdili 13. oktobra 2020. V naslednjih dneh se je okužba hitro širila, a ne tako hitro, da bi bilo delo zaposlenih bolj oteženo. Takoj po prvi okužbi so vzpostavili tudi t. i. rdečo cono za obolele stanovalce. Za svojce obolelih so uvedli posebno covid telefonsko številko, omogočili tudi stike preko video klicev, najmanj trikrat na teden pa so za svojce pripravili tudi posebna obvestila¹².

Množično testiranje

V Zdravstvenem domu Kranj so na začetku marca 2020 bolnike s sumom na novi koronavirus pregledovali še v reševalnem vozilu, ki je stalo pred zdravstvenim domom in je bilo začasna rešitev. Kot pa je napovedala direktorica Zdravstvenega doma Kranj Lili Gantar Žura, dr. med., jim je pristojno ministrstvo obljubilo zabojnik¹³.

V drugi polovici decembra leta 2020 se je v nekaterih mestih po državi začelo množično, brezplačno, prostovoljno testiranje s hitrimi antigenskimi testi na okužbo z novim koronavirusom. V Kranju so ga začeli izvajati pred božičnimi prazniki, lokacija odvzema brisov je bil Slovenski trg¹⁴.

Od konca februarja 2021 je testiranje na okužbo z novim koronavirusom potekalo v pritličju nekdanjega Globusa. V Zdravstvenem domu Kranj, ki je še naprej izvajal množično testiranje, so znova poudarili, da so hitri testi namenjeni osebam brez simptomov, tisti s simptomi pa naj se obrnejo na osebne zdravnika¹⁵.

Testiranje s hitrimi testi v prostorih nekdanjega Globusa

PCT-ukrep

Če je bila družba zaradi slabih epidemioloških razmer v prvi polovici leta 2020 še v t. i. lockdownu (karanteni) in smo se spomladi še ravnali po vladnem epidemiološkem semaforju ukrepov za zajezitev novega koronavirusa, pa nam je jesen 2021 zaradi vnovičnega slabšanja koronavirusnih razmer prinesla PCT-ukrep. A če se vrnemo še malo nazaj, smo že poleti lahko pridobili evropsko digitalno covidno potrdilo, splošno veljavno PCT-potrdilo (o Prebolelosti, Cepljenju ali Testiranju), katerega namen je bilo olajšati varno prosto gibanje državljanov po Evropski uniji.

Sredi septembra 2021 je vlada PCT-pogoj začela uveljavljati skoraj povsod, razen nekaterih izjem, kot je obisk zdravnika, lekarne ali živilske trgovine. Sočasno je uvedla samotestiranje zaposlenih ter učencev, dijakov, ob začetku študijskega leta tudi študentov s hitrimi antigenskimi testi. »Pogoj PCT ohranja družbo odprto,« je poudarjal tudi tedanji minister za zdravje Janez Poklukar¹⁶.

Srčni prostovoljci

Bolničarji, člani ekip prve pomoči Rdečega križa Slovenije, območnih združenj Radovljica, Kranj, Škofja Loka, Jesenice in Tržič so na Kliniki Golnik pomagali že od 30. oktobra 2020 in so do konca tistega leta opravili več kot 1.200 prostovoljnih ur. »Prostovoljci Rdečega križa Slovenije so nam skupaj z drugimi (študenti zdravstvene nege, študenti medicine) s svojo dobro voljo in pripravljenostjo olajšali delo na covidnih oddelkih predvsem takrat, ko smo s težavo zagotavljali ustrezno število zaposlenih za nego bolnikov. Kot izurjeni bolničarji so nesebično priskočili na pomoč pri negi bolnikov, nujni oskrbi, pripravi prostorov in opreme, transportu bolnikov ..., vseskozi v polni zaščitni opremljeni in z upoštevanjem bolnišničnih protokolov. Na delo so prihajali dobre volje in brez strahu ter poprijeli za vsako delo, tudi manjša tehnična popravila jim niso bila problem v prostorih, kamor naši tehniki niso smeli. Za njihovo sodelovanje se jim srčno zahvaljujemo in verjamemo, da bodo vezi, ki smo jih stkali v težkih časih, ostale in prinesle še kaj dobrega tudi v prihodnje,« so se jim tedaj zahvalili na Kliniki Golnik¹⁷.

Stroka je glede na epidemiološko sliko prilagajala navodila za zaščito vseh, še posebej ranljivih skupin prebivalstva. Na pohodu so bile tudi nove različice koronavirusa.

Način prenosa, znaki bolezni

SARS-CoV-2 se je prenašal s kužnimi kapljicami, vključno z aerosoli, ki nastanejo ob kašljanju, kihanju, govorjenju ali pospešenem dihanju okužene osebe. Lahko pa se je prenašal tudi posredno preko onesnaženih površin ali predmetov. Virus se je zlahka širil v prenatrpanih ali slabo prezračevanih notranjih prostorih. Za okužbo so bili dovzetni vsi. Bolezen ni puščala trajne imunosti, oziroma se je ta zmanjševala s časom. Zato so lahko zbolele tudi osebe, ki so bolezen že prebolele. Simptomi covid-19 so se gibalili od blage okužbe zgornjih dihal do hude prizadetosti pljuč z dihalno stisko, ki se je lahko končala celo s smrtjo. Okužba s SARS-CoV-2 je lahko potekala tudi brez simptomov. Pri večini okuženih so se pojavili vročina, bolečine v žrelu, kašelj, izcedek iz nosu, slabo počutje, utrujenost, bolečine v mišicah in sklepih, lahko tudi izguba vonja in okusa ter prebavne težave.

Pri nekaterih osebah so simptomi bolezni lahko vztrajali še več tednov, mesecev ali celo let, kar danes imenujemo dolgi covid ali postcovidni sindrom. Med težavami so bili v ospredju utrujenost, zasoplost, zmanjšana telesna zmogljivost, rahlo povišana telesna temperatura, problemi s koncentracijo, težave pri iskanju besed, motnje spanja, mišične bolečine, glavobol. Dolgi covid se je lahko razvil pri vsakem bolniku s covidom-19, ne glede na resnost bolezni ali načine zdravljenja. Povečano tveganje za dolgi covid so imele ženske, kronični bolniki in necepljene osebe¹⁸.

Prejeli prva cepiva

Na prelomu leta 2020 v 2021 smo v državi prejeli prve odmerke cepiva proti covidu-19. Na začetku je bila prisotna skrb zaradi omejene količine dobave, jeseni 2021 pa še večja zaradi nizke precepljenosti in pritiska na bolnišnice. Glede na količinsko omejene prve dobave so najprej cepili stanovalce v domovih za starejše, ki okužbe še niso preboleli, in najbolj izpostavljene zdravstvene delavce. Vlada je sprejela tudi Nacionalno strategijo cepljenja proti covidu-19 (jo kasneje večkrat dopolnila), s katero je zagotovila število cepilnih centrov, cepilnih mest in v začetni fazi cepljenje po prednostnih skupinah. »Ne glede na to, da je razvoj cepiva trajal kratek čas, so bile narejene vse ustrezne kontrole in preverjanja, tako da lahko danes zaupamo, da imamo varno in učinkovito cepivo,« je

zagotovila stroka. Namen cepljenja je bil predvsem zmanjšati umrljivost zaradi covid-19, izboljšati zdravje prebivalstva s preprečevanjem težkega poteka koronavirusne bolezni pri posameznikih, razbremeniti zdravstveni sistem ter ohranjati gospodarstvo, šolstvo in družbo delujočo in odprto. Stroka je poudarila, da je za kolektivno imunost potrebna vsaj 70-odstotna precepljenost populacije¹⁹.

Cepiva proti covidu-19 je financiral državni proračun in cepljenje je bilo prostovoljno. V enotah Osnovnega zdravstva Gorenjske je potekalo spletno naročanje na cepljenje, da bi tako lahko zagotovili čim bolj tekoč sprejem in obravnavo prijav. V zdravstvenih domovih so vzpostavili tudi posebne telefonske linije. »Pri naročanju (kdaj kdo pride na vrsto) bomo upoštevali prednostne kriterije za cepljenje, ki jih je določilo ministrstvo za zdravje, ter količino odmerkov cepiva, ki bo tedensko dodeljena na cepilna mesta zdravstvenih domov,« je ob prvih dobavah cepiva pojasnil direktor Osnovnega zdravstva Gorenjske Jože Veternik. Ko se je cepila Lili Gantar Žura, dr. med., direktorica Zdravstvenega doma Kranj, je povedala: »Kot odgovorna zdravstvena delavka in občanka vas naprošam, da se cepite in na ta način poskrbite za varnost sebe in skupnosti, v kateri bivate.«²⁰

Množično cepljenje v Vojašnici Petra Petriča Kranj

Cepljenje v vojašnici primer dobre prakse

»V ponedeljek, 22. marca 2021, se množično cepljenje proti covidu-19 seli iz avle kranjske občine v Vojašnico Petra Petriča. Ministrstvo za obrambo in kranjska vojašnica sta ugodili prošnji Mestne občine Kranj in Zdravstvenega doma Kranj, ki izvaja cepljenje, da se lokacija iz središča mesta preseli na dostopnejšo in logistično ugodnejšo točko. Gre za prvi primer povezave med lokalno skupnostjo, zdravstvom in vojsko pri izvajanju cepljenja proti covidu-19 v državi,« so tedaj napovedali na Mestni občini Kranj. S tem so bili odgovorni pripravljeni tudi na večjo dobavo cepiva. »Za pomoč smo zelo hvaležni. Pripravljenih imamo pet cepilnih mest. V primeru dobave velike količine cepiva pa lahko povečamo kapacitete v istem prostoru tudi do štirikrat,« je pridobitev pojasnila Lili Gantar Žura, dr. med²¹.

Diplomirana medicinska sestra Barbara Bukovnik iz Zdravstvenega doma Kranj je že marca 2020 prevzela organizacijo sprejemnih triažnih mest v Zdravstvenem domu Kranj, jeseni istega leta še organizacijo covidne ambulante za odrasle, zatem pa v kranjski vojašnici vodila enega večjih cepilnih centrov v državi. »Obdobje soočanja z epidemijo je pretresljivo in nepredvidljivo – nekaj novega za vse v zdravstvu. Bolje je, da niti ne veš, kaj te čaka, sicer bi morda že obupal. Naporno je, ker traja že dolgo. Čeprav težimo k temu, da bi čim prej precepili populacijo in bi potem spet lahko opravljali naše redno delo, pa ne vemo, kaj bo jeseni, ko bo spet ugoden čas za viruse.«²²

Največji cepilni center na Gorenjskem je intenzivno deloval skoraj leto dni. V tem času so opravili več kot 103.000 cepljenj. Poleti in jeseni 2021 so v največjih cepilnih navalih postavljali rekorde, cepili so po šest dni na teden in v dveh delovnih izmenah. Po besedah direktorice Zdravstvenega doma Kranj Lili Gantar Žura, dr. med., so bili zadovoljni, saj so izpeljali kar 125 cepilnih dni, med najbolj rekordno obiskanimi dnevi so cepili več kot 1500 ljudi, na zadnji dan pa se je cepilo le še 64 oseb. A to ni pomenilo, da ne bodo več cepili, cepljenje se je preselilo v atrij Zdravstvenega doma Kranj, v beli zabojnik, kjer so doslej izdajali potrdila PCT²³.

Tretji, četrti in peti val

Tretji val epidemije covid-19 je prišel spomladi 2021, v drugi polovici tega leta še četrti. Konec leta 2021 in v začetku leta 2022 je državo zajel še peti val epidemije. 25. januarja

2022 je bil z 17.494 primeri dosežen rekord dnevno potrjenih okužb. Od začetka epidemije do marca 2025 so po podatkih Nacionalnega inštituta za javno zdravje potrdili več kot 1,3 milijona primerov okužb z novim koronavirusom.

Od začetka cepljenja proti covidu-19 pa do konca leta 2022 je bilo z vsaj enim odmerkom cepiva cepljenih več kot 1,2 milijona prebivalcev Slovenije, precepljenost vsega prebivalstva je tako znašala 58,6 odstotkov, precepljenost prebivalstva starega 18 let in več pa 69,1 odstotkov. Z vsemi odmerki po osnovni shemi je bilo cepljenih več kot 1,1 milijona prebivalcev Slovenije, precepljenost vseh prebivalcev Slovenije je tako znašala 56,7 odstotkov, precepljenost prebivalstva starega 18 let in več pa 66,9 odstotkov²⁴.

Smo se kaj naučili?

Covidna epidemija je zrcalila nesebično pomoč in izjemno požrtvovalnost zaposlenih v kritični infrastrukturi in prostovoljcev. Če so bili za prvi val epidemije značilni še strah pred neznanim in dosledno upoštevanje ukrepov, je epidemija družbo sčasoma razdelila z vprašanji: ali so vsi ukrepi res potrebni, ali so cepiva res varna in učinkovita in ali so koristi cepljenja res večje od posledic neželenih stranskih učinkov cepiva.

Covid-19 je bil velika neznanka, leta 2020 prva tema povsod po svetu. Nihče od nas proti njemu ni imel protiteles, zato se je tako hitro širil. Danes, po petih letih komajda pomislimo, da je še med nami.

Med covidno epidemijo smo se navadili živeti s številkami, sledili smo podatkom potrjenih okužb po občinah, številu hospitaliziranih bolnikov, številu umrlih zaradi covid-19, ki so jih dnevno objavljali na spletni strani Nacionalnega inštituta za javno zdravje, tudi Sledilniku covid-19, samoorganiziranim in prostovoljnem projektu, v okviru katerega si je skupina različnih strokovnjakov prizadevala, da bi preverjene, pravočasne in zanesljive podatke o epidemiji prikazala na ljudem lažje razumljiv način. Podatki so služili kot smerokaz, kako prilagajati ukrepe, kdaj jih zaostrovati in kdaj sproščati. S strokovnimi članki in pojasnili se je redno odzival tudi Institut Jožef Stefan in številni drugi. Vzpostavljeni so bili komunikacijski kanali, klicni center, brezplačne telefonske številke za različne oblike pomoči, na voljo je bila aplikacija #OstaniZdrav ...

»Poleg neposrednih vplivov na telesno zdravje je imela pandemija covida-19 tudi posredne vpliva na vse vidike našega življenja in delovanja. Deloma zaradi omejitev in sprememb življenjskega sloga, deloma zaradi poteka in značilnosti same okužbe. V tem oziru je pomembno, da spremljamo učinke pandemije na duševno zdravje, ki je neločljivo povezano z našim splošnim blagostanjem.«²⁵

Za vsako številko pa seveda stoji posameznik. Človek. Dan pred uradno razglasitvijo prvega vala covidne epidemije, 11. marca 2020, je infektolog prof. dr. Janez Tomažič, predstojnik Katedre za infekcijske bolezni in epidemiologijo, poudaril: »Vse epidemije najprej načnejo človečnost.«²⁶

OPOMBE IN VIRI

- 1 Šabeder: 96 potrjenih primerov, v Sloveniji razglasili epidemijo. Dostopno na <http://www.rtvsl.si> (12. 3. 2020).
- 2 Vse slike v prispevku so shranjene v arhivu Gorenjskega glasa.
- 3 Podgoršek Kovačič, S., 2020. Leto skrbi zaradi covida-19. V: *Letopis Gorenjske*. Kranj: Gorenjski glas, str. 77.
- 4 Pripravljeni v primeru širjenja koronavirusa. Dostopno na <http://www.kranj.si> (9. 3. 2020).
- 5 Podgoršek Kovačič, S., V kranjski porodnišnici porod brez spremljevalca. Dostopno na <http://www.gorenjskiglas.si> (17. 3. 2020).
- 6 Rant, M., Šolarji niso na počitnicah. *Gorenjski glas*, št. 22 (17. 3. 2020), str. 4.
- 7 Pregled ukrepov: kako se občine spopadajo s koronavirusom? Dostopno na <http://www.24ur.com> (18. 3. 2020).
- 8 Podgoršek Kovačič, S., Delo »urgence« v času covida. *Gorenjski glas*, št. 39 (15. 5. 2020), str. 5.
- 9 Podgoršek Kovačič, S., »Izpit iz koronavirusa«. *Gorenjski glas*, št. 62 (4. 8. 2020), str. 4.
- 10 Virus v večini domov za starejše. Dostopno na <http://www.gorenjskiglas.si> (13. 10. 2020).
- 11 Tudi Mestna občina Kranj intenzivno v boj proti širjenju koronavirusa. Dostopno na <http://www.zurnal24.si> (21. 10. 2020).
- 12 Virus v večini domov za starejše. Dostopno na <http://www.gorenjskiglas.si> (13. 10. 2020).
- 13 Podgoršek Kovačič, S., Prve okužbe s koronavirusom v Sloveniji. *Gorenjski glas*, 6. 3. 2020, str. 3.
- 14 Množično testiranje v Kranju že jutri. Dostopno na <http://www.kranj.si> (22. 12. 2020).
- 15 Od petka do preklica testiranja v nekdanjem Globusu. Dostopno na <http://www.kranj.si> (24. 2. 2021).
- 16 Podgoršek Kovačič, S., 2021. Dobili smo cepivo proti covidu-19, V: *Letopis Gorenjske*. Kranj: Gorenjski glas, str. 83.
- 17 Pomagajo srčni prostovoljci. Dostopno na <http://www.gorenjskiglas.si> (14. 1. 2021).
- 18 Covid-19, nalezljive bolezni od A do Ž. Dostopno na <http://nizj.si>.
- 19 Podgoršek Kovačič, S., 2021. Dobili smo cepivo proti covidu-19. V: *Letopis Gorenjske*, str. 82.
- 20 Podgoršek Kovačič, S., Naročanje na cepljenje že poteka. *Gorenjski glas*, 8. januar 2021, str. 2.
- 21 Od ponedeljka cepljenje proti covidu-19 v kranjski vojašnici. Dostopno na <http://www.kranj.si> (18. 3. 2021).
- 22 Šubic, A., Od nekdanj želela pomagati. Dostopno na <http://www.gorenjskiglas.si> (30. 5. 2021).
- 23 Peternel, U., Zaprli največji cepilni center. Dostopno na <http://www.gorenjskiglas.si> (5. 3. 2022).
- 24 Učakar, V., Jeraj, I., Krnc, K., Bertole, T., Vrh, M., Spremljanje izvajanja cepljenja in precepljenosti v Sloveniji v letih 2021 in 2022. Spremljanje precepljenosti (delež cepljenih). 2024:1 – 64. Dostopno na: <https://nizj.si/nalezljivebolezni/cepljenje/spremljanje-precepljenosti-deleza-cepljenih/>
- 25 Doc. dr. Saša Roškar, vodja projekta na NIJZ (Naslov projekta: Dolgotrajni covid kot zapuščina pandemije: psihološki simptomi, psihosocialni dejavniki in posledice (J5 – 4591).
- 26 Podgoršek Kovačič, S., Javno življenje naj se ustavi za 14 dni. Dostopno na <http://www.gorenjskiglas.si> (12. 3. 2020).

GLASBENA ŠOLA KRANJ

Glasbena šola v Kranju je ena najstarejših in največjih tovrstnih šol v Sloveniji, najstarejša in največja na Gorenjskem. V šolskem letu 2024/25 je bilo vpisanih več kot 850 učencev. Na šoli je 70 zaposlenih, od tega 60 pedagoških delavcev. Poučujejo predšolsko glasbeno vzgojo, glasbeno pripravnico, solopetje in vsa glasbila, plesno pripravnico, balet in sodobni ples. Šola vzgojno-izobraževalno delo opravlja na naslednjih lokacijah: Poštna ulica 3 (uprava, individualni pouk), Trubarjev trg 3 (individualni pouk), Cankarjeva ulica 2 (skupinski pouk, orkestri in ples) in enota Cerklje, OŠ Davorina Jenka Cerklje (individualni in skupinski pouk).

Zgodovina

Zgodovina šole sega daleč v preteklost – v leto 1909, ko je Glasbena matica Ljubljana ustanovila svojo kranjsko podružnico.

Iz leta 1909 je shranjen zapisnik 1. seje odbora, ki je vodil šolo. Na odboru so se takrat seznanili s kadrovskimi

in prostorskimi rešitvami; sklenili so, da morajo pri »kakem tukajšnjem mizarju« naročiti »stole in pulde« (notne pulte, op. avt.). Prav tako so takrat že dobili klavir¹.

V petem letu delovanja je odbor v razglasu pozival »prijatelje glasbe, da pristopijo z mesečnim zneskom 60 vinarjev v krog podpornikov tega kulturnega zavoda ...«²

Prva svetovna vojna je delovanje šole prekinila, saj so ostali brez kadra, brez prostorov in brez sredstev. Formalno pa šola ni bila ukinjena, saj se je njen odbor še sestajal, pa čeprav le enkrat letno. Pouk se je znova pričel leta 1925. Organizacijsko je šola delovala kot društvo oziroma kot podružnica društva Glasbena matica Ljubljana. Kljub precejšnjemu povečanju števila prebivalcev Kranja (posledica industrializacije) je bil vpis v šolo manjši kot pred vojno. Število učencev se je gibalo med 60 in 80, večinoma iz meščanskega sloja; delavskih otrok starši niso vpisovali v glasbeno šolo, čeprav je odbor manj premožnim nudil znižano šolnino. Sredstva za delovanje šole so prispevali tudi mestna občina, bančni zavodi in banovina. Poučevali so »glasovir«, »gosli« in glasbeno teorijo, deloval

Vse lokacije GŠ Kranj:
Trubarjev trg 3, Cankarjeva
ulica 2, Poštna ulica 3 (Foto
arhiv GŠ Kranj)

je pevski zbor, v 30. letih pa tudi mladinski godalni orkester. V času gospodarske krize so finančni viri usahnili, prav tako število učencev. Uvedli so poučevanje harmonike, s čimer so pridobili precej novih učencev. Navkljub težkim časom se je šola kadrovsko okrepila; klavir je učila Jožica Avguštin, ravnatelj in dirigent orkestra pa je postal legendarni Peter Lipar. Pevski zbor, godalni orkester in solisti so sodelovali na različnih krajevnih prireditvah.

Med drugo svetovno vojno je prišla šola pod nemško okupacijsko oblast.

INTERVJU S PROF. JANJO ZUPANČIČ (roj. 1929), legendarno profesorico klavirja

Vso delovno dobo ste bili zaposleni v Glasbeni šoli Kranj, upokojili ste se leta 1983. Včasih smo slišali vzdevek, ki so vam ga nadele mlajše kolegice, »pedagoška babica«. Kakšni pa so spomini na vaše učiteljske začetke?

Ko sem bila v tretjem letniku srednje glasbene šole v Ljubljani, me je takratni ravnatelj Peter Lipar vprašal, ali bi prišla učiti na šolo, iz katere sem izhajala. Tako sem se vrnila v isto učilnico, v katero sem zahajala kot učenka, tokrat kot mlada učiteljica. In v isti učilnici sem učila do konca delovne dobe. Na začetku me je bilo groza učiti klavir, saj po mojem mnenju nisem znala ničesar. Je pa res, da sem imela zelo rada otroke.

Kako pa je bilo pri pouku, ko ste bili še učenka?

Moja učiteljica je bila Jožica Avguštin. Spomnim se, da smo nekoč med vojno (drugo svetovno) tekli v klet, ker se je oglasil alarm za zračni napad. Sicer je bilo profesorici Avguštinovi v povojnih časih malce nerodno, da je učila med vojno pod nemško oblastjo. A tako je takrat pač bilo. Nemci so prevzeli oblast in tudi glasbena šola je delovala pod njihovim okriljem.

Ste imeli doma klavir, ko ste bili še učenka?

Doma smo imeli pianino. Kasneje sta starša prodala polovico domače hiše, da sta mi lahko kupila klavir.

Kako je potekalo nadaljevanje vašega šolanja?

Na srednji šoli v Ljubljani in na Akademiji za glasbo me je učil profesor Tone Ravnik. Nisem bila ravno zadovoljna. Želela sem si več širine pri programu, a profesor ni razumel mojih želja.

Proti koncu študija ste si že ustvarjali družino, pa tudi zaposleni ste že bili. Kako je takrat potekalo vaše življenje?

Uspešno sem opravila diplomski koncert v filharmoniji. Dekan mi je čestital in dejal, da se »prave stvari zdaj šele začnejo«. Seveda, mislil je na napredovanje pri igranju klavirja. No, mene pa so doma čakali hiša, gospodinjstvo, kmalu je prišel dojenček (hčerka Jasmina, ki je poklicno šla po moji poti). Življenje je bilo naporno. K sreči je večkrat na pomoč priskočila moja mama.

Kako se spomnite svojih sodelavcev in učencev iz tistih časih?

V prvih letih po vojni je manjkalo kadra. Zato so učili tudi učitelji, ki niso imeli prave izobrazbe. Med drugim je krajši čas učila tudi neka nuna, kar je bilo za tiste čase skoraj nezaslišano.

Glasbena šola Kranj je bila takrat praktično edina na Gorenjskem, saj so ostale gorenjske šole nastajale v letih po vojni. Vedno smo imeli dovolj, še preveč učencev.

Ena od vaših dejavnosti na šoli, seveda poleg poučevanja klavirja, so bile korepeticije. Koga ste spremljali na klavirju?

Na začetku sem spremljala pretežno solo pevce, ki jih je učila prof. Majdičeva. Med drugimi sta bila tudi brat in sestra Ambrož. Peter je bil potem dolgoletni član znamenitega Slovenskega okteta, Berta pa uspešna pevka popevk. S skladbo *Brez besed* je leta 1966 zastopala Jugoslavijo na evrovizijski popevki.

Potem je leta 1975 na šoli začel učiti flavto prof. Fedja Rupel, takrat prvi flautist v Slovenski filharmoniji in profesor na akademiji. Imel je veliko zelo dobrih učencev, ki so nastopali na številnih nastopih in tekmovanjih. A literatura je bila zame povsem nova. Na srečo sem vedno veliko igrala klavir (tudi izven pouka), a sem morala še dodatno vaditi. Skladbe so bile zahtevne, a od prof. Rupla

sem se tudi veliko naučila. Tako se je prek tega intenzivnega delovnega in glasbenega odnosa spletlo iskreno in dolgoletno prijateljstvo, ki je trajalo do njegove smrti.

Na kranjski glasbeni šoli ste uvedli novost, posebnost, ki so jo kasneje mnogi nadaljevali in tudi posnemali. Govorimo seveda o znamenitih pustnih nastopih, ki jih zdaj zvesto nadaljuje vaša hči Jasmina Pogačnik.

Ja, začeli sva z Marijo Bezljaj, prav tako profesorico klavirja, leta 1980. Veselilo naju je, da sva lahko učencem pričarali pustno vzdušje z igranjem zabavnih, tudi bolj modernih skladbic. Seveda so bili oblečeni kot pustne šeme. Jasmina je ta koncept nadgradila, saj ima veliko (več kot jaz) smisla za besedila in povezovanje. Poleg tega zna vsakemu učencu, tudi če mu klavir ne gre zelo dobro, na pustnem nastopu dodeliti pravo vlogo. Letos bomo obeležili že 40 let Jasmininih pustnih nastopov.

Kakšen je vaš današnji pogled na Glasbeno šolo Kranj?

Iz drobnega semena je zraslo veliko drevo! Še v nobenem obdobju pa ni bilo takega napredka kot v času ravnateljevanja sedanje ravnateljice Petre Mohorčič.

Pogovor s prof. Janjo Zupančič sem opravila marca 2024 na njenem domu v Kranju.

Po vojni je število učencev stalno naraščalo, širil se je nabor glasbil, dodali so pihala in trobila. Šola je skrbela za kulturni razvoj Kranja, saj so njene prireditve zapolnile vrzeli v glasbenem delovanju mesta. Sicer sta delovala mestna pihalna godba in Akademski komorni zbor (pozneje preimenovan v APZ France Prešeren), a čutilo se je pomanjkanje koncertnih programov. Zato je bila ustanovitev orkestra glasbene šole za Kranj in Gorenjsko zelo pomembna. Prav tako kot solisti so nastopali na številnih prireditvah v mestu in okolici, sodelovali so tudi s kulturnimi društvi Svoboda.

Šola je delovala v prostorih na Trubarjevem trgu, a se je pod vodstvom ravnatelja Liparja tudi hitro širila – tako v naboru glasbil, ki so jih poučevali, kot tudi v številu učencev. V nasprotju s predvojnimi časi, ko je veljalo, da glasbeno

šolo obiskujejo otroci bogatih meščanov, je glasbeno šolanje postalo dostopno otrokom delavcev. Tudi glasba kot dobrina ni več veljala za »buržoazno«.

Naslednja ločnica v razvoju je bil prihod ravnatelja Alojza Ajdiča, leta 1973. K sodelovanju je povabil številne učitelje, tudi soliste iz Slovenske filharmonije, ter nadebudne študente glasbe, da so začeli poučevati pihala, trobila, kitaro. Z vsemi kadrovskimi okrepitevami so prostori postajali premajhni, zato je bila nujna širitev na okolico Kranja, kjer je Glasbena šola Kranj že od leta 1968 gostovala v prostorih osnovnih šol.

Šola je širila svoje delovanje: učenci so se udeleževali glasbenih tekmovanj doma in v tujini (zelo uspešno) in igrali na gostovanjih. Učitelji so se dodatno izobraževali na strokovnih seminarjih, učenci so pogosto snemali za RTV Ljubljana.

INTERVJU Z ALOJZOM AJDIČEM (roj. 1939), nekdanjim ravnateljem

Kako se je »zgodilo« vaše ravnateljevanje na GŠ Kranj?

Na OŠ Simon Jenko sem učil glasbeni pouk, na srečanjih in tekmovanjih sem bil uspešen z zbori. Očitno sem tako pridobil širšo prepoznavnost in nekoč se je pri meni oglasila prof. Avguštinova ter mi predlagala, naj se javim na razpis za ravnatelja, saj je dolgoletni vodja šole Peter Lipar odhajal v pokoj. Na razpisu so me izbrali in začelo se je delo.

V kakšni kondiciji je bila šola ob vašem prihodu?

Predvsem sem ugotovil, da je potrebna kadrovska popestritev in pomladitev. Zato sem se odpravil na Akademijo za glasbo v Ljubljani in nagovoril tamkajšnje profesorje, če bi prišli učiti še v Kranj. To so bili na primer flavtista Boris Čampa in Fedja Rupel, trobentač Stanko Arnold, hornist Karel Bradač, oboist Stojan Dokuzov in drugi.

Kaj je še zaznamovalo razvoj šole v tistem času?

Ščasoma sem k sodelovanju pritegnil tudi dijake in študente, ki so bili naši učenci in so nadaljevali šolanje na glasbenem področju. Mnogi so ostali in tvorili kadrovske temelje šole.

Na šoli so začele delovati nekatere zelo uspešne skupine, med njimi harmonikarski orkester pod vodstvom Marje Grčman Hude, skupina solopevcev Sabire Hajdarević in kitarski orkester z učiteljico Lučko Tičar, malo kasneje je Branka Marčan pričela delo z malim godalnim orkestrom.

Nadarjeni učenci so vedno pogosteje sodelovali na tekmovanjih, večina zelo uspešno. Začelo se je sodelovanje gorenjskih glasbenih šol na vsakoletnem srečanju, ki poteka še zdaj. Pridružili sta se še zamejski glasbeni šoli iz Celovca (Avstrija) in iz Kanalske doline (Italija).

Ustanovitev celovške šole je bila delno tudi vaša zasluga?

Tako je, in na to sem ponosen. Sprejel sem poziv pobudnikov slovenske glasbene šole na Koroškem in jim pomagal ustanoviti šolo, ki je še danes uspešna in je postala Slovenska glasbena šola dežele Koroške, torej takorekoč državna šola. Pomagali smo tudi s kadri; slovenski učitelji iz Kranja, z Jesenic in nekaterih drugih obmejnih krajev so enkrat tedensko učili na Koroškem. Ponudili so mi tudi mesto vodje, a se za to funkcijo nisem odločil, saj je bilo že vodenje kranjske šole zahtevno.

Kako je bilo v kranjski šoli s prostori?

Seveda je širitev dejavnosti šole narekovala nove prostorske pridobitve: kletno učilnico za nauk o glasbi, nove učilnice na podstrešju in seveda gostovanje na kranjskih ter okoliških osnovnih šolah.

Kaj pa inštrumenti? Jih je bilo dovolj?

Pravzaprav je bilo za inštrumente vedno premalo denarja. Po tekmovanju, ki je potekalo na naši šoli, smo ugotovili, da nujno potrebujemo nove klavirje. Nekako sem to dopovedal uradnikom na ministrstvu in so nam sredstva odobrili.

Težko je omeniti vse prizadevne in uspešne učiteljice in učitelje tistega časa. Bi koga kljub vsemu radi posebej izpostavili?

Takoj mi pride na misel Tatjana Žepič, ki je orala ledino na področju predšolske glasbene vzgoje. Njeno delo zelo cenim.

Kam pa vas je poklicna pot peljala naprej, ko niste bili več ravnatelj?

Bil sem vodja glasbenih edicij pri DZS, nato sem se podal na samostojno podjetniško pot.

Seveda ne smemo pozabiti vaše skladateljske dejavnosti.

Ponosen sem na številne skladbe za soliste, orkestre, komorne zasedbe. Med pomembnejšimi so kantata *Taborišče Ravensbrück*, opera *Brata* in najnovejša opera *Miši v operni hiši*, ki so jo nedavno odmevno izvajali v ljubljanski Operi. Pišem tudi novo opero.

Tudi z GŠ Kranj ste še povezani?

Ravnateljica Petra Mohorčič me redno seznaja z vsemi novostmi na šoli. Povabljen sem na pomembnejše dogodke, ki se jih rad udeležim. Ob 70- in 80-letnici so mi pripravili lepa in svečana koncerta.

Srečno in ustvarjalno še naprej!

Pogovor sem opravila v prostorih GŠ Kranj, januarja 2025.

Novost na šoli je bil pouk za predšolske otroke, ki ga je od sredine 70. let izvajala **Tatjana Žepič**. V skupinah so otroci oblikovali posluh, pridobivali so določene spretnosti in se navduševali nad glasbo. Pridobljeno znanje in veščine so bile odlična osnova za nadaljnji pouk inštrumentov. Glede na njeno evidenco se je v skupinah v vseh letih zvrstilo okoli tisoč otrok. Nenazadnje so otroci pod budnim očesom in strokovnim vodstvom Tatjane Žepič tudi veliko nastopali. Popularni in odmevni so bili tematski nastopi za spoznavanje inštrumentov; marsikdo se še spomni pesmice *Vsak igra kot najbolj zna* (avtorica T. Žepič), s katero so nastopali za vrtce in šole. Svoj pouk je popestrila s številnimi otroškimi pesmicami, ki jih je ustvarila sama, a so njihovi zapisi, žal, večinoma nesrečno izgubljeni. RTV Slovenija v svojih arhivih hrani posnetke njenih avtorskih glasbenih pravljič: *Žabica Regica*, *Vesela srečanja Lukca Kljukca* in *Ježek Potepinček*, v katerih so nastopali najmlajši učenci. *Žabico* je pripovedovala Tina Primožič, ostali dve pravljiči Jurij Souček. Za likovno opremo je poskrbel Jože Trobec Vučko. Pionirsko delo Tatjane Žepič na področju predšolske glasbene vzgoje je bilo v vseh pogledih inovativno, predvsem pa nadvse predano in dragoceno. V slabih prostorskih pogojih (otroci so sedeli na blazinah na tleh) je Tatjana Žepič ustvarila osnovo za področje glasbenega šolanja,

ki je danes del učnega načrta vsake glasbene šole. Sodelovala je pri pripravi priročnikov za predšolsko glasbeno vzgojo ter bila mentorica pedagogom, ki so se v vrtcih, osnovnih in glasbenih šolah podali na podobno pot izobraževanja. Na kranjski šoli ji je uspešno sledila učiteljica Lea Jugovic.

V 80. in 90. letih je šola še kar povečevala število učencev. Naslednik ravnatelja Ajdiča je bil Franc Križnar, za njim pa je sledilo dolgo obdobje (21 let) ravnateljstva Petra Škrjanca. Stavba na Trubarjevem trgu je pokala po šivih, vedno več pouka se je selilo v stavbo nekdanjega hotela Evropa. A tudi to ni zadoščalo, zato so gostovali v dodatnih prostorih za vadenje orkestrov, kasneje tudi za balet in nauk o glasbi ter predšolsko glasbeno vzgojo. Zelo se je razmahnila udeležba učencev na številnih domačih in tujih tekmovanjih, kjer so nadarjeni kranjski učenci praviloma osvajali najvišja mesta.

Ustanavljali so komorne skupine različnih zasedb, komorni godalni orkester, mladinski pihalni orkester. Peter Škrjanec je v vlogi dirigenta vodil Komorni orkester Carnium; v zasedbi so bili tedanji (včasih kot solisti) in nekdanji učenci, učitelji in gostujoči glasbeniki. Bogatili so kranjsko koncertno dejavnost. Učenci so nastopali na številnih prireditvah v občini, na gostovanjih in srečanjih v domovini in tujini. Redno so gostovali na Hrvaškem na Reki in v Zagrebu ter na Madžarskem.

Stoletnica šole

Leta 2009 je šola na prehodu med ravnateljstvom Petra Škrjanca in novim vodstvom (v. d. ravnatelja je postal Tomaž Kukovič) praznovala 100-letnico obstoja. Napočila je nova era, s svežimi idejami in zahtevno nalogo: kako obeležiti veliki jubilej. Organizacijski odbor za proslavo stoletnice pod vodstvom

Slavnostna akademija ob 100. obletnici, dvorana Grandis, Brdo, 8. 10. 2009 (Foto arhiv GŠ Kranj)

Tomaža Kukoviča je opravil ogromno delo. Zvrstile so se odmevne prireditve: zlet nekdanjih učencev z Miho Pogačnikom, koncert mladinskega pihalnega orkestra, slavnostna akademija z novoustanovljenim simfoničnim orkestrom, koncert ob 70-letnici Alojza Ajdiča. Izdali so obsežen in raznolik zbornik pod uredniškim očesom Jasmine Pogačnik. Za slavnostno akademijo so najeli dvorano Grandis v Kongresnem centru Brdo, ki je postala njihov domicil za vse naslednje velike koncerte, saj kljub velikim uspehom in prepoznavnosti šole mesto Kranj še vedno ni imelo (in še kar nima) ustrezne dvorane. Koncertna dvorana je tako ali tako dolgoletna neuresničena potreba in želja vseh kulturnih – zlasti glasbenih – ustanov v Kranju.

Od leta 2010 je ravnateljica Petra Mohorčič. Zagnanost ob stoletnici šole nikakor ni pojenjala, pravzaprav je vsem dala nov elan, ki ga je vodstvo (pomočnik ravnateljice je postal Tomaž Kukovič) izkoristilo za številne nove projekte.

Ravnatelji

1945–1972: Peter Lipar

1973–1983: Alojz Ajdič

1984–1988: Franc Križnar

1988–2009: Peter Škrjanec

2010–danes: Petra Mohorčič

Projekti sedanjosti in prihodnosti

Mladinski pevski zbor

je začel delovati v sklopu praznovanja 100-letnice šole. V njem pojejo učenci (pretežno dekleta), ki ne obiskujejo pouka orkestrrov: pianisti, harfisti, učenci kljunaste flavte in petja. Pogosto sodelujejo s šolskimi orkestri, včasih jih spremljajo solisti. Zbor so doslej vodili: Nada Kos, Urška Štampe, Erik Šmid, Ana Kresal, Marta (Legat) Gril in Tamara Čebokli.

Baletni oddelek

je bil ustanovljen v šolskem letu 2010/11. Prve učence so vpisali v program plesne pripravnice, namenjene otrokom od šestega do osmega leta, in baleta za devetletnike ter starejše. V šolskem letu 2023/24 so pričeli poučevati še sodobni ples. Pogosto sodelujejo z ostalimi učenci, ki jih spremljajo kot solisti ali v orkestru. Nekatero predstavo zadnjih let: *Babica in lonec pravljič, Ribje fantazije, Vrača se pomlad, Balet skozi čas, Harmonije Čajkovskega: ples na otroških krilih, Čarobno srce*.

Nastop baletnega oddelka *Ples skozi čas*, Prešernovo gledališče Kranj, 9. 6. 2022 (Foto arhiv GŠ Kranj)

OkTubaFest in Tuba Božički

Kranjska glasbena šola ima enega največjih oddelkov za nizka trobila v Sloveniji. Posebnost na šoli je tuba-evfonij ansambel, ki pod vodstvom Uroša Koširja deluje od leta 2009; v njem sodelujejo sedanji in nekdanji učenci. Leta 2015 so posneli dvojno zgoščenko *Stoji učilna zidana*, gostujejo po Sloveniji in vsako jesen pripravijo OkTubaFest. Na srečanjih

Tuba Božički, Pungert, Kranj, 14. 12. 2013 (Foto arhiv GŠ Kranj)

gostijo številne soliste, tuje profesorje, med drugimi tudi goste iz Švice. Ob 10. obletnici OkTubaFesta je tuba-evfonij ansambel GŠ Kranj izvedel tri novitete, vse kot krstne izvedbe — Gašper Gortnar: *Stop Counting*, Leon Firšt: *Valse Grotesque*, Peter Tovornik: *MI6 vs. IMF*.

V adventnem času se ansambel prelevi (in preobleče) v Tuba Božičke ter nastopa v Kranju in drugod po Sloveniji, radi se jim pridružijo ostali slovenski tubisti. V okviru decembrskega glasbenega dogajanja v Kranju priredijo Vseslovenski tuba božič, kjer se jih je največ zbralo že okoli 60.

Mali orkestri

To so zasedbe, ki niso majhne po številu glasbenikov, ampak v njih igrajo najmlajši učenci – na šoli se namreč zavedajo, kako pomembno je skupinsko muziciranje že od malih nog. Delujejo projektno, igrajo npr. na spomladanskih koncertih ob praznovanju gregorjevega ali materinskega dne ter na Miklavževem večeru. Orkestri imajo povedna imena: Črvički (flavte), G(l)odalčki (godala), Napete strunce (kitare), Ci-ci brass (trobila), sMEHci (harmonike), Klariband (klarineti in saksofoni) in skupina BUM (tolkala). Pri vodenju se učitelji oddelka izmenjujejo, le Črvičke vedno vodi Katja Stare. Po uspešnih nastopih, kjer se jim pridružijo najmlajši otroci predšolske glasbene vzgoje in pripravnice, so mladi glasbeniki vsi navdušeni in komaj čakajo, da se lahko začnejo kaliti v »ta velikih« orkestrih.

Orkestri Glasbene šole Kranj

Na šoli delujejo: mladinski pihalni in simfonični orkester (dirigent obeh je Tomaž Kukovič), flavtistični (Katja Stare), godalni (Aleksander Jovetič), harmonikarski (Dejan Maleš) in kitarski (Uroš Usenik). V njih igrajo učenci, ki imajo pouk orkestra v rednem predmetniku, običajno od 4. razreda dalje, pa tudi nekdanji učenci. Pogosto igrajo z njimi učitelji, ki s tem še močneje motivirajo učence. Orkestri redno nastopajo v Kranju in na gostovanjih. Letno pripravijo vsaj dva skupna koncerta: božičnega oziroma novoletnega v Kongresnem centru Brdo in zaključnega v Letnem gledališču Khislstein ali pred Prešernovim gledališčem ob koncu šolskega leta. Pogosto izvajajo skladbe s solisti, kjer se ponosno predstavijo najboljši učenci šole.

Ob različnih priložnostih šola za orkestre naroči nova glasbena dela slovenskih skladateljev, kar je za izvajalce dodatna spodbuda k odličnim izvedbam. V zadnjih 15 letih se je novitet nabralo že za manjšo glasbeno knjižnico. Največ jih je prispeval »hišni« skladatelj Gašper Jereb, nekdanji učenec šole, zdaj pa na šoli zaposlen kot učitelj in korepetitor. Ko ustvarja novo skladbo, ima to prednost, da lahko spozna izvajalce že v času nastajanja glasbe, se jim prilagaja in jim je na koncu skladba resnično »pisana na kožo«.

Božični potep, Kozinova dvorana Slovenske filharmonije v Ljubljani, 14. 12. 2017 (Foto arhiv GŠ Kranj)

Novitete (za orkestre)

2010/11

Gašper Jereb: *Fantazija*; Nika Vremšak, violončelo, simfonični ork.

2011/12

Gašper Jereb: *Podobe narave*; Urša Uršič, sopr. saksofon in Branko Djoković, tolkala, mladinski pihalni ork.

2012/13

Božične kolednice, prir. G. Jereb: *Ena zvezda gori gre*; simf. ork.

2013/14

Gašper Jereb: *Daljinec za Kukija*; simf. ork.

Gašper Jereb: *Fantazija na temo »Zrejšlo je žito«*; Žan Valentin Govekar, klavir, simf. ork.

Gašper Jereb: *Gorenjski pušelj*; združeni simf. ork. učencev glasbenih šol Gorenjske in zamejstva (dir. T. Kukovič)

2014/15

Gašper Jereb: *Canon in Jazz*; Gal Grobovšek, saksofon, Jernej Zatler, pozavna, Samo Hude, klavir, simf. ork.

2015/16

Gašper Jereb: *Poletna suita, orkestralna suita za štiri orkestre*; združeni orkestri (dir. D. Maleš)

Gašper Jereb: *Romanca*; Gaber Avsec, klarinet, komorni godalni ork. (dir. T. Kukovič)

Nejc Kuhar: *Ace of Hearts*; kitarski ork.

2016/17

Igor Dekleva: *Ugani melodijo, glasbeni kviz za godalni ork.* (dir. U. Kordež), dva zbora (dir. A. Kresal), soliste in moderatorja (J. Hostnik)

2017/18

Gašper Jereb: *Klovnov ples*; Štefan Kosirnik, harmonika, mlad. pih. ork.

2018/19

Koledovanje:

Kropa: *Ena zvezda gori gre* (prir. G. Jereb), god. ork. (dir. U. Kordež)

Trzin pri Ljubljani: *Koga bi ga prismuknu* (prir. Blaž Pucihar), ork. flaut

Kamna Gorica: *Kaj se vam zdi* (prir. Marko Mozetič - Mozo), kit. ork. in mlad. pevski zbor (dir. A. Kresal)

Kamna Gorica: *Kdo trka še* (prir. Leon Firšt), harmonikarski ork.

Kamna Gorica: *Kdo trka še* (prir. Diana Novak), mlad. pih. ork.

Kamna Gorica: *Nikar ne dremajte* (prir. D. Novak), simf. ork. in mlad. pevski zbor (dir. A. Kresal)

Gašper Jereb: *Mančine sanje*; Manca Kukovič, violončelo, simf. ork.

Leon Firšt: *Najljubši trenutki*; Simon Vene, rog, Jakob Grašič, pozavna, Andrej Jelenc, tuba, Gašper Dobrovoljc, tolkala, simf. ork.

2023/24

Matija Krečič: *Vsemirje* - za klavir štiriročno in simf. ork.

(2020); solistki Mariia in Anna Mirek

Alojz Ajdič: *Mladi virtuoz* - Concertino za klavir in simf. ork.; solist Žiga Leben

Gašper Jereb: *Svitanje* - za violino in simf. ork. (2024); solist Svit Zgonc

Tilen Slakan: *Wind Tales* - za klarinet in flavto ter simf. ork.; solistki Ana Jerak in Katarina Jekovec

Učenci, ki so nadaljevali glasbeno šolanje

Od šolskega leta 2011/12 dalje šola vsako leto dokumentira imena učencev, ki nadaljujejo šolanje na srednji ali univerzitetni stopnji. Do leta 2011 seznami niso popolni, a vsebujejo več kot 200 imen.

2011/2012

Konservatorij za glasbo in balet Ljubljana (v nadaljevanju KGBL):

Živa Hude, viola

Marjana Jocif, klj. flavta

Tamara Popovič, klarinet
Urša Uršič, saksofon
Konservatorij Jurija Slatkonje, Novo mesto:
Ajda Krišelj in Liza Repar, harfa
Escola Superior de Música de Lisboa, Portugalska:
Nika Vremšak, violončelo

2012/2013

KGBL:
Tina Blaznik, violina
Luka Gantar, klarinet
Dora Grašič, trobenta
Krištof Koležnik, orgle, nad. na glas. stavek

2013/2014

KGBL:
Gaja Jarc, harmonika
Lana Jarc, klavir
Otmar Taber, harfa, nad. na jazz kitari
Maja Zupin, viola

2014/2015

KGBL:
Nadja Arhar, klavir in klj. flavta, nad. na petje
Adna Cinac, harfa, nad. na petju
Ana Gorjanc, kitara
Samo Hude, jazz klavir
Urban Klančar, klj. flavta

2015/2016

KGBL:
Lan Vlašič, pozavna
Srednja stopnja Glasbene šole Celje:
Matija Mervič in Nina Tajč, evfonij
Akademija za glasbo v Ljubljani (v nadaljevanju AGL):
Neža Križnar (Ristič), violina, nad. na glas. pedagogiki

2016/2017

KGBL:
Lucija Bačič in Erazem Žganjar, klj. flavta
Vita Blagovič, kitara

Aleksander Krevh, evfonij
Matic Podobnik, klavir, orgle, nad. na glas. stavek
Katarina Polšak, harfa
AGL:
Marta Legat (Gril), orgle, nad. na glas. pedagogiki

2017/2018

KGBL:
Gaber Avsec, klarinet
Štefan Kosirnik, harmonika
Sara Rozman, klavir, nad. na glas. stavek
Državni konservatorij Jacopo Tomadini, Udine, Italija:
Jernej Mišič, harfa
AGL:
Tilen Lotrič, petje

2018/2019

KGBL:
Manca Kukovič, violončelo
Selena Podgoršek, flavta
Simon Vene, rog

2019/2020

KGBL:
Teja Bohinec, jazz klavir
Ema Burja, flavta
Lara Burjek, klavir
Tinkara Kukovič, violina
Filip Ošljaj, orgle, nad. na glas. stavek
KGB Maribor:
Slaviša Miljević, tolkala

2020/2021

KGBL:
Drejc Bohinec in Žan Gazvoda, saksofon
Jakob Istenič, jazz kontrabas
Ema Pogačnik, kitara
Tjaša Rauter, violina, nad. na jazz petje
Hana Srakar, klavir, nad. na glas. stavek
Jože Šenk, klj. flavta

2021/2022

KGBL:

Matija Jeram, kitara

Ana Koselj Brejc, violina

Umetniška gimnazija Celje, glasbena smer:

Livija Križnar, violončelo

2022/2023

KGBL:

Brina Božič Kavčič, klavir, nad. na glas. stavek

AGL:

Aljaž Kolenko, petje

Sara Žnidar, violina, nad. na glas. pedagogiki

2023/24

KGBL:

Matija Bačič, oboa

Ana Jerak, klarinet

Veronika Vita Jesihar, jazz klavir

Žiga Leben, Anna Mirek in Mariia Mirek, klavir

Jon Aleksander Likar, jazz kitara

Svit Zgonc, violina

2016/17

Lucija Bačič, klj. flavta, Š. L. Knoll

Vita Blagovič, kitara, N. Bogataj

Aleksander Krevh, evfonij, U. Košir

Matic Podobnik, klavir in orgle, N. Kralj
in B. Pibernik

2017/18

Erazem Žganjar, klj. flavta, Š. L. Knoll

Gaber Avsec, klarinet, E. Krajncan

Štefan Kosirnik, harmonika, D. Maleš

Jernej Mišič, harfa, B. Prinčič

2018/19

Jakob Grašič, pozavna, D. Kajič

Manca Kukovič, violončelo, K. Jericijo

Selenia Podgoršek, flavta, K. Stare

Simon Vene, rog, E. Košak

2019/20

Ema Burja, flavta, M. Gostič

Lara Burjek, klavir, J. Pogačnik

2020/21

Drejc Bohinec, saksofon, E. Krajncan

Žan Gazvoda, saksofon, E. Krajncan

2021/22

Dora Stepanović, flavta, B. Mrdjenović

2022/23

Aljaž Kolenko, petje, A. N. Fabijan

2023/24

Matija Bačič, oboa, P. Kac

Katarina Jekovec, flavta, K. Stare

Žiga Leben, klavir, P. Milič

Nejc Urh, petje, J. Hostnik

Prejemniki velikih nagrad GŠ Kranj

Ob koncu šolskega leta šola podeli nagrade za posebne dosežke v zaključenem letu (male) in v času celotnega šolanja (velike). O nagradah odloča učiteljski zbor na predlog učitelja.

Šol. leto	Velika nagrada
	Učenec/učenka, predmet, mentor/mentorica
2010/11	Matic Dolenc, kitara, N. Bogataj
2011/12	Marjana Jocif, klj. flavta, Š. L. Knoll
	Ajda Krišelj, harfa, B. Prinčič
	Urša Uršič, saksofon, T. Kukovič
2012/13	Katarina Rogelj, flavta, B. Mrdjenović
2013/14	/
2014/15	Nadja Arhar, klavir in klj. flavta, M. Marton in M. Zaplotnik
	Ana Gorjanc, kitara, N. Bogataj
2015/16	Nina Tajč, evfonij, U. Košir
	Matija Mervič, evfonij, U. Košir

Dislocirani oddelek Cerklje

Dislocirani oddelek glasbene šole v prostorih OŠ Davorin Jenko v Cerkljah deluje od šolskega leta 2021/22. Poučujejo širok nabor inštrumentov ter skupinski pouk. Število učencev se iz leta v leto povečuje, trenutno jih je okoli 70.

Novi prostori na Cankarjevi ulici v Kranju

Šola je že nekaj časa »pokala po šivih«. Niso imeli svojih prostorov za vaje orkestrov, za skupinski pouk in balet. Zato so že od leta 2014, ko je MO Kranj stavbo s pogodbo o brezplačnem prenosu državnega premoženja dobila v last, načrtovali prenovo nekdanje gradbene šole v centru mesta. Prenova se je zares začela leta 2020 in se končala oktobra 2022. Strošek prenove objekta na Cankarjevi 2 je znašal približno 1,8 milijona evrov. Okoli 1,5 milijona sta prispevala Republika Slovenija in EU iz Sklada za regionalni razvoj, nekaj manj kot 0,5 milijona evrov pa je prispevala MO Kranj.

Odprtje prostorov na Cankarjevi 2, 14. 10. 2022 (Foto arhiv GŠ Kranj)

Obnovljeni so vsi prostori, notranje instalacije, streha in fasada. Odslej na Cankarjevi 2 domujeta Glasbena šola Kranj, ki je tukaj dobila dodatne prostore, in Javni sklad RS za kulturne dejavnosti, Območna enota Kranj. Glasbena šola ima v pritličju le eno učilnico (ostale prostore zavzema JSKD), skupni je sanitarni prostor za invalide, prav tako je do drugega nadstropja na voljo dvigalo, kar omogoča dostop gibalno oviranim. V prvem in drugem nadstropju so učilnice za balet in skupinski pouk, garderobe in dvorana za nastope, ki lahko sprejme do sto obiskovalcev. Imajo tudi profesionalno snemalnico. Na prostornih hodnikih so velike garderobne omare, v mansardi pa svetel večnamenski prostor, ki služi vajam orkestrrov in baleta.

Objekt je prej 20 let kazal zanemarjeno podobo, zdaj pa je šola pridobila funkcionalne, lepo urejene in dolgo pričakovane dodatne prostore, prav tako je obnovljeni objekt pridobitev za mesto.

Glasbena šola Kranj že od ustanovitve bogati kranjski glasbeni utrip. S strokovnim in srčnim delom bo prav gotovo tudi v prihodnosti skrbela za nadebudne mlade glasbenike ter uglasbila mesto Kranj in okolico.

VIRI IN LITERATURA

- 111 let Glasbene šole Kranj, ur. Mohorčič, P. Kranj: Glasbena šola, 2021.
- Devetdeset let Glasbene šole Kranj, ur. Škrjanec, P. Kranj: Glasbena šola, 1999.
- Glasbena šola v Kranju: 50 let obstoja in delovanja. Kranj: Glasbena šola, 1959.
- Koncertni listi Glasbene šole Kranj, 2011–2024, hrani Glasbena šola Kranj.
- Sto let Glasbene šole Kranj: 1909–2009, ur. Pogačnik, J. Kranj: Glasbena šola, 2009

OPOMBE

- 1 SI-ZAL-KRA-90, škatla 9: Zapisnik 1. odborove seje, 1909, Zgodovinski arhiv v Ljubljani, Glasbena šola Kranj.
- 2 Sto let Glasbene šole Kranj, 2009, str. 16.

GIMNAZIJA FRANCETA PREŠERNA – ŠOLA ZA PONOSNE, SAMOZAVESTNE, USPEŠNE MLADE LJUDI

Na Gimnaziji Franceta Prešerna (GFP) smo na mnogih področjih v Sloveniji orali ledino. Sodobni učni pristopi – medpredmetno in timsko poučevanje, učenje učenja, e-izobraževanje, izobraževanje na daljavo, hibridni pouk – so bili naš vsakdanjik, še preden so bili uvedeni v vzgojno-izobraževalni proces v večini slovenskih šol. Predvsem je GFP na Gorenjskem, kot tudi v širšem slovenskem prostoru, poznana po odličnem delu z dijaki športniki. Težko je naštetiti vse naše nekdanje in sedanje dijake, ki nas navdušujejo s športnimi uspehi. Sistem dela, ki smo ga desetletja razvijali skupaj s športniki, uspešno nadgrajujemo z dijaki, ki imajo ambicije tudi na drugih življenjskih področjih, na glasbenem, likovnem, znanstvenem, podjetniškem ... Ponosni smo na naše dijake, ki so dejavni in uspešni na mnogih področjih.

Programi

Na Prešernovi gimnaziji se je danes možno šolati v štirih gimnazijskih programih: splošni gimnaziji, ekonomski gimnaziji, športnem oddelku splošne gimnazije in športnem oddelku ekonomske gimnazije. Vsi programi se zaključijo s splošno maturo, ki omogoča vpis na univerzitetne, visoke in višje študijske programe. V programu ekonomske gimnazije se dijaki šolajo že od leta 1996, v oddelke splošne gimnazije pa smo prvič vpisovali dijake v šolskem letu 2013/14.

Ekonomska gimnazija ima družboslovno naravnan program, za katerega je značilno, da v predmetniku nima fizike, ampak ekonomijo, podjetništvo in poslovno informatiko. Predmete, ki v sodobnem svetu dajejo nepogrešljiva znanja in spretnosti. Druge razlike od gimnazijskega programa so majhne, v marsičem se tudi prepletata. Program usposablja za študij, delo in življenje. Širi splošno razgledanost in razvija veščine za delo z informacijsko tehnologijo. Spodbuja kritično mišljenje, podjetniške in vodstvene sposobnosti.

Program **Gimnazije** je med vsemi gimnazijskimi programi najbolj univerzalen, splošen. Namenjen je tako dijakom, ki so

bolj naravoslovno usmerjeni, kot tudi tistim, ki jih zanimajo jeziki ali družboslovje. Običajno so dijaki gimnazijskega programa še posebej motivirani za doseganje visokih učnih rezultatov in se v večjem številu odločajo, da maturo opravljajo na višji ravni. Gimnazija spodbuja ustvarjalnost, razvija znanja, sposobnosti, spretnosti in druge osebnostne lastnosti, potrebne za uspeh v poklicu in življenju.

Športni odderek ekonomske gimnazije in športni odderek gimnazije

Program je zelo podoben programu ekonomske gimnazije in gimnazije, le predmeti in ure so razporejeni nekoliko drugače. Več je tudi ur športne vzgoje. V športni odderek se vpišejo tisti, ki trenirajo v okviru raznih športnih panog in dosegajo vrhunske rezultate. Taki dijaki zaradi treningov in tekmovanj potrebujejo več usklajevanja šolskih in športnih obveznosti, zato je razred majhen, ima le 22 dijakov. Pomagata jim športni in pedagoški koordinator in razrednik, ki ima izkušnje pri delu s športniki. Dijaki športniki imajo

Gimnazija Franceta Prešerna

individualno prilagojen urnik glede na treninge, dodatne ure učne pomoči, možnost izobraževanja na daljavo in organiziranih treningov v šolski telovadnici. Nudena jim je tudi individualna obravnava s fizioterapevtom in sodelovanje s psihologom.

Športniki na Gimnaziji Franceta Prešerna

Predvsem je GFP na Gorenjskem, kot tudi v širšem slovenskem prostoru, poznana po odličnem delu z dijaki športniki. Težko je naštetiti vse naše nekdanje in sedanje dijake, ki nas navdušujejo s športnimi uspehi: od nosilcev in nosilk olimpijskih odličij Primoža Rogliča, Petra Prevca, Žana Koširja, Vesne Fabjan, Nike Križnar do izjemnih športnikov in športnic Anžeta Laniška, Nike Prevca, Anamarije Lampič, Domna Prevca, Štefana Hadalina, Petra Johna Stevensa in drugih ter nekdanjih športnikov, danes pa odličnih trenerjev Roberta Hrgote, Gašperja Vodana, Gašperja Berlota, Matevža Šparovca, Mirana Zupančiča, Naceta Korošca, Grege Žemlje ...

Na naši gimnaziji se je vedno šolalo veliko dijakov športnikov, zato se je pred več kot dvema desetletjema pokazala potreba po oblikovanju manjše skupine dijakov športnikov v t. i. neuradnem športnem oddelku. Ponosni smo, da je bil v njem tudi sedanjí profesor športne vzgoje na GFP Miha Podgornik, ki je v času šolanja treniral biatlon in bil pozneje tudi trener in tekaški ultramaratonec, širšo športno javnost pa je impresioniral tudi z zimskim prečanjem Grenlandije in Islandije. Od šolskega leta 2008 pa imamo pravi športni oddelék v programu ekonomske gimnazije, ki je do pred nekaj leti ostal edini pravi športni oddelék strokovnih gimnazij v Sloveniji.

Uspešna zgodba se je v Kranju začela pisati, ko sta se gradili skakalnica na Bauhenku in Gimnazija Franceta Prešerna, ki z Dijaškim domom Kranj tvorijo Državni panožni nordijski center (DPNC), ki je ena izmed bistvenih dodanih vrednosti naše gimnazije, saj dijaki poleg športnih uspehov lahko dosega jo tudi šolske. Vizija centra je omogočiti smučarjem skakalcem in skakalkam ter nordijskim kombinatorcem in kombinatorkam kot tudi smučarjem tekačem in tekačicam ter biatloncem in biatlonkam usklajevanje športnih in izobraževalnih zahtev, in to v najranljivejših najstniških letih. Mladim športnikom

poskušamo omogočiti čim višji standard športne priprave ob istočasnem gimnazijskem šolanju. Za izgradnjo skakalnice, Gimnazije Franceta Prešerna na Zlatem polju in DPNC-ja je zelo zaslužna nekdanja ravnateljica Ekonomske šole gospa Marija Simčič.

Športni oddelki in dijaki športniki v rednih oddelkih

Na Gimnaziji Franceta Prešerna imamo športni oddelék tako v programu ekonomske gimnazije kot gimnazije. Športni oddelék ekonomske gimnazije imamo od leta 2008, septembra 2021 pa smo vpisali prve dijake tudi v športni oddelék gimnazije. Pri pridobitvi novega programa, športnega oddelka splošne gimnazije, nas je podprla tudi Mestna občina Kranj, ki se je zavedala dodane vrednosti novega programa za dijake športnike, ki se izobražujejo na GFP in predstavljajo več kot tretjino šolajočih dijakov.

V športne oddelke vsako leto vpišemo 20 do 22 dijakov športnikov, ostale pa razporedimo v redne oddelke. Pri tem se držimo načela, da športnike združimo po športnih panogah, ker tako lažje prilagajamo obveznosti posebnostim posameznih športnih panog. Za delo s športniki skrbijo pedagoški in športni koordinatorji. Dijaki pridobijo status športnika v skladu s pravilnikom o prilagajanju šolskih obveznosti, njihovo delo se v šoli načrtuje, glede na obremenjenost v športu, z osebnim izobraževalnim načrtom. Dijaki v okviru ur športne vzgoje izvajajo dopoldanske treninge, program tega predmeta, ki se ocenjuje s številčnimi ocenami, smo tako prilagodili športnemu treningu. Te ure vodi učitelj športne vzgoje, s katerim sodeluje trener, ki skrbi tudi za vse preostale treninge dijaka športnika. To velja predvsem za športne oddelke, če trenerji želijo delati na omenjeni način, pa tudi za skupine v rednih oddelkih.

Kakovostno in sistematično delo z dijaki športniki je prepoznal tudi nekdanji predsednik Republike Slovenije Borut Pahor. Marca 2022 je za delo z mladimi športnimi talenti in za spodbujanje razvoja tekmovalcev in tekmovalk na športnem in izobraževalnem področju podelil DPNC-ju, ki sta ga ustanovili Gimnazija Franceta Prešerna in Smučarska zveza Slovenije, državno priznanje *jabolko navdiha*. Nagrade smo bili veseli, saj predstavlja pohvalo mnogim generacijam učiteljev

in vodstvu šole, da so z dijaki delali – in da še vedno delajo – dobro. Obenem je to tudi zaveza, da bodo morali v prihodnje delati še boljše.

Za delo s športniki smo prejeli tudi certifikat *Športnikom prijazno izobraževanje*, ki ga podeljuje Olimpijski komite Slovenije in ga vsako leto uspešno obnavljamo. Vključeni smo tudi v evropsko mrežo zdravih šol. To je program, ki v Evropi uvaja nove zamisli in pristope na področju promocije zdravja v šolskem okolju. Projekt je nastal pod okriljem Svetovne zdravstvene organizacije, Sveta Evrope in Evropske komisije. Tako dijake kot zaposlene spodbujamo, da pozitivno vplivajo na svoje telesno, duševno, socialno in okoljsko zdravje. Trudimo se, da je šola okolje, v katerem vsi radi delamo in se srečujemo, tako dijaki kot učitelji in starši.

Državno priznanje jabolko navdiha

Izobraževanje na daljavo

Ledine na Gimnaziji Franceta Prešerna nismo orali le pri oblikovanju športnih oddelkov, ampak tudi pri izobraževanju na daljavo. Športnike smo sprva izobraževali na daljavo s kompetencami, ki smo jih razvijali sami, in to mnoga leta pred izbruhom covida-19, ko so se vsi učenci in dijaki izobraževali na daljavo. Kljub dolgoletnemu delu z dijaki športniki smo sistematičnejše začeli delati in razvijati sistem dela na daljavo z letom 2004 v sodelovanju z MIRK-om (Mladi in računalniška

kreativnost) in Zavodom RS za šolstvo. V šol. l. 2009/10 smo se pridružili projektu *Timsko poučevanje dijakov športnikov preko omrežja*. Pri projektu je sodelovalo Ministrstvo za šolstvo in šport skupaj z Zavodom za šolstvo, CPI (Center RS za poklicno izobraževanje), Olimpijskem komiteju Slovenije, Združenjem športnih zvez in Telekomom Slovenije. V tem šolskem letu smo na področju timskega poučevanja športnikov preko omrežja skupaj z II. Gimnazijo Maribor in ŠCPET (Šolski center za pošto, ekonomijo in telekomunikacije) orali ledino, vendar je bil projekt že v šolskem letu 2010/11 nadgrajen v obliki enoletnega poskusa *Uvajanje izobraževanja na daljavo za dijake športnike (Jazon)*, ki ga je vodil Zavod RS za šolstvo. Poleg naše šole so sodelovale še štiri splošne gimnazije – Gimnazija Ledina, Gimnazija Jesenice, Gimnazija Šiška, II. Gimnazija Maribor – in ŠCPET.

Izkušnje, ki smo jih v vseh teh letih z izobraževanjem na daljavo pridobivali na GFP, kažejo, da pri dijakih športnikih dosegamo najboljše rezultate pri kombiniranem načinu poučevanja – načinu, ko so dijaki vsaj občasno prisotni pri pouku, občasno pa se izobražujejo na daljavo.

Z izobraževanjem na daljavo razvijamo tudi odgovornost, saj se je treba držati dogovorov, stiki (videokonference) so nujni ob določenih urah in dnevih. Pomanjkljivosti pa so, da je takšno učenje primernejše in uspešnejše za bolj motivirane dijake, ki imajo dobre učne navade. Navajanje na tak način dela je dolgotrajen proces, pri njem se spremeni tudi vloga učitelja, ki nima več klasične funkcije, je predvsem koordinator oz. mentor. Njegov delovni čas pa postaja zelo fleksibilen, tudi ob koncu tedna, praznikih in v popoldanskem oz. večernem času. Najtežje pri izobraževanju na daljavo je ocenjevanje znanja. Vendar nam izkušnje kažejo, da so dobri športniki tudi notranje motivirani za delo v šoli. Eden najboljših slovenskih skakalcev vseh časov Peter Prevc je bil prvič na olimpijskih igrah, ko je obiskoval tretji letnik naše gimnazije. Po olimpijskih igrah je prišel v šolo in v roku končal letnik. Profesorica matematike Tanja Ahčin, ki ga je poučevala vsa štiri leta, je povedala: »Peter je vselej delal dosledno, sledil učni snovi, se dogovarjal za individualne ure, kadar je bilo potrebno, sošolci pa so mu bili vedno pripravljeni pomagati. Popuščanja pri znanju ni bilo – navsezadnje je matura enaka za vse, a smo se mu na šoli prilagodili pri načinu podajanja snovi in preverjanju znanja. To so bili časi, ko smo bili v stiku po elektronski pošti, e-učilnicah, po

telefonu in telefonskih sporočilih. Peter je vedno natanko vedel, do kdaj in kako je treba kaj narediti. Bil je zelo odgovoren dijak in je vedel, zakaj se uči. Nekoč je na daljavo pisal test iz matematike ob devetih zvečer. Vprašala sem ga, ali bo lahko tako pozno. Zagotovil mi je, da bo šlo, in ko je po obveznostih sedel za računalnik ob dogovorjeni uri, je preko elektronske pošte prejel test, ga rešil in v določenem času poslal nazaj. Niti enkrat nisem pomislila, da bi lahko goljufal.«

Sedaj pa imamo vsako leto na GFP okoli 6 dijakov, ki se izobražujejo izključno na daljavo in živijo v tujini, veliko pa se jih šola na kombinirani način. Trudimo se delati v dobrobit dijakov, zato nas je zelo razveselilo pismo zahvale družine

Naši dijaki na zimskih mladinskih olimpijskih igrah 2024

Mladinski olimpijski podprvaki 2024 (Foto SK Triglav Kranj)

Slovenska skakalna delegacija v Pjongčongu (Foto SloSki)

Langus, objavljeno v Gorenjskem glasu 4. 8. 2023. Njihov sin Nace Langus, perspektiven slovenski hokejist, se je vsa štiri leta šolal na daljavo. Živel in treniral je v Kanadi in na Švedskem, leta 2023 je maturo uspešno opravil v prvem roku. Med drugim so starši napisali: »Tako izobraževalno ustanovo lahko priporočimo vsakomur, saj si je lahko vsi samo želimo, zato je hvala za Gimnazijo Franceta Prešerna premalo. Tu resnično učijo profesorji z veliko začetnico, učitelji za življenje.«

Športni podmladek na GFP

Tudi danes se na Gimnaziji Franceta Prešerna šola veliko mladih perspektivnih športnikov, od dijakov, ki trenirajo zimske športe do odličnih plesalcev, košarkarjev, atletov, nogometašev, rokometashev, odbojkarjev, plavalcev, golfistov, plezalcev, sabljačev, hokejistov, tenisačev ... Na zadnjih zimskih mladinskih olimpijskih igrah, ki se odvijajo vsake štiri leta in so namenjene športnikom od 14. do 18. leta starosti, je Slovenijo zastopalo 29 mladih športnikov, od tega kar 15 GFP-jevcev. Smučarji skakalci in skakalka so postali ekipni olimpijski prvaki. V ekipi so bili naši Ajda Košnjek, Urban Šimnic in Enej Faletič. Vrhunski uspeh so dosegli tudi nordijska kombinatorca in kombinatorki, saj so Teja Pavec, Tia Malovrh, Aljaž Janhar in Lovro Percl Seručnik postali olimpijski podprvaki v mešanih skupinah, poleg tega pa sta posamično Teja Pavec in Tia Malovrh osvojili še srebrno in bronasto medaljo.

Stalna razstava, posvečena najuspešnejšim dijakom

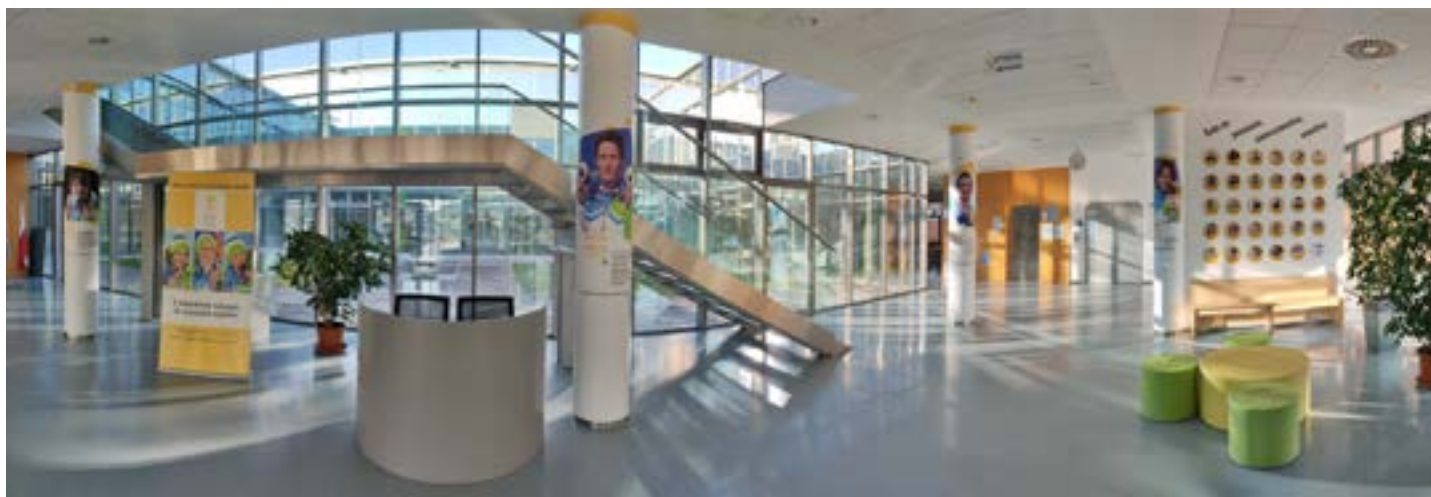
Odločili smo se, da svojim najuspešnejšim dijakom posvetimo prav posebno pozornost. Pripravili smo stalno razstavo, na kateri so predstavljeni dijaki, ki so s svojimi dosežki zaznamovali slovenski in svetovni prostor. Po eni strani smo z njo izkazali spoštovanje uspešnim nekdanim in sedanjim dijakom, po drugi pa prihajajoče generacije v njej najdejo navdih, da tudi sami lahko v življenju uresničijo ambicije in sanje. Najbolj pa nas veseli, da se je na šoli izobraževalo toliko izjemnih dijakov, ki so uspešno usklajevali šolske in obšolske obveznosti, in načrtujemo že novo steno uspešnih. Na trajni razstavi so predstavljeni nekdani in sedanja najuspešnejši dijaki, ki so s svojimi dosežki zaznamovali slovenski in svetovni prostor. Najbolj izpostavljeno mesto pripada

izjemnim slovenskim športnikom in športnicam, dobitnikom in dobitnicam olimpijskih odličij Primožu Rogliču, Petru Prevcu, Žanu Koširju, Vesni Fabjan in Niki Križnar. Na steni uspešnih je mesto dobilo tudi 29 nekdanjih in sedanjih dijakov, ki so vsak na svojem področju dosegli nadpovprečne rezultate tako doma kot v tujini, poleg športnikov so to: glasbeniki, slikarji, fotografi, podjetniki, poslovneži, prejemniki Michelinovih zvezdic ...

Sistem dela, ki smo ga desetletja razvijali skupaj s športniki, uspešno nadgrajujemo z dijaki, ki imajo ambicije tudi na drugih življenjskih področjih, npr. na glasbenem, likovnem, znanstvenem, podjetniškem ... Šolo so obiskovali izvrstni umetniki, podjetniki, znanstveniki, prejemniki Michelinovih zvezdic ... Nekdanji dijak Jernej Mišič, eden najboljših slovenskih harfistov, se je izobraževal vzporedno. V času gimnazijskega izobraževanja na GFP je obiskoval tudi Konservatorij Jacopo Tomadini v italijanskem Vidmu. Julija 2022 je uspešno opravil maturo in čez tri mesece tudi diplomiral. Svojo študijsko pot nadaljuje v Haagu. Dijaki in dijakinje glasbeniki, ki so se v preteklosti vzporedno šolali, so bili tudi zlati maturantje, npr. sestre Gaja in Lana Jarc. Veliko naših dijakov, nekdanjih in sedanjih, je tudi likovno in fotografsko talentiranih, zato gotovo ni presenetljivo, da smo na šoli ustvarili didaktično likovno zbirko, ki je prva tovrstna zbirka v slovenskih šolah.

Stena uspešnih

Stebri

Trajna umetniška didaktična zbirka

Likovno umetnost lahko spoznavamo na različne načine – v učilnici, iz učbenika ali s pomočjo sodobnih medijev. Prav tako lahko pri poučevanju likovne umetnosti ubiramo različne pristope, a nič od tega ne more nadomestiti živega stika z umetnino. Na Gimnaziji Franceta Prešerna se nam je ponudila priložnost, da galerijo pripeljemo v šolo in ustvarimo didaktično likovno zbirko, prvo te vrste v Sloveniji. Brez sodelovanja z Likovnim društvom Kranj nam to ne bi uspelo. Sodelovanje z ustvarjalci kranjskega likovnega društva se je pričelo leta 2015. Takrat nam je predsednik umetniškega društva, magister likovnih umetnosti Klavdij Tutta, ponudil, da bi bila naša šola eno od prizorišč 4. mednarodnega festivala likovnih umetnosti Kranj – ZDSLU (Zveza društev slovenskih likovnih umetnikov), razstavljeni dela pa bi po koncu festivala ostala v naših prostorih. Velikodušno ponudbo smo sprejeli z odprtimi rokami. Odzvalo se je kar 20 umetnikov, ki so nam podarili svoja platna, katerih tema je bila sodobna pokrajina. Prvo seme je bilo posejano.

Dijaki so zbirko lepo sprejeli, njihov odziv pa nam je bil spodbuda za nadaljnje sodelovanje. Člani Likovnega društva Kranj so nam naslednje leto, spet v okviru Festivala sodobne umetnosti, podarili novih 6 platen. Kasneje se je sodelovanje nadaljevalo s posameznimi avtorji, ki so nam darovali zaokrožene celote svojega opusa. Prvi je bil Klavdij Tutta, ki je ob svoji okrogli življenjski obletnici obogatil naše prostore s kar 13 svojimi deli. Takrat smo že začeli razmišljati o likovni zbirki, ki bi bila didaktično zasnovana, in Tuttova dela opremili s kratkimi razlagami. Sodelovanje se je nadaljevalo z Jakom Bončo, Klementino Golija in Cvetom Zlatetom, od katerih je vsak likovno opremil eno od sten Gimnazije Franceta Prešerna. Pozneje so donirali še 32 novih del.

Zbirka, ki bogati prostore naše šole, nima le estetske, ampak predvsem veliko didaktično vrednost. Omogoča neposredno vključevanje likovne umetnosti v učni proces. Uspelo nam jo je likovno zaokrožiti, tako da so v njej zastopani generacijsko in slogovno kar se da različni avtorji. Od najstarejših, ki so akademijo za likovno umetnost obiskovali kmalu po 2. svetovni vojni, do najmlajših ustvarjalcev, ki šele začenjajo svojo umetniško pot. Raznolikost se kaže tudi v likovnih tehnikah in pristopih. Zaradi pestrosti je zbirka v didaktičnem smislu izjemno uporabna, saj nudi neposreden

Razstava mag. Klavdija Tutte na hodnikih šole

vpogled v različne likovne tehnike, od tradicionalne in digitalne grafike, kolaža, asemblaža, akrila, fotografije do skulpture, skulptoslike in prostorske instalacije. Dijakom omogoča, da se z opazovanjem v živo seznanjajo z mnogoterimi možnostmi likovnega ustvarjanja. Zlasti pa nas radosti, da so zaradi zbirke, ki je edinstvena v slovenskem šolskem prostoru, vsakodnevno

Izdelki delavnice Spoznaj sodobno umetnost

v stiku z likovno umetnostjo in tako lahko uzavestijo, kako pomemben del našega okolja in življenja je umetnost. Z didaktično likovno zbirko skušamo vzgajati izobražene in kritične opazovalce, ki se bodo zavedali pomena umetnosti in vizualne kulture za naše življenje in sobivanje. Zbirka je zaokrožena. Veseli nas, da je skupno prizadevanje umetnikov ter profesorjev Gimnazije Franceta Prešerna pripomoglo k temu, da mladi umetnost sprejemajo za svojo vrednoto.

Člani Likovnega društva Kranj niso sodelovali z Gimnazijo Franceta Prešerna le kot darovalci likovnih del, ampak tudi kot predani mentorji dijakom. Prvo delavnico z naslovom *Spoznaj sodobno umetnost* je leta 2015 organiziral mag. Klavdij Tutta. Zasnoval jo je z namenom, da bi sodobno umetnost, ki zaradi svojega odmika od verizma mladim pogosto predstavlja še posebej trd oreh, dijakom približal skozi njihovo lastno ustvarjalnost. S pomočjo tehnike kolaža in asemblaža jih je vodil od teoretičnih spoznanj o sodobni umetnosti do konkretnih izdelkov.

Sad delavnice so bili likovni objekti s podobno zasnovo, saj je osnovno ploskev pri vseh predstavljala variacija doprsnega človeškega profila, dijaki pa so se v ustvarjalnem procesu izmojstrili v preigravanju različnih možnosti. Tako so nastale skrbno dodelane slikarske površine v različnih tehnikah, med katerimi prevladuje kolaž, slogovno pa asociirajo na sodobne umetniške sloge od pop- in op-arta do nadrealizma, konstruktivizma in abstraktne umetnosti. Dela, ki so nastala znotraj te delavnice, smo razstavili v Prešernovi hiši v Kranju v okviru takratne pregledne razstave mag. Klavdija Tutte.

Po uspelem projektu *Spoznaj sodobno umetnost* je začela nastajati zasnova za obsežnejšo kiparsko postavitev, ki bi združila misli današnje generacije in jih ohranila za prihodnje. Načrt je bil ambiciozen, vključil je delo številnih rok, ki so gradile glinene module. Dijaki so raziskovali značilnosti, možnosti in omejitve materiala gline, soočali so se z likovno nalogo, ki jih je v precejšnji meri omejevala, a od njih zahtevala tudi osebno likovno govorico. Z združitvijo modulov iz žgane gline, ki so osebni likovni izraz in osebna sporočila hkrati, je nastala skupna celota – pet obeliskov s sporočili današnje generacije srednješolcev. Dijaki so svoje delo poimenovali s posrečenim in lapidarnim naslovom *Zapisi generacije*.

Izdelki delavnice Zapisi generacije

Likovne delavnice predstavljajo za dijake posebno izkušnjo, saj omogočajo, da se iz pasivnih opazovalcev likovne umetnosti prelevijo v dejavne ustvarjalce. Pri tem se soočajo z enakimi likovnimi problemi, s katerimi se pri ustvarjanju srečujejo tudi umetniki, in jih tako kot oni skušajo reševati na izviren način. To ni lahka naloga. A kadar jih usmerjajo izkušeni mentorji, ki so tudi sami uspešni likovni ustvarjalci, gre lažje.

Poleg mag. Klavdija Tutte so vlogo mentorja ali mentorice prevzeli tudi drugi umetniki in umetnice. Klementina Golija jim je predstavila najbolj razširjeno slikarsko tehniko – slikanje z akrilnimi barvami. V okviru njene delavnice so dijaki preizkusili različne načine slikanja z akrili na papir in ugotavljali, kakšni so učinki platenja in kolažiranja pri uporabi akrilnih barv. Cveto Zlate jih je seznanil s tradicionalno grafiko in sodobnim pristopom pri uporabi tradicionalnih slovenskih motivov s panjskih končnic. Jaka Bonča je z uporabo digitalne grafike v dijakih utrdil spoznanje o povezanosti likovne umetnosti in matematike. Na njegovi delavnici so spoznali načela zlatega reza. Preizkusili so se v igri razmerij oziroma ulomkov in spoznavali, v kakšnih razmerjih lahko format slike razdelijo na mrežo kvadratov, ki je v nadaljevanju osnova slikarski kompoziciji. Vsi navedeni umetniki in umetnica so dijakom

odpirali nov pogled na umetnost in umetniško ustvarjanje ter jim kazali pot do drugačnih načinov razmišljanja. Razstave naših dijakov niso omejene le na šolo in šolsko galerijo, ampak dajejo mladim ustvarjalcem možnost, da se predstavljajo tudi drugod. Razstavljajo na Finančnem uradu Kranj, po knjižnicah in osnovnih šolah.

Ni naključje, da so naši nekdanji dijaki danes uveljavljeni slikarji ter fotografi. Suzana Brborović je ena najperspektivnejših mladih slovenskih slikark, ki svojo kariero nadaljuje v Leipzigu. Njena slika *Petelin*, ki jo je ustvarila v srednješolskih letih, še vedno krasi učilnico na Gimnaziji Franceta Prešerna. Tudi nekdanji dijak Ciril Jazbec je eden najboljših slovenskih dokumentarnih fotografov, redni fotograf svetovne izdaje revije National Geographic Magazine in prvi Slovenec, ki redno objavlja v mednarodni različici te, med fotografi zelo cenjene, revije. Še vedno je nekatera njegova dela opaziti tudi na stenah šole, v vzpodbudo prihodnjim mladim fotografom. Podobne poti ubira tudi uspešna fotografinja Katja Bidovec, ki se je nad fotografijo navduševala že v srednji šoli. V četrtem letniku smo na šoli razstavili njene prve fotografije, nekatere so še zdaj na stenah naše gimnazije. Katja Bidovec za svoje fotografske dosežke prejema prestižne nagrade in sodeluje s priznanim slovenskim fotoreporterjem Arnetom Hodaličem.

Manjši dijaki svoje vizije ne uresničujejo v umetniških, ampak v podjetniških vodah. Naj omenimo samo nekdanja dijaka Vladimirja Balukčiča in Mihaela Mirta, ki sta razvila eAsistenta, pripomoček, s katerim se vsakodnevno srečuje okoli 500 slovenskih in avstrijskih šol, dijakov in njihovih staršev. Naši nekdanji dijaki zasedajo vodstvene položaje pri Microsoftu, bili so pionirji na področju kriptovalut, so prejemniki Michelinovih zvezdic ...

Ponosni smo na naše dijake, ki so dejavni in uspešni na mnogih življenjskih področjih. Najpomembneje nam je, da poleg dobrih ocen in uspeha na maturi pridobijo dovolj znanja, poguma in podjetnosti, da razvijajo svoje različne talente. Če želijo biti uspešni in zadovoljni v svojem poklicu, ki ga danes še ne poznajo, morda sploh še ne obstaja, a skoraj zagotovo ne bo edini, ki ga bodo v življenju opravljali, gimnazijski program s svojo splošnostjo in širino po štirih letih šolanja omogoča najširše možnosti izbire. To velja tako

za program gimnazije kot ekonomske gimnazije. Večinoma dijaki po uspešno opravljeni maturi nadaljujejo šolanje na univerzi ali visokih in višjih šolah. V gimnaziji pridobljeno znanje omogoča mladim potrebno osnovo tudi za uspešne lastne podjetniške ideje in izzive. Gimnazijsko znanje je neprecenljiva popotnica za življenje, na katero se lahko naloži formalno in vse pomembnejše neformalno znanje. Na GFP se nam zdi najpomembnejše, da dijaki pridobijo poleg dobrih ocen in uspeha na maturi toliko znanja, poguma in podjetnosti, da svoje potenciale želijo in upajo razviti.

VIRI IN LITERATURA

- Koncut Marolt, I., 2019. Likovne delavnice z akademskimi slikarji – priložnost, da dijaki postanejo ustvarjalci. V: Tutta, K. et al. Umetniki dijakom, *Didaktična likovna zbirka Gimnazije Franceta Prešerna in Likovnega društva Kranj*. Kranj: Gimnazija Franceta Prešerna Kranj in Likovno društvo Kranj, str. 104–105.
- Koncut Marolt, I., 2019. Rojstvo prve slovenske didaktične zbirke. V: Tutta, K. et al. Umetniki dijakom, *Didaktična likovna zbirka Gimnazije Franceta Prešerna in Likovnega društva Kranj*. Kranj: Gimnazija Franceta Prešerna Kranj in Likovno društvo Kranj, str. 8–9.
- Rakovec Žumer, I. in Ahčin T., I., 2019. Gimnazija Franceta Prešerna – gimnazija ponosnih, samozavestnih in uspešnih mladih ljudi. V: Tutta, K. et al. Umetniki dijakom, *Didaktična likovna zbirka Gimnazije Franceta Prešerna in Likovnega društva Kranj*. Kranj: Gimnazija Franceta Prešerna Kranj in Likovno društvo Kranj, str. 100–103.
- Rakovec Žumer, I., 2017. Izobraževanje na daljavo dijakov športnikov na Gimnaziji Franceta Prešerna. *Slovenščina v šoli*, XX, str. 29–34.
- *Gimnazija Franceta Prešerna Kranj*. Dostopno na: <https://www.gfp.si/> (18. 12. 2024).

10 LET KONFUCIJEVE UČILNICE KRANJ

Jaz že znam kitajsko, pa ti?

Stem vprašanjem še danes, deset let po ustanovitvi Konfucijeve učilnice Kranj, na Gimnaziji Kranj promoviramo učenje kitajščine. Na zastavljeno vprašanje bi marsikdo tudi danes, prav tako kot pred desetimi in več leti, odgovoril z začudenim pogledom. Zakaj pa bi znal kitajsko? Kaj mi bo to koristilo? Tako nas je tudi večina učiteljev še desetletja po ustanovitvi Oddelka za azijske in afriške študije na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani z začudenjem gledala nekdanje dijake, ki so se odločili za študij sinologije. Le kaj vam bo to?

Če nam takrat ni bilo čisto nič jasno, se danes vse bolj zavedamo pomembnosti znanja kitajskega jezika. Kitajska ni več dežela, ki je tam nekje bogu za hrbtom obtičala v preteklosti, ampak azijski tiger, ki je v nekaj desetletjih naredil skok, kot so ga druge države naredile v stoletju ali več. Zaradi takšnih in drugačnih geostrateških družbenogospodarskih premikov se spreminja tudi pomen vodilnih tujih jezikov. Predvčeršnjim je bila to francoščina, včeraj nemščina, danes angleščina. Kaj pa jutri? Prav mogoče je, da bo to kitajščina.

Dandanes se v svetu vse bolj uveljavlja potreba po znanju kitajskega jezika. Sodobna kitajščina, ki služi kot uradni jezik v Ljudski republiki Kitajski, na Tajvanu in v Singapurju, z 1,4 milijarde govorcev velja za najbolj razširjen materni jezik na svetu ter najpogostejši jezik v svetu spletne komunikacije. Upamo si trditi, da bo znanje kitajskega jezika v prihodnosti nepogrešljivo.

Konfucijev inštitut Ljubljana

Spreminjajoče se situacije, ki poteka na svetovni ravni, so se zavedeli tudi na Ekonomski fakulteti Univerze v Ljubljani, kjer so v sodelovanju z Državnim uradom za kitajski jezik (HANBAN) iz Pekinga, s Šanghajsko poslovno in ekonomsko univerzo (*Shanghai University of Business and Economics – SUIBE*) in Filozofsko fakulteto v Ljubljani leta 2010 ustanovili Konfucijev inštitut Ljubljana s sedežem na Ekonomski fakulteti Univerze v Ljubljani.

Razstava ob deseti obletnici Konfucijeve učilnice Kranj v dijaški avli Gimnazije Kranj (Foto Mišo Dačić, arhiv KU Kranj).

Konfucijev inštitut Ljubljana (KI Ljubljana) je neprofitna organizacija, ki je bila ustanovljena z namenom poučevanja kitajskega jezika in seznanjanja s kitajsko kulturo, ter predstavlja pomemben most med Republiko Slovenijo in Ljudsko republiko Kitajsko.

Osnovna zamisel pedagoškega delovanja KI Ljubljana na področju spoznavanja kitajskega jezika in kulture je pokrivanje celotne vzgojno-izobraževalne vertikale od vrtca do univerze. Ključno vlogo pri pedagoškem delu imajo Konfucijeve učilnice, ki so nekakšni regionalni centri spoznavanja kitajskega jezika in kulture, kjer slovenski učitelji sinologi v sodelovanju s kitajskimi učitelji prostovoljci skrbijo za seznanjanje s kitajskim jezikom na vseh ravneh šolanja. V Sloveniji imamo trenutno pet Konfucijevih učilnic (KU): KU Ljubljana (ustanovljena leta 2013), KU Maribor (2013), KU Kranj (2014), KU Koper (2014) in KU Celje (2022).

Ustanovitev Konfucijeve učilnice Kranj

Ko je Gimnazija Kranj v šolskem letu 2012/2013 v sklopu obveznih izbirnih vsebin dijakom ponudila »krožek« učenja kitajskega jezika, se nam niti sanjalo ni, da bo Gimnazija Kranj postala sedež KU Kranj in s tem regionalni center za spoznavanje kitajskega jezika in kulture, kaj šele, da bo kitajščina postala eden izmed tujih jezikov, ki se jih dijaki lahko učijo tudi v rednem gimnazijskem programu. Toda časi so bili taki, in so še vedno, da so vse slovenske šole v široki ponudbi gimnazijskih programov iskale nove vsebine, ki bi jih ponujale novim generacijam in po katerih bi se razlikovale od drugih gimnazij. S temi vprašanji se je intenzivno ukvarjal tudi šolski razvojni tim (ŠRT) Gimnazije Kranj.

Izvedeli smo, da je bil pred tremi leti (2010) ustanovljen Konfucijev inštitut Ljubljana in da sta bili v tekočem letu (2013) ustanovljeni tudi prvi slovenski Konfucijevi učilnici – KU Ljubljana in KU Maribor. Po preliminarjih pogovorih z direktorico KI Ljubljana Danijelo Voljč o možnosti sodelovanja pri tem projektu smo se na Gimnaziji Kranj odločili, da pristopimo k projektu s končnim ciljem – pridobiti naziv Konfucijeva učilnica Kranj.

Ker je delovanje Konfucijevih učilnic zastavljeno širše, poleg učenja jezika zajema tudi spoznavanje kitajske kulturne tradicije, in je namenjeno tudi širši populaciji in ne samo dijakom, smo od samega začetka iskali tudi partnersko šolo na osnovnošolski ravni in ravni predšolske vzgoje. Na svoje poizvedovanje smo dobili pozitiven odziv Ivke Sodnik, ravnateljice Osnovne šole Orehek Kranj. OŠ Orehek s svojo podružnično šolo Mavčiče in z vrtčevskimi oddelki je bila vse od začetka našega organiziranja pomemben člen in bodoča soustanoviteljica KU Kranj. V prihajajočih letih pa so se nam, vsaj začasno, pridružile še druge osnovne šole in vrtci.

Tako smo v šolskem letu 2013/2014 začeli s poskusnim delovanjem, najprej kot pridruženi član KU Ljubljana, s katero smo si delili tudi prvo kitajsko učiteljico prostovoljko Xu Xiao. Kot pri vsakem začetku tudi tu ni šlo brez težav, saj smo se učili od že ustanovljenih Konfucijevih učilnic in tudi na lastnih napakah. Od drugih smo se učili, kako izpeljati prireditve in dogodke v povezavi s kitajsko kulturo, različne delavnice, kako opremiti razrede in podobno.

Oktobra 2013 sta se ravnatelj Gimnazije Kranj Franc Rozman in vodja šolskega razvojnega tima Mišo Dačić pridružila izobraževalni delegaciji, ki je obiskala partnersko univerzo SUIBE v Šanghaju in bližnje mesto Suzhou, kjer naj bi opravila nekaj pogovorov s potencialnimi partnerskimi šolami. Namen delovanja Konfucijevih učilnic je med drugim tudi ta, da naj bi vsaka izmed učilnic imela na Kitajskem partnersko šolo, s katero naj bi sodelovali in imeli izmenjave na različnih ravneh. Tudi tu ni šlo brez težav, pogovori so bili neuspešni, šole neustrezne in skoraj eno desetletje smo potrebovali, da smo do partnerske šole tudi prišli.

Ves čas pa je v šolskem letu 2013/2014 potekala priprava na ustanovitev KU Kranj. Potrebno je bilo urediti množico birokratskih zadev, uskladiti pogodbe o sodelovanju in financiranju, zagotoviti prostore za delovanje itd.

Na koncu je bil naš trud poplačan, saj so predstavniki partnerske univerze SUIBE in KU Ljubljana 19. maja 2014 v sklopu *Dnevnov kitajske kulture* uradno razglasili ustanovitev in nam podelili naziv Konfucijeva učilnica Kranj. Sedaj se je pravo delo šele začelo.

Na slavnostni razglasitvi Konfucijeve učilnice Kranj sta ravnatelj Gimnazije Kranj Franc Rozman in ravnateljica Osnovne šole Orehek Kranj ga. Ivka Sodnik iz rok kitajskega veleposlanika Zhang Xianyija prejela ploščo z nazivom Konfucijeve učilnice. (Foto Mišo Dačić, arhiv KU Kranj)

Delovanje Konfucijeve učilnice Kranj

Kot že rečeno, je delovanje Konfucijevih učilnic usmerjeno dosti širše kot samo v učenje kitajskega jezika. Konfucijeve učilnice so nekakšni regionalni centri spoznavanja kitajskega jezika in kulture, katerih namen je pokrivanje celotne vertikale od vrtčevske pa do srednješolske ravni. Sedež KU Kranj, ki jo vodi Mišo Dačić, je na Gimnaziji Kranj, kjer imamo tudi specializirano učilnico za poučevanje kitajščine.

Delo v Konfucijevi učilnici je zamišljeno tako, da pouk in vse dejavnosti vodi slovenska sinologinja ob sodelovanju kitajskih učiteljev prostovoljcev. Sinologinja v KU Kranj je že od samega začetka Nina Dačić, kitajskih učiteljev prostovoljcev pa se je zamenjalo že kar lepo število.

V šolskem letu 2013/2014, v letu našega uvajanja, ko KU Kranj sploh še ni bila ustanovljena, je bila naša »ponudba« nekaj čisto novega in interes je bil na vseh ravneh resnično izjemen. V tem šolskem letu smo na OŠ Orehek in podružnični šoli Mavčiče imeli kar pet različnih skupin, ločenih po stopnjah od 1. do 9. razreda. Celó v vrtcih na Orehku in v Mavčičah smo imeli po eno skupino. Na Gimnaziji Kranj sta

delovali dve začetni skupini. V tem letu se je s kitajščino tako ali drugače redno srečevalo kar 136 otrok, učencev in dijakov vseh starosti. Impozantna številka seveda ne odraža današnjega realnega stanja, saj je začetno navdušenje z leti upadlo in se ustalilo na realnih številkah, ki se sedaj bistveno ne spreminjajo.

Delovanje KU Kranj v vsem tem času ni bilo usmerjeno samo v poučevanje kitajskega jezika, temveč tudi v seznanjanje učencev in dijakov z bogato večtisočletno kitajsko kulturno tradicijo. Eden izmed tradicionalnih dogodkov, ki ga še vedno obeležujemo vsako leto, je kitajsko novo leto. To je za naše učence in dijake še toliko zanimiveje, saj se za razliko od našega novega leta ne prične vsako leto na isti datum, temveč se ravna po lunarnem koledarju in je vsako leto ob drugem času. V vsakem primeru pa je nekje med 21. januarjem in 21. februarjem.

Tako smo se prve prireditve ob kitajskem novem letu lotili še v času svojega »pripravnništva«. Na prireditvi, ki je 31. januarja 2014 potekala v večnamenski dvorani Gimnazije Kranj, smo ob pestrem kulturnem programu, v katerem je

Nastop najmlajših na prvem praznovanju kitajskega novega leta 2014 (Foto arhiv KU Kranj)

sodelovalo skoraj 100 osnovnošolcev vseh starosti in dijakov, obeležili vstop v leto konja. Prireditev je bila za nas še toliko pomembnejša, saj je bila to tudi ena izmed vstopnic za pridobitev naziva Konfucijeva učilnica. Poleg lepega števila gostov sta bila med nami tudi slovenska direktorica KI Ljubljana Danijela Voljč in kitajski direktor Chen Jian, ki sta pozorno spremljala celotno prireditev. Dogodek je zaradi svoje novosti imel tudi izjemen medijski odziv. O nas so poročale radijske postaje Radio Antena, Radio Kranj in Radio Slovenija, lokalna TV postaja GTV, časopisi Gorenjski glas, Nedelo in elektronski portal časopisa Delo.

Naše delo je očitno obrodilo sadove, saj smo spomladi, 19. maja 2014, tudi uradno pridobili naziv Konfucijeva učilnica Kranj.

Z naslednjim šolskim letom 2014/2015 smo pričeli širiti svoje dejavnosti in k sodelovanju privabili še nekatere druge osnovne šole in vrtce. Že jeseni 2014 smo začeli sodelovati s Kranjskimi vrtci, Dijaškim in študentskim domom Kranj in Osnovno šolo Antona Tomaža Linharta Radovljica. Tudi v tem šolskem letu je interes presegel vsa pričakovanja. Na vseh ravneh je bilo v stiku s kitajščino in kitajsko kulturo od vrtca pa do gimnazije kar 147 otrok, učencev in dijakov. V šolskem letu 2015/2016 smo k sodelovanju privabili tudi Osnovno šolo Stražišče, v šolskem letu 2021/2022 pa se nam je za kratek čas pridružila tudi Osnovna šola Bled.

V tem času smo učencem in dijakom poleg učenja kitajščine ponujali različne dejavnosti v povezavi s kitajsko kulturno tradicijo. Nadaljevali smo z obeleževanjem kitajskega novega leta. Najbolj odmevno je bilo praznovanje 11. februarja 2015, ki je bilo hkrati tudi slavnostna otvoritev KU Kranj. Poleg uglednih gostov posameznih osnovnih šol, KI Ljubljana in Zavoda RS za šolstvo OE Kranj se je otvoritve udeležil tudi kitajski veleposlanik Zhang Xianyi. To praznovanje je bilo hkrati tudi zadnje veliko praznovanje na Gimnaziji Kranj, saj smo se s šolskim letom 2015/2016 odločili, da bodo praznovanja izmenično potekala tudi na sodelujočih osnovnih šolah. Sedaj, ko se je tudi ta oblika praznovanja izpela, se naši dijaki vsako leto udeležijo vseslovenskega praznovanja, ki v organizaciji KI Ljubljana poteka v eni izmed ljubljanskih kitajskih restavracij, na njem pa se srečajo vsi dijaki, ki se v sklopu slovenskih Konfucijevih učilnic učijo kitajsko.

Slavnostna otvoritev Konfucijeve učilnice Kranj (Foto arhiv KU Kranj)

Ena izmed že tradicionalnih dejavnosti, ki se je tudi zelo dobro uveljavila in jo izvajamo že od leta 2014, je tečaj priprave in kuhanja kitajskih žlikrofov *jiaozijev*. Tečaj poteka vsako leto spomladi v kuhinji Gimnazije Kranj. Interes med dijaki je kar velik, zadnja leta pa na tečaj vabimo tudi osnovnošolske učence, ki k nam hodijo na tečaj kitajščine. V šolskem letu 2014/2015 smo delavnico priprave kitajskih žlikrofov pri pouku gospodinjstva izvedli celo za vse učence 6. razreda OŠ Orehek.

Kitajska kaligrafija in izrezovanje iz papirja je ena izmed opaznejših umetnosti kitajske kulturne tradicije. V šolskem letu 2015/2016 smo v sodelovanju z učiteljico likovne umetnosti prvič izvedli delavnico kitajske kaligrafije za vse dijake (cca. 210 dijakov) prvega letnika Gimnazije Kranj. Od takrat delavnico izvajamo vsako leto. Na osnovnošolski ravni smo vsako leto izvajali delavnico kaligrafije za vse učence, ki so obiskovali tečaj kitajščine. Poleg kaligrafske delavnice smo zanje pripravili tudi delavnico tradicionalnega izrezovanja iz papirja. Z obema aktivnostima se je Konfucijeva učilnica vsako leto predstavila na *Festivalu naše prihodnosti*, ki je vsa ta leta potekal na OŠ Orehek.

Poleg zgoraj naštetih vsakoletnih dejavnosti so se naši učenci in dijaki udeleževali tudi različnih priložnostnih aktivnosti. Oktobra 2017 smo ob kitajskem prazniku sredine jeseni, ki je povezan s skrbjo za starejše, v Domu upokojencev Kranj pripravili kulturni program s pogostitvijo s kitajsko

Skupinska slika ob podelitvi diplom na zaključni prireditvi leta 2018
(Foto Domen Okorn, arhiv KU Kranj)

hrano. Nastopali so naši dijaki in kitajska prostovoljna učitelja. V sklopu dejavnosti Gimnazije Kranj se je KU Kranj predstavljala ob različnih priložnostih: na informativnem dnevu, dnevu odprtih vrat in nekajkrat na dogodku *Kos kremšnite za vsakogar*, ki je bil namenjen tudi širšemu krogu zunanjih obiskovalcev. Kar nekaj let zapored smo sodelovali na *Paradi učenja* v organizaciji Ljudske univerze Kranj, že tradicionalno pa postaja sodelovanje naših dijakov na dogodkih, ki jih ob *Evropskem dnevu jezikov* pripravlja aktiv učiteljev tujih jezikov Gimnazije Kranj. Prav tako smo lani, leta 2024, prvič sodelovali na *Dnevu mednarodnega povezovanja Kranja* v organizaciji Mestne občine Kranj, ki bo, kot kaže, postal vsakoletni dogodek.

Verjetno najslastnejši od vseh dogodkov pa je zaključno srečanje, ki ga vsako leto ob koncu šolskega leta pripravimo za vse dijake, ki se učijo kitajsko. Srečanje poteka v kitajski restavraciji Azija v Kranju. Ob skupnem kosilu dijakom podelimo tudi diplome o zaključeni stopnji učenja kitajskega jezika.

V vseh teh letih smo dobršen del svojih dejavnosti prilagajali interesu in stanju na osnovnih šolah. Razumljivo je, da je začetno navdušenje, ki je trajalo kar nekaj let, saj se je v določenem trenutku tako ali drugače s kitajščino srečevalo tudi več kot 150 otrok, učencev in dijakov, sčasoma splahnelo.

Nihalo je tudi število otrok v osnovnošolskih skupinah. Ne glede na število učencev v posamezni skupini je bilo treba vložiti veliko energije in truda, povezanega z natrpanim urnikom in vožnjami med posameznimi šolami. Tečaj kitajščine smo ponujali učencem samo nekaterih osnovnih šol, saj večjega števila preprosto fizično nismo mogli izpeljati. Zato smo se v šolskem letu 2022/2023 odločili za nov pristop pri delu z osnovnošolci. Prenehali smo z izvajanjem tečajev na omejenem številu sodelujočih osnovnih šol in razpisali tečaj kitajščine za vse zainteresirane učence zadnje triade vseh osnovnih šol, ki poteka v prostorih Konfucijeve učilnice na Gimnaziji Kranj. Odziv je bil kar zadovoljiv, tečaja pa so se udeleževali učenci, ki so si resnično želeli učenja kitajščine. Prvi dve leti smo tečaj izvajali samo za učence zadnje triade, v šolskem letu 2024/2025 smo dodali še tečaj za učence druge triade. Tako imamo trenutno enkrat tedensko dve skupini, eno za učence od 4. do 6. razreda in drugo za učence od 7. do 9. razreda. Pri tem ne smemo pozabiti tudi na široko podporo in pomoč, ki nam jo nudi Mestna občina Kranj, saj nam preko svoje mreže informiranja in obveščanja staršev s pomočjo ravnateljev osnovnih šol omogoča, da informacija o tečaju doseže vsakega zainteresiranega učenca.

Z leti se je stabiliziralo zanimanje za učenje kitajščine tudi na Gimnaziji Kranj. Učenje kitajščine izvajamo na dveh ravneh. Dijakom prvega in drugega letnika ponujamo tečaj v sklopu *obveznih izbirnih vsebin*, dijakom tretjega in četrtega letnika pa nudimo možnost izbire učenja kitajščine kot 3. tuji jezik. Gimnazija Kranj je namreč poleg Gimnazije Celje – Center ena od le dveh slovenskih gimnazij, ki učenje kitajščine ponujata kot sestavni del gimnazijskega predmetnika. Tako se vsako leto na Gimnaziji Kranj uči kitajščine na različnih ravneh 30 in več dijakov.

Državno in svetovno tekmovanje v znanju kitajščine za srednješolce – Kitajski most

Poleg želje po učenju kitajskega jezika je eden izmed opaznejših motivov za učenje tudi vsakoletna možnost udeležbe na državnem tekmovanju iz znanja kitajščine za srednješolce – *Kitajski most*. Tekmovanje je sestavljeno iz treh točk. V prvi morajo kandidati v kitajščini predstaviti sebe in svoj odnos do učenja kitajskega jezika. V drugi točki

predstavijo enega izmed svojih talentov v povezavi s kitajsko kulturo. Kandidati najpogosteje nastopajo s plesom, petjem, z igranjem inštrumenta, kaligrafijo itd. V tretji točki pa kandidati odgovarjajo na vprašanja, ki so povezana s kitajsko kulturo in jezikom.

Pomemben podatek o tem tekmovanju je, da zmagovalca na državnem tekmovanju kot nagrada čaka tudi brezplačno tritedensko bivanje na Kitajskem in udeležba na svetovnem tekmovanju. Tam naši dijaki žal nimajo večjih možnosti za vidnejši uspeh, saj je nemogoče konkurirati dijakom iz drugih držav, katerih materni jezik je kitajščina, toda tudi sama udeležba in vsi dogodki, spremljevalni ogledi in izleti, so nekaj, kar jim ostane za vedno v spominu.

Takih zmagovalcev v naši Konfucijevi učilnici v teh desetih letih ni bilo malo. Že leta 2015, ko so se naši dijaki prvič udeležili tekmovanja *Kitajski most*, so bili absolutni zmagovalci, saj so zasedli prva štiri mesta. Zmagovalka tekmovanja je bila Tjaša Erznožnik, drugo mesto je zasedel Žan Govekar, tretje Ajda Markič in četrto Ajda Peternel. Takrat so imeli kitajski organizatorji svetovnega tekmovanja očitno tudi večjo finančno malho kot danes, saj so vsa štiri mesta vodila na

*Zmagovalci
državnega
tekmovanja
Kitajski most leta
2015 na Velikem
kitajskem zidu
(Foto Nina Dačić,
arhiv KU Kranj)*

Kitajsko. Prvi dve neposredno na tekmovanje, tretje in četrto pa sta prinesli vlogo opazovalca.

KU Kranj je imela leta 2019 spet zmagovalca na državni ravni. To mesto je pripadlo dijakinji Tari Podjavoršek. Medtem so se zaradi takšnih in drugačnih finančnih razlogov spremenila tudi pravila nagrajevanja. Na Kitajsko je tokrat potovala samo Tara, drugi tekmovalci pa so dobili praktična darila.

Naslednjo in zaenkrat tudi zadnjo zmagovalko smo imeli leta 2022. Tokrat je bila najboljša Lara Stoilov Spasova, ki pa žal ni imela te sreče, da bi odpotovala na Kitajsko. Postcovidni ukrepi na Kitajskem so bili še vedno tako strogi, da je svetovno tekmovanje potekalo prek spleta.

Mednarodno sodelovanje Konfucijeve učilnice Kranj

Že od samega začetka ustanavljanja Konfucijeve učilnice smo bili usmerjeni tudi v iskanje partnerske šole na Kitajskem, s katero bi sodelovali in imeli izmenjave na različnih ravneh. Po neuspešnem obisku mesta Suzhou in razgovorih z različnimi srednjimi šolami se je leta 2015 vodja KU Kranj Mišo Dačić spet udeležil izobraževalne delegacije v organizaciji KI Ljubljana. Tokrat so obiskali mesto Chengdu. Po uspešnih razgovorih z vodstvom *Chengdu Railway Middle School* smo bili prepričani, da končno imamo partnersko šolo. Pa žal ni bilo tako. Še danes nam ni jasno, kaj se je zgodilo, toda napovedani obisk kitajske delegacije mesta in šole, ko naj bi tudi podpisali pismo o sodelovanju, je bil brez razlage odpovedan v zadnjem trenutku.

Sreča se nam je nasmehnila šele nekaj let po teh neuspešnih poskusih. 13. decembra 2021 je župan Mestne občine Kranj Matjaž Rakovec podpisal listino o pobratenju s kitajskim mestom Zhangjiakou, ki je leta 2022 gostilo zimske olimpijske igre. Eden izmed ciljev sodelovanja je tudi sodelovanje na področju šolstva.

Septembra 2022 nas je Mestna občina Kranj povabila k vzajemnemu sodelovanju s Kitajci in nas povezala s tamkajšnjim Uradom mesta Zhangjiakou za mednarodno sodelovanje. Pomočnica direktorja urada ga. Jiao Yang je kmalu vzpostavila stik z nami in nam ponudila nekaj srednjih šol, s katerimi bi lahko sodelovali. Po pogovorih in

Obisk delegacije pobratenega mesta Zhangjiakou in pogovori o nadaljnjem sodelovanju (Foto arhiv KU Kranj)

izbiranju šole, ki bi nam najbolj ustrezala, smo se odločili za Zhangjiakou No. 6 Middle School, ki je bila usmerjena predvsem v učenje tujih jezikov. S predstavniki šole smo se prvič srečali in spoznali 4. novembra 2022 prek videokonference. Osnovni namen srečanja je bil, poleg spoznavanja, dogovoriti se o začetnih oblikah sodelovanja. Na samem srečanju se je vzpostavil že prvi stik med sinologinjo KU Kranj Nino Dačić in kitajsko učiteljico angleščine Wu Junwen. Zaradi geografske razdalje je sodelovanje v tej fazi predvidevalo, da dijaki obeh šol skozi leto s pomočjo PowerPoint predstavitev in krajših videoposnetkov predstavijo svoji mesti, šoli, tradicionalne običaje, jedi in podobno. Predvidena so bila tudi srečanja »v živo« prek videokonferenc, ki nam jih je uspelo realizirati v zadnjih dveh šolskih letih.

Konec marca 2023 je Kranj obiskala delegacija pobratenega mesta, ki jo je vodil podžupan mesta Zhangjiakou Liu Haifeng. Ob tej priložnosti so obiskali našo gimnazijo in Konfucijevo učilnico, v kateri smo opravili tudi razgovore o nadaljnjem sodelovanju na ravni šol.

V času od 30. junija 2023 do 3. julija 2023 je delegacija Mestne občine Kranj pod vodstvom župana Matjaža Rakovca obiskala pobrateno mesto. V delegacijo sta bila kot predstavnika Gimnazije Kranj in Konfucijeve učilnice Kranj povabljeni Mišo in Nina Dačić, saj je bil eden izmed načrtovanih dogodkov obiska tudi podpis pisma o sodelovanju med obema šolama. 3. julija 2023

Ravnatelj partnerske šole Zhangjiakou No. 6 Middle School Yang Yubin in vodja KU Kranj Mišo Dačić podpisujeta pismo o partnerstvu in sodelovanju. (Foto arhiv KU Kranj).

je delegacija obiskala partnersko šolo. Po ogledu in predstavitvi šole je sledil tudi slavnostni podpis pisma o sodelovanju med obema šolama. V imenu Zhangjiakou No. 6 Middle School je pismo podpisal tedanji ravnatelj Yang Yubin, v imenu Gimnazije Kranj pa vodja Konfucijeve učilnice Kranj Mišo Dačić.

Naslednjih deset let

Skupinska fotografija delegacije MO Kranj in vodstva partnerske šole s kitajskimi dijaki (Foto arhiv KU Kranj)

Ob deseti obletnici ustanovitve KU Kranj z optimizmom gledamo v prihodnost. Sodelovanje med partnerskima šolama želimo dvigniti na višjo raven. V letu 2025 pričakujemo obisk kitajske delegacije na naši šoli in povratni obisk vodstva Gimnazije Kranj in KU Kranj na Kitajskem. Za leto 2026 pa je bil že podan predlog za prve izmenjave na ravni dijakov.

Že kar nekaj časa tli tiha želja slovenskih Konfucijevih učilnic, da bi kitajščina postala eden izmed drugih tujih jezikov, ki bi jih lahko izbrali slovenski gimnazijci. Skupni predlog v tej smeri, ki so ga podpisali vsi ravnatelji gimnazij s Konfucijevimi učilnicami, predstavniki Konfucijevega inštituta Ljubljana, Katedre za afriške in azijske študije Filozofske fakultete v Ljubljani in Univerze na Primorskem,

smo podali že leta 2017. Spisana je tudi že delovna verzija učnega načrta, na kateri se danes žal nabira prah. Verjetno je bila pobuda prezgodnja. Pred časom. Upajmo, da bo pravi čas prišel in bomo ob naslednji desetletnici lahko pisali o tem, kako nekateri dijaki izbirajo kitajščino kot drugi tuji jezik.

VIRI

- Arhiv Konfucijeve učilnice Kranj
- <https://ki.ef.uni-lj.si/>
- *Strokovni elaborat o medkulturnem in jezikovnem izobraževanju na primeru sodelovanja z Ljudsko republiko Kitajsko*, 2016. Ljubljana: Republika Slovenija, Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport. Konfucijev Inštitut Ljubljana
- <https://www.zrss.si/pdf/Analiza-Stanja-Poucevanje-Kitajscine.pdf>

FAKULTETA ZA ORGANIZACIJSKE VEDE UNIVERZE V MARIBORU IN RAZVOJ ORGANIZACIJSKIH VED V KRANJU

Pogled nazaj

Fakulteta za organizacijske vede UM je ustanovna članica Univerze v Mariboru. Njene korenine segajo v leto 1958. 8. julija 1958 je namreč Okrajni ljudski odbor Kranj na seji okrajnega odbora in zbora proizvajalcev sprejel odločbo o ustanovitvi Zavoda za izobraževanje kadrov in proučevanje organizacije dela. Začetki programov izhajajo iz Višje kadrovske-socialne šole, ki je bila ustanovljena leta 1959 v okviru omenjenega Zavoda. Šola je izobraževala vodstvene kadrovske delavce in v prvi generaciji je bilo vpisanih deset slušateljev iz lokalnega gorenjskega okolja. Izobraževanje je takrat obsegalo 1248 ur predavanj in ostalih oblik pedagoškega dela. Izvajalo se je v obliki celodnevnik seminarjev. Seminarji so trajali povprečno tretjino delovnih dni v mesecu, posamezni seminar je trajal en, dva ali tri tedne. Obvezni seminarji so se izvajali 96 dni, izbirni 66 dni. Skupaj je imela šola v izobraževalnem programu 35 predmetov v obsegu 210 dni. Splošni seminarji so obsegali splošne organizacijske in kadrovske predmete, izbirni seminarji pa so se delili na štiri področja: delovna razmerja, osebni dohodki, izobraževalno usmerjanje in poklicno usmerjanje. Prva predavateljica v rednem delovnem razmerju sta bila dr. Mitja Kamušič in dr. Veljko Rus, sodelovali so tudi strokovni sodelavci Franc Aljaž, dr. Ivan Kejžar, Bojan Koleča in Mojca Mehle. Zavod je v tem letu začel izvajati funkcionalno izobraževanje vodilnega tehničnega kadra, seminarje za sindikalne funkcionarje, predsednike upravnih odborov in delavskih svetov (Vir: Zbornik ob 50. letnici FOV UM).

Dr. France Bučar je takrat izvedel študijo *Analiza obrtnih podjetij Slovenije*, ki jo lahko štejeemo za začetek raziskovalnega dela organizacijskih ved. V letu 1960 je Višja kadrovske-socialna šola postala vseslovenska višja šola za kadrovske delavce. 21. marca 1962 je Zavod za izobraževanje kadrov in proučevanje organizacije dela na osnovi takratnih predpisov o visokem

OKRAJNI LJUDSKI ODBOR KRANJ

Na podlagi 4. točke 64. člena zakona o okrajnih ljudskih odborih (Uradni list LR, št. 19-59/52) in 7. ter 11. člena temeljnega uredba o finančnih samostojnih zavodih (Uradni list SRS, št. 51-426/53) je Okrajni ljudski odbor Kranj na seji okrajnega zbora in na seji zbora proizvajalcev dne 8/7-1958 sprejel

O D L O Č B O

o ustanovitvi Zavoda za izobraževanje kadrov in proučevanje organizacije dela

1.

Ustanovi se Zavod za izobraževanje kadrov in proučevanje organizacije dela kot finančno samostojni zavod (v nadaljnjem besedilu: zavod).

Zavod zavoda je v Kranju.

2.

Zavod se bavi s izobraževanjem in vajejo mladih in srednjih vodilnih delavcev v gospodarskih organizacijah, predlaga ter posreduje gospodarskim organizacijam najprejše dogajanja s potrebo organizacije dela in varnosti pri delu, opravlja ekonomske in tehnične raziskave po naročilu gospodarskih organizacij, državnih organov in društvenih organizacij, prireja predavanja, tečaje, seminarje in predavanja ter priobčuje v časopisih in strokovnih publikacijah strokovne članke in razprave.

3.

Za svojo delo odloži zavod s pristojnimi državnimi organi, gospodarskimi in društvenimi organizacijami ter s sorodnimi zavodi.

Za opravljanje nalog ima zavod lahko stalne naprave za polikopiranje, fotokopiranje, strokovno knjižnico in druge pripomočke.

Proučevanje in predavanja lahko opravlja tudi v gospodarskih organizacijah po prejemu sporazuma s njimi.

Za proučevanje posameznih vprašanj s svojega delovnega področja lahko zavod organizira ankete.

4.

Ustanovitelj daje zavodu v gospodarjenje naslednja sredstva in inventar:

- a) pisarniške prostore s potrebno pisarniško opremo,
- b) pisarniške potrebnosti,
- c) strokovno literaturo,
- d) finančna sredstva.

Odločba o ustanovitvi Zavoda za izobraževanje kadrov in proučevanje organizacije dela (Vir: Zbornik ob 50-letnici FOV UM)

Mejniki Fakultete za organizacijske vede

8. julij 1958

Odločba o ustanovitvi
Zavoda za izobraževanje
kadrov in preučevanje
organizacije dela

leto 1959

Višja kadrovsko-
socialna šola

leto 1962

Višja kadrovska šola

leto 1964

Zavod za organizacijo dela

leto 1965

Višja šola za
organizacijo dela

leto 1967

enota šole v Novem Sadu

leto 1968

Center za funkcionalno
izobraževanje
vodstvenih in drugih
delavcev

leto 1970

študijski program
Organizacijsko-
proizvodne smeri

leto 1971

Višja šola za organizacijo
dela se pridruži
Združenju visokošolskih
zavodov Maribor

leto 1972

študijski program
Organizacijsko-
računalniške smeri,
vpis rednih in izrednih
študentov

leto 1973

posvetovanje o
organizaciji dela in
študiju organizacije
(predhodnica
Mednarodne
konference o razvoju
organizacijskih ved)

18. september 1975

ustanovitev Univerze v
Mariboru iz Združenja
visokošolskih zavodov
Maribor

leto 1974

Visoka šola za
organizacijo dela

leto 1975

prvi študenti na 2.
stopnji študija

leto 1977

prvi študenti na
podiplomskem
študijskem programu
Inženirsko upravljanje
kakovosti in
zanesljivosti. Razširi se
raziskovalna dejavnost.

leto 1984

prvi doktorand
na kadrovsko
izobraževalnem
področju

leto 1988

posvet o računalniškem
izmenjevanju podatkov
(predhodnica Blejske
e-konference)

leto 1989

Fakulteta za
organizacijske vede

leto 1996/1997

ukinitve višješolskih
študijskih programov in
 uvedba univerzitetnih
ter visokošolskih
strokovnih študijskih
programov Organizacija
dela in Organizacijska
informatika

20. februar 1998

predsednik države,
rektor in dekan
slovesno odprejo novo
stavbo

leto 1998

konferenca VIVID

leto 2001

ob začetku študijskega
leta 2001/02 slovesna
otvoritev fakultetnega
parka

leto 2004

razvoj novih bolonjskih
študijskih programov

leto 2005

posvet o računalniškem
izmenjevanju podatkov
poimenovan v Blejsko
e-konferenco

leto 2006

vpisana 1. generacija
bolonjskih študentov

leto 2008

začetek tutorstva

leto 2009

ECBE – pridobljena
mednarodna
akreditacija magistrskih
študijskih programov
OM KIS, OM IS, OM PDS

leto 2011

prenova 1. in 2. stopnje
študijskih programov,
 uvedba e-izobraževanja

leto 2012

potrjena reakreditacija
za študijske programe
1. in 2. stopnje za 7 let

leto 2015

prenova doktorskega
študija

leto 2016

prenova magistrskih
študijskih programov
(MZSV)

leto 2017

reakreditacija doktorskih
študijskih programov,
prenova študijskih
programov 1. in 2. stopnje,
vpisana 1. generacija
študentov v študijskem
programu Management v
športu (VS), oddana vloga
za akreditacijo študijskega
programa Krizni
management (VS)

leto 2018

Fakulteta za
organizacijske vede
praznuje 60 let študija
organizacijskih ved v
Kranju

leto 2018

akreditacija študijskega
programa Krizni
management

leto 2019/2020

vpis prvih študentov
na študijski program
Krizni management

leto 2020

ECBE – reakreditacija
študijskih programov
II. stopnje za naslednjih
pet let

leto 2021/2022

NAKVIS – reakreditacija
študijskih programov
OM KIS

leto 2022

sprejeta nova Strategija
FOV UM 2022–2027

leto 2024

pilotne izvedbe
mikroizobraževanj v
okviru projekta NOO
Bona

Mejniki razvoja Fakultete za organizacijske vede (<https://www.fov.um.si/o-fakulteti/mejniki-razvoja/>)

šolstvu ustanovil Višjo kadrovsko šolo. Ustanoviteljske pravice je prevzela Skupščina občine Kranj. Izobraževalni program je bil razdeljen na tri smeri izobraževanja: kadrovska smer, organizacijska smer in varstvo pri delu. Pri skladu Borisa Kidriča so bile takrat sprejete tudi tri raziskovalne naloge, in sicer Gospodarsko tehnični ukrepi za razvoj storitvene obrti, Upravljanje in vodenje v ekonomskih enotah in Financiranje in delitev dohodka ter razdeljevanje osebnega dohodka v ustanovah. V letu 1963 je šola razvijala organizacijsko smer in smer varstva pri delu (Vir: Zbornik ob 50-letnici FOV UM).

V letu 1965 se je šola preimenovala v Višjo šolo za organizacijo dela. Oblikovani so bili novi študijski programi in temu primerno tudi nove metode in tehnike pedagoškega dela. Veliko interesa za izobraževanje je bilo tudi v drugih republikah tedanje Jugoslavije. Po njenem vzoru sta bili ustanovljeni šoli v Beogradu in Zagrebu, ki sta kasneje prešli v Fakulteti za organizacijske vede, v začetku pa sta bili prav tako naravnani na kadrovsko področje.

Ob pripravi na prehod iz višje v visoko šolo v 70. letih se je razvoj usmerjal v študij organizacijskih ved na 2. stopnji, študij računalništva, industrijsko pedagoško izobraževanje ter interdisciplinarni razvoj programov. Vse je temeljilo na razvoju organizacijskih znanosti, ki so se že od samega začetka razvoja znanosti, za razliko od ostalih znanosti znotraj poslovnih in upravnih ved, usmerjale v razmerja znotraj organizacije. Zato tudi organizacijske znanosti od samega začetka prehajanja poti študijskih programov obsegajo glavne tri stebre organizacije: ljudi, procese in informacijske sisteme. Visoka šola je v 80. letih izvajala študijske programe s področja organizacije dela in organizacijske informatike na dodiplomski višji in visoki stopnji ter na podiplomski specialistični, magistrski in doktorski stopnji, kar v nadaljevanju preide pod današnje okrilje Fakultete za organizacijske vede Univerze v Mariboru.

V letu 2006 fakulteta vpiše prvo generacijo bolonjskih študentov, leta 2009 pa študijski programi druge stopnje pridobijo mednarodno akreditacijo ECBE.

Fakulteta danes

Poslanstvo Fakultete za organizacijske vede Univerze v Mariboru je voditi razvoj organizacijskih znanosti v domačem in v mednarodnem prostoru. Z delovanjem na interdisciplinarnih

področjih s poudarkom na poslovnih in upravnih vedah, informacijskih in komunikacijskih tehnologijah (IKT), tehniki in proizvodnih tehnologijah, ki pokrivajo tako kadrovske management kot tudi inženiring znotraj teh področij, ter na drugih vsebinskih področjih razvijati znanstveno-raziskovalno, izobraževalno in strokovno dejavnost ter s tem doprinesati k uresničevanju poslanstva Univerze v Mariboru.

Danes Fakulteta za organizacijske vede izvaja študijske programe na treh stopnjah. Na dodiplomski stopnji izvaja univerzitetne študijske programe Organizacija in management kadrovskih in izobraževalnih sistemov, Inženiring poslovnih sistemov in Organizacija in management informacijskih sistemov. Ravno tako na dodiplomski stopnji izvaja visokošolske strokovne študijske programe Organizacija in management kadrovskih in izobraževalnih sistemov, Inženiring poslovnih sistemov in Organizacija in management informacijskih sistemov ter najmlajša študijska programa Management v športu in Krizni management. Na podiplomski stopnji v okviru bolonjskega magisterija izvaja fakulteta študijske programe Organizacija in management kadrovskih in izobraževalnih sistemov, Inženiring poslovnih sistemov in Organizacija in management informacijskih sistemov. Skupaj s Fakulteto za zdravstvene vede Univerze v Mariboru na omenjeni stopnji izvaja tudi študijski program Management v zdravstvu in socialnem varstvu. Doktorski študijski programi fakultete so Organizacija in management kadrovskih in izobraževalnih sistemov, Organizacija in managementa poslovnih in delovnih sistemov ter Organizacija in management informacijskih sistemov.

Predstavitev posameznih študijskih programov

Organizacija in management kadrovskih in izobraževalnih sistemov

Diplomant študijskega programa obvlada temeljna organizacijska znanja s poudarkom na razvijanju kadrovskih in izobraževalnih sistemov, projektiranju in strokovnem vodenju kadrovskega in izobraževalnega poslovanja, razvoju in vzdrževanju kadrovskega informacijskega sistema, vodenju in realizaciji kadrovskih in izobraževalnih projektov ter vodenju kadrovskih in izobraževalnih služb. Usposobljen je

za oblikovanje kadrovske strategije in razvojne politike ter za vodenje kadrovskega sistema in upravljanje izobraževalnih organizacij. Ključne naloge diplomantov tega programa v praksi so organizirati procese v organizaciji, vzpostaviti sistem za razvoj kadrov, voditi kadrovske dejavnosti v podjetju, organizirati izobraževanje v podjetju, vzpostaviti ustrezno organizacijsko klimo v podjetju. Pri svojem delu diplomanti študijskega programa obvladajo pestro paleto znanj s področij vodenja in organiziranja kadrov, zaposlovanja, izobraževanja in usposabljanja kadrov, nagrajevanja in napredovanja zaposlenih, delovnega prava ipd.

Inženiring poslovnih sistemov

Sodobno delovno okolje v vsaki organizaciji zahteva poznavanje in razumevanje poslovnih in produkcijskih okolij ter inženirskih sistemov v najširšem smislu. Izvajanje nalog v okviru ključnih operativnih in vodstvenih delovnih mest zahteva interdisciplinarni pristop, kritično razmišljanje in analitično reševanje poslovnih problemov. Cilj študijskih programov, za katere skrbi Katedra za inženiring poslovnih in produkcijskih sistemov (KIPPS), je izobraziti študente za poznavanje in razumevanje poslovnih in produkcijskih okolij ter inženirskih sistemov, uporabo in razvoj inženirskih metod in tehnik pri gradnji, organizaciji in vodenju sistemov, kritično razmišljanje in analitično reševanje problemov, kompetentno vodenje inženirskih poslovnih in produkcijskih sistemov. Diplomanti študijskih programov razumejo inženiring sistemov in so sposobni obvladovati poslovne, delovne in organizacijske procese na vseh nivojih organizacije. Obvladujejo znanja s področja planiranja, vodenja projektov, razvoja proizvodov, ergonomije, racionalizacije inženirskih sistemov, varstva okolja, managementa kakovosti, trajnostnega razvoja itd.

Organizacija in management informacijskih sistemov

V razvitem gospodarskem prostoru so strokovnjaki z dobrim razumevanjem organizacijskih principov in praks, ki lahko delujejo kot most med tehničnimi in vodstvenimi oddelki v organizaciji ter s tem omogočajo harmonično delo, vse bolj iskan kader. Diplomant študijskega programa je sposoben upravljati organizacijsko-informacijske poslovne procese v organizaciji, s tem izboljšati poslovanje organizacije

in povečati njeno uspešnost ter konkurenčnost. Ključne naloge diplomantov tega programa v praksi so organizirati in voditi informacijske sisteme, načrtovati, razvijati in vpeljevati informacijske sisteme za potrebe organizacij, uporabljati informacijske/komunikacijske tehnologije za ustrezno povezovanje z organizacijami. Z diplomom s področja informacijskih sistemov diplomanti pridobijo širok spekter znanj s področij: računalništva in informatike, systemske analize, programiranja, baz podatkov, spletnih tehnologij, sistemov za podporo odločanju, uporabe in uvajanja informacijsko-komunikacijskih tehnologij (IKT) ter kibernetske varnosti.

Management v zdravstvu in socialnem varstvu

Temeljni cilj programa je oblikovanje diplomantov, ki jih skladno s pridobljenimi kompetencami v okviru študijskega programa potrebujejo zdravstvene, socialne in druge institucije in jih bodo zaposlovali z namenom, da bi uspešno in učinkovito poslovali in dosegale zastavljene cilje. Ker organizacija deluje kot odprti sistem in je sestavljena iz posameznih delov, ki so medsebojno povezani, je jasno, da morajo biti vsi deli organizacije dobro vodeni, torej so strokovnjaki potrebni na vseh nivojih vodenja in upravljanja. Program se izvaja v sodelovanju s Fakulteto za zdravstvene vede Univerze v Mariboru. Diplomanti pridobijo sposobnost obvladavanja uporabe raziskovalnih metod, postopkov in procesov ter kritične in samokritične presoje v delovnem okolju, prav tako bodo sposobni pripraviti analize delovnega procesa, sinteze in predvidevanja rešitev ter posledic le-tega. Študijski program diplomantom omogoča kompetentno in fleksibilno vodenje in upravljanje na strateškem in operativnem nivoju ter organizacijsko spreminjanje delovanja zavodov glede na zahteve in spremembe v okolju.

Management v športu

Temeljni cilj študijskega programa 1. stopnje Management v športu (VS) je usposobiti strokovnjake, ki bodo sposobni izvajati delovne naloge na področju izvajanja funkcij procesa managementa v športnih organizacijah, organizacijah, ki ponujajo šport kot tržno storitev, in v okviru športnih projektov: planiranje, organiziranje, vodenje, kontrola in motiviranje. Diplomanti bodo sposobni operativno izvajati poslovne funkcije: nabavo, trženje oziroma prodajo,

kadrovsko, finančno-računovodsko poslovanje, planiranje, organiziranje, vodenje, nadzor pa tudi operativno izvedbo projektov in posameznih dejavnosti znotraj projektov.

Krizni management

Vsebina študija je s področja organizacijskih ved in je interdisciplinarno naravnana. S področja organizacije in managementa s specifikami kriznega managementa v organizacijah bo študent pridobil širok nabor znanj kriznega upravljanja, psihologije v kriznem upravljanju, pravne ureditve upravljanja kriz, kadrov, informacijske podpore kriznemu upravljanju, groženj in odzivanje nanje, kritične infrastrukture, komuniciranja v krizah, simulacije in modeliranja, analitike, geografskih informacijskih sistemov, koordiniranja in vodenja kriznih situacij, obvladovanja negotovosti, socialne in psihološke rekonstrukcije ter etičnega znanstvenega področja. Diplomant študijskega programa je sposoben razložiti dimenzijo gotovosti in negotovosti, dodeliti vloge v timu z obvladanjem teoretičnih vsebin, samostojno reševati aplikativne probleme v praksi, načrtovati in organizirati delo v timih, vzpostaviti komunikacijske kanale z mediji, upravljati človeške vire v organizaciji, analizirati in simulirati rešitve posledic dogodkov v organizaciji zaradi notranjih in zunanjih dogodkov, samostojne komunikacije znotraj in zunaj organizacij, reševanja in sprejemanja ukrepov v organizaciji in izven organizacije, timskega dela, etike in komunikacije v različnih dejavnostih organizacij, reševanja upravljaljskih in organizacijskih problemov v organizacijah.

Fakulteta za
organizacijske
vede danes
(<https://www.fov.um.si/o-fakulteti/osebna-izkaznica/>)

Značilnosti študija na Fakulteti za organizacijske vede UM

Na Fakulteti za organizacijske vede UM se pedagoški proces izvaja v blokovnem sistemu študija. To pomeni, da študenti lahko redno opravljajo svoje študijske obveznosti in je zanje po vsakem zaključenem predavanju in vajah na voljo tudi izredni izpitni rok. Gre za specifiko, ki je na fakulteti prisotna že ves čas in je pri študentih in v okolju zelo pozitivno sprejeta.

Na fakulteti deluje Karierni center, ki študente od vpisa pa do zaključka študija spremlja z raznolikimi aktivnostmi (tekmovanje v študiju primera, okrogle mize, delavnice, udeležba na konferencah, strokovne ekskurzije ipd.), kar je pomembno dopolnilo rednim pedagoškim aktivnostim in omogoča nadgradnjo veščin in kompetenc, ki jih študenti potrebujejo v delovnem okolju.

Ravno tako se študente redno vključuje v različne študentske projekte, demonstratorstvo in tutorstvo.

Kot vodilna visokošolska institucija na področju organizacije in managementa in članica druge najstarejše univerze v Sloveniji ponuja in zagotavlja:

- atraktivne študijske programe,
- visoko kakovost izobrazbe,
- možnost študija na daljavo,
- blokovni sistem študija,
- praktično znanje in izkušnje,
- visoko stopnjo zaposljivosti in karierni razvoj,
- odlične pogoje za študij in
- študij v Kranju.

EKO Fakulteta za organizacijske vede

V mesecu marcu 2013 so na okrogli mizi *Okolje in mladi: kako jih spodbuditi k skrbi za okolje?*, ki je potekala v okviru 32. mednarodne konference o razvoju organizacijskih znanosti, razpravljali o spodbujanju mladih k skrbi za okolje in tako prišli na idejo, da bi tudi na Fakulteti za organizacijske vede študente spodbudili k odgovornemu ravnanju z okoljem in odpadki.

V študijskem letu 2013/2014 so v program Ekošole pričeli vključevati fakultete in tako so tudi na Fakulteti za organizacijske vede pričeli z okoljskim pregledom in akcijskim načrtom ustanove.

Ekošola FOV UM (<https://www.fov.um.si/o-fakulteti/eko-fov/>)

Program Ekošola je mednarodno uveljavljen program celostne okoljske vzgoje in izobraževanja, namenjen spodbujanju in krepitvi ozaveščenosti o trajnostnem razvoju med otroki, učenci, dijaki in študenti skozi njihov vzgojni in izobraževalni program ter skozi aktivno udejstvovanje v lokalni skupnosti in širše. Vsako leto najuspešnejšim šolam podeljujejo mednarodna priznanja – zelene zastave. To je tudi edino javno in mednarodno priznanje slovenskim šolam za okoljevarstveno delovanje, skladno z mednarodnimi kriteriji FEE (Foundation for Environmental Education).

Fakulteta za organizacijske vede UM je v študijskem letu 2014/2015, kot ena izmed prvih dveh fakultet, poleg Pedagoške fakultete Univerze v Ljubljani, prejela zeleno

zastavo mednarodnega programa Ekošola in priznanje za izjemen dosežek pri izobraževanju za trajnostni razvoj in njegovem upravljanju, s katerim stalno izboljšuje okoljsko delovanje v šoli in širši skupnosti.

Od takrat FOV v okviru Ekošole uspešno načrtuje in izvaja različne aktivnosti. Vsako leto se vključimo v najmanj 3 projekte, ki jih razpisuje program Ekošola in njegove partnerske organizacije (npr. Mladi poročevalci za okolje, Misija Zeleni koraki, Krožnost je naša priložnost), poleg tega pa izvajamo širok nabor raznolikih aktivnosti za ohranjanje okolja, spodbujanje trajnostne mobilnosti, blaženje vpliva podnebnih sprememb ter ohranjanje našega planeta. V delovno skupino EkoFOV so vključeni študenti in zaposleni

FOV UM, ki redno sodelujejo pri načrtovanju in izvajanju zbiralnih in ozaveševalnih akcij ter spodbujajo sošolce in sodelavce k bolj trajnostnemu načinu na delovnem mestu in v zasebnem življenju.

Mednarodna dejavnost na FOV UM

Mednarodna dejavnost na Fakulteti za organizacijske vede je področje, ki povezuje razvoj pedagoškega, raziskovalnega, strokovnega in razvojnega dela.

Mednarodno sodelovanje na pedagoškem področju se kaže v razvoju aktualnih, sodobnih in mednarodno primerljivih študijskih programih. V pedagoški proces se vključujejo mednarodni visokošolski učitelji. Mednarodna pedagoška dejavnost vključuje mobilnost študentov, medsebojne obiske visokošolskih učiteljev v obliki mobilnosti in sodelovanje pri razvoju študijskih programov.

Številni mednarodni raziskovalni projekti pričajo o pomembnih rezultatih mednarodne dejavnosti fakultete, v katero so vpeti zaposleni, študenti in strokovnjaki iz širšega okolja.

Fakulteta za organizacijske vede ima sklenjenih vrsto mednarodnih sporazumov o medsebojnem sodelovanju na pedagoškem, raziskovalnem in strokovnem delu s številnimi priznanimi mednarodnimi inštituti, fakultetami in univerzami širom sveta.

Pomembnejše aktivnosti mednarodnega udejstvovanja so:

- mobilnost zaposlenih,
- mobilnost študentov,
- mednarodne znanstvene konference,
- Poletna šola FOV UM,
- Mednarodni teden mobilnosti FOV UM.

Vizija Fakultete za organizacijske vede

Fakulteta za organizacijske vede Univerze v Mariboru bo kot akademsko in raziskovalno avtonomna skupnost vseskozi dvigovala raven razvoja organizacijskih znanosti. Bo mednarodno prepoznana in primerljiva s sorodnimi institucijami v svetu in med njimi dejavna kot uveljavljena partnerica na interdisciplinarnih področjih, s poudarkom na poslovnih in upravnih vedah, informacijskih in komunikacijskih tehnologijah

(IKT), tehniki in proizvodnih tehnologijah, ki pokrivajo tako kadrovske management kot tudi inženiring znotraj teh področij.

Mestna občina Kranj, skupnost gorenjskih občin ter gorenjsko gospodarstvo se zavedajo multidisciplinarnih kompetenc, ki so gonilo razvoja na vseh področjih, zato si v sodelovanju s Fakulteto za organizacijske vede prizadevajo razviti sodobne oblike raziskovanja in izobraževanje za prihodnost regije. Vse bolj se kaže potreba po še večji povezanosti vseh deležnikov raziskovanja in izobraževanja z namenom čim boljše izkoriščenosti vseh virov, ki so vedno omejeni.

Fakulteta za organizacijske vede v Kranju je skozi svojo bogato zgodovino razvoja organizacijskih ved slovenskemu in širšemu okolju dala preko 20 tisoč diplomantov na vseh visokošolskih stopnjah izobraževanja in s ponosom ugotavlja, da so diplomati fakultete danes del razvoja večine organizacij v gospodarstvu, državni in javni upravi, na lokalni ravni ter nevladnih organizacijah. Posamezni diplomanti zasedajo pomembne vodilne funkcije v velikih mednarodnih organizacijah ter so uspešni voditelji in managerji.

Zaključek

Organizacijske vede so področje, ki fakulteti omogoča tudi v prihodnje visoko stopnjo prepoznavnosti in razvoja ter vizije, s katero bodo študenti in diplomanti tudi v prihodnje deležni interdisciplinarnih znanj in kompetenc ter zaposlovanja v najrazličnejših organizacijah. Razvoj študijskih programov bo potekal glede na trende in smernice znanstvene in aplikativne stroke, pri čemer bo glavnina razvoja temeljila na pomembni triadi organizacij: ljudeh, procesih in informacijskih sistemih. Tudi z razvojem mikroizobraževanj se na fakulteti zavedamo, da bo to pomembna sopotnica organizacij, ki bodo svoje zaposlene želele v aktualnih oblikah, metodah in tehnikah izpopolniti v okvirih, ki jih lahko ponudi širina organizacijskih znanosti.

VIRI

- Spletna stran Fakultete za organizacijske vede fov.um.si
- Zbornik ob 50-letnici Fakultete za organizacijske vede

BISERNA PRIPOVED O VELIKEM PESNIKU MALEGA NARODA

Prešernoslovje Borisa Paternuja

Predbeseda

Osemnajstega aprila 2020 sem svojemu nekdanjemu profesorju na Filozofski fakulteti v Ljubljani, čarnemu hermenevtu slovenske poezije Borisu Paternuju, prek spleta naslovil prošnjo, da bi s spremno besedo oplemenitil moj italijanski prevod Prešernovih *Poezij*. Odzval se je bliskovito, še isti dan, letom in križem v brk s šaljivo širokogrudnostjo: »Dragi Miran! Vesel sem tvojega glasu in velikega zaupanja ob Prešernu. Poskušal bom ustreči, čeprav me že veliko manjka. Vendar imam — po Gadamerju — še to srečo, da mi ni treba pisati z nogami ...«¹

In napisal je. Pronicljivo, briljantno, čuteče kot zmeraj: spremno besedo *France Prešeren*, ki se po prevodni objavi v pesnikovi italijanski knjigi *Poesie* izkazuje danes za njegov poslednji prešernoslovni spis (Paternu, 2020).

Boris Paternu
(Foto Carmen Narobe,
hrani Gorenjski muzej)

Naj bo, ta moj sežetek o prešernoslovju Borisa Paternuja, skromen oddolžitveni poklon velikemu srcu enega največjih sodobnih poznavalcev, proučevalcev in razlagalcev besedne umetnosti vrbskega Orfeja.

Prešernoslovje Borisa Paternuja

Boris Paternu (1926—2021) je svoj prvi prešernoslovni spis z naslovom *Problem katarze v Prešernovem Pevcu* objavil leta 1960 (Paternu, 1960), zadnjega pa, kakor omenjeno, v najnovejšem italijanskem prevodu Prešernovih *Poezij* leta 2020. Njegovo prešernoslovje, izpeto v natanko šestdesetletnem življenjskem loku, uteleša po obsegu, trajanju in znanstveni teži eno izmed žariščnih, če ne celo najpomembnejše tematsko torišče njegovega literarnozgodovinskega opusa. Ob teoretičnem luženju globinskih dinamik in tipoloških določnic slovenske književnosti, ob raziskovalnem motrenju sodobne slovenske lirike, pojavov modernizma, narodnoosvobodilnega pesništva, Levstika, Bartola, Kocbeka, Šalamuna in še mnogočesa slovenistično relevantnega se Prešeren namreč umešča v samo srčiko Paternujevih znanstvenoraziskovalnih prizadevanj.

O tem zgovorno priča že osupljivo bogat količinski obračun njegovih prešernoslovnih objav: dve zajetni monografiji o pesniku in njegovem ustvarjanju (dvodelna *France Prešeren in njegovo pesniško delo I—II*, 1976—1977; ter *France Prešeren 1800—1849*, ki je izšla tudi v nemščini in italijanščini); štiri knjige deloma tudi prešernoslovne vsebine (*Pogledi na slovensko književnost I*, 1974; *Književne študije I—III*, 2001, 2006, 2010); kritična izdaja Prešernovih *Pesmi in pisem* (2000); faksimilirane izdaje *Krsta pri Savici* (1970, 1996) in partizanskega natisa *Zdravljice* iz leta 1944 (1988, 1994), okrog petdeset razprav, študij ali spremnih besed, nad dvajset strokovnih člankov, desetine intervjujev, vodstvo dveh mednarodnih znanstvenih simpozijev z ureditvijo

pripadajočih zbornikov (*Sonet in sonetni venec*, 1997; *Prešernovi dnevi v Kranju – ob 150-letnici smrti dr. Franceta Prešerna*, 2000), knjižno uredništvo več drugih, deloma tudi prešernoslovnih objav in zbornikov; enciklopedična gesla, videokaseta in še ogromno prešernološkega drobiža. Tri dosedanje, revijalno natisnjene bibliografije Paternujevega znanstvenega opusa med letoma 1949–2006 (Munda, 1986; Logar Pleško in Sollner Perdih, 1996; Sollner Perdih, 2006) in iz Cobissa napaberkovani podatki o njegovih tovrstnih publikacijah od leta 2007 dalje, razkrivajo, da je Boris Paternu med letoma 1960 in 2020 skupaj objavil več kot sto prešernoslovnih spisov.

A veliko bolj od vsekakor impresivnega količinskega obsega gre ceniti predvsem vsebinsko pronicljivost, miselno tehtnost in analitično izvirnost Paternujevega prešernoslovja. Že od prvih korakov leta 1960 v omenjeni študiji *Problem katarze v Prešernovem Pevcu*, ki je predstavljala po piščevih besedah »nekakšen 'jakobsonovski' eksperiment, vendar pripet v historizem tako z biografske kot sociološke strani« (Paternu 2006, 13), je postalo lapalissovsko očitno, da se je v slovenskem prešernoslovju najavil kopernikanski preobrat: takratna ptolemejska središčnost biografskega pozitivizma Franceta Kidriča in njegove šole je namreč začela prepuščati mesto novi interpretaciji Prešernove lirike, ki je svoj znanstveni fokus ostrila predvsem na besedilo, na pesem. Teoretično prežet s svežimi spoznanji besedilne kritike, ruskega in češkega strukturalizma ter formalizma, Lotmana, Jakobsona, Mukařovskega, Tinjanova, Vinogradova, Krejčija, doma oprt prej na hermenevitično tenkočutnost Marje Boršnikove ali na spregledano »tercinsko arhitektoniko« Avgusta Žigona kot na prešernoslovje Alfonza Gspana, Ivana Prijatelja ali Antona Slodnjaka, se je Boris Paternu prvi »razločno odvrnil od tradicionalnega biografizma in sociologizma k poeziji sami, ki je bila kot poezija tudi pri Prešernu v resnici odrinjena na obrobje pozornosti in uporabljena predvsem kot psihološko, sociološko in idejno gradivo«. (n. d., 12) Pri tem ni zataval, iz gole sle po inovativnosti, v diametralno nasprotno skrajnost: biografizma namreč ni nikoli docela zavrgel, ampak mu je krepko pristrigel peruti, značajno omejil vplivnost in literarnovedni domet. Če je epitekst pritegnil, denimo, osemdeset odstotkov Kidričeve pozornosti, tekst pa komaj preostalih dvajset, se je pri Paternuju to razmerje prekucnilo na glavo, saj v svoji znanosti ni želel podoživeti duhamornega univerzitetnega skutva ob

Prešernu: »Kot študent sem imel priložnost poslušati predavanja velikega prešernoslovca, profesorja Franceta Kidriča, in sicer v drugi polovici štiridesetih let, že ob koncu njegove poti. Ne bom pozabil čudenja vredne natančnosti in izčrpnosti, ko je več ur zapored govoril o menjavah hišne številke na pesnikovem stanovanju v Rožni ulici. Zaman sem v torbi nosil s seboj Prešernove Poezije, nikoli mi jih ni bilo treba vzeti v roke, odpreti in brati, da bi stvari bolje dojel« (prav tam).

Da pa je Paternu postavil obratno prav Prešernove poezije in njihovo ecovsko odprto branje na kraljevi prestol svojega literarnega zgodovinarstva, najzgovorneje potrjuje naslov njegove osrednje, najizčrpnjše, dvodelne prešernoslovne monografije iz let 1976 in 1977: *France Prešeren in njegovo pesniško delo*. Sintagmatični pridelek »in njegovo pesniško delo« je v resnici dejanski protagonist teh skupno 644 prešernološko temeljnih strani, saj se monografija v največji meri analitično osredinja prav na besedila, na pesnikove verze, in sicer v kronološko urejenem razponu od *Zarjovene dvičice* (1824) do spominskega napisa *Prijatelju Ferdinandu Šmidu* (1845). Z avtorjevimi besedami rečeno: »Pesnikovi osebnosti ali 'življenjepisu' je [...] dodeljenih vsega okrog 30 strani, blizu 600 pa v glavnem obravnava pesniškega opusa. Že v tem zunanjem razmerju je [...] neko sporočilo« (Paternu 2006, 14). Paternujevo slovo od sicer spoštovanje vzbujajočega, a že »utrujenega«, tradicionalnega biografizma jasno preseva iz avtorjevih že v razpravi *Prešernova osebnost* (1974), nato pa tudi v monografiji sami uvodoma razkritih raziskovalnih ciljih, namenih, stremljenjih: »Treba je postaviti trdnjši most od biografskega opisovanja k jedru Prešernove človeške narave, k notranji strukturi njegove osebnosti« (Paternu 1974, 384).

In tu smo že pri samem bistvu Paternujevega prešernoslovja, a tudi njegove literarne zgodovine in kritike nasploh. Borisa Paternuja je namreč vselej zanimal predvsem globinski ustroj književnih pojavov, tista notranja, intimna, diahronična esenca duhovne istovetnosti avtorja ali besedila, ki deenkajsko sežema njegove ustvarjalne določnice in raziskovalcu ali bralcu induktivno omogoča širša, splošnejše uporabna tipološka dognanja. Da bi prodrl do tovrstnega bistva avtorjeve osebnosti in njegove literature, je neradikalno, zlatosredinsko, a brez predsodkov kombiniral različne literarnovedne metode in pristope – od biografizma in sociologizma do družbenopolitičnega historizma, slogoslovja

ali filologije —, vendar vselej pomožno podrejene osnovnemu smotru globinske strukturalne analize. »Njegov pristop h književnosti,« zato ugotavlja Ivan Verč v članku *Nikoli dokončano branje Borisa Paternuja*, »je bil ciljne narave: od analize notranjih, še posebno semantičnih literarnih prvin besedila, je prehajal k uvidu njihovih produktivnih medsebojnih odnosov, vse do izvirne interpretacije izsledkov v smeri razumevanja vijugastih razvojnih poti [...] književnosti« (Verč 2021, 11). Avtorjev večkratni recenzent Marko Juvan pa o tem pristavlja: »Namesto kontaktne komparativistike se je profesor Paternu odločil za tipološko primerjalno metodo in z njo dokazoval navzočnost poetik mednarodnih literarnih slogov v slovenski književnosti in njeno usklajenost z evropskimi duhovno-estetskimi procesi. Slovenske uresničitve evropskih literarnih smeri in obdobj je preverjal prek simptomatike v strukturah besednih umetnin. Na ta način je primerjalno izluščil specifične poteze, ki jih je slovenska književnost kazala skozi daljša obdobja« (Juvan 2022, 592).

Tako je storil tudi ob Prešernu. V leta 1994 izdani monografiji *France Prešeren 1800–1849* je poskušal iz obilice razpoložljivih biografskih virov vnovič izluščiti globinsko psihologijo, »notranji ustroj« pesnikove osebnosti, ponovljiv »način Prešernovega odzivanja in ravnanja v izpostavljenih življenjskih položajih« (Paternu 2006, 14), hkrati pa je z opisano, hibridno literarno-vedno metodologijo strukturalno razčlenjeval njegov opus, ga drugače periodiziral, prodiral v njegove umetniške tančine, določal iteracijske stalnice lirikovega demiurštva in njihovo tipološko prelomnost osvetljeval v kontekstu slovenske, evropske, svetovne književnosti.

Kaj novega pa je na tak način odkril pri Prešernu? Katere globinske poteze njegovega človeškega in umetniškega obraza je uspel izportretirati? Kakšni so bistveni tipološki uvidi Paternujevega prešernoslovja?

Med najopaznejšimi, po mojem, vsaj trije. Prvo temeljno načelo, ponovljiva notranja stalnica, ki jo je obelodanilo Paternujevo novo branje pesnika, je dihotomičnost, binarnost Prešernove osebnosti in književnosti. Da lirikova razpetost med »upom« in »strahom«, »peklom« in »neбом«, imanenco in transcendenco ni bila zgolj romantična hiperbola, beletristična metafora ali izmišljiljski ozaljšek, ampak resnični *modus vivendi* in *poetandi* Franceta Prešerna, to je z nadrobno semantično analizo njegovih verzov prvi najbolj prepričljivo dokazal prav Boris Paternu. »Skozi to 'binarno strukturo' lahko

uzremo nekakšen generator ali bistvo Prešernove človeške, pa tudi pesniške narave« (prav tam), je utemeljeno poudaril. Posledice tovrstnega uvida pa so bile daljnosežne: ne le da je bilo z njegovo pomočjo lažje razumeti bivanjsko, ontološko, filozofsko, idejno ali značajsko razklanost pesnika, tolmačiti najtežja, na videz protislovna mesta Prešernove poezije, njen hkratni petrarkizem in antipetrarkizem, ali pojasniti središčnost tropov in drugih retoričnih figur besedne ambivalence v njej — od paradoksa in oksimorona do klimaksa in antiklimaksa, od temne zarje ali molččega trobentanja do kratke dolgosti življenja ali rovtarskih Aten —, ampak je bilo to spoznanje celo makrostrukturno prenosljivo, saj je Paternuju omogočilo npr. splošnejšo tipologizacijo konstruktivnega in destruktivnega v historičnem razvojnem loku slovenske poezije (npr. v razpravi *Sodobna slovenska poezija kot evlucijski problem*; prim. Paternu 1988) ali, denimo, ugotavljanje svetovno unikatnega sožitja obojega v domačem modernizmu zaradi še nesvobodne nacionalne danosti, ki ni dopuščala skrajnega eksperimentalističnega razgrajevanja pesniškega subjekta in jezika (npr. v razpravi *Slovenski modernizem*; prim. Paternu 1985). Prešernovo prometejstvo, trikotniško strnjeno v »dramatični eksistencialni shemi: od upa v brezup in iz tega dna h kljubovanju in vztrajanju tudi sredi osebne razdrtosti in resignacije same« (Paternu 2006, 15), se je Paternuju razkrilo za »mišljenjski vzorec«, ki »spada med tipološka jedra naše književnosti sploh« (prav tam).

Drug, iz tovrstne dvojnosti neposredno izvirajoči Paternujev uvid pooseblja globinska stalnica sinteze, zakona simetrije, harmonije in klasičnosti v duševnosti in delu Franceta Prešerna. Konstruktivno in destruktivno, konvergenca in divergenca, integracija in dezintegracija, vernost in ne(je)vernost, red in kaos, tem večja strogost forme ob tem večji disonanci vsebine — vse to je z romantično titanskim naporom, a hkrati komplementarno, neantitetično soživljalo v Prešernu in njegovi poeziji. Paternujevo sokolje znanstveno oko pa je takšno zlobčevsko dvoedinost, to — z njegovimi besedami rečeno — »katarzično identičnost znotraj protislovja samega« (Paternu 1976, 35) znalo odkrivati na domala vseh ravneh pesnikovega biosa in opusa: od osebne do družbene, od idejne do verske, od poetološke do tematske, od zgradbene do jezikovne. Denimo, ko je v *Mojih pogledih*

na Prešerna zapisal: »Značilno je, da zakon simetrije, kadar se pojavlja, spremlja tudi njegovo kršenje. Močno opazno je obenem to, da je gradnja besedila tem bolj nadzirana in stroga, tektonska, čim bolj je na delu notranja, tematska disharmonija, kot da je zadaj res romantično načelo, ki spaja kaotičnost z redom. Zato sem njegovo slogovno pripadnost uvrstil v t. i. 'klasično romantiko'« (Paternu 2006, 16). Ali ko je v svojem poslednjem, uvodoma omenjenem prešernoslovnem spisu zatrdil s temle v izvirniku razkritim pasusom: »Prešernovo pesništvo ima vse bistvene lastnosti romantično disonantnega doživljanja sveta, kar je globoko utemeljeno tudi z njegovo mučno življenjsko potjo politično nadziranega in karierno zatrtega pravnika. Toda znotraj pesnikovega pogleda na življenje in znotraj njegovega izraza nenehno deluje načelo klasične uravnovešenosti in suverenosti, klasične poetike in estetike. Njegova združitev 'romantičnega' in 'klasičnega' ustvarjalnega načela je izjemno čista in popolna. Pri njem se v izvirni podobi srečujeta in bolj ali manj ubrano zlijeta oba vodilna tokova takratne Evrope, od katerih predstavlja eno skrajnost Byronov disonantni, drugo pa Goethejev harmonični duh. Če hkrati upoštevamo, da je svoja najpomembnejša doživetja izpovedal po eni strani predvsem v verzni obliki, kakršne je uveljavila italijanska renesansa (sonet, stanca, tercina), po drugi strani pa v oblikah modernizirane germanske balade (nibelunška kitica), se nam začne odpirati še drugo področje njegove sinteze. Pri njem namreč ni mogoče prezreti svojevrstnega sovpadanja severnega in južnega evropskega pesniškega duha.«²

Tretje izvirno prešernoslovno dognanje Borisa Paternuja pa bi lahko poimenoval: osvobodilnost Prešernove osebnosti in pesmi, intimno svobodoljubje, lirikovo nenehno stremljenje po odrešitvi duha, misli, čustva, srca, poezije, literature, jezika ali naroda od vsakovrstnih suženjskih spon, od hegemoničnih verig ideologije, morale, politike, estetike ali poetike. Šele Paternu je s svojimi prešernološkimi spisi prepričljivo dokazal, da pesnikovo »frajgajstovstvo« ni bilo samo vnanje politično, uperjeno zgolj zoper vladajoči družbeni ali državni red, ampak da je bilo v resnici prirojena notranjeznačajska konstanta, ki je globinsko, ustrojno zaznamovala Prešernovo osebnost in umetnost. »Policija in poezija sta se že od nekdaj težko sporazumeli in Prešerna se ni dalo spremeniti. Ni se hotel in se tudi ni mogel obrniti na drugo stran in se prilagoditi veljavnim normam: niti družbenim niti političnim niti verskim. Znano je, da verige ni prenesel niti na žepni uri,« (Paternu 2010, 35) je

zato metaforično pomenljivo naglasil v leta 2002 objavljeni študiji *Veliki pesnik malega naroda*. Iz tovrstne, liriku vrojene heretičnosti in svobodoljubne revolucionarnosti so dozoreli za književnost, poezijo, narod ali jezik prelomni plodovi: Prešeren je prvi na Slovenskem romantično osvobodil čustvo, sentiment, srce od spon brezdušnega razsvetljenskega racionalizma, pragmatizma, utilitarizma še najbolj s tem, da je v slovensko poezijo subverzivno vpeljal dotlej povsem neznano ljubezensko tematiko; Prešeren je prvi na Slovenskem osvobodil verz družbene ali verske tlake, služenja zunanjim ciljem religioznega, didaktičnega ali kulturnega prosvetljevanja, konstituiral poezijo kot poezijo, literaturo kot literaturo, književnost zapisal izključno Jakobsonovi »estetski funkciji«, s čimer jo je osamosvojil v avtonomno umetnost, v poznejšo Stritarjevo gospo, »ki nikomur ne služi« (Stritar 1955, 144)³; Prešeren je s svojo kultivirano, učeno liriko, s pionirskim uvajanjem Petrarkovega soneta, schleglovskega artizma, pesemskih oblik italijanske renesanse v nacionalno poezijo prvi na Slovenskem osvobodil tudi jezik iz ječ zgolj kmečko pragmatične komunikativnosti, s čimer je domači književnosti omogočil umetniški preboj iz zamudništva v modernost, na enakopravno raven sočasnih evropskih literatur. In ne nazadnje: Prešeren je s svojo poezijo, od *Sonetnega venca* prek *Krsta do Zdravljice*, prvi Slovence osvobodil spon brezimne ljudske etničnosti, državne »nezgodovinskosti« in jih v risu besedne umetnosti konstituiral kot narod, kot moderno nacionalno občestvo s profilirano, na kulturi temelječo istovetnostjo in celo lastnim, po samobitnosti stremečim političnim programom. Slednje se je zdelo Paternuju neobhodno izpostavljati vseskozi, tudi v svojem poslednjem prešernoslovnem spisu: »Za pesnika višje vrste je bil čas mlade narodne prebuje tudi nesrečen čas. Postavil ga je v paradoksn položaj velike potrebnosti in velike nepotrebnosti. Skupnost ga je zelo želela, toda želela ga je po meri svojih narodnih potreb in njegove posebne ali višje mere ni prenašala. Sprejela, cenila in čistila je tisti del njegovega pesništva, ki je potrjeval njene preproste norme narodnega moralizma in njene enostavne predstave o svetu, poezijo pa, ki je segla čez, je občutila kot tujstvo, negotovost in nevarnost, ki ogrožajo trdnost narodovega duha in njegovo odpornost. Do poezije, ki je ni dojela, je skupnost znala biti nenavadno sovražna in krivična [...]. In v tem navzkrižju se je začel tragični del življenjske zgodbe

resničnega pesnika, ki je pisal za svoj mali, ogroženi narod. Za narod, ki velikega pesnika enostavno ni prenesel, ker ni mogel razumeti njegovega drugačnega potrjevanja narodne biti, potrjevanja na nepragmatični ravni, v svobodni umetnosti. Ta položaj je dobro označil angleški zgodovinar A. J. P. Taylor v svoji knjigi *The Habsburg Monarchy 1809–1918*, v drugi izdaji iz leta 1948. Zapisal je misel, da so nekatere avstrijske narode, ki so se leta 1848 prikazali na odru zgodovine, ustvarili pesniki, vidni razumniki, prihajajoči iz kmečkih narodov. Ti so prišli na čelo mladih narodnih gibanj in so bili nekakšna avstrijska duhovna varienta jakobincev, vendar bolj idejna in literarna kot realno politična. Prešeren je to v resnici bil, seveda na svoj način in še pred revolucijskim letom 1848. Njegove Poezije, ki so izšle leta 1846, predstavljajo oboje: pomembno pesniško in pomembno narodno dejanje, konstituiranje poezije in velik korak h konstituiranju naroda, predvsem njegove zavesti.«⁴

Do vseh treh orisanih, globinsko-ustrojnih prešernoslovnih spoznanj — binarnosti, klasičnosti in osvobodilnosti — je Paternuja privedlo odprto, vselej nezaključeno branje Prešerna, svobodno analitično motrenje njegove besedne umetnosti, ki si ni nadevalo vnaprejšnjih idejnih, literarnovednih, estetskih ali metodoloških plašnic, ampak je prosto sledilo klicu besedila, temeljnim imanentnim značilnostim tekstovne danosti, trdno prepričano kot pisec sam, »da se znanstveno raziskovanje in doživetje umetnine sploh ne izključujeta, temveč se lahko odpirata, stopnjujeta intenziteto z obeh strani« (Paternu 2006, 17) in da zato »čar spoznanja ne ukinja, temveč dopolnjuje čar doživljanja« (Paternu 2006, 18) besedne umetnine. Znanstveno podprt ne le z nekdanjimi Wellekom, Hazardom, Žirmunskim, Lukácsom, Goldmanom ali Gadamerjem, ampak tudi z novejšimi de Manom, Gačevom, Ricourjem, Venutijem in, še zlasti, z Ecovo semiologijo, s teorijo »odprtega dela« ali branja, ki pa naj ne seže v poststrukturalistične skrajnosti dekonstrukcionizma, v samosebinamensko teoretično poigravanje s tekstom, je Paternu z lastno, nikoli zaključeno, večno nadgradljivo interpretacijo vrbskega Orfeja galilejsko prenovil prešernoslovje in mu v nedogled podaljšal interpretacijsko trajnost. Literarno zgodovino je namreč (ne le) ob Prešernu odtegnil dogmatično zabetoniranemu pozitivizmu in biografizmu, elastično zasidral v prostranstva svobodne hermenevtike, na »ti« približal predmetu njenega proučevanja — besedilu, leposlovju samemu — in jo s tem takorekoč poumetnil.

Zabeseda

Zato ne bo pretirano postreči za sklep s takšne primeri: France Prešeren ni nikoli napisal načrtovanega romana o Ani Jelovškovi ali v slogu von Ungern-Sternbergovih *Raztrgancev* zasnovane povesti o tedanjem slovenskem izobraženstvu, Boris Paternu pa je z lastnim prešernoslovjem literarnozgodovinsko izpisal svoj mojstrski roman o Francetu Prešernu — biserno pripoved o velikem pesniku malega naroda.

VIRI IN LITERATURA

- Juvan, M., 2022. In memoriam Boris Paternu (5. junij 1926–26. november 2021). V: Šekli, M. in Rezoničnik, L. ur. *Slovenski jezik in književnost med kulturami* (Zbornik Slavističnega društva Slovenije 32). Ljubljana: Zveza društev Slavistično društvo Slovenije, str. 591–594.
- Logar Pleško, A. in Sollner Perdih, A., 1996. Bibliografija Borisa Paternuja (1986–1996). *Slavistična revija*, XLIV/3, str. 327–340.
- Munda, J., 1986. Bibliografija Borisa Paternuja (Ob šestdesetletnici). *Slavistična revija* XXXIV/3, str. 329–339.
- Paternu, B., 1960. Problem katarze v Prešernovem *Pevcu*. V: Žontar, J. ur.: *900 let Kranja: spominski zbornik*. Kranj: Gorenjski tisk, str. 226–249.
- Paternu, B., 1974. Prešernova osebnost. *Slavistična revija* XXII/4, str. 383–423.
- Paternu, B., 1976. *France Prešeren in njegovo pesniško delo. I. knjiga*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Paternu, B., 1977. *France Prešeren in njegovo pesniško delo. II. knjiga*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Paternu, B., 1985. Slovenski modernizem. *Sodobnost* XXXIII/11, str. 1015–1029.
- Paternu, B., 1988. Sodobna slovenska poezija kot evolucijski problem. V: Paternu, B., Jakopin, F. ur. *Sodobni slovenski jezik, književnost in kultura: mednarodni simpozij, v Ljubljani od 1. do 3. julija 1986*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, str. 17–40.
- Paternu, B., 1994. *France Prešeren 1800–1849*. Bled, Ljubljana: Dr. A. Kovač, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Paternu, B., 2006. Moji pogledi na Prešerna. *Književne študije* 2. Ljubljana: INTELEGO.
- Paternu, B., 2010. Veliki pesnik malega naroda. *Književne študije* 3. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
- Paternu, B., 2020. France Prešeren. V: France Prešeren: *Poesie, traduzione, note e redazione critica di Miran Košuta*. Trst: Editoriale Stampa Triestina, str. 458–465.

- Sollner Perdih, A., 2006. Bibliografija prof. dr. Borisa Paternuja (1997—2006). *Slavistična revija* LIV/4, str. 879—893.
- Stritar, J. 1955. *Zbrano delo* VI. V: Koblar, F. ur. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Verč, I., 2021. »Nikoli dokončano branje« Borisa Paternuja. *Primorski dnevnik*, 27. 11. 2021, str. 11.

OPOMBE

- 1 Paternujevo spletno sporočilo, prispelo 18. 4. 2020 na elektronski poštni naslov kosuta@units.it, je hranjeno v osebni arhivu avtorja prispevka.
- 2 Paternu, Boris, 2020: *France Prešeren* (tipkopis). Izvirnik slovenske spremne besede h knjigi Franceta Prešerna *Poesie* (Trst, Editoriale Stampa Triestina), str. 3. Besedilo v osebni arhivu hrani avtor pričujočega prispevka.
- 3 V izvirniku: »Poezija nima nikakršnega namena zunaj sebe; ona je gospa, ki nikomur ne služi, niti najvišjemu gospodu ne.«
- 4 Paternu, Boris, 2020: *France Prešeren* (tipkopis). Izvirnik slovenske spremne besede h knjigi Franceta Prešerna *Poesie* (Trst, Editoriale Stampa Triestina, 2020), str. 4—5. Besedilo v osebni arhivu hrani avtor pričujočega prispevka.

AKADEMIK PROF. DR. VIKTOR KOROŠEC (1899—1985)

Če bi izhajali iz mednarodnega ugleda, ki ga je nekdo užival na svojem poklicnem področju, bi bil Viktor Korošec med znamenitimi Kranjčani precej pri vrhu. Čeprav bo letos minilo že štirideset let od njegove smrti, med preučevalci klinopisnih prav gotovo še danes ni nikogar, ki ne bi vedel zanj in za njegovo pionirsko delo.

Viktor Korošec (1961)

Viktor Korošec se je rodil 7. decembra 1899 v deželni bolnišnici v Ljubljani. Kot je pripovedoval, je bil ob rojstvu slaboten, tako da je porodničar ob pogledu nanj njegovi mami dejal: »Če bo preživel, bo živel, če pa ne, pa ne bo«. Mama se je ob tako bistroumni prognozi ustrašila, vendar se je Viktor odločil za prvo možnost in dočakal nekaj dni manj kot šestinosemdeset let. Umrli je 16. novembra 1985 v Ljubljani.

Družina je živela v Kranju, kjer sta imela oče Alojzij in mati Marija, roj. Povšnar, majhno kmetijo. V Koroščevem krstnem listu je oče Alojzij Korošec naveden kot posestnik in trgovec v Kranju 174. To je bil naslov, na katerem je družina živela. Korošec v svojem uslužbenskem listu navaja, da sta imela starša majhno kmetijo in da so živeli zelo skromno, tako da je moral med šolanjem veliko inštruirati¹.

Viktor je v letih 1906 do 1910 obiskoval ljudsko šolo, nato pa do leta 1918 humanistično gimnazijo. Kot lahko razberemo iz njegove vojaške izkaznice, je od 10. marca 1917 do 13. novembra 1918 služil pri 17. pešpolku. Komanda Ljubljanskega vojnega okruža Ljubljana je v vojaški izkaznici med drugim

Zapisnik seje
fakultetnega sveta
juridične fakultete,
na kateri so Viktorju
Korošču dovolili prepis
s teološke na pravno
fakulteto. Dokument
hrani Arhiv Univerze v
Ljubljani.

Vpisna matrika Univerze v Ljubljani, kjer je Viktor Korošec vpisan pod zaporedno številko 631. Hrani jo Arhiv Univerze v Ljubljani.

zapisala, da Korošec govori slovensko in da je pismen. Že po vojni, 13. marca 1948, je bil Korošec na temelju sklepa *vojno lekarske komisije vojnog okrga Ljubljana* spoznan za trajno nesposobnega za vojaško službo. Kot razlog je bila navedeno Cholelithiasis – žolčni kamni². Kaj je v tem času počel in kje, iz njegove vojaške knjižice, od koder je ta podatek vzet, ni razvidno.

Po predčasno opravljeni maturi, na kateri je bilo ugotovljeno, da je »odlično sposoben za vstop na vseučilišče«, se je najprej vpisal na teologijo, vendar se je po treh semestrih prepisal na pravno fakulteto.

Študij je dokončal leta 1924, leta 1926 pa je bil po odlično opravljenih rigorozih promoviran za doktorja prava. Kot izhaja iz zapisnikov rigorozov, je bil Korošec pri vseh treh soglasno ocenjen z odliko pri vseh predmetih.

Takoj po koncu študija je nastopil sodno pripravništvo na Višjem deželnem sodišču v Ljubljani, vendar ga je junija istega leta ministrstvo prosvete postavilo za tajnika Pravne fakultete. Fakulteta takrat ni imela asistentov. Imenovanje za tajnika je bilo zato edini način, da zaposli obetavnega mladega pravnika in mu omogoči kariero fakultetnega učitelja.

Korošec se je sprva zanimal predvsem za mednarodno javno in primerjalno pravo. Pod vplivom profesorjev Janka Polca in Gregorja Kreka, ki sta postala univerzitetna učitelja po bleščeči sodni praksi v bivši državi, na novoustanovljeni univerzi pa sta se pretežno usmerila v pravno zgodovino, se je Korošec preusmeril v rimsko pravo. S Krekovo pomočjo in štipendijo prosvetnega ministrstva je odšel na univerzo v Leipzig, kjer se je v letih 1924–26 izpopolnjeval pri znamenitem romanistu in utemeljitelju pravne orientalistike Paulu Koschakerju (1879–1951). Korošec je v Leipzigu napisal habilitacijsko delo o dedičevem jamstvu za zapustnikove dolgove po rimskem civilnem in pretorskem pravu³. V njem je na prepričljiv način postavil zanimivo tezo o (ne)podedljivosti obveznosti v starejšem rimskem pravu. Delo, ki se v strokovni literaturi navaja še danes, je lep dokaz prodornosti Koroščeve znanstvene misli.

Po koncu študija v Leipzigu se je vrnil na Pravno fakulteto, kjer je bil 1. julija 1927 s kraljevim dekretom imenovan za docenta za rimsko pravo. Korošec je bil prvi diplomant Pravne fakultete, ki je na njej postal učitelj. Njegova akademska

kariera je bila bleščeča: že marca 1930 je postal izredni, januarja 1935 pa redni profesor za rimsko in druga antična prava ter za primerjalno zasebno pravo.

Dioritna stela,
na kateri je zapis
Hamurabijevega
zakonika. Stela se
nahaja v muzeju
Louvre v Parizu.

Bivanje pri profesorju Koschakerju v Leipzigu je imelo za znanstveno pot Viktorja Korošča usodne posledice. Koschaker ga je namreč navdušil za študij klinopisnih prav. To področje pravne zgodovine je bilo takrat dokaj novo. Klinopisni dokumenti, ki so jih arheologi kot po tekočem traku odkrivali pri izkopavanju v različnih krajih v Iraku, Turčiji, Siriji in drugod (npr. v krajih Kültepe, Nuzi, Arapha, Susa, Mari, Ugarit, Alalah itd.), so vedno bolj na široko odpirali vpogled v dotlej neznane plati zgodovine Bližnjega vzhoda. Znanstveniki širom sveta so si prizadevali, da bi jih razbrali in prevedli. Za preučevanje najdenih dokumentov se je izoblikovalo novo znanstveno področje orientalistike, na katerem so bili dejavni predvsem strokovnjaki za staroorientalske jezike. Veliko zanimanje svetovne javnosti je npr. vzbudil prevod zakonika

babilonskega kralja Hamurabija (vladal med leti 1810 in 1750 pr. Kr.), ki ga je leta 1902 objavil francoski profesor Jean-Vincent Scheil⁴.

Nič manjšega zanimanja ni vzbudila knjiga češkega filologa Bedřicha Hroznýja, ki je tik pred koncem prve svetovne vojne razvozlat jezik indoevropskega ljudstva Hetitov, ki so v 2. tisočletju pr. Kr. naseljevali Anatolijo⁵.

Fragment mirovne pogodbe iz Kadeša med faraonom Ramzesom in kraljem Hattušilijem III. – 1269 pr. Kr. (Foto G. Dall'Orto 28-5-2006 dett)

Paul Koschaker je bil bržčas prvi, ki se je kot pravnik lotil preučevanja klinopisnih pravnih besedil. Pri tem je izhajal iz predpostavke, da se mora pravnik, ki želi preučevati tovrstna besedila, pred tem naučiti jezike, v katerih so napisana. Brez znanja jezika ni mogoče pravilno razumeti in razlagati pravnih besedil. Prevod, ki ne izhaja tudi iz pravne vsebine besedila, po njegovem ni primeren za zanesljivo razlago.

Koschaker, ki je tudi oblikoval pojem *klinopisno pravo*⁶, je okrog sebe zbral skupino izvrstnih strokovnjakov, ki so prevajali, preučevali in poučevali. Med Koschakerjevimi sodelavci velja omeniti vodilne strokovnjake na področju staroorientalskih jezikov Arthurja Ungnada (1879–1945), Heinricha Zimmerna (1862–1931), Benna Landsbergerja (1890–1968) in Johanna Friedricha (1893–1972).

V študijskem letu 1928/29 se je Korošec s pomočjo Rockefellerjeve štipendije znova podal v Leipzig na študij sumerščine, akadščine in hetitščine ter klinopisnega prava. Tam so bili njegovi kolegi še nekateri drugi kasnejši pionirji pravne orientalistike, npr. Martin David (1898–1986), Josef Klima (1909–1989), Herbert Petschow (1909–1991) in Wilhelm Eilers (1906–1989).

Korošec se je z vso vnemo lotil učenja klinopisa in staroorientalskih jezikov ter študija pravnih besedil, ki so bila napisana v teh jezikih. Pritegnile so ga predvsem hetitske državne pogodbe. V arhivu hetitskega glavnega mesta Hattuša so namreč našli besedila preko tridesetih meddržavnih pogodb, ki predstavljajo eno od največjih zbirk tovrstnih pravnih dokumentov s starega Bližnjega vzhoda. Delno so napisane v hetitskem in delno v akadskem jeziku. Večinoma gre za vazalne pogodbe, s katerimi se ena pogodbeni stranka podreja drugi, nekatere pogodbe pa so paritetne. Korošec je po temeljitem študiju teh dokumentov že leta 1931 objavil knjigo o hetitskih državnih pogodbah⁷, s katero je namah postal svetovna avtoriteta na področju hetitskega javnega prava. S *Hetitskimi državnimi pogodbami* se je na nek način vrnil k mednarodnemu pravu kot področju svojega izhodiščnega zanimanja.

Platnice Koroščeve knjige o hetitskih državnih pogodbah (*Hethitische Staatsverträge*) iz leta 1931

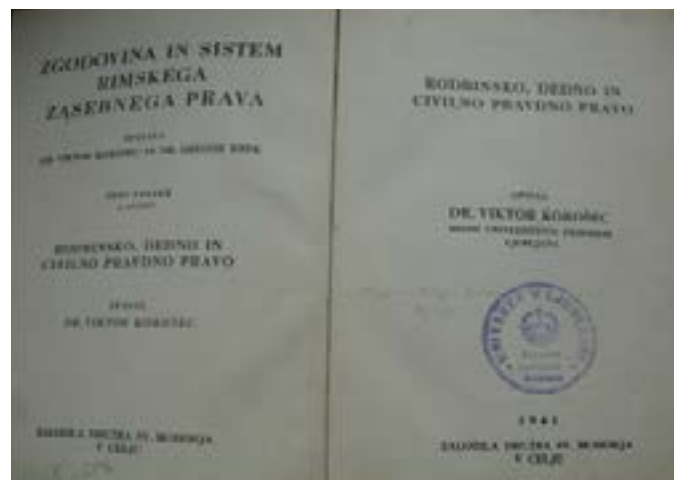
Prva stran prvega snopiča prvega zvezka Korošec-Krekove knjige *Zgodovina in sistem rimskega zasebnega prava*. Izšel je leta 1936 pri Mohorjevi družbi v Celju.

Pomen tega dela najlepše ilustrira podatek, da so ga ponatisnili še leta 1970, tj. praktično štirideset let po izidu. Če pomislimo, da so hetitski jezik razvozljali šele leta 1918, je bila Koroščeva knjiga izreden znanstveni dosežek. Do zadnjega je upal, da bo uspel pripraviti novo izdajo, v kateri bi upošteval tudi kasnejše najdbe in spoznanja. Žal do tega ni prišlo.

Kljub intenzivnemu raziskovanju staroorientalskega prava Korošec ni zanemarjal svojega poklica univerzitetnega učitelja oziroma znanstvenega dela na področju rimskega in primerjalnega zasebnega prava.

Ob imenovanju za docenta na Pravni fakulteti v Ljubljani je imel novembra leta 1927 nastopno predavanje z naslovom *Naloge moderne rimskopravne vede s posebnim ozirom na razvoj rimskega prava*. V letu 1932 se je nekaj mesecev izpopolnjeval na *London School of Economics and Political Sciences* na področju primerjalnega civilnega prava ter zgodovine in sistema angleškega zasebnega prava.

Ker za rimsko pravo ni bilo študijskega pripomočka v slovenskem jeziku, je skupaj s profesorjem Gregorjem Krekom napisal obsežen učbenik z naslovom *Zgodovina in sistem rimskega zasebnega prava*. Korošec je napisal prvi snopič prvega

Prva stran drugega snopiča prvega zvezka Korošec-Krekove knjige *Zgodovina in sistem rimskega zasebnega prava*. Izšel je leta 1941 pri Mohorjevi družbi v Celju.

zvezka, v katerem je poleg splošnega dela obdelal osebno in stvarno pravo⁸, nekaj let kasneje pa še drugi zvezek, v katerem je obdelal rodbinsko, dedno in civilno pravno pravo⁹.

Prvi snopič drugega zvezka, ki obravnava rimsko obligacijsko pravo, je napisal Krek¹⁰. Korošec je učbenik kasneje predelal in je povsem na novo napisal obligacijsko pravo¹¹. Poleg zelo enakomerne razporeditve snovi odlikujeta Korošec-Krekov učbenik rimskega prava jasnost podajanja in trezen ter uravnotežen pogled na rimske pravne vire. Delo je nastalo v času intenzivnega ukvarjanja s problemom interpolacij, tj. vprašanjem sprememb, ki naj bi jih ob redakciji *Digest* v klasična besedila rimskih pravnikov vnesli Justinijanovi kompilatorji. V tej zvezi je prihajalo do pretiravanj in ekstremov, ki sta se jim avtorja elegantno izognila. Njunjo zadržano stališče so v veliki meri potrdile kasnejše raziskave. Korošec-Krekov učbenik rimskega prava lahko brez pretiravanja uvrstimo med boljše v svetovnem merilu. Če bi bil pisan v enem od svetovnih jezikov, bi bila njegova usoda zagotovo drugačna.

Koroščevo znanstveno delovanje je segalo na dve področji: na področje rimskega prava in na področje prava starega Vzhoda.

Na področju rimskega prava je poleg že omenjenega habilitacijskega spisa o dedičevi odgovornosti za zapustnikove dolgove in učbenika napisal tudi nekaj odmevnih razprav¹².

Kljub temu je bilo zlasti v času po drugi svetovni vojni težišče Koroščevega znanstvenega dela na klinopisnem pravu.

Poleg številnih člankov je na tem področju napisal dve temeljni deli, s katerima se je trajno zapisal med pionirje na področju raziskovanja klinopisnega prava. Poleg že omenjene razprave o hetitskih državnih pogodbah, ki mu je prinesla svetovno slavo, je to knjiga *Klinopisno pravo (Keilschriftrecht)*, ki jo je objavil v prestižnem *Orientalističnem priročniku (Handbuch der Orientalistik)* založbe E. J. Brill¹³.

Prva stran Koroščeve knjige *Keilschriftrecht*, ki je izšla leta 1964 v *Orientalističnem priročniku* založbe E. J. Brill.

Koroščevo *Klinopisno pravo* daje zgoščen pregled celotnega dotlej odkritega klinopisnega prava. Založba je za tak pregled prosila Korošča kot pionirja raziskovanja prav starega Vzhoda, in znanstvenika, ki je suvereno obvladal celotno področje in še ni bil žrtev ozke specializacije. Delo je doživelo zelo ugoden in širok odmev. Žal ni bilo napisano v angleščini, ki takrat še ni bila tako prevladujoča kot danes.

Korošec je s svojimi deli v marsikaterem pogledu opredelil smer nadaljnjega razmišljanja in raziskovanja. Posebnost

njegovega raziskovalnega dela je bila v prepričanju, da z rezultati svojih raziskav ni dolžan seznaniti le mednarodne, marveč tudi slovensko javnost. Skladno s to usmeritvijo je svoje izsledke redno objavljati tudi v slovenskem jeziku, tako da so bili slovenski bralci neposredno in sproti seznanjeni z dosežki raziskav na področju klinopisnega prava.

Poleg že omenjenih knjig o hetitskih državnih pogodbah in o klinopisnem pravu je Korošec objavil tudi številne članke. Svoj največji prispevek je dal verjetno na področju hetitskega prava. Ukvarjal se je tako s hetitskim javnim kot tudi z zasebnim pravom. V obširni razpravi je npr. predstavil mednarodne odnose, ki izhajajo iz dokumentov el-amarnskega in hetitskega državnega arhiva¹⁴. Izčrpno je komentiral pogodbo, s katero je bila hetitska pokrajina Dattašša podeljena Ulmi-Tešupu¹⁵.

S področja hetitskega zasebnega prava je že pred vojno objavil razpravo o sistematiki hetitske pravne zbirke¹⁶, kot tudi različne razprave o hetitskem zasebnem pravu¹⁷. Nekakšno sintezo njegovih odkritij na področju hetitskega prava predstavlja obsežna razprava *Hethitica*, ki jo je objavil leta 1958¹⁸.

Platnica Koroščeve razprave *Hethitica*, ki je leta 1958 izšla pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti.

V njej je Korošec na pregleden in celovit način obdelal razvoj in nekatere osrednje problemske pravne ureditve maloazijskih Hetitov, katerih država je bila na vrhuncu svoje moči v 14. stol. pr. Kr. Poleg pregleda arheoloških najdb, ki so nam omogočile poznavanje hetitskega prava in med katerimi je veliko manj zasebnih listin kot med istodobnimi mezopotamskimi najdbami, je osrednjo pozornost posvetil t. i. Hetitski pravni zbirki. Gre za zbirko okoli dvesto kazenskopravnih in civilnopravnih določb, ki je nastala v sredini 17. stol. pr. Kr. in je ohranjena na dveh ploščah¹⁹. Korošec je opozoril na različno krajevno veljavnost posameznih določb hetitske zbirke, saj so nekatere veljale za mesto, druge pa za podeželje. V svoji razpravi je skušal rekonstruirati razvoj kaznovanih določb, ki je šel v smeri pretvarjanja telesnih kazni v denarne. Velik del hetitske pravne zbirke je urejal varstvo lastnikov živine ter različne primere škode in protipravnih ravnanj. Korošec je določila hetitske pravne zbirke obravnaval tudi primerjalno s sočasnimi določili drugih klinopisnih prav.

Ker je še vedno aktualna in zanimiva za slovenskega bralca, je bila razprava *Hethitica* leta 2023 ponatisnjena v zbirki Pravna obzorja²⁰.

Korošec se je k hetitskemu pravu vračal vedno znova²¹. Tudi njegova zadnja večja razprava je bila posvečena hetitskemu (javnemu) pravu²².

Kljub številnim delom s področja hetitskega prava bi bilo napak misliti, da je bilo to edino področje Koroščevega raziskovanja. Raziskoval je tudi sumersko, babilonsko in asirsko pravo²³. Slovensko javnost je že kmalu po odkritju seznanil z zakonikom mesta Ešnunna in z Lipit-Ištarjevim zakonikom²⁴.

Zakonik mesta Ešnunna je zbirka pravnih pravil, zapisanih na dveh klinopisnih ploščicah, ki so ju našli v Bagdadu. Zbirka datira v čas okoli 1950 pr. Kr. in je napisana v akadskem jeziku. Prvi jo je prevedel Albrecht Goetze²⁵.

Lipit-Ištar je bil peti kralj prve dinastije iz Isina, ki je nasledila tretjo dinastijo iz Ura. Vlada je okrog leta 1934–1924 pr. Kr. Znan je po zakoniku, ki je bil napisan v sumerskem jeziku in s katerim je po lastnih besedah v epilogu »utišal zločine in nasilje, izgnal solze, tožbe in jok ter dosegel, da sta v zadovoljnjem Sumerju in Akkadu zasijala pravica in poštenost«. Lipit-Ištarjev zakonik je za Ur-Nammujevim zakonikom druga najstarejša znana pravna zbirka. Ohranjena je nekako polovica njenih določil.

Korošec je iz akadskega izvirnika v slovenščino prevedel tudi Hammurabijev zakonik, ki je najpomembnejši ohranjeni klinopisni zakonik. V svoj prevod določil Hammurabijevega zakonika je vgradil svoje bogato in poglobljeno znanje ter razumevanje staroorientalskega prava in kulture in prefinjen občutek za slovenski jezik²⁶.

Koroščev članek o Hammurabijevem zakoniku in starejših pravih, objavljen v *Revue internationale des droits de l'antiquité*, 3e série, tome VIII, 1961.

Koroščev prevod, v katerem sta izpuščena uvod in epilog, je terminološka mojstrovina. Prevajalcu je uspelo ustvariti besedilo, ki se bere tekoče in razumljivo, hkrati pa zelo lepo podaja okorno in slikovito izražanje bližnjevzhodnega človeka iz Hamurabijevega časa. Lapidarnost izražanja daje zakonskemu besedilu pečat neizogibnosti in usodnosti. Korošču je uspelo pričarati vtis veličastnega in usodnega posega, s katerim je kralj Hamurabi po naročilu boga Marduka v deželi zagotovil pravico in pravičnost ter s tem srečo ljudi.

Korošec je izsledke svojih raziskav redno predstavljal na znanstvenih srečanjih in kongresih orientalistov širom sveta.

Viktor Korošec pa ni bil le znanstvenik in raziskovalec. Bil je tudi profesor v najboljšem pomenu besede. Kot je večkrat dejal, je svoje delo opravljal z veseljem in predanostjo. Na

izpitih je bil dosleden, vendar pravičen. Študentom, ki so imeli težave pri študiju, se je rad ponudil, da bo z njimi *pro bono* ponavljal snov. Nekateri so to sprejeli, drugi pa so se bali priznati, da je bila njihova glavna težava predvsem v pomanjkanju študija. V njegovi personalni mapi najdemo več odločb, s katerimi je bila profesorju Korošču priznana posebna nagrada, ker je »pokazal posebno vnemo za povečanje študijskega uspeha slušateljev«.

Na Filozofski fakulteti je vrsto let predaval uvod v zgodovino starega Vzhoda, nekaj let pa tudi uvod v akademski jezik in branje klinopisa. Nekaj let je bil tudi namestnik predstojnika Inštituta za primerjalno jezikoslovje in orientalistiko na Filozofski fakulteti.

Zaradi svoje, kot je dejal eden od profsorskih kolegov, orientalske vljudnosti je bil Korošec med kolegi čislán in spoštovan. Svoje obveznosti je opravljal vestno in redno. Na fakulteti je opravljal tudi vodstvene funkcije. V letih 1938/39 in po smrti dekana Josa Jurkoviča, od junija do septembra leta 1940, je bil dekan, v letih 1939/40 in 1948/50 pa prodekan Pravne fakultete.

Leta 1956 je postal redni član SAZU v Razredu za zgodovinske in družbene vede. Na SAZU je leta 1959 ustanovil in odtlej tudi vodil Orientalistični inštitut, od leta 1961 do upokojitve pa je na SAZU vodil tudi pravno sekcijo terminološke komisije.

Korošec je užival velik ugled doma in po svetu. Bil je član mednarodnih združenj: *Société d'Histoire du droit* v Parizu, *Société d'histoire des droits de l'antiquité* in *Association internationale des papyrologues* v Bruslju ter *Società italiana di storia di diritto* in član izdajateljskih svetov revij *Iura* in *Revue internationale des droits de l'antiquité* ter podpredsednik Društva orientalistov Jugoslavije.

Za svoje delo je bil odlikovan z redom dela z zlatim vencem, za knjigo *Klinopisno pravo* pa je prejel nagrado Sklada Borisa Kidriča. Priznanje Rdečega križa Jugoslavije z zlato značko je prejel za svoje udejstvovanje na karitativnem področju.

Korošec je bil od leta 1932 poročen z Marijo Verovšek²⁷. Rodile so se jima štiri hčérke. Korošca so pogosto obiskovali kolegi in kolegice iz tujine. Vedno jih je povabil na večerjo k sebi domov, kjer sta bila s soprogo nepozabna gostitelja.

Korošec je bil prijeten sogovornik, ki je znal vedno najti zanimive teme za pogovor. Imel je smisel za humor in je rad pripovedoval šaljive anekdote in dogodivščine. Pri tem ni bil nikoli opravičljiv ali prostaški. Tako kot pri pisanju je tudi pri govorjenju pazil na lep slovenski jezik in izražanje.

Čeprav je bil majhne rasti, je bil po svojih znanstvenih in človeških kakovostih velik človek.

LITERATURA

- Viktor Korošec. V: *Letopis SAZU*, 8 (1958), str. 33–36.
- Kušej, G., 1972. Viktor Korošec. V: *Zbornik znanstvenih razprav*, 35, str. 21–28.
- Viktor Korošec. V: *Letopis SAZU*, 36 (1986), str. 165–168.
- Kranjc, J., 1987. Viktor Korošec (1899–1985). V: *Zeitschrift der Savigny Stiftung, Romanistische Abteilung*, 104. Wien: Böhlau Verlag, str. 908–913.
- Kranjc, J., 1991. Viktor Korošec. V: *Enciklopedija Slovenije*, 5. Ljubljana: Mladinska knjiga, str. 272 – 273.

OPOMBE

- 1 Dokument hrani Koroščeva personalna mapa.
- 2 Prepis obeh dokumentov hrani Koroščeva personalna mapa na Pravni fakulteti v Ljubljani.
- 3 Scheil, Jean-Vincent, 1902. «Code des lois de Hammurabi, roi de Babylone, vers l'an 2000 av. J.-C. V: *MDP IV, Textes élamites-sémitiques, Deuxième série*, str. 11–162
- 4 Scheil, Jean-Vincent, 1902. «Code des lois de Hammurabi, roi de Babylone, vers l'an 2000 av. J.-C. V: *MDP IV, Textes élamites-sémitiques, Deuxième série*, str. 11–162
- 5 *Die Erbenhaftung nach römischem Recht, Erster Teil, Das Zivil- und Amtsrecht, Leipziger rechtswissenschaftliche Studien, Heft 29, Leipzig 1927.*
- 6 Scheil, Jean-Vincent, 1902. «Code des lois de Hammurabi, roi de Babylone, vers l'an 2000 av. J.-C. V: *MDP IV, Textes élamites-sémitiques, Deuxième série*, str. 11–162
- 7 Bedřich Hrozný, *Die Sprache der Hethiter: ihr Bau und ihre Zugehörigkeit zum indogermanischen Sprachstamm: ein Entzifferungsversuch*, Leipzig 1917.
- 8 Paul Koschaker, *Keilschriftrecht. V: Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*, Bd. 89, str. 1–39.
- 9 Viktor Korošec, *Hethitische Staatsverträge, Ein Beitrag zu ihrer juristischen Wertung. Leipziger rechtswissenschaftliche Studien, Heft 60, Leipzig 1931.*
- 10 *Zgodovina in sistem rimskega zasebnega prava*. Spisala dr. Viktor Korošec in dr. Gregor Krek, Splošni nauki, viri, osebno in stvarno pravo, Celje 1936.

- 11 Zgodovina in sistem rimskega zasebnega prava. Spisala dr. Viktor Korošec in dr. Gregor Krek, *Rodbinsko, dedno in civilno pravno pravo*, Celje 1941.
- 12 Zgodovina in sistem rimskega zasebnega prava. Spisala dr. Viktor Korošec in dr. Gregor Krek. Drugi zvezek, *Obligacijsko pravo*. Spisal dr. Gregor Krek. Založila družba sv. Mohorja v Celju, 1937.
- 13 Viktor Korošec, *Rimsko pravo*, 1. del: *Splošni del, osebno, stvarno in obligacijsko pravo*, Ljubljana 1967 (2. izpopolnjena izdaja 1972), 2. del: *Rodbinsko, dedno in civilno pravno pravo*, Ljubljana 1969
- 14 Nove smeri v romanistiki, *Slovenski pravnik* 1926, št. 1-2, str. 28–36; Naloge moderne rimskopravne vede s posebnim ozirom na razvoj rimskega prava, *Slovenski pravnik* 1929, št. 7–10, str. 249–267; Usoda rimskega prava v Angliji, *ZZR* 9, 1933, str. 208–232; Novi odlomki Gajevih institucij (PSI 1182), *ZZR* 10, 1934, str. 54–78.
- 15 *Keilschriftrecht* von V. Korošec. Handbuch der Orientalistik. Erste Abteilung, Ergänzungsband III. Leiden: E. J. Brill, 1964.
- 16 Mednarodni odnošaji po klinopisnih poročilih iz el-amarnskega in hetitskega državnega arhiva, *ZZR XXIII*, 1950, str. 291–397.
- 17 Podelitev hetitske pokrajine Dattašše Ulmi-Tešupu (KBo IV, 10). Pravna presoja z besedilom in prevodom. *Razprave II, AZU, Pravni razred*, Ljubljana 1943, str. 53–112. Ulmi-Tešup je bil sin Muwatallija II, kralja novega kraljestva hetitske države. Po srednji kronologiji je vladal med leti 1295 in 1282.
- 18 Sistematika prve hetitske pravne zbirke (KBo VI, 3). *ZZR VII*, 1930, str. 65–75.
- 19 Raub- und Kaufehe im hethitischen Recht. *Studi Riccobono*, Palermo 1932, str. 557–570; *Beiträge zum hethitischen Privatrecht*, *ZSS Rom*. Abt. 52, 1932, 156–169; Das Eigentum an Haustieren nach dem hethitischen Gesetzbuch. Ein Beitrag zur hethitischen Auffassung des Eigentumsrechts. *Symbolae ad iura Orientis Antiqui pertinentes Paolo Koschaker dedicatae*, Leiden 1939, 37–49 itd.
- 20 *Hethitica. Prispevek k razvoju hetitskega prava*. *Razprave SAZU*, I. razred IV/7, Ljubljana 1958.
- 21 Gl. sodobno kritično izdajo: *The Laws of the Hittites. A Critical Edition*. Harry Angier Hoffner Brill, Leiden, New York Köln, 1997; *DOCUMENTA ET MONUMENTA ORIENTIS ANTIQUI (DMOA) - Studies In Near Eastern Archaeology And Civilisation*, Edited by P.M.M.G. Akkermans, C. H.J. de Geus, E. Haerinck Th.P.J. van den Hout, M. Stol, D. van der Plas, Volume XXIII, *The Laws Of the Hittites*.
- 22 Viktor Korošec: *Hethitica*. Prispevek k razvoju hetitskega prava. Spremnna beseda: Janez Kranjc. Pravna obzorja, GV Založba, Ljubljana, 2023.
- 23 Gl. npr. Die Kollektivhaftung im hethitischen Recht. Ein Beitrag zu ihrer Entwicklungsgeschichte. *Symbolae Hrozny IV*, 1950, str. 187–209). *Razprave s tega področja* je objavljala še v 70. letih (npr. Zur Entwicklung des hethitischen Eherechts, *ZSS Rom*. Abt. 90, 1973, str. 45–62; Einige Probleme zur Struktur der hethitischen Gesetze. *Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae*, XII, Fasc. 1–4. Budapest, 1974, str. 287–298.
- 24 *Der Vertrag zwischen Suppiluliuma I und Šunaššura von Kizuwatna (KBo I, 5); Der Vertrag zwischen Naram-Sin und dem unbekannten elamischen Herrscher (MDP XI, 2–11)*, Ljubljana, 1983.
- 25 Gl. npr. Nekaj pravnozgodovinskih pripomb k doslej objavljenim pismom mesta Mari (Archives royales de Mari, I-IV), *Zgodovinski časopis* VI-VII, 1952-1953, str. 30-70; Voies de communication dans l'Orient au point de vue juridique, *Symbolae Raphaeli Taubenschlag dedicatae*, III (EOS XLVIII, 1956, 3), *Vratislaviae-Varsovie* 1957, str. 18–33; O razvoju države in prava pri Sumerjih, *ZZR* 27, 1958, str. 99–118; Gilgameš vu sous aspect juridique. *Cahiers du Groupe François Thureau-Dangin I: Gilgameš et sa légende*, Paris 1960, str. 161–166; Quelques traités de l'époque néo-assyrienne, *Romanitas*, Anno III ; Num. 3 e 4, Rio de Janeiro 1961, str. 261–277; Novi fragmenti sumerskega prava iz Ura, *ZZR* 32, 1966, str. 155–177; Growth of Legislation in Ancient Mesopotamia, *Studi in onore di Giuseppe Grosso IV*, 1970, str. 267–284; L'évolution des traités publics cunéiformes, *Actes du XXIXe congrès international des orientalistes. Section Assyriologie*, Paris 1975, str. 13–22 itd.
- 26 Zakonik mesta Ešnunne in Lipit-Ištarjev zakonik. *Razprave II, SAZU. Razred za zgodovinske in družbene vede*, 1953, str. 5–102.
- 27 Albrecht Goetze, *The Laws of Eshnunna, Sumer*, vol. 4, no. 2, 1948, str. 63–102 (pl. I–IX).
- 28 Slovenski prevod določb Hamurabijevega zakonika. *Zbornik znanstvenih razprav*. 1954, letn. 24, str. 53–96. Ponatis v: PAVČNIK, Marijan (ur.). *Izročilo pravne znanosti*. 1. natis. Ljubljana: GV založba, 2008, str. 293–340.
- 29 Iz poročnega lista izhaja, da se je Korošec poročil v času svojega bivanja v Londonu. Čeprav je bila poroka na Brezjah, je kot bivališče ženina naveden naslov v Londonu.

SAŠA KUMP, OČE LUTKARSTVA V KRANJU

Leta 2024 je minilo sto let od rojstva Saše Kumpa, Kranjčana, ki je pomembno vplival na razvoj odrske umetnosti v svojem mestu, v Sloveniji in v zamejstvu. Za svojo akademsko izobrazbo si je izbral študij slikarstva, a njegovi talenti in značaj so ga iz ateljejske samote vodili med ljudi. Posvetil se je gledališki ustvarjalnosti, ki ga je nagovarjala že kot otroka. Vse svoje življenje, vse do zadnjega dne, se je kot inventiven snovalec, scenograf, kostumograf, režiser in mentor razdajal gledališču in lutkovni umetnosti. Leta 1951 je postal član ansambla Prešernovega gledališča v Kranju, kjer je vse do upokojitve služboval kot scenograf, tehnični vodja in vodja lutkovnega odra. Njegov kulturno-ustvarjalni opus je fascinanten. Oblikoval je več kot 200 scenografij za gledališke predstave in otroške igre. Od leta 1960 je kot scenograf, kostumograf, režiser ter lutkovni mentor sodeloval s slovenskimi gledališkimi skupinami na avstrijskem Koroškem. Kot snovalca, oblikovalca, scenografa in organizatorja so ga najbolj prevzele lutke. Njegove številne zasnove lutkovnih predstav za izvajalce v Kranju, po Sloveniji in v zamejstvu so se z inovativnim in prepoznavnim izrazom, ki so ga odlikovali likovna harmonija, oblikovna jasnost in premišljen odnos do vsebine, v zgodovino zapisale kot »Kumpova scena, Kumpov stil«¹. Saša Kump je bil oče razvoja lutkarstva v Kranju.

Saša Kump
(Hrani fototeka Krščanske
kulturne zveze v Celovcu)

Rojen za gledališče

Iz Ljubljane v Kranj

Saša Kump se je rodil 12. avgusta 1924 v Ljubljani. Skoraj istočasno je pokukal na svet njegov brat dvojček. Oče Aleksander in mama Pavla sta ju v znak medsebojne ljubezni poimenovala s prepletom svojih imen: prvemu sta dala ime Aleksander Pavel, drugemu pa Pavel Aleksander. Sašev in Pavletov oče Aleksander Kump je bil po poklicu poštar v Kranju, mati Pavla, rojena Triller, pa je prihajala iz Lesc. Kmalu po rojstvu otrok se je družina iz Ljubljane preselila v Kranj, najprej v stanovanje na Glavnem trgu, zatem pa leta 1927 v hišo blizu Vodovodnega stolpa. Saša in njegov bratec Pavel sta tako večino otroštva preživela v Kranju.

Navdušenje za oder

Že v rosnih letih je bil ustvarjalen in si je doma v svojem kotičku ob skrinji postavljал poetične scenografije ter se igral gledališče. Prve predstave je za svoje prijatelje uprizoril kar na svojem oknu. Navdušenje z leti ni minilo, tudi ko je šel na ljubljansko učiteljsko, ga je ves čas vlekl h gledališču. Vzornika je našel v ljubljanski Drami. Václav Skružný, češki slikar in scenograf, ki je pred vojno deloval v Ljubljani in ustvarjal za gledališče in lutkovne odre, je najbrž odločilno vplival na Kumpovo nadaljnjo kariero. »... okoli leta 1940 se je pričel potikati okoli pravega teatra, okoli ljubljanske Drame, in našel vhod v to hišo najprej tako, da je po neki predstavi pomagal garderoberki pri izdajanju plaščev. Tu je vztrajal toliko časa, da je spoznal vse prehode in skrivnosti tega hrama boginje Talije in prodrl za oder do mojstra Skružnyja. Temu je pomagal mešati barve vse do takrat, ko se je v njem pričel oglašati dvom, kaj mu je bliže: izbrani učiteljski poklic, želja za delo v gledališču ali slikarski poklic.«²

Kumpove mladostne sanje je leta 1941 kruto presekala okupacija Slovenije.

Saša Kump pri 16 letih (Hrani Alja Kump Ankerst)

Od taborišča do taborišča

Vsa družina Kump odločno na strani odpora

Že maja 1941 se je 16-letni Saša Kump vključil v odporniško gibanje, julija je postal član SKOJ (Zveza komunistične mladine Jugoslavije – Savez komunističke omladine Jugoslavije) in vzpostavil zvezo Ljubljane z Gorenjsko za prenos Slovenskega poročevalca ter sanitetnega in drugega materiala. V navezi so sodelovali tudi njegovi starši, ki so pred nemško aretacijo doma skrivali aktivista Staneta Žagarja³. Spomladi leta 1942 je Saša na učiteljski skupaj s sošolci organiziral stavko proti fašističnemu mladinskemu nastopu v Ljubljani, kar je bilo usodno – izključili so ga iz šole – 28. junija pa so ga Italijani aretirali in odpeljali v taborišče Gonars ter kasneje v Treviso. V narodno osvobodilnem odporu je sodelovala celotna Kumpova družina. Sašovega očeta Aleksandra so 1. julija 1942 odpeljali v koncentracijsko taborišče Mauthausen, kjer je umrl manj kot leto kasneje. Mati Pavla je bila aretirana julija 1942 in prav tako odpeljana v taborišče. Brat Pavel je podobno kot Saša večino vojne pretrpel v taboriščih v Italiji in Nemčiji.

Nacistični teror

Ko je bil Saša marca 1943 izpuščen, se je spet vključil v mladinsko organizacijo in ob kapitulaciji Italije s skupino dijakov in profesorjev skušal oditi na osvobojeno ozemlje. Zaradi izdaje so jih okupatorji zaprli in odpeljali v Dachau. Saša je šel od tu iz enega pekla v drugega: v Buchenwald in nazadnje v zloglasno koncentracijsko taborišče Doro-Mittelbau⁴ v Turingiji. Tam je bilo zaradi nečloveških razmer, trpinčenja in ubijalskega delovnega tempa huje kot kjerkoli prej. Bil je med redkimi preživelimi. Agonijo v internaciji je leta po vojni zaupal novinarju Glasa: »Pet koncentracijskih taborišč sem okusil v treh letih: Gonars, Treviso, Dachau, Buchenwald in — nazadnje — Doro. Najbolj nastradal sem v Dori. V človeške krte spremenjeni, zaprti v močno utrjene in zastražene podzemeljske montažne hale, smo izdelovali nemško tajno orožje V 1 in V 2. Od 300 Slovencev nas je zlom tretjega rajha dočakalo le 25. Samo najbolj čvrsti in odporni so zdržali — in še ti ne bi, če bi se ne povezali v nerazdružljivo, monolitno družino, ki sta jo pokonci držala brezmejno tovarištvo in solidarnost. Bili smo vzor ostalim narodnostim in zelo ponosen sem, da niti stopnjevan fizični in psihični teror ni strl moje in mojih sotrpinov morale.«⁵

Pri obedu,
Gonars, 1942

Likovni opus

Saša Kump si je v taboriščih lajšal trpljenje z risanjem. Kot navaja dr. Iztok Durjava v zborniku *Fašizem in Sloveni: izbrane podobe*⁶, so v italijanska taborišča odpeljali veliko slovenskih likovnih ustvarjalcev, ki so bili skupaj z vso inteligenco osumljeni, da sodelujejo v odporu proti okupaciji. Za razliko od nacističnih taborišč so tu smeli ustvarjati, nekateri člani uprav pa so jim celo pomagali nabavljati likovne pripomočke. Med risbami sojetnikov z ironičnimi podnaslovi lahko zaznamo Kumpov humor in optimizem, ključna elementa njegovega značaja, s katerima je blažil nevzdržne razmere in jih tudi preživel.

Risbe Saše Kumpa iz časa fašistične in nacistične internacije hranita Muzej novejšje in sodobne zgodovine Slovenije in družina Kump Ankerst.

Poklicni razcvet

122 dni hoje domov

V domovino se je vrnil šele 12. avgusta 1945, na svoj rojstni dan, izmučen od taboriščnega trpljenja in pešačenja, s tuberkulozo. Pešačil je zato, ker je v transportnih vagonih marsikdo podlegel bolezni ali pa preveliki količini hrane, ki se ji sestradanci niso mogli upreti. Z neverjetno življenjsko voljo in zdravniško pomočjo je premagal izčrpanost in težko bolezen. Zdravniki so njegovo preživetje pripisali Saševi mladostni kondiciji in optimizmu. V dobrem letu po vrnitvi iz taborišča je kljub zdravstvenim težavam dokončal učiteljišče in uresničil svojo mladostno željo – vpisal se je na študij likovne umetnosti, ga uspešno opravil in postal akademski slikar. V hudi zimi leta 1952 mu je ogrela srce Ivana Kunstelj. V zakonu sta se jima rodili dve hčerki, Bibijana in Alja.

Zaposlitev

Po diplomi je najprej poučeval likovni pouk na Osnovni šoli Franceta Prešerna v Kranju in na osnovni šoli na Golniku. Leta 1951 pa se mu je odprla priložnost za delo, o katerem je sanjal že kot otrok. Zaposlil se je v novoustanovljenem Prešernovem gledališču v Kranju, kot tehnični vodja in scenograf. Tu je v letih 1951–1980 ustvaril številne scenografije za gledališke predstave in sodeloval z drugimi slovenskimi gledališči. Kot scenografa so ga prevzele tudi lutke, v likovnem, tehničnem,

scenskem in organizacijskem smislu. Lutkovno dejavnost je vzpostavljala v leta 1965 ustanovljenem Centru za estetsko vzgojo v Osrednji knjižnici Kranj, kjer so pod vodstvom Milana Batiste udeleženi izjemno zamisel o razvejanem, vsestranskem vzgojno-izobraževalnem centru za celoten spekter kulturno-umetniških dejavnosti. Lutkovno sekcijo je v 60. letih uvedel tudi v kranjskem gledališču, jo vodil in leta 1972 formaliziral v Lutkovno gledališče Kranj. S skupino lutkarskih zanesenjakov v sestavi Cveto Sever, Tine Oman, Duša Repinc-Roos in Bojan Kramžar so uspešno nastopali na domačem odru in gostovali po Sloveniji. Tedanji kritiki so jih hvalili kot zanimivo kombinacijo lutkovne animacije, žive igre in inventivne rabe rekvizitov. Lutkarstvo je postalo njegova glavna preokupacija. Navduševalo ga je od malega do prezgodnje smrti in ga zaposlovalo z vsemi svojimi dimenzijami, od besedila in scenarija do scenografije, režije, vkomponiranja svetlobe in zvoka pa vse do lutk in kostumov samih, v likovnem in tehničnem smislu.

Primarno poslanstvo

Vse Kumpovo delo je v bistvu izraz likovnega ustvarjalca. Poleg scenografij in lutkarstva se je udeleževal tudi pri oblikovanju razstav kranjskih galerij in muzeja ter razstavljal tudi sam. Leta 1957 se je priključil strokovni skupini Loškega muzeja za terensko raziskovanje zgodovine narodno osvobodilnega boja. Zadolžen je bil za tehnično in umetniško risanje in je v 18 dneh dela izdelal približno 100 risb. Razstavljal je v Sloveniji in v zamejstvu, kjer se je med drugim udeleževal slikarskih kolonij v Svečah. Na avstrijskem Koroškem je ustvaril serijo igralnih kart za otroke z naslovom *Kokolino*, ki so jih leta 1989 izdali kot dvojezično didaktično igračo v nakladi 2000 izvodov. Uporabljali so jih v dvojezičnih ljudskih šolah, dvojezičnih otroških vrtcih in v mnogih družinah doma. V intervjuju z Igorjem Guzljem⁵ je resignirano priznal, da pogrēša čas za svoje primarno poslanstvo – slikarstvo.

Druga domovina po upokojitvi

Sašo Kump se je od kranjskega gledališča poslovil leta 1980 in se upokojil. Sprememba pa ni pomenila odločitve za mirovanje, ampak za svobodno izbiro delovanja. Dela je imel odtlej še več, saj so vabila deževala iz vse Slovenije in iz

zamejstva. Predal se je ustvarjanju s Slovenci na avstrijskem Koroškem, kamor je poklicno zahajal že od 60-ih let. Prvo scenografsko delo je bil *Dnevnik Ane Frank* v Šentjanžu v Rožu. V naslednjih letih je sodeloval z različnimi slovenskimi ljubiteljskimi gledališkimi skupinami v zamejstvu, v Celovcu in vse od Ziljske Bistrice do Velikovca. Soustvarjal je tudi večje gledališke projekte – *Miklovo Zalo*, *Drabosnjakov Pasijon*, *Lipuševo Mrtvo oznanilo* in druge. Skupno je na Koroškem oblikoval okoli 80 gledaliških scen. Udeleževal se je počitniških kolonij za otroke in jih učil odrskega dela. Na področju razvoja lutkarstva je s svojim znanjem, navdušenjem in smislom za delo z otroki vzpostavil izjemno mrežo lutkarjev, saj je ob lastnem scenografskem delu spodbudil in usposobil kar tri generacije lutkovnih ustvarjalcev.

Saša Kump se je v delovanje slovenske skupnosti v Avstriji vključil v prelomnih letih, ko se je ob 50. obletnici plebiscita naša manjšina začela aktivneje zavzemati za svoje pravice tudi s kulturnim prebujanjem. Zveza slovenskih kulturnih organizacij (zdaj Javni sklad RS za kulturne dejavnosti) je v 70-ih letih začela z organizacijo gledaliških seminarjev, na katere je povabila tudi koroške slovenske kulturne delavce. »S tem je gledališče dobilo dvojni zagon, saj je odrske dejavnosti po eni strani podžigala napeta politična situacija, po drugi strani pa so jih preformirali začetki kontinuiranega gledališkega izobraževanja.«⁷

Plakat za lutkovno predstavo *Guliver med lutkami*, avtor Saša Kump (Hrani KPD Šmihel)

Na Koroškem so nastale številne priljubljene lutkovne predstave: *Radovedni slonček*, *Ringa ringa raja*, *Guliver med lutkami*, *Račka*, *Mezinček*, *Festival ropotulj*, *zvoncev in kuhinjskih loncev*, *Sanje o govorečem cvetu* in druge, največja uspešnica pa je bila *Leteča žaba*, saj so z njo kar tridesetkrat gostovali po vsej deželi. S Kumpovimi lutkami so nastopali tudi na mednarodnih festivalih. V Šmihelu so leta 1993 pripravili prvi lutkovni festival *Cikl Cakl*, ki se je zatem razvil v ugleden mednarodni lutkovni dogodek in ga organizirajo še danes.

Najdlje in vsestransko je deloval v Šmihelu. V tamkajšnjem društvu je deloval kot scenograf, kostumograf, lutkovni mentor in režiser ter vzgajal nove generacije lutkarjev. Njegovi soustvarjalci so cenili Kumpovo iskreno predanost in znanje, ki ga je dobrohotno delil med vse, ki so želeli napredovati v gledališki in lutkovni dejavnosti. Ganjeno se ga spominjajo tudi v Selah, na Rebrci in še kje. V spomin na pomembne mentorje in ustvarjalce med zamejskimi Slovenci je režiser in igralec Peter Militarev za Krščansko kulturno zvezo v Celovcu objavil ganljiv spominski zapis: »Saško ... *Sto scenografij na Koroškem. Od Dnevnika Ane Frank v zgodnjih petdesetih letih v Št. Janžu do po smrti uprizorjenega Mrtvega oznanila prav tam. Usoda? Krog je zaprt. V njem je štirideset let dela na Koroškem, odkrivanja novih talentov, ustvarjanja scenografskih in kostumografskih zasnov, režij in rojevanja lutkarstva. Za mene je Saško nenadomestljiv in v tem prepričanju bom živel naprej. Človek, mentor, sanjač, realist, dober ko kruh, pri katerem je smrt potegnila prezgodnjo črto.*«⁸

Kranj

V Kranju je po Kumpovem odhodu iz Prešernovega gledališča teater zapustil tudi njegov najtesnejši lutkarski sodelavec Cveto Sever⁹ in v gradu Khislstein leta 1980 ustanovil svoje lutkovno gledališče – GLG: gledališče, lutke, glasba. Med glavnimi podporniki samosvojega, komornega projekta je bil Sašo Kump, ki je za predstave snoval likovne zasnove in poznavalsko izbiral zunanje sodelavce. GLG se je kasneje preimenoval v Lutkovno gledališče Kranj. Redne predstave so zrastle v festival *Khislstein živi kulturi*, prostor pa je postal iskrivo zbirališče umetnikov in publike vseh starosti. Ko se je sredi osemdesetih let pridružil še Dušan Soklič¹⁰, izjemen mojster izdelovanja lutk, je ustvarjalna trojka Kump, Sever in Soklič vzpostavila eno najboljših lutkarskih valilnic v državi.

Saša Kump je umrl 9. januarja 1992, še v polnem ustvarjalnem zagonu, še poln načrtov za lutkarstvo v Šmihelu in Kranju. Njegov orjaški ustvarjalni opus še ni bil popolnjen. A ostalo je, še bolj daljnosežno in zato dragoceno, njegovo mentorsko delo, s katerim je zanetil lutkarsko strast med številnimi ustvarjalci in gledalci vseh starosti v Kranju, v gledališču in čez cesto, v vrtcih, v šolah in drugih ustanovah, v Sloveniji in med Slovenci na avstrijskem Koroškem. Nekaterim je lutkarstvo postalo poklic življenja. Dr. Cene Avguštin je ob Kumpovi smrti zapisal, da »... smo izgubili enega najplodnejših in najbolj zavzetih scenografov in oblikovalcev lutk pri nas.«¹

Kumpov oder

Saša Kump ni bil le scenograf, njegovo razmišljanje in ustvarjanje za oder sta bila celovito delo, v katerem prepoznamo nadarjenega slikarja, oblikovalca in pronicljivega poznavalca gledališke dinamike. Kot inventiven ustvarjalec se je že kmalu odmaknil od realizma, se navduševal nad pop artom in Paulom Kleejem. Menil je, da gledalca ne glede na starost ne smeš podcenjevati, zato mu je treba z abstrakcijo in metaforiko omogočiti, da razživi domišljijo in razvija svojo predstavo o videnem. Stilizacija odrskih elementov je njegov avtorski prevod realnosti v likovni jezik, v arhetipske oblike, ki jih je v svojem navdušenem odnosu do odra in publike imel za optimistične. V klepetu z umetnostnim zgodovinarjem Andrejem Pavlovcem je svojo ustvarjalno vedrino obrazložil z besedami: »... v umetnosti ne sme biti stvari, ki bi nas prisilila k tlom. Marsikaj nas pretrese, potem pa znova dvigne in napravi vesele. Pesimizma ni v umetnosti, niti obtožbe in očitkov, umetnost samo ugotavlja vse možnosti in dogodke življenja.«²

Njegova scenografska paleta je bila široka in raznolika, pri čemer je z občutkom dopolnjeval dramaturgijo. Menil je, da je scenografska postavitev le okvir predstave, ki nikoli ne sme prevpiti dogajanja. Ob Kumpovi značilni skromnosti pa v gledaliških kritikah večkrat najdemo opazko, da je njegova scena rešila dramaturško in vsebinsko šibko uprizoritev. Po drugi strani so njegove nekonvencionalne scenografije pri gledalcih vzbujale tudi negotovost¹¹.

Kumpovo pojmovanje gledališkega procesa je vzor ustvarjalca, ki se zaveda vpetosti v kolektiv, saj brez skupinske harmonije ni uspešne izvedbe na odru. Glavno vlogo ima

Kumpova skica
scenografije (Snovanja,
1967, str. 29)

režiser, a njegova taktirka seže do vseh vpletenih, do zadnjega odrskega delavca. Fascinanten je bil Kumpov pristop do besedila, ki ga je vsakokrat prebral vsaj šestkrat: prvič za zabavo, drugič se je osredotočil na spoznavanje z avtorjem in osnovnimi idejami – v tej fazi so se mu že porajale prve scenografske skice, ki so se pri tretjem branju razvile v tridimenzionalni prostor, v četrtem prebiranju je razkrival karakter oseb – pri čemer je še vse premleval le v glavi, brez skiciranja, ki se ga je loteval šele po petem branju. Po šestem branju besedila je celoten korpus spoznanj prelil v en sam stavek, v temeljno sporočilo drame, ki mu je nato služilo kot vodilo za oblikovanje scene in vseh elementov uprizoritve. Vse to še pred soočenjem in usklajevanjem z režiserjem².

Poleg množice dramskih scenografij je v Prešernovem gledališču snoval tudi odrske postavitve za otroške igre: Čarovnik iz Oza, Sneguljčica, Žogica nogica, Sapramiška in druge. Tudi tu je Kumpov pristop enak – izviren, moderen in subtilno abstrahiran do stopnje, ko vzbuja otroško domišljijo.

Kumpove skice za gledališke predstave so bile predstavljene na razstavi gorenjskih likovnikov leta 1956. Neznani pisec članka Sašo Kumpa omenja kot enega izmed treh slovenskih scenografov (poleg Jovanoviča in Koruna), ki uspešno iščejo sodoben scenski izraz za moderno dramo (mm, 1957, str. 5).

Lutkovna scena

Še bolj kot za gledališče veljajo enaka načela za Kumpove lutkovne predstave, ali kot se je izrazil sam: »Sovražim pompoznost, nakičenost, baročnost. Enostavnost in stiliziranost sta najzanesljivejši vodili. Podrejanje zgodbi je nuja, je aksiom, ki ne prenese kršitev. Tudi kot lutkar zavračam uporabo kulis. Lutke niso iz stvarnega sveta. Utvara so — in nobene potrebe ni, da bi z motečimi dodatki to utvaro še potencirali.«¹² Za njegovo lutkarsko scenografijo so značilne čiste geometrijske oblike, stilizacija brez okrasnega balasta, žive barve, premišljen tonski razpon in izvirne tehnološke rešitve tako pri lutkah kakor pri odrskih elementih. Kumpovo oblikovno izhodišče je krog oz. krogla, ki jo reže in sestavlja v vse zelene objekte. Kot izobražen likovnik je v krogli prepoznal idealno praobliko, simbol neskončnosti v filozofskem in kreativnem smislu. Potem pa »dodamo še malo fantazije, ustvarjalnosti samega lutkarja, ki lutko vodi, glasbo, govorico, luči in kar je še drugih gledaliških čarov, pa že lahko jokamo ali se smejimo, pritrjujemo resnicam, pikrosti ali grenkobi — vsemu, kar govori gledališče.«¹² Ker je menil, da lahko lutke enako kot otroke navdušijo odrasle, je snoval tudi predstave zanje. Največja uspešnica je bila lutkovna parodija *Micka se predstavi* in *Janez, kranjski Janez*, ki jo je prav za Lutkovno gledališče Kranj napisal Pavel Lužan. Novinarjev zaključek intervjuja je v bistvu zgoščena Kumpova življenjska in odrska filozofija: »Kajti pajacem otrok verjame bolj kakor ljudem. Ljudje so hinavski, potvorjeni, neiskreni; bojijo se maščevanja. Lutkam pa nihče ne bo zameril, ker širijo naokrog resnico. Saša pravi, da bi morali odrasli češče zaviti mednje. Odhajali bi bogatejši. Bogatejši in bolj človeški.«¹²

Veseli se je razvoja lutkarstva, ki se je za časa njegovega življenja tudi po njegovi zaslugi izjemno razcvetelo, s številnimi profesionalnimi in ljubiteljskimi skupinami med vsemi generacijami. Pri tem je poudarjal ključno vlogo izobraževanja, v katerem je tudi sam vsa leta sodeloval.

Kranjski original

Igor Guzelj je ob Kumpovi petdesetletnici zapisal: »Če pristnemu Kranjčanu srednjih let omenite ime Saše Kumpa, bo samo pritrdilno pokimal: jasno, da ga pozna. Le kdo od tistih, ki so ali ki se vsaj štejejo za kranjske originale, ne ve zanj?! Le komu ne stopi pred oči visokorasla, sloka, rahlo sključena postava, temni

Saša Kump
ob svoji
delovni
mizi (Hrani
Alja Kump
Ankerst)

lasje, dobrodušne rjave oči in nepogrešljiva pipa, štrleča izpod zavese vranje črnih brk? Le kateri ljubitelj odrskih desk, zvest obiskovalec likovnih razstav ali udeleženec vročih kulturniških debat ob njegovem priimku ne zazna prijetnega vonja po smodečem se tobaku, ki nenehno zaposluje vitke, dolge, spretno Kumpove prste? Saša je že postal neke vrste krajevni simbol, podobno kot sta simbola, denimo, Jelenov klanec in kanjon Kokre ...»⁵

Saša Kump je bil originalen v vseh pogledih, zvest samemu sebi v smislu prepričanja v svoj strokovni kredito in v humanizem, ki ju je vsakodnevno izkazoval v pristopu do dela in soljudi, v družini, v družbi in s sodelavci. Vojna mu je ugrabila mladost, zato je v času miru gojil in cenil dobrohotnost, zavračal pa jezo, pohlep ter škodoželjnost. Lastno življenje in življenje najdražjih mu je bilo predragoceno, da bi tratil čas. Prezaposlen podnevi je živel svoje talente tudi ponoči, ko je v urah tišine snoval svoje odrske domislice.

Dela in priznanja

Scenografski opus Saše Kumpa je impresivna zbirka originalnih del za matično gledališče v Kranju in za druge slovenske ansamble. V obdobju 1951–1980 jih je zasnoval več kot 200. Portal slovenskega gledališča navaja kot njegovo prvo scenografijo dramo Draga Gervaisa *Za stanovanje gre* iz leta 1953¹³. Sodeloval je z režiserji Mirčem Kragljem, Vladimirjem Štiglicem, Igorjem Pretnarjem, Milošem Mikelnom, Ferdinandom Delakom in drugimi. Seznam Kumpovih del na področju lutkarstva je dolg in nedokončan, naštejmo le nekaj bolj znanih naslovov: *Bikec Ferdinand*, *Čarodej Fičifik*, *Guliver med lutkami*, *Igra za poredneže*, *Janko in Metka*, *Nagajiva hruška*, *Pravljica o Mezinčku*, *Striček Metla*, *Tutukajski poštar*, *Radovedni slonček*, *Guliver med lutkami*, *Mezinček*, *Festival ropotulj*, *zvoncev in kuhinjskih loncev*, *Leteča žaba* ...

Saša Kump je bil s svojo skromnostjo najbrž najbolj vesel vsakodnevnih navdušenih odzivov soustvarjalcev, učencev in publike. Potrditve njegovega mojstrstva in predanosti pa so prihajale tudi z uradnih naslovov. Bil je prejemnik *spomenice prezidija Republike Slovenije* leta 1950, *Prešernove nagrade* OLO Kranj leta 1959, *Linhartove značke*, ki mu jo je podelila ZKO v Ljubljani leta 1967, *Linhartove plakete* leta 1969, *plakete Tedna slovenske drame* v Prešernovem gledališču Kranj leta 1975, *Prešernove nagrade* gorenjskih občin leta 1978, reliefa *Glumaških večerov* v Medvodah leta 1978 in *Ostrov rharjevega kipca*, ki mu ga je dodelila ZKO Ljubljana Šiška leta 1990. Posmrtno so Saši Kumpu leta 1994 podelili priznanje Krščanske kulturne zveze v Celovcu.

Kumpova dediščina živi naprej

Lutkarska žerjavica, ki jo je zapustil Saša Kump, ni ugasnila. V gradu Khislstein so jo v veselje otrok in odraslih razpihovali Cveto Sever, njegov sin Boštjan in Dušan Soklič. Severjevo gledališče GLG: gledališče, lutke, glasba so preimenovali v Lutkovno gledališče Kranj, delovali so še Gruppa Ultra, Gledališče čez cesto in Lutke čez cesto v Delavskem domu. Vsi so izvajali inventivne predstave in gostovali naokrog. Na vrtu gradu Khislstein so leta 1993 uvedli poletni festival *Kiselštajn živi kulturi* (kasneje se je preimenoval v *Khiselfest*). Priljubljena lutkarska epizoda se je končala leta 2008, ko je žal ob prenovi

gradu Severjevo gledališče izgubilo dvorano, leta 2012 je umrl Dušan Soklič, šest let za njim pa še Cveto Sever.

A lutkarska strast v Kranju ni zamrla. Saševa hči Alja Kump nadaljuje očetovo poslanstvo s celo paleto ustvarjalnih dejavnosti za otroke in odrasle. Severjevo lutkarsko strast sta podedovala sin Boštjan in vnuk Nejc, ki nadaljujeta z lutkovnimi predstavami v Lutkovnem gledališču Kranj. Če je bil Cveto Sever prvi slovenski samostojni lutkar, pa si je po letu 1991 status lutkarja pridobilo še več kranjskih ustvarjalcev: Natalija Herlec, Ksenija Ponikvar, Boštjan Sever, Andrej Štular, Petra Stare, Tina Oman. Ajda Rooss, dramaturginja, je bila desetletje umetniška vodja v Lutkovnem gledališču Ljubljana. Najdlje v lutkarijo pa je zaneslo Uroša Trefalta, diplomanta praške akademije, ki kot lutkovni in filmski režiser, pedagog in publicist še vedno živi in deluje v Pragi. Z njim smo dobili tudi slovenski prevod knjige *Zgodovina evropskega lutkarstva*. Sčasoma so iz odličnih temeljev v Kranju zrasle zanimive lutkovne skupine. Vzniknile so nova kulturna društva: Lutkovno gledališče Tri, Kulturno društvo Nebo, Kranjski komedijanti, Kaličopkovo gledališče. Večina se ukvarja tudi z izobraževanjem mladih na področju lutkarstva, lutkovne skupine delujejo tudi na nekaterih osnovnih šolah. Leta 2004 so se lutkarji in sorodni ustvarjalci, kot so likovniki, kiparji, oblikovalci in pravljničarji povezali v Zvezo ustvarjalnih društev Kranj in v letu 2010 dobili nov dom – hišo Krice Krace. Tu imajo dobre pogoje za produkcijo lutkovnih predstav, izvajajo pa tudi pisano paleto ustvarjalnih dejavnosti, ki privabljajo v svoje prostore številno publiko vseh starosti. Podobno dediščino je Saša Kump z dolgoletnim predanim delom zapustil na avstrijskem Koroškem.

Leta 1993 so na pobudo Zveze kulturnih organizacij na odru Prešernovega gledališča v Kranju zaživele *Sobotne matineeje* z gledališkimi, glasbenimi, plesnimi in lutkovnimi predstavami skupin iz vse Slovenije. V spomin na velikega kranjskega in slovenskega lutkarja Sašo Kumpa se že od leta 1994 vrstijo lutkarska srečanja in seminarji. April je sčasoma postal stalnica za vsakoletni dan lutk z naslovom *Srečanje lutkovnih skupin Saše Kumpa*, ki v aktualnem obdobju nastaja v okviru kranjske izpostave Sklada RS za ljubiteljske kulturne dejavnosti. Srečanje, ki je sprva povezovalo le kranjske lutkarje, je preraslo v območna in regijsko, kranjski lutkarji pa se redno udeležujejo tudi srečanj na državnem nivoju.

Lesene rezljane lutke Kuretovega gledališča v Kranju, leta 1934 (Foto Jože Košir, hrani ikonoteka Slovenskega gledališkega inštituta)

V letu 2024 se je ob 100. obletnici rojstva Saše Kumpa v sodelovanju s Kumpovimi sorodniki, prijatelji, sodelavci in njegovimi nasledniki, z ustanovami in društvi v Kranju zvrstil niz spominskih dogodkov, združenih pod naslovom *Kumpovo leto* oz. *Kumparija*. Serija dogodkov se je začela z *Območnim in Regijskim srečanjem lutkovnih skupin Saše Kumpa* in s praktičnim seminarjem tehnologij ročne lutke, v nadaljevanju leta sta bili odprti dve razstavi, sledile so lutkovne predstave, predstavitev otroške in mladinske lutkovne produkcije, o izjemnem Kranjčanu pa je bil posnet tudi film.

Kranj, rojstno mesto ročnih lutk

Po sintezi impresivnega opusa in Kumpove žive lutkarske dediščine lahko Kranju rečemo tudi lutkarsko mesto. Ta naziv pa upravičuje še ena zanimivost iz časa pred Kumpom – lutkarski utrinek iz časa med obema vojnama.

Pionirsko obdobje lutkarstva so zaznamovale marionete. Prve ročne lutke na Slovenskem pa je vpeljal etnolog in lutkar dr. Niko Kuret¹⁴, ko je kot gimnazijski profesor v letih 1930–1935 služboval v Kranju. V želji, da bi poleg gledaliških

predstav za odrasle prirejali tudi kaj za otroke, je v Prosvetnem domu v Kranju zasnoval prve predstave z ročnimi lutkami in zložljivo špansko steno. Osnutke za glave lutk je po vzorih iz nemške literature oblikoval sam in jih dal izdelati rezbarju. S kranjsko igralsko skupino so leta 1934 uprizorili Poccijevo igro *Gašperček kot princ*.

Žal je gledališče kmalu prenehalo delovati, ker se je Kuret preselil v Ljubljano, Prosvetno društvo pa je takratna oblast ukinila. Izgubljeni so tudi dokumenti društva in lutke. Niko Kuret je kmalu po prvih predstavah v Kranju nemškega Gašperčka preobrazil v slovenskega lutkarskega junaka Pavliho.

OPOMBE

- 1 Opredeleite dr. Ceneta Avgušlina, 1995, str. 252.
- 2 Pavlovec, Snovanja 1967, str. 29.
- 3 Stane (Stanko) Žagar, pedagog, partizan in narodni heroj, predvojni aktivist KPJ. 27. marca 1942 je bil skupaj s svojo četo izdan in ubit nad Crngrobom. Njegovo ime nosijo ulica poleg Kumpove hiše, osnovna šola in vojašnica v Kranju.
- 4 Koncentracijsko taborišče Dora-Mittelbau so nacisti ustanovili leta 1943 kot podružnico Buchenwalda. Šlo je za visokotehnološko delovno taborišče, kjer so izdelovali rakete. Sem so pripeljali na tisoče delavcev različnih narodnosti. Skozi taborišče in 30 podružnic je šlo več kot 32.000 ljudi, med njimi 700 do 800 Jugoslovancev, od tega 325 Slovencev. Le peščica jih je preživela strahotne razmere.
- 5 Guzelj, 1974, str. 6.
- 6 Durjava, 2009, str. 39.
- 7 Leben, 2023, Slogled.at.
- 8 Militarev, 1994, www.kkz.at.
- 9 Cveto Sever, prvi slovenski samostojni poklicni lutkar, unikaten, samosvoj, legenda t. i. »Gledališča enega«, ki je imel Sašo Kumpa vedno za svojega duhovnega in poklicnega očeta.
- 10 Dušan Soklič je bil mojster izdelovanja lutk, lutkar, mentor, glasbenik in scenograf. Za svoje delo ni dobil velikih nagrad, a je izdeloval lutke za Lutkovno gledališče v Ljubljani, za reklamne agencije in mnoge slovenske lutkovne skupine.
- 11 Novinar Igor Guzelj je leta 1974 v Glasu zapisal, da ne ve, »ali je to scena ali rebus?«.
- 12 L. M., 1986, str. 5.
- 13 sigledal.org.
- 14 Niko Kuret (1906–1995), doktor folklorne znanosti in redni član SAZU, je bil etnolog, katerega delo je dragoceno tudi za razvoj slovenskega lutkovnega gledališča. Velja za našega največjega narodopisca, raziskovalca ljudskega gledališča, ljudskih šeg, običajev in mask.

VIRI IN LITERATURA

- A.R., 1997. Lutkovno srečanje Saše Kumpa, Gorenjski glas, 50 (23), str. 8.
- Ahačič, M., 1996. Lutke otroke bogate: Lutkovno srečanje Saše Kumpa. Gorenjski glas, 49 (22), str. 10.
- Avguštin, C., 1977. Scenografija Saše Kumpa. Snovanja, 12 (1), str. 7.
- Caf, S., 2024. Rojstvo lutkovne predstave: diplomsko delo. Maribor, PEF - Pedagoška fakulteta.
- Dežman, J. et al., 2009. Fašizem in Slovenci: izbrane podobe. Celovec, Ljubljana, Dunaj: Mohorjeva založba.
- Durjava, I., 2009. Ustvarjanje slovenskih likovnih umetnikov v italijanskih koncentracijskih taboriščih. V: Dežman, J. et al., 2009.
- Fašizem in Slovenci: izbrane podobe. Celovec, Ljubljana, Dunaj: Mohorjeva založba, str. 39-45.
- Ekar, N., 2001. Magični svet lutkovnega ustvarjanja: lutkovno srečanje Saše Kumpa, Gorenjski glas, 54 (28), str. 6.
- Fugger, M. et al., 1994. 20 let mladinskega gledališkega in lutkovnega ustvarjanja na Koroškem, Celovec: Krščanska kulturna zveza v Celovcu.
- Guzelj, I., 1974. Resnice iz cunjastih pajcev. Glas, 27 (88), str. 6.
- Juhart, T., 2021. Samosvoja pot lutkarja Cveta Severja. V: Juhart Hren Š., 2021. 11. bienale lutkovnih ustvarjalcev Slovenije: Maribor, 8.-11. september 2021, str. 72-79.
- Kavčič, I., 2022. Lutke dveh prijateljev. Gorenjski glas, 75 (27), str. 12.
- Kavčič, I., 2024. V spomin Saši Kumpu. Gorenjski glas, 77 (54), str. 26.
- Košnjek, J., 2023. Lutkarski dnevi v Šmihelu. Gorenjski glas. Dostopno na: <https://arhiv.gorenjskiglas.si/article/20231027/C/231029886/lutkarski-dnevi-v-smihelu>.
- Kukovica, T., 2012. V spomin: Dušan Soklič (1960-2012). Gorenjski glas. Dostopno na: <https://arhiv.gorenjskiglas.si/article/20120412/C/304129992/v-spomin-dusan-soklic-1960-2012>.
- Kump, I., 2000. Spominsko gradivo o Saši Kumpu. Zasebni arhiv Alje Kump Ankerst.
- Kuret, N. et al., 2008. Čar izročila: zapuščina Nika Kureta (1906-1995). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Kuret, N., 1942. Pavliha: knjiga o ročnih lutkah. Ljubljana: Mladinska založba.
- Kuret, N., 1995. Pavliha se predstavi, Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Kuret, N., 1934. Pravi ljudski oder: smernice našemu igranju. Kranj: Založba ljudskih iger.
- Leben, A., 2023. Slovenska gledališka dejavnost na Koroškem v zrcalu časa. Slogled.at. Dostopno na: [https://www.svobodnabeseda.si/11-april-1945-osvobodjeni-koncentracijski-taborisci-buchenwald-in-dora/](https://slogled.at/slogled-home-si/gledalisceMajaron, E., 2017. Vera v lutko: razmišljanja o lutkovni umetnosti. Ljubljana: Mestno gledališče ljubljansko.
• Mencinger, L., 1995. Malo predstav, zanimive pa vse: lutkovno srečanje Saše Kumpa. Gorenjski glas, 48 (23), str. 8.
• mm, 1957. Nestrokovno zapisek ob razstavi gorenjskih likovnikov. Glas Gorenjske, 10 (3), str. 5.
• Nemec, B. 11. april 1945 – osvobodjeni koncentracijski taborišči Buchenwald in Dora. Dostopno na: <a href=).
- Pavlovec, A., 1967. Saša Kump. Snovanja, 1 (4), str. 28-29.
- Rant, M., 2024. Mesto lutk. Gorenjski glas. Dostopno na: <https://www.gorenjskiglas.si/razvedrilo/mesto-lutk-55648/>.
- Tepina, A., 2014. Lutkarstvo v Sloveniji: diplomsko delo. Ljubljana, FDV - Fakulteta za družbene vede.
- vg, 1989. Spodbuda za delo v bodoče. Naš tednik, 41 (5), str. 6.
- Verdel, H., 1987. Zgodovina slovenskega lutkarstva, Ljubljana: Mestno gledališče ljubljansko.
- Zveza kulturnih društev Kranj: 1947-2017: zbornik ob 70-letnici ZKD Kranj, 2018. Kranj: Zveza kulturnih društev.

SPLETNE STRANI

- Katoliško prosvetno društvo Šmihel. Dostopno na: <https://www.smihel.at/drutvo/zgodovina.html>
- KD Nebo: www.ljudmila.org/nebo/soba
- Krice Krace: <https://kricekrace.com>
- Krščanska kulturna zveza, Celovec: <https://www.kkz.at>
- Lutkovno gledališče Maribor: <https://www.lg-mb.si/razstave-lgmb/>
- Lutkovno gledališče Tri: <https://www.kud-lg3.si>
- Mestno gledališče Ptuj: <https://repertoar.sigledal.org/digitalne-zbirke>
- Mittelbau-Dora Memorial: <https://www.stiftung-gedenkstaetten.de/en/reflexionen/reflexionen-2023/neue-blicke-auf-die-h%C3%B6lle-von-dora>
- Najbolj znamenite slovenske lutke: siol.net/trendi/kultura/najbolj-znamenite-slovenske-lutke
- Obrazi slovenskih pokrajin: <https://www.obrazislovenskipokrajin.si/oseba/kump-sasa/>
- Sigledal: https://sigledal.org/geslo/Sa%C5%A1a_Kump
- Siol.net: <https://siol.net/trendi/kultura/najbolj-znamenite-slovenske-lutke>
- Slovensko gledališče na Koroškem: Slogled.at
- Založba Fran: <https://zalozba-fran.com/sl>

JANEZ MARENČIČ IN MARJAN CIGLIČ, KRAJNSKA VELIKANA, KI STA ZAZNAMOVALA SLOVENSKI FOTOGRAFSKI PROSTOR

Uvod

Kranj ima izredno bogato fotografsko tradicijo, ki presega krajevni pomen. V letu 2024 smo bili priča kar trem okroglim obletnicam: 210. obletnici rojstva prvega slovenskega fotografa Janeza Puharja, ki je s svojim izumom fotografije na steklo pomembno vplival na razvoj fotografije, 110. obletnici rojstva Janeza Marenčiča, ki je odkril »fotografijo od zgoraj«, in 100. obletnici rojstva Marjana Cigliča, ki je svoje življenje posvetil fotografiji in fotoreporterski službi. Pričujoči prispevek je posvečen sodobnikoma Janezu Marenčiču in Marjanu Cigliču. S svojim delovanjem sta vsak s svojega stališča pomembno prispevala k obogatitvi slovenske fotografske zapuščine.

Janez Marenčič (1914–2007)

Marenčičev fotografski opus lahko razdelimo v tri segmente, definirane z drugo svetovno vojno: čas pred vojno, fotografije iz NOB in povojni del. Večina piscev je pozornost posvečala predvojnemu in povojnemu delu, medtem ko je čas med drugo svetovno vojno ostal dokaj neraziskan. Slednjemu je v nadaljevanju posvečeno nekoliko več prostora.

Janez Marenčič se je rodil 14. decembra 1914 v Kranju. Nad fotografijo se je navdušil kot dijak, ko je s sošolci prišel k mojstru Štefanu Rovšniku, da jih je slikal za dijaško izkaznico. V začetku se je učil na lastnih napakah. S fotografijo je nadaljeval tudi ob študiju prava v Ljubljani. Njegova prva zgodnja fotografija **Jesensko vreme** je bila konec leta 1934 objavljena v reviji *Fotoamater* (Štrumej, 1993, str. 43). Leto kasneje se je s posredovanjem Karla Kocjančiča pridružil Fotoklubu Ljubljana, kjer so se zbirali znani medvojni fotografi, kot so Peter Kocjančič, Lujo Michieli, Marjan Pfeifer in Janko Branc. Kot član fotokluba se je pričel udeleževati domačih in mednarodnih razstav.

Igor Pustovrh:
Janez Marenčič, 2004
(*Hrani Fotografsko društvo*
Janez Puhar)

Mednarodno priznanje je pomenila objava fotografije **Staro drevo** v dunajski fotografski reviji *Die Galerie* leta 1938 (Štrumej, 1993, str. 43). Že leto kasneje je s fotografijo **Ritem dela** (Neznani avtor, 1939, str. 2) sodeloval na mednarodnem natečaju *Ideja in oblika*, ki ga je organizirala dunajska revija *Die Galerie*, in se uvrstil med deset prvonagrajencev, kar je bil tedaj velik uspeh (Globočnik, 2014, str. 179). Med 11. in 18. junijem 1939 je bila v dvorani hotela Pri stari pošti prva razstava umetniške fotografije v Kranju. Prireditelji razstave so bili leto prej ustanovljena Zveza slovenskih fotoamaterskih društev, Ljudska univerza in pripravljali odbor za Fotoklub Kranj. Med najaktivnejšimi člani slednjega je bil prav Marenčič, sedež pripravljalnega odbora pa je bil pri njem doma v Kranju (Globočnik, 2014, str. 89). Na razstavi Pri stari pošti je Marenčič, član Fotokluba Ljubljana in že »davno uvrščen v mednarodni razred« (Kocjančič, 1939, str. 7), predstavil največ fotografij izmed vseh sodelujočih, skupaj kar 16 del (Globočnik, 2014, str. 91).

Marenčičeve zgodnje fotografije z mehko konturo in megličasto atmosfero poudarjajo umetniški značaj fotografije, značilen za prvo četrtletje. Takšne učinke so fotografi dosegali z uporabo plemenitih tiskov, npr. papir negativa. Stilno pripadajo fotografskemu piktorizmu in kažejo vzor pri starejši na impresionistično maniro oprti tradiciji, pred vojno močno prisotni med člani Fotokluba Ljubljana. Marenčič se je v tistem času naslonil na starejšega klubskega kolega Petra Kocjančiča (Štrumej, 1993, str. 7). Motivno na Marenčičevih zgodnjih fotografijah prevladujeta žanr in krajina. Pretehtana kompozicija, ki ji lahko sledimo skozi celoten avtorjev opus, je bila zanj zelo pomemben segment vizualne podobe. Tako pomembna, da jo je v nekaterih primerih stopnjeval celo s fotomontažo in na fotografijo umestil »štafažo«, da bi dosegel estetizirano sporočilo.

Proti koncu leta 1940 je bil Marenčič imenovan za enega od odbornikov Fotokluba Ljubljana (Neznani avtor, 1940, str. 3). Iz tega časa so ohranjeni tudi Marenčičevi tipkopisi¹, v katerih je kot zrel fotografski analitik razmišljal o motivih, kompoziciji, tehničnih vprašanjih in svojem pogledu na fotografijo.

Po izbruhu vojne se slikanju krajine ni mogel več posvečati. Iz tega časa so ohranjeni portreti otrok, na katerih spet opazimo avtorjevo skrb za »konceptijo, kompozicijo in tehnično obdelavo slike« (Marenčič, 1940, str. 1).

Leta 1942 je Janez Marenčič za predsednika okrožnega sveta v Kranju, dr. Skalka, pripravil album fotografij novega poslopja *Landrata* v Kranju. Album je bil verjetno izgubljen, edini ohranjeni fotografiji sta bili 16. septembra 1942 objavljeni kot reprodukciji v nemškem okupacijskem časniku *Karawanken Bote*. V prispevku je Marenčič tudi naveden: »*Landrat* je izročil v spomin *Gauleiterju* zvezek umetniških fotografičnih slik amaterja *Marentschtscha* posameznih delov poslopja ter okraskov in oprave.« (Lukas, 1942, str. 6). Fotografski material je Marenčič v tistem času kupoval v Janševi drogeriji v Kranju. Konec leta 1944 se je Marenčič kot fotoreporter priključil propagandnemu odseku IX. korpusa Narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Jugoslavije na Primorskem. V 14-dnevnem poročilu štaba IX. korpusa NOV in POJ propagandnega odseka z dne 30. 12. 1944 lahko preberemo, da so »od Gorenjske pokrajinske tehnike dobili novega člana v osebi tov. Marenčiča, ki je fotoamater«.

Kot reporter in fotoreporter je deloval od Kroke do Trsta, največ v Trnovskem gozdu in na Krasu (Aljančič, 2004, str. 7). Med ohranjenim gradivom je tudi Marenčičevo lastnoročno napisano pismo z dne 2. 5. 1945, naslovljeno na Propagandni odsek IX. korpusa Jugoslovanske armade. Marenčič se je predstavil kot reporter štaba 18. U. B. »Bazoviške«. V pismu piše: »*Ker sem že dalj časa brez propustnice, mi je kretanje po edinicah otežkočeno. Ker jo bom posebno v naslednjih dneh nujno rabil, prosim, da mi jo čim prej pošljete! Članke in prispevke za tisk sem doslej pošiljal na Propag. ods. XXX. divizije tov. Batiču, ki mi je zagotovil, da jih bo odpošiljal naprej vam. Upam, da ste že kaj dobili. Ali naj v bodoče pošiljam njemu ali vam? Ker sem že skoro brez fotomaterijala in bo v Trstu verjetna možnost nabave oz. rekvizicija istega, prosim, če mi pošljete kako pooblastilo, da si material (posebno filme) nabavim. Rabil bi seveda tudi denar, o katerem bom seveda položil obračun!*« (SI AS 1848, f. 251, t. e. 49). Z istim dnem je datiran tudi odgovor štaba IX. korpusa Jugoslovanske armade, števil. 325, naslovljen na tovariša Janez Marenčiča. V odgovoru piše: »*Glede pooblastila za rekvizicijo foto materija v Trstu, za katero nas naprošaš, ti sporočamo, da kaj takega ali kaj podobnega ne moremo izdajati, ker prihajamo v mesto kot vojska, ki se bo posluževala zakonov in ukrepov za taka in podobna dejanja. Ves foto-material bo takoj pod zaporo in vsako fotografiranje od strani tamkajšnjih fotoreporterjev bo prepovedano. Pač pa je tvoja dolžnost, da takoj ob vstopu v mesto, to je možno že danes, poizveduješ za vsakršnim fotomaterijalom in fotoaparati ter nam naslove sporočaš. V kolikor imaš še kaj filmov, ne zamudi nobene prilike pri izrabi najrazličnejših momentov iz borb iz vkorakanja naše vojske, navdušenja prebivalstva itd. Filme takoj pošlji na naš odsek. Glej, da ne zamudiš te za nas tako pomembne prilike! Denarja ti za enkrat ne bomo pošiljali, v kolikor imaš oziroma boš imel priliko nabaviti material, izdaj potrdilo, oziroma nam sporoči in bomo uredili. Posebej se zanimaj za filme za fotokamere in fotokamere same, kakor za vse druge aparate. Propustnico ti prilagamo.*« (SI AS 1848, f. 252, t. e. 50). Štab IX. korpusa Jugoslovanske armade, Propagandni osek, števil. 326 je Odseku za zveze IX. korpusa isti dan izdal tudi povelje, ki ga je podpisal pomočnik šefa odseka Dušan Fortič in pravi: »*Prosimo, da takoj izdate propustnico za našega fotoreporterja tov. Marenčiča Janez-a, za sektor IX. Korp. ker jo nujno potrebuje.*« (SI AS 1848, f. 252/III., t. e. 50). Iz zapisa lahko sklepamo, da je Marenčič 2. 5. 1945 vkorakal v Trst in

Janez Marenčič: Borci IX. korpusa na Trnovski planoti, december 1944 (Hrani Muzej novejšje in sodobne zgodovine Slovenije)

kot fotoreporter beležil njegovo zavzetje in osvoboditev. Marenčičeve fotografije iz tega dne se niso ohranile, oziroma mu fotografij ne moremo pripisati.

Iz časa NOB so trenutno znane le štiri fotografije, ki jih je Marenčič posnel pozimi leta 1945 pod trnovskimi Kozjimi stenami². Ohranjene fotografije partizanskega tabora in nočne straže, ki jih je Marenčič našel po naključju, je po vojni izdelal v tehniki papirnega negativa. Ta tehnika je omogočala močne retuše, zabrisala podrobnosti, omehčala obrise ali poudarila svetlobne kontraste. Na ta način je fotograf lahko dosegel izdelek, podoben slikarskemu. Marenčič je tehniko papir negativov uporabil zaradi izredno slabega stanja spraskanih negativov in ker je sledil predvojni piktoralistični praksi, ki je dovoljevala tudi ročne posege v fotografijo. Te fotografije veljajo danes za eno likovno najbolj dovršenih vojnih fotografskih pričevanj.

Zanimiva je datacija teh štirih fotografij. Glede na to, da se je Marenčič IX. korpusu pridružil konec decembra 1944, so fotografije verjetno nastale decembra 1944 ali v prvih mesecih leta 1945. V monografskih pregledih, ki sta jih pripravila Moderna galerija in Kabinet slovenske fotografije pri Gorenjskem muzeju je navedeno, da je Marenčič fotografije

razvil po vojni, leta 1949. Danes vemo, da je Marenčič fotografije verjetno razvil kmalu po vojni, saj sta bili dve od njih vključeni v Spomenico Pokrajinskega narodno osvobodilnega odbora za slovensko Primorje in Trst (Zunanje ministrstvo, 1946), s katero je jugoslovanska delegacija leta 1946 medzavezniški razmejitveni komisiji v Parizu predložila dokaze glede jugoslovansko-italijanske meje. V Spomenico sta vključeni fotografiji **Ob partizanskem ognju** s podnapisom »Ves ta teror ni mogel zlomiti odpora prebivalcev slovenskega Primorja. Partizani na Primorskem pozimi 1942.« in **Viharna noč I** s podnapisom »Brigada se pripravlja na nenaden napad«.

Kmalu po vojni se je okrog Janeza Marenčiča zbrala skupina fotografskih navdušencev in leta 1949 so skupaj ustanovili *Foto-kino amatersko društvo Kranj*. Takrat je bila fotografija uvrščena med dejavnosti Ljudske tehnike Slovenije, kar se je odražalo tudi na fotografijah, saj je bil večji poudarek na tehniki kot izrazu fotografije. V klubu so pod Marenčičevim mentorstvom prirejali tečaje in predavanja uglednih slovenskih fotografov ter pripravljali reportaže za časopise in revije.

V tem obdobju je Marenčič nekaj let spremljal tudi dogajanje v Prešernovem gledališču v Kranju. Večina fotografij je izgubljenih, nekaj pa jih hrani fototeka Gorenjskega muzeja. Najbolj znana je fotografija **Visoka pesem**, ki je bila ena od štirih, s katerimi je Marenčič nastopil na III. zvezni razstavi umetniške fotografije leta 1950 v Moderni galeriji v Ljubljani (Moderna galerija, 1950). Okoli leta 1955 so člani kranjskega kluba izoblikovali fotografijo s t. i. »kranjsko maniro« — z grafičnim učinkom in redukcijo motiva. To je bil nedvomno vrhunec v zgodovini kluba. Pot je pokazal Janez Marenčič. Zanimanje je bilo usmerjeno v krajino, kar lahko razumemo kot nadaljevanje predvojne tradicije. Iz tistih let so znani skupni sprehodi na zasnežene Bantale, od koder so prinašali kontrastne posnetke figur in objektov v zasneženi pokrajini, ki so jih nato v temnici še stopnjevali. Cilj fotografov je bila pregledna, jasna kompozicija, brez odvečnih elementov, z eno oporno točko, premišljeno postavljeno na prostrano ploskev. Eden od razlogov za tovrstno ustvarjanje je bila slaba ločljivost in občutljivost povojnega materiala. A bolj kot to gre verjetno za nadaljevanje že pred vojno začetih redukcij na nekaterih Marenčičevih delih (npr. Nevihta grozi), v katerih se je oddaljeval od »romantične« fotografije. O tej novi smeri

je razmišljal že leta 1940 v svojem tipkopisu: »Megla in sneg sta gotovo fotografsko najzanimivejša od vseh, našim očem in fotografskemu tvoritu zaznatnih vremenskih pojavov. Nobena druga atmosferskih prilik ne izpremeni lica pokrajine na tako svojski način, katerega značilnost je: poenostavljanje.« (Marenčič, 1940, str.1). Po mnenju Aljančiča je bilo »omenjeno obdobje le prehodna stopnja v razvoju njegovega opusa k redukciji motiva in prečiščenju kompozicije« (Aljančič, 2004, str. 9).

V drugi polovici petdesetih let je Marenčič dosegel svoj ustvarjalni vrh – našel je nov obraz krajine in je pomenil prelom s predvojno tradicijo. Kot pravi anekdota, je slednjega našel po naključju, ko je letel nad Sorškim poljem in opazil ritem ornamentov ter cerkvico sv. Uršule kot oporno točko, kamor se ujame oko. Nastalo je eno njegovih najuspešnejših del – **Preproga**, ki je bila razstavljena na številnih razstavah in prejela mnoga priznanja. Odprl se mu je povsem nov pogled na krajino – 'pogled od zgoraj'. Kot je sam dejal, je v objektivu iskal podobo krajine, ki je ne 'para' horizont. »Zame je bila črta horizonta na sliki pravzaprav moteč element, ki je sliko delil na dva nekompatibilna dela. Da bi lahko izločil to delitev, se je bilo potrebno dvigniti višje in pogled umeriti navzdol

Janez Marenčič: *Preproga*, 1955 (Hrani Kabinet slovenske fotografije pri Gorenjskem muzeju)

... Pokrajino sem slikal kot ploskev, na kateri so sledovi človekovega oblikovanja narave: senene kopice, kozolci, obdelani vinogradi, polja, vse prepleteno v diagonalnih, vertikalnih horizontalnih črtah. To je bila moja zreducirana kompozicija narave.« (Mencinger, 1994, str. 6) Slikanje iz zraka v tistem času ni bila novost. Bistven je bil umik horizonta iz fotografije, saj je avtor s tem dosegel jasno kompozicijo z eno vizualno oporno točko, ki je bila postavljena na z enakomernim vzorcem pokrito ploskev. Kot je rekel Marenčič, je delal študijozno. Ko je izbral motiv, ga je hotel obdelati do kraja. Tako je 'pogled od zgoraj' razvijal do konca šestdesetih let. Nastal je cikel, ki ima enega od pomembnejših mest v zgodovini slovenske fotografije. Marenčič pa se je za vedno zapisal v zgodovino kot osrednja osebnost slovenske fotografije petdesetih let.

Leta 1970 je bil Marenčič eden od ustanovnih članov Kabineta slovenske fotografije pri Gorenjskem muzeju. Že leto kasneje je Kabinet pripravil Marenčičevo prvo samostojno razstavo. Avtor je takrat rekel, da je to njegova prva in zadnja samostojna razstava. Marenčič se je pri fotografiranju vedno ravnal po občutku. Ko se je ob določenem motivu izpel, ga ni več slikal. Leta 1971 je prenehal slikati, oziroma je slikal manj, fotografij ni več razstavljal, temveč je prevzel vlogo žiranta ter nadaljeval z mentorstvom v kranjskem klubu. Leta 1993 je priredila retrospektivno razstavo fotografij Janeza Marenčiča Moderna galerija in s tem njegova dela predstavila tudi širši javnosti. Razstava je gostovala tudi v Gorenjskem muzeju in na Dunaju. Zadnjo večjo Marenčičevo samostojno razstavo je leta 2004 pripravil Kabinet slovenske fotografije. Istega leta je izšla tudi monografija z naslovom *Fotografije*. Svoj fotografski opus je Marenčič zapustil Moderni galeriji, veliko njegovih fotografij pa hrani tudi Kabinet slovenske fotografije pri Gorenjskem muzeju.

Janez Marenčič je prejel naziva MF FZS in EFIAP (mojster fotografije Fotografske zveze Slovenije in Mednarodne zveze za fotografsko umetnost). Bil je častni član FD Janez Puhar Kranj. Leta 1970 je prejel gorenjsko Prešernovo nagrado. Ob 90-letnici, leta 2004, ga je predsednik Republike Slovenije odlikoval z zlatim redom za zasluge, FZS mu je podelila nagrado Janeza Puharja za življenjsko delo, Mestna občina Kranj pa ga je izvolila za častnega občana. Umrl je leta 2007 (Globočnik, 2022, str. 107).

Marjan Ciglič – življenjepis (1924 – 1998)

Marjan Ciglič se je rodil 3. septembra 1924 v Kranju kot tretji otrok materi Leopoldini (roj. Nikolavčič) in očetu Hinku (tudi Henriku) Cigliču. V prvi polovici tridesetih let je družino zaznamovala smrt treh otrok, ki so bili stari le nekaj let, leta 1936 pa še smrt očeta. Preživetje več kot 10-članske družine je tako ostalo na plečih matere (osebna komunikacija z Vesno Ciglič, 23. 2. 2023). Marjan Ciglič je bil med starejšimi otroki in je želel družini tudi sam pomagati, posledično pa je bil to tudi čas, ko se je prvič srečal s fotografijo. Konec leta 1937 je namreč v časopisu prebral, da fotografski mojster Franc Jug išče vajenca in bodo imeli prednost tisti, ki znajo risati. Po šestnajstih dneh preizkušnje je bil 26. decembra 1937 sprejet (Ciglič, vprašalna pola, 1947), s fotografom Jugom pa je podpisal pogodbo za dobo treh let in pol (SI AS 1589, podfond SI AS 1589/IV, CK ZKS, šk. 4521). V času, ko je bil vajenec, je opravil tudi dva razreda obrtno nadaljevalne šole. Pri mojstru Jugu je ostal tudi po končani vajeniški dobi, ki jo je zaključil 26. aprila 1942 (Ciglič, vprašalna pola, 1947). Pri svojem delu se je zelo izkazal: poleg tega, da je bil pošten fant, ki je znal risati, fotografirati in retuširati, je bil pripravljen poprijeti za kakršnokoli delo. Zaradi tega mu je mojster poleg denarne nagrade priskrbel tudi obleko in obutev, z denarjem pa je lahko pomagal svoji družini (SI AS 1589, podfond SI AS 1589/IV, CK ZKS, šk. 4521). Ciglič je bil pri Jugu zaposlen tudi v času druge svetovne vojne, kjer pa je moral v ateljeju večino časa razvijati fotografije, ki so jih posneli nemški okupatorji. Po njihovem naročilu je moral fotografirati tudi prvo obešanje partizana v Kranju (Sattler, 1998, str. 20). Kljub strogemu nadzoru in velikemu tveganju je skupaj s pomočnikom Jeralo na skrivaj reproduciral okupatorjeve fotografije in jih predajal partizanski obveščevalni službi. Njegovo fotografsko kariero je januarja 1943 prekinila prisilna mobilizacija v nemško vojsko. Najprej so ga poslali na švicarsko mejo, nato v Nemčijo in Sovjetsko zvezo, od tam pa na Češkoslovaško in nato na Poljsko (Močnik, 2023, str. 98). V tem času je večkrat zrl smrti v oči in ko mu je konec novembra 1943 po srečnem naključju uspelo dobiti dopust, ga je izkoristil za pot domov, kjer je takoj dezertiral in svojo vojaško pot nadaljeval v VII. udarni brigadi Franceta Prešerna. Kljub začetnemu kratkotrajnemu nezaupanju je bil zaradi izkušenj, ki si jih je nabral v času prisilne mobilizacije, izredno dobrodošel,

saj je znal med drugim rokovati tudi s težkim orožjem. Ciglič je bil mitraljezec, politdelegat, politkomisar čete, komandir čete, šef fotosekcije, referent za kader OF in politkomisar bataljona v rangju kapetana, bil pa je tudi del artilerije 9. korpusa (Močnik, 2023, str. 124). To je bil, poleg vsesplošnega pomanjkanja fotografske opreme in materiala, tudi glavni razlog, da je v tem času ustvaril le nekaj fotografij. Ko se je Prešernova brigada nahajala v Novakih, je komandir čete prinesel fotoaparat na meh in film 6 x 9. Marjan Ciglič je naredil nekaj posnetkov čete in bataljona, na nekaterih je tudi sam, razvil pa jih je v tajnosti v Cerknem (Močnik, 2023, str. 121). Nekaj teh posnetkov naj bi hranili tudi v Muzeju novejši in sodobne zgodovine Slovenije (MNSZS)³. Ciglič je fotografiral tudi v času, ko je bil imenovan za komisarja 1. bataljona Prešernove brigade. Takrat se jim je priključilo šest novincev in eden izmed njih je s seboj prinesel fotoaparat. Sicer pa je Ciglič v tem obdobju več risal kot fotografiral. Največkrat so bili to njegovi soborci, veliko pa je prispeval tudi za stenčase⁴, predvsem takrat, ko je bil kot komisar čete zadolžen za agitacijo in propagando. Po razpoložljivih virih naj bi narisal okoli 60 risb, pripravil in opremil pa je tudi glasilo prateče čete XXXI. divizije z naslovom *Pesem naših minometov* (Teršek, 1971, str. 14).

Med boji v partizanskih enotah je bil dvakrat lažje in enkrat huje ranjen, nazadnje 26. aprila 1945, ko je bil ustreljen v vrat, zato je konec vojne dočakal v partizanski bolnišnici Pavla. Po treh mesecih se je vrnil v svojo brigado, potem pa se je pridružil III. udarni brigadi Ivana Gradnika, kjer je bil komisar I. bataljona vse do demobilizacije 4. aprila 1946. Že med vojno je bil odlikovan z *znakom hrabrosti*, po vojni pa še z *redom hrabrosti* (SI AS 1589/IV, CK ZKS, šk. 4521).

Po demobilizaciji se je ponovno vrnil v »fotografske vode« in najprej delal v Vipavi v ateljeju Foto Jež, nato pa je v Ajdovščini ustanovil podjetje Fotolik. Iz Ajdovščine so ga po letu dni poslali v Ljubljano, saj je bilo podjetje priključeno Fotoliku v Ljubljani, kjer so potrebovali poslovodjo (Močnik, 2023, 127 – 128). Leta 1949 je bila njegova fotografska pot ponovno prekinjena, proglasili so ga namreč za informbirojevca in ga za 11 mesecev poslali na Goli otok, kjer je med drugim kot bojkotiranec okusil srž nečloveškega ravnanja z ljudmi (SI AS 1589, CK ZKS, podfond SI AS 1589/IV, CK ZKS, šk. 2748). Po vrnitvi so mu ponudili isto delovno mesto pri Fotoliku. V tem

času je pridobil več strokovnih nazivov: 7. avgusta 1951 (po predhodnem usposabljanju za portretno-fotografski poklic pri Francu Jugu) je opravil strokovni izpit in pridobil strokovni naziv kvalificiran delavec grafične stroke, 27. maja 1952 je opravil mojstrski izpit iz obrti fotografirani in dobil mojstrsko spričevalo z nazivom obrtni mojster, v Zagrebu pa je opravil izpit za pridobitev licence Agfa Color.

Marjan Ciglič je pri Fotoliku ostal do junija 1956, nato ga je v svoje vrste povabil fotografski mojster Stane Potrč. Njegovo ime je bilo tudi v drugih fotografskih krogih vedno bolj poznano, zato sta ga Miran Sattler in Lojze Jurca iz časopisne hiše Dnevnik večkrat povabila v svoje vrste. Ciglič je v tem videl novo priložnost in se januarja 1957 pridružil Dnevnikovi ekipi (Močnik, 2023, str. 149–150). Svoje delo kot fotoreporter je oboževal. Ni ga jemal kot službo, ampak je postal njegov način življenja, časopisna hiša Dnevnik pa njegov »drugi dom«. To potrjuje tudi dejstvo, da se je uradno upokojil leta 1983, za Dnevnik pa je fotografiral, vse dokler je zmožni bil pot oz. do leta 1997. Čeprav je bil Ciglič zaprt na Golem otoku in pred tem prisilno mobiliziran v nemško vojsko, ni imel nobenih prepovedi fotografiranja velikih in pomembnih političnih dogodkov (Močnik, 2024, str. 29). Marjan Ciglič je umrl 7. julija 1998 (Močnik, 2024, str. 27).

Tone Stojko: Marjan Ciglič, brez datacije (Hrani Muzej novejši in sodobne zgodovine Slovenije)

Fotografski opus Marjana Cigliča

Marjan Ciglič je od začetka petdesetih let do leta 1997 ustvaril izjemen fotografski opus neprecenljive vrednosti, ki odraža nacionalne vrednote ter identitete in tradicije, ki so spreminjale tok zgodovine Slovencev (Močnik, 2024, str. 41). Fotografiral ni samo po službeni dolžnosti, ampak ves čas. »Fotoreporter mora biti vedno na preži. Kakšen dogodek se hitro zgodi in je neponovljiv. Zato moraš biti vedno pripravljen.« (Popov, 1971, str. 83) Vsebina Cigličevega fonda je izjemno raznovrstna in se dotika domala vseh aspektov življenja Slovencev; od preprostih trenutkov v vsakdanjem življenju do pomembnih zgodovinskih prelomnic. Njegov fotografski fond je ocenjen na približno 300.000 originalnih, predvsem črno-belih negativov v formatu Leica, nekaj tudi v formatu 6 x 6 in 6 x 9, majhen odstotek pa predstavljajo tudi barvni negativi. Ciglič je negative, zvite v kolute, hranil v posebnih škatlicah, na njih pa zapisal mesec in leto nastanka fotografije. Neprecenljiv del njegove fotografske zapuščine so tudi njegovi dnevniški zapisi. Od leta 1958 do leta 1997 je v svoje fotografske dnevnike zapisoval tudi osnovne podatke o dogodkih na fotografijah, zato danes velja za pionirja arhiviranja in dokumentiranja fotografskega gradiva. Ciglič je večino časa fotografiral s fotoaparati znamke Nikon, fotografije pa je v temnici razvijal sam. Od leta 2001 se njegov fotografski opus, skupaj z njegovimi dnevniškimi zapisi, hrani v Muzeju novejši in sodobne zgodovine Slovenije in spada v nacionalno kulturno dediščino z zgodovinsko vrednostjo (Močnik, 2024, str. 41–42).

Za svoje delo je Marjan Ciglič prejel več pomembnih priznanj, med katerimi izstopajo predvsem naslednja: junija 1973 je za fotografijo **Razgovor** na IV. razstavi slovenske novinarske fotografije v Ljubljani dobil *Petkovo plaketo*; 21. maja 1980 je pri Društvu novinarjev Slovenije prejel *Tomšičevo nagrado*; 21. julija 1964 je z odlokom predsednika SFRJ Josipa Broza Tita dobil odlikovanje *red dela s srebrnim vencem*, in sicer za fotografije, ki jih je posnel v Skopju po potresu leta 1963, v zvezi s potresom pa je 26. julija 1965 prejel tudi odlikovanje mesta Skopje, in sicer kot *priznanje za posebne zasluge*. Junija 1972 je Ciglič dobil spominski znak *Zlati dnevnik* za izredne zasluge pri razvoju delovne organizacije in njenih publikacij, 29. oktobra 1982, ob 25. obletnici Zveze novinarjev

Marjan Ciglič: *Poplave po neurju. Kranj, september 1965* (Hrani Muzej novejši in sodobne zgodovine Slovenije)

Jugoslavije oz. Saveza novinarov Jugoslavije (SNZ), pa je od Društva novinarjev Slovenije prejel *srebrno plaketo za posebno prizadevanje pri razvoju novinarstva in novinarske organizacije* (Močnik, 2023, str. 190-191).

Od leta 2001, ko je od časopisne hiše Dnevnik Muzej novejši in sodobne zgodovine Slovenije v dar prejel Cigličev fond, se njegove fotografije pojavljajo v številnih knjižnih delih, publikacijah, uporabljajo ga različne medijske hiše, so del strokovnih raziskovanj idr. Njegove fotografije so bile razstavljene na več kot tridesetih občasnih in stalnih razstavah, povpraševanje po njegovih fotografijah pa prihaja dnevno. Leta 2024, ob 100. obletnici Cigličevega rojstva, je Muzej novejši in sodobne zgodovine Slovenije pripravil razstveni projekt z naslovom *Marjan Ciglič – mojster za vse čase*, s katerim so osvetlili drobce iz njegovega življenja in dela.

Zaključek

Janez Marenčič in Marjan Ciglič sta bila sodobnika, rojena v Kranju, kjer sta tudi začela svojo fotografsko pot. S svojim delom sta pustila trajen pečat v slovenski fotografiji. Med drugo svetovno vojno sta oba delovala znotraj IX. korpusa NOV, Marenčič kot fotoreporter, Ciglič pa v prvi

vrsti kot nepogrešljiv borec, ki je po sili razmer bolj risal kot fotografiral. Marenčič je bil amaterski fotograf, ki se je izražal skozi umetniško fotografijo, Ciglič pa se je kot profesionalni fotograf izražal predvsem z dokumentarno fotografijo. Oba sta s svojim ustvarjanjem, smislom za humor in predanim ter profesionalnim odnosom do fotografije uživala ugled in visoko spoštovanje med kolegi. Marenčič v krogu fotografov amaterjev vseh starosti, Ciglič pa med fotoreporterji in številnimi posamezniki po vsej Sloveniji, ki jih je spoznal med delom. Njuno fotografsko ustvarjanje je pomembno zaznamovalo obdobje, v katerem sta delovala, zato ju zaslužno uvrščamo med ključne predstavnike slovenske fotografije 20. stoletja.

ARHIVSKI VIRI

- SI AS, Arhiv Republike Slovenije, 1589, podfond SI AS 1589/IV, CK ZKS, šk. 4521, Marjan Ciglič, Partijska biografija.
- SI AS, Arhiv Republike Slovenije, 1589/IV, CK ZKS, šk. 4521, Oris političnega delovanja Marjana Cigliča.
- SI AS Arhiv Republike Slovenije, 1589, CK ZKS, podfond SI AS 1589/IV, CK ZKS, šk. 2748, Marjan Ciglič, Življenjepis, 30. julij 1958.
- SI AS, Arhiv Republike Slovenije, 1848, Deveti korpus NOV in POS, f. 251, t. e. 49, IX. Korpus, Propagandni odsek.
- SI AS, Arhiv Republike Slovenije, 1848, Deveti korpus NOV in POS, f. 252, t. e. 50, IX. Korpus, Propagandni odsek.

OSEBNI ARHIV

- Marjan Ciglič, Vprašalna pola, leto 1947, osebni arhiv Vesne Ciglič.

USTNI VIRI

- Osebna komunikacija z Vesno Ciglič, vnukinjo Marjana Cigliča, 23. februarja 2023.

LITERATURA

- Aljančič, M., 2004. Sedemdeset ustvarjalnih let. V: Avguštin, C. et al. ur., *Janez Marenčič: Fotografije*, Kranj: Kabinet slovenske fotografije pri Gorenjskem muzeju, str. 5-13.
- Aljančič, M. 1985. Fotografska ljubiteljska dejavnost v Kranju. V: Puhar, F. et al. ur., *Kranjski zbornik*. Kranj: Skupščina občine, str. 263-275.
- Globočnik, D., 2014. *Iz zgodovine fotografije v Kranju: od Puharja do Marenčiča*. Kranj: Gorenjski muzej.
- Globočnik, D., 2022. *Janez Marenčič. Petdeset let Kabineta slovenske fotografije pri Gorenjskem muzeju*. Kranj: Gorenjski muzej.
- Kocjančič, K. Fotografska razstava v Kranju. *Jutro*, 14. 6. 1939, str. 7.

- Lukas, DR. F. J. Mejniki nemške obnove v Oberkrainu, *Karawanken Bote*, 16. 9. 1942, št. 73, str. 6.
- Marenčič, J. *Fotografija otroka*, avtorjev tipkopis, oktober 1940.
- Marenčič, J. *Motivi v megli in snegu*, avtorjev tipkopis, november 1940.
- Mencinger, L. Znameniti ‚pogled od zgoraj‘. *Gorenjski glas*. 15. 3. 1994, str. 6.
- Močnik, M., 2023. Življenje fotoreporterja Marjana Cigliča in njegova zapuščina v Muzeju novejšje zgodovine Slovenije. Doktorska disertacija. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, str. 1 — 411.
- Močnik, M., 2024. Fotografski opus Marjana Cigliča. V: Močnik, M., M. ur. *Marjan Ciglič – Mojster za vse čase*. Ljubljana. Ljubljana: Muzej novejšje in sodobne zgodovine Slovenije, str. 41 — 51.
- Močnik, M., 2024. Marjan Ciglič med službo, domom in prijatelji. V: Močnik, M., M. ur. *Marjan Ciglič – Mojster za vse čase*. Ljubljana: Muzej novejšje in sodobne zgodovine Slovenije, str. 15 — 40.
- Neznani avtor. *Juljska Krajina v borbi za samoodločbo in priključitev k Federativni ljudski republiki Jugoslaviji*. Ljubljana: Zunanje ministrstvo, 1946.
- Neznani avtor. Iz Kranja. *Slovenski narod*, 16. 6. 1939, str. 2.
- Neznani avtor. Po občem zboru našega Fotokluba: V jubilejnim letu čakajo ljubljanski Fotoklub mnoge važne naloge. *Slovenski narod*, 7. 12. 1940, str. 3.
- Popov, J., Marjan Ciglič, starosta fotoreporterske fotografije, *Turist*, jun.–avg. 1995, str. 83.
- Sattler, M., Čelada na vegastih križih, *Dnevnik*, 8. 12. 1998, str. 20.
- Štrumej, L., 1993. *Janez Marenčič*. Ljubljana: Moderna galerija.

- Teršek, S., Marjan Ciglič: Namesto kamere mitraljez ..., Fotoreporterska služba med NOB, *TV – 15*, 13. 5. 1971, str. 14.
- III. Zvezna razstava umetniške fotografije, Moderna galerija, november 1950.

OPOMBE

- 1 Kopije tipkopisov hrani Kabinet slovenske fotografije pri Gorenjskem muzeju. Večina izmed njih je datiranih v čas tik pred začetek druge svetovne vojne, nekaj pa je ostalo nedatiranih. Nekatere izmed tipkopisov je v tistem času kot članke objavil v revijah Foto Revija in Die Galerie.
- 2 Marko Aljančič leta 1985 navaja, da je Marenčič rešil nekaj desetih svojih negativov, ki jih hrani Muzej ljudske revolucije v Ljubljani (Aljančič, 1985, str. 269). Lara Štrumej leta 1992 navaja, da kustos fototeke Muzeja novejšje zgodovine teh domnev ni mogel potrditi. Muzej naj bi hranil le en posnetek originalnega papir negativa v velikosti razglednice (Štrumej, 1993, str. 17).
Pri pregledu zbirke Tekoči fond, kjer so tudi fotografije IX. korpusa, sta ohranjeni reprodukciji dveh Marenčičevih fotografij, in sicer Viharna noč in še ena neobjavljena fotografija. Slednja je reproducirana v dveh izvodih in ima na hrbtni strani napis: »Borci IX. korpusa na Trnovski planoti, december 1944. Foto: Janez Marenčič.«
- 3 Pri fotografskem gradivu iz časa druge svetovne vojne, ki ga hrani Muzej novejšje in sodobne zgodovine Slovenije, avtorji fotografij v veliko primerih niso poznani, zato se težko eksplicitno opredeli, katere fotografije je posnel Ciglič in če se te res hranijo v MNSZS.
- 4 Stenčas je krajšava za stenski časopis – na steno so vsem na ogled nalepili besedila, slike ali fotografije o nekem dogajanju.

MATIJA VALJAVEC – KRAČMANOV IN KRANJ

Uvod

Po podatkih iz leta 1830 je v Kranju živel 1943 ljudi, od tega 920 moških in 1023 žensk¹. Dobrih dvajset let kasneje, leta 1850, je skupaj s Kokrškim in Savskim predmestjem štel že 2472 prebivalcev in 354 hiš². V petdesetih letih 19. stoletja je prebivalstvo mesta počasi naraščalo. Vzrok je bil na eni strani v pogostih epidemijah, ki so posledično prinesle številne smrti, medtem ko je na drugi strani prihod železnice povzročil propad številnih obrtnikov, ki so zato zapustili mesto, in se začeli vračati šele v kasnejšem obdobju³. Situacija v Preddvoru, ki je bil približno dve uri in pol peš hoda oddaljen od Kranja, je bila podobna. Kraj je imel skupaj s sosednjimi vasmi Mače, Bašelj, Nova vas, Breg in Potoče okrog leta 1830 samo 648 prebivalcev, ki so se večinoma ukvarjali s kmetijstvom⁴, in je bil posledično slabo razvit. Čeprav je bila prva šola v Preddvoru ustanovljena že 30. 3. 1788, je bil preddvorski učitelj, ki je bil obenem tudi cerkovnik in organist v župnijski cerkvi v Preddvoru, zelo slabo plačan, zato je delal še kot pisar na bližnjih gradovih Dvor, Hrib in Turn. Poleg tega so bili prostori v slabem stanju in zgodilo se je, da je učitelj velikokrat poučeval v svojem stanovanju. Anton Tomaž Linhart je zaman skušal doseči povečanje izdatkov za plačilo učiteljem. Posledično tudi otrok, ki bi obiskovali šolo, ni bilo veliko. Leta 1805 zasledimo podatek, da jih je bilo samo petnajst. Čeprav je bila gradnja nove šole v Preddvoru določena že za leto 1815, ni stekla niti do leta 1821 in niti do leta 1849, z razlogom, da zanj ni denarnih sredstev, ustrezne lokacije itd⁵.

V tako razburkanem času se je 17. 2. 1831 na Srednji Beli pri Preddvoru rodil Matija Valjavec – Kračmanov, ki sodi med največje zapisovalce in zbiratelje slovenskega ljudskega pripovedništva v 19. stoletju. Bil je izjemen jezikoslovec, pesnik, prevajalec in pripovednik, mojster verzifikacije in začetnik kajkavske leksikografije in velja tudi za najpomembnejšega slovenskega basnopisca⁶.

Matija Valjavec
(Hrani NUK,
Rokopisna
zbirka)

Otroštvo mladega zbiratelja ljudskega slovstva

Matijev oče je bil Anton Valjavec, materi pa je bilo ime Marija (rojena Bizjak). Oče Tone je bil vaški načelnik in svoboden kmet, saj mu ni bilo treba hoditi na tlako na graščino Brdo pri Kranju. Matija je bil najstarejši otrok. Odraščal je skupaj še z osmimi brati in dvema sestrama. Doma se je reklo pri Kračmanovih⁷. Hiša je imela mlin, stope, žago in tri četrtine grunta⁸. Kot je zapisal v svojem življenjepisu⁹, je že kot majhen deček skupaj z ostalimi otroki največ časa, zlasti v zimskih večerih, preživel ob zgodbah, ki jih je pripovedovala njegova babica. V kasnejših zapisih je dodal¹⁰, da mu je prav ona napolnila svet z ljubeznijo do ljudskega slovstva, kar ga je zaznamovalo za vse življenje.

Osnovnošolska leta v Kranju

Čas brezskrbnega otroštva je hitro minil in leta 1838 je Valjavec odšel v osnovno šolo v Kranju: »Blizu do sedmega leta sem bil doma, potem me odloči oča v šolo dati. Neki ponedeljek jutro, ko se je odpravljaj v Kranj olje in preše peljat naprodaj, reče, da pojdem v šolo in da mi gre danes kvartirja iskat. Ko se je vrnil na večer v mraku, prašal sem ga: »No, oča, a' ste m' prnesli kvartir?« Kaj sem si mislil, kaj in kakšen je kvartir, tega več ne vem, ali kmalu potem so me odpeljali v Kranj ter me namestili k nekemu krojaču v hišo, ki so ji rekli pri Marni in katere vrtič se je držal farovškega vrta, od koder sem časih kak sad pouzermal. Tu sem imel učitelja v prvem klasi Petelina. Ta je rad tepel in meni je takoj prvi teden šest mastnih po hlačah pomeril, zato ker mu, poklicavšemu me po imenu iz kataloga, nisem odgovoril na prosto »Hier!« kakor drugi, ampak: »Hier — krompir!« in to je moja prva rima, katere se spominjam,«¹¹, je v svojih spomnih zapisal Valjavec ter dodal, »v drugi klas sem prišel pod Potočnika. Ta je imel svojo hišo v Kranji in študentje smo od njega tinto kupovali. Oča, mislim, da mu je kdaj pa kdaj zame kaj prinesel, in da bi to prinašanje podaljšal, nagovoril ga je, naj drugi klas ponavljam in tako sem hodil dve leti v drugi razred, zato sem bil pa potlej prvi 'premohar'. V tretji klas sem prišel pod Nagliča.«¹²

Ob tem ni pozabil navesti svoje osnovnošolske ljubezni do mesta: »Kranj se mi je jako prikupil. Vse kote sem oblazil, največ pa me je bilo poleti doli v Kokri in onostran Save, in večkrat smo z lučjo lezli v ono poklino pod »Gaštejem«, ki smo jo »Dular« zvali, in se je pravilo, da drži v neko klet tam v šmartnem. Tudi sem hodil rad zvonit v turen velike cerkve, ki smo mu zavoljo črnine rekali »dimec«; zato sem se bil seznanil z mežnarjevimi, ki so stanovali v šoli. Tudi tukaj so se storije pripovedovale, a neka babura je imela pisane bukve od antikrista in v njih namalano, kako grozno pregrozni kristijane martra, in iz njih nam je na ulicah brala take stvari, da so nam lasje pokonci stali in so se nam ponoči v spanji rogati in repati vragovi prikazovali in nas strašili.«¹³

Valjavec je moral zaradi težav z nemščino leta 1839 drugi razred normalke ponavljati. V Kranju je zaključil še tretji razred, preden je šel v Ljubljano, kjer je nadaljeval šolanje na gimnaziji¹⁴. Šole na osnovnošolski ravni izobraževanja na Kranjskem so bile konec prve polovice 19. stoletja, kakor ob uvedbi splošne šolske obveznosti, namreč tri vrste: trivialke, glavne šole in normalke. Za razliko od latinskih gimnazij

se jih je še vedno držalo ime »nemške šole.« Prehod na izobraževanje na drugi stopnji je bil mogoč samo z glavnih šol in normalk, trivialke pa so bile namenjene samo za pismenost prebivalstva. Na trivialkah so zato poleg verouka poučevali predvsem branje in pisanje z manjšim deležem računanja, na normalkah, kjer so bili isti učni predmeti kot na glavnih šolah, vendar z bolj obsežno učno snovjo, pa tudi druge stvarne predmete, osnove latinščine in predvsem poglobljeno znanje nemščine¹⁵. V večjih mestih, tudi v Kranju, je torej pri drugih predmetih v vseh vrstah rednih osnovnih šol prevladovala nemščina, ki je tako Valjavcu kot številnim drugim otrokom s podeželja povzročala velike težave, saj je bil njihov glavni sporazumevalni jezik do vstopa v šolo slovenščina. Ob tem so šole izdajale svoja letna poročila ali izvestja, ki so bila šolska obvestila o letnem uspehu učencev in jih zasledimo že v 18. stoletju. Predhodniki *Izvestij* so bili *Classifikationen* in *Juventusi*, v katerih so glavne šole, normalke in gimnazije do leta 1849 objavljale imena svojih učencev ter jih razporejale po razredih glede na splošni in predmetni učni uspeh. Osnovne šole so tiskale razredna poročila, imenovana *Classifikationen*, katerih izdaja ni bila obvezna, zato jih imamo zaradi tega na voljo zelo malo, saj so začela izhajati šele po letu 1850, večina osnovnih šol pa jih je začela objavljati po letu 1870, to je po izidu splošnega osnovnošolskega zakona leta 1869¹⁶. Slednje je gotovo tudi razlog, da jih v času šolanja Matije Valjavca v Kranju ni mogoče najti, ampak so na voljo šele s kasnejšimi letnicami.

Matija Valjavec se je kot mlad osnovnošolec rad sprehajal po Kranju. Popis hiš iz leta 1830 nam pove, da so bile hiše »zidane ob Glavnem trgu deloma eno, deloma dvonadstropne, v drugih ulicah in v predmestjih pa enonadstropne ali pritlične, na splošno pa v dobrem stanju. Z izjemo malega števila hiš, prekritih z opeko, je imela večina leseno streho; druga gospodarska poslopja, ki so stala pred mestom, kjer so se pričnjal polja pa so bila lesena in prekrita s slamo.«¹⁷ Mesto je bilo urejeno, celo v najzakotnejših predelih, in ulice so bile tlakovane. A imelo je dve pomanjkljivosti: ni bilo sprehajališča in ponoči so bile ulice slabo osvetljene zaradi premajhnega števila svetilk¹⁸. Toda mesto še zdaleč ni bilo zaspano, saj so kranjski meščani leta 1848 poslali peticijo v deželni zbor, v kateri so med drugim zahtevali večjo samoupravo, večjo skrb za šolstvo itd. Zahteve kažejo na liberalne nazore in visoko narodno zavest kranjskega meščanstva¹⁹. V mestu so delovali

številni gostilničarji, rokodelci, lekarnarji, krojači in tudi mlinarji, med katerimi je bil tudi Leopold Jugovič. Njegov mlin se je nahajal v Savskem predmestju. Ta največji kranjski mlin ni imel posebnih rak, temveč so mlinška kolesa visela na železnih verigah, ki so jih, glede na stanje vode, lahko spuščali ali dvigali. Mlin je leta 1832 pogorel in graščina Khislstein je zgradila novega²⁰. V času šolanja Valjavca je bilo mesto pomembno zaradi žitne trgovine in sejmov. Kranjčani so bili zaradi tega znani po vsej deželi, v mesto pa so prihajali ljudje iz različnih krajev. »Letne sejme v Kranju so na novo uredili leta 1839: od tedaj jih je bilo na leto pet, eden spomladi, po dva poleti in jeseni. Poleg letnih je bil v Kranju vsak ponedeljek tedenski sejem. Ti so bili pomembni zato, ker so trgovci pripeljali različno žito, največ pšenico ter svinje in slanino. Žito so nakupovali v okolici in v Ljubljani, svinje in slanino pa na Hrvaškem in Štajerskem. V prvi polovici 19. stoletja je bil v primerjavi s kranjskim ljubljanski žitni sejem še pomembnejši, potem ga je pa kranjski daleč prekašal.«²¹ Kranj je bil torej v predmarčni dobi majhno trgovsko in obrtniško središče. V mestu je živel nekaj duhovnikov, častnikov in izobražencev (učiteljev, zdravnikov, lekarnarjev, kirurgov), medtem ko so bili na drugi strani številnejši dninarji in služinčad²². Pripadnikov drugih višjih slojev je bilo malo.

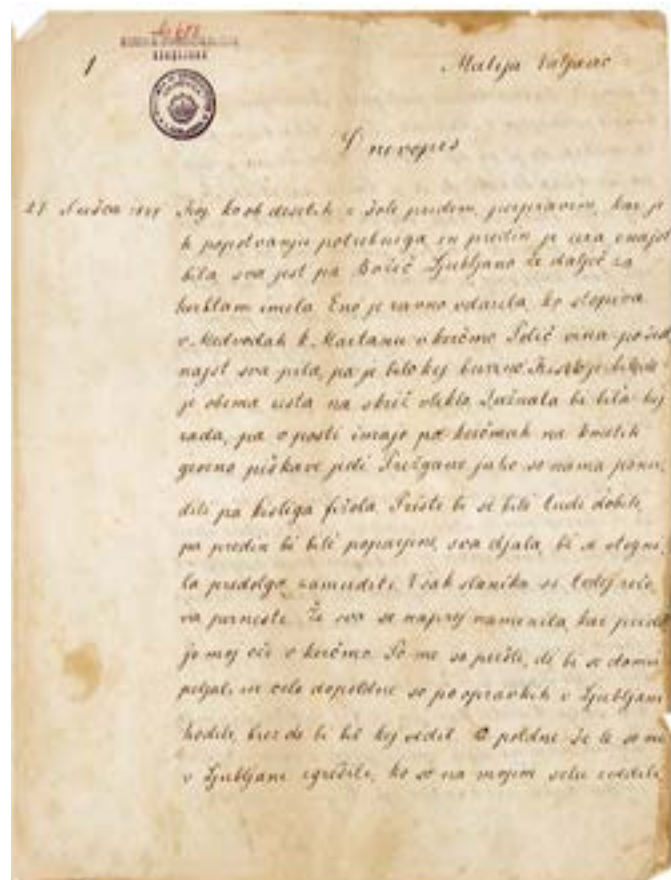
Dnevniški zapisi Matije Valjavca

Zanimive življenjske orise in doživetja iz tega časa nam prikazuje dnevnik Matije Valjavca. Narava pod Storžičem mu je od nekdaj služila kot poseben navdih. Zagotovo je imel nanj blagodejen vpliv tudi potok Belca, medtem ko v svojih prvih pesmih navaja tudi Savo in Kokro v Kranju. Ena izmed njih je Podonavska riba, kjer prosi ribo, da ga popelje po slovenskih krajih, v tretji in četrti kitici pa izpostavi mesto Kranj:

»Dalje le po vodi
Brez pomudovanja
Do preljub'ga Kranja
Gor po Savi brodi;

Pa mi ga pozdravi:
Zdravo, ljubo mesto!
Pa popusti cesto
Dalje gor po Savi.«²³

Zelo rad je sledil tradiciji: »3. april 1849 // Ob sedmih zjutraj sim šel v Predvdor v cerkev. Ravno ogenj so blagoslovili ali žegnali. Komej sta gospoda odšla, planejo z gobami nad ogenj, de so ga nesli vsak na svoj dom. V naši vasi, to se pravi, ker je Srednja Bela, je že o nekde navada, de ga cerkvar nosi. Ob petih popoldne sim šel k vstajenju.«²⁴ Ko je bilo počitnic konec, se je vrnil nazaj v šolo v Ljubljano, saj je tam od leta 1843 do 1848 obiskoval gimnazijo. V tretjem letniku je poslovenil svoj priimek iz Wallauz v Valjavic. Učil ga je znameniti profesor Martinjak, medtem ko je bil njegov sošolec tudi Janez Trdina²⁵.

Ena izmed strani iz Valjavčevega Dnevopisa (Hrani NUK, Rokopisna zbirka)

Kadar se je vračal Valjavec za počitnice iz Ljubljane proti domu, je bil tega še posebej vesel: *»Koj ko ob desetih z šole pridem, perpravim, kar je h potovanju potrebna in predin je ura enajst bila, sva jst pa Božič Ljubljano že dalječ za herbtom imela. Eno je ravno vdarila, ko stopiva v Medvodah k Martanu v kerčmo. Polič vina po šestnajst sva spila, pa je bilo kej burno. Kislo je bilo, de je obema usta na skriž vleklo. Južnala bi bila kej rada, pa v posti imajo po kerčmah na kmetih grozno piškave jedi. Prežgano juho so nama ponudili, pa kislega fižola. /.../ Sva se že naprej namenila, kar pridejo moj oče v kerčmo. Pome so peršli, de bi se domu peljali, in celo dopoldne so po opravkih v Ljubljani hodili, brez de bi bil kej vedil. Opoldne šele so me v Ljubljani zgrešili, ko so na mojim selu zvedeli, de sim že davno domu pobegnil. /.../ Ravno solnce je zahajalo, ko se perpeljemo v Kranjsko mesto. Tukaj dam za kaki dve nedelji Božiču slovo, vesele praznike mu vošim in lepo jasno vreme njemu. /Pomračilo se je že, ko se domu na Belo perpeljem.«²⁶* Med potjo od Kranja do doma si je mnogokrat ponavljal pesmi svoje babice, med katerimi je bila tudi:

*“Delajmo, delajmo kolesa,
de se popeljemo v svete nebesa,
angeljc trobentajo
duše pa rajajo,
de se vse stresa.»²⁷*

Gostinski lokali so bili ob koncu prejšnjega stoletja mnogo bolj kot danes središča družabnega življenja v mestu. Ljudje lokalov niso obiskovali le zaradi hrane in pijače, temveč predvsem iz potrebe po druženju in pogovoru s prijatelji ali znanci. O tem je pisal tudi Janez Trdina: *»Samo zaradi lakote in žeje gre Slovenec malokdaj v krčmo, žene ga tje hrepenenje po zabavi, po društvu in kar je z društvom v zavezi.«²⁸* Zato se v številnih lokalih v mestu Kranju in okolici ni le jedlo in pilo, temveč tudi na veliko politiziralo, plesalo, pelo, rajalo in zabavalo²⁹. A Valjavec je bil do tovrstnega veseljačenja v Kranju in ostalih okoliških krajih zelo kritičen: *»Pijan človek, sej ne ve, kaj dela; v vinu v žganjici si možgane vtopi; um skali, pamet zapravi, jezik se mu odveže, oči zakaljene ne poznajo ljudi, z žandarjem se srečata, ta ga še le vkroti in drugi dan je ječa. Grem pa desetkrat raje spat kot bi se ponoči okrog klatil in vlačil ko megla brez vetra. /.../ Kje so mati Krajna? Nekdanji čversti sinovi tvoji? Žganje, pijača Satana, vse ti je spačilo.«³⁰*

Leta 1847, ko je bil star komaj šestnajst let, mu je umrl oče. Njegova izguba ga je zelo prizadela, saj je imel nanj poseben vpliv. Za eno leto je moral pustiti šolo in delati doma na kmetiji, ki jo je prevzel stric, ki ni bil sposoben upravljati posestva. Dodatno jezo domačih si je nakopal še z odločitvijo, da ne bo postal duhovnik, temveč profesor. Tako je ostal brez finančne pomoči in si je kruh služil večinoma s pisanjem in prevajanjem³¹. Dve leti kasneje, aprila 1849, je padel z drevesa in si zlomil nogo, sam pa je ob tem zapisal: *»Za tega voljo mi še zde pravijo součenci, de ne znam hoditi, pa nej že hodim šepasto, hvala Bogu, de sim le zdrav.«³²* Zanimivo je 7. aprila 1849 zapisal, da je na poti domov: *»Kupil sim popoldne Poezije Doktorja Fr. Prešerna, Pesme Valentina Vodnika, Veseli dan ali Matiček se ženi, in Varh, kar sim že vedno želel.«³³* Slednje izpričuje, kako je bila zanj kot mladega učenca pomembna slovenska literarna dediščina in kako neizmerno se je celo življenje trudil, da bi ji doprinesel svoj del. Februarja 1849, ko je imel opravke v Kranju, se je izteklo tudi življenje Francetu Prešernu in Valjavec je vse to spremljal, kar je na njem pustilo velik vtis. Še posebej dejstvo, kako so se v *Kmetijskih in rokodelskih novicah* naslednjih nekaj let vrstili oklici in so zbirali sredstva za njegov prekop v notranjost kranjskega pokopališča³⁴. V Kranju se je srečal tudi z Lovrom Tomanom (1827–1870), saj je bil od 1845 do 1849 zelo povezan z njegovo družino v Kamni Gorici, predvsem z njegovo mamo Heleno, ki mu je pripovedovala številne ljudske pripovedke in pesmi, ki jih je mladi Valjavec vneto zapisoval³⁵. Poleg babice in Tomanove matere Helene je na njegovo kasnejše literarno delovanje vplival čas, ki ga je preživel kot učenec pri Mežnarjevih v Kranju in ga je opisal v pesmi *Sanje*³⁶. Na mladega osnovnošolca, kasneje gimnazijca in študenta, pa je imel velik vpliv Lovro Pintar, ki je bil hkrati tudi mentor t. i. literarnega kroga pod Storžičem, in sicer je bil pomemben vezni člen treh nadarjenih mladih literarnih ustvarjalcev: Matije Valjavca, Lovra Tomana in Josipine Urbančič Turnograjske, prve slovenske pesnice, pisateljice in skladateljice. Z njimi je širil ideje o slovenskem povezovanju in literarnem ustvarjanju³⁷.

O izjemni vlogi Pintarja je Valjavec zapisal: *»Osmo šolo sem izdelal tudi z odliko. Matura, takrat šele v drugo obhajana, se je obhajala šele v drugi polovici meseca septembra. Ves čas na praznikih ni se me upal prašati ne stric ne mati, kam mislim iti. Prašal me je le kaplan Lovro Pintar, ki je bil tačas pred Dvor premeščen.*

Povedal sem mu, da pojdem na Dunaj študirat za profesorja. »Pravimate!« reče Pintar in od njega je zvedel stric moje namere. Tažko je to delo obema, zlasti pa materi, ki bi še dandanašnji rajši videli, da bi bil gospodaril, nego sem se zaproesoril. Šel sem tudi na Bled, Bohinj in v Kamno Gorico k Tomanovim. S Tomanom sem se bil seznanil že poprej v osmi šoli, kajti mimo naše hiše se je vozil na Turn vasovat in takrat sem nekaj pevcev študentov 9. avgusta ponoči odpeljal pod Turn, kjer sta bila zbrana Pintar in Toman, oba Lorenca in jutri godovnjaka, in gostovala ju je mati Josipine, zaročnice Tomanove. Zapojo pod oknom in kmalu pride po nas Toman in Pintar in Josipina, pa smo se vsi vkup gostovali. S tem popotovanjem po Gorenjskem pa sem potrosil vseh osemdeset goldinarjev in skrbelo me je, kako se vrnem na Dunaj. Spet mi Pintar pomaga iz zadrege: pričo strica mi podari pet goldinarjev, in stric ni mogel drugače, pa mi tudi on pričo Pintarja da pet goldinarjev. To mi je pregnalo vse skrbi, kajti imel sem za pot in na Dunaji prihranjeno instrukcijo v Fuhrmanovem institutu in to že za 21 goldinarjev na mesec.«³⁸ Lovro Pintar mu je še leta 1856 v Preddvoru rekel: »Matija, ne ženite se še kakšnih pet let!« In jaz sem poslušal še ta rek.«³⁹

S pisanjem in objavljanjem slovenskih ljudskih pesmi, legend, pravlji in pripovedk je začel že kot osnovnošolec. V tem času je snov njegovih zgodb zaobjemala predvsem Gorenjsko, s poudarkom na Kranju in okoliških krajih. Njegov opus zbranih enot pripovednega izročila je izjemno velik in ga zato upravičeno imenujemo največjega zbiratelja slovstvene folklore na Slovenskem v 19. stoletju. Njegov osnovnošolski vstop na literarno področje so navdušeno pospremile že besede uredništva Kmetijskih in rokodelskih novic v 4. listu, 26. 1. 1848, v katerem so objavili njegovo zapisano pravljico Lesena skleda. »Pričijočo pravlico podamo po obljudi bravcam iz dnevpisa Valjavcoviga, kteriga so nam gosp. profesor Martinak prebirati dali. Z velikim veseljem smo ga dvakrat prebrali in v njem toliko lepiga našli, de želimo, da bi gosp. Martinak od svojih učencov več tacih dnevpisov dobivali.«⁴⁰

Ob tem bi izpostavili še Valjavčevo pesnitev Zorin in Strlina, ki je prav tako nastala v njegovem zgodnjem obdobju ustvarjanja. Veliko pozornost literarnih kritikov je imel prav njegov natančen opis in doživljanje mesta Kranj, ki ga je Valjavec ustvaril skozi osebno izkušnjo hoje po mestu sredi 19. stoletja. »Krasni v tej pesmi so verzi »Prijazno mestece je Kranj« itd., v katerih pesnik poje slavo nekdanji gorenjski stolici in opisuje svoje

srečno mladostno življenje v tem mesteci. Še nihče Kranja ni slavil v tako lepih verzih, zanje bi zaslužil pesnik, da bi mu Kranjci podelili kar — častno meščanstvo,« je zapisal Fran Levec⁴¹.

Pesem Zorin in Strlina, ki jo je objavil leta 1855, ima ljubezensko tematiko, prežeto z ljudskim izročilom in tragičnim vzdušjem. Govori o mladeniču Zorinu, ki se zaljubi v lepo, a revno dekle Strlino. Njuna ljubezen naleti na ovire, saj se Strlinin oče upira njuni zvezi zaradi Zorinovega nižjega družbenega stanu. Kljub prepovedi se zaljubljenca skrivaj srečujeta in si prisežeta zvestobo. Ko oče izve za njuno srečanje, Strlino na silo obljudi bogatemu snubcu. Obupana Zorin in Strlina se odločita za pobeg. Na poti ju ujamejo vaščani, kar pripelje do tragičnega konca – legenda pravi, da se njuni duši združita v večnosti. Pesem izraža moč ljubezni in žalost zaradi družbenih omejitev, obenem pa vsebuje elemente narave, kar ju simbolično spremlja skozi pripoved. Odlomek, v katerem je opisano mesto Kranj, sovпада v čas, ko Strlina zraste v krasno, vzorno in pobožno devico, Zorina pa v visokih šolah napadajo verski dvomi. V takšnem dušnem stanju pride na počitnice in ljubezen do Strline je tako močna, da blizu nje spet potihnejo notranji viharji. Po stari navadi gre Zorin na Marijino vnebovzetje v cerkev in tu vidi, kako po končanem cerkvenem opravilu Strlina, lepa in čista kakor nebeški angel, prejme sveto obhajilo. Zorina ob tem pogledu napadejo verski dvomi, dušo mu osvoji peklenska oblast in ob tem spozna, da ni vreden tega angela v človeški podobi, zato zbeži iz cerkve in tudi iz domačega kraja.

Spominska
plošča Matije
Valjavca
na njegovi
rojstni hiši na
Srednji Beli pri
Preddvoru (Foto
Mira Delavec
Touhami)

»Prijazno mestice je Kranj,
Spominjam se še vedno ná nj;
Tam živel sem mladostne dneve,
Mladostne, detinske dni;
Veseli zá me so bili.
/.../
Od zdolnje Kókrine pečine;
Tam teče Kokra zidov tik.
To strašna je globina ta
In z viškega ponižana,
O pač že dolgo skale liže
Da je skopála take nižel
Komunov doli je dovolno,
Kopálišča nam tam bilé
Zadovoljive nam popolno.
Nad nami pa čerí strmé
Visokoravne kot orjaki
Molele vun na strani vsaki.
In kavke in postovke tam
In kačji vred in gadji plod
Po dompljah ímajó svoj kot
Nedosežljiv zalážnikam.
In róžnikranska cerkev vsa
Je kakoršna je pred bilá
In danes še ko prejnje čase
Pobožne ogledujem krase.

Sprostira se od tam ozír
Da lepšega ti ni nikir,
Od spodaj suje siva Sava
Valovje tje naprej podí,
Ga drvijoča od Triglava
Snežnikov veličanska hči.
Čez Gáštej nese te pogléd
In gledáš doli proti Loki,
In gledáš planjo z griči v red,
Čez Šmartno Bítin steg široki,
Šmarjétna gora je na pravi,
Ozira se na ravno v te,
Umiva v Savi si nogé,
In za hribovjem tam v daljavi
Ste skrite snežnobeke glavi,
Šentjóšta cerkve turna dva.
In glej še bolj na desno stran
Odpré se Bistrška dolina,
In hrib za hribom, skalni stan,
Skor brez pretrga do Bohínja.
In Púngrad nemškega iména
Imá še zmiraj nemšk' imé,
Tam stale krasnega pleména
Ste veličanske lipi dve,
Visokovršni nad oblake
Širokolistnih senčnih vej,

Al konec na tem svetu vsake
Stvarí je prej al pa pozněj.
In tudi tu ozír je krasen
Tje na zahodnjejužno stran,
Na Sorško polje, Sorško plan,
In kamor val šumí tu glasen
Na levo tje do gore Šmarne
Pokraj Marije blagodarne.
In proti levi teče Sava,
Od zdolej Kokra v njo priplava,
Koroške meje silna hči
Ko se naliva napojí.
Al tam od kodar solnce vzhaja
Je plan do tje kjer vas Šentjúr
Stojí brez dobre vode kraja,
In dalje da zaklene dur'
Mogočni Grintovec s sosedi
Na Štajerskokoroško stran;
Al proti severu ti pogledi
Dajó občudovati stan
Gorenskih krepkih velikanov,
Planinske Záplote krasóst,
In nje soseda — skalnih stanov
Divjine žlahtne — visokost,
Orjaškega Storžcá strmine,
In tje raztégnjene pečíne«. ⁴²

V opisih mesta Kranja je skušal prikazati njegovo veličino in lepoto. Pridružujemo se Levcu, ki je zapisal: »Valjavčeve pesmi so jasne kot gorski zrak nad domačo vasjo; živahne kakor zelena Belica, ki šumi mimo pesnikove rojstne hiše; zdrave in vesele, kakor zale Gorenjke, ki se v nedeljo vračajo od cerkvenega opravila; dobrodušne, kakor je gorenjski narod, kadar odloži trdo vnianost in ti pokaže svoje zlato srce. Valjavčeve poezije so verna slika prekrasne »Storžičeve dežele!«⁴³

Valjavčeva ljubezen do Kranja in domačih krajev je bila globoka in pristna, zato je v njegovem literarnem ustvarjanju ostala in obstala kot neizbrisan poklon njegove neusahljive ljubezni do domovine.

ARHIVSKI VIRI

- Narodna in univerzitetna knjižnica (NUK), Ljubljana:
- NUK, Rokopisna zbirka, Ms 658, Matija Valjavec, Dnevnik.
- NUK, Rokopisna zbirka, Ms 666, pismo Andreju Praprotniku 1850.
- NUK, Rokopisna zbirka, Dopisi iz Kranja, Kmetijske in rokodelske novice, 1862, št. 18, str. 143.
- NUK, Rokopisna zbirka, Kmetijske in rokodelske novice, 1848, št. 4, str. 15.
- Arhiv Republike Slovenije (AS):
- Franciscejski zemljiški kataster (FZK), Catastral Schätzung - Elaborat - der Gemeinde Krain 121 Nr. 3, 131.

LITERATURA

Knjige

- Apih, J., 1888. *Slovenci in leto 1848*. Ljubljana: Matica Slovenska.
- Cvirn, J., 1990. *Kri v luft! Čreve na plot! Oris družabnega življenja v Celju na prelomu stoletja*. Celje: Novi tednik.
- Levec, F., 1895. *Anton-Knezova knjižnica: zbirka zabavnih in poučnih spisov, II. zvezek*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Okoliš, S., 2008. *Zgodovina šolstva na Slovenskem*. Ljubljana: Slovenski šolski muzej.
- Roblek, P., 2002. *Preddvor v luči franciscejskega katastra* (diplomska naloga). Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Valjavec, M., 1855. *Pesmi*. Ljubljana: Založil Janez Giontini.
- Valjavec, M., 1895. *Životopis*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Valjavec, M., 1900. *Poezije*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Žontar, J., 1939. *Zgodovina mesta Kranja*. Ljubljana: Muzejsko društvo za Slovenijo.

Članek v reviji

- Volčjak, J., 2005. Oris zgodovine šolstva v Preddvoru do konca 1. svetovne vojne. *Kronika*, let. 53, št. 3, str. 319–350.

Članki v zborniku

- Delavec Touhami, M., 2021. Izjemen zbiratelj slovenske slovstvene folklore v 19. stoletju. V: Delavec Touhami, M. in Križnar F. ur. *Zbornik Velika Slovenca izpod Storžiča: Matija Valjavec in Matija Naglič*. Mače pri Preddvoru: KD Josipine Turnograjske, str. 62–89.
- Delavec Touhami, M., 2021. Pesniški opus Matije Valjavca na slovenskem Parnasu v povezavi z rojstnim krajem. V: Delavec Touhami, M. in Križnar F. ur. *Zbornik Velika Slovenca izpod Storžiča: Matija Valjavec in Matija Naglič*. Mače pri Preddvoru: KD Josipine Turnograjske, str. 162–184.
- Žontar, J., 1990. Občine na kranjskem območju do leta 1941. V: Žontar, M. ur. *Kranjski zbornik*. Kranj: Mestna Občina Kranj, str. 204–220.
- Žontar J. in Žontar M., 1999. Kranj v Prešernovem času. V: Žontar, M. ur. *Prešernovi dnevi v Kranju ob 150-letnici smrti dr. Franceta Prešerna*. Kranj: Mestna Občina Kranj, str. 23–34.

Spletna stran

- Šolska letna poročila – Izvestja. Dostopano na: URL:https://www2.arnes.si/~solmuz/zanimivosti/solska_letna_porocila.html (19. 12. 2024).

OPOMBE

- 1 AS, FZK, Catastral Schätzung der Gemeinde Krain, 121, Nr. 3, §3.
- 2 Žontar, 1990, str. 208.

- 3 Žontar, 1939, str. 316, 322.
- 4 Roblek, 2002, str. 11.
- 5 Volčjak, 2005, str. 321–323.
- 6 Delavec Touhami, 2021, str. 63.
- 7 Valjavec, 1895, str. 162.
- 8 Valjavec, 1895, str. 167.
- 9 NUK, Rokopisna zbirka, Ms 658, Dnevnik.
- 10 Valjavec, 1895, str. 162–210.
- 11 Valjavec, 1895, str. 167.
- 12 Valjavec, 1895, str. 168.
- 13 Valjavec, 1895, str. 169.
- 14 Valjavec, 1895, str. 167.
- 15 Okoliš, 2008, str. 43 in str. 59, 60.
- 16 https://www2.arnes.si/~solmuz/zanimivosti/solska_letna_porocila.html
- 17 Žontar, 1970, str. 298.
- 18 NUK, Dopisi iz Kranja, v: *Kmetijske in rokodelske novice*, str. 143.
- 19 Apih, 1888, str. 82.
- 20 Žontar, 1970, str. 298.
- 21 Žontar, 1999, str. 24.
- 22 Žontar, 1999, str. 24 in 25.
- 23 Odlomek pesmi Matije Valjavca *Podonavska riba* Valjavec, v: *Pesmi*, 1855, str. 61, 62.
- 24 Valjavec, 1875, str. 162.
- 25 Valjavec, 1875, str. 169.
- 26 NUK, Ms 658, Dnevnik, 27. 3. 1849.
- 27 NUK, Ms 658, Dnevnik, 28. 3. 1849.
- 28 Cvirn, 1990, str. 26.
- 29 Cvirn, 1990, str. 26.
- 30 NUK, Ms 658, Dnevnik, 30. 3. 1850.
- 31 Delavec Touhami, 2009, str. 80–83.
- 32 Delavec Touhami, 2009, str. 81.
- 33 NUK, Ms 658, Dnevnik, september 1850.
- 34 Več v *Kmetijskih in rokodelskih novicah*, 1850 in 1851.
- 35 Ms 666, Pismo Andreju Praprotniku, 1876, str. 5.
- 36 Pesem *Sanje*, Valjavec, *Poezije*, str. 142–145.
- 37 Povzeto po Delavec Touhami 2009, str. 71.
- 38 Levec, 1895, str. 182–183.
- 39 Prav tam str. 182.
- 40 NUK, Rokopisna zbirka, *Kmetijske in rokodelske novice*, 26. 1. 1848, str. 15.
- 41 Levec, 1895, str. 200–201.
- 42 Odlomek iz Valjavčeve pesnitve *Zorin in Strlina* v zbirki *Pesmi*, 1855, str. 121–122.
- 43 Valjavec, 1900, str. 23.

FRANC KIMOVEC (1878—1964)

2024 je minilo 60 let od smrti, 2028 pa bo 150-letnica rojstva F. Kimovca¹

Uvod

Širše področje Cerklj (nem. Zirklach) na Gorenjskem, od koder izhaja ljubljanski stolni prošt in kanonik, glasbenik dr. Franc Kimovec, je bilo nekdaj velika središčna vas na rodovitnem polju pod Krvavcem. Cerklje so prvič omenjene že v 12. stol. kot Trnovlje, s sedanjim imenom pa vse od 1239. Do konca 20. stol. so Cerklje sodile v ožje in širše območje nekdanjega kranjskega okraja, današnje Mestne občine Kranj, od 1994 pa so samostojna občina. Leta 2004 so Cerklje obhajale 850-letnico prve pisne omembe kraja, kar je bilo zapisano v civilnopravnem dokumentu iz leta 1154. Fara je bila v tistem času versko, kulturno in gospodarsko središče. Kot take so bile Cerklje dedič zgodovinske prafare, ki danes sodi med lokalne skupnosti. Sicer pa so dandanes Cerklje geografsko na prehodu Ljubljanske kotline v visokogorski svet Kamniško-Savinjskih Alp in imajo, poleg nešteti, veliko zunanjih in naravnih podob: grad Strmol, osrednjo cerkev Marije Vnebovzete v Cerkljah in še najbolj znano nekdanjo samostansko cerkev Marijinega oznanjena s katakombami in najstarejšim Marijinim kipom v Sloveniji v Adergasu — Velesovem. Središče Cerklj krasi lepo urejen spominski park znanih osebnosti, ki so s svojim (po)ustvarjanjem pomembno prispevale k prepoznavanju in razvoju občine kot tudi splošne zakladnice kulture. Gre za kipe šestih pomembnih osebnosti: igralca, režiserja in (gledališkega) pedagoga Ignacija Borštnika (1858—1919), misijonarja, pesnika in duhovnika Janeza Čebulja (1832—1898), slovenskega utemeljitelja in organizatorja gasilstva Franceta Barleta (1864—1928), slikarja Janeza Mežana (1897—1972), glasbenika, skladatelja in učitelja Andreja Vavkna (1838—1898) in glasbenika, skladatelja, duhovnika – kanonika in prelata Franca Kimovca (1878—1964). Njim pa lahko dodamo še pesnika, zbiralca ljudskega slovstva in duhovnika Matevža Ravnikarja Poženčana (1802—1864) in morda še najbolj slovitega in internacionalno uveljavljenega glasbenika in

Kimovčeva rojstna hiša v Glinjah 10, vzhodna stran (Foto Mili Križnar)

skladatelja Davorina Jenka (1835—1914). Cerklje zaznamujejo tudi arhitekturni fragmenti našega odličnega arhitekta Jožeta Plečnika. Pridružujejo pa se mu še zgodovinar in politik Ivan Lavrenčič, graditelj cerkva Matej Medved, (gledališki) igralec Ivan Šturm idr.

Spominski park znanih osebnosti so v Cerkljah odprli 23. septembra 1999 ob občinskem prazniku in 80-letnici smrti Ignacija Borštnika. Borštnikov kip je bil tudi prvi od doprsnih kipov osebnosti, ki so s svojim delovanjem in (po)ustvarjanjem pomembno prispevale k razvoju in prepoznavnosti občine Cerklje, širše regije Gorenjske in cele Slovenije kot tudi slovenske kulture na splošno. Avtorica vseh teh kipov je kiparka Eva Tršar Andlovic.

Iz bogatega cerkljanskega spominskega opusa smo tokrat zaradi bližnjih (minulih in prihajajočih) obletnic izbrali

enega vidnejših slovenskih cerkvenih dostojanstvenikov in glasbenikov, Franca Kimovca. Leta 2024 je minilo 60 let od njegove smrti, leta 2028 pa bo 150-letnica Kimovčevega rojstva. V svoj glasbeni ustvarjalni opus je Kimovec nanizal vrsto dejavnosti. Med njimi ne smejo in ne morejo izostati skladateljska ustvarjalnost, kritika, zapisi o glasbi in zanjo, uredništvo in pedagoška dejavnost. Skupni imenovalec vsega Kimovčevega dela in dejavnosti je oživljanje in širjenje ljudskega cerkvenega petja. Poleg tega, »sekundarnega« in (po)ustvarjalnega dela, pa je bilo zagotovo njegovo primarno delovanje v cerkvi, saj je bil po osnovni izobrazbi bogoslovec, teolog, duhovnik in na koncu še visok cerkveni dostojanstvenik: prelat in ljubljanski stolni prošt.

Kimovec je obiskoval ljudsko šolo v Zalogu, Cerkljah in Kranju, gimnazijo pa v Ljubljani. Tam je leta 1902 zaključil tudi študij bogoslovja. Po doktoratu iz teologije in diplomami iz cerkvene umetnosti, ki ju je opravil v Rimu, je dokončal še študij glasbe na Dunaju. Na dunajski Akademiji za glasbo in gledališko umetnost je na oddelku za cerkveno glasbo študiral orgle, zborovodstvo in cerkveno petje ter se izpopolnjeval v kompoziciji. Nato je kot duhovnik služboval v Ljubljani. Tam je deloval tudi kot zborovodja in učitelj na Orglarski šoli. S predavanji je širil znanje o zgradbi orgel in kot strokovnjak za zvonarstvo poskrbel, da so cerkveni dostojanstveniki na Slovenskem izbrali in poskrbeli za kakovostne bronaste zvonove.

Komponiral je predvsem zborovsko in orgelsko glasbo. Zapustil je okoli 500 del. V njih se je opiral zlasti na ljudsko melodiko in gregorijanski koral. Med pomembne glasbene dosežke se uvrščajo njegove maše: *Missa montana gracilis*, *Missa pastoralis brevissima* – *Lepi hlevček Betlehem* in najvrednejše tovrstno Kimovčevo delo *Missa Regina pacis*. V njegovem spisku del je treba omeniti še mašne, darovanjske, evharistične in Marijine pesmi: *Odprta so sveta nebesa*, *Petje nebeških trum*, *Sapica maja*, *Ti, ki si najlepša*, *Tiho sonce plava*, *Ti si tista* idr. Kimovec se je ukvarjal tudi s publicistiko. V *Cerkvenem glasbeniku* (CG) je pisal in objavljal o orgelskih mojstrih, skladateljih, zvonovih, zgodovini glasbe ter ocenjeval in poročal o novih glasbenih izdajah, tiskih. Izdelal je dispozicije² za vrsto novih orgel na Slovenskem. Več let je bil predsednik Pevske zveze, uredil pa je tudi prvih pet letnikov publikacije *Pevec*³. Pisal in objavljal je glasbene kritike, ocene, večino v *Slovenecu* in *Domu in svetu*.

Kimovec s svojim zborom na Bledu (1902–1905), sedi v 2. vrsti, osrednja oseba v kolarju. (Osebni arhiv M. Koširja, Vodice)

Življenje

Glasbenik in skladatelj, duhovnik in kanonik Franc (Frančišek) Kimovec se je rodil 21. septembra 1878 pri Andrejcu v vasi Glinje, nedaleč od Zaloga in blizu Cerklj na Gorenjskem. Njegovo rojstno hišo so porušili, a na ohranjenem kamnitem vratnem portalu nadomestne stavbe (hišna številka 10) je še vidna oznaka KM (1923), kar nedvomno dokazuje, da gre za zapuščino Kimovčeve družine⁴. Frančišek je bil rojen v pevski družini. Ljudsko šolo je obiskoval v bližnjem Zalogu, potem pa še v Cerkljah in Kranju. V Cerkljah je bil France učenec učitelja, organista in skladatelja Andreja Vavkna, ki je bil tudi sam dober pevec in tenkočuten pedagog ter je malega Kimovca sprejel tudi v zbor na koro ž. c. Marijinega Vnebovzvetja v Cerkljah. Za pevstvo je bil očitno nadarjen že kot otrok. V Ljubljani je maturiral na gimnaziji (1898), pa tudi uspešno zaključil študij bogoslovja. V 3. in 4. letniku ljubljanske teologije je že bil predsednik ljubljanskega Cecilijanskega društva bogoslovcev. Tam je bil čez štiri leta tudi ordiniran (Ljubljana, 14. julij 1902). Kot kaplan je najprej služboval na Bledu (1902–1905), kjer je ustanovil svoj prvi veliki pevski zbor. Z njim je izvajal pristni tradicionalni *gregorijanski koral* z latinskimi vstopnimi in obhajilnimi spevi, kakor jih je s Premrlom harmoniziral in izdal leta 1910, in *Misso de Angelis*,

ki jo je sam priredil za orgle. Nato je služboval v Predosljah (1905–06) in kot prefekt v ljubljanskem Alojzijevišču (1907–1908). V letih 1909–1912 je študij nadaljeval v Rimu, v zavodu Del' Anima. Tam, v Collegium Angelicum, je doktoriral iz bogoslovja in obenem opravil še izpit iz krščanske umetnosti (arheologije). Glasbeno (petje in klavir) se je izobraževal že v Ljubljani pri stolnem kapelniku in znanem skladatelju Antonu Foersterju in bil v 7. in 8. šoli ljubljanskega Alojzijevišča že organist. Po malem pa je že začel tudi skladati. Glasbeno znanje si je še dodatno izpopolnil po vrnitvi iz Rima, ko je na Dunaju študiral še na Cerkvenglasbenem oddelku Glasbene akademije v Klosterneuburgu (1911–1912). Tam se je pri učiteljih in umetnikih Vinzenzu Gollerju (skladatelj in cerkveni glasbenik) in Maxu Springerju (organist, skladatelj in glasbeni učitelj) dokončno usposobil za organista, pevovodjo in učitelja cerkvenega petja. Izpite iz orgel, pevovodstva in cerkvenega petja je opravil z odliko (1913). V naslednjem študijskem letu (1913/14) je tam še hospitiral na nekaterih visokošolskih oddelkih: kompozicijo, govorno tehniko in izobrazbo glasu. Po vrnitvi v Ljubljano (1914) je Kimovec svoje ogromno glasbeno znanje s pridom uporabljal povsod, kjer je glasbeno deloval. Zlasti še na ljubljanskem stolnem koru sv. Nikolaja, kjer je bil skoraj 50 let dirigent – brez uradnega imenovanja oziroma naslova.

Umrli je v Ljubljani in se pridružil angelskim zborom 12. januarja 1964. Pokopan je na vrtu svojih sobratov na frančiškanskem delu osrednjega pokopališča pri Sv. Križu na ljubljanskih Žalah.

Delo

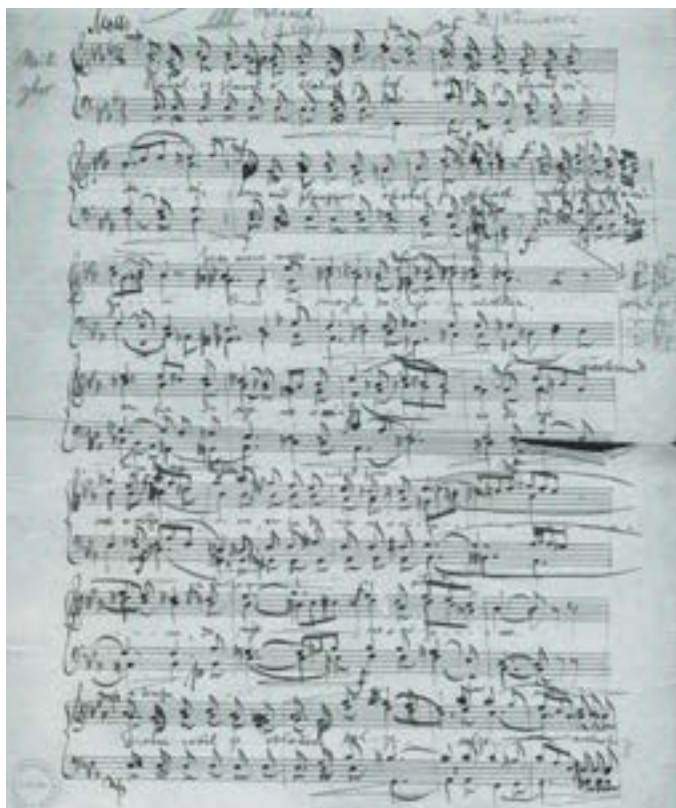
Študij bogoslovja je torej po ljubljanskem ordinariju zaključil z doktoratom v Rimu, na Dunaju je dokončal študij orgel, pevovodstva in cerkvenega petja. V Ljubljani je opravljal funkcije (cerkvenega) stolnega vikarja (1914), stolnega kanonika (1916), star komaj 38 let, in nekaj časa še arhidiakona, stolnega dekana kapitlja (1934) in stolnega prošta (1951). Bil je zborovodja na stolnem koru, naredil pa je tudi veliko dispozicij za nove oziroma prenovljene orgle. Kimovec ima v slovenski glasbeni zgodovini pomembno mesto kot kolavdator zvonov v ljubljanski škofiji, veljal pa je tudi za največjega strokovnjaka gregorijanskega koral.

Franc Kimovec
(na desni).
Ena redkih
fotografij
duhovnika v
narodni noši.
(Osebni arhiv
M. Koširja,
Vodice)

Bil je sodelavec *Cerkvenega glasnika* (CG), *Pevca*, *Glasbene zore ter Novih akordov* (NA)⁵. Svoje skladbe je namenil večinoma ekleziastični rabi. Med njimi zasledimo: zbirko *Tantum ergo*, koralni *Requiem*, *Misso montano gracilis*, *Staroslovensko mašo*, *Misso Regina pacis* idr. Med njegove posvetne skladbe pa sodijo: *Vrabcí in strašilo*, *Jaz pa pojdem na Gorenjsko*, *Pomladna* idr.

F. Kimovec je prav gotovo posebna in izrazita glasbena osebnost. Kot pevovodja je deloval že v kaplanski službi na Bledu. Na Dunaju je v času študija deloval v slovenskem izobraževalnem društvu Straža. Vse to se je intenzivno nadaljevalo in stopnjevalo po vrnitvi v Ljubljano (1914), ko je bil kot kaplan nastavljen v Stolnici, kasneje vikar in 1916 stolni kanonik. Tu je ves čas pomagal na stolnem koru kot organist, največ pa kot dirigent in pomočnik stolnega glasbenega ravnatelja monsignorja Stanka Premrla. Kimovec je blestel

Kimovec F., *Oblaček*, moški zbor a cappella na bes. Jakoba Voljčca, rkp. (GZ NUK, Fond NA; dLib; NUK)

s svojim petjem liturgičnih koralnih napevov. Vodil je tudi cerkveno petje v Marijanišču, nekaj let pa je bil Kimovec tudi pevovodja pevskega društva *Ljubljana*. V ljubljanski Orglarski šoli je poučeval harmonijo, orgle, orglarstvo, koral, nekaj časa pa tudi izobrazbo glasu. Kot glasbeni učitelj je veljal za največjega strokovnjaka gregorijanskega koral. Le-tega je predaval tudi na kar štirih organizacijskih oblikah slovenskega visokega glasbenega šolstva v Ljubljani: na Konservatoriju Glasbene matice (1919–1926), Državnem konservatoriju (1926–1939), Glasbeni akademiji (1939–1945) in Akademiji za glasbo (1945). Na slednji žal le kratek povojni čas, dokler Teološka fakulteta ni bila leta 1952 izgnana z ljubljanske Univerze. Kimovec je bil član

cerkveno glasbene komisije za ljubljansko škofijo in škofijski glasbeni referent. Tam sta bili njegovi specializirani stroki orglarstvo in zvonarstvo. Bil je velik poznavalec orgel. Naredil je dispozicije za okoli 100 novih oziroma popravljenih orgelskih inštrumentov v ljubljanski škofiji. Več let je bil predsednik Pevske zveze, uredil pa je tudi prvih pet zvezkov glasbene revije *Pevec*⁵. O tematikah, kot so cerkveno ljudsko petje, koral, orgle, orglarski mojstri: Mihevc, Zupan, Naraks idr., zvonovi, ocene skladb idr. je veliko pisal in objavljajal v Premrlovem *Cerkvenem glasbeniku*. Med drugim je bil glavni poročevalec (pisec in kritik) v časopisu *Slovenec*, nekaj let tudi v *Domu in svetu*. Pisal in sodeloval je še v *Bogoljubu*⁶, *Vzajemnosti* in drugih listih.

Kot glasbeni ustvarjalec se je Kimovec gibal največ na polju cerkvene glasbe. Bil je plodovit skladatelj z okoli 500 deli. Slogovno se je sprva zgledoval pri enem od svojih učiteljev, A. Foersterju, kasneje pa se je razvijal povsem samostojno. Opiral se je zlasti na ljudsko melodiko in na gregorijanski koral. Samo v *Cerkvenem glasbeniku* je objavil okoli 110 skladb, izdal (v tisku) okoli 60 samostojnih partitur, med njimi tudi dve zbirki orgelskih del. Veliko njegovih del pa je ostalo ohranjenih v rokopisu. Pri tem se večinoma cerkvenemu (glasbenemu) opusu pridružuje še posvetni. Največ je zložil vokalnih skladb oziroma glasbenih oblik in zasedb za zbor in orgle. Za razne bogoslužne potrebe je veliko inštrumentiral ne le svoja dela, ampak tudi cerkvene zborovske skladbe drugih avtorjev. Pomembne so njegove latinske maše (izšle v tisku 1907–1944) in druga cerkvena dela: *Missa montana gracilis* (1934), *Lepi hlevček Betlehem*, *Missa pastoralis* (1941), *Missa Cordis immaculati B. M. V.* (1942), *Missa Regina pacis* (1944), *Missa s. Josephi* za moški zbor, *Maše s slovenskimi besedili*, *Requiem* za glas in orgle, *Šmarnice* za mešani zbor in orgle, *Missa in hon. Ss. Cordis Jesu* za mešani zbor in orgle (CG, 1908), *Štiri božične* (CG, 1906), *Missa in hon. S. Caeciliae* za mešani zbor in orgle, 10 *Tantum ergo* za mešani zbor in orgle, zbirka *Srce Jezusovo, vse hvale najbolj vredno* za mešani zbor, *Staroslovenska maša* za mešani zbor, orgle in orkester, *Pred Bogom* (14 mašnih) za mešani zbor, deloma z orglami, tri velike *Marijanske antifone* za mešani zbor, *Premila Mati Zveličarjeva* (CG, 1925), *Zdrava, nebes Kraljica* (CG, 1924) in *Raduj, nebeška se Kraljica* (CG, 1919), *Oče naš* (12 obhajilnih) za mešani zbor, deloma z orglami, *Tebe, Boga, hvalimo* za mešani zbor in orgle (CG, 1927) in druge. Kimovec je priredil in izdal nekaj pesmi slovenskega

skladatelja in organista Gregorja Riharja (1796–1863), z naslovom *Rihar renatus*. V CG so izšli poleg teh omenjenih skladb še koralni napevi *Introitus et Communiones*, ki jih je Franc Kimovec priredil skupaj s Stankom Premrlom, koralni *Requiem*, več *motetov* in slovenske cerkvene pesmi. Samostojno je priredil in izdal koralno *Missa de Angelis*. V Sattnerjevi zbirki *Slava Jezusu* so izšle njegove *Male dnevnice* v čast Srcu Jezusovemu (8 skladb za mešani zbor, deloma z orglami), v Premrlovi *Pesmarici za mladino* priredbo koristnega *Salve Regina* na slovensko besedilo *Češčena bodi, Kraljica*, v Premrlovi zbirki *Slava presvetli Evharistiji* 5 evharističnih pesmi, v Premrlovi zbirki *Slava Brezmadežni* (III. izdaja) pesem v čast sv. Jožefu. V Kimovčevih rokopisih je ostalo še precej (cerkvenih) skladb in še več drugih, ki so bile večinoma že ponovno izvajane, med njimi npr. *12 Tantum ergo* za mešani zbor z orglami, *Missa pastoralis* za mešani zbor, orgle in orkester, *Prazniške antifone* ter razni *graduali*, *moteti* in druge cerkvene pesmi.

V zbirki *Musica sacra slovenica* so izšle v tisku naslednje Kimovčeve skladbe: *Mir božji objema doline, gore, O, Bog, v nebeški slavi, Odprta so sveta nebesa, Petje nebeških trum, Pojte, zvonovi, Ti najlepša, najčistejša, Ti si Peter skala, Ti si tista vsa prečista, Tiho sonce plava, V sveti hostiji te molim, Zemlja, morje, vsa narava, Zgodnja Danica*; v cerkveni ljudski pesmarici *Slavimo Gospoda* (1988. Celje: Mohorjeva družba) pa še njegove pesmi: *Jezus hoče v srce priti* (št. 427, str. 517), *Molite, angeli* (št. 434, str. 523), *O, Bog, v nebeški slavi* (391, str. 474-475), *Oče večni, na oltar* (št. 410, str. 499), *Ponižno stopimo pred Božji oltar* (št. 387, str. 470-471), *Sveti Jožef naš čolnič vesla* (št. 243, str. 300-301), *Še gori ljubezen* (št. 207, str. 261), *Trnova krona* (št. 146, str. 193) in *Živo verjamem, Jezus, v te* (št. 460, str. 549).

Med Kimovčevimi vokalnoinstrumentalnimi deli pa so še *Missa in hon. S. Josephi* (1901), *Requiem* (1904), *Šmarnice* (1905), *Missa in hon. S. Caeciliae* (1906), *Češčena bodi, Kraljica* (1911), *Srce Jezusovo* (1911), *Maša na čast preblaženi Devici Mariji* (1911), *Missa pro defunctis* (1912), *Staroslovenska maša na čast sv. Cirila in Metoda* (1919), *Pokropi me* (1930), *Trije spevi za javno Božjo službo* (1931), *Zdrava, Marija* (1932), *Missa montana gracilis* (1934), *Spremenljivi deli votivne maše v čast sv. Rešnjemu telesu* (1935), *Morska zvezda, Pojte, zvonovi* (1936), *Tebe, Boga, hvalimo* (1936), *Sveta noč* (1937), *Hvaljen bodi, Bog* (1938), *O, kam, Gospod* (1940), *Pri jaslicah* (1940), *Pozdravljena, Kraljica* (1940), *Lepi hlevček*

S. Šantel,
portret F.
Kimovca
pred 1936

Betlehem: missa pastoralis (1941), *Hymni ad processionem in festo Ss. Corporis Christi* (1942), *Slovenska maša sv. Cirilu in Metodu na čast* (1942), *Glasno zapojmo in odpev za pete litanije* (1942), *Himni za praznik presv. Rešnjega telesa* (1942), *Trpljenje našega gospoda Kristusa Jezusa po Mateju* (1942), *Missa Cordis Immaculati BMV* (1943), *Slovenska koralna maša* (1943), *Tukaj, o, Gospod, ostani* (1943), *Ave Maria* (1944), *Laetentur coeli/Veseli se nebo* (1944), *Dobri pastir, Sveti Trije Kralji, Vnebohod* (1944), *Missa pastoralis brevissima* (1944), *Missa Regina pacis* (1944), *Štiri za Veliki Šmaren* (1944), *Sveti Nikolaj, prosi za nas* (1944) idr.

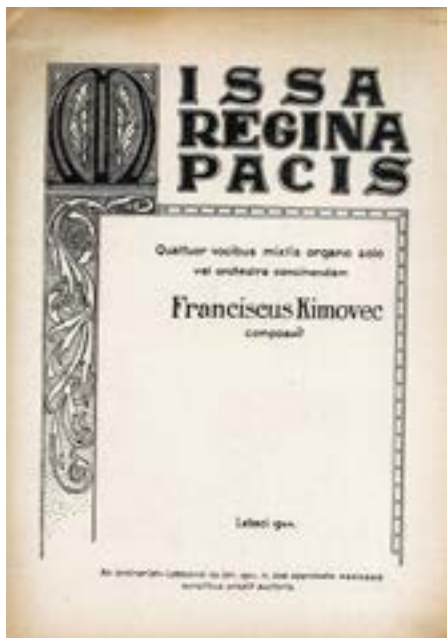
Med njegovimi posvetnimi deli, glasbo, pa spet prevladujejo zbori, večinoma objavljeni v *Novih akordih* (NA),⁷ v izdajah *Glasbene matice* (GM), *Pevcu, Domu in svetu* idr. Med posebej izpostavljena Kimovčeva dela za ženske zборе sodi *Venček gorenjskih narodnih*. V svojem opusu pa ima tudi glasbo k (nekaterim) igram, članske vaje za orlovske prireditve in podobno.

Kimovčeve objavljene skladbe in članki v glasilih in revijah pričajo, da je v njem vedno bolj prevladovala glasbena usmeritev, čeprav je tudi umetnostna ostala živa, saj je namreč postal svetovalec in spodbujevalec pri ustvarjanju cerkvene

opreme, liturgičnih oblek in drugih predmetov. Zvonoslovje namreč že bolj sodi h glasbi. Vse to se je pokazalo tudi v sodelovanju z arhitektom Ivanom Vurnikom (1884–1971) in njegovo ženo, slovensko-avstrijsko slikarko in oblikovalko Heleno Kottler Vurnik - Komro (1882–1962), ter v idejnem vodstvu vezilnice, ki so jo šolske sestre uredile na Lončarski stezi pod Ljubljanskim gradom (1933–1946).

Ljudsko petje je Kimovec najprej spodbujal s članki v *Cerkvenem glasbeniku* (npr. *Vednopoje vsa cerkev*, 1943) in *Bogoljubu*. V ljubljanski stolnici je deloval ob podpori organista S. Premrla in pozneje Venčeslava Snoja. Ljudsko petje pod Kimovčevim vodstvom pa je bilo najbolj veličastno na obeh velikih verskih kongresih na stadionu za Bežigradom v Ljubljani, ko je leta 1935 in 1939 pela stotisočglava množica udeležencev. O tem so takrat poročali celo svetovni mediji, kar je zagotovo tovrstni ljudskopevski in slovenski (glasbeni, vokalni) fenomen.

Kimovčev skladateljski slog je večinoma polifon in v značaju moderen. V njegovem posvetnem opusu je več kot očiten vpliv slovenske ljudske pesmi. Kot leposlovec (tudi s psevdonomimom Franc Poljanec) je Kimovec med drugim iz

Missa Regina
pacis, 1944,
naslovnica
(GZ NUK)

španščine prevedel *Kraljico mučenico* Luisa Colome Roldana, iz ruščine *Kratko povest o antikristu* Vladimirja Solovjova in nekaj ljudskih pripovedk Leva Nikolajeviča Tolstoja; iz angleščine *Prstan kraljice iz Sabe* Sira H. Riderja Haggarda; iz nemščine povest *Sisto e Sesto* in *Patria* Heinricha Federja.

19. marca 1960 je Kimovec prejel najvišje papeško odlikovanje: postal je apostolski protonotar, član papeškega kolegija, ki opravlja tajniške posle. Leta 1962 je v ljubljanski stolnici obhajal biserno mašo, 60-letnico duhovništva.

Franc Kimovec je ustvarjal v povsem svojem (kompozicijskem) slogu. Kot spreten skladatelj ljubi recitativno melodijo in preprost ljudski ton. Je izvrsten kontrapunktik, ki spelje daljše, strogo tematično ubrane stavke. Diatoniko družijo z zmerno kromatiko in modulacijo. Ima smisel za pravilno rastočo napetost v prelivanju harmonij. Njegove pesmi so jasne in lepe ter odete v vzorne oblike. Zelo lepo in koncizno je izoblikoval svoj zborovski slog in v svoje pesmi vlil veliko ljudske motivike. V glasbeni praksi in teoriji se je krepko uveljavil in se zavzemal za ljudsko petje v cerkvi, pri čemer je izjemno zaslužen za slovensko cerkveno glasbo.

Med Kimovčemi (zborovskimi) skladbami je najdragocenejše delo *Ti si Peter skala* (*Tu es Petrus*, 1935) za 7-glasni mešani zbor. Ena izmed himen na Evharističnem kongresu v Ljubljani (Grum, 2014, str. 208) je hkrati tudi ena najmogočnejših slovenskih cerkvenih skladb. Kako tudi ne, saj je pripravljalni odbor za ta kongres spoznal glasbo kot element, ki lahko pomembno pripomore k uspehu kongresa. To so zaupali prav Francu Kimovcu »[...] na Dunaju izobraženemu cerkvenemu glasbeniku, skladatelju in dirigentu [...]« (prav tam, str. 203) Zbor jo je izvajal ob prihodu papeževega odposlanca na stadion. Zborovsko (razen korala) in ljudsko petje je pri prireditvah na stadionu večinoma spremljala godba železničarskega glasbenega društva Sloga, mladinsko prireditev pa godba Zarja. Kimovec pa je odlično vodil glasbeni del teh slovesnosti, zlasti mogočno ljudsko petje.

Zaključek

Razdobje konca 19. in začetek 20. stol. karakterizira plodno udejstvovanje tudi na raznih drugih področjih slovenske glasbe. Tako se je začelo načrtno zbiranje sloven-

skih ljudskih pesmi, ki ga je vodil Karel Štrekelj (1859—1912). (Štrekelj 1980). Pri delu pa so mu poleg Kimovca pomagali še drugi⁸. Njihovi zapisi so zajeli celotno slovensko etnično ozemlje in jih je bilo v letu 1914 že čez deset tisoč. Za preučevanje in raziskovalno delo so vse do dandanes ostali zelo važni. V prvi polovici 20. stoletja je Kimovec (skupaj z Emilom Hochreiterjem in Stankom Premrlom) v slovensko cerkvenoglasbeno prakso prenesel ideje evropskih slogovnih tokov. Je predvsem skladatelj vokalnih cerkvenih del, precej manj je v njegovem opusu posvetnih del, so pa tudi, in to zlasti zborovska. Nekaj ima tudi orgelskih skladb, orkestralnih in komornih pa skorajda ni. Izjema je npr. *Božična sonatina* za dvoje gosli (violini) in orgle oz. harmonij ali klavir (v tisku je izšla v Ljubljani, 1945, GZ, NUK). Podatek o ok. 500 Kimovčevih delih se nanaša na njegov celotni opus: izdan in ohranjen v rokopisih. Knjižnica ljubljanske Orgelske šole ima evidentiranih 296. (Dostopno na: Wikipedija) Skladateljev slog je večinoma polifon, zmerno moderen. V redkih posvetnih skladbah se kaže vpliv ljudske pesmi »[...] Svoja dela je gradil pretežno na klasični polifoniji, vendar je uporabljal tudi prvine narodnega melosa [...]« (Tomc, 1978). V mašnih in motetnih skladbah pa imata večji vpliv tudi renesančna melodika in renesančni koral. Kot pevovodja je zelo dobro obvladoval zborovski zvok in znal uspešno izoblikovati melodije, ki gredo v uho.

Kimovčeva cerkvena glasba vsebuje: maše, motetne skladbe, zborovske pesmi, pesmi za ljudsko petje, priredbe in harmonizacije, harmonizacije koralnih napevov, (različne) drobne skladbe, orgelska dela in krajše ter daljše skladbe za različne, še posebno liturgične priložnosti. Med mašami so to: *Missa B. M. V in coelum Assumptae*, *Missa campestris facilis*, *Missa cordis immaculati BMV* (Ljubljana, 1942), *Missa in hon. S. Joseph/ Maša sv. Jožefa* za moški zbor, *Missa Lepa si, roža Marija*, *Missa montana gracilis* (Ljubljana, 1937), *Missa pastoralis brevissima* (za mešani zbor, orgle in orkester), *Maša Lepi hlevček Betlehem* (Ljubljana, 1944), *Missa Regina pacis* (Ljubljana, 1944), *Missa simplex*, *Missa in hon. S. Caeciliae V. M.* *Missa in hon. ss. Cordis Jesu* za mešani zbor, orgle in orkester (CG, 1908), *Missa pro defunctis cum responsorio Libera*, enoglasna z orglami (Ljubljana, 1911). S koralno melodiko pa sta povezani harmonizirana koralna *Missa de angelis* (Ljubljana, 1908) in *Slovenska koralna*

Kimovčeva
nagrobna plošča
na ljubljanskih
Žalah
(Foto Mili
Križnar)

maša. Potem pa so tu še Kimovčeve maše z manjšim številom stavkov, krajše: *Maša K Božjemu oltarju* (besedilo s. Vladimira Levec), *Maša Marijinemu srcu na čast* (dr. Jakob Kotnik), *Maša na čast preblaženi Devici Mariji* za mešani zbor in orgle (dr. Jakob Kotnik, CG, 1910), *Slovenska maša sv. Cirilu in Metodu na čast* (*Staroslovenska maša*) za mešani zbor, orgle in orkester (Ljubljana, 1942), *Maša na čast presv. Srcu Jezusovemu* za 6-glasni zbor (CG, 1907), *Velikonočna maša* (s. Valtruda Levec). Leta 1941 je izdal mašo Jakoba Gallusa *Missa IV. Vocum super myxolidium* (8 ton). Napisal pa je tudi *Requiem* za »voce media, una cum organo concinendam« in mašo za umrle z responzorijem *Missa pro defunctis cum responsorio Libera*. V Kimovčev mašni opus sodijo še mašni spevi in mašne pesmi. Te se izvajajo na mestih delov *proprija* (vstopni, darovanjski in obhajilni spev) in delov *ordinarija* (slava, vera, svet). Med drugim sta to *Dva enoglasna mašna speva* (na besedilo Gregorja Mališa): *O, Bog, ki si podaril in Zgrinjajo se vrste naše*. Tu pa so še številne Kimovčeve mašne pesmi: *O, Bog, v nebeški slavi* iz zbirke *Vse hvale najbolj vredno* (21 pesmi na čast presv. Srcu Jezusovemu, Ljubljana 1910). Kitice pesmi: *Vstop*, *Slava*, *Evangelij* in *Vera* se izvajajo na mestih mašnih delov (*inrtoitus*, *gloria*, *graduale* oz. *vstopni spev*, *slava*, *vstopniški spev* in *vera*). Peli so jih pri tako imenovanih

tihih mašah. Mašni (glasbeni) opus uvršča Franca Kimovca med plodovitejše skladatelje teh oblik in vsebin, pri čemer prednjačijo mašne pesmi pred mašami.

Cerkvene zborovske pesmi in pesmi za cerkveno ljudsko petje so nedvomno Kimovčeva najdragocenejša in najznamenitejša dela: biblijska *Ti si Peter skala*, *Odprta so sveta nebesa*, *Sapice maja*, *Pridi, Sveti Duh*, *Molite, angeli*, *Duša, le pojdi z mano*, *Živo verjem*, *Jezus, v te*, *Oče večni*, *na oltar*, *Še gori ljubezen* in druge. Omenjeni opus šteje zagotovo prek 150 del, tu pa so še pesmi za vse priložnosti v bogoslužju, na primer Sv. Trije kralji iz zbirke *Tri božične*.

Samostojne orgelske spremljave so zdaj domiselne, zdaj figuralne, zdaj polifone kot je npr. *Zvonovi zvonijo iz Devetih preprostih božičnih pesmi* za otroški in mešani zbor, v kateri se pojavijo tudi orgelski zvonovi (register). V pesmarici *Cerkvene ljudske pesmi* je Kimovčev opus po številu del takoj za Matijo Tomcem in pred Gregorjem Riharjem. Opažamo celo, da so mnoge od Kimovčevih pesmi pravi hiti, na primer *Jezus hoče v srce priti in še gori ljubezen*.

V okviru opusa priredb in harmonizacij cerkvenih del skladatelja Martina Železnika (1891–1962) najdemo na primer: *Večerja zadnja* ali *O, kam, Gospod*, Josipa/Jožeta Levičnika pa še *Oljska gora* in *Žalostna mati*. Posebej izoblikovani orgelski part zasledimo v Kimovčevi vokalno inštrumentalni harmonizaciji *Kaj se vam zdi, pastirci vi*. Marsikatero ljudsko pesem je Kimovec zapisal celo sam. Morda je ena teh cerkljanska *Srce moje*. Njegove harmonizacije in priredbe so tako kot pesmi preproste v homofonem 4-glasnem stavku. Če so njegove skladbe vokalno inštrumentalne, poišče orgelskemu spremljevalnemu inštrumentu tudi samostojno vlogo.

Kimovčeve motetne skladbe so skupina latinskih in slovenskih skladb, zloženih na liturgična besedila oficija (*antifone*, *responzoriji*, *himne*) ali mašnega proprija (*introiti*, *ofertoriji*, *graduali*). V teh delih je nekoliko pomembnejša tudi polifonija *stile antico*.⁹ Med slednje sodijo Kimovčeva *Ave Maria* za 2-glasni zbor *ad aequales* (kot spomin na mrtve), slovenska *Zdrava*, *Marija* za sopran, violino in orgle na način baročnega solističnega moteta in *Ecce sacerdos magnus* za mešani zbor in orgle.

Povsem samostojne skladateljeve orgelske skladbe zavzemajo v Kimovčevem opusu manjši del. Morda tudi zato, ker je prav slednjih še največ ostalo v rokopisu oziroma v

arhivu¹⁰. V 8. zvezku zbirke *Musica organistica slovenica* je urednik Edo Škulj natisnil štiri od teh: *Sine fine*, *Sveti trije kralji*, *Fuga* in *Preludij*. (Škulj, 1982) V Kimovčevem posvetnem opusu ni veliko del in je več kot očitno, da se je duhovnik in umetnik izpel v svojem najštevilnejšem in najkakovostnejšem opusu cerkvene glasbe. Posvetni opus lahko razdelimo na izvirne, prirejene ter skladbe duhovne vsebine. Objavljene so bile v revijah: *Novi akordi*, *Pevec*, *Naši zbori*, dve skladbi pa še v *Slovenski pesmarici II* (Celje, 1964). Med temi so *Grob na Poljskem*, *Poljskih rožic*, *Oblaček* (NA), *Jaz pa pojdem na Gorenjsko*, *Koračnica*, *Oj, z Bogom, ti, planinski svet*, *Otroci bezajo mehurčke*, *Po smrti*, *Polž se je pa ženit šel*, *Pomladna*, *Ti boš pa doma ostala*, *Vrabci in strašilo*, *Gda smo pšenici šli orat*, *Spomladi*, *Veselo je na deželi*, *Zvonovi pritrkavajo*, *Marko skače*, *Pesem o vinarjih*, *Zmeraj sem si mislu* (narodna iz Cerkelj na Gorenjskem), *Le vkup, uboga gmajna* in druge. Kompozicijski stavek slednjih ima značilnosti skladateljevih cerkvenih skladb. Po tradiciji so to madrigalne, včasih tudi poskočne in živahne.

Med cerkvenimi in posvetnimi deli Franca Kimovca so še tiste, ki presegajo liturgične okvire, posvetne z duhovno vsebino: *Božična sonatina* za dve violini v 1. legi in orgle, harmonij ali klavir in dve kantati: *Kantata sv. Avgušтина na čast in Pri jaslicah – božična mladinska kantata*.

Najbolj uspešen pa je bil France Kimovec kot skladatelj cerkvenih zborovskih del in skladb za (cerkveno) ljudsko petje. Vse to se, navkljub ne preveliki popularnosti njegove glasbe, še kako dotika vernikov. S tem v zvezi je bil Kimovec dokaj aktiven tudi v Slovenskem Cecilijinem društvu, v *Cerkvenem glasbeniku* pa je obenem prispeval na tematiko ljudskega petja osem člankov (1901–1944). Enega od teh je (1943) v CG naslovil *Vedno poje vsa cerkev*. Že samo to prikazuje Kimovca kot trdnega zagovornika (cerkvenega) ljudskega petje. V teh njegovih prizadevanjih pa ni šlo tako, kot si je želel, zato ima njegov tovrstni zadnji članek v CG (1944) povsem nasproten naslov — *Kdaj in zakaj je v ljubljanski škofiji ljudske petje prenehalo?* Kot vodja (cerkvenega) ljudskega petja je tako nedvomno svoj vrhunec dosegel leta 1935 na ljubljanskem evharističnem kongresu: »[...] Iznova molk. Nato kanonik dr. Franc Kimovec napravi čarodejno kretnjo, ki jo je videlo dve sto tisoč oči. In vsa množica se razlije v Marijino pesem *Lepa si, lepa si, roža Marija* [...]» (Škulj, 2002, str. 67)

VIRI IN LITERATURA

- Cvetko, D., 1964. *Stoletja slovenske glasbe*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Grum, P., 2014. Glasbena podoba evharističnega kongresa v Ljubljani leta 1935: Med liturgično preno in zunanjim učinkom. *Muzikološki zbornik*, L/2 /= 50, št. 2/, str. 199–212.
- Košir, Maksimilijan (informator), 2024. Vodice.
- Križnar, F., 2024. Minilo je 60 let od smrti duhovnika, glasbenika in skladatelja dr. Franca Kimovca (1878–1964). V: *Dediščina delovanja duhovnikov, redovnikov in redovnic na Slovenskem*. Posvet v Preddvoru, 24. 5. 2024.
- Križnar, F., 2024. Minilo je 60 let od smrti duhovnika, glasbenika in skladatelja dr. Franca Kimovca (1878–1964). V: Delavec Touhami, M. in Križnar, F. ur. *Preddvor/Mače pri Preddvoru* (Zbornik). Preddvor: Občina Preddvor, str. 126–133.
- Mihevc, M., 2005. *Portreti skladateljev Saše Šantla*. Radovljica: Didakta.
- Škulj, E., 1982. *Musica organistica slovenica, Orgelske skladbe, Knjižnica Cerkevne glasbenika*, 4. zbirka, 8. zv. Ljubljana: Družina.
- Škulj, E. (ur.), 2002. *Festival slovenske cerkvene glasbe: Zbornik kolokvijev*. Ljubljana: Slovensko Cecilijino društvo, Družina.
- Škulj, E. (ur.), 2005. *Leksikon cerkvenih glasbenikov*. Ljubljana: Družina.
- Štrekelj, K., 1980. *Slovenske narodne pesmi, I-IV*. Ljubljana: Slovenska matica, Cankarjeva založba.

- Tomc, M., 1978. Franc Kimovec (1878–1964). *Cerkveni glasbenik*, 71/1978, št. 10–12, str. 97–103.
- Trobina, S., 1972. *Slovenski cerkveni skladatelji*. Maribor: Založba Obzorja.

OPOMBE

- 1 Članek je posvečen 60-letnici smrti (2024) in 150-letnica rojstva (2028) prelata in skladatelja Franca Kimovca.
- 2 Razporeditev, razčlenitev ... (orgel).
- 3 Pevska zveza (Ljubljana, 1921–1938), 18 zvezkov.
- 4 Po dosegljivih krstnih knjigah je bila to tedaj stavba s hišno številko 9. (Vir: *Geburts-u Buch*, 1877–1889, str. 33, zap. št. 19–21; ž. u. Cerklje na Gorenjskem in NŠAL).
- 5 V Ljubljani je izhajal 18 let, 1921–1938, 18 zvezkov; *Pevska zveza*.
- 6 *Cerkveni list za Slovence*. Ljubljana: Katoliška bukvarna, 1903–1944.
- 7 Osrednja slovenska glasbena revija, ki je izhajala v Ljubljani, 1901–1914.
- 8 Janko Žirovnik, Oskar Dev, Matej Hubad, Niko Štritof, Janez Kokošar, Ludvik Kuba, Janko Barlè idr.
- 9 Univerzalni polifonični slog 16. stoletja se je kasneje nadaljeval in bil rezerviran za sakralno glasbo.
- 10 V GZ NUK so v Kimovčevi zapuščini vsaj še štirje Kimovčevi (orgelski) Preludiji v C- duru.

ČASTNI OBČANI 2015–2020

2015 – prof. dr. Peter Vencelj

Peter Vencelj
(Foto Dean Dubokovič,
arhiv MOK)

za prevzemanje in uspešno izvajanje odgovornih nalog tako na državni kot lokalni ravni, na političnem in civilno-družbenem področju

Pobudnica: Nova Slovenija – krščanski demokrati, Mestni odbor Kranj

Poleg zahtevnega strokovnega dela na fakulteti se je dr. Vencelj intenzivno angažiral tudi pri upravljanju fakultete. Več let je bil predstojnik odseka za mehaniko, na ravni univerze pa član več strokovnih odborov in komisij. Njegova neprecenljiva politična vloga sega v obdobje demokratizacije ob koncu 90. let prejšnjega stoletja. Leta 1989 se je vključil v gibanje Slovenske demokratske zveze in leta 1990 kandidiral na njeni listi za takratno skupščino. Poleti 1990 je vstopil v stranko SKD in bil povabljen v prvo demokratično vlado ter postal minister za šolstvo in šport. V obdobju 1993–1997 je bil državni sekretar za Slovence v zamejstvu in po svetu. Ves čas je bil politično aktiven v stranki SKD in do leta 2000, ko je prišlo

do združitve te stranke s SLS, bil tudi njen podpredsednik. Po razpadu združene stranke SKD-SLS je iz stranke izstopil in se ni več včlanil v nobeno stranko.

Številne službene in politične obveznosti ga niso odvrnile od zavzemanja za skupno dobro mesta Kranja. Izrazito se je angažiral v Krajevni skupnosti Center, kjer je bil več let član sveta, tri mandate pa tudi njen predsednik. Intenzivno je sodeloval v Odboru za revitalizacijo starega Kranja, bil je član UO Turističnega društva Kranj, član UO Gorenjske turistične zveze in med ustanovitelji Zavoda za turizem Kranj ter član sveta tega zavoda.

Dr. Peter Vencelj si je prizadeval za kvalitetnejše in bolj urejeno življenje v starem Kranju. Vse svoje življenje je bil zelo dejaven tudi v kranjski župniji. Več mandatov je bil član ŽPS Kranj, deloval pa je tudi v več društvih v okviru slovenske cerkve: Društvu katoliških pedagogov, Društvu katoliških izobražencev, bil je med ustanovitelji Socialne akademije, ki uspešno izobražuje katoliške izobražence. Prav tako je bil član malteškega viteškega reda v Sloveniji in več let njegov predstojnik.

Tudi po upokojitvi je deloval v več strokovnih in kulturnih društvih doma in po svetu. Med njimi kot častni član DMFA, ustanovni član in predsednik Slovenskega društva za mehaniko, član Društva univerzitetnih profesorjev Slovenije, član in častni član Andragoškega društva Slovenije, predsednik, podpredsednik in častni član Društva slovensko-avstrijskega prijateljstva, član in podpredsednik UO Fundacije Vincenca Drakslerja.

Ne glede na vladajoči politični sistem je prevzemal in uspešno izvajal odgovorne naloge tako na državni kot na lokalni ravni, na političnem in civilno-družbenem področju. Njegovo delo sega na področja znanosti, politike in kulture, vzpostavljanje države in vodenja lokalne samouprave, povezovanje slovenstva in meddržavnega sodelovanja. V širši slovenski javnosti in med Slovenci v zamejstvu in po svetu je bil eden najbolj opaženih in najzaslužnejših občanov Kranja.

»Veliko je bilo narejeno v Kranju in okolici za boljši in urejen videz. Zato si želim, da bi nas bilo še več tistih, ki imamo radi Kranj, smo nanj ponosni in je naše mesto,« je povedal ob prejemu naziva častni občan.

2016 – mag. Drago Štefe

Drago Štefe
(Foto Saša Despot,
arhiv MOK)

za uspešno povezovanje gospodarstva s kulturo in njeno vpetostjo v družbeno življenje Kranja

Pobudnik: Prešernovo gledališče Kranj

Mag. Drago Štefe je že dolga leta vpet v življenje in delo na področju Kranja in tudi v širšem slovenskem prostoru. Kar 23 let je uspešno vodil Elektro Gorenjska, ki ga je zaznamoval s tehnološkimi mejniki. V času njegovega vodenja je Elektro Gorenjska postalo vodilno podjetje pri distribuciji električne energije v Sloveniji. Med leti 1980–1990 je zastopal slovensko elektro distribucijo v jugoslovanskem združenju za elektrogospodarstvo, prav tako je bil predsednik interesne skupnosti za elektrogospodarstvo in premogovništvo Slovenije in predsednik Združenja za energetiko pri Gospodarski zbornici Slovenije. Za svoje delo v elektrogospodarstvu Slovenije je prejel številna priznanja in nagrade, med njimi plaketo Nikole Tesla, podeljeno od

Skupnosti elektrogospodarstva (1986), priznanje Slovenskega nacionalnega komiteja Svetovnega energetskega sveta za podjetniški in strokovni doprinos na področju distribucije električne energije (2003), priznanje Agencije za poslovne raziskave iz Ljubljane (2002), priznanje Slovenskega društva elektroenergetikov, skupaj z Nacionalnim komitejem CIGRE in CIRED, za dolgoletno uspešno delo v slovenskem elektrogospodarstvu (2003).

Mag. Drago Štefe pa ni deloval samo v gospodarstvu, temveč je vse svoje življenje uspešno povezoval gospodarstvo s kulturo in bil aktivno vpet v družbeno življenje Kranja. V času vodenja Elektra Gorenjske so se na njegovo pobudo v avli nove stavbe zvrstile številne slikarske, kiparske, fotografske in spominske razstave. Angažiral se je pri razvoju gospodarstva in prostorskem planiranju, v času njegovega predsednikovanja Izvršnemu svetu občine Kranj so bili realizirani mnogi projekti, med katerimi je še posebej opazna gradnja Delavskega mostu, ki je povezal delavsko naselje Planina z novonastajajočo industrijo na Laborah. Svoj pečat je pustil tudi kot predsednik Krajevne skupnosti Primskovo, bil je med pobudniki za opis naselij Primskovo, Klanec, Gorenje in Planina III.

Bil je tudi predsednik komisije za razvoj RTC Krvavec, predsednik odbora za likovno ureditev Kranja ter kompleksno ureditev Udinboršta, član Planiškega komiteja, član častnega odbora za izgradnjo skakalnice v Kranju, vodil je odbor za elektrifikacijo Bolnišnice Franje, je velik poznavalec bitke v Dražgošah in tudi eden od organizatorjev spominskih pohodov v Dražgoše, bil je urednik treh izdaj Kranjskega zbornika 2005, 2010 in 2015 in član Sveta zavoda Prešernovo gledališče Kranj.

Zase misli, da ni športnik, ker nima vidnejših rezultatov, vse življenje pa je zvest kolesarjenju, planinarjenju in smučanju. Je velik ljubitelj narave, gora, tudi njihov stalni obiskovalec, še posebej ljubi Trento. Epopeja Soška fronta mu je zelo poznana, zato je velikokrat prisoten na tem območju in iz tega izhaja tudi pisna pohvala Društva TIGR, ki jo je prejel marca 2007.

Mag. Drago Štefe je človek z veliko širino duha, ki sliši in zna poslušati tudi malega človeka, ter Kranjčan po srcu in duši. V Kranjskem zborniku je leta 2005 med drugim zapisal: »... ljudje za kakovostno življenje potrebujemo tudi občutek pripadnosti

domačemu kraju in če smo poleg tega, da ga imamo radi, nanj tudi upravičeno ponosni, je večja naša samozavest, ki nam daje večji življenjski polet.«

Še njegove besede ob podelitvi naziva: »V starem Kranju je mogoče še marsikaj razviti – kulturnega, športnega, družabnega. Na obrobju mesta se da postaviti veliko sodobnih industrijskih objektov, ki bodo mladim ljudem omogočali, da bodo videli priložnosti in jih izkoristili. Če bodo z veseljem živeli v Kranju, verjamem, da bo spet postal pomembno mesto v Sloveniji in širše.«

2017 – dr. Milivoj Veličković Perat

Milivoj Veličković
 (Foto Sibil Slejko,
 arhiv MOK)

za uspešno razvojno delo na področju zdravstva in športa

Pobudniki: Sonček GDCP Kranj, Športna zveza Kranj, župan Boštjan Trilar

Dr. Milivoj Veličković Perat je od leta 1949 živel v Kranju, kjer je obiskoval srednjo šolo. Študij je nadaljeval v Ljubljani, na Medicinski fakulteti. Leta 1963 se je zaposlil v ZD Kranj, najprej v splošni ambulanti, nato je vodil Šolski dispanzer. Dokončal je tudi študij za naziv zdravnik športne medicine. Leta 1983 je zagovarjal doktorsko disertacijo in bil 1984 izvoljen v naziv docenta, leto kasneje tudi v naziv izrednega profesorja na Medicinski fakulteti v Ljubljani.

Njegovo delo je Kranj uvrstilo med vodilne dispanzerje v Sloveniji in tujini. V svoji dolgoletni karieri je postavil temelje zgodnje obravnave tako v ZD Kranj kot s svojim zgledom tudi v celi Sloveniji. S svojim strokovnim delom je širil znanje v domovini in tujini. Bil je priznan strokovnjak na območju slovanskih dežel, kar dokazujejo tudi imenovanja za častnega člana številnih združenj. Temelji, ki jih je kot pobudnik ustanovitve Razvojnega tima za Gorenjsko razvijal skupaj z ostalimi člani, so postali standard, ki ga danes uporabljajo in spoštujejo razvojne skupine po celi Sloveniji. Med drugimi je organiziral prvo Zdravstveno-terapevtsko kolonijo v Novigradu, v kateri so bili otroci z nevrološkimi motnjami skupaj s terapevti in starši. Kolonija je bila osnova za kasnejšo ustanovitev Gorenjskega društva za cerebralno paralizo, po zgledu katerega so se kasneje ustanovljala še druga društva po Sloveniji in tudi Zveza Sonček. Na njegovi dolgoletni strokovni poti je bilo vedno čutiti posebno naklonjenost kranjskemu okolju, saj je tu pogosto organiziral strokovna srečanja oziroma v športnem delu svojega udejstvovanja tudi športna srečanja. Od leta 1951 je bil aktiven v plavanju, vaterpolu, od leta 1953 tudi v košarki. V vseh teh športih je bil član prvega moštva v klubih Triglav. V občini je začel z nekaterimi športno-rekreativnim tekmovanji (duatlon na Brdu, tek v Udinborštu), vse z namenom ozaveščanja občanov o zdravem načinu življenja. Tudi kot upokojenec je ostal aktiven tako na strokovnem kot športnem področju.

»Vsa ta leta opazujem ogromne spremembe. Najprej smo imeli povojno revščino, potem smo zacveteli – tovarne, zdravstvo, vse je cvetelo. Nato je sledilo prehodno obdobje, ki nas je nekoliko obubožalo, sedaj pa ponovno vidim razcvet. Rastejo vrtovi, vrtci, tlakujejo se trgi, vse je boljše. Aktivna so športna društva, tudi sam sem športnik in imam mnogo več možnosti, da se s tem ukvarjam. Zimski bazen v Kranju je čudovit, malo je takih po Evropi. Zelo sem zadovoljen, da živim v Kranju in med dobrimi ljudmi,« je povedal v predstavitvi za slavnostno akademijo.

2017 – dr. Dušan Petrač

Dušan Petrač
(Foto Šimen Zupančič,
arhiv MOK)

kot mednarodno priznani strokovnjak na znanstvenem
področju vesoljske tehnike

Pobudnika: Mestni odbor SDS Kranj in Gimnazija Kranj

Osnovno šolo je obiskoval v Kropi, šolanje nadaljeval na Gimnaziji Kranj in končal študij fizike na Univerzi v Ljubljani. Leta 1957 se je zaposlil kot profesor fizike na kranjski gimnaziji in leta 1963 odšel v ZDA, kjer je doktoriral na Univerzi Kalifornije v Los Angelesu. Njegova disertacija je obravnavala pojave v super tekočem heliju. Dobil je naziv častni občan mesta Los Angelesa. Do upokojitve je bil zaposlen v Laboratoriju za reaktivni pogon ameriške vesoljske agencije NASA v Pasadeni, kjer je postal višji znanstveni svetnik. NASA mu je podelila naziv ambasador Osončja. Zapisal se je med vrhunske, mednarodno priznane strokovnjake na področju vesoljske tehnike. Ob neposrednih delovnih zadolžitvah je napisal več kot 30 znanstvenih člankov, aktiven je bil na številnih internih in mednarodnih znanstvenih posvetovanjih v Ameriki, Evropi in na Japonskem. Prejel je več priznanj in nagrad NASA, posebej za zasluge pri razvoju infrardečih astronomskih satelitov in za eksperimente, izvedene z vesoljskimi taksiji. Bil je svetovalec in član univerz v Stanfordu in Zahodnemu Berlinu, član American Physical Society, Planetary Society, New York

Academy of Science, znanstveno raziskovalnega društva Sigma KSI. Na znanstvenem področju vesoljske tehnike je zapustil neizbrisen pečat v svetovnem merilu. V Slovenijo se je vračal vsako leto in predaval povsod, kamor so ga povabili.

»Biti častni občan Kranja je zame priznanje neverjetne vrednosti. To pomeni, da ste me dali na 'karto' oziroma da ne bom nikoli pozabljen. Zato to priznanje odtehta vsa druga priznanja, ki jih je bilo res veliko. Najteže je namreč biti prerok doma, v Kranju pa ste me priznali kot preroka. Ne bom se zjokal, lahko pa rečem, da je priznanje zame tako dragoceno, da je to težko popisati,« je povedal oktobra 2018 v pogovoru v Mestni knjižnici Kranj. (Iz zapisa na spletni strani Gorenjskega glasa avtorice Vilme Stanovnik, objava 14. oktobra 2018)

2018 – Andrej Babič

Andrej Babič
(Foto Grega Eržen,
arhiv MOK)

za prispevek k razvoju družbenega okolja in
prepoznavnosti Kranja

Pobudnik: Združenje borcev za vrednote narodnoosvobodilnega boja Kranj

Poklicno pot je začel kot tajnik krajevnega odbora Britof-Suha, kmalu je ustanovil trgovsko podjetje Britof-Kokrica-Visoko, kot predsednik okrajne zadruge

zveze pa je bil najbolj zaslužen za izgradnjo devetnajstih zadružnih domov po Gorenjski. Bil je tudi predsednik okraja Kranj in direktor podjetja Central Kranj, predhodnika podjetja Živila. Svoje poklicno življenje je požrtvovalno posvetil turistični dejavnosti na Gorenjskem in v Sloveniji, kjer je na lokalni, regijski in republiški ravni dosegel vidne uspehe, ki so pozitivno vplivali na razvoj slovenskega turizma.

Postal je prvi predsednik Krajevne skupnosti Primskovo in bil več let predsednik komisije za urejanje kraja. Ustanovil je Turistično zvezo občine Kranj in bil med soustanovitelji Gorenjske turistične zveze, več let je deloval kot odbornik Občine Kranj. Prav tako je bil predsednik krajevne organizacije SZDL Primskovo ter dva mandata podpredsednik in vodja več komisij in odborov Turistične zveze Slovenije. Kar 20 let je vodil Turistično patroljo Slovenije, bil je predsednik Nadzornega odbora Turistične zveze Jugoslavije, več zaporednih mandatov je bil predsednik ZB NOB Kranj.

V letih 1966 in 1997 je prejel priznanje Občine Kranj, prav tako je prejemnik dveh zlatih plaket Združenja gostinstva in turizma Slovenije, plakete Turistične zveze Jugoslavije, reda dela z zlatim vencem, častnega znaka svobode Slovenije in zahvalne listine KS Primskovo za aktivno delo ter še več drugih priznanj.

Uveljavil se je tudi kot izjemen ljubiteljski fotograf, ki je več kot pol stoletja vestno dokumentiral dogajanja in motiviko Kranja in Gorenjske. Občasno je organiziral tudi fotografske razstave, ki so mlajšim generacijam omogočale vpogled v narodov zgodovinski spomin. S svojim bogatim življenjskim opusom družbenopolitičnega in društvenega delovanja je v daljšem časovnem obdobju pomembno prispeval k ugledu in napredku občine in širše družbene skupnosti. Zelo si je prizadeval za ohranjanje spomina na polpreteklo zgodovino in za krepitev domoljubja. Zapisal se je med pomembne promotorje mesta Kranja oziroma Mestne občine Kranj in kot zgled za kakovost življenja tudi v tretjem življenjskem obdobju.

2019 – Zakonca Andrej in Marija Štremfelj

Andrej in Marija Štremfelj
 (Foto Saša Despot, arhiv MOK)

za dosežke v alpinizmu in prispevek k prepoznavnosti
 Kranja v svetu

Pobudnik: Planinsko društvo Kranj

Andrej Štremfelj je alpinist in gorski vodnik, eden najboljših himalajskih plezalcev na svetu. V svoji bogati alpinistični karieri je bil na sedemnajstih odpravah v Himalajo in še na šestih v druga tuja gorstva. Še vedno je edini Slovenec, ki je bil dvakrat na najvišjem vrhu sveta. Kot prvi zakonski par sta bila z ženo Marijo na vrhu leta 1990. V osemdesetih letih je bil načelnik AO Kranj, od leta 2004 do 2010 načelnik Komisije za alpinizem pri Planinski zvezi Slovenije. Dvakrat je bil inštruktor v šoli za nepalske gorske vodnike, od tega enkrat vodja, leta 2019 je dobil zlati cepin za življenjsko delo.

Marija Štremfelj je alpinistka, športna plezalka in gorska vodnica. V AO Kranj se je vpisala leta 1975 in do danes opravila številne alpinistične vzpone doma in v tujini. Kot prva Slovenka je leta 1986 presegla višino 8000 metrov. Na vrhu Mt. Everesta (1990) je bila kot prva Slovenka in 13. ženska na svetu.

Njuni dosežki že sami povedo veliko. Za prejemnika naziva so ju predlagali kot zakonca, ob zavedanju, da

vidnih dosežkov ne enega ne drugega ne bi bilo toliko, če si ne bi vsa desetletja brezpogojno stala ob strani in se pri vsem popolnoma podpirala. Nekaj izjemnih rezultatov sta dosegla tudi skupaj. Kot dolgoletna življenjska sopotnika si vse dosežke enega in drugega delita in jih dojemata kot skupne.

Za Kranjske novice sta ob prejemu priznanj povedala: *»Da bova dobila naziva častnih občanov, sva izvedela na trekingu v Himalaji, ko nama je hčerka poslala članek s sliko iz Gorenjskega glasa. Bila sva tako vesela, da sva celo skupino, ki sva jo vodila, povabila na pijačo. Ko smo nazdravili, smo skupaj ugotovili, da sva priznanje dobila sedaj, ko sva še aktivna, in to nama je všeč, saj na ta način lahko vsi več izvedo o najinem delu in življenju. Čeprav seveda z leti ne zmoreva več vsega, pa še vedno hodiva v gore in lahko vodiva trekinge v Himalajo.«*

2020 – Anton Rešek

Anton Rešek
(Foto Katja Kodba,
arhiv MOK)

za ohranjanje vrednot in zgodovinskega spomina o razvoju slovenske samostojnosti in državnosti

Pobudnika: Območno združenje veteranov vojne za Slovenijo Kranj in Socialni demokrati – Občinska organizacija Kranj

Anton Rešek je prevzel vodenje OZVVS Kranj, ki povezuje veterane MO Kranj, občine Šenčur, Cerklje, Jezersko, Preddvor in Naklo, v letu 2001. V obdobju njegovega predsednikovanja je združenje razvilo svoj prapor in pridobilo prostore za delovanje na območju vojašnice Petra Petriča Kranj. Kot predsednik je najbolj zaslužen, da so v sodelovanju s Policijskim veteranskim društvom Sever Gorenjska postavili obeležje žrtvam osamosvojitvene vojne na območju letališča na Brniku. Poleg tega obeležja je bilo na njegovo pobudo s PVD Sever Gorenjska postavljeno obeležje na Jezerskem vrhu. Prav tako je bilo postavljenih več obeležij na objektih, v katerih so bila »tajna skladišča orožja in ostale opreme teritorialne obrambe«. Anton Rešek je bil odgovorni urednik pri nastajanju zbornika Vloga Teritorialne obrambe Gorenjske v procesu osamosvajanja Republike Slovenije 1990–1991. Kot odgovorni urednik je povezal vsa ostala združenja veteranov vojne za Slovenijo na Gorenjskem (OZZVS Škofja Loka, OZZVS Tržič, OZVVS Zgornja Gorenjska in PVD Sever Gorenjska). Na njegovo pobudo je bil zbornik podeljen članom združenj, osnovnim in srednjim šolam, knjižnicam in občinam na Gorenjskem. Kot predsednik OZVVS Kranj je uspel na Ministrstvu za obrambo pridobiti priznanja – bojne znake za udeležence osamosvojitvene vojne na Gorenjskem. Na njegovo pobudo so člani uredili muzej na temo osamosvajanja na območju delovanja OZVVS Kranj. V muzeju so predstavili začetke delovanja teritorialne obrambe, dogodke v času osamosvajanja in prve zametke Slovenske vojske kot obrambnega sistema novonastale države. Vse tematike so podprli z dokumenti, fotografijami in predmeti. Muzej je odprtega tipa, namenjen predvsem mlajšim generacijam, ki niso sodelovale pri nastajanju naše države. Anton Rešek je tudi strokovni vodnik po muzeju.

V času svojega predsedovanja OZVVS Kranj je Anton Rešek predsedoval tudi Pokrajinskemu odboru ZVV Gorenjska, ki ga je vodil štiri štiriletne mandate. Po funkciji predsednika PO Gorenjska je bil član predsedstva ZVVS Slovenije. Član častnega razsodišča ZVVS Slovenije je bil dva mandata. Anton Rešek je ustanovni član Združenja slovenskih častnikov Creina Kranj. V združenju s svojim znanjem in izkušnjami sodeluje pri pridobivanju kadrov za Slovensko vojsko. Aktiven je tudi v društvu upokojencev Ministrstva za obrambo – sekciji

Gorenjska. 25 let je bil član organizacijskega odbora pohoda borcev in veteranov na Triglav. Anton Rešek je dolgoletni član Zveze borcev za vrednote NOB Kranj. Ob ustanovitvi Kinološkega društva Kranj je postal njegov predsednik, društvo je vodil dva mandata. Kot aktivni pripadnik teritorialne obrambe je tri mandate predsedoval Občinski strelski zvezi Kranj. Dolga leta je bil in delal v Upravnem odboru kegljaškega kluba Triglav Kranj. V Klubu Nova brazda Kranj je bil šest mandatov podpredsednik, po prenehanju funkcije je še vedno aktivni član društva.

Ob podelitvi priznanja je Anton Rešek povedal: »Naziv častnega občana je bil po eni strani presenečenje, po drugi pa obveznost za naprej in nagrada za dolgoletno delo, ki sem ga opravljal s svojimi sodelavci v vseh organizacijah, v katere sem bil vključen. Hvaležen sem, da je Komisija za priznanja MOK prepoznala vrednost tega prispevka in mi zadala obveznost, da delujem še naprej ter skušam mladim posredovati svoje izkušnje.«

VIRI

- Obrazložitve iz gradiv za odločanje Komisije za nagrade in priznanja in Mestnega sveta Mestne občine Kranj za leta 2015, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020 (hrani arhiv MOK)
- Gradiva za pripravo slavnostnih podelitev priznanj v letih 2015, 2026, 2027, 2028, 2019, 2020 (hrani arhiv MOK)
- Nagrajenci MO Kranj za leto 2015. Dostopno na: <https://www.video-oskar.com/nagrajenci-mo-kranj-za-leto-2015/>
- Stanovnik, V., 14. oktober 2018. Priznanje, ki odtehta vsa druga. Dostopno na:
- <https://arhiv.gorenjskiglas.si/article/20181014/C/181019883/priznanje-ki-odtehta-vsa-druga>
- Kranjske novice, november 2019. Dostopno na arhivski spletni strani Mestne občine Kranj, zavihek Medijsko središče/Kranjske novice
- Posnetek Slavnostne akademije 2020. Dostopno na:
- https://www.youtube.com/watch?v=_B5GKYYKNX0

KRANJ 2020–2024

Kronološki pregled od 1. januarja 2020 do 31. decembra 2024

1. januar 2020

Galerija Prešernovih nagrajencev, ki se ponaša z izjemno zbirko likovnih del sodobne slovenske umetnosti, je bila kot dislocirana enota pripojena h Gorenjskemu muzeju.

20. januar 2020

Na zimskih olimpijskih igrah mladih v švicarski Lozani je Mark Hafner, smučarski skakalec, član SK Triglav Kranj, na posamični tekmi osvojil srebrno medaljo.

30. januar 2020

Priznanje Planinske zveze Slovenije je za najuspešnejšo alpinistko leta 2019 prejela Sara Jaklič, članica AO PD Kranj. Priznanje za posebne dosežke v alpinizmu sta prejela Janez Svoljšak (posthumno) in Miha Zupin, oba člana AO PD Kranj. Za najuspešnejšega turnega smučarja je bil že drugič imenovan Kranjčan Luka Kovačič (Društvo za razvoj turnega smučanja).

Začetek februarja 2020

Na Kliniki Golnik so odprli nove prostore bolnišnične lekarne, ustrezne za pripravo citostatikov in drugih novejših zdravil za sistemsko zdravljenje raka.

Športna zveza gluhih Slovenije je podelila plaketo za najbolj športno društvo športnikom Aurisa – Medobčinskega društva gluhih in naglušnih za Gorenjsko Kranj.

5. februar 2020

Močan severni veter je na območju Kranja povzročil precejšnjo škodo na objektih, drevju in v prometu.

8. februar 2020

Na slovenski kulturni praznik so v Kranju gostili nekatere Prešernove nagrajence in nagrajence Prešernovega sklada, predsednika Republike Slovenije Boruta Pahorja in ministra

za kulturo Zorana Pozniča. V Prešernovem gledališču se je predstavilo 6 nagrajencev. Fakulteta za organizacijske vede Univerze Maribor, Zveza kulturnih društev Kranj in Glasbena šola Kranj so organizirali akademijo *Sledi poeta*. Na mestnih ulicah se je odvijal *18. Prešernov smenj*.

20. februar 2020

V Gorenjskem muzeju so predstavili novo knjižico *Nekoč in danes*, v kateri so zbrani podlistki, ki so v letu 2018, ko so praznovali 65 let obstoja in delovanja, izhajali v Gorenjskem glasu.

Začetek marca 2020

Po prvih okužbah z novim koronavirusom SARS-CoV-2 v Sloveniji so v Zdravstvenem domu Kranj začeli pregledovati bolnike s sumom na koronavirus. Obiske uporabnikov so omejili na nujne storitve v dogovoru z zdravnikom. Uvedli so posebno telefonsko številko za informacije v zvezi s SARS-CoV-2.

V zbirki *Glasovi* je izšla knjiga zbranih folklornih in drugih pripovedi iz Kranja z okolico in vasi Sorškega polja *Gremo Kranj puzdravt*, avtorice Ivane Markun.

V Mestni knjižnici Kranj je Petra Puhar, avtorica razstave *Rodbina Vurnik in Kranj*, predstavila obsežen razstavni katalog.

8. marec 2020

Na tekmi za naslove državnih prvakov v turnem smučanju na Zelenici je Kranjčan Luka Kovačič, član Društva za razvoj turnega smučanja, ubranil naslov prvaka.

13. marec 2020

Kot po vsej državi so tudi v Mestni občini Kranj sprejeli različne ukrepe za zajezitev širjenja novega koronavirusa. Med drugim so odpovedali jubilejni *50. Teden slovenske drame*.

18. marec 2020

Umrli je Peter Musevski, dolgoletni član igrskega ansambla Prešernovega gledališča.

19. marec 2020

Nacionalni inštitut za javno zdravje je sporočil, da so na območju upravnih enot Kranj, Škofja Loka, Tržič, Radovljica in Jesenice potrdili prve okužbe s SARS-CoV-2. Vlada Republike Slovenije je napovedala strožje ukrepe.

Začetek aprila 2020

Kljub temu da je bil *Teden slovenske drame* odpovedan, so opravili izbor najboljših dramskih besedil. Nagrado Slavka Gruma so podelili Tjaši Mislej za besedilo *Naše skladišče*.

Konec aprila 2020

V Centru Ibi so začeli z gradbenimi deli za preureditev poslovne stavbe. Nekdanji tovarniški kompleks je leta 2009 kupilo kranjsko podjetje Eurocom.

Prepovedali so tradicionalne prvomajske kresove.

Dr. Mitja Leskover, rojen v Kranju, je bil imenovan za nadškofa in papeškega nuncija v Iraku.

14. maj 2020

Na Zlatem polju so partnerji Domplan, Gorenjske elektrarne in Petrol podpisali pogodbo za projekt celovite energetske sanacije stavb izobraževalnih ustanov: Fakultete za organizacijske vede Univerze v Mariboru, Šolskega centra Kranj, Dvorane Zlato polje, Gimnazije Franceta Prešerna, Dijaškega in študentskega doma Kranj.

Konec maja 2020

Telekom Slovenije in Iskratel sta v Iskratelovem poslovnem obratu v Kranju vzpostavila testno omrežje 5G.

Gasilsko reševalna služba Kranj je pridobila novo avtocisterno AG 40/120 z največjo kapaciteto vode na Gorenjskem.

5. junij 2020

Na 26. Mednarodnem atletskem mitingu v Kranju so nastopili številni najboljši slovenski atleti in atletinje. Nastopili so tekmovalci od kategorij pionirjev in pionirk do članov in članic.

12. junij 2020

V Kranju so odprli skupinsko razstavo 136 študentov oblikovanja tekstilij in oblačil ter notranje opreme, ki jo je Layerjeva hiša organizirala v sodelovanju s Katedro za oblikovanje tekstilij in oblačil na Oddelku za tekstilstvo, grafiko in oblikovanje Naravoslovnotehniške fakultete Univerze v Ljubljani.

22. junij 2020

V prostorih Gasilsko reševalne službe Kranj so pogodbo o sodelovanju pri zagotavljanju varstva pred požarom podpisali župan Mestne občine Kranj Matjaž Rakovec, župan Občine Tržič Borut Sajovic in direktor Gasilsko reševalne službe Kranj Tomaž Vilfan.

27. junij 2020

Svojo tekmovalno pot je uradno zaključila smučarska tekačica Besničanka Vesna Fabjan. Postala je ambasadorica Nordijskega centra Planica.

Začetek julija 2020

Družba Fintel, lastnica kranjskega podjetja Iskratel, je podpisala pogodbo o prodaji stoddstotnega lastniškega deleža tehnološki družbi S&T AG s sedežem v Avstriji.

Konzorcij vseh enajstih slovenskih mestnih občin, v katerem sodeluje tudi Kranj, je bil izbran za sodelovanje pri raziskovanju novih tehnologij s ciljem izboljšati kakovost življenja in dela v mestu ter zagotoviti trajnostno rast. Na kranjski občini so pripravili osnutek strategije digitalnega razvoja in na spletni strani odprli javno razpravo.

31. julij 2020

Na Delavskem mostu v Kranju so zaključili obnovitvena dela, ki so trajala od marca 2019.

27. avgust 2020

Zaključila se je prenova vrtca in Osnovne šole Simona Jenka, podružnične šole Center v Kranju. S prenovo zapuščenega šolskega objekta je Mestna občina Kranj na Komenskega ulici 4 pridobila prostore za štiri oddelke vrtca oz. 96 otrok in osem oddelkov šole oz. 526 učencev.

Konec avgusta 2020

Mestna občina Kranj je pridobila certifikat *Srcu prijazna občina*. Z aplikacijo iHELP bo občanom omogočen hitrejši klic na pomoč ob zastoju srca.

Okrožno sodišče v Kranju je zaključilo stečajni postopek Slovenske hranilnice in posojilnice (SHP) Kranj, ki se je začel junija 2002.

Začetek septembra 2020

Center za socialno delo Kranj je obeležil 10-letnico izvajanja socialnovarstvenega programa *Reintegracijski center* v Domu Vincencija Drakslerja v Pristavi pri Tržiču.

Župan Mestne občine Kranj Matjaž Rakovec in župan občine Preddvor Rok Roblek sta slovesno odprla na novo urejeni odsek ceste Spodnja Bela – Žablje.

23. september 2020

Na slovenski državni praznik športa so v Krajevni skupnosti Bratov Smuk na Planini 2 v Kranju odprli obnovljeno športno in otroško igrišče v Parku Jojo, poimenovanem po vzdeвку donatorja sredstev za obnovo, nogometaša Josipa Iličića.

V Britofu pri Kranju so predstavili nov športnoplezalni center.

24. september 2020

Medobčinsko društvo gluhih in naglušnih za Gorenjsko AURIS Kranj je v prostorih Mestne občine Kranj priredilo slovesnost in razstavo ob 65-letnici delovanja.

28. september 2020

Pod umetniškim vodstvom Klavdija Tutte, slikarja iz Kranja, so v Likovnem društvu Kranj v sodelovanju z Zavodom za turizem in kulturo, Gorenjskim muzejem in Zvezo društev slovenskih likovnih umetnikov odprli deveti *Mednarodni festival likovnih umetnosti Kranj*. Na njem se je predstavilo več kot 300 del 94 avtorjev iz 25 držav Evrope, Azije in Južne Amerike.

5. oktober 2020

Na kranjski skakalnici so se pomerili najboljši slovenski smučarski skakalci in skakalke za naslov poletnega državnega prvaka oz. prvakinja.

22. oktober 2020

V organizaciji Mestne knjižnice Kranj se je začel šesti festival domoznanstva *Domfest*. Zaradi hitrega širjenja koronavirusa je potekal v virtualnem okolju.

Konec oktobra 2020

Tek za Kranj – Memorial Vincenca Drakslerja je bil zaradi razmer v povezavi s SARS-CoV-2 organiziran v virtualni obliki. Preizkusilo se je več kot 100 udeležencev, organiziran pa je bil tudi pohod po *Poti Jeprškega učitelja*.

V Kranju so se zbrali plavalci na absolutnem državnem prvenstvu Slovenije. Tjaša Vozel, plavalka kranjske Zvezde, je potrdila naziv kraljice prsnega sloga. Postavila je nov državni rekord na 100 metrov prsno, najhitrejša je bila tudi na 50 in 200 metrov prsno.

Naslov državnih prvakov v igri flag football Zveze za ameriški nogomet Slovenije je osvojila ekipa Kranjski jazbeci.

Predsednik Republike Slovenije Borut Pahor je imenoval Kranjčana Boštjana Šefica za svetovalca za nacionalno varnost.

Na Kliniko Golnik so prišli prostovoljci, bolničarji Rdečega križa gorenjske regije in zdravnica zasebnica, ki so se odzvali pozivu vodstva za pomoč pri negi bolnikov s SARS-CoV-2.

2. november 2020

Zaradi nadgradnje gorenjske železniške proge od Kranja do Lesc so zaprli odsek med Kranjem in Jesenicami.

Konec novembra 2020

V Majdičevem logu so odprli novo kranjsko sprehajalno pot, ki je hkrati kolesarska povezava med starim mestnim jedrom ter zelenimi površinami ob reki Savi.

2. december 2020

Zaradi epidemije covida-19 je slovesna prireditev ob občinskem prazniku Mestne občine Kranj potekala virtualno. Naziv častnega občana je prejel Anton Rešek za ohranjanje vrednot in zgodovinskega spomina o razvoju slovenske samostojnosti in državnosti, nagrado Mestne občine Kranj je prejel Alojz Ajdič za vsestranski ustvarjalni doprinos in razvoj glasbene kulture ter pedagoško delo, listino o priznanju Marjana Jekovec za prispevek h kakovosti življenja v krajevni skupnosti Bitnje in za skrb za sokrajane ter Janez Cuderman prav tako listino o priznanju za uspešno vodenje in razvoj Osnovne šole Helene Puhar. Velike plakete Mestne občine Kranj so prejeli Igor Prašnikar za dolgoletno delo na športnem področju in predanost pri razvoju karateja, Franc Jerala za prepoznavnost Hortikulturnega društva Kranj in Žarko Matijašević kot športnik in trener za zavzeto delo z mladimi na področju nogometa. Veliko Prešernovo plaketo je prejela Alenka Jenko Boh za uveljavljanje glasbene kulture in pedagoško delo z mladimi. Plaketo za 50-letno pastoralno delo, povezovanje verskih manjšin in skrb za kulturno dediščino je prejel msgr. Stanislav Zidar. Plaketo Mestne občine Kranj sta prejela tudi Josip Iličić za podporo mladim pri športu in ureditev športnih igrišč ter Nada Bogataj Kržan za izjemni prispevek v dobro družbenih dejavnosti Fundacije Vincenca Drakslerja. Prešernovo plaketo so prejeli Primož Zevnik za strokovni in umetniški doprinos k razvoju glasbene kulture mladih, Klavdij Tutta za predano delo z mladimi na likovnem področju in Klementina Golija za razvoj likovne umetnosti doma in v tujini.

3. december 2020

V Prešernovi hiši v Kranju so odprli novo stalno razstavo o pesnikovem življenju in delu, avtorja Gašperja Peternela, kustosa Gorenjskega muzeja in skrbnika zbirke v Prešernovi hiši.

Konec decembra 2020

Mestna občina Kranj je v sodelovanju z Ministrstvom za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti na Rupi pri Kranju na vojaškem pokopališču iz prve svetovne vojne postavila spominsko obeležje.

Javna agencija SPIRIT Slovenija je v okviru mednarodnega izobraževalnega programa Vodenje izvoznega poslovanja – International Trade Management (ITM) – nagrado ITM izvoznik leta 2020 podelila podjetju Eurotronik Kranj.

Atletska zveza Slovenije je podelila priznanja za gorske tekače. Naslov državnega prvaka in naj gorskega tekača sta osvojila Mojca Koligar iz Kranja in Timotej Bečan iz Medvod.

Ob koncu leta 2020 se je zaključil projekt *V Kranju dobro v srcu mislimo*. Drugič zapored so zbirali sredstva za družine v stiski. Vodila sta ga Zavod za turizem in kulturo Kranj in Društvo prijateljev mladine Kranj, sodelovale pa so tudi kranjske osnovne šole, Center za socialno delo Kranj in Društvo upokojencev Kranj.

Pred novoletnimi prazniki so na Mestni občini Kranj prevzeli prvih dvanajst električnih vozil, v okviru projekta *Električna mobilnost* pa naj bi jih zamenjali 130.

6. januar 2021

Javni gospodarski zavod (JGZ) Brdo je podpisal pogodbo s podjetjem Makro 5 gradnje za obnovo Hotela Brdo.

27. januar 2021

Svet Mestne občine Kranj je potrdil odlok podrobnega prostorskega načrta (OPPN) za kanjon Kokra. Ta omogoča uresničitev dolgoletnih načrtov o njegovem urejanju.

Konec januarja 2021

Mestna občina Kranj je podelila najvišja športna priznanja za leto 2020. Podelili so tudi male plakete, 41 posamičnih športnih znakov in 2 ekipna.

Začetek februarja 2021

Gorenjski muzej je izdal *Strip o Prešernu*. Ustvarila sta ga Magda Zore, muzejska svetovalka, in akademski slikar Jože Trobec.

8. februar 2021

Prešernov smenj v Kranju se je zaradi epidemije koronavirusa odvijal zgolj virtualno. Razstavišča in galerije so bile odprte, a je bil vstop omejen. V Galeriji Prešernovih nagrajencev so predstavili monografijo *Prešernovi nagrajenci za fotografijo*. Nekateri so bili prisotni po spletu, drugi v živo. Na mestnih ulicah so postavili več razstav. Minister za kulturo dr. Vasko Simoniti je v Prešernovem gaju položil venec na grob dr. Franceta Prešerna. Zvečer se je na spletu odvil *Shod muz na kranjskem Parnasi*. Pogovora z lavreati se je večina udeležila po spletu.

21. april 2021

V Kranju je umrl France Pibernik, pisatelj, pesnik, esejist, literarni zgodovinar in profesor.

28. april 2021

Na Brdu pri Kranju so odkrili spomenik ob 30-letnici tajnega sestanka predsednikov strank koalicije Demos, na katerem je bila potrjena zaveza o uresničitvi plebiscitarne odločitve o samostojni in neodvisni državi Sloveniji.

22. maj 2021

Po sedmih mesecih zaprtja so v Prešernovem gledališču premierno uprizorili dramski omnibus *Monologi s kavča*, v režiji Luke Marcena.

27. maj 2021

V Gorenjskem muzeju v gradu Khislstein so odprli razstavo *Kaša, žganci, zelje – Dediščina prehrane na Gorenjskem za sodobno rabo*.

Konec maja 2021

Po dobrih dveh letih se je zaključila gradnja sistema odvajanja in čiščenja komunalnih odpadnih voda na območju Britofa, Orehovelj, Predoselj in Mlake pri Kranju.

1. junij 2021

Predsednik republike Slovenije Borut Pahor in portugalski predsednik Marcel Rebel de Sousa sta pred Prešernovim gledališčem v Kranju odkrila klop prijateljstva z verzom Simona Jenka.

Začetek junija 2021

Na 3. konferenci o lokalni mobilnosti na Brdu pri Kranju so za najbolj e-mobilnostno mestno občino v državi razglasili Mestno občino Kranj.

Na stadionu v Kranju je potekalo atletsko prvenstvo Slovenije za člane in članice.

Na dvodnevem mednarodnem plavalnem mitingu *Mednarodno prvenstvo Kranj 2021* se je s štirimi zmagami izkazal mladi plavalec PK Triglav Kranj Sašo Boškan.

24. junij 2021

Na Maistrovem trgu v Kranju so slavnostno dvignili novo zastavo Mestne občine Kranj, na kateri je po novem kranjski grb z orlom.

Na državni proslavi ob tridesetletnici slovenske samostojnosti in zaznamovanju prevzema predsedovanja Slovenije Svetu EU je bila premierno predstavljena filmska upodobitev *Zdravljice* v režiji Mitje Okorna, Kranjčana, ki živi in ustvarja na Poljskem.

Konec junija 2021

Kranjski mestni svetniki so potrdili pogodbo in ustanovni akt Zavoda Jamski laboratorij Tular Kranj.

1. julij 2021

Na Brdu pri Kranju so predstavniki slovenske vlade in Evropske komisije od Portugalske prevzeli polletno predsedovanje Svetu Evropske unije.

15. julij 2021

Leto dni po zaprtju so se začela rekonstrukcijska dela pri mostu čez Rupovščico v bližini Partizanske ceste v Kranju.

22. do 24. julij 2021

Odbojkarški klub Triglav je organiziral športno prireditev Zavarovalnica Sava državno prvenstvo v odbojki na mivki.

Konec julija 2021

V Gorenjskih elektrarnah, hčerinski družbi Elektra Gorenjska, so pričeli s celovito rekonstrukcijo male hidroelektrarne Standard na reki Kokri v Kranju.

Ljubljansko podjetje Krprojekti je pridobilo pravnomočno gradbeno dovoljenje za rekonstrukcijo nekdanjega Tekstilindusovega samskega doma v Stražišču.

Kolesarski klub Kranj je organiziral dvodnevni kolesarski praznik. Vrhunec je bila dirka 53. *Velika nagrada Kranja – Memorial Filipa Majcna*.

Začetek avgusta 2021

S povezavo Kokrica–Brdo–Predoslje je Mestna občina Kranj pridobila okoli 500 metrov novih površin za pešce in kolesarje.

Konec avgusta 2021

V Kranju so organizirali prvi *Kranj Foto Fest*.

Začetek septembra 2021

V dvorani na Zlatem polju v Kranju je bila tekma svetovnega pokala v športnem plezanju.

Kranj je dobil še deveto samostojno osnovno šolo, Osnovno šolo Janeza Puharja Kranj – Center. Nastala je iz podružnične šole OŠ Simona Jenka – Center in podružnice Primskovo.

V Mestni občini Kranj so uvedli brezplačne prevoze za starejše in invalide *Prostofer*.

30. september 2021

Poslanske skupine SMC, SDS in SNS so ob podpori poslancev italijanske in madžarske narodne manjšine v državni zbor vložile predlog za izvedbo posvetovalnega referenduma za ustanovitev nove občine Golnik. Kranjski mestni svetniki so k predlogu podali negativno mnenje.

Začetek oktobra 2021

Župani enajstih gorenjskih občin spodnje Gorenjske so podpisali pismo podpore za načrtovano širitev regijske bolnišnice Gorenjske v Mestni občini Kranj.

Prireditelji 5. Teka za Kranj – Memoriala Vincenca Drakslerja, to so Mestna občina Kranj, Zavod za šport Kranj, Zavod za turizem in kulturo Kranj, Atletski klub Triglav Kranj, Fundacija Vincenca Drakslerja in podjetje Dspot so zaradi epidemije covida-19 tek in pohod v spomin na Vincenca Drakslerja organizirali samo v virtualni obliki.

Prireditelji so predlagali izbiro klasične proge Teka za Kranj po starem mestnem jedru ali traso nekdanjega Županovega teka okoli Brda.

1. oktober 2021

V Kranju se je začel deseti *Mednarodni festival likovnih umetnosti*. S svojimi deli so se predstavili 104 avtorji in avtorice iz šestindvajsetih držav.

5. oktober 2021

S tekmo za naslove članskih državnih prvakov v moški, ženski in ekipni konkurenci se je na skakalnici pod Šmarjetno goro končala poletna sezona za najboljše smučarske skakalke in skakalce.

15. oktober 2021

Na Planini v Kranju so v uporabo predali trajnostni grbinasti kolesarski poligon iz žlindre, stranskega proizvoda jeklarske industrije.

18. oktober 2021

V parku La Ciotat v Kranju so odkrili doprsna kipa Franceta Prešerna in njegovega ruskega literarnega sodobnika Mihaila Jurjeviča Lermontova.

S poklonom pesniku Simonu Jenku ob njegovem grobu v Prešernovem gaju v Kranju so se začeli tradicionalni *Jenkovi dnevi*.

27. oktober 2021

Jenkovo nagrado za najboljšo pesniško zbirko zadnjih dveh let je na slovesnosti v Kranju prejela Nina Dragičević.

Konec oktobra 2021

Na križišču nasproti železniške postaje v Kranju so odprli zemeljsko energijsko točko s tremi kamnitimi skulpturami kiparja Marka Pogačnika in njegove žene Marike.

Minister za okolje in prostor Andrej Vizjak je obiskal Jamski laboratorij Tular v Kranju in podprl prizadevanja za odprtje informacijskega centra.

Dekliški pevski zbor Gimnazije Kranj je na tekmovanju *Zlatna lipa Tuhlja* na Hrvaškem prejel veliko nagrado.

Začetek novembra 2021

Pošta Slovenije je zaprla svojo poslovalnico na Poštni ulici 4 v mestnem jedru Kranja.

Maja Povšnar, članica Judo kluba Triglav Kranj, je na svetovnem prvenstvu v ju-jitsuju v Abu Dabiju postala svetovna prvakinja.

3. november 2021

S predstavo Škofjeloški pasijon se je v Prešernovem gledališču Kranj začel *51. Teden slovenske drame*.

8. november 2021

V Parku La Ciotat v Kranju so odkrili doprsni kip največjega ukrajinskega pesnika Tarasa Ševčenka.

13. november 2021

Ob sklepu *51. Tedna slovenske drame* so podelili nagrade. Škofjeloški pasijon je prejel štiri, za najboljšo predstavo občinstva, Šeligovo nagrado za najboljšo uprizoritev, nagrado za najboljšo igralko in najboljšega igralca. Posebno nagrado po presoji žirije je prejela predstava *Gejm*. Nagrado za najboljšega dramatika ali dramatičarko so podelili Nini Kuclar Stiković, Grün-Filipićevo priznanje za dosežke na področju dramaturgije in teatrologije Milanu Ramšaku Markoviću, Grumovo nagrado pa Maji Šorli za besedilo *Tega okusa še niste poskusili*.

26. november 2021

Umrli je prof. dr. Boris Paternu, literarni zgodovinar, prešernoslovec, častni občan Mestne občine Kranj.

Konec novembra 2021

Na območju industrijske cone Laze pri Kranju so začeli graditi kanalizacijsko omrežje.

Drevored lipovcev, ki so ga lani zasadili ob Cesti Staneta Žagarja v Kranju od krožišča Primskovo, so z zasaditvijo 54 dreves podaljšali do križišča z ulico Mirka Vadnova.

V državnem parlamentu poslanci niso podprli predloga za razpis referenduma o ustanovitvi nove občine Golnik.

3. december 2021

Zaradi epidemije covida-19 je slovesna prireditve ob občinskem prazniku Mestne občine Kranj potekala virtualno. Naziv častnega občana je za izjemen doprinos v športu in k razvoju kranjskega in slovenskega kolesarstva prejel Franc Hvasti, nagrado Mestne občine Kranj je za krepitev planinskih pohodniških dejavnosti in delo z mladimi prejelo Planinsko društvo Iskra Kranj, listine o priznanju pa Prostovoljno gasilsko društvo Kokrica ob stoletnici delovanja, Janez Štros za dobrodelnost in pomoč osebam s posebnimi potrebami in Javni gospodarski zavod Brdo za prispevek k razvoju in prepoznavnosti lokalne skupnosti. Veliko plaketo Mestne občine Kranj je prejel Jože Veternik za dolgoletno delo in razvoj zdravstvene dejavnosti, Veliko Prešernovo plaketo pa Lutkovno gledališče Nebo za posluh in delo z najmlajšimi ter 20-letnico ustvarjanja. Plaketo Mestne občine Kranj sta skupaj prejela Univerzitetna klinika za pljučne bolezni in alergijo Golnik ter Krajevna skupnost Golnik za uspešno sodelovanje pri razvoju zdravstva in kraja.

Začetek decembra 2021

Projekt ozelenjevanja Kranja so nadaljevali z zasaditvijo dvajsetih dreves novega drevoreda ob nakupovalnem središču Supernova Qlandia.

Mestna občina Kranj je v okviru pilotnega projekta e-mobilnost prejela novih 16 električnih vozil, namenjenih zlasti šolam in vrtcem.

V Zdravstvenem domu Kranj so s slovesnim odprtjem prenovljenih prostorov Zobne poliklinike v Kranju zaključili celovito prenovo.

21. december 2021

Ob 30-letnici samostojne in neodvisne Republike Slovenije so pred stavbo Mestne občine Kranj odkrili spominsko znamenje braniteljem slovenske samostojnosti v letu 1991.

Začetek januarja 2022

V Kranju so začeli uradni postopek zbiranja predlogov za prvi participativni proračun.

27. januar 2022

Za volitve v Državni zbor so se predstavili kandidati SD v volilnih okrajih spodnje Gorenjske, ki obsegajo tudi območje Mestne občine Kranj

Začetek februarja 2022

Seznamu mest, pobratenih s Kranjem, so dodali ruski Jekaterinburg.

V Parku La Ciotat v Kranju so odkrili doprsni kip španskega pesnika Joseja de Espronceda.

Mestna občina Kranj je podelila najvišja športna priznanja za leto 2021.

14. februar 2022

Na mestu nekdanjega samskega doma na Planini v Kranju so položili temeljni kamen za večstanovanjski objekt z oskrbovanimi stanovanji.

2. marec 2022

Kranjčan Franc Hvasti je iz rok predsednika Republike Slovenije Boruta Pahorja prejel red za zasluge za izjemne dosežke na področju športa.

11. marec 2022

Na vzhodnem delu Ceste Rudija Šeliga v Kranju so zasadili nov drevored z 42 vijoličnimi jelšami.

16. marec 2022

V Zgornjih Bitnjah so odprli nov vrtec Biba.

Začetek aprila 2022

Ob zaključku 52. *Tedna slovenske drame* so podelili nagrade. Novi nagradi za najboljšo igralko in igralca festivala sta prejela Marjuta Slamič za vlogo Bogdane v uprizoritvi *Jerebika, štrudelj, ples pa še kaj* in Benjamin Krnetič v uprizoritvi *Solo*. Posebno nagrado za kreacijo je prejela uprizoritev *Under construction*, nagrado po izboru občinstva pa uprizoritev *In stoletje bo zardelo. Primer Kocbek*. Nagrado za mladega dramatika je prejela Ela Božič, nagrado Slavka Gruma za najboljšo novonastalo dramsko besedilo pa Katarina Morano. Alja Predan in Petra Vidali sta prejeli nagradi Društva gledaliških kritikov in teatrologov Slovenije.

6. maj 2022

Evropska komisija je sporočila, da je bilo mesto Kranj uvrščeno v misijo za sto podnebno nevtralnih in pametnih mest do leta 2030.

Začetek junija 2022

Kranjski mestni svetniki so potrdili strategijo razvoja socialnega varstva v Mestni občini Kranj za obdobje 2022–2028.

Ženski pevski zbor Carmen manet je pod vodstvom Primoža Kerštajna s predstavitvijo projekta *Aurora* desetkrat razprodal dvorano Stolpa Škrlovec.

V Mestni knjižnici Kranj so v sklopu mednarodnega projekta Newcomer (Erasmus+) pripravili srečanje direktorjev splošnih knjižnic, njihovih sodelavcev in partnerjev v projektu iz Slovenije, Nemčije, Belgije, Danske, Nizozemske, Italije in Češke.

4. junij 2022

Na 28. Mednarodnem atletskem mitingu *Memorial Vučko* v Kranju je nastopilo 887 tekmovalcev in tekmovalk. V skoku v daljino je Golničanka Brina Likar postavila dva nova državna rekorda.

Akadska folklorna skupina Ozara je z letnim koncertom v Kranju zaznamovala 70 let obstoja in delovanja.

19. junij 2022

Ob zaključku druge edicije mednarodnega igralskega festivala *Kranj – Krafft* so podelili festivalske nagrade.

Vaterpolisti AVK Triglav so po štirih letih znova postali slovenski državni prvaki.

21. junij 2022

Mestna občina Kranj je s podpisom pogodbe z družbo T-2 za vzpostavitev digitalne platforme naredila še korak bliže k digitalni preobrazbi mesta.

Konec junija 2022

V prostorih Fakultete za organizacijske vede v Kranju je potekala skupna seja Razvojnega sveta gorenjske regije in Sveta gorenjske regije, na kateri so potrdili *Razvojni program Gorenjske za obdobje 2021–2027*.

Začetek julija 2022

Evropska komisija je pilotni projekt *Pametno naselje Mlaka* uvrstila med štiri evropske primere dobre prakse na področju pametnih mest.

Konec julija 2022

V Kranju so gostili tradicionalno kolesarsko dirko za 54. *Veliko nagrado Kranja* in državno prvenstvo v odbojki na mivki.

Začetek avgusta 2022

Mestna občina Kranj je s podjetjem MAN podpisala pogodbo za nakup osmih električnih avtobusov.

Benjamin Bajd, nekdanji dijak Gimnazije Kranj, je na 34. mednarodni računalniški olimpijadi v Indoneziji osvojil zlato medaljo.

Dom upokojencev Kranj je za namen dnevnega varstva starejših prejel v brezplačno uporabo prenovljene prostore nekdanje Mercatorjeve trgovine na Planini 1.

Na evropskem prvenstvu v plezanju v Münchnu je Mia Krامل osvojila srebrno medaljo.

Kranjski skavti *Triglavski steg* so praznovali 30-letnico delovanja.

18. do 28. avgusta 2022

V Kranju se je odvijal 19. *Jazz Kamp Kranj*.

24. avgust 2022

S slovesnim odprtjem v Layerjevi hiši v Kranju se je začel drugi mednarodni festival sodobne fotografije *Kranj Foto Fest*.

Konec avgusta 2022

Triatlonka Tanja Kompan iz Zg. Besnice je na svetovnem prvenstvu v triatlonu na Slovaškem postala svetovna prvakinja v starostni kategoriji od 40 do 44 let.

4. september 2022

Kranj je gostil eno največjih in hkrati prvo mednarodno rekreativno kolesarsko prireditev v Sloveniji. Ambasador tekmovanja je bil Matej Mohorič.

8. september 2022

Na Ministrstvu za infrastrukturo je bila podpisana pogodba za gradnjo ceste Britof–Hotemaže.

20. september 2022

Na dvajsetem izboru najboljših inovacij na Brdu pri Kranju, ki ga je organizirala Gospodarska zbornica Slovenije, je bil med tremi prejemniki posebnega priznanja za inovacijski izziv Zeleni pingvin kranjskega Iskraemeca.

Konec septembra 2022

V Kranju je pogorela stavba opuščenege Majdičevega mlina.

Odprl se je 11. *Mednarodni festival likovnih umetnosti Kranj – ZDSLU*, kjer se je na štirinajstih razstaviščih z več kot 300 deli predstavilo 98 umetnikov iz 20 držav. Nagrado za življenjsko delo je prejel akademski slikar Jurij Kalan.

8. oktober 2022

6. Tek za Kranj – Memorial Vincenca Drakslerja je potekal po klasični progi Teka za Kranj po starem mestnem jedru.

Konec oktobra 2022

V Mestni knjižnici Kranj so podelili 37. Jenkovo nagrado Društva slovenskih pisateljev. Prejela jo je pesnica Nataša Velikonja za pesniško zbirko *Prostor sred križišč*.

Začetek novembra 2022

V rovih pod Kranjem so odprli Informacijski center o človeški ribici *SOSProteus*.

10. november 2022

V Kranju so odprli 11. bienalno mednarodno razstavo fotografij malega formata *Miniature*.

17. november 2022

V Mestni knjižnici Kranj so slovesno zaznamovali petdeset let stavbe *Globus*.

V Kranju so namestili usmerjevalne table do prostih parkirnih mest na dvanajstih javnih parkiriščih, 26 prikazovalnikov vozni redov mestnih avtobusov na postajališčih in 10 prikazovalnikov hitrosti za varnejši promet.

Začetek decembra 2022

Zveza delovnih invalidov Slovenije je Mestni občini Kranj podelila listino *Občina po meri invalidov*.

2. december 2022

Ob občinskem prazniku so v Kranju podelili deset občinskih priznanj in nagrad. Naziv častni občan je pripadel upokojenemu zborovodji in dirigentu prof. Matevžu Fabijanu. Zoran Smiljanič je prejel nagrado MOK za prepoznavnost in edinstvene rešitve slovenskega stripa. Listino o priznanju MOK so dobili Jože Frelih za predano prostovoljno delo na področju gasilstva, Jože Benedik za skrbno urejanje pohodniških poti na Sv. Jošt in Fani Bevk za napredek in uspešno vodenje OŠ Staneta Žagarja. Veliko plaketo MOK so podelili mešanemu pevskemu zboru SPD Svoboda Stražišče ob 70-letnici uspešnega delovanja. Veliko Prešernovo plaketo je prejel Simon Krejan za prepoznavnost in povezovanje fotografskega društva. Prešernovo plaketo sta prejela Društvo rojakov iz Plava in Gusinja Izvor ob 30-letnici delovanja ter Kulturno društvo Qulenium za uspešno delo na področju

sodobne odrske umetnosti, plaketo MOK pa Klemen Boštar in Maja Rigač iz Atletskega društva Ultramaraton Slovenija za dogodek SLO12RUN.

4. december 2022

V drugem krogu lokalnih volitev je bil za župana Mestne občine Kranj izvoljen aktualni župan Matjaž Rakovec.

Na svetovalnih referendumih za ugotavljanje interesa občanov kranjskih krajevnih skupnosti Bratov Smuk, Primskovo, Planina in Huje so se volivci večinsko opredelili za spremembe njihovih območij.

6. do 10. decembra 2022

V Stražišču je potekal tradicionalni 33. *Stražiški kulturni teden*.

Konec decembra 2022

Novi mandat je začel kranjski mestni svet v sestavi 16 svetnic in 17 svetnikov. Župan je za podžupana imenoval Janeza Černeta.

23. december 2022.

V Kranju so podelili nagrade in priznanja najboljšim športnikom leta 2022.

Začetek januarja 2023

Kranj je prejel najvišji, platinasti znak Zelene sheme slovenskega turizma.

Ustavno sodišče je znova zavrglo pobudo za začetek postopka ustavne presoje občinskega prostorskega načrta za gradnjo stanovanjske soseske Mlaka pri Kranju.

Na prvi seji v novem mandatu se je sestal Svet gorenjske regije, ki ga sestavljajo župani osemnajstih občin. Za predsednika Sveta so ponovno izvolili kranjskega župana Matjaža Rakovca.

12. januar 2023

Za 26. vinsko kraljico Slovenije so okronali Majo Pečarič iz Kranja.

18. januar 2023

Kranjski mestni svet je na svoji prvi izredni seji potrdil mandat nadomestni svetnici Doroteji Osterman (SD), potem ko je županu Matjažu Rakovcu zaradi nezdržljivosti funkcij svetniški mandat prenehal.

30. januar 2023

Zaradi gradbenih del so za ves promet zaprli most čez reko Savo na Ljubljanski cesti v Kranju.

Začetek februarja 2023

Ob slovenskem kulturnem prazniku so se aktualni Prešernovi nagrajenci srečali na pogovornem večeru v Prešernovem gledališču v Kranju.

8. februar 2023

Gorenjski muzej je 70-letnico obstoja in delovanja obeležil v gradu Khislstein z otvoritvijo osrednje razstave *Mi ne hranimo v oblaku*.

Konec februarja 2023

Mestna občina Kranj je prvič prejela certifikat Mladim prijazna občina.

Kirurgija Bitenc iz Ljubljane je na javni dražbi kupila zemljišče na Golniku, kjer bo zgradila novo bolnišnico.

Začetek marca 2023

V Stražišču so s svečano akademijo zaznamovali 100-letnico organiziranih športnih dejavnosti.

12. marec 2023

Na sklepni slovesnosti 31. *Dnevov komedije v Celju* je Prešernovo gledališče prejelo kar tri od petih nagrad.

13. marec 2023

Predstavniki Civilne iniciative *Varuhi okolja Besnica* so Mestni občini Kranj predali peticijo s skoraj tri tisoč podpisi proti gradnji hotelov in snežne dvorane pod Sv. Joštom.

14. marec 2023

V Parku La Ciotat v Kranju so odkrili doprsni kip Prešernovega sodobnika, madžarskega pesnika Sándorja Petöfija.

24. marec 2023

Glasbena šola Kranj je v svoji novi dvorani v prenovljenih prostorih nekdanje gradbene šole na Cankarjevi 2 gostila 47. *Srečanje glasbenih šol Gorenjske in zamejstva*.

27. marec 2023

S krstno uprizoritevijo drame Milana Ramšaka Markovića *Deževen dan v Gurlitschu*, v režiji Sebastijana Horvata, se je v Kranju začel 53. *Teden slovenske drame*. Podelili so stanovske nagrade Združenja dramskih umetnikov Slovenije.

Konec marca 2023

Kranjski mestni svetniki so potrdili osnutek odloka o naravnem spomeniku Kanjon reke Kokre.

Zavod za turizem in kulturo Kranj je prejel certifikat *Voda iz pipe*, ki ga podeljuje Zbornica komunalnega gospodarstva.

Na članskem državnem prvenstvu v judu je Anka Pogačnik (Triglav Kranj) osvojila naslov prvakinja v kategoriji do 70 kilogramov.

Goodyear Slovenija je zaključil veliko investicijo v proizvodne zmogljivosti in pridobil dovoljenja za obratovanje na svoji lokaciji na Laborah.

Začetek aprila 2023

Ko so izvedeli za predlog prestavitve trase po novem dvotirne železniške proge skozi vas, so na Orehku ustanovili civilno iniciativo.

7. april 2023

Po dvanajstih dneh se je v Prešernovem gledališču v Kranju zaključil 53. *Teden slovenske drame*. Grumovo nagrado za najboljšo izvirno dramsko besedilo je prejela Anja Novak Anjuta za besedilo *Tekst telesa*, nagrado za mlado dramatičarko Manca Lipoglavšek za besedilo *Zamrzovanje*, Grün-Filipičevo priznanje za dosežke v dramaturgiji Mojca Kreft. Najboljša predstava festivala po mnenju žirije je bila *Žene v testu* režiserke

Žive Bizovičar v izvedbi SNG Drama Ljubljana, občinstvo pa je najbolje ocenilo *Usedline* Mestnega gledališča ljubljanskega v režiji Žige Divjaka, ki je prejela še posebno nagrado po presoji žirije. Igralski nagradi sta prejela Zvezdana Mlakar in Gregor Zorc.

Sredi aprila 2023

Mladi iz štirinajstih držav so na mednarodnem hekatonu v kranjski Kovačnici razmišljali o trajnostni mobilnosti. Najboljše tri ideje so bile nagrajene.

Začetek maja 2023

Zavod za turizem in kulturo Kranj je v starem mestnem jedru Kranja, v hiši, kjer je živel in umrl Simon Jenko, odprl turistični apartma *Jenkova rezidenca*.

15. maj 2023

V Kranju je župan Matjaž Rakovec slovesno prevzel štiri električne mestne avtobuse.

18. maj 2023

V Slovenskem muzejskem društvu so 52-tič podelili Valvasorjeva odličja. Eno od treh enakovrednih Valvasorjevih nagrad je za stalno razstavo *Prešeren – pesnik* v Prešernovi hiši v Kranju prejela avtorska skupina Gašperja Peternela, kustosa Gorenjskega muzeja, Valvasorjev nagelj pa je prejela medmuzejska razstava *Ženske zgodbe: mitske podobe in realnost skozi muzejske predmete* avtorske skupine ddr. Verene Vidrih Perko, kustosinje Gorenjskega muzeja.

V Zgornji Besnici so praznovali 50-letnico šolske stavbe in pozdravili Karavano prijateljstva z gosti iz nekdanjih jugoslovanskih republik.

22. in 23. maj 2023

Na mednarodni konferenci *Dnevi korporativne varnosti* na Brdu pri Kranju so Kranju podelili nagrado za najbolj varno mestno občino.

Konec maja 2023

Ženski pevski zbor Carmen manet iz Kranja je na zborovskem tekmovanju v Italiji dosegel absolutno zmago in

naslov – veliko nagrado Lucce, mesta, kjer se je odvijal festival *Interkultur*.

V Mestni knjižnici Kranj so v okviru projekta *Brenčanje v mestu* predstavili t. i. žuželčnike in čmrljake.

1. junij 2023

V Kranju so odprli Park slovenske himne.

4. junij 2023

Atletski klub Ultramaraton Slovenija je v Kranju priredil nov tekaški spektakel – 12-urni tek po ulicah v središču mesta.

10. do 17. junij 2023

S podelitvijo nagrad Društva slovenskih avdiovizualnih igralcev se je začela tretja edicija Kranjskega igralskega filmskega festivala *Krafft* ter se zaključila s podelitvijo nagrad najboljšim igralskim dosežkom.

18. junij 2023

Na zaključnem večeru 58. Festivala Borštnikovo srečanje je Prešernovo gledališče Kranj prejelo tri nagrade: za predstavo, igro in izjemen prispevek k delovanju gledališča.

Začetek julija 2023

Podjetje S&T Iskratel se je preimenovalo v Kontron, skupina S&T Iskratel pa je po novem Kontron SI.

Ministrstvo za kulturo je na razpisu za sofinanciranje obnove kulturnih spomenikov odobrilo 70 projektov. Župniji Kranj so dodelili sredstva za obnovo fasade župnijske cerkve sv. Kancijana.

V Kranju so javno razgrnili zazidalni načrt za območje Šolski center Zlato polje.

22. julij 2023

Od tekmovalne kariere se je poslovil kolesar Jan Polanc.

23. julij 2023

V Kranju so pod okriljem mednarodne kolesarske zveze UCI pripravili 55. jubilejno Veliko nagrado Kranja – Memorial Filipa Majcna.

29. julij 2023

S finalnimi obračuni se je končalo mednarodno tekmovanje v odbojki na mivki Zavarovalnica Sava Kranj Open 2023.

17. do 27. avgust 2023

V Kranju je potekal 20. Jazz Kamp Kranj.

22. avgust 2023

Na vrtu gradu Khislstein je Gorenjski muzej ob svoji 70-letnici pripravil predstavitev knjige *Podobe nekdanjega Kranja* in prvo projekcijo filma.

24. avgust do 23. september 2023

V Kranju se je na 13. prizoriščih v mestu odvijal 3. Kranj Foto Fest.

Konec avgusta 2023

Na Zlatem polju v Kranju je kranjska družba Dolnov začela gradnjo šestih stanovanjskih blokov z več kot 200 stanovanji.

Začetek septembra 2023

Elektro Gorenjska je ob 60-letnici delovanja Mestni občini Kranj podaril 4 urbane eko pametne klopi.

V športni dvorani na Planini v Kranju je potekal mednarodni ženski košarkarski turnir *Memorial Jerneja Gortnarja*, ki ga je pripravil Ženski košarkarski klub Triglav. Memorial so osvojile košarkarice Triglava.

9. september 2023

Na Brdu pri Kranju se je 11. Triglav teka udeležilo več kot 1800 tekačev in obiskovalcev.

20. september 2023

Igralec Aljoša Ternovšek, član Prešernovega gledališča Kranj, je prejel nagrado *julija* za vlogo Petra v predstavi *Deževen dan v Gurlitschu* Milana Ramšaka Markovića v režiji Sebastijana Horvata.

28. september 2023

Na Zlatem polju v Kranju so odprli prvo P+R parkirišče v Kranju.

Konec septembra 2023

Na zapuščenem zemljišču med Gosposvetsko in Bleiweisovo cesto v Kranju so se začela dela za nov mestni park.

Dom upokojencev Kranj je s slovesnostjo na Brdu pri Kranju obeležil 50-letnico obstoja.

Začetek oktobra 2023

Boštjan Zabret je ob domači hiši na Bobovku postavil muzej opekarstva, v katerem je predstavljena zgodovina prve parne opekarne na Gorenjskem in druge dejavnosti nekdanje družine Zabret.

V vrtcih Biba in Čenča, enotah Kranjskih vrtcev, so slovesno zaznamovali 50-letnico delovanja.

5. oktober 2023

S podelitvijo nagrad strokovne žirije in sprehodom po razstaviščih so v Kranju odprli 12. Mednarodni festival likovnih umetnosti Kranj – ZDSLJU.

5. do 7. oktober 2023

Univerzitetna klinika za pljučne bolezni in alergijo Golnik je na Bledu organizirala tradicionalni *Golniški simpozij*, največji pulmološki dogodek v Sloveniji z mednarodno udeležbo.

7. oktober 2023

V Kranju so organizirali sedmo izvedbo *Teka za Kranj – Memoriala Vincenca Drakslerja*.

14. oktober 2023

Na tekmovanju za državno prvenstvo v športnem plezanju v Škofji Loki je Lučka Rakovec iz plezalnega kluba FA Kranj zmagala v ženski konkurenci.

18. oktober 2023

V prostorih Kulturnega društva Brdo iz Kranja so se s koncertom skupine Autetno začeli 18. Dnevi srbske kulture v Kranju.

18. do 28. oktober 2023

V Kranju so potekali Jenkovi dnevi s številnimi dogodki v pesnikov spomin. Jenkovo nagrado za najboljšo pesniško zbirko zadnjih dveh let je prejel Blaž Božič za pesniško zbirko *Mleček, žbunje: grobovi v njem*.

Dvodnevni festival *Plezalni dnevi Kranja* je gostil zadnjo tekmo državnega prvenstva v težavnostnem plezanju.

25. oktober 2023

Po štirinajstih letih je Odbojarski klub Triglav znova nastopil v evropskem tekmovanju *Challenge Cup*. Na prvi tekmi v Kranju se je pomeril z ekipo iz Bolgarije.

Začetek novembra 2023

Umrli je Franc Hvasti, častni občan Mestne občine Kranj in legenda slovenskega kolesarstva.

V Kranju so začeli graditi novo sosesko *Kranjska iskrica*.

Na Kališču se je začela nova, 17. sezona *Kranjske zimske tekaške lige*.

18. in 19. november 2023

Na mednarodnem kegljaškem turnirju slepih in slabovidnih v Kranju je v ekipni konkurenci zmagala prva ekipa Medobčinskega društva slepih in slabovidnih Kranj.

Začetek decembra 2023

Akademski slikar Valentin Oman je Kranju in Galeriji Prešernovih nagrajencev podaril 102 likovni deli iz različnih obdobj svoj bogate umetniške poti.

V Kranju so odprli prenovljeno hidroelektrarno Standard, ob njej pa namestili električno polnilnico.

V Stražišču je potekal tradicionalni 34. *Stražiški kulturni teden*.

2. december 2023

Na slavnostni akademiji v Prešernovem gledališču v Kranju so podelili občinska priznanja. Ob tej priložnosti se je predstavil novi Simfonični orkester Mestne občine Kranj. Naziv častni občan je prejel Matevž Oman za dolgoletno ustvarjalno delovanje in zapise za ohranjanje kulturne dediščine Stražišča. Nagrado MOK je v imenu Društva paraplegikov Gorenjske prevzel Peter Robnik. Listine o priznanju so dobili Živa Slavec, Matjaž Bogataj

in Varstveno delovni center Kranj. Veliko plaketo MOK so podelili Vladislavu Erženu, veliko Prešernovo plaketo pa Berti Golob. Po odločitvi župana sta plaketo MOK prejela Jan Polanc in Maša Gril, Prešernovo plaketo pa Tomaž Kukovič.

9. december 2023

Kegljači kranjskega Triglava so se uvrstili v četrtfinale lige prvakov.

22. december 2023

Na Glavnem trgu v Kranju so na prireditvi kranjskim športnicam, športnikom in športnim delavcem podelili priznanja za leto 2023 – 18 velikih in 24 malih plaket ter 60 znakov.

23. december 2023

Več kot 140 kegljačic in kegljačev je nastopilo na mednarodnem tekmovanju *Pokal Kranja*.

Začetek januarja 2024

Umrli je likovni umetnik Nejč Slapar.

Iz Gasilsko reševalne službe Kranj so sporočili, da so v letu 2023 opravili 1514 intervencij, kar je največje število v obdobju njihovega delovanja in celotni zgodovini gasilstva v Kranju.

Civilna iniciativa za zaščito Naravnega rezervata na Bobovku je objavila nasprotovanje pozidavi območja nekdanjih glinokopov.

Konec januarja 2024

V Kranju je pri letnem bazenu začelo obratovati novo postajališče za avtodome.

V dvorani Glasbene šole Kranj so v sodelovanju s Fotografskim društvom Janez Puhar Kranj podelili nazive Mednarodne fotografske zveze FIAP.

Začetek februarja 2024

V počastitev skorajšnje 30-letnice pokritega olimpijskega bazena v Kranju so v njegovem centralnem delu odprli *Galerijo slavnih*.

V Prešernovem gledališču v Kranju so obeležili jubilejno trideseto sezono sobotnih matinej za otroke.

Na Osnovni šoli Helene Puhar v Kranju so pričeli z gradnjo prizidka.

7. februar 2024

V Cankarjevem domu v Ljubljani so podelili Prešernove nagrade in nagrade Prešernovega sklada. Nagrado Prešernovega sklada za dela na področju grafičnega oblikovanja v zadnjih treh letih je prejel Tomato Košir, po rodu Kranjčan.

V Gorenjskem muzeju so zaznamovali 60-letnico Prešernovega spominskega muzeja v Prešernovi hiši v Kranju z razstavo in kratkim igrano-dokumentarnim filmom *Zora prešernega dne*, s katerim so se poklonili tudi Črtomiru Zorcu.

8. februar 2024

V Galeriji Prešernovih nagrajencev v Kranju in v Prešernovem gledališču v Kranju so se v okviru prireditve *Shod muz na kranjskem parnasi* srečali aktualni Prešernovi nagrajenci in nagrajenci Prešernovega sklada.

Ob slovenskem kulturnem prazniku so v Kranju pripravili številne prireditve, osrednji dogodek pa je bil *21. Prešernov smenj*.

9. februar 2024

V domu krajanov na Primskovem so Kranjski furmani ob 30-letnici pripravili jubilejni koncert.

24. do 25. februar 2024

V dvorani Planina v Kranju je potekal turnir pokala *Alpe Adria* za košarkarice.

Konec februarja 2024

V Plezalnem centru Plezarna na območju Oljarice v Britofu so v 120 let stari kleti odprli sodobno športno plezalno dvorano.

Začetek marca 2024

V Kranju, ki ga je Evropska komisija izbrala v *Misijo 100 podnebno nevtralnih mest do leta 2030*, so podpisali zavezo, ki je sestavni del podnebne pogodbe, po kateri naj bi z različnimi ukrepi do leta 2030 zmanjšali izpuste CO₂.

16. marec 2024

V večnamenskem prostoru Gimnazije Kranj so na koncertu nastopili dekliški zbor Gimnazije Kranj, Fantovski zbor Gimnazije Kranj in eden najboljših nemških dekliških zborov Mäddchenchor Hamburg.

21. marec 2024

Mestna občina Kranj je prevzela še 4 nove avtobuse na električni pogon MAN Lion's City.

22. marec 2024

Kegljači kranjskega Triglava so postali državni prvaki.

27. marec do 9. april 2024

V Prešernovem gledališču v Kranju je potekal *54. Teden slovenske drame*. Nagrado za najboljšo igralko in igralca sta prejela Tina Vrbnjak za vloge v uprizoritvi *Mrakijada*, režija Nina Rajić Kranjac, SNG Drama Ljubljana in Benjamin Krnetić za vloge v uprizoritvi *Mrakijada*, režija Nina Rajić Kranjac, SNG Drama Ljubljana. Posebna nagrada Tedna slovenske drame po presoji žirije je pripadla performansom – nizu petih predavanj *Spolna vzgoja II (Diagnoza, Consentire, Zmožnost, Igre, Borba)*, režija Tjaša Črnigoj, *Nova pošta* (Maska Ljubljana in Slovensko mladinsko gledališče) in *Mesto žensk*. Marinki Postrak, dramaturginji in dolgoletni umetniški vodji Prešernovega gledališča v Kranju je Društvo gledaliških kritikov in teatrologov Slovenije podelilo nagrado Vladimirja Kralja za življenjsko delo.

28. marec 2024

V parku La Ciotat v Kranju so odkrili doprsni kip Prešernovega sodobnika poljskega romantičnega pesnika, esejista in dramatika Adama Mickiewicza.

27. april 2024

APZ France Prešeren Kranj je na državnem zborovskem tekmovanju *Naša pesem* v Mariboru prejel zlato plaketo.

Vaterpolisti AVK Triglav so v evropskem pokalu *Challenger* dosegli drugo mesto.

8. maj 2024

Na Gimnaziji Franceta Prešerna v Kranju so v okviru mednarodnega projekta *School21 – Gremo ven!* odprli novo učilnico na prostem.

Sredina maja 2024

Po več kot poldrugem letu od vdrta stropa telovadnice OŠ Franceta Prešerna v Kranju so zaključili obnovo.

Vaterpolisti AVK Triglav so osvojili naslov slovenskega državnega prvaka.

16. maj 2024

V Mestni knjižnici Kranj so pripravili razstavo in pogovor o profesorju in akademiku dr. Borisu Paternuju, častnem občanu Kranja.

18. maj 2024

V večnamenski dvorani Gimnazije Kranj je Gorenjski oktet s koncertom zaznamoval 10-letnico obstoja in delovanja.

21. maj 2024

Na slovesnosti v Narodni galeriji v Ljubljani so podelili Valvasorjeva odličja. Eno od dveh Valvasorjevih nagrad za življenjsko delo je prejela arheologinja, muzealka, profesorica ter dolgoletna sodelavka Gorenjskega muzeja ddr. Verena Vidrih Perko.

30. maj do 1. junij 2024

V Kranju je potekala tradicionalna prireditev *Bogatajevi dnevi zaščite in reševanja*.

2. junij 2024

Ženski pevski zbor Carmen manet iz Kranja je v Cankarjevem domu v Ljubljani predstavil najnovejši vokalni projekt *Lumina*.

V Kranju so pripravili 7. *tek na 12 in 16 ur – I feel slovenia* 12run. Na Brdu pri Kranju se je odvijal *Slovenski rokodelski festival*.

6. junij 2024

V ciklu *Kromatika* sta v Cankarjevem domu kot solista Simfoničnega orkestra RTV Slovenija nastopila odlična glasbenika, brat in sestra Matjaž Bogataj in Maruša Turjak Bogataj, po rodu Kranjčana.

7. junij 2024

S koncertom California se je začel glasbeni del *Prešernega poletja v Kranju*.

Umrli je dr. Milivoj Veličković Perat, častni občan Mestne občine Kranj.

9. junij 2024

Na volitvah v Evropski parlament in posvetovalnih referendumih so v 1. volilni enoti Kranj zabeležili visoko udeležbo.

Sredi junija 2024

Umrli je profesor Matevž Fabijan, častni občan Mestne občine Kranj.

Na kvalifikacijah za evropsko klubsko prvenstvo v bejzbolu so zmagali Kranjski lisjaki in si z zmago zagotovili tekmovanje v evropski klubski ligi.

Od 15. do 22. junija 2024

Odvijala se je tretja edicija Kranjskega igralskega filmskega festivala *Krafft*. Zaključili so jo podelitvijo nagrad najboljšim igralskim dosežkom.

16. junij 2024

Na 59. *Borštnikovem srečanju* je ansambel Prešernovega gledališča iz Kranja prejel dve nagradi. Borštnikovo nagrado za igro je prejel Borut Veselko za vlogo Jockla v uprizoritvi *Deževen dan v Gurlitschu*. Nagrado nepogrešljivi Društva slovenskih režiserk in režiserjev za presežke strokovnega in podpornega dela v gledališču za življenjsko delo je prejela Bojana Fornazarič.

18. junij 2024

Mestna občina Kranj se je v svojih prostorih s predstavitvenim filmom poklonila dobrotniku gospodu Vincencu Drakslerju, ki je s svojimi številnimi projekti izboljšal kakovost življenja v lokalni skupnosti.

21. junij 2024

V petek popoldne so več kot poldrugo leto po začetku del odprli prenovljeni most čez Savo na Ljubljanski cesti v Kranju.

25. junij 2024

V Kotlarskem klubu Triglav Kranj so v športni dvorani na Planini pripravili prvo tekmovanje za *Pokal Slovenije*.

Konec junija 2024

Film *Zora prešernega Kranja* je na festivalu *Borgo Filmfest* v Italiji prejel nagrado Franka Capre za najboljši mednarodni dokumentarni film.

1. julij 2024

V neurju, ki se je razbesnelo nad Kranjem, je padlo drevje med drugim močno poškodovalo krožno pot v kanjonu reke Kokre in pot Struževu – Stara cesta (Savski drevored).

3. julij 2024

Stekel je promet na novi državni cesti Britof–Hotemaže, dolgo pričakovanem manjkajočem odseku regionalne ceste med Kranjem in Predvorom.

Začetek julija 2024

Ob stoti obletnici rojstva lutkarja Saše Kumpa so člani Zveze ustvarjalnih društev Kranj in kranjski lutkarji v Mestni hiši odprli spominsko razstavo.

Kranjski župan Matjaž Rakovec in župan japonskega mesta Fukui Shigeru Saigyo sta podpisala pismo o nameri o pobratenju.

11. julij 2024

Kranjski župan Matjaž Rakovec in direktorica podjetja Dolnov Lidija Žibert sta podpisala pogodbo o javno-zasebnem partnerstvu za projekt *Severna vrata*. Trideset milijonov evrov vreden projekt predvideva gradnjo treh stolpičev ob križišču Kidričeve in Bleiweisove ceste v Kranju.

V Kranju se je zaključila tradicionalna manifestacija ljubiteljske kulture *Pozdrav poletju*, ki so jo že dvanajsto leto zapored pripravili v Zvezi kulturnih društev Kranj. Predstavilo se je več kot 350 nastopajočih.

24. do 27. julij 2024

Kranj je gostil srednjeevropsko prvenstvo v odbojki na mivki *Zavarovalnica Sava Championship 2024* pod okriljem srednjeevropske odbojkarske zveze MEVZA.

Konec julija 2024

Prešernovo gledališče Kranj je skupaj s partnerji pridobilo evropska sredstva za projekt *Dramatika manjših evropskih jezikov*.

Mestna občina Kranj je v sklopu projekta slovenske razvojne pomoči pri obnovi Ukrajine tri tedne gostila predstavnike ukrajinske občine Novovolinsk.

Začetek avgusta 2024

Na Kokrici, ob glavni cesti Kranj–Brdo, kjer od leta 1983 stoji Spomenik miru in prijateljstva, so uredili Volaričev park. K spomeniku so postavili 4 Volaričeve skulpture, ki so prej stale pred njegovo hišo.

Na letnem kopališču v Kranju je bilo državno prvenstvo v plavanju, na katerem sta se izkazala tudi plavalca PK Triglav Kranj Sašo Boškan in Tina Čelik.

14. do 24. avgust 2024

V Kranju se je odvijal *21. Jazz Kamp Kranj*.

V starem mestnem jedru Kranja so odprli prvo edicijo festivala *Fragmenti*.

24. avgust 2024

Posekali so umirajočo sekvojo oz. mamutovec, ki je stal od leta 1914 ob gimnazijskem poslopju v Kranju.

Konec avgusta 2024

Član Atletskega kluba Triglav Kranj Tom Teršek je na mladinskem svetovnem prvenstvu v Limi v Peruju osvojil zlato medaljo v metu kopja.

Začetek septembra 2024

Animirani film *Iskrice* otroške filmske skupine Kulturnega društva Nebo iz Kranja je na 12. Mednarodnem festivalu *Animator fest* v Jagodini v Srbiji prejel nagrado za najboljši film v kategoriji otroških in mladinskih filmov.

7. september 2024

Na 12. *Triglav teku* se je zbralo več kot 1800 tekačev in obiskovalcev.

7. do 8. september 2024

Košarkarski klub Triglav Kranj je organiziral prvi mednarodni košarkarski turnir *Basket Cup Kranj 2024*.

14. september 2024

Igralka Prešernovega gledališča Kranj Darja Reichman je prejela nagrado *julija* za vlogo v predstavi *Boj na požiralniku*, Lovra Kuharja – Prežihovega Voranca, v režiji Jerneja Lorencija.

17. september 2024

S predstavitevijo pesniške zbirke *Ukrštene reči*, Zorana Kostića Caneta, frontmana kultne beograjske skupine Partibrejkers, se je v Stolpu Škrlovec začela 5. edicija festivala *Medvrsticami*.

Začetek oktobra 2024

S podelitvijo nagrad strokovne žirije in sprehodom po razstaviščih so v Kranju odprli 13. *Mednarodni festival likovnih umetnosti Kranj – ZDSLU*.

4. oktober 2024

Upokojena ravnateljica Aleš Žitnik (OŠ Franceta Prešerna Kranj) in Franc Rozman (Gimnazija Kranj) sta prejela nagrado Republike Slovenije za življenjsko delo na področju šolstva.

5. oktober 2024

V Kranju so sočasno organizirali 8. *Tek za Kranj – Memorial Vincenca Drakslerja* in državno prvenstvo v teku na 5 kilometrov.

Sredi oktobra 2024

V Kranju so potekali tradicionalni *Jenkovi dnevi* s številnimi dogodki v pesnikov spomin.

22. oktober 2024

Župan Mestne občine Kranj Matjaž Rakovec je v Strasbourgu prevzel priznanje Evropske komisije za uresničljiv akcijski in investicijski načrt, da Kranj do leta 2030 postane podnebno nevtralen in pametno mesto.

V Kranju so v organizaciji Kulturnega društva Brdo potekali 19. *Dnevi srbske kulture*.

Kranjčanka, judoistka Anka Pogačnik, je na vojaškem svetovnem prvenstvu v Taškentu osvojila srebrno medaljo v kategoriji do 70 kilogramov.

28. oktober 2024

V Mestni knjižnici Kranj so svečano podelili Jenkove nagrade Društva slovenskih pisateljev za leto 2024. Nagrado za najboljšo pesniško zbirko zadnjih dveh let sta si razdelila Miljana Cunta, za zbirko *Nekajkrat smo zašli, zdaj se vračamo* in Robert Simonišek, za zbirko *Vračanje k čistosti*.

Družinsko podjetje Tahografi Cuderman je na Laborah v Kranju zgradilo sodoben center za tahografe.

Mestna občina Kranj in Regionalna razvojna agencija Gorenjske – BSC Kranj sta v Kranju organizirala dogodek *Gorenjska ima potencial*.

Začetek novembra 2024

V Prešernovem gledališču v Kranju so odprli mednarodni projekt *Dramatika manjših evropskih jezikov*.

V Športni dvorani Zlato polje je Alpinistični odsek Planinskega društva Kranj pripravil dogodek *Plezalni dnevi Kranja*.

11. november 2024

Dolgoletna kustosinja, etnologinja Gorenjskega muzeja mag. Tatjana Dolžan Eržen, je prejela Murkovo nagrado za življenjsko delo.

14. november 2024

V Gorenjskem muzeju v gradu Khislstein so odprli občasno arheološko razstavo *Svetinje in črepinje*. Avtorica, kustosinja dr. Veronika Pflaum, je predstavila katalog.

Sredi novembra 2024

V Kranju so odprli 12. bienalno mednarodno razstavo fotografij malega formata *Miniature*.

Ženski odbojarski klub Triglav Kranj je praznoval 20 let delovanja.

Umril je Lojze Gorjanc, skakalni trener in oče Državnega panožnega nordijskega centra Kranj.

Začetek decembra 2024

Na 5. mednarodni konferenci o človeški ribici v Kranju je sodelovalo več kot 80 znanstvenikov, raziskovalcev in naravovarstvenikov iz trinajstih držav.

V Stražišču je potekal tradicionalni 35. *Stražiški kulturni teden*.

2. december 2024

Na slavnostni akademiji v Prešernovem gledališču v Kranju so podelili občinska priznanja. Naziv častni občan je prejel Vitomir Gros, nagrado MOK Center Logout za uspešno delo na področju spletnih tveganj, listino o priznanju MOK Peter Pavel Krč za aktivno delovanje in prispevek v skupnosti gluhih, Miro Preisinger za izume in delovanje na področju jamarstva ter skupina občanov, nekdanjih delavcev Sekretariata za Ljudsko obrambo MOK – Peter Mauser, Robert Vodan, Asim Alidžanović, Zlatko Filej, Milić Gazibara in Vili Knez za pogumno dejanje ob osamosvajanju Slovenije. Lastnika velike plakete MOK sta postala Irena Grmek Košnik in Mitja Košnik za predano delo na humanitarnem področju, velika Prešernova plaketa pa je pripadla Jožetu Trobcu za izjemen prispevek na področju kulture. Priznanja na pobudo župana so dobili Matjaž Zevnik za prispevek k razvoju kolesarstva in ugledu Kranja v kolesarskem svetu in Peter Prevc za izjemne dosežke na športnem področju. Oba nagrajenca sta prejela plakete MOK. Prešernovo plaketo, prav tako na županov predlog, so posthumno namenili Edvardu Grudnu za prispevek pri ohranjanju kulturne dediščine skozi razvoj kranjske vodniške službe.

20. december 2024

V Kranju so podelili nagrade in priznanja najboljšim športnikom leta 2024.

SPLETNI VIRI

- Gorenjski glas, <https://arhiv.gorenjskiglas.si>
- Mestna občina Kranj, <https://www.kranj.si>
- Prešernovo gledališče Kranj, <https://pgk.si>
- STA, <https://www.sta.si>

Kranjski zbornik 2025

UREDNIŠKI ODBOR

Manja Zorko, predsednica
mag. Barbara Ravnik, članica
Miha Miloš Mohor, član
Nada Bogataj Kržan, članica
Petra Puhar Kejžar, članica
Jelena Justin, članica
Irena Vesel, članica
dr. Maksimiljan Sagadin, član
Andraž Šiler, član
prof. dr. Iztok Podbregar, član
mag. Drago Štefe, častni član
Mendi Kokot, tajnica

UREDNIKA

mag. Barbara Ravnik

LEKTORIRANJE

Tina Primožič

TEHNIČNO UREJANJE

Marijan Ajdovec

PREVODI POVZETKOV V ANGLEŠČINO

Eva Varl Jerala, s. p., Elingus, prevajanje in izobraževanje, Kranj

FOTO NA NASLOVNICI

Aleš Komovec

PRELOM IN OBLIKOVANJE

Prima IP, d. o. o., Ljubljana

TISK

Prima IP, d. o. o., Ljubljana

UDK 908(497.4 Kranj)(082)

ISSN 0351-9589

Za UDK klasifikacijo člankov se zahvaljujemo Mestni knjižnici Kranj.

NAKLADA

600 izvodov

CENA IZVODA 30,00 EUR

Izdala Mesta občina Kranj Slovenski trg 1 Kranj, november 2025

Milan Sagadin

UDK 904(497.452)«05»
94(497.4Kranj) »05«

KARNIJ – GLAVNO MESTO POZNOANTIČNE POKRAJINE KARNEOLE IN ZGODNJSREDNJEVEŠKE KARNIOLE

Anonimni geograf iz Ravene je okrog leta 700 v svojem delu *Cosmographia* med drugim opisal tudi pokrajino Carneola, kakršna je bila sredi 6. stoletja. Med 25 naselji v tej pokrajini na prvem mestu omenja mesto Carnium, ki ga številne arheološke najdbe in imenska kontinuiteta zanesljivo enačijo z današnjim Kranjem. Omemba mesta na vrhu seznama pa daje slutiti, da je bilo to mesto tudi najpomembnejše. Ob upoštevanju vseh kriterijev prostorske arheologije in poselitvenih študij v arheologiji lahko potrdimo, da mu je tak status dejansko pripadal. Status centralnega naselja oz. gravitacijskega središča mu je zagotovil tudi nepretrgano preživetje v zgodnji srednji vek, ko je prevzel vlogo prestolnice zgodnjesrednjeveške pokrajine Karniole, domovine Slovanov.

Dr. Maksimiljan Sagadin, konservator svetnik
SLO, 4000 Kranj, Župančičeva 39, arheolog, umetnostni zgodovinar
e-naslov: sagadin.milan@gmail.com

Veronika Pflaum, Jernej Rihter

UDK 904(497.4Kranj) „12/14“

GROBOVI SREDNJEVEŠKIH ROMARJEV V KRANJU

Na grobišču okrog župne cerkve v Kranju je bilo odkritih 13 grobov srednjeveških romarjev s pridanimi školjkami pokrovačami (*Pecten* Sp.), t. i. Jakobovimi školjkami, in v petih primerih tudi železnimi okovi popotne palice. Prevladujejo grobovi s tremi ali eno školjko na prsnem košu ali trebuhu pokojnika. Večinoma so umrli v zreli odrasli dobi (40–59 let), izjemoma mlajši ali starejši. Na ohranjenih kosteh so vidne poškodbe, povezane s fizično preobremenitvijo. Grobovi so na osnovi vertikalnih zaporedij pokopov (stratigrafija) in datacij grobov s predmeti v njih, časovno značilne drže rok pokojnikov ter radiometričnega datiranja ohranjenih kosti opredeljeni v 14. in morda še del 15. stoletja, nekateri morda že v 13. stoletje.

Dr. Veronika Pflaum
SLO, 4000 Kranj, Tomšičeva ulica 42,
Gorenjski muzej
e-naslov: veronika.pflaum@gorenjski-muzej.si

Dr. Jernej Rihter
SLO, 1000 Ljubljana, Novi trg 5,
Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Inštitut za
arheologijo
e-naslov: jernej.rihter@zrc-sazu.si

Gorazd Stariha

UDK 94:352(497.4Kranj) „1883/1887“

MESTNA OBČINA KRANJ V ZAPISNIKIH OBČINSKEGA ODBORA OD 1883 DO 1887

Na državnih ravni je to še vedno obdobje Taaffejeve vlade (1879–1893), na okrajni je šel v pokoj dolgoletni okrajni glavar Derbitsch, zamenjal ga je Jožef Merk (1882–1889), na mestni pa je bil župan še vedno Karel Šavnik (1874–1910). Občinski odbor je deloval brez večjih sprememb v sestavi občinskih odbornikov, med katerimi so močno prevladovali trgovci in obrtniki. Zapisniki sej odbora so bili še vedno pisani v nemščini, podjetni Majdič se je širil po občinskem zemljišču, nekdanjo vojašnico so zasedali posamezni najemniki; prav tako se že od ustanovitve občine pojavljajo pritožbe kranjskih mesarjev, da jih občina sili v prepoceni prodajo mesa. V tem času se je začelo ukinjanje gimnazije (1887), največji dogodek pa je bil obisk cesarja 16. 7. 1883.

Dr. Gorazd Stariha, arhivski svetnik
SLO, 4244 Podnart, Ovsiške 14
e-naslov: gorazd.stariha@zal-lj.si

Judita Lux

UDK 904:728.8(497.452)
904:728.8(497.4Čevc)

ZGODNJE OBLIKE GRADOV – MOTE NA GORENJSKEM

Prispevek obravnava najzgodnejše oblike gradov – mote na Gorenjskem. Predstavljene so značilnosti, s katerimi je mogoče tovrstno dediščino prepoznati na terenu. Njihova osnovna značilnost je zemljena gomila, umetna ali preoblikovana naravna vzpetina, z leseno ali kamnito strukturo, stolpom. Običajno je bila obdana z leseno palisado ali kamnitim obzidjem, dodatno lahko še z jarki in nasipi. Pri nas se s temi oblikami gradov ni ukvarjalo veliko strokovnjakov, kar se pozna pri skromnem naboru terminoloških izrazov. V prispevku so opisane izbrane lokacije – mote na območju Gorenjske med katere smo vključili tudi Čeuc pri Žabljah. Gre za eno redkih najdišč, na katerem so bile pred več kot šestdesetimi leti izvedene arheološke raziskave pod vodstvom Andreja Valiča, ki so tudi natančnejše predstavljene.

Mag. Judita Lux, konservatorska svetovalka
SLO, 1000 Ljubljana, Metelkova 4, Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Služba za razvoj
e-naslov: judita.lux@zvks.si

Draško Josipovič, Gregor Aljančič

UDK 908(497.4Predoslje)
728.8(497.4Predoslje)

ŠMAJDOV GRAD PRI PREDOSLJAH

Šmajdov grad je manjši spodmol v konglomeratni steni na desnem bregu kanjona reke Kokre v bližini Predoselj. Spodmol do vrha zapira obrambni zid s sedmimi strelnimi ter petimi manjšimi linami. V Predosljah in Britofu se je ohranilo ljudsko pričevanje, da so grad zgradili kot skrivališče pred Turki. Še posebej so žive pripovedi o rokovnjačih, pa tudi o skrivnem rovu, ki naj bi iz gradu vodil na varno. O izvoru Šmajdovega gradu primarnih pisnih virov nimamo. Šmajdov grad je bil prvič arheološko raziskan leta 2010, v organizaciji Jamarskega društva Carnium. Redke najdbe so potrdile ljudsko pričevanje o rabi gradu v času turških vpadov ter kot rokovnjaške postojanke. Najstarejša najdba je srebrni pfenig, v obtoku okrog leta 1441.

Mag. Draško Josipovič, univ. dipl. arheolog,
zasebni raziskovalec
SLO, 4000 Kranj, Oldhamska 8
e-naslov: josipovic.drasko@gmail.com

Gregor Aljančič
SLO, 4000 Kranj, Oldhamska 8a
e-naslov: gregor.aljancic@guest.arnes.si

Tatjana Dolžan Eržen

UDK 39:323.3-058.13(497.4Kranj)

VREDNO ALI NEPOMEMBNO – MEŠČANSKA DEDIŠČINA V KRANJU

V prispevku se avtorica ukvarja z zapuščino kranjskih meščanov. Razpravlja o današnjem odnosu do vsega, kar so višji sloji prebivalstva v mestu Kranj ustvarili, doživeli in zapustili prihodnjim generacijam. Ugotavlja, da cenimo stavbno dediščino in podobo ožjega mestnega jedra, ne upoštevamo pa nesnovne dediščine. Vendar je o nekdanjem Kranju in meščanskih družinah v strokovni in znanstveni literaturi veliko objavljenega. Veliko predmetov hrani Gorenjski muzej. Kot primer so opisane tri družine, ki so v Kranju prisotne od 17. stoletja do danes, njihova vključenost v življenje skupnosti kranjskih meščanov in družinska zapuščina.

Mag. Tatjana Dolžan Eržen, muzejska svetnica za etnologijo
SLO, 4245 Kropa, Kropa 11
e-naslov: tatjana.erzen888@gmail.com

Judita Lux

UDK 904:728.8(497.452)
904:728.8(497.4Čevc)

EARLY FORMS OF CASTLES – MOTTES IN THE GORENJSKA REGION

The article discusses the earliest forms of castles – motte-and-bailey castles in the Gorenjska region. It presents the characteristic features by which this type of heritage can be recognised in the field. The basic feature of a motte is an earthen mound, an artificial or remodelled area of ground, topped with a wooden or stone structure known as a tower. It was usually surrounded by a wooden palisade or a stone wall, and could also be reinforced with protective ditches and embankments. In Slovenia, these types of castles have been poorly studied, which is reflected in the limited range of terminology available. The article describes selected locations – the motte-and-bailey castles in the Gorenjska region, including Čeuc near Žablje. This is one of the few sites where archaeological research was conducted more than sixty years ago under the leadership of Andrej Valič, which is also outlined in more detail.

Judita Lux, MA, conservator counsellor
Metelkova 4, 1000 Ljubljana, Slovenia, Institute for the Protection of Cultural Heritage of Slovenia,
Development Service
e-mail: judita.lux@zvks.si

Draško Josipovič, Gregor Aljančič

UDK 908(497.4Predoslje)
728.8(497.4Predoslje)

ŠMAJDOV CASTLE NEAR PREDOSLJE

Šmajdov Castle is a small rock shelter in a conglomerate wall on the right bank of the River Kokra canyon near Predoslje. The shelter cave is closed off to the top by a defensive wall with seven crenels and five smaller openings. According to folk testimonies in Predoslje and Britof, the facility was built as a shelter to hide from the Turks. Particularly vivid are some stories about local bandits 'rokovnjači' and a secret tunnel allegedly leading from the shelter rock to safety. There are no primary written sources about the origin of Šmajdov Castle.

The first archaeological exploration at Šmajdov Castle was carried out in 2010 by the Carnium Caving Club. Rare finds confirmed folk tales about the use of the rock shelter during the Turkish invasions and as a bandits' post. The oldest find is a silver pfennig coin, which was in circulation around 1441.

Draško Josipovič, MA, archaeologist,
private researcher
Oldhamska 8, 4000 Kranj, Slovenia
e-mail: josipovic.drasko@gmail.com

Gregor Aljančič
Oldhamska 8a, 4000 Kranj, Slovenia
e-mail: gregor.aljancic@guest.arnes.si

Tatjana Dolžan Eržen

UDK 39:323.3-058.13(497.4Kranj)

VALUABLE OR INSIGNIFICANT – URBAN HERITAGE IN KRANJ

In this article, the author investigates the legacy of Kranj bourgeoisie. She discusses today's attitude towards everything that the upper social classes in the town created, experienced and left to future generations. She concludes that there is an appreciation for the town's architectural heritage and historic centre, but little regard for intangible heritage.

However, there are many publications about Kranj as it once was and its bourgeois families in professional and scientific literature. Many objects are kept in the Gorenjska Museum. As an example, the text describes three families who have lived in Kranj from the 17th century to the present day, along with their involvement in the life of the Kranj community and their family legacy.

Tatjana Dolžan Eržen, MA
Kropa 11, 4245 Kropa, Slovenia, museum councillor for ethnology
e-mail: tatjana.erzen88@gmail.com

Milan Sagadin

UDK 904(497.452)«05»
94(497.4Kranj) »05«

CARNIUM - THE CAPITAL OF THE REGION OF CARNEOLA IN LATE ANTIQUITY AND CARNIOLA IN EARLY MEDIEVAL

Around 700 a.d., an anonymous geographer from Ravenna described in his work *Cosmographia*, among other regions, the Carneola region as it was in the mid-6th century. Of 25 settlements in this region, the town of Carnium is listed first, with many archaeological finds and the continuity of its name reliably identifying it as today's Kranj. Furthermore, the fact that the town is mentioned at the top of the list suggests that it was also the most important town in the region. Considering all the criteria of spatial archaeology and settlement studies in archaeology, it can be confirmed that it did indeed have this status. Its role as a central settlement and gravitational centre also ensured the town its continuous survival through the Early Middle Ages, when it assumed the role of the capital of the early medieval region of Carniola, a homeland of the Slavs.

Dr. Maksimiljan Sagadin, conservator councillor
Župančičeva 39, 4000 Kranj, Slovenia, archaeologist, art historian
e-mail: sagadin.milan@gmail.com

Veronika Pflaum, Jernej Rihter

UDK
904(497.4Kranj) „12/14“

GRAVES OF MEDIEVAL PILGRIMS IN KRANJ

In the cemetery of the parish church in Kranj, 13 graves of medieval pilgrims were discovered. The graves contained scallop shells (*Pecten* Sp.) and, in five cases, also iron fittings from a pilgrim's staffs. Predominantly, the graves contained one or three shells, placed on the chest or abdomen of the deceased. Most pilgrims died in mature adulthood (40–59 years of age), with a few exceptions who died at a younger or older age. The preserved bones show signs of injuries resulting from physical overload. The graves were dated to the 14th and possibly part of the 15th century, with some possibly dating back to the 13th century using the vertical sequence of burials (stratigraphy), the dating of the objects found in them, the characteristic hand positions of the deceased, and the radiometric dating of the preserved bones.

Veronika Pflaum, PhD
Tomšičeva ulica 42, 4000 Kranj, Slovenia,
The Gorenjska Museum
e-mail: veronika.pflaum@gorenjski-muzej.si

Jernej Rihter, PhD
Novi trg 5, 1000 Ljubljana, Slovenia, Research
Centre of the Slovenian Academy of Sciences
and Arts, Institute of Archaeology
e-mail: jernej.rihter@zrc-sazu.si

Gorazd Stariha

UDK 94:352(497.4Kranj) „1883/1887“

THE CITY MUNICIPALITY OF KRANJ IN THE MINUTES OF THE MUNICIPAL COMMITTEE FROM 1883 TO 1887

At the national level, this was still the period of Taaffe's government (1879–1893), while at the district level, the long-time district governor Derbitsch retired and was replaced by Jožef Merk (1882–1889), while Karel Šavnik (1874–1910) remained mayor. The municipal committee continued its work without any major changes in its membership, which was largely dominated by merchants and craftsmen. The minutes of the committee meetings were still written in German. The enterprising Mr. Majdič expanded across municipal land. The former barracks were occupied by individual tenants. Moreover, complaints from Kranj butchers that the municipality was forcing them to sell meat below price persisted since the municipality was first established. During this period, the abolishment of grammar schools began (1887), however the biggest event was the visit of the emperor on July 16 1883.

Gorazd Stariha, PhD
Ovsiše 14, 4244 Podnart, Slovenia, archive councillor
e-mail: gorazd.stariha@zal-lj.si

Miha Miloš Mohor

UDK 94(100) „1914/1918“:929Mohor M.

»TU IMAMO PRAVO PEKLO!«

Poročila Mihaela Mohorja z bojišča na Doberdobo v tedniku Gorenjec

Petindvajsetletni Kranjčan Mihael Mohor je kot dopisnik z bojišča ob spodnji Soči objavil v kranjskem tedniku *Gorenjec* trinajst prispevkov. Ko je Italija maja 1915 napovedala vojno dotedanji zaveznici Avstro-Ogrski, je bil že ob začetku sovražnosti vpoklican v 9. bataljon 27. domobranskega pehotnega polka, v katerem so služili pretežno Slovenci, da brani mejo na Doberdobski planoti. Prva deseterica besedil, podpisana s skrajšanim imenom Miško, vsebuje zametke reportaž o krvavih bojih in življenju v strelskih jarkih in kavernah, zabeležke impresij, čustvovanj in razmišljanj mladeniča, vrženega v krvavo vojno viхро. V njih izvemo tudi, kako je napredoval v »nadognjičarja«, štabnega podčastnika in poveljnika ene od topniških baterij na griču Griža. V zadnjih treh informativnih člankih je bralcem *Gorenjca* predstavil tri tehnične novosti sodobnega pozicijskega bojevanja: španske jezdece, bodoče ovne in kaverne.

Miha Miloš Mohor, prof. slov. jezika in knjiž.

SLO, 4000 Kranj, Šorlijeva 24

e-naslov: miha.mohor@gmail.com

Nives Justin

UDK 352(497.4Kranj):336.581:061.1EU

EVROPSKI PROJEKTI V KRANJU: PREGLED INFRASTRUKTURNIH IN MEHKIH INVESTICIJ

Evropska finančna sredstva imajo pomembno vlogo pri razvoju Slovenije in Mestne občine Kranj, saj omogočajo izvedbo infrastrukturnih in razvojnih projektov. Članek se osredotoča na projekte, v katerih je MOK neposredno sodelovala, pri čemer izpostavlja raznolikost pobud, sofinanciranih iz različnih evropskih virov. Ti projekti segajo od prenove mestnega jedra, trajnostne mobilnosti in podjetniških inkubatorjev do socialnih storitev in okoljskih pobud. Namen prispevka je prikazati priložnosti, ki jih evropska sredstva ponujajo za razvoj lokalne skupnosti in širše regije, ter poudariti njihov vpliv na dolgoročno rast in trajnostni napredek Kranja.

Nives Justin

e-mail: nives.justin@gmail.com

UDK 339.174(497.4Kranj)(091)

GORENJSKI SEJEM: ZAČETEK 1948 – KONEC 2001

Prispevek o Gorenjskem sejmu je sestavljen iz zapisov pričevanj dveh izjemno zaslužnih vodstvenih delavcev sejma. Pogovora sta opravila Mitja Eržen s svojim očetom in Miloš Ekar s svojim stricem.

Začetki Gorenjskega sejma segajo v leto 1948, ko je bila organizirana prva razstava, na kateri so mestna gospodarska podjetja razstavljala svoje proizvode z namenom pokazati rast lokalnih socialističnih podjetij. Lado Eržen povzame razvoj sejemske dejavnosti v Kranju do leta 2001, ko je sejem v procesu lastninjenja podjetij prenehal s svojo dejavnostjo. Franc Ekar pa se v pogovoru posveti predvsem prikazu gospodarske vrednosti Gorenjskega sejma ter političnih in družbenih okoliščin, ki so vplivale na zaton sejemske dejavnosti na Savskem otoku. Izrazi tudi obžalovanje, da med odločevalci v Mestni občini Kranj ni bilo dovolj politične volje, da bi v lastništvo vstopila občina in ohranila edini sejem na Gorenjskem, ki je v desetletjih delovanja pridobil tudi mednarodno prepoznavnost.

Monika Rogelj

UDK 352.071(497.4Kranj)

RAZVOJ IN DELOVANJE KRAJEVNIH SKUPNOSTI V MESTNI OBČINI KRANJ

Krajevne skupnosti, kot najmanjše upravne enote, so bile v občini Kranj ustanovljene leta 1964. Z novo jugoslovansko ustavo so leta 1974 postale obvezne in temelj družbenega samoupravljanja. V občini je sprva delovalo 37 krajevnih skupnosti, sčasoma se je število povečalo na 45. Neposredno so skrbele za skupne potrebe in interese prebivalcev v lokalnem okolju, s ciljem izboljšati življenjski standard in zagotoviti vsestranski razvoj naselij. Občina je na krajevne skupnosti prenesla izvajanje številnih nalog, od urejanja infrastrukture do dejavnosti na različnih področjih družbenega življenja. V Mestni občini Kranj deluje danes 26 krajevnih skupnosti, ki občino povezujejo z občani in občankami pri zadevah, pomembnih za lokalno skupnost.

Dr. Monika Rogelj, univ. dipl. zgodovinarka

SLO, 4000 Kranj, Tomšičeva 42, Gorenjski muzej

monika.rogelj@gorenjski-muzej.si

Jaka Vadrnjak, Matjaž Zorko

UDK 334.722.24(497.4Kranj)(091)

RAZVOJ (DRUŽINSKEGA) PODJETNIŠTVA V KRANJU

Kranj, eno najstarejših mest v Sloveniji, ima bogato podjetniško zgodovino, ki sega v antiko in predvsem v srednji vek. Strateška lega na trgovskih poteh je spodbudila razvoj obrti in trgovine, pri čemer so imela družinska podjetja ključno vlogo. Zgodovinsko gledano je bila med najpomembnejšimi družina Zois. Industrijska revolucija v 19. stoletju je prinesla razcvet tekstilne, usnjarske in kovinske industrije. Po drugi svetovni vojni je nacionalizacija spremenila gospodarstvo, a po osamosvojitvi Slovenije je prišlo do ponovne rasti zasebnega podjetništva. Danes so v Kranju močna družinska podjetja v lesarstvu, obrtništvu, digitalnih storitvah in napredni proizvodnji. Soočajo se z izzivi prenosa lastništva, digitalizacije in globalne konkurence, a inovacije in trajnostni razvoj ponujajo priložnosti za rast.

Prof. dr. Jaka Vadrnjak

SLO, 6330 Piran, Kidričevo nabrežje 2,

EMUNI Univerza

SLO, 1000 Ljubljana, Dunajska cesta 156,

GEA College – Fakulteta za podjetništvo

jaka.vadrnjak@gmail.com

Matjaž Zorko

SLO, 1000 Ljubljana, Ulica borca Petra 32

matjaz.zorko1@guest.arnes.si

Nika Leben

UDK 719:728.37(497.4Kranj)

HIŠE ZNAMENITIH MEŠČANOV KRANJA

Odkritja med prenovami pomembnejših meščanskih hiš v mestnem jedru Kranja, v katerih so živeli in delali naši znameniti rojaki, kot sta pesnika France Prešeren in Simon Jenko, slikarji Leopold Layer in Josip Egartner, kipar Valentin Vrtnik in drugi, dopolnjena z dosedanjim vedenjem in arhivskimi viri, ki temeljijo na žontarjevi *Zgodovini mesta Kranja* iz leta 1939, dokazujejo, da je bila zlasti na prelomu 18. v 19. stoletje in v prvi polovici 19. stoletja bivalna kultura naših meščanov razmeroma visoka. Kljub nazven skromnejši arhitekturi, ki skriva še srednjeveška jedra (Vrtnikova oz. Ullrichova hiša ali Prešernova hiša), bogato poslikane interierje (Prešernova in Layerjeva hiša) in historično opremo, kot jo hranijo v Pirčevi barvarni, kjer sta bila doma dva kranjska župana Matej in Ciril Pirč, opozarjajo, da bo potrebno skrbneje varovati tudi notranjščine ter sistematičnim sondažnim raziskavam beležev in ometov v bivalnih prostorih posvetiti večjo pozornost.

Dr. Nika Leben, univ. dipl. um. zgod. in etnologinja

SLO, 4000 Kranj, Lojzeta Hrovata 9

e-naslov: nika.leben@gmail.com

Monika Rogelj UDK 352.071(497.4Kranj)
DEVELOPMENT AND FUNCTIONING OF LOCAL COMMUNITIES IN THE CITY MUNICIPALITY OF KRANJ

Local communities, as the smallest administrative units, were established in the municipality of Kranj in 1964. With the new Yugoslav Constitution in 1974, they became mandatory and formed the foundation of socialist self-management. At the beginning, there were 37 local communities in the municipality, but this number eventually increased to 45. Local communities were directly responsible for the common needs and interests of residents in the local environment, with the aim of improving the standard of living and ensuring the comprehensive development of settlements. Furthermore, the municipality delegated a wide range of responsibilities to local communities, ranging from infrastructure management to activities in various areas of social life. Today, the City Municipality of Kranj comprises 26 local communities, which serve as a link between the municipality and its residents on matters important to the local community.

Monika Rogelj, historian, PhD
Tomšičeva 42, 4000 Kranj, Slovenia, The Gorenjska Museum
e-mail: monika.rogelj@gorenjski-muzej.si

Matjaž Zorko, Jaka Vadnjal UDK 334.722.24(497.4Kranj)(091)
(FAMILY) BUSINESS DEVELOPMENT IN KRANJ

Kranj, one of the oldest towns in Slovenia, has a rich entrepreneurial history dating back to the Antiquity and especially to the Middle Ages. Its strategic location along trade routes drove the development of crafts and trade, with family businesses playing a key role. Historically, the Zois family was among the most important ones. Later on, the industrial revolution in the 19th century brought a boom in the textile, leather and metal industries. After World War II, the nationalization changed the economy, but after Slovenia's independence, private business began to grow again. Today, Kranj is home to strong family businesses in woodworking, crafts, digital services and advanced manufacturing. Many businesses face the challenges of ownership transfer, digitalisation and global competition. However, innovation and sustainable development offer opportunities for growth.

Prof. Jaka Vadnjal, PhD
Kidričevo nabrežje 2, 6330 Piran, Slovenia,
Euro-Mediterranean University
Dunajska cesta 156, 1000 Ljubljana, Slovenia,
GEA College - Faculty of Entrepreneurship
jaka.vadnjal@gmail.com

Matjaž Zorko
1000 Ljubljana, Ulica borca Petra 32,
1000 Ljubljana, Slovenia
matjaz.zorko1@guest.arnes.si

Nika Leben UDK 719:728.37(497.4Kranj)
HOUSES OF NOTABLE CITIZENS OF KRANJ

The culture of living of the bourgeoisie in Kranj was relatively high, especially at the turn of the 19th century and in the first half of the 19th century. This has been proven by the discoveries made during renovations of notable town houses in the old town that used to be the homes of prominent Slovenians, such as the poets France Prešeren and Simon Jenko, the painters Leopold Layer and Josip Egartner and the sculptor Valentin Vrtnik, and archival resources based on *History of the Town of Kranj* from 1939 by Žontar. Despite the modest architecture of the exterior, which conceals medieval cores (the Vrtnik or Ullrich House and the Prešeren House), richly painted interiors (the Prešeren and Layer Houses) and historical furnishings, such as those preserved in Pirc's dyeing workshop, where two mayors of Kranj, Matej and Ciril Pirc, lived, the townhouses indicate that the interiors will also need to be more carefully preserved and that greater attention should be paid to systematic probing and research of paints and plaster in the living quarters.

Nika Leben, PhD, art historian and ethnologist
Lojzeta Hrovata 9, 4000 Kranj, Slovenia
e-mail: nika.leben@gmail.com

Miha Miloš Mohor UDK 94(100) „1914/1918“:929Mohor M.
»WE HAVE REAL HELL HERE!«
Reports by Mihael Mohor from the Battlefield at Doberdob in the Weekly Newspaper Gorenjec

As a war correspondent from the battlefields near the lower Soča River, twenty-five-year-old Mihael Mohor from Kranj published thirteen articles in the Kranj weekly *Gorenjec*. When Italy declared war on its former ally Austria-Hungary in May 1915, he was called up to the 9th Battalion of the 27th Home Guard Infantry Regiment, which was mostly made up of Slovenians, to defend the border on the Doberdob Plateau. The first ten texts, signed with the abbreviated name *Miško*, contain drafts of reports on bloody battles and life in trenches and caverns, notes of impressions, emotions and thoughts of a young man thrown into the bloody turmoil of war. The author also reveals how he rose through the ranks to become a master gunner, then a staff non-commissioned officer, and finally the commander of one of the artillery batteries on Griža Hill. In the last three articles, Mohor presented three technical innovations in modern positional warfare to the readers of the weekly: Spanish riders (cheval de fries), spiked rams and caverns.

Miha Miloš Mohor, professor of Slovenian language and literature
Šorlijeva 24, 4000 Kranj, Slovenia
e-mail: miha.mohor@gmail.com

Nives Justin UDK 352(497.4Kranj):336.581:061.1EU
EUROPEAN PROJECTS IN KRANJ: AN OVERVIEW OF INVESTMENTS IN INFRASTRUCTURE AND SOFT INVESTMENTS

European funds play an important role in the development of Slovenia and the Municipality of Kranj, as they enable the implementation of infrastructure and development projects. The article focuses on projects in which the Municipality of Kranj has been directly involved, highlighting the diversity of initiatives co-financed from various EU funds. These projects range from renovation of the old town centre, sustainable mobility and business incubators to social services and environmental initiatives. The aim of the article is to highlight the opportunities that EU funds offer for the development of the local community and the wider region, and to emphasise their impact on the long-term growth and sustainable progress of Kranj.

Nives Justin
e-mail: nives.justin@gmail.com

GORENJSKA FAIR: BEGINNING IN 1948 – ENDING IN 2001 UDK 339.174(497.4Kranj)(091)

The article about the Gorenjska Fair consists of testimonies from two highly distinguished leaders of the fair. **The interviews were conducted by Mitja Eržen with his father and by Miloš Ekar with his uncle.**

The beginnings of the Gorenjska Fair date back to 1948, when the first exhibition was organised, at which local businesses exhibited their products with the aim of showcasing the growth of local socialist enterprises. Lado Eržen summarises the development of fair activities in Kranj until 2001, when the fair died down within the process of privatization of companies.

In the interview, Franc Ekar focuses primarily on the economic value of the Gorenjska Fair and the political as well as social factors that contributed to the decline of fair activities at Savski Otok. Furthermore, he expresses regret that there was insufficient political will among decision-makers in the Municipality of Kranj to enter into the ownership of the fair and preserve the only fair in the Gorenjska region, which had gained international recognition over the decades of its operation.

Barbara Kalan

UDK 628.14(497.4Kranj) „1898/1941“

»VODA IZ VODOVODA BO NAJBOLJŠA, KI SI JO LE MISLITI MOREMO ...«
ALI KAKO SO V KRANJU GRADILI VODOVOD

Leto 1898 je bilo odločilno za gradnjo vodovoda v Kranju in njegovi okolici. Občinskemu odboru sta načrte za gradnjo predložila Delniška družba za vodovode na Dunaju in češki inženir Jan Vladimír Hrásý. Načrti podjetja z Dunaja so predvideli črpanje talne vode iz vodnjaka pod Kranjem izključno le za mesto. Hrásý je nameraval zgraditi gravitacijski vodovod, po katerem bi voda v Kranj in okoliške vasi pritekala iz Čemšenikarjevega studenca v dolini Kokre. Vodovod za Kranj in 15 vasi so po Hrásýjevih načrtih gradili v letih med 1908 in 1911. Kasneje so ga podaljšali še do vasi Čirče, Hrastje in Prebačevo. Med letoma 1936 in 1940 so ga nameravali podaljšati iz Preddvora proti Kranju in preko Stražišča proti Stari Loki. Dokončanje vodovoda je leta 1941 preprečila druga svetovna vojna.

Mag. Barbara Kalan, univ. diplomirana zgodovinarica, višja kustosinja
SLO, 4000 Kranj, Tomšičeva 42, Gorenjski muzej
e-naslov: barbara.kalan@gorenjski-muzej.si

Ivan Smiljanić

UDK 78.087.68:394.9
(497.4Kranj:497.4Ljubljana:492Valkenbug aan de Geul)

MED POBRATIMSTVOM IN POZABO: STIKI KRANJA IN LJUBLJANE
Z NIZOZEMSKO OBČINO VALKENBURG AAN DE GEUL

Članek tematizira eno od manj znanih mednarodnih sodelovanj kranjske občine, ki so bila vzpostavljena v drugi polovici 20. stoletja. Med kranjskim Pevskim zborom France Prešeren in zborom *Inter Nos* iz kraja Schin op Geul v občini Valkenburg aan de Geul na južnem Nizozemskem so se sredi 60. let spletle prijateljske vezi, na podlagi katerih so se pevci obeh zborov redno izmenjevali na gostovanjih. Tako v Kranju kot v Schinu op Geul so odkrili spominska obeležja v spomin na prijateljevanje. K sodelovanju se je priključila tudi ljubljanska občina in nekateri izmed njenih pevskih zborov in orkestrov so še okrepili nizozemsko-jugoslovanske povezave. V 80. letih so začeli stiki, ki niso bili nikoli potrjeni z uradnim pobratenjem, zamirati, do sredine 90. let pa so se dokončno prekinili.

Dr. Ivan Smiljanić
SLO, 1000 Ljubljana, Privoz 11, Inštitut za novejšo zgodovino
ivan.smiljanic@inz.si

Igor Prašnikar

UDK 796.8:061.2(497.4Kranj)(091)

KARATE KLUB KRANJ – OD ZAČETKOV DO DANAŠNJIH DNI

Letos mineva več kot 50 let od prve organizirane vadbe karateja v Kranju in v širši regiji. V 60. letih prejšnjega stoletja ga je prva skupina zanesenjakov pričela vaditi pod okriljem kranjskega judo kluba. Zaradi vse večjega zanimanja za ta šport so se organizirali sprva v karate sekcijo in nato v samostojen Karate klub Kranj, ki ima danes okoli 250 članov. Od 60. let do danes je v klubu vadilo okoli 4000 prebivalcev in prebivalk Kranja in drugih gorenjskih krajev. Člani so osvajali medalje na evropskih in svetovnih prvenstvih, trenerji pa odhajali v domovino karateja – japonski otok Okinavo po dodatna znanja k največjim mojstrom te borilne večšine in športa.

Igor Prašnikar
SLO, 4000 Kranj, Kališka ulica 21
e-mail: igor.prasnikar@t-2.net

Mojca Finc

UDK 327.39(100):352(497.4Kranj)

MEDNARODNO SODELOVANJE MESTNE OBČINE KRANJ

Mestna občina Kranj (MOK) ima razvejano mednarodno sodelovanje, ki se je uradno začelo leta 1958 z listino o pobratenju s francoskim mestom La Ciotat. Po številnih pobratenjih z evropskimi mestji je po letu 2019 razširila vezi še na območja treh svetovnih vesil. Nov mejnik je postavila med pandemijo Covida-19, ko je Ekonomska komisija Združenih narodov za Evropo župana Matjaža Rakovca povabila na *Forum županov* v Švici. Na temo trajnostnih praks je bil eden od 40 govorcev z vsega sveta. To je bil za MOK največji oder, prelomnica na področju mednarodnega sodelovanja. Z uvrstitvijo v *Misijo podnebno nevtralnih in pametnih mest do leta 2030* in nazivom *evropska destinacija odličnosti 2023* je Kranj še bolj pridobival prepoznavnost. Začelo se je novo poglavje na področju mednarodnega sodelovanja, ki ni več omejeno na pobratena mesta.

Mag. Mojca Finc
e-naslov: mojca.finc@gmail.com

Gaja Basaj

UDK 78:316.72(497.4Kranj) ali 39(497.4Kranj)

DRUGAČNOST JE SVOBODA:
PREGLED RAZVOJA MLADINSKE KULTURE V KRANJU OD 70. LET
20. STOLETJA DO DANES

Prispevek opisuje razvoj mladinske kulture v Kranju od 70. let 20. stoletja, v povezavi z družbenimi spremembami. Kranjska mladinska scena ima svoje specifične, danes je pomemben del širše alternativne glasbene scene. Klub ljubiteljev glasbe je v 70. letih širil glasbena obzorja in vplival na prihodnje generacije. Po prenehanju delovanja ga je v 90. letih nasledil Novi klub ljubiteljev glasbe, ki je deloval tudi v Rock baru Down Town. AKD Izbruh, utemeljen na pankovsko-anarhistični ideji, je v negotovih časih na prelomu stoletja zahteval prostor za ustvarjanje in kritično mišljenje, našel ga je v prostoru nekdanjega bazena, kjer je deloval do leta 2011. Trainstation Subart, ki se je uveljavil po zaprtju Izbruhovega Bazena, je to potrebo utrdil in ostaja pomemben kulturni prostor v Kranju, medtem ko se ustvarjalna in glasbena scena širi tudi v društvu KRDM in prostoru Plc.

Gaja Basaj, dipl. etn. in kult. antrop. (UN) in dipl. rus. (UN)
e-naslov: gaja.basaj@gmail.com

Mitja Mohor

UDK 616-083.98(497.4Kranj)(091)

KRATEK PREGLED RAZVOJA SLUŽBE NUJNE MEDICINSKE POMOČI (NMP)
V ZDRAVSTVENEM DOMU KRANJ

Pred drugo svetovno vojno so v Kranju za prevoz bolnih, poškodovanih in umrlih, pa tudi za pomoč pri nesrečah na terenu, skrbeli gasilci Prostovoljnega gasilskega in reševalnega društva. Po vojni je te naloge od gasilcev prevzelo zdravstvo. Primarij Ciril Armeni je v Zdravstvenem domu Kranj leta 1976 napisal »Pravilnik NMP Združenega zdravstvenega doma Kranj« in vzpostavil sodobno ambulantno za nujno medicinsko pomoč. Leta 1996 je Ministrstvo za zdravje objavilo »Pravilnik o službi nujne medicinske pomoči«, ki je pravni in organizacijski temelj sistema nujne medicinske pomoči v Sloveniji. S tem so bili dani pogoji za intenziven razvoj Službe NMP tudi v Kranju. Ta je leta 2003 poskrbela še za vzpostavitev in redno delovanje helikopterske nujne medicinske pomoči (HNMP) na letališču Brnik in od leta 2014 skrbi tudi za sistem prvih posredovalcev na svojem območju.

Mag. Mitja Mohor, dr. med., spec. urgentne medicine
SLO, 4000 Kranj, Gosposvetska ulica 10, Zdravstveni dom Kranj, Služba nujne medicinske pomoči
e-naslov: mitja.mohor@gmail.com

Mojca Finc

UDK 327.39(100):352(497.4Kranj)

INTERNATIONAL COOPERATION OF THE CITY MUNICIPALITY OF KRANJ

The City Municipality of Kranj (MOK) has an extensive network of international cooperation, which officially began in 1958 with a twinning agreement with the French town of La Ciotat. After signing numerous twinning agreements with European cities, Kranj has expanded its ties to the three world powers since 2019. During the COVID-19 pandemic, Kranj set a new milestone when the United Nations Economic Commission for Europe (UNECE) invited Mayor Matjaž Rakovec to the *Mayors Forum* in Switzerland. He was one of 40 speakers from across the globe on the topic of sustainable practices. This was the biggest stage for the Municipality of Kranj and a turning point in the field of international cooperation. Furthermore, thanks to its inclusion in the *Mission for Climate-Neutral and Smart Cities by 2030* and the title of *European Destination of Excellence 2023*, Kranj has gained even more recognition. With this step, a new chapter in international cooperation began which is no longer limited to twin towns.

Mojca Finc, MA
e-mail: mojca.finc@gmail.com

Gaja Basaj

UDK 78:316.72(497.4Kranj) ali 39(497.4Kranj)

**BEING DIFFERENT MEANS BEING FREE:
AN OVERVIEW OF THE DEVELOPMENT OF YOUTH CULTURE IN KRANJ FROM
THE 1970S TO THE PRESENT DAY**

The article outlines the development of youth culture in Kranj since the 1970s in connection with social changes. The youth scene in Kranj has its own specific features, and today, it represents an important part of the wider alternative music scene. In the 1970s, the Music Lovers' Club broadened musical horizons and influenced future generations. After its activities had died down, it was succeeded by the New Music Lovers' Club in the 1990s, which also used to meet up in the Down Town Rock Bar. AKD Izbruh ('AKD Burst'), an alternative cultural association, based on punk-anarchist ideas, was searching for a space for creativity and critical thinking in the uncertain times at the turn of the century and found it in a former municipal swimming pool, where it operated until 2011. The Trainstation Subart society which established itself after the closure of the pool venue, consolidated this need and has remained an important cultural venue in Kranj, while the creative and music scene is also expanding in the KRDM association and the Plc venue.

Gaja Basaj, BA in ethnology, cultural anthropology and Russian Studies
e-mail: gaja.basaj@gmail.com

Igor Prašnikar

UDK 796.8:061.2(497.4Kranj)(091)

KRANJ KARATE CLUB – FROM ITS BEGINNINGS TO THE PRESENT DAY

This year marks more than 50 years since the first organised karate training session in Kranj and the wider region. In the 1960s, the first group of enthusiasts began training karate with the Kranj judo club. In view of the growing interest in this sport, they first established a karate division which developed into an independent Kranj Karate Club with around 250 members today. Since 1960s, around 4,000 residents of Kranj and other places in the Gorenjska region have trained at the club. Its members have won medals at European and world championships, while coaches have travelled to the homeland of karate – the Japanese island of Okinawa – to learn from the greatest masters of this martial art and sport.

Igor Prašnikar
4000 Kranj, Kališka ulica 21, Slovenia
e-mail: igor.prasnikar@t-2.net

Barbara Kalan

UDK 628.14(497.4Kranj) „1898/1941“

**»TAP WATER WILL BE THE BEST WE CAN IMAGINE...« OR HOW THE WATER
SUPPLY NETWORK WAS BUILT IN KRANJ**

The year 1898 marked a turning point in the building of the water supply network in Kranj and its surroundings. The municipal committee received plans for the construction from the Waterworks Company in Vienna and Czech engineer Jan Vladimír Hráský. The plans from the Vienna company envisaged pumping groundwater from a well below Kranj exclusively for the town, whereas Hráský intended to build a gravity-fed water supply system, which would supply water to Kranj and the surrounding villages from the Čemšenikar spring in the Kokra valley. The water supply system for Kranj and 15 villages was built between 1908 and 1911 according to Hráský's plans. It was later extended to the villages of Čirče, Hrastje and Prebačevo. Between 1936 and 1940, there were plans to extend it from Predvdor towards Kranj and across Stražišče towards Stara Loka. The completion of the water supply system was prevented by the Second World War in 1941.

Barbara Kalan, MA, historian, Senior Curator
Tomšičeva 42, 4000 Kranj, Slovenia, The Gorenjska Museum
e-mail: barbara.kalan@gorenjski-muzej.si

Ivan Smiljanić

UDK 78.087.68:394.9
(497.4Kranj):497.4Ljubljana:492Valkenbug aan de Geul)

**BETWEEN TWINNING AND OBLIVION: KRANJ'S AND LJUBLJANA'S CONTACTS
WITH THE DUTCH MUNICIPALITY OF VALKENBURG AAN DE GEUL**

The article discusses one of the lesser-known international collaborations of the municipality of Kranj, which was established in the second half of the 20th century. In the mid-1960s, the France Prešeren Choir from Kranj and the *Inter Nos* choir from Schin op Geul from the municipality of Valkenburg aan de Geul in the southern Netherlands formed a friendship, and the singers of both choirs started to regularly exchange their visits. In honor of this cooperation, in both Kranj and Schin op Geul memorial plaques commemorating the friendship were unveiled. Later on, the municipality of Ljubljana also joined the collaboration, and some of its choirs and orchestras further strengthened the Dutch-Yugoslav ties. In the 1980s, however, the contacts, which had never been confirmed by an official twinning agreement, began to fade, and by the mid-1990s the cooperation between the towns died down completely.

Ivan Smiljanić, PhD
Privoz 11, 1000 Ljubljana, Slovenia, The Institute of Contemporary History
ivan.smiljanic@inz.si

Mitja Mohor

UDK 616-083.98(497.4Kranj)(091)

**A BRIEF OVERVIEW OF THE DEVELOPMENT OF THE EMERGENCY MEDICAL
SERVICE (EMS) AT KRANJ HEALTH CENTRE**

Before World War II, it was the firefighters from the Volunteer Fire and Rescue Association who were responsible for transporting the sick, injured and deceased, as well as providing assistance in accidents in the field. After the war, these tasks were taken over by health services. In 1976, Ciril Armeni, M.D., wrote the '*Regulations on Emergency Medical Services of Kranj Health Centre*' and established a modern emergency medical service at the Kranj Health Centre. In 1996, the Ministry of Health published the '*Regulations on Emergency Medical Services*,' which form the legal and organisational basis for the emergency medical service system in Slovenia. This paved the way for the intensive development of the EMS in Kranj. In 2003, the emergency medical service ensured also regular operation of helicopter emergency medical services (HEMS) at Brnik Airport, and since 2014, it has also been responsible for the first responder system in its area.

Mitja Mohor, MA, M.D., emergency medicine specialist
Gospodsvetska ulica 10, 4000 Kranj, Slovenia, Kranj Health Centre, Emergency medical service
e-mail: mitja.mohor@gmail.com

Suzana Podgoršek Kovačič UDK 616.9-036.21(497.4Kranj)
PET LET OD RAZGLASITVE EPIDEMIJE COVIDA-19

Prvi primer okužbe z novim koronavirusom, covidom-19, so v Sloveniji potrdili 4. marca 2020, dober teden kasneje, 12. marca, pa je bila razglašena epidemija. V tistih dneh je ugasnilo javno življenje in posledično v veliki meri tudi gospodarsko. S tem so pristojni želeli čim bolj zmanjšati stike med ljudmi in preprečiti nadaljnje širjenje bolezni. Aktiviran je bil državni načrt zaščite in reševanja. Na novonastale razmere so se na območju Mestne občine Kranj hitro odzvali zdravstveni delavci, strukture zaščite in reševanja in občinsko vodstvo. Prvemu epidemičnemu valu so sledili še štirje, farmacevtska podjetja pa so v rekordnem času razvila cepiva.

*Suzana Podgoršek Kovačič, univ. dipl. novinarka
e-naslov: suzana.pkovacic@gmail.com*

Irena Rakovec Žumer, Tanja Ahčin UDK 373.54(497.4Kranj)(091)
GIMNAZIJA FRANCETA PREŠERNA – ŠOLA ZA PONOSNE, SAMOZAVESTNE, USPEŠNE MLADE LJUDI

Na Gimnaziji Franceta Prešerna smo na mnogih področjih v Sloveniji orali ledino. Sodobni učni pristopi – medpredmetno in timsko poučevanje, učenje učenja, e-izobraževanje, izobraževanje na daljavo, hibridni pouk – so bili naš vsakdanjik, še preden so bili uvedeni v vzgojno-izobraževalni proces v večini slovenskih šol. Predvsem je GFP na Gorenjskem, kot tudi v širšem slovenskem prostoru, poznana po odličnem delu z dijaki športniki. Težko je naštet vse naše nekdane in sedanje dijake, ki nas navdušujejo s športnimi uspehi. Sistem dela, ki smo ga desetletja razvijali skupaj s športniki, uspešno nadgrajujemo z dijaki, ki imajo ambicije tudi na drugih življenjskih področjih, na glasbenem, likovnem, znanstvenem, podjetniškem ... Ponosni smo na naše dijake, ki so dejavni in uspešni na mnogih področjih.

*Irena Rakovec Žumer,
prof. slovenščine, višja svetnica
SLO, 4202 Naklo, Čegelnica 25a
e-naslov: irena.rakovec-zumer@gfp.si*

*Tanja Ahčin, prof. matematike,
pomočnica ravnateljice, višja svetnica
SLO, 4000 Kranj, Britof 425
e-naslov: tanja.ahcin@gfp.si*

Polona Šprajc, Iztok Podbregar UDK 005.7:378.6(497.4Kranj)(091)
FAKULTETA ZA ORGANIZACIJSKE VEDE UM IN RAZVOJ ORGANIZACIJSKIH VED V KRANJU

Fakulteta za organizacijske vede Univerze v Mariboru, ki že več kot 65 let deluje v Kranju, je vodilna v razvoju organizacijskih znanosti v domačem in mednarodnem prostoru. Z delovanjem na interdisciplinarnih področjih s poudarkom na poslovnih in upravnih vedah, informacijskih in komunikacijskih tehnologijah (IKT), tehniki in proizvodnih tehnologijah, ki pokrivajo tako kadrovske management kot tudi inženiring znotraj teh usmeritev, ter na drugih vsebinskih področjih razvija znanstveno-raziskovalno, izobraževalno in strokovno dejavnost ter s tem prispeva k rasti lokalnega in širšega okolja. Za njene začetke delovanja in razvoj imata pomembne zasluge Mestna občina Kranj in Gorenjska regija.

*Prof. dr. Polona Šprajc
SLO, 4000 Kranj, Kidričeva 55a,
Univerza v Mariboru,
Fakulteta za organizacijske vede Kranj
e-naslov: polona.sprajc@um.si*

*Prof. dr. Iztok Podbregar
SLO, 4000 Kranj, Kidričeva 55a,
Univerza v Mariboru,
Fakulteta za organizacijske vede Kranj
e-naslov: iztok.podbregar@um.si*

Bogomila Mardjenović UDK 37.018.54:78(497.4Kranj)(091)
GLASBENA ŠOLA KRANJ

Ustanovitev Glasbene šole Kranj beležimo v letu 1909 in je ena najstarejših in največjih v Sloveniji. Na začetku je delovala pod okriljem Glasbene matice Ljubljana. Do 2. svetovne vojne je število učencev nihalo, šola se je spopadala s finančnimi in kadrovskimi problemi, a se je že delno vključevala v kulturno dogajanje mesta. Po vojni je sledil skokovit napredek tako glede števila učencev kot nabora glasbil. Vsak ravnatelj je prinesel novosti in razvoj dejavnosti, a vsi so se soočali s prostorsko stisko. O preteklosti šole v intervjujih pričata profesorica Janja Zupančič in ravnatelj Alojz Ajdič. Po 100-letnici šole se je začel nov razmah, ki vključuje plesni oddelek, večje število orkestrrov, odmevne koncerte, dislocirani oddelek v Cerkljah, nazadnje so leta 2022 pridobili prenovljene prostore na Cankarjevi ulici. Dodani so sezname nagradencev šole in tistih, ki so po letu 2011 nadaljevali šolanje.

*Bogomila Mardjenović, upokojena učiteljica flavte na GŠ Kranj
SLO, 4000 Kranj, Bavdkova ulica 44
e-naslov: bogomila.m@gmail.com*

Mišo Dačić, Nina Dačić UDK 008(510):373.5(497.4Kranj)
10 LET KONFUCIJEVE UČILNICE KRANJ

Konfucijeva učilnica Kranj je leta 2024 praznovala deseto obletnico svojega delovanja. Izhodiščni namen ustanovitve je bil obogatitev ponudbe izbirnih vsebin za dijake in dijakinje Gimnazije Kranj, vendar je od samega začetka delovala tudi kot regionalni center spoznavanja kitajskega jezika in kulture. V teh letih se je prek Konfucijeve učilnice Kranj s kitajskim jezikom in kulturo na takšen ali drugačen način srečalo nekaj sto otrok, učencev in dijakov. Poleg spoznavanja kitajskega jezika Konfucijeva učilnica Kranj ponuja še pestro paleto različnih kulturnih dejavnosti. Sodeluje tudi z ostalimi slovenskimi Konfucijevimi učilnicami. Deluje pa tudi na mednarodni ravni, saj ima v pobratenem kitajskem mestu Zhangjiakou partnersko šolo, s katero že nekaj let dobro sodeluje.

*Mišo Dačić, prof. filozofije in sociologije
Nina Dačić, univ. dipl. sinologinja in prof. španščine
SLO, 4000 Kranj, Koroška cesta 13, Gimnazija Kranj
e-naslov: miso.dacic@guest.arnes.si
nina.dacic@gimkr.si*

Miran Košuta UDK 821.163.6.09Prešeren F.:929Paternu B.
BISERNA PRIPOVED O VELIKEM PESNIKU MALEGA NARODA
Prešernoslovje Borisa Paternuja

Prispevek sežeto obravnava obsežen prešernoslovni opus literarnega zgodovinarja Borisa Paternuja (1926–2021), enega največjih sodobnih poznavalcev, preučevalcev in razlagalcev besedne umetnosti vrbskega pesniškega velikana. Prek sintetičnega pretresa Paternujevih monografij, razprav, člankov in intervjujskih stališč o Prešernu posredno razkriva piščeve literarnozgodovinske in literarnoteoretične nazore, prijeme, metode, čezbesedilno pronicljivost njegove besedilne kritike in duhovnozgodovinsko izvirnost njegove prešernoslovne hermenevtike. Poseben analitični poudarek je namenjen Paternujevemu zadnjemu, v slovenskem izvirniku še neobjavljenemu prešernoslovnemu prispevku *France Prešeren*, ki je leta 2020 pospremil na knjižno pot najnovejši italijanski prevod Prešernovih Poezij.

*Prof. Miran Košuta
e-naslov: kosuta@units.it*

Bogomila Mardjenović UDK 37.018.54:78(497.4Kranj)(091)
KRANJ MUSIC SCHOOL

The Kranj Music School was founded in 1909 and is one of the oldest and largest music schools in Slovenia. At the beginning, it operated under the auspices of the cultural society *Glasbena matica Ljubljana*. Until the Second World War, the number of students fluctuated, and the school was struggling with financial and staffing problems; however, it was already partially involved in the cultural life of the city. After the war, there was a rapid progress in terms of both the number of students and the range of instruments available for learning. Each headmaster of the music school brought new ideas and developments; however, all of them faced spatial constraints. Professor Janja Zupančič and headmaster Alojz Ajdič talk about the school's history in interviews. After the school's 100th anniversary, a new boom began, including a dance department, a larger number of orchestras, high-visibility concerts, a new branch in Cerklje, and, most recently, renovated premises of the music school in Cankarjeva Street, Kranj, in 2022. The article also includes the lists of school award winners and students who continued their music education after 2011.

Bogomila Mrdjenović, retired flute teacher at Kranj Music School
Bavdkova ulica 44, 4000 Kranj, Slovenia
e-mail: bogomila.m@gmail.com

Mišo Dačić, Nina Dačić UDK 008(510):373.5(497.4Kranj)
10 YEARS OF CONFUCIUS CLASSROOM IN KRANJ

The Confucius Classroom in Kranj celebrated its tenth anniversary in 2024. The initial purpose of its establishment was to enrich the range of optional courses available to pupils at the Kranj High School. From the very beginning, it has also acted as a regional centre for learning the Chinese language and getting to know the Chinese culture. Over the ten years, several hundred children, pupils and students have encountered the Chinese language and culture in one way or another in the Confucius Classroom in Kranj. In addition to teaching Chinese, the Confucius Classroom in Kranj also offers a diverse range of cultural activities. Furthermore, it cooperates with other Confucius Classrooms in Slovenia. Moreover, it is active at the international level, as it has a partner school in the Chinese twin town of Zhangjiakou, with which it has been cooperating successfully for several years.

Mišo Dačić, professor of philosophy and sociology
Nina Dačić, sinologist and professor of Spanish
Kranj High School, Koroška cesta 13, 4000 Kranj, Slovenia
e-mail: miso.dacic@guest.arnes.si
nina.dacic@gimkr.si

Miran Košuta UDK 821.163.6.09Prešeren F.:929Paternu B.
A PEARL STORY ABOUT THE GREAT POET OF A SMALL NATION
A Study on Prešeren by Boris Paternu

The article provides a concise overview of the extensive studies on France Prešeren by literary historian Boris Paternu (1926–2021), one of the greatest contemporary experts, scholars and interpreters of the verbal art of Slovenia's greatest poet. Through a synthetic review of Paternu's monographs, essays, articles and interview statements on Prešeren, the author indirectly reveals his literary-historical and literary-theoretical views, approaches, methods, the intertextual insightfulness of his textual criticism and the spiritual-historical originality of his Prešeren hermeneutics. Special analytical emphasis is placed on Paternu's last contribution to Prešeren studies, titled *France Prešeren*, which, though still unpublished in the Slovenian original, accompanied the latest Italian translation of Prešeren's *Poezije (Poems)* in 2020.

Prof. Miran Košuta
e-mail: kosuta@units.it

Suzana Podgoršek Kovačič UDK 616.9-036.21(497.4Kranj)
FIVE YEARS SINCE DECLARING A STATE OF EPIDEMIC COVID-19

The first case of infection with the new coronavirus, COVID-19, was confirmed in Slovenia on 4th March 2020. Only a week later, on March 12th, a state of epidemic was declared. As a result, public life came to a standstill and the economy was also largely paralysed. The aim of the authorities was to minimise contact between people and prevent the further spread of the disease. Furthermore, the National Protection and Rescue Plan was activated. Healthcare workers, protection and rescue services as well as municipal authorities in the Kranj area responded quickly to the new situation. The first wave of the epidemic was followed by four more waves, and pharmaceutical companies developed vaccines in record time.

Suzana Podgoršek Kovačič, BA, journalist
e-mail: suzana.pkovacic@gmail.com

Irena Rakovec Žumer, Tanja Ahčin UDK 373.54(497.4Kranj)(091)
FRANCE PREŠEREN HIGH SCHOOL – A SCHOOL FOR PROUD, CONFIDENT, SUCCESSFUL YOUNG PEOPLE

The France Prešeren High School has been a pioneer in a number of fields in Slovenia. Modern teaching approaches, such as interdisciplinary and team teaching, learning to learn, e-learning, distance learning, hybrid teaching etc. had been part of everyday school routine even before they were introduced into the education process in most Slovenian schools. Above all, the France Prešeren High School is known in Gorenjska, as well as in the wider Slovenian area, for its excellent work with student athletes. A great many of the athletes impressing Slovenia with their achievements went or still go to our school. The system we have developed over decades together with athletes is being successfully upgraded to include students who also have ambitions in other fields, such as music, art, science, business, etc. The school is proud of its students, who are active and successful in many fields.

Irena Rakovec Žumer,
professor of Slovenian language, senior councillor
Cegelnica 25a, 4202 Naklo, Slovenia
e-mail: irena.rakovec-zumer@gjfp.si

Tanja Ahčin, professor of mathematics,
assistant headmistress, senior councillor
Britof 425, 4000 Kranj, Slovenia
e-mail: tanja.ahcin@gjfp.si

Polona Šprajc, Iztok Podbregar UDK 005.7:378.6(497.4Kranj)(091)
FACULTY OF ORGANISATIONAL SCIENCES, UNIVERSITY OF MARIBOR, AND THE DEVELOPMENT OF ORGANISATIONAL SCIENCES IN KRANJ

The Faculty of Organisational Sciences, a part of the University of Maribor, has been headquartered in Kranj for more than 65 years, and is a leading higher education school in the development of organisational sciences both in Slovenia and abroad. Through its work in interdisciplinary fields with an emphasis on business and administrative sciences, information and communication technologies (ICT), technics and production technologies, covering both human resource management and engineering within these fields, and other content areas, it develops scientific research activity, as well as educational and professional activities, thereby contributing to the growth of the local and wider environment. The Municipality of Kranj and the Gorenjska region have made significant contributions to its establishment and development.

Prof. Polona Šprajc, PhD
Kidričeva 55a, 4000 Kranj, Slovenia,
University of Maribor,
The Faculty of Organisational Sciences Kranj
e-mail: polona.sprajc@um.si

Prof. Iztok Podbregar, PhD
Kidričeva 55a, 4000 Kranj, Slovenia, University
of Maribor, The Faculty of Organisational
Sciences Kranj
e-mail: iztok.podbregar@um.si

Janez Kranjc

UDK 34:929Korošec V.

AKADEMIK PROF. DR. VIKTOR KOROŠEC (1899 – 1985)

Prispevek opisuje življenjsko in poklicno pot našega največjega strokovnjaka za klinopisna prava. Razkriva njegovo pot znanstvenika in univerzitetnega učitelja. Kot strokovnjak za klinopisna prava se je ukvarjal s hetitskim, akademskim in sumerskim pravom, za študente pravne fakultete pa je skupaj s profesorjem Gregorjem Krekom napisal odličen učbenik rimskega prava.

Dr. Janez Kranjc, zasl. prof.

SLO, 1000 Ljubljana, Poljanski nasip 2, Pravna fakulteta Univerze v Ljubljani

e-naslov: janez.kranjc@pf.uni-lj.si

Nataša Robežnik, Monika Močnik

UDK 77.04(497.4)''19'':929Marenčič J.

77.04(497.4)''19'':929Ciglič M.

JANEZ MARENČIČ IN MARJAN CIGLIČ, KRANJSKA VELIKANA, KI STA ZAZNAMOVALA SLOVENSKE FOTOGRAFSKE PROSTOR

Prispevek predstavlja dva slovenska fotografa, ki spadata med osrednje osebnosti slovenske fotografije 20. stoletja. Prvi je Janez Marenčič, amaterski fotograf, ki ga večina pozna po njegovem »pogledu od zgoraj«, fotografijah, ki jih je v petdesetih in šestdesetih posnel iz zraka ali visoko ležeče točke. Drugi je Marjan Ciglič, profesionalni fotograf, poznan kot dolgoletni Dnevnikov fotoreporter, ki se je v slovensko zgodovino zapisal s svojo neprecenljivo fotografsko zapuščino. Več kot 40 let je s svojim objektivom dokumentiral svet okoli sebe in ujel tako preproste trenutke v vsakdanjem življenju kot tudi tiste, najbolj odmevne na političnem prizorišču, ki so spreminjali tok slovenske zgodovine. V članku je predstavljeno nujno življenje in delo.

Mag. Nataša Robežnik

SLO, 1000 Ljubljana, Celovška 23,

Muzej novejšje in sodobne zgodovine Slovenije

e-naslov: natasa.robeznik@muzej-nz.si

Dr. Monika Močnik

SLO, 1000 Ljubljana, Celovška 23,

Muzej novejšje in sodobne zgodovine Slovenije

e-naslov: monika.mocnik@muzej-nz.si

Franc Križnar

UDK 929Kimovec F.:78

FRANC KIMOVEC (1878 – 1964)

2024 je minilo 60 let od smrti, 2028 pa bo 150-letnica njegovega rojstva

Dr. Franc Kimovec, rimski doktor teologije in glasbeno izšolan na Dunaju, je bil najprej kaplan in duhovnik, potem pa še stolni vikar, kanonik, dekan in prošt stolnega kapitlja v Ljubljani. Njegov opus okoli 500 skladb obsega večinoma cerkvena dela: maše, pesmi, orgelska in zborovska dela. Bil pa je tudi zborovodja, organist, pedagog in predvsem odličen pevec. Slednje je kronal z veličastnimi cerkvenimi slavji: evharistični kongres (1935) in mednarodni kongres Kristusa Kralja (1939) na ljubljanskem stadionu. V teh delih se Kimovec z velikim občutkom dotika ljudstva in vernikov. Bil pa je v tem (cerkvenem) ljudskem petju tudi praktik in ne le teoretik — prvi, ki je na Slovensko prinesel misli mednarodnega orgelskega gibanja. To se je na začetku 20. stol. razširilo po vsej Evropi. Sam je pripravil okoli 100 dispozicij za nove in obnovljene orgle in bil kot orgelski strokovnjak član mednarodne komisije za orgelska vprašanja ter stalni svetovalec dvema domačima orglarskima mojstroma, Francu Jenku in Andreju Bendi.

Dr. Franc Križnar

SLO, 4220 Škofja Loka, Reteče 127, muzikolog in glasbeni kritik

e-naslov: franc.kriznar@siol.net

Petra Puhar

UDK 792(497.4):929Kump S.

929Kump S.:792.9(497.4Kranj)

SAŠA KUMP, OČE LUTKARSTVA V KRANJU

Prispevek o Saši Kumpu (1924–1992) prinaša prvo celovito obravnavo življenja in dela Saše Kumpa, Kranjčana, ki se je v spomine in zgodovino zapisal kot oče kranjskega lutkarstva. Njegov ustvarjalni opus močno presega lutkarstvo in geografsko pripadnost. Po izobrazbi je bil akademski slikar, ki je svoj talent in predanost posvetil gledališču. Deloval je kot scenograf za dramska dela in lutkovne predstave, ki jih je tudi režiral in zanje snoval lutke ter kostume. Skoraj trideset let je delal v Prešernovem gledališču v Kranju in sodeloval z drugimi gledališkimi ter lutkovnimi ustanovami in skupinami po Sloveniji. Izjemnega pomena je tudi Kumpovo delovanje na avstrijskem Koroškem, kjer je kot lutkovni mentor oral ledino in za tovrstno umetnost navdušil številne otroke in odrasle.

Petra Puhar

SLO, 4000 Kranj, Vrečkova ulica 3

e-naslov: petra@puhart.si

Mira Delavec Touhami

UDK 929Valjavec M.: 94(497.4Kranj)''18''

MATIJA VALJAVEC – KRAČMANOV IN KRANJ

Prispevek obravnava čas prve polovice 19. stoletja v Kranju, kjer je obiskoval normalko Matija Valjavec – Kračmanov (1833–1897), ki se je rodil na Srednji Beli pri Predvdvoru, in sodi med največje zapisovalce in zbiratelje slovenskega ljudskega pripovedništva v 19. stoletju na Slovenskem. Bil je tudi izjemen jezikoslovec, pesnik, prevajalec, pripovednik, mojster verzifikacije in začetnik kajkavske leksikografije. Ob tem velja za najpomembnejšega slovenskega basnopisca. Zanimivi del prispevka predstavljajo fragmenti njegovih dnevniških zapisov in življenjepisa, ko je bil osnovnošolec v Kranju. Kako močno je občudoval mesto, je mogoče zaznati v njegovih pesmih, predvsem v *Podonavski ribici* in pesnitvi *Zorin in Strlina*, kjer občutimo Kranj kot zlitje posebne poetične duše, zato izbrane njegove pesmi predstavljajo dragoceni vir za razumevanje zgodovine samega mesta in njegove okolice.

Ddr. Mira Delavec Touhami

Ministrstvo za vzgojo in izobraževanje, Masarykova 16, 1000 Ljubljana, učiteljica DPS v Zvezni

Republiki Nemčiji, mira.delavec@guest.arnes.si

Marija Kos

UDK 394:352(497.4Kranj)''2020/2024''(091)

KRANJ 2020 – 2024

Prispevek vsebuje kratke kronološke zapise dogodkov, povezanih z Mestno občino Kranj in mestno upravo, ki so se zgodili od 1. januarja 2020 do 31. decembra 2024. Kriteriji za izbor lokalnih prireditev so bili dogajanje znotraj občinskih meja, kvaliteta izvedbe, izredni dosežki, število in status udeležencev, tradicija, odmevnost v medijih in javnosti. Od mednarodnih dogodkov so upoštevani tisti, na katerih so Kranjčani oz. pripadniki kranjskih društev, ustanov, javnih zavodov ter podjetij dosegli zmage oz. pridobili prve nagrade na državnih in svetovni ravni. Nekatere dogodke pa je odlikovala izvrstna organiziranost in udeležba vplivnih osebnosti. Vsi zapisi dogodkov so opremljeni z datumi in s kratko vsebino, pridobljeni pa so bili iz časopisa Gorenjski glas in s spletnih strani.

Marija Kos, prof. zgodovine

SLO, 4204 Golnik, Goriče 4

E-naslov: marija.kos4204@gmail.com

Petra Puhar

UDK 792(497.4):929Kump S.
929Kump S.:792.9(497.4Kranj)

SAŠA KUMP, THE FATHER OF PUPPETRY IN KRANJ

The article on Saša Kump (1924—1992) provides the first comprehensive overview of life and work of this Kranj native who went down in history and in memory as the father of puppetry in Kranj. His creative oeuvre expands well beyond puppetry and geographical affiliation. As an academic painter, Kump gave his talent and dedication to the theatre. He worked as a set designer for plays and puppet shows, which he also directed and for which he designed puppets and costumes. He worked at the Prešeren Theatre in Kranj for almost thirty years and collaborated with other theatre and puppet institutions and ensembles throughout Slovenia. Furthermore, Kump also played an important role in the puppetry of Austrian Carinthia where he broke new ground as a puppet mentor and inspired many children and adults to take up this art form.

Petra Puhar
Vrečkova ulica 3, 4000 Kranj, Slovenia
e-mail: petra@puhart.si

Mira Delavec Touhami

UDK 929Valjavec M.: 94(497.4Kranj)“18”

MATIJA VALJAVEC – KRAČMANOV AND KRANJ

The article focuses on the first half of the 19th century in Kranj, where Matija Valjavec – Kračmanov (1833–1897), who was born in Srednja Bela near Preddvor, went to school. He ranks among the most prominent recorders and collectors of Slovenian folk tales in the 19th century. Apart from that, he was also an exceptional linguist, poet, translator, storyteller, master of versification and pioneer of Kajkavian lexicography. Furthermore, he is regarded as the most important Slovenian fabulist. The article contains interesting bits from his diary and autobiography written during his primary school years in Kranj. The depth of his admiration for the town can be felt in his poems, especially in *Podonavska ribica* ('The Danube Little Fish') and the narrative poem *Zorin in Strlina* ('Zorin and Strlina'), where the reader feels Kranj as the embodiment of a unique poetic spirit. As such, his selected poems represent a valuable source for understanding the history of the town and its surroundings.

Mira Delavec Touhami, triple PhD
Ministry of Education, Masarykova 16, 1000 Ljubljana,
Slovene teacher in The Federal Republic of Germany
mira.delavec@guest.arnes.si

Monika Močnik, PhD
Celovška 23, 1000 Ljubljana,
National Museum of Contemporary
History of Slovenia
e-mail: monika.mocnik@muzej-nz.si

Marija Kos

UDK 394:352(497.4Kranj)“2020/2024“(091)

KRANJ 2020—2024

The article outlines brief chronological records of events related to the Municipality of Kranj and the municipal administration that took place between January 1th, 2020, and December 31th, 2024. The criteria for selecting local events were activities taking place within the municipal boundaries, the quality of performance, exceptional achievements, number and status of participants, tradition, media resonance and publicity. With regard to international events, those considered were the ones at which residents of Kranj or members of Kranj associations, institutions, public institutes, and companies achieved victories or received first prizes at the national and global level. Furthermore, certain events were distinguished by their excellent organization and the participation of influential personalities. All event records are accompanied by dates and a brief description, and were obtained from the *Gorenjski glas* newspaper and from various websites.

Marija Kos, history professor
SLO, 4204 Golnik, Goriče 4
E-mail: marija.kos4204@gmail.com

Janez Kranjc

UDK 34:929Korošec V.

ACADEMIC PROF. DR. VIKTOR KOROŠEC (1899—1985)

The article outlines the life and career of Slovenia's greatest expert in cuneiform law. It reveals his path as a scientist and university teacher. As an expert in cuneiform law, he engaged with Hittite, Akkadian and Sumerian law, and, together with professor Gregor Krek, co-authored an excellent textbook on Roman law for law students.

Janez Kranjc, PhD, professor emeritus
Poljanski nasip 2, 1000 Ljubljana, Slovenia, Faculty of Law, University of Ljubljana
e-mail: janez.kranjc@pf.uni-lj.si

Nataša Robežnik, Monika Močnik

UDK 77.04(497.4)“19”:929Marenčič J.
77.04(497.4)“19”:929Ciglič M.

JANEZ MARENČIČ AND MARJAN CIGLIČ, TWO GIANTS FROM KRANJ WHO LEFT A DISTINCTIVE MARK IN SLOVENIAN PHOTOGRAPHY

The article presents two Slovenian photographers ranking among the central figures of 20th-century Slovenian photography. The first one is Janez Marenčič, an amateur photographer best known for his 'The View From Above,' photographs taken from the air or from high vantage points in the 1950s and 1960s. The second one is Marjan Ciglič, a professional photographer who worked for the Dnevnik newspaper for many years. He went down in Slovenian history with his invaluable photographic legacy. For more than 40 years, he was telling stories with his camera, capturing both simple moments of everyday life and the most significant political events that changed the course of Slovenian history. The article features a profile on the life and work of the two photographers.

Nataša Robežnik, MA
Celovška 23, 1000 Ljubljana,
National Museum of Contemporary
History of Slovenia
e-mail: natasa.robeznik@muzej-nz.si

Franc Križnar

UDK 929Kimovec F.:78

FRANC KIMOVEC (1878—1964)

Year 2024 Marked 60 Years since the Death of Franc Kimovec, PhD, and 2028 will be the 150th Anniversary of his Birth

Dr. Franc Kimovec, a Roman Doctor of Theology and a professional musician, who studied church music in Vienna, was first a chaplain and priest, then a cathedral vicar, canon, dean and provost of the cathedral chapter in Ljubljana. His oeuvre of around 500 compositions consists mainly of sacred works: masses, songs, organ and choral works. Apart from that, he was also a choirmaster, organist, teacher and, above all, an excellent singer. The highlights of his church music were magnificent church celebrations, namely the Eucharistic Congress (1935) and the International Congress of Christ the King (1939), both held at the Ljubljana Stadium. In these works, Kimovec touches on the people and the faithful with great sensitivity. Furthermore, Kimovec was not only a theorist but also practically involved in (church) folk singing – indeed, the first to introduce the ideas of the international organ movement to Slovenia, which spread throughout Europe in the early 20th century. He drafted dispositions for around 100 new and restored organs and, as an organ expert, was a member of the international commission for organ-related matters and a permanent advisor to two local organ builders, Franc Jenko and Andrej Benda.

Franc Križnar, PhD
Reteče 127, 4220 Škofja Loka, Slovenia, musicologist and music critic
e-mail: franc.kriznar@siol.net

Kranjski zbornik 2025

Kranjski zbornik je knjiga s tradicijo,
saj redno izhaja že od leta 1960.

Mestna občina Kranj s to periodično
knjižno publikacijo sistematično zapisuje
svojo zgodovino. Odstiranje in beleženje
preteklosti mesta z izjemno življenjsko
zgodbo, ki sega vse v peto tisočletje pred
našim štetjem, pa tudi sedanjosti, je
dragoceno za zgodovinopisje, je doprinos
k identiteti mesta in v ponos prebivalcem.

Mestna občina Kranj

ISSN 0351-9589

9 770351 958138